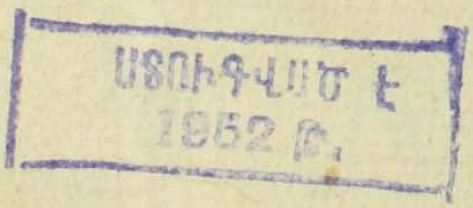
№124
111.

281(2)
Ա-78

ԱՐՈՒԵՍՏԸ ՎԸՐՔ

ԵՒ ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ս Բ Ր Ո Յ

Որք կան՝ ի հին Տօնացուցի Նկեղեցւոյ Հայաստանեայց։

Յօրինեալ վաւերական բանիւ ճառընդրայ մերոյ և այլոց սղգայ, հանդերձ ծանօթութիւնք։

Ի Ս. Մկրտիչ վարդապետէ Աւգերեան, յաշակերտութենէ մեծին Մխիթարայ Աբբայհօր։

Հրամանաւ Տ՚ն Տ՚ն Սթեփաննոսի Ագոնց՝ Աբբայի և Արխեպիսկոպոսի։

Արդեամբք ամենաերջանիկ Մանուկ Աղայի կարնեցւոյ մահտեսի Աճատուրեան։

ՀԱՏՈՐ Ա։

Մինչ ց Յիսնակաց՝ ի կիսոյ և անդր։

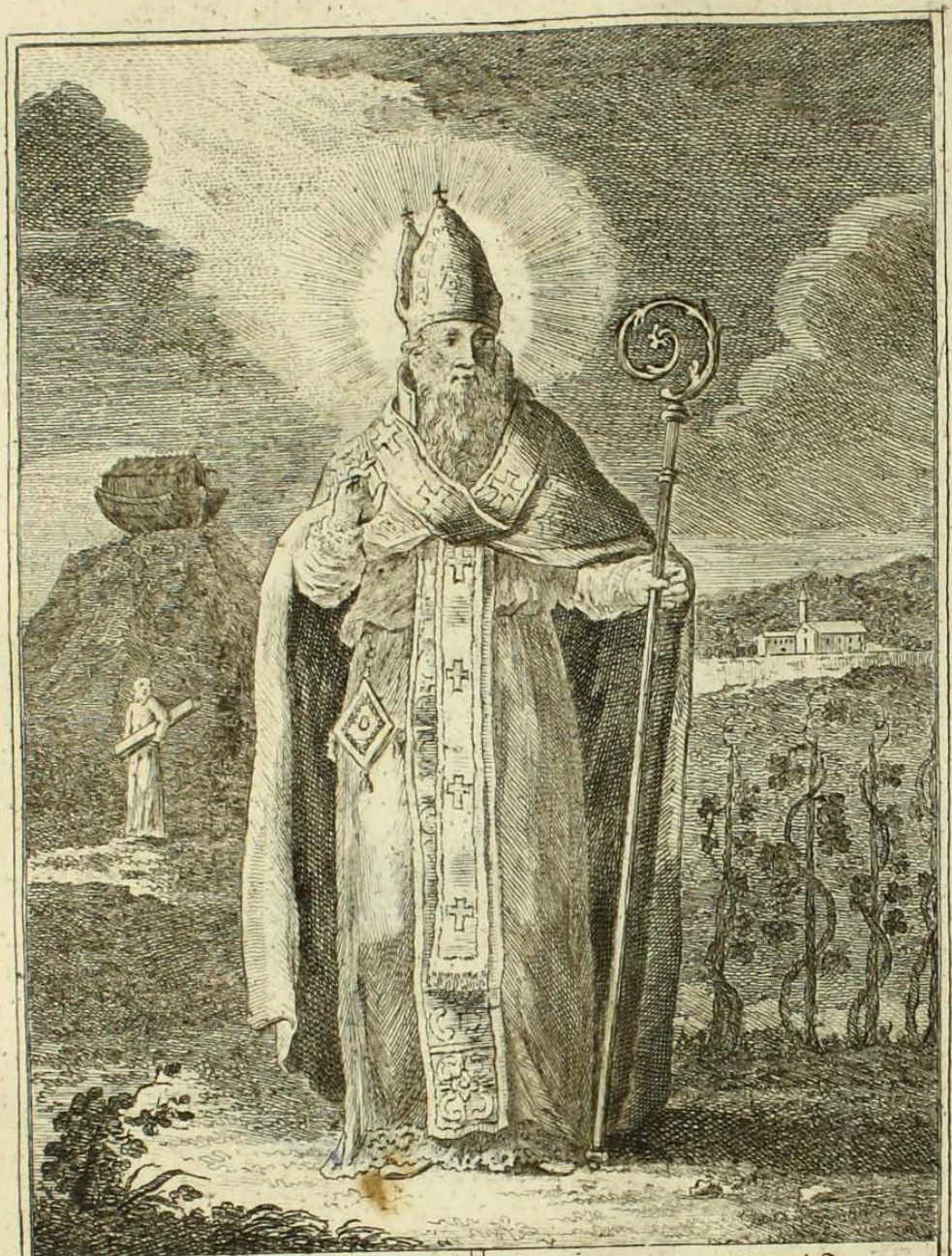
՚Ի սեին Յակոբայ մեծքնայ հայրապետէ՝ մինչև ց Բարսեղ և ցեփրեմ։

1814։ ՚Ի Վ՚ՆՆԵՏԻԿ։ Տպիք։

՚Ի Վ՚անա Սեին Պ՚ազարու։

Ա/1026

Ս. Յակոբ Ա՛ծբնայ Հայրապետ:

S. Jacobus Epiſcop. Niſiben.

P. Antonio Novelli del — Fabio Berardi Scul. Ven.ª

ՊԱՐՈՒՍՏՈՅՆ

Յակոբայ Մծբնայ Հայրապետի. ըստ նմին և սբյն Մարուգէի Ձգնաւորի. (և երկրորդումն տօնի բալեկամի նոյ սբյն մեղեսի կամ մեղիտոսի եպսի պարսից)։

Ի. դեկտ. 15։ Յ. ժմ. յունվար. 15. և հոկտ. 31։ Լ. յուլիս. 15։ Ա. սորեփ. յունվր. 13։ Պ. ֆեբր. յունվր. 18։ Ա՛ստուածնընդ. Լ. երես ոչխ = չէ։ և նա Ա՛ստուածն. Ր. ուխ = ոճը։ և Լ. ոխ = ոհը։ Բուլղանդեանն էտոպեը. ՚է ը. հատ. յուլ. էջ. 28 = 44։ Յունդորեատս ՚ի ֆիլոնէոս. և ՚է պատմ. եկեղ։ Ա. ասէման. հտ. ա. 17 = 24։ Պորճտ աբյն յակ. մծբ։ ՚Ալբեկ. ՚ինեըբ. նը։ Շ արաչան։ Խոըբէն։ Բուռլանդ։ Օ. ջնոբ. ևը։ (1)

ՎԱՆՔ ՅԱԿՈԲԱՅ ՄԾԲՆԱՅ

եկեղեցւոյ՝ համանման ըբ լուսաւորչին մերոյ և ազգակից նը, երանելի ըբ Հայրապետն Յակոբ՝ մականուանեալն Ջաճն, ըստ այլոց՝ խմաստուն և մեծ, էր ՚ի պարթևական ազգէ՝ հօրաքեռորդի մեծին պրիպորի, այս է որդի խոսրովու-

ՀԵՍՅ ՔԵՒՆ ԱՆԱԿԱՅ ։

Ա՛ՐԴ ՅՈՐԺԱՄ ԲՆԱՀԼԻՆՀ ԵՂԵՒ ԱՆԱԿ ՊԱՐԹԵՒ ԱՄ ՏԱՄԲ ԻՐՈՎ՛ ՎԻ ԴԱՒԵԼՈՅ ԶԼՍՈՏՐՈՎ ԱՐՔԱՅ ՀԱՅՈՑ ԶՀԱՅՐՆ ՏՐԴԱՏԱՅ , ՈՅ ՄԱՆՈՒԿՆ ՊՐԻԳՈՐ ՚Ի ՁԵՌՆ ԴԱՅԵԿԱՑ ՓԱԽՍՏԵԱՅ ԱՆԿԱՆԵՐ ՚Ի ԿԵՍԱՐԻԱ ԿԱՊԱԴՈՎԿԱՑՈՑ , ՆՈՅՆՊԷՍ ԵՒ ՀԱՄԱՑԵՑՆ ՆՈՐԻՆ ՅԱԿՈԲ ԱՆԴՐ ԱԾԱՒ, ԵՒ ԱՆԴ ԱՆԱՒ ՚Ի ՀԱՒԱՏՍ ԵՒ՚Ի ՎԱՐՍ ԲԱՐԵՊԱՇՏՈՒԹԵ ԱՒ ԴԱՅԵԿԻՆ ։ Ի՛ՍԿ ՄԻԱՍ ԱՅԼ ՄԱՆՈՒԿ ՍՈՒՐԲՆ ԱՆՈՒՆ՝ ԵՂԲԱՅՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐՉԻ ՚Ի ՁԵՌՆ ՄԱՆԿԱԲԱՐՁԱՑ ՚Ի ՊԱՐԱՍ ՏԱՐԵԱԼ ԼԻՆԻ , ԵՒ ԱՆԱՆԻ ՚Ի ՁԵՌԱՍ ԽՈՍՈՐՈՎՈՒՀԵԱՅ ՄՕՐ ՅԱԿՈԲԱՅ ։ ՅՈՐՄՋ ԿԱՐԾԻՔ ԵՂԵՆ ԱՒ ՆԱԽՆԻԱ , ԹԷ ՍՈՒՐԲՆ ԻՑԷ ԵՂԲԱՅՐ ՅԱԿՈԲԱՅ , ԿԱՄ ԹԷ ՅԱԿՈԲ ԻՑԷ ԵՂԲԱՅՐ ԼՈՒՍԱՒՈՐՉԻՆ ։ Ի՛ՍԿ ԱՆՈՒՆ ՀՕՐՆ ՅԱԿՈԲԱՅ ԱՍԻ ԼԻՆԵԼ ՏԻՐԱՆ ՈՐԴԻ ՅՈՒՆԱՆԻՒՐԻ՝ ԹԱԳԱՒՈՐ ԼԵԱԼ ՀԵՓԹԱՂԱՑ , ԵՒ ՍՊԱՆԵԱԼ ՚Ի ՊԱՏԵՐԱԶՄԻ ՅԱՐՔԱՅԻՆ ԼԻՆԱՑ ՌԵԴԱՅ ԿԱՄ ԱՒԵԴԱՅ ։

Ի՛Ր ԵՒ ՔՈՅՐ ՄԻ ՅԱԿՈԲԱՅ ՍԱԿԴԷՆ ԱՆՈՒՆ՝ ԵՐԷՑ ՀԱՍԱԿԱՒ . ՈՐ ԱՊՐԵՑԱՒ ԸՆՆԱ ՚Ի ԿԵՍԱՐԻԱ, ԵՒ ԻՐԻՒ ԱՁԵԱՑ ՅԱԿՈԲ ՓՈՔՐ ՄԻ , ԲՌՆԱԴԱ . ՏԵԱՑ ԶՆԱ ՔՈՅՐ ԻՒՐ՝ ՏԱՆԵԼ ՚Ի ՊԱՐԱՍ . ՈՒՐ ԵՒ ԱՄՈՒԱՆԱՑԵԼ ՍԱԿԴԷՆԵԱՅ՝ ԾՆԱՒ ԱՍԵՆ ԶՀՐԱՒՉԵԱՅ , ՈՐ ԵՒ ՀՈՒՀԷ . ԵՒ ՈՅՀ ՍՈՒՐԲՆ ԱՍԻ ԹԱՓՈՐԵԱԼ ԱՐԿԻՐՆ ՁԵՆԱՑ ԵՒ ԴԱՐԲԱՆԴԱՅ , ՆՈՅՆՊԷՍ ԵՒ ՀՐԱՉԷՆ ՚Ի ՎԵՐ ԱԿԻՒԹԱՑՈՑ ԿԱՄ ԳԹԱՑ ։ Ի՛ՍԿ ՅԱԿՈԲ ՅԱՐՔՈՒՆՍ ՀԱՍԵԱԼ՝ ՈՉ ԿԱՄԵՑԱՒ ԿԱԼ ՅԱՐՔՈՒՆԻՍ ՊԱՐՍԻՑ , ԱՅԼ ԸՍՏ ԴԵՂԵՑԻԿ ԱՆՆԴԵԱՆՆ ՚Ի ՄԱՆԿՈՒՆՔ՝ ՁԾԱՅԻՆ ՊԱՏՈՒՀԻՐԱՆԱՑՆ ՀՈԳ ՏԱՐԵԱԼ , ԵԹՈՂ ԶԱԶԳԱԿԱՆՍ ԻՒՐ

Ե

և զամ պատաղմունս ՅԻ, և ոմն անհայր անմայր և օտար ի վէր երկրի՝ ընտրեաց զվարս միայնուէ. նմին իրի դէմ եդեալ ի կողմանս ասորեստանեայց և միջագետաց ասորւոց՝ առանձնացաւ ի լերինս և յանապատս՝ անծանօթ ի մարդկանէ, ոչ ինչ հեռի ի մծբին քաղաքէ. ուստի եղև կարծել Թէոդորետոսի՝ Թէ ծագումն իսկ սքէն ի մծբնայ։ Որմէ և ետ ինչ գրեաց այսպէս. * սքէն յակոբ էր յազգէ սքէն գրիգորի, ծնեալ և սնեալ ի քաղաքին մծբնայ յՅԻն ասորւոց ի միջագետս. զոր շինեաց սանատրուկ արքայն հայոց ‖։ Այլ ուղիղ և երկրորդէ զկնի. * էր սա հօրքոյեղբօրորդի սքէն գրիգորի հայոց լուսաւորչի. և անուն հօր սորա տիրան, և մօրն խոսրովուհի. և անեալ ի մծբին քաղաք, և ուսեալ առ հաւատարիմ վէպի, և վարժեալ ասորի դպրութ ‖։ (2)

Յայս վայր աւանդուի ազգիս՝ զոր նշանակէ Ճառընտիրն ըստ զենոբայ, և այլոց մատենագրաց հայոց և ասորւոց. այլ յայսմհետէ միաբանին և յոյնք՝ սկիզբն առնելով վարուց սքէն յանապատաբնակութէ. ըստ որում և Ճառընտիրք մեր՝ որ զհետ երթան գրուէ Թէոդորետոսի եպսկն կիւրիոյ, բանիւ նր այսպէս ստորագրեն զսկիզբն միայնուէ սքէն։

Ասէ յակովբ նախ զմիայնակեցութի յանձն իւր ընկալեալ էր, և յանապատի միայն լռել կայր, և ի գլուխս բարձրաբերձ լերանց էր քնակութի նր. գարուն և ամառն և աշուն՝ անյարկ կայր, միայն հովանի զանտառն ու-

նելով, կիմ զերկնից յարկաճաճկոյթ. քայց
՝ի ձմեռնային ժամանակն քնակուն ներ յայրի
միումն՝ իբրև ՝ի խուղ փոքրիկ: Եւ կերա-
կուր ներ ոչ ՝ի վաստակոք սերմանելոց և տրե-
կելոց, այլ յինքնաբոյս տնկոց. քանզի ժո-
ղովեր զպտուղ ծառոց վայրի և զբանջարս,
և այնու շատանայր, հրաժարեալ ՝ի սպասա-
ւորութենէ հրոյ: Եւ հանդերձ ներ այծիս խո-
շոր, և վերարկուս այծիս. զի աւելորդ վար-
կաներ զասուճենիկնս:

Եւ այնպէս ձնշել զմարմինն խստամբերու-
թիւ՝ հոգւով պարարեր. և զմտացն տեսու-
թիւն սրբեալ՝ հոգւոյն այլ լիներ հայելի մա-
քուր, ըստ առաքելոյն՝ զփառան տէն իբրև ընդ
հայելի տեսեալ, և ՝ի նոյն պատկեր կերպա-
րանեալ փառաց ՝ի փառս՝ ոգի ՝ի տէն հոգւոյ.
և այնպես հանապազորդեան աղօթիւք՝ ածա-
մերձ ընտանուն ստացեալ, զոր ինչ խնդրեր
յայ՝ անյապաղ տայր նմա: Ուստի և զլինե-
լոցսն մարգարէաբար յառաջագոյն տեսա-
ներ. և ըստուներ զօրուն շնորհաց սքանչելա-
գործուե ՝ի հոգւոյն սրբոյ: Ա. յոտքիկ ըստ յու-
նաց. այլ լուծիցուք և զոր գրէ մեծ Ճառըն-
տիրն մեր յաղագային աւանդութենէ:

Որ ըստ ամենայնի զխստամբերուն առն այդ
պատմել. զի յորժամ՝ ի կատարեալ հասակն
ամբարեցաւ, մարմին գոլով՝ անմարմին վար-
կանի. տեսիլ երեսաց ներ որպես հրեշտակի՝
պայծառ և շնորհալի, և ցամաքեալ. վասն զի
յորմէ հետէ ՝ի յունաց Ճին անաւ՝ լցեալ
ածային իմաստիւք, ուխտ եդեալ եր ըստ ձե-

ռամբ

ռամբ դայեկաց՝ ոչ ծնողաց, զուխտակա-
նացն կարգ պահել անասյթաք. զի ոչ էառ
յանձն ձաշակել ինչ՝ որ ըստ հուր անցանէր,
այլ՝ ընդովք և պտղովք շատանայր. և՛ ի վեր
գրաստու ոչ նստել, այլ բոկոտն ըստ պողոտայ
կենցաղոյս անցանէր ։ Եւ աղդմանբ ևս հոգ-
ւոյն յուղի անկեալ՝ գայր հասանէր մօտ՛ ի
քաղաքն Մծբին՛ ի վանս ուրեք. անդ յարե-
ցաւ՛ ի հայրն վանից՛ ի ՚որ այրն Աարուգ
կոչեցեալ (ըստ այլոց՝ Մարգեղլոս կամ Մարկեղոս
աբբայ). և նա էր հոգեւոր, և ունէր հո-
գի մարգարէութեան. և ապա իբրև ամօլք
լծեալք՛ ի լուծ խաչին քրիստոսի՝ առ սակաւ սակաւ
արօրագրեցին զագգն մերձակայ, որ՛ ի մի-
ջագետս հայոց և ասորւոց և՛ ի սահմանս ա-
սորեստանի. և հռչակեցաւ անուն սրբութեանն
նոցա, և համբաւ ճգնողական հանդիսին ։
Յայսմ վայրի արդեօք անցին այն անդք հա-
լածանաց, զոր գրեն բազումք՝ թէ առ կայ-
սերութեամբ մաքսիմինոսի կամ մաքսիմիանոսի սքեն
յակոբ եղև մի՛ ի թուոյ խոստովանողաց.
զորմէ ոչ իմ լինել ըստարձակ բանիւ գրել այսպէս
զկնի ձեռնադրուեն սքեան յեպիսկոպոսի. * Պայքն
և մերձենայքն՛ ի նա ոմանք՛ ի կռապաշտից,
և լսէին քաղցրաբարբառ բանից նր, և դառ-
նային՛ ի հաւատս Քրիստոս. ստանայր ա-
նուն բարի սքեն յակոբ. և լինէր յորժամ տա-
նէին զնահատակս՛ ի տեղի կատարման, եր-
թայր ըստ նոսա բազում համարձակութեամբ. և տայր
զանձն իւր՛ ի վիշտս և՛ ի նեղութիս վասն նոցա.
մերձենայր առ սքես, և քաջալերէր և ողջու-

նէր

ներ զնա : Եւ քաղնումանգամ խորհէին վ՛ա
նր չարիս ժողովուրդ կռապաշտից . մինչ զի
՛ի մահ մատնէին զնա յատեան դատաւորաց.
քայց յերկնաւոր շնորհացն պահեալ լինէր ,
մինչև դադարեաց հալածանս ՛ի քրիստո-
նէից ‖ (3) :

Ա՛րդ՝ եթէ յառաջ ք՛ զ՛ապստոլին ի՛ցէ կրեալ
սքէն զայսպիսի անցս , մարթի լինել ժամա-
նակ հալածանաց առլթ նմա առաւել ա-
ռանձնուէ . զի Թերևս ՛ի ցրուիլ հաւատա-
ցեալոց առ ժամանակ մի , ևս և միաբանից վա-
նացն մարուգէի , յայնժամ առանձնայեալ,
էցէ իսպառ յանապատ երանելին յակոբ . (ոմն
և աշակերտ նորա սքէն եփրեմ արար զկնի) .
Թո՛ղ զի և ՛ի փառաց մարդկան փախուցեալ
և զհանդարտութի՛ն ընտրեալ՝ միայն ք՛ միայն
ցանկայր լինել ք՛ ա՛յ , տո՛ւեալ զանձն յա՛մ
աշխատուի՛ս մարմնոյ , և ՛ի կրթանս հոգւոյ .
զոր այսպէս ակսանի նկարագրել Ճառընտիրն :
Ա՛ն կերակրոյ ո՛չ էր նմա փոյթ , այլ խոտա-
բո՛ւտ կենօք և պտղովք շատանայր . և զայն
ո՛չ լիապէս , այլ՝ կարօտու՛ք . և վ՛ա հանդեր-
ձից՝ միայն այծէս . և հերք գլխոյ նր Թաղ-
կեալ կային . մինչ զի ոմանց անծանօԹից ոմն
՛ի խելաց փոխեալ երևեր . և ոմն անհատ է
ղող յարեգակնէ , այնպէս անյագ սաղմոսեր
զտի՛ և զգիշեր . և միտք նր դեգերել կային
հանապազ ընդ բանակս սերովբէից , և ակն
մտացն անԹօԹափել ի՛ դիմացն ք՛ի : Եւ
այնչափ անհատական էին խորհուրդք նորա
յա՛յ , մինչև բանակք դի՛ւաց պաշարել կային,
և

և ոչ գտանէին պարապ մերձենալ ՚ի նա ։
Նա տուաւ նմա ոգի մարգարէութեան (4). և վարք
նորա էր հանդէս վկայական՝ ՚ի կատարս լե-
րանց և ՚ի ծերպս նեղագոյն վիմաց ։ Պա-
տեսեալ զայ զահագին ձգնութիւնս նր և զան-
խնայուն նր մարմնոյն, և զջարչարանսն՝ որովք
հանապազամեռ լինէր, յանյարկ վայրի՝ յե-
րեսաց տապոյ և ցրտոյ՝ ամպ հովանի առնէր
նմա, և նեղքին միսիթարութք սփոփէր զսիրտ
նր ։ Նայց նա ՚ի կարգ աղօթից էրոց այս-
պէս ասէր ։

Ա՛ի ձե՛ ամենալոյս, ամենակալ՝ մի իշխա-
նութի՛ն, անկարօտ ամի և յաւի ։ և զարմանք
զարմանալեաց է, զի զամ գոյս յոչնչէ բաղ-
կացուցեր ։ միթէ գո՞յ ձե բաց ՚ի քէն՝ հզօր
և փրկիչ, ազատարար, քաւիչ, բժշկապետ,
անոխակալ, բարի և խնամածու, ոչ միայն
արդարոց, այլ և մեղաւորաց, և ամ գոյից ։
և որ մեծն է՝ և ցաւակից, մինչև մեռար
վասն մեղաւորաց ։ և անկարօտդ՝ բաժակն
միոյ ջրոյ կարօտեալ եղեր ՚ի վերայ խաչին,
և ոչ ոք մատոյց ։ և ոչ այսչափ միայն, այլև
փոխանակ այնմ՝ քեզ, որ ովկիանոս ծո-
վուն արարօղ ես, լեղի և քացախ մատու-
ցին ։ Ա՛վ դու անհաս մեծութի՛ն, և ծառայն
փանաքի ապտակեաց զքեզ ։ դու անմահանե-
լի արեգակն, և ձորձ արկին զանարատ գըլ-
խոյդ ։ դու յաւաչք քան զեղանուի արարա-
ծոցս ձանաչօղ ամի մի ըն միոջէ, և խաչահա-
նութքն ասէին, մարգարէից յո՝ ո՛վ է որ ե-
հարն զքեզ ։ դու արձակիչ կապելոց յանէ-
ծից,

ծէից , և ոտք քո արձակ՝ զոր ծուլ ոչ կարաց
Թանալ կիմ սուզանել , ահաւադիկ բևեռեալ
յանօրինաց հրէից ։ Ոյու զկողն ադամայ ա-
ռեալ՝ կին ստեղծեր , և ահա ի կող քո խո-
ցուածն առեալ . և դարձեալ զխոցօղն՝ Թողուեր
արժանաւորեցեր , զի եթէս ի փորուածէն
զձածային զոյն՝ որ վարագուրաւ մարմնոյդ
էր ծածկել . դարձեալ յասուիս պատատիս,
և պարգև լինիս ոմն մահապարտ ի պիղատո-
սէ ի քո հողոյն ։ Ոյու ահ դոլով մշտնջենաւ-
որ՝ և այնչափ համբերես վէս զմեզ փրկագոր-
ծելոյ , մինչև ի մահ խաչի՝ անպարտականդ
մահու՝ տալով զանձն քո ։ Ոյւ ինձ՝ որ մեղօքս
եմ պարտաւորեալ , չտաս Թոյլ զանձն իմ՝ ի
կատար լերանց սառնամանեօք սպանանել .
այլ ողորմիս սպանողիս հոգւոյ իմոյ , և ամպ
ջերմախառն հովանի առնես . մի խնայեր ար,
զի հակառակ է մարմինս հոգւոյս , և հանօղ
ի քէն , և հակառակ քոյին բարերարուեդ ։
Ա՝ինչդեռ զայս աղօթս մատուցանէր սքն
յակովբ ի կատարս լերանց՝ երևեցաւ նմա
ար , և հրեշտակք նր ընդ նմա . որք ողջագու-
րէին զնոր պարանոցն երանելոյն , և ասէին .
ով երջանիկ խնայեա՛ , քանզի մարմին է , և
ոչինչ է մեղուցեալ . և մեք աղաչեմք զքեր վէս
քո սքդ ոյ ։ Ոյւ ասէ ար ցնս . ահաւասիկ
տեսանիք անմարմին հրեշտակք զմարմնա-
ւորս , որ ի դուէթ էած զիս ամմարդոյ ։ Ոյւ
ցյակովբ ասէ . և ահա խնդրուածք քո կատա-
րուն լինիցին առ իս՝որդեակ իմ սիրելի ։ Ոյւ
ասէ սքն յակովբ . ով խնայեցից ի սպանող

մար-

մարմինս, մինչև ելից ի կենցաղոյս. և ոչ յապեցայց հացիւ և ջրով յաւուրս իմ։ Այլ ջիք զարմանք, թէ դու առնես հրաշս մեծա-մեծս, զի ած ես. այն է աքանչելիք՝ թէ մեղուցելոյս ողորմիս։ Ապա վերանայր ետրն յերկինս հանդերձ հրեշտակացն գնդիւն, և երկուս հրեշտակս պահապանս հրամայեր կալ սքեղն յակոբայ. զոր յետոյ կոստանդիանոսն եւս եւս բարեպաշտ թագրն։

Նակ սքեղն յակոբ ընդ մեկնիլ ետն յարտասուս եղեալ ի կատար լերինն գոչեր ձայնիւ ցընծութե և կարօտանաց. մինչև յահագին ձայնէ ողբոյն գազանք և թռչունք անդ հասեալ պշուցեալ աչօք ի սքեղն հայեին։ Այլ նա ձեռօքն հրամայեր գնալ յիւրաքանչիւր տեղիս. և ասէր ցանձն իւր. վայ քեզ և եղուկ կարդա՛ վ՛ն անասնոցն, զի նք զսահման բնութե պահեն, և դու փոխարկեալ այլանդակիս ամբարտաւանութ. յո՞ր խաւար երթալոց ես. և այլ ևս քեզ վատթարուն սրբամաքուր անձինն մատուցաներ. և այսպէս աղերսեր ետն. Տէր յ՛ն օգնեա՛ ողբացելոյս, զի դու համբարձար առ հայր, ոչ օգնեսցէ ինձ։ Ո՞ւ այժմ լուաւ օձն ևայի զմխիթարական բանս քո առ իս, և սպասէ ինձ՝ ոչ նախասահեղծիցն. զի մարմին ունիմ, և թագուամ զէնս գտանել ի սա կորստեան. որ և զբազումս ի սքեցն անմահն եհան ի վաստակոցն, և դեռևս պատերազմի։ Այլ արդ ետր իմ՝ զարհուրել դողալ ի նետից նր. վ՛ն զի ուր ես սկսեալ պահեմ զանձն իմ տաճար այդ իմոյ, և նա կա-

մի

մի աւազակել՝ զոր օրինակ զադամ։ ( )գնեա՛ ինձ ՚ի՛ր, և առաքեա՛ զՀոգիդ քո՛ զի, զոր օրինակ յառաքեալն եկեալ հրով՝ ածուեդ՝ արբոյց զՀուրն սատակիչ ախտից, և ըստ քանի քում՝ ո՛չ ևս էին յՅե՛ք, զի մեռաւ ախտն՝ որ ՚ի նոս. և արդ ՚ի՛ր քարերար՝ մի գնասցէ Հոգիդ քո՛ զի յինէն, մինչև գամ առ քեզ. զի անազատ մնասցէ պատմուճան նոր առագաստին, և ակն օձին Թևաւորի մի տեսցէ զիս. և ընդհեա զպատուիրանս քո յանգ հանել. և այսպէս առ՛ր ինձ զօրութի՛ վե՛ր անուա՛նդ քո ՚ի՛ր իմ յա՛ք քո՛. և ես զի՞նչ տայց տրիտուր, քայց զբաժակն Ճգնողական արբից, և անուա՛ն քում փառս մատուցից՝ այժմ և յաւիտեանս յաւիտենից։

Ա՛պա խոնարհեցուցեալ զերանելի մարմինն՝ ծունր կրկներ և գոհանայր զՅնէ, զոր քաց աչօք ետես։ Ա՛ւ հրեշտակն՝ որ տուեալ նմա պահապան, մատուցեալ քաղցր ձայնիւ ասէր. երանելո՛դ յակո՛բ՝ այսպէս ասէ ՚ի՛ր, կատարեա՛լ կացցեն խնդրուա՛ծք աղօթից քոց. և յայսմ հետէ նշանագո՛ծ լիցիս. և տացի՛ քեզ ընդհա՛ռ առաքելական. և կեանք քո՛ ընդ հրեշտակս. և հրապոյրք դիւացն անհետ կորիցեն ՚ի քէն։ Ո՛յ լուեալ ՚ի հրեշտակէն աբեն յակովբ՝ գոհութի՛ մատուցանէր ամենաՅոգ երրորդութե՛ն. և կայր զժամանակն ձմերայնոյ աղօթաձիգ և անկերակուր՝ մինչև գալ ՚ի կէտ գարնանային, նմանեալ մեծի մարգարէին Մովսեսի՝ որ Ճգնեալ առընկալաւ ըզպատգամն ՚ի՛ն։ Ա՛յնմէ և զսա կարգեր այնու

նուհետև ՝որն լինել պատգամատու աղգայ
ի պարծանս փառաւորեալ անուանն Իւրոյ ։
Ա՛պա յարուցեալ զկրնշտակ այ գայ ի քնանէ
ի լեռնէ անտի՝ դեմ եդեալ երթալ ի սահմանս
մծբնին քաղաքին ի վանս սբոյն մարուգեի , որ
էր միայնացեալ յայրի ուրեմն ։ Ա՛նդ աստրիք
ձայն տուեալ ժողովէին ի վէր սբոյն յակոբայ՝
իբրև առն ճգնաւորի լեռնակեցի . իսկ նա ան-
ցեալ գնայր լռութեբ մինչև ի խելս գետոյն՝
որ կոչի սաթիլմայ . յայնժամ ձայնեաց առ
չինականս՝ որ յայն կողմն գետոյն այգիս գոր-
ծէին՝ քաղցրալուր բարբառով . այ այգե-
գործք ուրանօր ցուցանի հուն գետոյս ։ Ա՛ւ
նոյ տեսեալ զգձուձ կերպիւկն՝ այսպն սրարեալ
զնա ասէին . ճգնաւոր ոմն ես դու , գնա՛ ի
վերայ ջուրցդ ։
Յայնժամ հանեալ սբոյն զաղաբդղոնիկն , նա-
ւակ արարեալ զսյն՝ անդ ի վէր գետոյն . այս
առաջին նշանագործութիւն . և ապա զինչ . և
թօթափեալ զաղաբդղոնիկն ի ցամաքի , թու-
ան ի ցրանէ ջուրցն ծառք երկոտասան ար-
մաւենեաց . և տեսուցին յիմարեալ՝ ինչ ոչ
զարմացան , և ոչ ծանեան զայրն այ ։ Ա՛ւ եկ
գնաց ի վաստակս նոյ . ողջոյն եաւ , և ասէ .
զինչ է այդ , զոր գործեցդ . և նոյ խաղ կա-
լեալ՝ ասէին ցնա . փուշ է՝ նման այգւոյն
երէկ ։ Ա՛ւ նա ասէ . կացցէ փուշ , մինչև գայ-
ցէ ՝որ այգւոյդ . և անդէն որթն եղև փշա-
թեր . և ըստ բանի սբոյն յակովբայ մնաց այգին
այն փշացեալ առանց պտղոյ . բայց տերևք
որթոյն նոյն քնութեբ սաղարթաւորեալ լի-

նեին վա՛ն նշանաց ։

Լսակ երանելին յուզի անկեալ՝ հանդիպեցաւ նախ միայնակեցի ումեմն, որ և անուն նորա յակոբ. և դարձաւ առ նմա աւուրս քա ռասուն. զի այր քաջ ճգնօղ էր. և ապա գայ յողջոյն սքեան մարուգէի. և առնէ առ նմա այլ և աւուրս ։ Այլ՝ ի լինել բանից՝ ի մէջ նոյ՝ պատմեաց սքեն մարուգէ, թէ քնակիչք կողմանցս այսոցիկ Թէպետև բազում մա սամբ եկեալ են՝ ի հաւատս, այլ կան՝ ի նոսա և նշանակք անհաւատութե. մինչև ոմանց ծաղր առնել զգիրս սքս, և առաւել զանցս ջրհեղեղի և զպատմուի նոյեան տապանի՝ որ օրինակ էր սքոյ խաչին. քզի ասեն իսկ, թէ անգիտելի է և տեղին՝ ուր կառուցեալ կայ տապանն. ոմանք՝ ի լեառն կորդուաց ասեն, և այլք՝ ի լեառն մասիս՝ որ յայրարատեան գաւառին ։

Յայնժամ հրաժարեալ սքեն յակովբայ՝ ի սքեն մարուգէէ՝ ճգնօղական անձամբն յուզի անկանէր՝ ի նշանախաչ տապանն, գտանել և քերել մանր՝ ի նոյեան տապանէ առ ամոլա կէին իւր ։ Այս ոչ մտանէր՝ ի գործ այ առանց հրեշտակաց՝ որ սպասաւորէին նմա, առաջնորդութե նոցին գայր հասանէր մինչև յայրարատ գաւառ. այլ չէղև նմա ելանել՝ ի լեառն մասիս ։ Ո՛ի իբրև վաստակէ նիրհեաց յոտն մասեաց, խնայեաց տէր՝ ի սիրելին իւր՝ ի սքեն յակովբ. և արգել զնա ելանել՝ ի կատար լերինն՝ ուր տապանն սառնապատ կառուցեալ կայր. այլ հանեալ հրեշտակն

տակին մանն ՚ի տապանէն՝ դներ ընդ մնարս սքէն յակովբայ, ուր ննջէր. և իբրև զարթեաւ, ՚ի միտ եառ զխորհուրդն. և գոհանայր ցնծ. և յարուցեալ դառնայր զձանապարհ իւր ուրախութ՝ հանդերձ օրհնութե փայտիւն, որ էր կերպացեալ ՚ի կերպ խաչի։ Այս գրէ Ճոխագոյն և քաղցանդ յոյն. և ՚ի հռովմայեցւոց վկայագիրն հերոնիմեան և բեդայեան՝ այլովքն հանդերձ։ (5)

Նա եղև ՚ի մերձենալ նր ՚ի գիւղն արտամետ՝ որ յոան մասեաց, (ըստ յայսմաւուրաց՝ ՚ի տոսբ գաւառի) ետես աղբիւր յանցս ձանապարհին. և անդ հոյլք լուացողացն՝ աղջկունք և կանայք. որ ոչ պատկառեցան ՚ի սքէն, և ոչ ծածկեցին զսրունս իւրեանց, այլ արհամարհեալ զնոսա՝ յանդգն կային անամաչ. և ոմանք և աս այպանէին զայրն ցայ։ Նա սքէն անէծ զաղբիւրն, և առ ժամայն ցամաքեցաւ. և զհերս աղջկանցն փոխեաց ՚ի սպիտակուն՝ ոչ զպատաւելոց։ Այս պատմեն միաբան՝ քաց ՚ի ձառընտրաց մերոց և ՚ի վարդապետաց, նաև յոյնք, և լատինք և ասորիք. և յանուանէ՝ Թէոդորետոս Ծիրակիոյ Թարգմանչաց մերոց, և Թէոդորոս վերծանող փոքր ի զկնի։ Այլ որ մեծն է՝ հեղինակն ձառընտրին մերոյ մեծի, եթէ վկայաբերն գրիգոր, և եթէ այլ ոք հնագոյն, ՚ի վէր բերէ, Թէ * դեռևս կայ նշանն (ըստ գիւղն յայն). զոր և մեր իսկ տեսաք և գնաք (ՈՒ զծնունդս նր նոյնպէս սպիտակերս). և պատ (տակ) ՚ի պատմուէն՝ զդէմս մեծ

ջանիւ գտի, եթէ յորժամ զհրաշեն արար,
նշան տապանին ի ձեռին իւրում էր: Եւ
ապա բազմութիւն ժողովոյն տեսեալ զսքանչե-
լիսն՝ զոր արար, անկան յոտս նր. և նր հա-
նեալ խաչ՝ բղխեաց աղբիւրն. բայց զհերս
աղջկանցն ոչ թժշկեաց՝ ի յիշատակ մեղաց
նց ||: Եւ դրձեալ դէմ Ձառընտիրն. *նա աւա-
նիկ և յոտն մասեաց աղբիւր բղխեալ կայ.
և եկեղեցի յիւր անուն կոչեցեալ (տե յակոբ)
մինչև ցայսօր ժամանակի ||:

Ապա ակեալ հասեալ սբյն յակովբայ յերկիրն
ասորւոց՝ ի քաղաքն մծբին, մատուցաներ
սբյն մարուգէի զնդրեալն մանն՝ ի տապա-
նէն՝ ի ձև խաչի. և մարուգէի տեսեալ՝ յոյժ
խնդալի լինէր. առեալ դնէր՝ ի վր աչացն և
համբուրէր զնա. և հայհոյեր վրկիլ՝ ի հեղե-
ղէ հրոյն՝ որ՝ ի գալստեանն ձեն. և ասէր առ
տապանախաչն. դու կարապետ ես այնմ
գալստեան, և նաւակ անցուցանելոյ զար-
գարան՝ ի վր ծովացեալ հրեղէն գետոյն առ
ածն բոլորից:

Եւ ապա օրհնեաց զարժանին զսբյն յակովբ՝
այսպէս ասելով. ՚ձր ընկալցի զաշխատութիւդ
քո, և օրհնեսցէ ես՝ ի ձենէ այ մերմէ. և եղիցի
պատուական առ ձբ տեղեացն. և փառաւորեսցին
զձեծ մխաքան սաղմոսերգութիւբ և յերկարա-
ձիգ աղօթիւք: Եւ այլ ևս հրաշափառագոյն
նշան գործեցաւ՝ ի քաղաքին՝ ի ձեռն սբյն
յակովբայ, և՝ ի ձեռն մասինն՝ որ՝ ի տապա-
նէն չնորհեցաւ:

Այր մի նախանձ առեալ ընդ մծբին քաղաքին՝
եր-

երթեալ առ արքայն պարսից՝ ասէ . լցեալ է երկիրն ասորւոց քրիստոնէիւք , և աւագ ոչ գոյ , ոչ զօրք և ոչ զօրավար . և զքո անյաղթ թիւրուիգ արհամարհեն , և՛ի հռովմայեցիս անդր ձեռն տան ։ Եւ իբրև լուաւ շապուհ արքայ , ժողովեալ զզօրս պարսից՝ գայր հասանէր ահագին բազմութիւք յերկիրն ասորւոց , և զմծբին քաղաք պատել պաշարէր . և սքեն յակոբ՝ ի քաղաքին , և նշան տապանին առ նա ։ Եւ վտանգեցաւ քաղաքն . քանզի շրջանապատոյն ածեալ պարսից զզօրս գետոյն (որ կոչիւր միգդոն) զքաղաքաւանն՝ տկարացուցին զմի կողմն պարսպին , և ահա մերձ էր՝ի կործանումն . և զօրք քաղաքին երթային անկանէին առ ոտս սքեն յակոբայ , և աղէին . տէր սքեդ՝ այ օգնեա՛ մեզ . զի եհաս առ հասակ բակ սատակումն յանօրէնն զօրացն պարսից ։ Յակ նէր տեսեալ զահագին ազգն և զշքեր մաջերմ արտասուն և զաղօթն և զվաւատն , յարուցեալ հառ զքեզ նշանն՝ որ՛ի տապանէն . և քաղաքն ամպչուցեալ՝ի նա հայեին . և ելեալ կայր՝ի վէր պարսպին հանդիպ զօրացն , և դներ ընդեմ լուսանշոյլ երեսացն զնշանն . և լուռ և անշարժ շրթամբք՝ արտասուօք հանդերձ հայցեր յայ փրկել յանօրինաց զքաղաքն . զի և գոչիւն բազմամբոխ ժողովրդոցն՝ տղայոց և երիտասարդաց փղձկեր զսիրտ սքեն յակոբայ ։

Եւ ահա նշան ահագին երևեր արքային պարսից . տեսանէր զքեն յակոբ ունի թիշտոր աչառու , և զնոսիսա բազմանէ այրուձիոյ . զի

զօրք երկնից եկեալ էին յօգնականուն նմա։
Եւ կոչեալ ապքայի զայրն՝ որ ասիպետաց զնա
գալ՝ի քաղաքն յայն, ասեր. այր դու զիարդ
խաբեցեր զիս՝ ասելով, եթէ ոչ գոյ անդ ա-
ւադ և ոչ զօրք. ահա տեսանեմ աստ թա-
գաւոր, և երկոտասան հազար հեծելոց
շուրջ զնովաւ. զիս կամեցար բառնալ յերկ-
րէ, ես զքեզ բարձից. և հրամայեաց սրով
սպանանել առաջի զօրացն։

Յայնժամ պաշարեալ պարսից՝ի խորհուրդս
իւրեանց՝ զեւս իրացն ոչ գտանէին. և ան-
կաւ խռովութի՝ի բանակս նոցա. և սքանչ խմա-
ցեալ զհրաշսն այդ, և խնայեալ՝ի մարդկին,
զի մի՝ի վանել զՔրիստոսէ՝անկցին յերկոցուանց
կողմանց, խնդրեաց յայր առաքել՝ի վեր պար-
սից զպիծակս ձիաստանեաց. և առ ժամայն
հասեալ ոմն հոգմ Թանձր՝ի վերայ բանակին
խառնիճ պիծակաց և բոռ և գոռեխ և մե-
ղուք՝ զձիս կապընկէց առնէին, և զհեծեալս
հետի սուրհանդակս կացուցանէին. և այն-
պէս մարդապուրծ յերկիր իւրեանց անկա-
նէին Թիզըն և զօրք իւր։ Եւ տեսեալ քա-
ղաքացւոց զանպատում սքանչելիսն՝ փառս
տային նմա. և յայնմ հետէ զնքն յակոբ իբրև
զվրկիչ փառաւորէին, և սիրն հաստատուէ
ունէին՝ի միջի իւրեանց։ Այս պատմէ և
Թէոդորետոս Ճոխագոյն՝ իբրև զկնի ժամա-
նակաց եղեալ յեպիսուէ սքանչ յակոբայ՝ յա-
ւուրս կոստանդեայ կայսեր. այլ Ճառըն-
տիրն յառաջ ք զեպիսուին Ճառէ, Թէպէտ
և նոր հայրապետ կոչելով զյակոբ։ (6)

Աստ և զգուշի ձառից սքին յայտնապես յա-
ռաջագոյն ասէ լինել քան զեփսուեին՝ բա-
նիւքս այսոքիւք. Յակոբ և մարտիկ ամուլք
հաւատոյ՝ հանապազամեռք ձգնաւորեալք՝
տային քաջալերութիս միմեանց վէճ քահանայ
կրօնիցն. և անուն քաջութե նց հոչակեր ըն
համերկիր առ հեռաւորս և առ մերձաւորս.
ուր նք ոչ ամուլքն կային յայրին խստամբե-
րութիք և կարդաւ հրեշտակաց։ Նա նքն յա-
կովբ պարապեալ իմաստասիրելոյ զգիրս՝ ի
հնոց պատմուեցոյ ի յիծաշունչ տառից՝ մա-
տեան յօրիներ ձառից. որ յանուն նր զգօն
կոչեցեալ, ի զարթուսիչ յիծայինն իմաստու-
թի և յիծպաշտուն՝ ոճամերձ առնել և մեր-
ձակայ զոճարթնոց. և զայս այսպէս նախ ի
զբնեայանալն արտաձառեաց առ արժանա-
ւորսն և առ յանդգուննս։ Այլ և զկնի մօտ ի
վախձան սքին գրէ, թէ սքին արիստակէս
(ուր այլք իմանան վրիպանէս, և այլք զհայր
նց զգրիգոր) հարազատ նորա առաքեաց առ
նա և. խնդրեաց զօրինակ գրոցն, զոր ընդնա-
խօս սպարեալ էր նմ՝ զգօն կոչեցեալ։(7)

Ա՝էծ ձառընտիրն մեր զանց առնէ յիշել
զայն հրաշս, զոր գրէ Թէոդորետոս նախ ի
զեփսուէ սքին յակոբայ. յորմէ առեալ երկ-
րօրդեն և այլ ձառընտիրք մեր այսպէս։ Նր-
թեալ սքին ի սահմանս պարսից՝ տեսանէ
դառաւոր մի ի քաղաքի ուրեմն (ըստ յայսմա-
ւուրաց՝ ի մանակերտ ուշտունեաց, որ այժմ
կոչի քարադաշտ), որ առներ դառոստան ա-
նիրաւուէ վճ առնելոյ բաժինս երկուց եղ-

բարց. կամեցաւ յանդիմանել զգործ նորա. անէծ զվէմն՝ որ էր հանդէպ նը. և յանկարծակի անկեալ փշրեցաւ առաջի նը. և անհաւ ահ ՚ի վը ամենեցուն՝ որ անդն կային. և դատաւորն իբրև ետես, եհան զդատաստանն յօդիլ: Եւ այսու՝ ոչ լինէր սքեն յակոբ. որ ոչն անէծ զխաչահանունն, այլ զթգվենին՝ ջբերել այնու հետև պտուղ, և այսու ուսոյց զաշակերտն. և սքեն յակովբ ոչ անէծ զդատաւորն անիրաւութե, այլ՚ի փշրել վիմին՝ յիրաւունս դարձոյց: Ամէն նման գեղեցիկ խորհրդածե Թէոդորետոս և՚ի վը այլոց պատուհասից՝ զոր ՚ի վը կած սքեն՚ի խրատ, և ոչ՚ի կորուստ մերձաւորաց: Եւ զկնի այսր հրաշից ՚ի վը բերե ՚ի կարճոյ զկոչումն նը յեղկսութե, ասելով.

Ա՚րդ այսպիսեօք նշանաւոր գտեալ, և սիրելի ամենեցուն, և համբաւել առ ամենեսին, վերադգի ՚ի քահանայապետուն. և՚ի փոխել անդ զլեռնաբնակ կեանս յակամայս ՚ի բնակուն քաղաքի, ոչ զկերակուր իւր փոխեաց և ոչ զհանդերձս. զտեղին փոխեաց, և զվարս իւր ոչ փոխեաց: Այլ զայս ընդունակ բանիւ աւանդեն Ճառընտիրք մեր օրինակ զայս.

՚Ի ժամանակին յայնմիկ ննջեաց եպան մրճբնայ. և եղև խնդիր և ընտրութիւն քահանայից, թէ ո՛վ իցէ արժանի ունել զաթոռ հայրապետուե. և էին անդ արք հինգ՝ զորոց բանք լինէին արժանի գոլ եպսութե. և բազում հակառակուն լինէր ՚ի քաղաքին յա-

զգա

զագաս սրանցն այնօրիկ , թէ ուր յառաջ մատ-
չէին յաթոռն յայն . զի ոմն զայս անուն ասէր,
և ոմն զայն . և՛ի տրտմուէ կէին , և՛ի միաբա-
նուի ոչ եկին : Յայնժամ խորհեցան գ լնա-
ւորք քաղաքին ելանել առ սբն մարուգէ յա-
նապատ նր , տեսանել՝ թէ զինչ պատմեսցէ
վն խորհրդոյն : Ւբրև հասին՝ի դուրս խցին,
սբն մարուգէ ըս սուղորութենն իւրում էր յա-
զօթս . յայնժամ ելեալ աշակերտն ասէ . գնա-
ցէք՝ի գաւիթս եկեղեցւոյն , մինչև կատա-
րեսցէ զաղօթսն , և եկեսցէ առ ձեզ :
Ւսկ սբն յակովբ եկեալ էր յառաջագոյն ըզ
զերիս աւուրս առ սբն մարուգէ . և սա մար-
գարէացաւ նմա , և ասէ . Ւ.յսօր համբու-
րեմ զքեզ իբրև զկրօնաւոր և զեղբայր . և
զկնի սակաւ աւուրց իբրև զհովիւ և առաջ-
նորդ հօտին քմի : Ւ.սկ ցնա սբն յակովբ ,
թէպէտ տուր եղբայր , չեմ բաւական այդմ բա-
նի՝ զոր ասես :
Ւյս եկեալ սբն մարուգէ՝ի ժողովն՝ ետես
զնա խոժոռեալս , մինչդեռ նստէր կին դասս
դասս՝ի գաւիթն . և իբրև տեսին զերանե-
լին , յարեան զուարթութիբ ընառաջ նր . զի
էր տեսիլ նր իբրև զհրեշտակի . և նա ակն-
արկէր ամբոխին նստել , մինչև ինքն աղօ-
թեսցէ յեկեղեցւոջն : Ւյս զկնի աղօթելոյն
ժողովեցան առ երանելին . և նա կայր հաս-
տատէ՝ի գաւազանն՝ի մէջ նց . և ամբոխն
համբուրէր զձեռս և զոտս նորա : Ւյս հրա-
մայեաց նստել նց , և ունկն դնել նմա . և
նախ խաղաղացոյց զնա , և ասէ . գիտեմ , զի

տրտմեալ էք ըստ ընտրուն առաջնորդի ձերոյ՝ հիւանդութիւնս յուզելով. ասեմ ձեզ. յարանցն՝ զոր ընտրեալ էք, չեն արժանի ենթանալ ձեզ. արիք եւ լիք յիմդ (ի յամիդ, կամ՝ ի համն քաղաք), զի անդ է ժողով եպիսկոպոսին և կաթողիկոսն, այն է պատրիարքն անտիոքայ. և անդ յայտնէ հոգին սբ՝ ի ձեռն նոցա զայրն՝ որ հանդերձել է նստել յաթոռ հայրապետութեանդ քաղաքիս մծբնայ։

Ընկալեալ նոքա զբանն իբրև՝ ի հրեշտակէ ոմն, յարուցեալ ի քաղաքն, և յետ աւուրց անցին՝ ի ժողովն, և ողջոյն ետուն պատրիարգին և եպիսկոպոսն. ասէ ցնոսա պատրիարգն. զո՞ ընտրեցիք ձեզ առաջնորդ. և նոքա ծանուցին նմա զբանն՝ զոր ասաց սքն Մարուգէ, թէ հոգին սբ տայէ ձեզ առաջնորդ՝ ի ձեռն ժողովոյն։ Յայնժամ յաղօթս եղև ապաստան ժողովն ամ՝ հսկելով զգիշերն սաղմոսիւք և օրհնութիւք հանդերձ արտասուօք վճռին և խնդրոյն։ Նա՝ ի հասարակել գիշերոյն առանձնացոյց զինքն կաթուղիկոսն, և սկսաւ աղաչել զնոսա արտասուօք վճռ բանին այնորիկ։ Նա որ զկամս երկիւղածաց իւրոց առնէ և աղօթից նոցա լսէ, ընկեց ափշութիւն՝ ի վճռ կաթուղիկոսին ոմն թէ՝ ի քուն ինչ. և տեսանէ երիտասարդ լուսաւոր, որ ասէր ցնա. սքն յակովբ է այրն այն՝ զոր խնդրէք՝ ի տնէ. և ծանուցանէր նմա զտեղին և զքարայրն՝ յորում բնակեալ էր այրն այն՝ միայնակեացդ սքանչելագործ։

Նա ըստ համբառնալ հրեշտակին՝ զարթեաւ կա-

կէթղկան, և գոհացաւ ընդ. և վաղվաղակի յարուցեալ իջանէ յեկեղեցին. և կոչեալ զեպիսկոպոսն և զեկեղեցին՝ ի մծբնայ՝ պատմեաց նոցա զտեսիլ հրեշտակին, որ ասաց զանուն սբին և զտեղին. և յարուցեալ միաբան ամենեքեան իջին՝ ի մծբին. և գրեցին ժողով եպիսկոպոսացն, և առաքեցին առ նա արս հաւատարիմս, և կոչեցին՝ ի ժողովն՝ ծանուցանելով նմա վճռ խնդրոյն։ Եւ սբն յակովբ յաջակցեալ նոյն էր գիտացեալ զգալուստ հայրապետացն՝ ի մծբին. քանզի յայտնեաց նմա հոգին սբ. և պատկառեր ընդէմ կալ հրամանին ոչ, ոչ և սբն մարդոյ գուշակեաց նմա։

Եւ այնպէս աղդմամբ հոգւոյն էջ՝ ի մծբին, ուր ժողովն և ամ բազմութիւն քաղաքին ընդայնի գալստեան սբն. և իբրև եկն յանդիման եղև հայրապետացն, ողջոյն ետուն միմեանց, և հրամայեցին նստել նմա։ Ասէ ցնա սբն յակովբ. վճռ որոյ իրաց կոչեցիք զիս. և նոքա ասեն ցնա. ի՝ ոնէ յայտնեցաւ վասն քո, որ արժանի ես ընդունել զաթոռ եպիսկոպոսութեան քաղաքիս այսորիկ. և նա ասէ ցնոսա. չէմ բաւական այդմ բանի։ Եւ ժողովուրդն փութացուցանէին զհայրապետն, և չտային նմա բազմացուցանել զխօսսն։ Ապա առեալ վաղվաղակի հայրապետին և եպիսկոպոսն զյակովբ՝ մտին յեկեղեցին, և կատարեցին՝ ի վերջ նոր զկարգ եպիսկոպոսութեան. և եղև ուրախութիւն մեծ՝ ի քաղաքին՝ ի ձեռնադրութեան սբն յակովբայ. քանզի ամենեքին գիտէին զնա այր սուրբ, որ և ըստ գրելոյ

սուր

ՏԷր ինձի՝ կացեալ էր յառաջադոյն յաստիճան
նի սարկաւագուէ ամն ե. և ի քահանայու-
թէ այլ ևս ամն, կէս մի յանապատի, և կէս
մի ի քաղաքի։

Եւ իբրև աւուրք լինէ անցին, էջ սքէն մարու-
գէ յաւուր կիւրակէի քաղցում ընկերօք ող-
ջոյն տալ նորոյ եպսկին, և օրհնել ի նմանէ.
և իբրև ողջունեցին զմիմեանս յեկեղեցւոջ,
սկսաւ օրհնել սքէն մարուգէ զՅԾ, որ հաս-
տատեաց եկեղեցւոյ իւրում հովիւ զուարթ-
նութեան և զգուշացուցանօղ։ Ապա իբրև իջա-
նէին սքէն ի խորհրդոյն՝ որ յակովբ և մա-
րուգէ ամենքեան սրբութեամբ, տեսին ի գաւիթ
եկեղեցւոյ անդամալոյծ մի ամաց հնգետա-
սանից. զի յայնչափ ամաց հետէ լուծեալ էին
ամ անդամք առնն։ Յայնժամ ասէ մարու-
գէ ցսքէն յակովբ. եկայք արասցուք աղօթս
վ՛ր անդամալուծիս այսորիկ՝ որ անկեալ դնի.
և հրամայեաւ սարկաւագացն դարձուցանել
զերեսս նր յարևելս՝ զի և ինքն աղօթեսցէ,
խոնարհեաւ միաբան ծունր եդին, և ասեն.
Տ՛ր ՅԾ զօրուեց, որ արժանի արարեր զքա-
ղաքս զայս քարոզութեամբ անուանդ քո ի մէջ
հրէից և կռապաշտից, արդ զոր արարեր ի
ձեռն առաքելոցն՝ արա և այժմ՝ ի ձեռն նը-
ւաստ ծառայից քոց զզօրութիւն քո. զի ծանիր
ցեն՝ թէ դու միայն ես Աչմարիտ ՅԾ զօրու-
թեց, և հաւատասցեն յանուն որդւոյ քո սի-
րելւոյ յոր քով, և քարոզեսցի և աս քան զևս
անուն քո նոր, և բարձրասցի նոր խաչ քո. և
արդ որ բարերար բժշկեա զանդամալոյծս

զայս,

զայս, և կարկեա զբերանս այնոցիկ՝ որ նախատեն զնաս քո, որ է պարծանք՝ որ եկեղեցւոյ քո։

Եւ իբրև կատարեցին զաղօթսն, ասէ սբն Յակովբ ցՅն մարուգէ. մատիր և խաչ հան ի վէր անդամոց դորա. ասէ մարուգէ ցՅակովբ. քէզ պարտ և արժան է՝ դմա ձեռն դնել, և աղօթս մատուցանել, զի դու պատիճ ետուեր ունիս։ Յայնժամ ասէ սբն Յակովբ. ես յաջմէ, և դու յահեկէ. և բուռն հարեալ կանգնեցին զնա, և ասեն. այր դու արի կաց յանուն տն մերոյ Յսի քի։ Եւ նոյն ժամայն հաստատեցան անդամք նր, և տապածէր զձեռս իւր յերկինս, և փառաւոր առնէր զքն։ Եւ ժողովուրդն իբրև տեսին, զարմացան, և անկան ի վերայ երեսաց իւրեանց, և երկիր պագին, և բարձր ձայնիւ օրհնէին զԱծ, և ասէին. օրհնեալ ես դու քն, որ յամ ժամ լսես ձայնի այնոցիկ՝ որ հաճոյ են քեզ, և ի ձեռն ծառայից քոց առնես սքանչելիս. արդ բարձրացի և փառաւորեացի անուն քո տեր. զի դու միայն ես Ած, և չիք այլ ոք։

Յայնժամ ասէ սբն մարուգէ ցանդամալոյծն. արի զգեցիր զպատմուճան քո, և սնդեա զմկՋ քո. և քարոզեա զզօրութիւն քն՝ որ յուցաւ ի վէր քո. և հրեայքն իբրև լսէին, կէսք անհաւատանային և ասէին՝ թէ չէր նա անդամալոյծ. և կէսք քանզի ոչ կարէին ուրացաստ լինել, զարմանային ընդ սքանչելիսն՝ որ եղեն զօրութեն այ ի ձեռն սբն Յակովբայ. և

ակն-

ակնածելին յոյժ ի՛ նը եպսէն ։
Յաւուրսն յայնոսիկ եղև և կրկին հրաշքն
մեռելոյն և յարուցելոյն , զոր պատմէ Թէո-
դորետոս , յորմէ և ձառընտիրք մեր հե-
տևօղքնէր այսպէս ։ Եղև սքին յակոբայ ան-
ցանել ընդ գիւղ մի կիմ ընդ քաղաք . ուր կամե-
ցեալ աղքատաց ոմանց դաւաճանութիւն առ-
նուլ ողորմուի՛ ինամանէ՝ կերպարանեցին ըզ-
մինն մեռեալ . և եկեալ աղաչէին զնը եպսն՝
տալ նոյ , որ ինչ սիրտդ է Թաղման նորա . և
սքին յակոբ առաւել հոգացեալ ողորմուի առ-
նել հոգւոյ նր՝ եդ զձեռն իւր ի վերայ , և
խնդրեր զթողուն մեղաց նր ։ Եւ իբրև սա-
կաւ ինչ հեռացաւ անտի , ձայնէին նը զըն-
կերն իւրեանց՝ յառնել, զի էանց գնաց ա-
սեն եպսն . և տեսին զայրն ստուգապէս մե-
ռեալ ։ Եւ յահի լեալ ընթացան զկնի սքին,
և աղաչէին զնա դարձուցանել զհոգի նր .
ասեն . վ՛ս աղքատուե արտարաք , ԹողուԹի՛
արա մեզ . և նր խոնարհեալ յաղաչանս նոց՝
դարձեալ յարոյց զմեռեալն ։ Այս սքանչե-
լիքս՝ ասէ Թէոդորետոս , ոչինչ ընդդէմ է ի
սքանչելեացն մեծին պետրոսի , զոր արար առ
անանիա և սափիրայ . միայն Թէ երանելի
առաքեալն զմահու վճիռն եհատ ի վեր նց ,
քանզի ահ արկանելոց իսկ էր ի սկզբան քա-
րոզուե . իսկ յակովբ նմանեալ տէրն իւրում՝ փո-
խադրեաց զմեռեալն անդրէն ի կեանս ։ (8)
Եւ ի վերայ բերէ . ընթանամ այսու հետև
յայլ սքանչելի գործս նր , և համառօտ զայս
ասացից ։ Էլիսէոս գլուխ հերեսիկոսաց , որ
եղև

եղև նա հայր հայհոյուԹ ընդեմ միածնին և հոգւոյն սրբոյ, սրեաց ղլեզու իւր ընդեմ ածու, Թեան բանին, և պղտորեաց նա զեդիպտոս դառն և չար վիշապուԹ իւրով։ Նոյնպէս մեծն կոստանդիանոս Թագաւոր՝ մերոյս հօտի զօրաբաբեալ, յիշատակ նոր օրհնուԹ, որ ի ժամանակին յայնմիկ դարձոյց զգերուԹինն հաւատացեալոց յօտարուԹէ, և շինեաց զտաճարն՝ որ քակեալ էր յայլազգեաց, սա հրամայեաց ժողովիլ ամ հայրապետաց և առաջնորդաց եկեղեցւոյ ի նիկիա քաղաքի. և ընդ նմա մեծն յակովբ՝ քաջ ախոյեան ճշմարտուԹե։ Ընդ յետ հաստատուե ուղղափառ խոստովանուԹե՝ իբրև նզովեալ արտաստահման լինէր արիոս, աղանդակիցք նոր բազում աշխատեալ՝ յետս եառուն դարձուցանել զնա իբրև զղջացեալ. և այս եղև իբր տասն ամօք ցկնի ժողովոյն. յորում ժամանակի՝ այն ինչ կամէին մուծանել զժանտն արիոս յեկեղեցի ամ, որ ի կոստանդնուպօլիս, տրտմուԹի մեծ լինէր ուղղափառաց. յայնժամ անդ գտաւ սքեն յակոբ (ոմն ցուցանէ կարդ պատմուԹեն), և խորհուրդ արարեալ ընդ սքեն աղեքսանդրոսի հայրապետի Թիկրեալ քաղաքին, կացին յաղօԹս և ի պահս աւուրս եօԹն՝ նշան ինչ խնդրեսցի յայ ի վերայ արիոսի. և ընդ խորհրդոյ սքեն յակոբայ վարեցաւ առաջնորդ քղքին՝ իւրովքն հանդերձ. զի ձանձրէին զնա առաքելական

ընորհաց հասեալ։

Այս եղև յաւուր կիւրակէի զկնի նոր պատարագին նշան մեծ երևեցաւ յայ. զի արիոս ոչ

ժա-

ժամանեաց մտանել յեկեղեցի. վասն զի ի գալն ը համախոհս իւր՝ ի վեր ձանապարհի խնդրեաց տեղի, ուր զպիտան իւր վձարեսցէ. և ը աղբոյն աղիքն ի վայր վայթեցաւ, և մեռաւ այրն գարշելի ի գարշելի տեղւոջ. քանզի խնդրուածք երանելի հայրապետին յակոբայ և աղեքսանդրի այլովքն հանդերձ աղդեցիլն ի թարձումն չարին ի մէջ։ Ա.յս է և հռովմայեցւոց վկայագրին ասելն զսբ յն յակոբայ. * Որա և աղեքսանդրոսի եպսի աղօթիւք արիոս զնւրոյ անօրէնն ձարժանի զիոխարկնս ընկալաւ՝ վայթացմամբ աղեացն ի կոստանդինուպօլիս ։

Ա.յլ յառաջնում նոճագի գալստեան սբ յն յակոբայ ի ժողովն, ը որում էր և աշակերտն նր սբ եփրեմ ասորի, եղև այն տեսիլ սքանչելի, զոր գրէ մեծ ձառընտիրն, թէ սբ յն յակոբ կիրճ էր հրեշտակին՝ որ հանապազ ը նմա շրջէր. զի և նր թագաւորն կոստանդիանոս ասէր, եթէ ով սբդ ես յակոբ՝ ուշիմ կացցես, զի յորմէ հետէ մտեալ ես առաջի իմ, դողայ անձն իմ՝ի քէն սարսափեալ. զի տեսանեմ երկուս հրեշտակս հրացայտ ի փայլակն լուսոյ, որ կան քեզ ի սպասու, միոյն ը աջմէ, և միւսն ը ահեկէ։ Այս նա զի՞նչ ասաց բարեպաշտ թագաւորին. և դու իսկ պատրաստ լեր անձին քումմ. զի յորմէ հետէ մտեալ եմ՝ի պալատս քո, տեսանեմ ահագին զարմանք. ՝ի ձաձանչ լուսոյ այր արեգակնափայլ ղգեցեալ պճղնաւոր, և կերպ նր բերէ զձև քահանայութե. որ առեալ՝ի հրացայտ

ձեռն

ձեռն զԹագ քո՝ դնէ յառաւօտէ յառաւօտ ի գլուխ քո ։ Օ այս ըստ մասին նշանակէ և ագաԹանգեղոս ի խօսելն զմեծին կոստանդիանոսէ ։ և շարականն ի խօսելն զսքէն յակոբայ ։ յոր հայի և ի վէր բերէն Հառընտրին ։ Ա. հա Հիմարտուի պատմուէ Հանապազ տեսլեան հրեշտակին Հիմարտեցաւ , և Հաւատացաւ բան երգոյս ։ Օ նոյնս Հոխապոյն պատմէ և բուզանդ ։

Յայտ է Թէ և նշանակեալն ի բերանոյ կոստանդիանոսի ի Թուղթն դաշանց՝ միաբանի ըստ այսմ բանի Հառընտրին , Թէ կոստանդիանոս հրապարակախօս եղեալ ասէր ի լուր առակի՝ գահակալեալ դրօհիցն ։ Երեք սիւնք են ի մէջ՝ ըստ երկինս և ըստ երկիր ։ անտոն յեպիստոս , սեղբեստրոս առ մեզ , և սքէն յակովբ ի մծբին քաղաք յերկրին ասորեստանեայց ։ Օ որմէ տեսցես զկնի Հոխապոյն՝ բանիւ այլոյ Հառընտրի ։ (9)

Պատմեն աստանօր Հառընտիրք միաբան , Թէ էին զայսու ժամանակաւ երկու եղբարք պոնտացիք՝ բնակեալք ի մծբին , արք անուանի՝ նիք ըստ ծի , այլ հեԹանոսք (ըստ որ իւրեմն՝ հրէայք) և մոլեալք զհետ աղանդոյն մարկիոնի և մարկիոնեան ումեմն կախարդի ։ Եւ էր միւն յեղբարցն անտի յառաջագոյն յարքունի դրան մեծին կոստանդիանոսի՝ սիրելի յաչս ինքնակալին ։ յորմէ և յորդորեալ ընկալաւ զնբ Հաւատս և զպատուական կնիքն քրի ։ և ընկալեալ ի Թիքրէն զպատիւ եպարքոսուէ՝ (ուստի կոչեցաւ հիպարքոս) , առաքեցաւ ի մծբին

քին քաղաք. իսկ միւս եղբայր նը՝ որ կոչիւը յանուն վէրպին մարկիոնի կերդոն կամ կեդրոն, գազմօք խրատեալ՝ ի կոստանդիանոսէ՝ զի մկրտեսցի, և հասցէ նոյնպես մեծի պատուոյ, ոչ առնոյր յանձն. այլ նստեալ՝ ի մըծբին՝ պահէր՝ ի տան իւրում կուռս յոսկւոյ և յարծաթոյ և յականց պատուականաց, և ոչ մեկնէր՝ ի պաշտամանց նոցա. և էր ինքն մեծատուն և երևելի՝ ի քաղաքին։

Այս կայր խեզ որդի կերդոնի՝ անդամալոյծ՝ ի ծնէ. և պատատեին ոտք նր ոտ զիսակ զմիմեամբք. և գօսացեալ էին այլ անդամք նր, և անկեալ դնէր՝ ի մահիճս. և պատկեր նր գեղեցիկ էր և գանգրահեր և գոՀարթատեսիլ։ Որդ լուեալ կերդոնի, թէ սքեն յակովբ բժշկեալ է ըստ սքին մարուգէի զբազմամեայ անդամալոյծն՝ ի դաւթի եկեղեցւոյ, ոչ հաւատացեալ համբաւոյն՝ առաքեաց և կոչեաց զայրն բժշկել, զի՝ ինամանէ ստուգեսցէ ըզձշմարիտն. եհարց զնա և ասէ. ոմ բժշկեաց զքեզ, և որպէս։ Այս նա ասէ. հնգետասան ամ եղէ անդամալոյծ, զոր դուք իսկ գիտէք և քղքս ողջոյն. և բժշկեցին զիս ծառայքն սր սքն յակովբ և մարուգէ՝ յանուն յն՝ի նազովրեցւոյ։

Պարկացաւ ըստ այս մարկիոնեան կախարդն, (մարկիանոս գրեալ յոմանց), որ կայր առ կերդոնի, և ասէ. զայդ քրիստոնեայքն ուսուցին քեզ. չէիր անդամալոյծ, սուտ ես։ Պինդ ետ այրն լի ցասմամբ, և ասէ. խաբեբայ և անօրէն՝ սուտ դուն ես, և աղանդ քո և

կախարդուն. զոր մերձ ընդ մերձ խափանեացէք անուն ՚ին մերոյ Յիսուսի քրիստոսի. և հայրն քո սատանայ յամօթ լիցի. այլ ես ասեմ՝ քեզ, ո՛չ վա՛խ քո քարոզեմ զփառս նմա՝ զոր եղոյց յիս, այլ զհրամայելն՚ի սքանչելիսն պատուիրեմ այնոցիկ՝ որ լսեն և՚ի միտ առնուն. և գիտեմ, զի բարի և իմաստուն եղբայրն եպարքոսին՝ որ խնդրեաց և կոչեաց զիս աստ, ստուգել կամի զնմա բժշկուի՝ վա՛խ որդեկին իւրոյ. զի ծանուցեալ զձշմարտութիւնն՝ եկեսցէ՚ի խաւարէ՚ի լոյս, և նա հանդերձեալ է հալածել զմոլորութի՛ձեր

՚ի քաղաքէս յայսմանէ։

Ո՛այս ասացեալ՝ դարձոյց զերեսս իւր՚ի կախարդէն, և ասէ ցկերդոն. լո՛ւր ինձ տո՛ր կերդոն, զի վա՛խ քո կամացդ եկի ես աստ, և ինձ՚ի տան քումմ արժան է քարոզել զքո՛ր՝ որ ինձ յայտնեցաւ. ես ձշմարիտ անդամալոյծ էի, ոտք տեսանէիք՚ի գաւթին. և բժշկեցայ՚ի ձեռն սքանչելոյ յակոբայ և մարուգէի. և դու եթէ հաւատաս յանուն տն մերոյ Յիսուսի քրիստոսի՝ որ ծնաւ՚ի սքանչելի կուսէն մարիամայ, և երթաս առ ծառայսն նո՛ր, և լսես զքարոզուի՛ աւետարանին, յայնժամ բժշկի որդին քո։

Յայնժամ՚ի միտս եկն կերդոն, և բարի խորհուրդ՚ի միտ արկեալ՝ քամահեաց զբանս կախարդին, և ասէ. այսու հետև ստուգել կամիմ զձշմարտութիւնն, և զստուերին՚ի բաց թողուլ։ Այս նոյնժամայն յարուցեալ հառզորդի իւր, և գնաց յեկեղեցին. և այլք զկնի նո՛ր։ Այս մտեալ ոմանց պատմեցին սքանչելիսն յակովբայ և մարուգէի, և ասեն. կերդոն եղ-

բայց եպարքոսին ծառ դուրս կայ, և կամի զձեզ տեսանել. յայնժամ հրամայեցին մտանել նմա խաղաղութիւն. և անդ էր եպարքոս եղբայր նորա:

Իբրև եմուտ կերդոն առաջի սքեյն, տուեալ ողջոյն՝ յոտն կայր առաջի նոյ, և ասէր բարձր ձայնիւ. Տէարք, ես կարծէի, եթէ զՀմարտութիւն ունիմ, և ոչ զմոլորուն. մինչ ցի բազում անգամ զիս 'ի պատուոյ թագրին արգելն, զի մի տացէ մկրտել զիս կոստանդիանոս ոսպ զեղբայրդ իմ. և այժմ յերկիտս եղէ՝ զուղիղ Հանապարհն ոչ գիտեմ. յոյս ունիմ 'ի քրիստոս անդամալուծիդ. զի թէ որպէս քրիստեցաւ նա 'ի ձեռն աղօթից ձերոց՝ քրիստեցայց ես որդեակն իմ, միտք իմ հաստատեսցի 'ի հաւատս Հմարիտս. և մարկիոն՝ որ ասէ, թէ չէ մարմին զգեցեալ քո 'ի կուսէն, և թէ չէքայարուցի մեռելոց, յամօթ լիցի. զի յայնժամ Հմարտեսցի ինձ, եթէ այնպէս է՝ ոսպ ասէքդ զնազովրեցին ծնեալ 'ի մարիամայ կուսէն, խաչեալ և թաղեալ և յարուցեալ, և հաստատէք զյոյս յարուցե մեռելոց: Ա.րդ այսուհետև ոչինչ ունիմ հաստատուն հաւատոյ, բայց միայն զքրիստոս որդւոյ իմոյ. զի որ զայն գօսացեալ մարմինն քրիստ, նա է ած Հմարիտ. և զկնի այնորիկ քրիստ հոգի իմ և մարմին: Ասէ մարկիոնեան կախարդն իբրև լսէր զասացեալն 'ի կերդոնէ, ասէր ցնա. Մի լսեր գալիլեացւոցդ, զի ոչ զկաղս քրիստեալ կարեն, և ոչ զանդամալոյծան առողջացուցանել:

Յայն-

Յայնժամ ասէ սբն յակոբ առաջի ամ ժողովրդեանն ցկախարդն . մեք թէպէտև ոչ ինչ եմք , բայց անօգուտ բանս ոչ խօսիմք . այլ զոր խօսիմք , յանուն տն մերոյ յնի քնի խօսիմք , որ ծնաւ ի սբյ կուսէն , և խաչեցաւ և թաղեցաւ , և յարուցեալ ի մեռելոց՝ յարոյց ըզ իւր զբնուն մեր . և ետ աշակերտաց իւրոց զհոգի իւր սբ , և առաքեաց զնս աշակերտել զամ հեթանոս , և մկրտել յանուն հօր և որդւոյ և հոգւոյն սբյ . և ասաց . որ հաւատայ և մկրտի , կեցցէ . և որ ոչն հաւատայ՝ դատապարտեսցի . և դարձեալ՝ թէ որ հաւատայ յիս , զնշանն ոնզ զիս առնէ , և յանուն իմ դևս հանցէ ։ Ես մեք հաւատամք և հաւատացեալ եմք . և զամ՝ զոր ինչ խնդրեմք , տայ մեզ՝ ըստ խոստման իւրոյ . և անուամբ նորա զգլուխ վիշապին աներկիւղ կոխեմք , և զմօրուրդ ձեր սբ խաչիւն խորտակեմք ։ Ես զէ դու և քուրմն ձեր կարդացէք առ ծծան ձեր , զի բժշկեսցի մանուկդ . և թէ ոչ լինի ձմարիտ՝ ասացեալդ ի ձէնջ , յայնժամ ապա հանդիսի ձեզ՝ ոնզ սիմոնի կախարդի ի հռովմ. և արդ մեք անկանիմք առաջի ամ մերոյ , և խնդրեմք զբժշկութիւն մանկանս այսորիկ , ոչ վասն մեր , այլ վասն ժողովրդեանդ՝ զի հաւատասցեն յանուն նորա ։ Ես մարկիոնացին ցած ձայնիւ և բեկ սրտիւ . մեք զդա բժշկել ոչ կարեմք , և ոչ դուք ։

Ես սբն մարուգէ ծիծաղելով ասէր . յուսացեալ եմ յամ հայր և յորդի նր միածին և ի

նը հոգին, զի զոր ինչ խնդրեմք հաւատովք՝ առնումք: Եւ խիզախեալ ասէ ցհայր մանկանն. յուսացեալ եմ յանուն նոյն մերոյ յիսուսի քրիստի, զի յորժամ մկրտեզդա սքն յակովբ, բժշկել ելանէ յաւազանէ անտի: Յայնժամ պինդ եւ կերդուն և ասէ. 'ի մի ժամ կամիմ մկրտել տամբ իմով. բայց ըստ բանիդ քումմ նախ մկրտեսցի մանուկն իմ, և ապա ես և տունն իմ: Եւ ասէ սքն մարուգէ ցհրեն յակովբ. տէր հրամայեաւ միում՝ իքահանայիցդ պատրաստել աւազան: Եւ կերդուն ասէ. մի՛ ոք մկրտեսցէ զմանուկդ իմ, բայց միայն սրբութեամբ ձեր:

Եւ մատուցին աւազան. և յարուցեալ սքն եդին ծունր, և կային յաղօթս մինն յաջմէ կողմանէ, և միւսն յահեկէ, և ասեն. Տէր մեր յս քս, որ կամիս զկեանս ամ մարդկան՝ որ կարդան առ քեզ, լսէր ձայնի աղօթից ծառայից քոց, և բարձրացո՛ զանուն քո՛ի մէջ հրէից և հեթանոսաց քաղաքիս. և ծանեցեն զի դու միայն ես աստ զօրութեց: Եւ կանգնեալ յաղօթիցն՝ հրամայեցին իջուցանել զմանուկն յաւազանն. և էր նա ամաց իբրև ութից. և մկրտեցին զնա յանուն հօր և որդւոյ և հոգւոյն սքի. և կոչեցին զանուն նր յովհաննէս. և սքն յակովբ տարածեաց ըզգեստսն իւր ձեռս նր, և բաժանեաց զոլորեալ ատս նր 'ի միմեանց. և կալեալ զձեռանէ մանկանն՝ կանգնեցին զնա. և հրամայեցին գընալ. և գնայր համարձակ: Եւ որք տեսինն՝ սկսան փառաւորել առնել զաստ. իսկ մարկիոնաց

նացին և աղանդակիցք իւր այլափոխեալ կին-
քեանս՝ փախեան ՚ի քաղաքէ անտի, և ոչ
գտան ուրեք։

Այն ՚ի վաղիւ անդր մկրտեաց զբ հայրապետն
զկերդոն, որ և անուանեցաւ պօղոս, և ըզ-
կինն նր՝ որ մարիամն կոչեցաւ, և զամ տուն
նորա և զժողովուրդն. և էին որք մկրտեցան՝
ոգիք երիք հազար և հարիւր. և սքն մարու-
գէ գնաց ՚ի վանս իւր ուրախութ, և օրհներ
զաճ։ Այս արար պօղոս ՚ի տան իւրում ուրա-
խութի մեծ ամ նորահնիք բազմութն. և յա-
պաշաւ եղև վ սքն մարուգէի գնալոյն.
յղեաց և կոչեաց զնա. և սքն լուաւ նմա և
եկն ՚ի տուն նր. և յետ այլոց բանից՝ ասէ
մարուգէ. բերիք այսր զգիրս կախարդուե
մարկիոնիտաց. և իբրև բերին, հրամայեաց
այրել հրով։

Այս այնուհետև բազումք գային հանապազ-
օր յոտս սքն յակոբայ՝ աշակերտիլ յն. և
խորհեցաւ նբ հայրապետն շինել եկեղեցի
մեծ. քզի յառաջն ժողովուրդն սակաւ էր.
և եկեղեցին փոքրիկ։ Այս սքանչելիք բժըշ-
կութե անպակաս գործէին ՚ի նմանէ ձեռամբ
սքն յակոբայ, առաւել ՚ի վր ըմբռնելոցն
՚ի սրածութէ, այն է ցաւ մահաբեր՝ ժանտ
ախտ կամ մահտարաժամ կոչեցեալ. որ յայնմ
ժամանակի անուանէր ցաւ յակոբեան,
վ նովաւ գտանելոյ զբժշկութէն։

Նոյն իբրև կամեցաւ սքն մարուգէ երանել
՚ի վանս իւր, ասէ ցնա պօղոս. տէր երբ ե-
կեսցուք ՚ի վանսդ և օրհնեսցուք յեղբարցն.

ասէ սբն . ոչ ոք արգելու զձեզ . յայմ ժամ որ ոք կամի՝ եկեսցէ : Եւ եղև յետ աւուրց տասանց պատրաստեցաւ պօղոս հանդերձ մարեմաւ կնաւ իւրով և որդւովն յովհաննիսիւ և ծառայիւք ելանել ՚ի վանս սբյն մարուգէի : Եւ յայնմ գիշերի պատահեաց մանկանն ցաւն այն ահաբեր՝ յակովբեան ասացեալ . և ՚ի վաղիւ անդր ասէ պօղոս ցծառայսիւր , որք պատրաստեալ էին զայմ գրաստս . գնայջ՛ք դուք , և ես և պատանեակս և մայր սորա կացցուք աստէն, և տեսցուք՝ թէ զինչ լինիցի պատանեակս . և ցաւն ևս քան զևս սաստկանայր ՚ի վր պատանւոյն :

Յայնժամ ասէ պօղոս . այս է փորձուէ դիւ՛ն , որ կամի զմեզ խափանել ՚ի գնալոյ առ սբն . ապա առէ՛ զպատանին հիւանդագին՝ եդ ՚ի վր գրաստու . և փութայր հասուցանել ՚ի վանս՝ մինչ չև մեռեալ էր մանուկն . և իբրև մերձեցան ՚ի վանս , խնդրեաց մանուկն ջուր . քանզի յոյժ հեղձեալ էին փողքն՛ր . և նոյն ժամայն աւանդեաց զոգին : Եւ յասել ծառայիցն՝ յետս դառնալ և թաղել զմեռեալն , ասէ պօղոս ցնո . մինչ ոչ եմ տեսեալ զնբն մարուգէ և զեղբարսն , ոչ դարձայց ՚ի տուն . և իջեալ ՚ի գրաստէն՝ գնացին ոտիւք իւրեանց . և տարեալ զմեռեալն՝ եդին առաջի սբյն մարուգէի , և ասեն . ահա էեղաք արժանի ուրախութ՛ն գալ առ ձեզ հանդերձ որդեկաւս մերով . բայց արդ տամք զդա ՚ի ձեռս քոյոյ սրբութ՛ն , գիտելով՝ զի զայմ զոր ինչ հայցես դու յայ , տայցէ քեզ ած :

Եւ

Եւ սքն մարուգ ոչինչ ետ պինդի, զի եառեալ զծնօղս մանկանն տրտմեալս յոյժ, և զծառայն՝ զի պէսպէս խօսէին տխմարութեամբ, ոմանք՝ թէ՝ ի կախարդաց մարկիոնացւոց եղև այս պատահմունք, և ոմանք՝ թէ գինի էարբ՝ ի գիշերի, և թոյն իժից կայր յամանի։ Եպա վաղվաղակի յղեաց սքն մարուգ առ սքն յա կովբ՝ պատճառանօք թաղման մանկանն, զի եկեսցէ փութապէս՝ ի վանս անդր՝ ուր կեն դանուէ մանկանն. քանզի նմա իսկ տուեալ էր շնորհք բժշկուե ցաւուն այնորիկ։ Եսկ սքն յակովբ իբրև լուաւ, յարեաւ վաղվաղակի հանդերձ եպարքոսաւն՝ որ էր եղբայր պօղոսի, և այլ մեծամեծօքն, և եկն ոտն ուր թաղելոյ զմանուկն. և հրամայեաց ժամ հարկանել, և ժողովել զկրօնաւորսն ամ։ Եւ առեալ զմանուկն՝ ի ուր բազկացն՝ եդ ունա յաշտիճան քեմին. և ինքն խոնարհեալ՝ եկաց յաղօթս, և ասէ. Տէր մեր յն քս տուիչ բարեաց, որ իջեր՝ ի քնակուի մեռելոց, և բժշկեցեր զհիւանդացեալ քնուեիս մեր, որ անկեալ կայաք՝ ի մահիճս մահու. կանգնեցեր զմեզ՝ ի գլորմանէ, և խոստացար տալ զկեանս անմահականս. Ձայն կենդանի՝ որ արձակեցեր բարբառ՝ ի գերեզմանն, և հրամայեցեր մահու դարձուցանել զղազար չորեքօրեայ՝ ի կենդանուեի. Եւ ուր ուր ոտ պաղատանաց ծառայն քո, և դարձո՝ ի կենդանուեի զպատանիս զայս. և զոր աբարեր՝ ի ձեռն եղիայի և եղիսեի, արա այսօր առ մեզ. ոչ թէ վ՚ արժանեաց իմ՚ որ, այլ

վ՚ն անուանդ քո սբ՚յ՝ զի փառաւորեսցի, և զօրուի խաչի քո մեծասցի ըստ ամ ազգս և ա-զինս և լեզուս. ծանիցեն զքեզ ամենեքեան՝ որք մոլորեալ են և թիւրեալ, և ոչ ճանաչեն զքեզ. զու ասծ ճշմարիտ, որ սպանանես և կեցուցանես, իջուցանես՝ի դժոխս և հանես: Այս՝ի կատարման աղօթից քրիստեաց արտաս-ուսս յաչաց սբ՚յն, և եթաց զգեստինն առաջի սբ՚յ սեղանոյն. և առեալ զկաւն՝ որ յարտաս-ուցացն՝ եդ՝ի վէր փողից մանկանն. և նոյն-ժամայն շարժեցաւ: Այս սբ՚յն բուռն հարեալ զձեռանէ մանկանն՝ ասէ. յո՛վհաննէս արի՛ կաց յանուն տն յոի քոի. և մանկանն բացեալ զաչսն, և տեսեալ զերն և զժողովուրդան՝ նստաւ՝ի վերայ աշտիճանի բեմին. օրհներ զաճ, և գոհանայր զպարգեւողէն այնպիսի շնորհաց:

Իսկ եպարքոսն և ամ ժողովն իբրև տեսին զեղեալն, յահի մեծի եղեալ՝ պատկառէին՝ի տեսլենէ սբ՚յն. քանզի ո՛չ տեսանէին զնա ոմն մարդ, այլ ոմն հրեշտակ ա՛յ. աղաղակե-ցին միաբան ձայնիւ, և ասեն. տեր տեր տեր զօրուեց, լի են երկինք և երկիր փառօք քո: Այս տեր հայրապետն կալեալ զձեռանէ ման-կանն՝ ետ զնա ցհայրն և ցմայրն. և նոքա ա-ղաչէին առ իւր ունել. իսկ սբ՚յն պատասխա-նի տուեալ ասէր. ո՛չ է պարտ թողուլ զդա առ իս, քզի տղայ է հասակաւ. թո՛ղ ուսցի, և՛ի չափ երիտասարդուե հասցէ: Այս արա-րին յաւուր յայնմիկ տօն մեծ. և պահեալ զօրն ողջոյն՝ ոչինչ ճաշակեցին. և՛ի վաղիւն

մտեալ

մոեալ յեկեղեցին՝ մատուցանէին պատա-
րագ, և քաշեհէին հաւատացեալոցն զփրկա-
կան խորհուրդն. և ապա հրամանաւ սբ̃յն
յակոբայ աղ և հաց ձաշակեցին. զի ոչ ան-
կանէր ի մտաց նոյ սքանչելիքն՝ զոր տեսին.
և զկնի օրհնեցան ի միայնակեցացն և ի սբ̃յն
մարուգէ. և դարձան ուրախութեբ յիւրա-
քանչիւր տեղիս։

Այս համբաւ սքանչելեացն յսորուճ պատան-
ւոյն ընթացաւ ընդ ամ կողմանս գաւառին՝ որ
շուրջ զմծբին քաղաքաւն. և ի գալ սբ̃յն յա-
կոբայ հանդերձ եպարքոսիւ և ամ բազմու-
թբն, եւին ընդ առաջ նոյ արք և կանայք, ե-
րիտասարդք և կուսանք, ծերք և տղայք.
քերէին առ նա բազում հիւանդս. և բժշ-
կեայ զամենեսին։ Այս զի զանուանս ամե-
նեցուն ոչ գիտեմ (ասէ ի ձառընտրի՝ ակա-
նատես գրիչն մաղաքիա աշակերտ սբ̃յն մա-
րուգէի), և ոչ միթամիոջէ կարացի սրկանել
ընդ գրով զսքանչելիսն, և զանպատմելի վարս
սբ̃յն ա̃յ։

Յայնժամ հիպարքոսն գրեաց առ բարեպաշտ
թագն կոստանդիանոս զամ նշանս և սքան-
չելիս՝ որ եղեն ի ձեռն սբ̃յն զօրուբն ա̃յ, և
զյաղթութիւն եղբօրորդւոյն իւրոյ։ Այս մեծն
կոստանդիանոս առեալ զթուղթն և ընթեր-
ցեալ՝ գոհացաւ զա̃յ. և գրեաց պինդ առ հի-
պարքոսն այսպէս. Այրեք են ընտրեալ ի ժա-
մանակիս յայսմիկ ծառայք ա̃յ. յորս ոչ ի
միւն հաստատեալ կայ ամ երկիր. սբ̃ իրրև
ջահս լուսաւորս ծագեցան ընդ ամ տիեզերս,

և

և լուսաւորեցին զնաւարեալ միտս մարդկան. և սրբեցին զորովն՝ զոր սերմանեաց մշակն չար. և նոքա սերմանեցին սերմն բարի զվերպուծին իւր. սոքա պանդուխտք և օտարք յԵհ՝ վ֊ե բազմաց պարգեւս ստացան։ Նոտոն յերկրին եգիպտացւոց. և սեղբեստրոս յերկրիս մերում. և յակովբ՝ ի մծբին քաղաք՝ որ է՝ ի միջագետս։ Յիշատակ նոցա օրհնութիւն, և աղօթք նոցա՝ ի վերայ ամենեցուն։ Արդ աղաչեմ զնոսա և խնդրեմ, զի աղօթս արասցեն վասն մեր, և խնդրեսցեն՝ ի նոսէ՝ զի ընդ հովանեաւ ողորմութեանն իւրոյ պահեսցէ զնիշխանութիւնս մեր և զթագրութիւնս. և յաւուրն յետնում՝ յորժամ ծագի, ողորմութիւնն քան արժանի արասցէ զմեզ ընտրեալս փառս մատուցանել ամենանոքա երրորդութեանն։ Աղջ լեր որդեակ իմ հիպատոս։

Յետ այսորիկ ելեալ երանելին սբն յակովբ ընդդէմ՝ ի վիճակեալսն՝ տեսանել և դարմանել զտունկս քրիստոնէութեանն, մատուցանելով նոցա օգնութիւն զվերպուծին իւր. և յայսմ միջոցի պատմեն ամանք զգործս հինգ նորա՝ զորս ընդ այլոց յառաջագոյն եգաք. ոմն և ընդհինութեանն եկեղեցւոյն՝ զոր նշանակեցաք, ընդ կարգի գրեն աստանօր՝ ոմն և՝ ի վարս սբն մեղեայ կամ մեղիտոսի՝ մաղաքիա աշակերտ մարուգէի ընդ օրինակիս ընդ այսմիկ։

Երբեւ դարձաւ սբն յակովբ՝ ի ժողովոյն, տեսեալ՝ զի բազմացեալ էր քրիստոնէութիւնն, խորհեցաւ եկեղեցի շինել։ Եւ ելեալ առ սբն մարուգէ յանապատն, երբեւ ողջոյն ետուն

տուն միմեանց, ասէ սքէն յակովբ. խորհուրդ ունիմ եկեղեցի շինել, եթէ ձեր կամեսցի. արի, զի ինձուք և սուգեսցուք զտեղի սրբութենն. և ասէ սքէն մարուգէ. արժան է իջանել, զի եօթնեերեակս մերձեալ է. արի՛ ինձ դու ինքնին, և առաքէ ձեր զհրեշտակ իւր, և ցուցցէ քեզ զտեղին՝ ուր պարտ է շինել. զի տեղի կուսոյ է լեալ, և երդք անօրհնուէն՝ ի նմա. սրբեսցի, և պատարագեսցի՝ ի նմա մարմին և արիւն տեն մերոյ յԻսի քսի։ Եւ ասէ սքէն յակովբ. աղօթք ձեր եղիցին՝ ի վեր մեր՝ լինել ոյզ աստցիքդ։

Եւ վազվազակի յարուցեալ էջ՝ ի քաղաքն. և ժողովեէ զմեծամեծս քաղաքին՝ ասէ ցնս. դուք զի՞ ասէք, ոչ հրամայէք շինել եկեղեցի. և նք ցուցին նմա տեղիս երիս կամ չորս։ Իսկ նա լռեաց մինչև՝ ի գիշերն. և իբրև եղև երկրորդ ժամ գիշերոյն՝ յարուցեալ էառ զշիշ լուղոյն, և ել արտաքս՝ ի սենեկէն իւրմէ. և ահա հրեշտակ տեն երևեցաւ, և մատուցեալ ողջոյն ետ մար սքէն յակովբայ։ Եւ նա հարցանէր. ո՞վ ես դու. և հրեշտակն ասէ. ես եմ՝ որ առաքեցայ՝ ի տնէ, զի ցուցից քեզ զտեղի եկեղեցւոյ և զչափ նորին։ Եւ ասէ յակովբ ցհրեշտակն. ա՛ղէ դու երթիցես առաջի իմ. և ոչ զարհուրեցաւ ընդ տեսիլ հրեշտակին. զի բազում անգամ սովոր էր տեսանել զտեսիլ տյ։ Եւ գնաց ընդ նմա հրեշտակն՝ մինչև ցտեղին, որ էր լեալ տեղի կուսոյ անտիոքայ արքայի. և ասէ ցնա. այս է տեղի եկեղեցւոյ. և եցոյց նմ զչափն.

և

և այնու հետև ձեռն ի գործ արկաներ չին-
ուճածոյն երանելին ։ Եւ այս է՝ զոր սուղ
քանիճ յիշատակէ միւս ձառընտիրն՝ ասելով.
* Երեշտակն . . . վե հիմնարկուելոյ հաշտա-
րար եկեղեցւոյ՝նր առաջի երևեալ, և խրատ
տայր նմա զպատգամն այդ ։

Յաւուրսն յայնոսիկ սքնե մեղիս այր այդ եպս
կողմանցն պարսից, որ և կոչի միւս մեղիտոս,
ի գառնալ իւրում յուխտատեղեաց երկի՝
անցանէր ընդ մծբին քաղաք. և տեսեալ զսքնե
յակոբ, զի սկսեալ էր շինել զեկեղեցին,
ուրախացաւ ոչ սակաւ ուրախութե. և առեալ
ի վաճառականացն՝ որ յերկրէն իւրմէ էին,
երեք հարիւր դահեկան, ետ օգնութե եկե-
ղեցւոյն. զի ոչ ունէր ինչ ընդ իւր, բայց միայն
զգաւազանն և զաւետարանն ։ Եւ մարգա-
րէացան սքնե մեղիտոսի սքնե յակոբ և սքնե
մարութա, թե մարտիրոսութիք կատարիս ի
գառնալ քո յարևելս. որ և եղև իսկ. որպես
գրեցաք ի վարս նր քանիճ ժամանակակից
գրչի, որ և այն ե գրիչ վարուց սքնե յակո-
բայ՝ մաղաքիա կիշաղիտա աշակերտ մարու-
գեի ։ Եւ վե այսպիսի ընտանութե երից սքնց
ընդ միմեանս՝ ի միասին եգեալ ե տօն նոյ. զի
և վարք մարութեի և մեղիտոսի ի վարս մե-
ծին յակոբայ աւանդի. արդ մեք դարձցուք
ի կարգ պատմութե նորա ։ (1՞)

Եւ եղև յետ վախճանի մեծին կոստանդիա-
նոսի և մեծին տրդատայ՝ զիմեաց շապուհ
արքայ պարսից միւսանգամ պատերազմաւ ի
միջագետս ի սահմանս հռոմայեցւոց. այլ
աղօ

աղօթիւք սբոյն յակոբայ պահեաց Տէր զքա-
զաք նոր զմծբին. վասն աստ պատմեն ոմանք
զսքանչելիս ազատուե մծբնայ, զորմէ գրե-
ցաք յառաջագոյն։ Եւ զկնի այսորիկ եղև
այն անցք մանաձրկի իշխանին ուշտունեաց
վիոյն՝ի զօրավարաց խոսրովու հայոց արքայի.
զորմէ յերկար գրեն Ճառընտիրք. ոմն և խո-
րենացին համառօտեւ բանիւքս այսոքիւք։
Երթեալ մանաձիրն՝ հայոց հարաւային գըն-
դաւն և կիլիկեցւոց զօրօք զկողմամբք աստ-
ղեստանի. և Ճակատ տուեալ ընդ բակուր բը-
դեշխի՝ սատակէ զնա և զզօրս նր, և զպար-
սիկս եկեալս օգնական նմա՝ հալածական
առնէ. և զորդին բակուրայ զՀեշա ձերբա-
կալ արարեալ՝ հանդերձ երկաթի կապանօք
առաքէ խոսրովայ. և զգաւառս իշխանուե
նց սրով դատի յանխնայ՝ ոչ միայն զմարտիկս,
այլ և զռամիկ շինականս. և բազում գերիս
առեալ տանի՝ի կողմանց մծբնայ, ընդ որս և
սարկաւագունս ուրեք մեծի եպսին յակոբայ։
Որոյ զՀետ եկեալ յակովբայ՝ համոզէ զմ-
մանաձիրն՝ արձակել զգերուն ռամկին իբր
զոչինչ մեղուցեալոց. որում ոչ հաւանեալ մա-
նաձիրն արձակել՝ պատճառէ զարքայ։
Եւ յակոբու դէմ եդեալ առ արքայ, առա-
ւել ևս զչարի մանաձիրն. և՝ի սադրելոյ գա-
ւառականացն՝ զուրեն սարկաւագունս նորա,
որք՝ի կալանս էին, հրամայէ՝ի ծով ընկե-
նուլ։ Որ լուեալ մեծին յակոբու՝ դառնայ
՝ի տեղի իւր լի բարկուբ՝ ոմն զմովսէսեան յերե-
սաց փարաւոնի. և ելեալ՝ի լեառն ինչ՝ այն

է ըստ սմանց ընձաքինարս, յորմէ երևեր գաւառն ամ ուշտունեաց, անէծ զմանաձիրհ և զգաւառ նորին։ Եւ ոչինչ յամեցին գատաստանքն այ հասանել՝ի վերայ նր. և նման հեթովմի պէսպէս ցաւովք նատակի մանաձիրհ. և պղտաբերուն գաւառին ջրաւորացն զար-ձաւ յաղտաղտուկ, եղեալ՝ի վերայ նոյ երկինք պղնձի ըստ գրոց. և ծով (այն է ծովն վանայ) հակառակեալ՝ յինքն ընդունի զսահմանս ան-դաստանաց։ Ո՞ր լուեալ մեծին վրթանայ և արքային խոսրովու՝ ցասուցեալ հրամայեն արձակել զգերեալսն. և առ նոյն այր մաղ-թել ապաշխարուք, զի դարձցի սրտմտութի-ն։ Ո՞ր յետ ելից յակովբայ յՅԷս, ժա-ռանգ որդի մանաձիրհայ (զուրա անուն) գեղեցիկ ապաշխարուք՝ ուժգին արտասուօք և հառաչմամբ՝ նորին բարեխոսուք գտեալ բժշկուի ինքեան և գաւառին։ Եւ այլ զայս-մանէ և զկնի լից բան ըստ Ձառընտրաց։[11]

Նոյ սքն այ յակոբ բազում Ճգանց համբե-րեալ, և բազում նշանս արարեալ, և այսպի-սի վարուք կացեալ՝ի մարմնի ոտ զանմարմին, որ և զհրեշտակս զարմացոյց, յետ սակաւ ժամանակի ննջեաց. այս է՝ միով ամաւ զկնի նահատակեալ անցից. և եղև վոխումն նորա յՅԷ այսպէս։

Յաւուր միաշաբաթու առ ցեղբարսն. այս-օր տեսի զհրեշտակն՝ որ հրաւիրեր զիս ելա-նել՝ի մարմնոյս, և մտանել առ Ած։ Եւ հրամայեաց նոյ հսկել զգիշերն ամ մինչև՝ի ծագել արեգականն. և մտանկր՝ի ժամ պա-

տաս-

տարագին , և կատարեր զփրկական խոր-
հուրդն . և տեսեալ զնմանուն հոգւոյն սքեայ՝
աղաչեր խաղաղութիւն անցանել ընդ իշխանութիւնն
և ընդ պետութիւնն ։ Այս կատարեալ զանարատ
պատարագն՝ ելանէր լուսատեսիլ և զուարթ
երեսօք . զոր տեսեալ բազմունեն , և խմացեալ
զիոխումն սքեայն՝ յարտասուս եղեալ լսային . և
նա հրամայեր լռել . և սակաւ մի կերակուր
առեալ՝ սկսաւ աւետարանել նոցա այսպէս .
Արք եղբարք լուարո՛ք ինձ . յիշեցէք զպատուէն արդելեալ՝ յոր եղև գնալ նախահօրն.
որ և ոչ ջան հասոյց, և սքեայ նր . և փոխանակ
անախտ դրախտին ժառանգեաց զերկիր ա-
նիծաբեր ։ Յիշեցէք զհալածանս մարգա-
րէիցն , որք սպանան յընտանեաց իւրեանց ։
Յիշեցէք ընդ արս և զկանայս ոմանս հալա-
ծեալս վասն անուանն նոն , որք զփառս ոչխս ար-
համարհեցին , և զսեր սորին ոչ զխաղս մանկ-
կըտւոյ ոչինչ համարեցան . և բազում և մե-
ծամեծ ձգնութիւք ելին յոչ ։ Յիշեցէք և զոմն
գաստ առաքելոց և մարտիրոսաց և զոմն
սքեայ , որք սաստիկ և զանազան տանջանօք վասն
քոյ զանձինս ի մահ եդեալ՝ փոխեցան ի քէն ։
Յիշեցէք զնոյն ինքն զնորն մեր , զողորմածն,
զբարերարն , զանմահն . և զնորին համբե-
րութիւնն վասն մեր մեղաւորացս , որ ի հակառա-
կութէ անօրինաց՝ զանարգանաց և զձաղանաց
զմահ կրեաց այնչափ այպանօք ։ Այս ի մէնջ
ապահատաւորեալ երախտաւորն մեր՝ ոչինչ ընդ
արժանեաց փոխարէն հատուցման ընկալաւ .
բայց աղաչեմ, մի անտես առնէք զերախտիս

քա

բարեացն քեզ, այլ ձեռացեք ի վարս ուղղութե-
քանզի կալոց եմք առաջի բեմի նը՝ առնուլ
վարձս ըստ իւրաքանչիւր վաստակոց. ընկեցեք
զչարիս յանձանց ձերոց. և մի խնայեք ի մար-
մինս, զի օտարացուցիչ է այն: Այս արդ ես
անպարտ եմ յարենէ ամենեցուն ձեր. զի ոչ
դադարեցի զտիւր և զգիշեր պատմել և ու-
սուցանել, և հաստատել յերկիւղ և ի սէրն
այ. քանզի գալոց են յաւուրս ձեր գայլք
յափշտակողք, և աստապատում վիշապք՝ որք
ոչ խնայեն ի հօտն քեզ: Այս արդ յայմ նե-
ղութիս ձեր գոհացօղք լինիջիք, և հաստա-
տուն կացեք՝ պինդ ունելով զկրաօտ ուխտի
իմոյ, անդադար խոկալով ի սէր և յերկիւղն
այ. զի զվարձս համբերողացն ընկալջիք ի
քեզ այ մերմէ. որում փառք յաւիտեանս:
Այս ասացեալ զամենն՝ օրհնեաց զնոսա. և
ծունր կրկնեալ երիցս՝ խոստովանելով զամե-
նաքեզ զերրորդութիւն, և կողմնեալ աւանդեաց
զոգին ի քո. և հոտ անոյշ բուրեաց. և լոյս
ի վերուստ երթևեկս առնէր ի վր՛ ձեռ նչխա-
րաց նր: Այս բազում լալիւն լինէր ժողովր-
դոյն, զի զրկեցան ի ձեռ հովուէն. և կատա-
րեալ զկարգ աղօթիցն՝ եդին ի գերեզմանի ի
ներքսագոյն վայրի, և անձեռնհաս ի յափըշ-
տակողաց. որ կան մինչև ցայսօր (ասէ մին
ի ձառընտրաց՝ քանիւ ժամակից գրչի):
Այս զերիս ամս ընդ անիծիւք եկաց երկիրն
ուշտունեաց. մարդ և անասուն անծնունդ.
և պտղաբերքն գօսացեալք, և անչափ գե-
ղեցկութիւնք խամրացեալք. ոչ ասաց ոմն ի

պատ-

պատմագրաց, եթէ նախ քան զանէծսն յա-
կոբայ նման էր երկիրն աշտունեաց դրախ-
տին աղինայ։ Եւ ապա խորհուրդ առեալ
ոմն յազգէ մանաձրհի, ոմանք քոյր ասեն, և
ոմանք հօրեղբօրորդի (զոր խորենացին ժա-
ռանգորդի ասաց), քանզի մանաձիհր սա-
տակեալ էր, յուղի անկեալ գնաց ՚ի խնդիր
նշխարաց խնդրել զբժշկուի ազգին և գաւա-
ռին, յոյժ աշխատաբար զծունկքն և զերեսն
ը գետին քարշել, մինչև քերթեալ լինէր.
և հասեալ ՚ի տապանն՝ անդադար աղօթիւք
ողբայր զքաառասուն օր։ Եւ ապա լուեալ պա-
զատանաց նր սքին յակովբայ՝ ողորմել պար-
գևէ նմա մանն, ոչ կենդանի մատուցեալ
զանարատ և զնբ աջն, հատեալ տուեալ նմա
զկոճ մատինն. մինչև աքանչանալ սպասաւո-
րացն. և օրհնեալ ՚ի տեսլեանն գաշխատուե-
նր՝ արձակեաց զնա. և նա ուրախութիք հա-
սեալ ՚ի գաւառն աղձնեաց ՚ի քլուրն երկա-
թահանք՝ աւետիս մատուցանէր գաւառին։
Իսկ յորժամ եկաս համբաւ աւետեացն՝
գրոհ տուեալ հասանէին բազմուի ժողովոյն
՚ի տեղին, որ կոչի առաքելոց բլուր. զի և
անտի գնային աւետաբերքն. և դունդք
դունդք զմիմեամբք փարէին, և անկանէին
յոտս բնակողին զնշխարան. և ՚ի յիշատակ ի-
րացն այր իւրաքանչիւր քար մի դնէր ՚ի բլ-
լուրն. և կայ մինչև ցայսօր կարկառ մանր
քարանցն, որ ունի զթիւ համարոյ եկեղե-
ցոյ ժողովրդեանն։

Եւ ապա առեալ տանէին զնշխարան զաւ ՚ի

վայր լերինն յերկինն ուշտունեաց . և նոյն-
ժամայն արգելան . քզի չեղև հնար ումեք
շարժել ոչ գրաստով և ոչ մարդով . և՝ ի զար-
մացման կային բազմութիւնքն զերիս աւուրս :
Այս՝ ի տեսլեանն հրեշտակ ոմն երևեալ՝ հրա-
մայեաց իջուցանել՝ ի տեղւոջն . և նկատել
՝ի ձորակին տեղի մի բարձրաւանդակ՝ անդ
հիմնարկուել առնէին սբոյ եկեղեցւոյ , ուր և
հանգուցին զնշխարս սբոյն : Այս եղ համբաւ
սբ աջոյն . և անդր հասանէին՝ ի մօտաւորաց
և՝ ի հեռաւորաց՝ ընծայ բերեալ , և առնու-
ին ողորմութիւն՝ բժշկելով յիւրաքանչիւր
ախտից :

Արդ զայս ամ՝ զոր գրէ Ձաւրնտիրն առա-
ջին յազգային աւանդուէ , քաջ հաստատէ
և Ձաւրնտիրն երկրորդ՝ բանիւ՝ ասորի կամ
մծբնացի ականատես գրչի , որ Թուի մաղա-
քիա աշակերտ մարուգէի , ունելով բանին
այսպէս . * Յայնժամ ապդ եղև արանց խա-
րազնագլեստից՝ ի հոգւոյն սբոյ եթէ ոչ է
հնար օրհնիլ երկրիդ ձերում , եթէ ոչ ե-
թեալ բերիք մանն լինչ՝ ի նշխարաց սբոյն յա-
կովբայ : Այս նոքա եկեալ պատմեցին մեզ
զամ որ լինչ եղեալն էր յերկրին իւրեանց . և
մեք ողորմութիւն արարաք վասն պատմելոյ նոցա
զանցս անցիցն . և առեալ՝ ի նշխարաց սբոյն՝
տուաք նոցա : Այս նոքա առեալ մեծաւ ուրախու-
թիւն գնացին յաշն իւրեանց՝՝ ի տեղին, որ մերձ
է՝ ի գաւառն աղձնեաց. և անդ կան նշխարքն
մինչև ցայսօր ժամանակի . և բազում բժշ-
կութիւնք լինին նովաւ՝ ի նոր ‖ :

Լսակ Թէ զինչ եղև զկնի բուն մարմին սբոյն
Ճնացեալն ի Մծբին , պէսպէս են բանք ։ Ո՛ի
սոյն սա գրիչ վարուց սբոյն զայն ևեթ նշա-
նակէ , Թէ * Ո՛կնի մահուան նորա պակա-
սեաց զօրքն Հռոմոց ի քաղաքէ անտի . և
եկեալ արքայն պարսից՝ առնու զքաղաքն ,
ոչ պատերազմաւ , այլ՝ սիրով ։ ։ Լսակ բու-
զանդ՝ որ և չէր ինչ հեռի ժամանակաւ , գրէ
այսպէս . * Լսայր ոսկերք նր շնորհեցան քա-
ղաքին ամդացւոց ըստ այլ Մծբնայիան ի փո-
խել նր անտի անդր ի մարտս պատերազմացն
յունաց Թէոդորացն ըստ Թէգրացն պարսից ։ ։
Ո՛նոյնս հաստատէ ամ իրօք և Թէոդորետոս
ի փիլոԹէոսն՝ յասելն . * Ո՛կնի ժամանա-
կի անցելոյ , յորժամ քաղաքն այն յինքնակա-
լէ ժամանակին աւանդեցաւ Թէգրուէ պար-
սից , ելին համօրէն բնակիչք քաղաքին , և
բարձին զյաւուրջամարտակին զմարմինն . Թէ-
պէտև դժուարեալք և վշտացեալք ըստ տա-
րաբնակուին , այլ նուագելով գովեսք զյաղ-
Թականացս աւաքինւոյն զգօրուէ . զի ոչ ար-
դեօք ի լինել նր ըստ նա՝ ըստ իշխանուէ բարբա-
րոսաց լինէին ։ ։ Այս զի այս բանք հաստա-
տուն երևին , պարտ է ի նոյն միտս իմանալ
և զգրեալն ի գեննադիոսէ զսբոյն յակոբեայ .
* Եռաւ ի ժամանակս կոստանդեայ . և ըստ
պատուիրելոյ հօրն կոստանդիանոսի ի մէջ
պարսպի քաղաքին Մծբնայ Թաղի , իմա ի
պահպանուի քաղաքին . որ յաջողեաց ըստ հա-
ւատոց կոստանդիանոսի ։ Վանզի յետ բա-
զում ամաց մտեալ յուլիանոս ի քաղաք անդր ,

կամ առ յաչաղելոյ զփառս Թագէոսին, և կամ զՀաւատս կոստանդիանոսի՝ որ վասն Հալածելոյ զտուն նր, հրամանն ետ հանել՝ի քաղաքէն զնշխարս սրբ մարմնոյն ։ Նա յետ սակաւ ամսոց յովհաննոս կայսր յաջորդն յուլիանոսի՝ ի պատճառս հաշտուհե ետ զքաղաքն ի ձեռս բարբարոսաց, որ մինչև ցայսօր հանդերձ սահմանօք իւրովք անկեալ կայ ընծայութիւնք պարսից ։ Արդ եթէ և այսպէս լեալ իցէ, պահի պատմութիւնն այն՝ Թէ յորժամ տիրեցին պարսիկք մծբնայ և սահմանաց նր, մծբնացիք տարան ընդ իւրեանս զմարմին սրբոյն յամիդ. և անտի ոչ գիտեմք՝ ուր. այս ինչ յայտնի է, զի մինչև ցայսօր կայ ճնայ Թափուր գերեզման սրբոյն յեկեղեցւոջ նորա ի մծբին ։

Լսակ վասն սրբոյ սրբոյն կամնշխարաց նր, որ բերեալ ի ուշտունիս, գրէ Ճառընտիրն, Թէ սահմանն՝ ուր բնակեցաւ սրբն յակովբ, այժմ կոչի մոգս, ՚ի մոկաց երկիր. և զի տեղին այն անկեալ էր զկնի ժամանակաց ի ձեռս այլազգեաց, Թշնամի հայոց յազգէն արծրունեաց՝ տայր գանձս, և գնէր զտեղին, և շինէր փառազարդ եկեղեցի. կարգէր քահանայս և կրօնաւորս ի փառաբանուն ամենասրբ երրորդուենն ։ Որում՝ի դէպ գայ և յօրինել սրբոյն գրիգորի նարեկացւոյ զպանծալին զայն Ճառ ներբողեանի յաւուրս Թագաւորացն արծրունեաց՝ ի վեր սրբոյն յակոբայ մծբնայ հայրապետի. ուր ոչ սկիզբն է ուղղեալ առ եկեղեցի ՚ի, նոյնպէս և մօտ ՚ի վախճանն՝

ասէ

ասէ առ յն . * Եւ հիմնեցուսցես զայս քար գովեստի՝ ի շինուածս յարկի քումդ Հանգստի դաւանարանի այսր բարի հովուի . և փոխադրեսցես մեզ տուն քնակուե զլուսապաճոյճ գաւթի տաճարիդ արքայականի ‖ : Նոկ ըզնշխարաց սբոյն փոքր մի յառաջ ընհանրապէս զայս ասէ . * Հոգւով սլացաւ՝ ի վերամբարձեալ առհասատչեայ ակնկալուեն . և՝ ի մասունս ոսկերաց մարմնոյն զանճախեալի պարգևան տնկեաց . որով յուսացոյց և եցոյց ըզյարուին կենդանուե . . . Նշխարհ միանգամայն նովաւ ունի հանդերձել զապագայիցն յուսադրուեի՛ . և՝ ի նոյն ինքն յերեալ կայ կանգուն՝ անդրդելի նորոգ անկործան միջնորմեալ երկնի և երկրի ‖ : Ոչ և յընթացս Հառին լիակատար վարք սբոյն բովանդակի : Այլ՝ ի շարականի սբոյն յակովբայ , որ կամ՝ ի նարեկացւոյն և կամ յայլմէ գաւառակից վէպ առ նովաւ երևի յօրինել կարի վայելչապէս , ոչ միայն բովանդակ վարք սբոյն գեղեցիկ նկարագրի , այլև նշխարք նորա և տաճարն յայտնապէս յիշատակին՝ յասելն . * Երկրպագեմք առաջի տեառդական նշխարացդ Հգնաւորին քո՛ի և պատուական վկային , որ ե պարծանք Հի , և քարեխօս վա՛ մեր . . . Ի տաճարի քումմ սրբուե երկրպագեմք քոց նշխարաց . փառաւորեմք զօր յիշատակի կատարման քո Հանգստեան . առ քո՛ քարեխօսեա՛ վա՛ մեր քո տօնողացս ‖ : (12)

Ի պահան սբոյն յակովբայ եղև ըստ մեզ յամի ՈՒՆ 346 , կամ 347 . զոր ոմանք չորս հինգ ամօք

ղկնի գնեն. իսկ անորիք յամի աղէքսանդրի 649. այն է ամ֊ն 338. որ լինի եօթնեւորդ ամ հայրապետուե սբյն արիստակէսի. այլ սակայն պարտ է գնել յեօթնեւորդ ամի սբյն վրթանէսի։

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Ծ ԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ Ք։

(ւ) Յակիկն գրիչ վարուց մեծին յակոբայ Ճանաչի ժամանակակից և ականատես՝ աշակերտ ամուսկցի նր մաքրուգէի՝ մաղաքիա անուն, զոր ոմանք շալեստա անուանեն. և երկրորդն՝ միով դարու զկնի Թէոդորետոս եպս կիւրեղոյ, ի սկիզբն մատենին՝ որ յաղագս վարուց սբյց Ճգնաւորաց կոչմանցն անտիոքայ ասորւոց, պատմուե ծածասէր կամ փիլոթէոս կոչեցեալ. Ճառ. ա։ Եւ յերկուց աստի առեալ են Ճառընտիրք մեր՝ կրկնակի օրիւ նակաւ։

Առաջին օրինակն է ի Ճառընտ. Ա. սկիզբն ունելով այսպէս. *ՊատմուԹի սբյն յակովբայ մծբնայ հայրապետին։ ՎերծանողուԹի պատմուե վ֊ա սբյն յակովբայ. զոր նա մատագոյնս ասացաւ նոր սինեայ, սակս այնորիկ արտաՃառի. զոր ուսուցեալ և ծանուցեալ զվարս սբյն յակովբայ՝ նախանձ ընկալեալ յանձինս՝ քաղաքավարեցին, և մանաւորեցան բաժնի նր. և արժանաւորեցան ընդ նմա տեսանել զնր։ Եւ ոմանք հակառակին յառաջին բանս, ոչ ասելով զնա յազգէն արշակունեաց, կամ հօրաքեւորդի սբյն գրիգորի. զոր մեք սերտ գտեալ և հաւանեալ ի գրոց ասորւոց. և որք ուրաստ կան, փոխարէն խրատու ի նորին յանձն նէ առցեն. մեք զձմմորիսն ասասցուք, անդաստան պարտ ինամբ ի նմանէ. զի և հրէայքն զ֊քրիստոս ասացին, եԹէ որդի հիւսան է։ Արդ յորժամ այս հաւաստեցաւ, և մանուկն գրիգոր ի ձեռն գայեկացն գնացեալ փախստեայ անկանէր յերկիրն կապպադովկիա. և զնորին համացեալն զսբյն յա֊

,, կովբ

,, կովբ նորին գայեկին առեալ՝ գնաց 'ի քաղաքն կեսա-
,, րիայ ||։ ևն։

Սակայն ոչով հետաքննուե յօրինեալ է բովանդակ այս օրինակ, յառաջ բերելով զայմ աւանդութիս՝ որ կան'ի գիրս հայոց և ասորւոց զբջին յակովբայ։ մինչ զի հերձ նակ ճանաչի նոյն իսկ յօրինօղն ճառընտրաց՝ վկայասէրն գրիգոր, կամ այլ ոք 'ի վերպաց առաջնոց, յառաջ քան զաւուրս չնորհալւոյն, և յետոյ քան զնարեկացին կալ ծեցեալ։ Ո՛չ պահէ զձիշդ կարգ ժամանակի կամ գոլ ծոց, այլ փոյթ նոր է զերեսեան հաստատել։ հաւատալ իմ զանձն ցուցանէ, այլ յերկուս տեղիս յայտնապէս սխալէ, եթէ չկայէ յաւելուածք ինքնահաճ օրինակա-
գրաց, ոյք տեսանի յաննմանուէ անյարիր ոճոյն։ մի՝ զի ասէ, * ուխտ եդեալ էր ծնողացն՝ ոչ սամուէլին ||։ փոխանակ ասելոյ՝ գայեկացն։ զի ծնօղքն հեթանոսք էին պարթևք, ոչ հաստատէ։ Եւ միւս ևս՝ զի գրէ յա-
զօթս 'ի բերանոյ սբջին յակոբայ յանապատի։ * քանզի
,, 'ի պատմութէ հարցն, որ զբազումս 'ի սբցն անմնան
,, հանեալ (է՝ գէն) 'ի վաստակոյն, և գերեվս պատե-
,, բազմի։ քանզի 'ի ժամ գիւտի խաչին քո գոչեաց վե-
,, յուդայի։ և գտեալ զօձն կամակոր զանիծեալն յու-
,, լիանոս, որ չարաչար տանջեաց։ Թէպէտև արիւն այն
,, (յուդա) յալթեաց նմա, բայց մեռանիր ||։ արդ յայտ
է թէ յուլիանոս յետ փոխման սբջին յակոբայ 'ի վեր է
բևեցաւ։ և գիւտ իսկ խաչին՝ թէպէտև յաւուրս սբջին յակոբայ եղև, այլ յետ լինելոյ նոր արդեօք յանապա-
տէ։ Թող զբուն ոճն գրչիս խառն 'ի մթուէ և 'ի պար-
զուէ, յասորւոյ և 'ի հայէ։ այլ մեզ պատմական ստու-
գութիւն ևեթ է խնդրելի։ և ահա զոր ինչ և գրէ, կամ
ներգործուէ և կամ զօրուէ պատանի և յայլ վաւերական
աւանդութիս հայոց, ասորւոց, յունաց և հռոմայեց-
ւոց։ և զոր ինչ զանց առնէ, ենթադրէ յայտնի լինել
այլուստ։ զոր օրինակ և զմեղիտոսի եպսկ հանդիպումն
ընդ սբջն յակովբայ և մարուգեի ոչ գրէ ասա, զի ուրոյն
գրեալ կայ 'ի նմին ճառընտրի 'ի վարս նորին սբջն մե-
ղեսի կամ մելիտոսի՝ յարևնման գրելոցն յայլ ճառըն-
տիրս 'ի սմին վայրի։

Երկրորդ օրինակն (որ զօրուէ առաջինն) է այն, որ կայ
'ի ճառընտ. ԲՀ. և Ե. և ընդ հատուածոյ նաև 'ի Զ. եր-

կաթսայիւը : Խորագիրն է ի Բ. * ՊատմուԹիւն սբ
,, յակովբայ, զոր գրեաց Մաղաքիայ տշակերտ մարու
,, գէի միայնակեցի ։ Եւ ի Ե. * ՊատմուԹիւն սբ
,, կովբայ հայրապետի, զոր գրեաց չաղկտա աշակերտ
,, սբ մարուգէի Ճգնաւորի ։ Որ չէ փոյԹ՝ ԹէԹ ա
նուն հեղինակին եցէ մաղաքիա կամ չաղկտա, այլ զար
մանալին այն է, զի Ճ սովին վերնագրով դնի անդ՛ին
պէս յառաջաբանն Թէոդորեատոսի, և յընԹացս է զի
բանն Թէոդորեատոսի, և է զի այլոյ՝ իբ մաղաքեայ կամ
չաղկտայի՝ տեսանի. մինչ զի կամ ինքն Թէոդորեատոս
առեալ է զայն ի մաղաքիայէ անտի, և կամ հաւաքօղն
Ճառընտրաց բաղկացուցեալ է զգրուԹիւն իւր՝ կէս մի ի
բանից Թէոդորեատոսի (զորոյ զանունն ոչ յիշէ, և կէս
մի ի բանից մաղաքիայի, զորոյ և է Թ յիշէ զանունն. Եւ
այսպէս երկրորդ օրինակս այս լինի բազադրեալ ի յոյ
նական և յասորի դրոց. Թող զի և ինքն Թէոդորեատոս
Թէպէտև յունարէն գրեաց, բայց գոլով ի վիճակի ան
տիոքայ ասորւոց՝ յասորւոց անտի և սա ստուգեաց. մա
նաւանդ Թէ և զսբն յակովբայ յայն սակս գրեաց, զի
և աԹոռ նորա մԹբին էր ի վիճակի աԹոռոյն անտիո
քացւոց :

Եւ արդ՝ այսպէս ունի յառաջաբան այսր օրինակի, կի
որ նոյն է՝ Թէոդորեատեան ընդհանուր յառաջաբանուԹի
ի վարս սբց Ճգնաւորաց՝ փիլոԹէոս կոչեցեալ. ի
սկիզբն ա. Ճառի. * Մովսէս ԱԹային օրէնադիրն՝ որ
,, եհերձ զնորս ծովուն, և եհան զԺողովուրդն յանա
,, պատ անջրդի, (յն. և զանջրդի անապատն ջրով
,, տոգորեաց,) և արար զայլ պանչէլիս. զոր և գրեալ
,, է. և յորժամ էառ ի պատմել (յն. և զայլն ամ պան
,, չէլապօրԹեալ՝ չարագրեաց) զվարս սբց առաջնոց,
,, ոչ աւանդուբ՝ զոր ընկալաւ (յն. ոչ լմնատուբ, զոր
,, ուսաւ) յեզիպտացւոցն, այլ ԾագմամբՃնորհացն այ՝
,, որ տուեալ նմա յայնմ ժամանակի : Ջի ուստի՞ ուսա
,, նէր այլուստ զառաքինուԹիւնն հաբէլն, կի զԱԹպաշ
,, տուԹիւն էնովբայ, կի զարդարուԹիւն նոյի, կի զքահա
,, նայուԹիւն մէլքիսեդեկի, կի զհաւատոցն աբրահա
,, մու և զընԹունելի պատարագի նր. (եԹէ ոչ զմուսաւոր
,, և զԱԾային հոգւոյն ընդունէր զձառագայԹս : Ա յսմ
,, և ինձ պէտք են գործակցուԹ ի ժամուս) : Ուստի

,, և

,, և ես կարձ՝ի կարճոյ և համառօտ ասացից ձեզ զվարս
,, սբ֊ին (որ յառաջքան զմեզ և առ մեզ), և զնորհս
,, հոգւոյն սբ֊ւոյ՝ որ՝ի նմա էր. և նշանակեցից զանուանս
,, նոցա. զի Թերևս օգնեսցեն ինձ, և տարցեն զիս՝ի
,, նաւահանգիստ։ Սկիզբն ճառի սբ֊ին յակովբայ։ Մրծ֊
,, բին քաղաք էր ըստ սահմանս եդեալ Թէրուեի հռոմայց
,, և պարսից ||. ևն։

Եւ ոչ միայն յառաջաբանն է պահեալ Թէոդորետեան՝ի ճառընտիրս մեր, այլև յետ պատմուհեն բաղադրելոյ՝ վերջաբանութիւնն իսկ՝ի նմանէ է փոխառեալ. քանզի Թէոդորետոս այսպէս կնքէ զվարս սբ֊ին յակովբայ. * Զայսոսիկ ի՞ն ածայնոյս այս (առն) պատմեալ, յայլ ,, պատմութիւն փոխեցայց, զսորա օրհնութիւնն առեալ՝ի ,, սատարուե ||։ Եւ ճառընտիրն Բ. այսպէս. * Զայս ,, պատմեցի ի՞ առնն ա՛յ, և նշանաւ գրեցի վասն սբ֊ին ,, մարտիրոսի... զի աղօթք նո֊ ,, վեզ՝ի սատարուե հասցեն. և ես յայլ սբ֊ոց պատմու֊ ,, թիւն ընթացայց ||։

Յորմէ յայտ է, թէ երկրորդս այս օրինակ զկրկին ու֊ նի հելենականէ. զԹէոդորետոսին ըստ ամ բանի. և զզ֊ մալաքիայն՝ զոր՝ի կարգին ընթերցանէ համաճայն ա֊ ռաջնի օրինակի և այլոց օրինակագրաց. մինչ զի և յայտ֊ նի սխալանքն Թէոդորետոսի մնեալ է և յայս օրինակ մեր. իբր զի չփոթեալ Թէոդորետոսի զանուն աղեք֊ սանդրի աղեքսանդրացւոյ ըստ անուանի աղեքսանդրոսի կոստանդնուպօլսոյ հայրապետի՝ գրեաց զատտակուծն արիոսի լինել առ առաջնումն՝ի նմին տարւոջ ժողովոյն նիկիոյ. որ է ըստ ամ պատմութեց. մինչ զի և կուսքեր բոլանդեան իշխեաց՝ի բաց հանել՝ի կարգէ բանից Թէոդորետոսի զայն հատուած երևելի. բայց չէ ար֊ ժան վասն մարդկային սխալանաց աղտաղտել զիւրս մատենագրաց. շատ է ասել, թէ զոր աստանօր վրիպա֊ կաւ գրեալ հելինակն՝ յետոյ ուղղագոյն աւանդեաց՝ի պատմ. եկեղ. ա. 14. ոյզ և ասասմանն խոհեմութիւն այս֊ պէս ուղղադրէ զԹէոդորետոս։

՝Ի նախահաւաքեալ երկուս օրինակս ճառընտրաց մերոց վերածին և բանք այլ ամ մատենագրաց և վկայագրաց, որք խօսեցան զսբ֊ին յակոբայ. ոյզ և բանք շարականին և նարեկացւոյն նովիմբք են հիւսեալ, և են հաստա֊

տու֊

առաքեալ նոցին : Ընդդէմ խմբի և վայրամաւուրեաց մերոց և յուսնաց և հաւմայեցւոց, ասորւոց և պիտոց եւն. ոչ և բոլանդեանք զԹէոդորետոս օրինակեն, որ է որպէս մանր բոլորական պատմուճէ ճառընտրաց մերոց : Ա՛յս չափ ինչ հանդրական առեղծուածի շատ լինի վե վաւերաց կանուխէ վարուց սրբոյն յակոբայ. մնայ ծանուցանել ինչ ինչ ի կարգիս :

(2) Ոչ ոք է յօտարաց, որ դիտիցէ զազգ և զծագումն սրբոյն յակովբայ, բայց ի մերոց մատենագրաց՝ որք և զաւրէս վկայ կոչեն բանից Եւբեանց, Թէ էր ազգական լուսաւորչին մերոյ կամ հօրաքեւորդի. ձայնակից լինի և բուզանդ յոյն՝ պարսիկ կոչելով զսրբն յակովբ, նման պարթևազեան : Ոչ և սրբն գր.նարեկացի՝ ինքեր բող նր նախ ասէ. * ի հեռաւորաց խուժային պարսկական ,, ազգաց ||. և ապա մեկն գրէ. * տոհմ արշակունեաց... ,, պսակահիւսից՝ Թագաժառանգաց ||. և դարձեալ Թէ * ազգաթիւր բարբարոսական ի զարմէ անմաքրի, և ,, մերձաւոր հպատոր ընտանի արեանն էրջանկի. որ ,, պի սեպհական քեռ սահմանողն (այ ծնողն) լուսաւ ,, ւորչին մերոյ սրբոյն գրիգորի ||: Ուր այլք հայելով յայն՝ Թէ էր եղբայր մծբնի քաղաքի, որ էր մանր ասորւոց երկրի, կամ մծբնացի համարեցան, և կամ ասորի եղեսացի. այլ բարւոք գրի ի յայսմաւուրս պիտոց. * և էր ասորի ըստ լեզուին ||. զի յիրաւի առաւել ասորերէն խօսէր և գրէր. զի էր ի մէջ ասորւոց, և հոգւով երկրի նց. և երևէլի եղև յաշակերտս նր եփրեմ խուրին ասորի յեղեսիոյ :

Ո՛չ գիտեն արտաքինք և զայն, Թէ մծբնի քաղաք էր երբեմն արքունիք հայոց. և ո՛չ իսկ զանուն քաղաքին ուղիղ հնչեն. ոմանք նիսեբին, այլք նեծպին, և յոլով նիսիպիս գրելով. այն է՝ որ և անտիոք միւգդոնիոյ կոչի ի նահանեաց. և ե այսպիսի կրկնանուն գոլոյ քաղաքին երեւի կրկնեալ ի ժմ: Յն. յիշատակ սրբոյն յակոբայ. ի յունվարի. ւ5. այսպես. * Յայսմաւուր յիշատակ սրբ ,, հօրն մերոյ յակոբայ՝ որ ի մծբնայ ||. և ի հոկտ. 31. * Յայսմաւուր՝ սրբ հօրն մերոյ յակոբայ եպսին միւգդ ,, նիոյ, միոյն ի յաջէ սրբց հարցն նիկիոյ ||. այլ երկոսին և է միևնոյն վարք նորին՝ քաղեալ ի Թէոդորետոսէ՝ փոքր ի երկար կամ համառօտ ի քան զմի. Թուղ ի հոկտ.

31· ասի, Թէ այս անուիտք միւդոնիոյ կոչի նաև նիսի-
գիս, փինկ գրէլայ՝ նիսիպիս, որ է Մծբին։ Գիտեն և
լատինք յարգիս՝ ի պատմութեանց այլևայլ ձիւհորդաց իւ-
րեանց յարևելս (ըստ որում նշանակէ և կուպեր բոլլան-
դեան), Թէ՝ ի մէջ արևելեայց ասորւոց և քաղդէացւոց
և նաստուռեաց՝ հայք առաւել ծանօթ են սքին յակո-
բայ և եկեղեցւոյ նր՝ ի Մծբին, ուր է ցարդ գերեզ-
ման նր Թափուր· Թող զի կատարեալ պատմութիւն՝ ի
միջն մերում կայ, որ առ այլս պակասի։ Գրէ տաւեր-
նիկեր՝ ի ձիւհադիրս նր, Թէ մահ՝ ի տաճար սքին հան-
դերձ ուղեկցօք լսելիք լատին քհնյուք՝ ի Մծբին, և տե-
սի անդ զպատարագ հայոց· և եթէ նց անձամբ էցոյց
մեզ զգերեզման սքին։ Վայ իրաւամբք գրեաց նարեկա-
ցին· * Հայաստանեայցս պահպանութեամբ մերձաւորա-
,, գոյն ||։

(3) Յ· ժմ· հոկտ· 31· * Սա բազում փորձանս կրեալ
,, ՚ի կռատաչտ լինքնակալաց, և ոչ տոհմեալ նց սերլ՝
,, եհաս մինչև ՚ի մեծ լինքնակալն կոստանդիանոս ||։ Լ·
յօրինակն ադոնիսի, որում զհետ երթայ ուսուցարդ·
* Սա մի եղև ՚ի Թուրոյ խոստովանողաց ՚ի հալածանս
,, մաքսիմիանոսի (կամ մաքսիմինոսի) ||։ Վայ ասէ հոգե-
կիր հռետորն մեր՝ ի գովեստ նր· * Մեծն առաջնոր-
,, դաց, պարծանքն լուսոյ· յարգարիչն եկեղեցականաց·
,, հանդիսարանն նահատակաց· ախոյեանն յաղթակա-
,, նաց, խրախոյան համբերողաց· նաւակատիսն մարտիկ
,, րոսաց· ապաքինիչն մահու երկանց· սպեղանին խըս-
,, տուեբ վերաց ||· ևն։ և Թէ՝ * Եւ՝ ի խնամ վարս
,, կրօնաւորս՝ վայելչապէս գոյր պսակաւորս ||։

(4) Յայսմաւ· ղիտ· * Սա՝ ի մանկուէ իւրմէ ընտրեաց
,, վիճակեցաւ, և զգեցաւ խորհ մակեղէն· ոչխ է
,, մազ այծեայ կամ ձիոյ կամ խոզի և որ նման են սոցա· և
,, նուաւ անցուցանէր զտապ ամարայնոյ և զցուրտ ձմե-
,, բայնոյ· և կերակուր նորա բոյս երկրի· և ըմպելիք
,, ջուր յանձրևոյ ևեթ· վայ և մարմինն էր տակառ, այլ
,, հոգի նր պայծառ փայլէր· վայ արժանի եղև ընդ-
,, նել զպարգև մարգարէութե և նշանագործութե· նա-
,, խագէտէր գործոց մարդկան՝ մինչև եղեալ· և ապան-
,, ջելիք նր բազում ||։

(5) Ձգիտեմ զինարդ միտքանէ բուզանդ զերկուս ան-

ուանս

ոճանս այլևայլ երևելի լերանց արարատայ և կորդուաց՝
յասելն, Թէ սքէն յակոբ գնաց ՚ի խնդիր նոյեան տա-
պանի՝ * ՚ի լերինն հայոց ՚ի լեառնն արարատայ ՚ի սահ
,, մանս այրարատեան հրուէն ՚ի գաւառն կորդուաց ||.
այլ զայսմանէ Յապկիք: Պատմէ և զառանձին բլուրն
աղբեր անգանօր այսպէս. * Մինչդեռ եւանէր ընդ
,, դաժանարին ը անջրդի ը ափափայան անապատին ա-
,, բարագեան լերինն՝ աշխատեցան և ծարաւեցան՝ նա
,, և որք ը նմայն էին: Ապա դնէր ծունր մեծն յակոբ
,, ՚ի վէր երկրին, և կայր յաղօթս առ ՚ած. և ՚ի տեղւոյն՝
,, ուր եդեալ էր զգլուխ իւր, բղխեաց աղբիւր, և ար-
,, բին՝ նա, և որ ը նմայն էին. որ մինչև ցայսօր ասեն
,, այնմիկ՝ աղբիւր յակոբայ ||: Եւ ապա յերկար գրէ վե
փայտի տապանն, նմանեցուցանելով զէնս սքէն ՚ի լեռ-
նէ տախտակաւ՝ իմման մովսեսի ՚ի լեռնէն ՚ած տախտա-
կօք կտակարանաց. և զնոյն բանս յարմարէ կորիւն սքէն
մեսրոպայ ՚ի բերելն զնշանագիրս մեր: ՚Ի վերջոյ ասէ
բուզանդ, Թէ ժողովուրդն ը առաջ եւին սքէն յակո-
բայ իբրև հրեշտակի. * և զբերեալ պարգևացն ըզ-
,, շնորհս լուրեանց յօժարուէ ը ընդունէին. որ մինչև ցայ-
,, սօր նշանակ աքանչելութեն կայ պահեալ առ նո՝ ե-
,, րևոյթ փայտն հայրապետական նոյեան տապանին ||:
՚ի ձեռագիրս օրինակս հերոնիմեան վկայադրոց հռով.
մայեցւոց կայ յիշատակ բանիս այսպէս. * Յակոբ եպս
,, մծբնայ, որ ՚ի մարմնի բաղում ՀԳ տարի կրեաց. և բա-
,, զում նշանս արար. և զտապանն նոյի սա միայն տեես
,, ՚ի լերինն. և ոչ այլում ումեք յորոց ը նմա երթեալ
,, էին, շնորհեցաւ տեսանել ||: Սոյնօրինակ գրէ և ՚ի
վկ. բեդայն. զնոյն երկրորդէ և նոսակեր, բայց վրի-
պակաւ տալրոս կոչէ զլեառն:

Եւ զայսմանէ այսպէս գրէ փլորենտինիոս ՚ի ծանօթու-
Թիս լատին յայսմաւուրսն, ը յառաջ բերելոյ բուլան
դեանց. * Որ ինչ պատմի վե մասանց տապանին պա-
,, հելոյ ՚ի լեառն տալրոս, ոչ է առաստել: Եւսե-
,, բիոս, կի երանելին հերոնիմոս ՚ի խօսելն զերբայա-
,, կան տեղեաց, առեալ ՚ի հին ՃԻադրաց՝ զորս բերէ
,, յովսեպոս յառաջին գիրս նախնեացն հրեից ՚ի բերո-
,, աե քաղդէացւոյ, ՚ի հերոնիմոսե եգիպտացւոյ, ՚ի
,, կանաիայ, ՚ի նիկողայոսե դամասկացւոյ, ուսուցանէ՝

,, Թէ

,, Թէ 'ի լերինս արարատայ կի հայաստան Ձի, զորս բե-
,, րոսոս լերինս կարդուճաց կոչէ, կի 'ի լեառն սկատիս
,, 'ի վր մունիադայ (փխկ գրելոյ՝ մասիս) նստաւ տա-
,, պանն կի նոյ մնացեալ զկնի ջրհեղեղի. և Թէ ը բա-
,, զում դարս ցուցեալ լինելին նշանակք նր, մանաւանդ
,, Թէ ոմանք նաւթս կորզեալ 'ի տապանէ անտի՝ այսր
,, և անդր տանէին, առաւել 'ի քաւել նովաւ զանձինս.
(զորմէ տես 'ի հայերէն քրունիկոնն եւսեբի, զոր անդէ
տանայ քննիչս)։ Ա յլ նորագոյնս՝ 'ի Ձմկս կոստաստայ
,, և կոստանդնի, առ որով վախճանեցաւ սբ եղիան մծբ-
,, բնացի, տակաւին կայքն մնային մասունք տապա-
,, նին. ը որում 'ի հասարակաց համբաւոյ վկայ գտա-
,, նի փիլոստորգիոս 'ի համառօտուէ առ փոտայ. գիր.
,, Ճ. ՌԽԵ. 8։ Մ անաւանդ Թէ ասէ տեսել մինչև ցաւուրս
,, իւր առ փոքրն Թէոդոսիէ, 'ի վր բերելով այսպէս.
,, Եփրատ գետն՝ ը որում երևի, ծագի 'ի հայաստա-
,, նեայց Ձէ, ուր է լեառն՝ արարատ անուանեալ ցարգ
,, ևս 'ի հայոց, ուր հանգեաւ տապանն ը գրոց. յո-
,, րում տակաւին կան ասեն ոչ տակաւ հատորք փայ-
,, տից և տախտակաց, որք մնացեալ էին անդ ։։ Յա-
ւելու փլորենտինիոս. * Մ նացին այս հատուածք տա-
,, պանին մինչև ցաւուրս բենիամենի տուդելացւոյ, որ
,, պատմէ 'ի Ձիզհորդուէ Իւրում, Թէ մծբին քաղաքն
,, երկօրեայ Ճիզհաւ ևեթ հեռի է 'ի ստորոտէ լերինն
,, արարատայ, ըստ է տաւրոսի, ուր է քաղաքն Ճէլիր-
,, պէն կնամուռ, և չէ հեռի քան զչորս մղոնաչափ 'ի
,, տեղւոջէն՝ ուր էր նաւեալ տապանն նոյի. և ասէ,
,, Թէ զամար իսկն ալևէզէպ բարձեալ 'ի Թիկանց լե-
,, րին զտապանն զայն՝ եբեր և 'ի կիր արկ 'ի պէտս
,, մզկէթի նմայէլացւոց ։։ Ուր յայտ է Թէ ծրչափ
ստոյգ են առաջին աւանդութիքն, նոյնչափ և ախմարտ
կան՝ յետին առացուածքն, խառնելով յայմ զմասիս
լեառն արարատեան Ձի ը լերինս կորդուճաց և տաւ-
րոսի ևն։

Ընդդէմ վերջին յաւելուածոյ բենիամենի բերէ հու-
պեր բոլանդեան զայլ ռամկական աւանդուէ՝ առեալ
'ի Ճիզհորդուիքէ բեղդացւոյ ուրուճն, տպագրեալ յա-
մստեղոդամ. ուր յերէս. 230. խօսի հեռվմայեցի ոմն
վիայնակեաց բնակեալ յայրարատ այսպէս. * Իբրև ոչ

,, կա-

„ կարապի ընդէմ կալ ալաչանաց յովհաննու յանաստնի
„ (բեղեացւոյ), որ խնդրեր յինէն գրով վկայուն, թէ
„ նա ինքն յովհաննէս յանաստնի եկեալ էջ առ իս՝ ի սբ
„ լեառն արարատ, իբր մինոս երեսուն՝ ի վեր ելանել
„ լոկ. ուր այն սա յովհաննէս բժշկեաց զնս (քանզի
„ էր բժիշկ) ՝ի մեծ պատառուհածոյ. սորին վն շնորհ
„ յոյժ ուսիմնասիս վն խնամոց՝ զոր եցոյց առ իս. և եա
„ փոխարէն երախտեաց նր շնորհեցի նմա խաչ մի, որ
„ էր մեան փայտի՝ ի սուրբ տապանէն նոյն. ուր եա
„ անձամբ՝ ի ներքս եկէ, և զայն տախտակ՝ ուստի խաչս
„ կազմեցաւ, ձեռամբ իմով հատի՝ ի սենեկէ միոյ տա-
„ պանին: Յայտ վայրի պատուեցի ես բերանով իմով
„ նմին յովհաննու յանաստնի զչմարտութինն մի ըստ միոջէ,
„ թէ որպէս և գնացէր է շինուած տապանին. և յայսր
„ ամի վր՝ եռուս նմա և քար մի, զոր ինձէն իմով ձե-
„ ռամբ բարձի՝ ի ներքուստ տապանին՝ ՝ի տեղին, ուր
„ նստեալ կայ տապանն: Զայս ամ խոստովանիմ զոլ
„ չմարիտ. և այնպէս չմարիտ, ոպ եաս չմարտանալս
„ և իրօք կենդանի կամ յայս սբ անապատական բնա-
„ կուԹես: Տուաւ ՝ի լերինն արարատայ. ՝ի Ե յունվա-
„ ր մի. յամի 1670: Դոմինիկոս ալեքսանդր հռովմայե-
„ ցի ||:

Ապաքէն ծաղու արժանի գրին այս բանք յաչս իմաստ-
նոց. այլ ոչ գիտեն զատածն, Թէ ոչ ստուտ գոյ՝ ի բանս,
այլ սխալ. վն զի այս պատմուԹիւն բաղադրեալ է ըստ հի-
մանն՝ ի հին անցից սբոյն յակովբայ, որ՝ ի մանէ փայ-
տի տապանին ձևացոյց զնաչ, և ետ սբոյն մարտիրէ.
և որպէս երևի՝ զայն պատմուԹիւն պատուիրէ է բեղեաց-
ւոյն այնմ Ձնչհորդի ալեքսանդր անուն ոմն՝ ի Ջահ-
կեցի կրօնաւորաց բնակելոյ յարարատեան Ճի. և զի
Ջահկեցիք էին դոմինիկեանք, և հռովմայեցիք ըստ ծխոյ,
յայսմանէ ձևացեալ է այս չփոԹ աւանդ դոմինիկոսի
հռովմայեցւոյ. և եԹէ չէ խաբեալ Ջահկեցին ալեք-
սանդր զյանաստնի բեղեացի՝ յատէն, Թէ խաչս այս՝ զոր
տամքեալ, է՝ ի փայտէ տապանին, ուրեմն ունէր առ
իւր մեան ինչ՝ ի մանէ անտի՝ որ՝ ի սբոյն յակոբայ բաշ-
խեցաւ երբեմն՝ ի հոլմանան յայնոսիկ. և ըստ զրելոյ սր
նչելն՝ կայր մինչև ցառաւօտս իւր:

Վայրապար տարժանի հուսալեր բոլլանդեան և ըստ բանս

վին-

վիճակեցաւոյ բեղլուակեցւոյ, ոյք թէ անմիաբան գտա-
նելոյն ըստ նախապրելոյ. ուր իրօք միաբան էն ըստ հին ա-
ւանդից։ Արդ բեղլուակեցին ՚ի պատմական հայելւոջ
իւրում. գիր. ը. գլ. 95. յետ պատմելոյ զաւարհարուն
ձին վրաց ՚ի թաթարաց յամի 1220. ապա ՚է գլ. 97. ի-
ա՛ի զարարատ լեռնէ այսպէս. * Լեառնս այս արարա-
,, դայ է բարձր յոյժ յոյժ. և ոչ ոք երբէք ՚ի մարդկա-
,, նէ ասի ելեալ անդր, բայց միայն միայնակեաց մի.
,, զի սա ասեն ջերմեռանդն սրտիւ վաղեալ առ տա-
,, պանն նոյի, որ անդ հանգեաւ, բայլում անդամ բա-
,, զում ջան եդ փորձել ելանել անդր. և երբև ելեալ
,, ՚ի մեան ինչ լերին, առ խոնջուԹէ հանգիստ առնոյր
,, ուրէք, միշտ զկնի հանգստեան վարԹուցեալ՝ գտա-
,, նէր զանձն յոտս լերին. մինչև զնջեալ ան փափաքա-
,, նաց նր, և լսեալ աղօԹից և ուխտին, ապդ արար
,, նմա ՚ի ձեռն հրեշտակի իւրոյ, զի ելանել ելցէ առ
,, անգամ մի, բայց յայնմ հետէ ոչ երբէք փորձեացէ ե-
,, լանել։ Ապա յայնժամ ել անեղկեան. և կնջանել
,, իւրում անուն եբեր ըստ իւր տախտակ մի ՚ի տապա-
,, նէն։ Յայնժամ չինեաց յոտս լերին վանս, յորում
,, զայն տախտակ զետեղեաց ջերմ հաւատով իբրև նչխար
,, արբսական ։։ Արդ զինչ և ասիցեն քննիչք՝ որք չեն
պէտակ հին աւանդից արևելեայց ստուգուԹե, այն
սա է պատմուԹ անցից սբոյն յակոբայ՝ դոյզն այլայլու-
Թբ. խակ Թէ Թէոդորեստոս ոչ յիշէ զայս անցս, չէ՛ ինչ,
զի նա զսակաւս ՚ի բազմաց գրեաց՝ ՚ի գործոց սբոյն յա-
կոբայ, և ոչ զայն, ոյք յայտ է՝ որոց գիտեն զլեակա-
տար պատմուԹ վարուց սբոյն։ ԵԹէ ՚ի ձեռին ունէին
բոլորանդեանք զհաւաքնակս մեր, բազմք այլազգ խոսե-
լին՝ ք զոր խոսեցան հայելով լոկ ՚ի Թէոդորեստոս։
(6) Հերոնիմոս ՚ի յաւելուածս քրոնիկոն կանոնին Եւ-
սեբի՝ ՚ի յաջորդ ամի մահուան մեծին կոստանդիանոսի
գրէ. * Ղազար արբայ պարսից առաքեաւ ՚ի մի-
,, ջագետս՝ երկամեայ աւուրբք պաշարէ զմծբին ։։. և
՚ի վեր բերէ. * Յակոբ մծբնացի ձանձրէ. ոյր աղո-
,, Թիւք բիլ մանգամ՝ ի վտանգէ ազատեցաւ քաղաքն ։։
Եւ վն այս այսպէս, ոչինչ են զարմանք՝ Եթէ վհրաշա-
լն ազատուԹն մծբնոյ մեծ ձաւրնաւրն յաւաչապոյն
պատմէ, խակ միւս ձաւրնաւրքն ըստ Թէոդորեստոսի՝ վկնի
գրեն.

գրեն. և մեզ չէղև լինչ փոյթ վը որոչելոյ զձմայ սոցին իրաց, այլ յայն հայեցաք, զի հաւանմատուԹը իրերաց քաղեսցուք՝ որ լինչ աւանդք կան յայս և յայն ձառըն, տիրս: Պետաւիոս յերկար քննուբ զննէ զայլևայլ պաշարմունս մԹբնայ ըստ այլևայլ մատենագրաց՝ յամի ՚ն 338. 350. և 360. յորոց վերջինն եղև զկնի մահու սբն յակովբայ. իսկ առաջինքն առ նովաւ. բայց եդեսէն 350. Թերևս պարտի դնիլ 345, կամ 346. զի երևի Թէ սբն յակոբ վախճանեցաւ յառաջ քան զ350. Թէպէտև այլոց այլապէս Թուիլն: Տես զբանս պետաւիոսի առ կուպերայ աստանօր:

(7) Թէ արջառի դիւրասխալ է մարդկային քննուԹիւն՝ ի վճռել զհնուԹիւ զհաճոյն կամ զանհաճոյն առաջի իւր, յայտնի եցոյց յանձին ասսեման. որոյ ոչ գտեալ զասորի օրինակ գրոց սբն յակովբայ մԹբնայ հայրապետի՝ վըճռեաց նախ, Թէ չիք նր գրել զայնպիսի գիրս ձառից յաղագս հաւատոյ և վարուց, ըստ որում նշանակել էր գենն նագիոս. բայց ապա տեղեկացեալ՝ Թէ գոյ առ մեզ ի վիննեւիկ, և աղաչել վերանաշնորհ հայր մեր զՄծն ՄխիԹար՝ առաքել զօրինակ գրոց նր, շնորհակալ եղև ըստ ծայից նր. և յետս կոչել զառաջինն կարծիս իւր՝ հաստատեաց, Թէ սբն յակոբայ են այն ձառք: Զայս ամ երկրորդ և կուպեր բոլանդեան, և այնպէս հաստատի ի ձմարտուԹէ: Զէ տեղւոյս խօսել վը տպագրուԹէ գրոց սբն հանդերձ լատին Թարգմանուբ ի հռովմ և յայլ տեղիս, որ առ հասարակ առեալ են յօրինակէ մերմէ: Տեսի և զայլ ձեռագիր նոր ի կոստանդինուպօլիս, որ չէր լաւագոյն քան զմերն. կարօտիմք հին և ընտիր օրինակի, զի բազդատուբ բարձցին սխալանք գրչաց կամ քերականական խոտորմունք լինչ, և ի լոյս ընծայեսցի անվրէպ ընԹերցուած: Եւ յայնժամ լինի դատաստան ուղիղ զննագրէն կամ զհայերէն ԹարգմանուԹէն: Յայնժամ Թերևս ստուգեսցի և ժամանակ յօրինուածոյ գրոցն, ի հայրապետուԹէ արդեօք գրեալ էցէ ի սբն, եԹէ յառաջ, ոմն ասէ ճառընտիրն. և Թէ ի խնդրոյ ոմն ումանց էցէ գրեալ. կամ Թէ օրինակ գրոցն՝ առ սբն գրէ գոր յղեալ էցէ, եԹէ առ արիստակէս սրգի նր՝ ըստ ճառընտրին, և կամ առ վրԹանէս. զի ժամանակն նշանակեալ ի ճառընտրէ՝ առաւել առ վրԹանէս հայի,

ի յաւուրս անցելոյն մանաւանդ։ Տես և զոր առասպել ի վերջին ճառի սրբոյն յակոբայ ՚ի վարս սրբոյն Մեղեայ եւպէս կի միւս մեկնուածս։

Մեծն աթանաս ՚ի խօսեալն ՚ի ճառն. ա. ընդդէմ արիանոսաց՝ զերևելի հարց ուղղափառաց փայլեցոց յաւուրս նոր բանիւք և գրով, յիշէ և զսրբն յակոբ յանուանէ, յասել անդ. * Արդ եթէ յուղղափառաց էին գրեալքն, այնպէս լինէին արդեօք, ոմն որ ՚ի մեծ և ՚ի խոստովանող նոզ ովսիոսէ . . . ՚ի յուլիոսէ կի՚ ի լիբերիոսէ եւպատցն հռովմայ . . . ՚ի մակարայ եղեմ, յաղեքսանդրէ կոստանդնուպօլսոյ . . . ՚ի մեծէն մեկնուածս և ՚ի բասիլեոսէ և ՚ի ղուննկիանոսէ, և յայլոց՝ որ յեծէն հայոց և պոնտացւոց . . . կի՚ ի յակովբայ, և յայլոց անտի՝ որ ՚ի միջագետաց, ոմն և ՚ի մերմէ երանելւոյն ապէք. սանդրէ, և ՚ի նոցունն ձայնակից եղելոց։ Արդ եթէ հանդոյն սոցա լինէին գրեալքն, ոչ ինչ տեղի կասկածանաց լինէր ՚ի գրուածս նոցա. վասն զի պարզ և յստակ է ուշիմութեան առաքելական արանց ||։

(8) Բարւոք առնէ կուպեր, զի յիշատակեալ աստ ըստ նմանութենակ հրաչս՝ զոր գործեցին ՚ի վերջ խաբեբայ մոլորելոյ սրբն գրիգոր սքանչելագործ և սրբն եպիփան, ՚ի վեր բերէ. * չէ արժան վասն նմանութեն պատմուճեն յերկոսին ոճանալ ըստ ստուգութեն հրաչիցս ||. և գովէ զսոզոմենոս՝ որ ՚ի խօսելն զսրբն եպիփանէ. է. 27. ասէ իրաւամբք. * Զայդ և ՚ի սքանչելոյն գրիգորէ, որ երբեմն նեոկեսարու եկեղեցւոյն եղև առաջնորդ, գործեալ՝ ընկալայ, և մտադիւր հաւատամ. այլ ոչ վասն այն անհաւատալի պարտի գաստիլ՝ զնոյն գործելն եպիփանեայ նոր. զի և ոչ պէտորս առաքեալն ևէթ յարոյց զմեռեալն ՚ի ստորին վայրից, այլև յովհաննէս աւետարանիչ զանիչ յեփեսոս քաղքի, և դստերըք փիլիպպոսի ՚ի կեսարիա. և գտանեմք իսկ զբազումս յառաջնոց, և զորս մեք առ մեզ յարանց սքոց, զի բազում անգամ զնոյնս գործեցին ||։ Այլ այս է խտիր, զի գրիգոր և եպիփան Թողին մեռեալս զայսպանօղս իւրեանց. իսկ մեծն յակոբ դարձոյց անդրէն և ՚ի կեանս։ Են՝ որք զնոյն գրեն զեփրեմայ աշակերտէն յակովբայ, եթէ չի ցեն չիմոթեաւ զգործս նր զվիպին իւրում։

(9) Վասն կոստանդիանոսի այսպէս գրէ ադաթանգեղոս

'ի բուն կարգի պատմութեէ նորոյ • երէս• 388 • * ասէ
,, կարգ թագրութեէ զնւր թագրութենէն անուանեալ • մին
,, չև այնչափ զօրացեալ 'ի վեր ամ մարդկան նրաւացի
,, լինէր պայծառացեալ • • • մինչև զամ աւուրս կենաց
,, նորոյ հրեշտակ յերկնից երևեալ ը առաւօտս առա
,, ւօտս՝ զօրհնասպաղ նմա սպասաւորել, զքեան նշան
,, թագին առեալ 'ի նորին գլուխ գնէր • և այսպէս տե
,, սեալ վերկնաւոր հրեշտակն յիւրում սպասաւորուե
,, երանելին և յանկալին ամ թագրաց կոստանդիանոս •
,, որ և զնւր թագրութե զծնրանիան քրի աւանգէր ասէ
,, սէրն, ասծասպաշտն || • ևն :

Լսակ 'ի Թուղթն գաշանց եղեալ է բանս այս 'ի բերա
նոյ կոստանդիանոսի, յերէս• 413• * Զի հաւատամք ձրշ
,, մարտուե, թէ եօթն սիւնք են յեի 'ի մերում ժամա
,, նակի • սբն սեղբեստրոս յարևմուտս • և սբն գրիգոր
,, յարևելս • և սբն անտոն 'ի հարաւ • և սբն նիկոլայոս
,, 'ի հիւսիս • և սբն մակար յեէմ• և սբն յակոբ 'ի մըծ
,, բին • և սբն եփրեմ 'ի յաւրհայ || • այլ յայտ է թէ եվ
րեմ չէր տակաւին 'ի համարի մեծամեծ սեանց առ
կոստանդիանոսիւ • վայ հայելով 'ի նա ը վիճակին՝ որ
զկնի, պատուհաստել է յայս տեղի • որոյ աղբիւր երևին
բանք ձառընտրաց • սւր ը հկէն՝ ագաթանգեղոս է աղ
բիւր աւանդութենէն՝ որ վե հրեշտակին կոստանդիանո
սի • և բուզանդ կի մալաքիա՝ աղբիւր աւանդուե, որ վե
հրեշտակաց սբն յակովբոյ : Ս՚եք 'ի կարգի պատմութե
եդաք ը ճառընտրաց՝ ոչ բանիւ մալաքեայ • իսկ աստ
գնցուք զբանս բուզանդայ, որ ունի այսպէս • ֆ • 10 :
* Ա՚յս յակոբ գործէր սքանչելիս մեծամեծս • և սա
,, գնպեցաւ 'ի մեծ սիւնհոդոսին 'ի նիկիա, որ եղև յամս
,, կոստանդիանոսի կայսեր Հռոմոց, որ ժողովեցան
,, յիւր եպիսկոպոսք վե անիծեալ արանդոյն արիոսի ասէքսան
,, դրացւոյ, որ էր 'ի նահանգէ անտի եգիպտոսի : Ա՚րդ
,, ամ եպսքն նստէին առաջի կոստանդիանոսի • և 'ի
,, հայոց էր անդ արիստակէս որդի գրիգորի սքանչել
,, ւոյ առաջին կաթուղիկոսին հայոց մեծաց : Ա՚կսա
,, երևել սքանչելեօք նշանաց հոգւոյն սբոյ այնմ յակո
,, բայ ծածկեալ գործք զարմանալի թագրին • եաես՝ զի
,, արքայն կոստանդիանոս քուրձ զգեցեալ էր 'ի ներ
,, գոյ իւրոյ ծնրանեացն և պատմուճանին • և հրեշ

,, տակն

,, տակն կայր պահապան սպասաւորել նմա ։ Զարմա-
,, ցեալ եւպան յակոբ՝ ասաց այլոց բազմունե ժողովոցն
,, եւպասցն զիրս հրեշտակին .... Ապա ետես և թիզրն
,, կոստանդիանոս զհրեշտակն սպասաւոր երեսացն յա-
,, կոբայ, և աննաւ առաջի ոտից նր. և մեծապատիւ
,, մեծապարգև մեծարեաց զնա. և արկ զաթոռ նր 'ի
,, վերոյ քան զբազումս 'ի նոցանէ՝ որք 'ի սիւնհոդոսին
,, յայն էին ։ Ա յսոցիկ անգիտակ գտանին այլք 'ի
յոյն և 'ի լատին մատենագրաց. բայց չէ ինչ, զի տան
բաւական նշան՝ թէ որպիսի էր ձանաչումն կոստան-
դիանոսի զյակոբայ. մինչև ըստ գրելոյ գեննադիոսի յու-
նի՝ պատուիրել հաւատով, զի յետ մահուն թաղեսցի
'ի մէջ պարսպի քաղաքին իբրև պահապան մծբնայ. և
յորժամ հանաւ զկնի արտաքոյ, առաւ և քաղաքն 'ի
պարսից ։

(10) Որպս ասացաք, ճառընտիրն Ա, աստանօր զանց առնէ զպատմութիւն սբոյն մելխի կամ մելխասի պարսից եպսկ. զի յառաջնմն վարս նր գրե զամ լիով ։ Իսկ ճ. ր. և ե. ասա գրեն, ըստ որում լինի երկրորդումն ոճն նր ըստ յակոբայ. միայն թէ այս օրինակք յայտնի վրիպա-
կագրութիւք կոչեն զմելխասս եպս էնմ, հայելով յայն՝ զի 'ի մծբին գոյր 'ի կողմանց էջմի, ուր շրջեալ էր յովհաս. միանգամայն անցանելով և ըստ ամիպ, կամ ըստ համն, որ գրի 'ի ճ. Ա. էմիւ. որոյ փոխան թերևս ոմանք ընթերցան էջմ։ Բայց նոքին իսկ ճ. ր. և ե. ասեն, թէ 'ի մծբնայ գնաց 'ի վիճակ իւր յարևելս. և անդ կատարեցաւ մարտիրոսութիւք 'ի պարսիկ իշխա-
նէ. Թող զի գնաց յանդիմանեաց կանխաւ ասեն զպատ-
րիարգն պարսից, զոր կոչեն փիբոս կամ փիլիպպոս, այն է ըստ այլոց բաբոս կամ պապ. ապա ոչ կարէ լինքն մե-
ղնոս լինել էջմի եպս, այլ միոյ 'ի վիճակացն պար-
սից ծի, ոյ լիով ասացաք 'ի վարս նորա ։ Իսկ Հ. թէ-
պէտև ուղիղ ընթեռնու զանուն քաղաքին ամիպ, ուր
էրև ժողով վ ընտրուէ սբոյն յակոբայ եպսուէն, այլ
չարաչար սխալէ՝ զի վմելիտոսս զայս նոյն հասարի ընդ
պատրիարգին անտիոքայ, յորմէ ձեռնադրեցաւ սբն
յակոբ ։

(11) Ջնորհեցաւոյն եղեալ զբանս իբրև համաւօտա-
պոյն և ճշդապոյն. զոր ըստ գոյացուէ նոյնպէս պատմեն

և բուզանդ և Ճառընտիրք , բայց քանզի կան ի նոսին և երևելի պարագայք տարբերք , յառաջ բերցուք առ տանօր Բուզանդ զրէ , թէ աբէն յակոբ լուեալ զանըղգամ վթիս մանաւրհն՝ գնաց ի խրատել վնա . իսկ նր արհամարհեալ զաբէն՝ եա առաջն աչաց նր ի ծով հոսել ուղթ չարիւր այր անմեղ . և ծալրեալով առաց ցյակոբ . * առ քուռմ բարեխաոսանեք (կամ բարեխօսուեք) ,, տեսեր վնարդ մեծարեցի զքեզ . դիւր արարի նց ի ,, կապանացն , և ի ծովուն դեռ գուցին || . և այնպէս հալածեաց առ զաբէն . և նր թօթափեալ զփոշի ոտից իւրոց , * գայր հասանէր ի լեառն երկաթահատացն և ,, կապարահատացն , ինքն և որ ը նմայն էին . և ընդ ,, ուշանալիս բաժանէր լեառն բարձր . ուստի երևէին ,, գաւառքն բովանդակ , որում անուն ընձաքիարս կո, ,, չէին :

,, Իբրև հուպ եղև յայն լեառն ի ստորոտ լերինն , քզի ,, բազում աւուրք էին , զի չէր ինչ բնաւ ամենևին ճա, ,, շակեալ , և ծարաւեաց խիստ ծարաւով , եկաց յա, ,, ղօթս առ ար , գնէր ծունր , և եդ զգլուխ իւր ի վր ,, երկրի . և բղխեաց աղբիւր , ուստի արբ ինքն և որք ,, ը նմայն էին . և եղև այս ը առաջինն օրինակին , որ ,, սրար ի սարսրագ լերինն , սոյնպէս և առ ոտին ըն, ,, ձաքիարս լերինն՝ ի ծովեզերն ըռչտունեաց ծովուն . ,, որ ը առաջնոյն օրինակի կոչի և այս աղբիւր յակո, ,, բայ մինչև ցայսօր . (ը յայսմաւուրաց , ի սառրոտ լերինն՝ որ կոչի կապուտաղն) :

,, Եւ ելանէր քննյասեան ար յակոբ ի գլուխ լերինն ,, ընձաքիարս , և նղովէր զնն , վն մի պակասեսցէ անյ ,, ոի խաւսուսի մինչև խսպառ , փիսկ արուսնի խաղաղու, ,, թենն՝ որ ոչ լսնան . և սբ աւետարանիչ եոան գնաց ,, ի տեղի իւր : Իսկ յայնմ գաւառի յետ գնալոյ նորա ,, անտի՝ յետ երկուց աւուրց սատակեցաւ կինն մա, ,, նաշրհայ եօթն որդւովք իւրովք . յետոյ և ինքն չա, ,, րամահ ծակոտեալ ելանէր մեծաւ տանջանօք յօդ . ,, և ը բանին որ ասացաւ՝ ոչ եղև խաղաղութի յնէին ,, յայնմիկ յօրէն յայնմանէ և առ յառա || :

Զայս ամ բառ առ բառ օրինակեալ է և Ճառընտիրն Բ. իսկ Ճ. Ե. որ հետևօղ է նր , խսպառ թողու զանցս մանաձրհն և զոր զինն գործս սբոյն յակոբայ . զի պատ,

մու,

մուԹՔ սբյն մելխոսի կնՔէ և զվարս յակոբայ։ Մնայ
լսել զբերեալն ՚ի մեծ Ճառընտիրն Ա, զանապանեալ
՚ի խորենացւոյն և ՚ի բուզանդայ՝ օրինակ զայս ։
* ՄանաՀիրՀ ոշտունի յաւարի առ զվիՃակ սբյն. և
,, գներ զերկոտասան սարկաւագունան ՚ի բերդին մա-
,, նազներտ (կամ մանակերտ) կոչեցեալ ։ Իսկ նր հե-
,, տամուտ լեալ՝ իբրև լսեաւ զհամբաւ զուժին, եկն
,, Էհաս զօրուն և նահապետին մինաՀիրՀէ. և տեսեալ
,, մանաՀիրՀ՝ անկաներ յոտս երանելոյն և խնդրեր Թո-
,, ղութիւն. և նենգիւՀ խոստանայր տալ զբերեալն,
,, պայման եդեալ առ վաղիւն. և սբյ հայրապետին
,, երկու օԹս (կամ երեկօԹս) արարեալ՝ գայ փութա-
,, նակի առ պայման ուխտին խնդրել զսարկաւագունան։
,, Իսկ անօրէնն մանաՀիրՀ ստուգանել ոչ ակնածէր
,, յերանելոյն. ծուխասոյզ արարեալ հեղձուցանէր զբ-
,, գերեալն ։
,, Իսկ իբրև եառես սբն յակովբ զգործ անօրինին՝ յար-
,, տասուս եղեալ լայր պատնապէս և գոչէր առ ՀԾ.
,, բացեալ զՀբ և զսոսկալի զբերանն՝ անէծ զմանաՀիրՀ
,, և զերկիրն ոշտունեաց. և ծածկեաց զհրաշերպ գէմն,
,, գնաց ՚ի սահմանաց հանդերձ իւրայովքն ։ Եւ հասեալ
,, ՚ի գաւառն ալձնեաց՝ հանդիպ գեղջին բէլու կոչեցեալ
,, և անհետանայր ՚ի աեսուէ երկիրն ոշտունեաց. ա-
,, պա հարցեալ ցաշակերտան. Թէ Թերևս երևի գա-
,, ւառն ոշտունեաց. և նք ասեն. ոչ ։ Ապա խորհուրդ
,, ՚ի մէջ առեալ՝ ոլորմեցաւ առ յապա ժամանակն. Թա-
,, ւալեցոյց երկոտասան վէմ և հիմնարկեաց, և ապա
,, տարածեալ զհրաշալի բազուկն՝ և լուսէ աՀոԹէր.
,, և առնոյր զխնդրեալն՝ որպս զմովսէսն և զհննայ. և
,, հնազանդեալ ատտառաժն՝ վաղվաղակի ջուր բղխե-
,, ցոյց. և տեսեալ աշակերտացն՝ սքանչացան. և ան-
,, կեալ յոտն համբուրէին. և տային փառս բարերա-
,, րին. և սակաւ մի գտեալ առեալ՝ զգաւազանն տունկ
,, արկաներ. և յուղի անկեալ սբյն՝ գնաց ՚ի տեղի իւր ։
,, Ապ եղև սքանչելիքն առ սբն առխատակէս (կամ
,, վրԹանէս) հարազատ իւր. բազում պատճառս ար-
,, ձակեր վ Ճին ոշտունեաց՝ լուծանել ՚ի կապանաց.
,, և զգիրսն տալ զինդրելին, զոր ինքնահաս արարեալ՝
,, զգօն կոչեցեալ ։ Եւ նորա կացեալ ՚ի մարմնի ամ մի՝

,, փոխն առքն || . և այնպէս անցանէ ի պատմութիւն փոխմանն , և յորս գիտի՝ ը գրէլոցս ի կարգն վարուց աքին : Ուր քաջ տեսանի , զի բանք մեծի Ճառընտրիս գեղեցիկ միաբանին ընդ խորհնացուցն . և բանք խորհնացուցն ոչ հակառակին ը Ճառընտրիս . իսկ բուսանիլ որչափ կարծի մերձենալ ի մին և ի միւսն , նոյնչափ և հեռանայ աւետարանչական ոճով իւրով : Սակայն և այն է հնարիւ , զի տարբերութեան պատմագրաց ի պարագայս՝ է առաւել հաստատութեան իսկութեան իրացն եղելոց :

(12) Ա յլ գեղեցիկ հաստատութեան համ աւանդիցէ՝ որ զաքին յակոբայ , լնովին տեսանի ի հին չարականն ներ , և ի Հառ գովեստի՝ որ ի նարեկացուցն : Չարականին հեղինակ թէպէտև անգիտանամք , բայց այն իսկ է նշանակ հնուէ՝ ը ընտիր ոճոյն . վասն և ի վաւերական ձեռագրի միում՝ ուր կան անուանք հեղինակաց միոյ միոյ ի չարականաց , վասն չարականի աքին յակոբայ ասի . * Յումմէ աստղաւքն չէ յայտ || : Եւ հաւանական է յընթացից պատմուէ Ճառընտրին մեծի , որ և՝ ի չարականն անդր ակնարկէ յանուանէ , թէ է յօրինուած միոյ ի գաւառականացն ուշտունեաց կամ արծրունեաց յաւուրս չինութեան եկեղեցւոյ անդանօր ի վէր առանձին նշխարացն . վասն ասելոյ , կամ նարեկացուցն է , և կամ ժամանակակից նր , և կամ ևս հնագունի , բայց ի նմին գաւառի . վասն և երբեմն չարական առանձին այնոցիկ կողմանց՝ ուրոյն ի վերջոյ գրեալ տեսանի ի ձեռագիրս հինս : Թողում բանասիրաց մի առ մի համեմատել զբանս չարականի և զբանս նարեկացուցն ը վարուց աքին առ ի մէնջ գրելոյ՝ բազադրութիւն Ճառընտրաց . զի յայնժամ քաջ լմնանան զվիպս երգոյն և ներբողական գովեստիցն : Նմին իրի և որ ինչ սակաւուք քաղեալ զվարս և զաքանչելիս աքին , յորս զընթերցօղս * ի կատարեալ

,, պատմութեան նր || :

Ուղիղ համառօտի և յայսմանէ բուք Հ. զբովանդակութիւն վարուց աքին՝ առաւել ը Ճառընտրին Ա , և ուրեք ուրեք ը Բ . և վն նշնարաց նր առնէ յաւելուած աւանդութիւն այսպիսի , զոր վաթսնքեաք այլուստ ստուգել : Նախ գնէ ը Ճառընտրաց , թէ աղ աքին , կի Ճկոյթ աջոյ ձեռինն տուաւ * ի բժշկուէ և յօրհնուէ գաւառին

,, ուշտու-

„ ոչտունեաց · զոր առեալ բերին մեծաւ պատուով ,
„ և ընկալան զնաղատուքն վշտացն · և եդին ի վանս
„ ընծակայ (ի ստորոտս ընծաքիարս լերին) , ուր և
„ զնուրն եհան · որ յետոյ չինեցաւ մեծափառ վանք ·
„ և անուանեցաւ սբ յակոբ ։ Եւ ապա ի վր բերէ ·
* Իսկ զմարմին սբոյն յակոբայ եկեալ յովհաննէս ար-
„ քայն յբստրմքօլայ՝ որ կոչեցաւ չիչկիկ , և հանեալ
„ զսբն յակոբ ի մծբնայ (գուցէ յամդայ՝ ուր քերեալ
„ էր ըստ բուզանդայ) , և տարաւ ի կոստանդինուպօլիս
„ ի դճ և ի ձ թուականիս հայոց · (պարտի լինել
դճէ · այն է յամի ռն 971 · զի նստաւ չիչկիկ ի 969 ·
„ նձը) , և անդ եդին պատուով ըստ այլ սբոյն՝ որ անդ
„ կան ։

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹՒՆ

Աբեղն Իգնատիոսի ծաղկեաց հայրապետի։

Ի· դեկ· 17· կի 20 · ըստ որ եբելէ · և յունվար · 29 , կամ 30 ։ Բ · դեկ · 20 · և յունվ · 29 ։ Լ · դեկ· 17· և փետր· 1 ։ Ա՛ստ·ըն· Կ· ածե=ալիք· դեկ · ե · կամ իբ ։ Կ·որձ· եգնափոսի և ըստ·ղ ընդ ՚է մտաբանս հարց· հապ· ը· երես· 1=180 ։ Ընդ·ղանդեանն հենոդենիոս · ՚է ա հապ· փետր· էջ· 13=37 ։ Ա՛եսափէր ։ Ասիէբ · ՚է նեբբ · եգն· հապ · ը · երես· 592=601 ։ Յոռնաբդ · էջ· 7=19 ։ և այլք ՚է նախնեաց և ՚է յետնոց ։ (1)

ԱՍՈՒԱԾՈՒՕՉԻՆԱՅ անուն նախանձելի՝ սեպհական նեալ սքանչելոյն Իգնատիոսի, անդաստին յաւուրց նը էր հանդիսացեալ գեղեցիկ անուն պարծանաց, զոր տային նմա ամենեքին, և ինքն իսկ երբ յաւուրս կոչմամբ զանձն իւր ՚ի նոյն անուն յորջորջէր · որ յունարէն ասի ԸնդՔօռօս · և ունի զնշանակութիւն ներգործականի՝ ունի ածակիր, ածազգեաց, կամ ածազգեստ, ածաբեր կամ ածընկալ · այս է՝ զածն կրօղ յանձին իւրում համ՚ի սրտի · զորոյ և զխորհուրդն տեսցես յընդ-

յընթացս վկայաբանուես ՚ի բերանոյ նորին
ածարեալ անձին ։ Այսպա եթէ կրաւորաբար
առցի՝ վերծանելով, ընծՀօ-օս, յայնժամ
ստուգաբանի յայլ խորհուրդ. ոչ թէ ածա-
կիր կամ ածաբարձ, ըստ որում կրեալ կամ բար-
ձեալ ՚ի գիրկս այլ ։

Օ՛ ի ոչ դրէ մեծաւորաստէս՝ ըստ նախնեացն
աւանդուեն, սա ինքն ածայինն ագնատիոս կ
մանուկն այն՝ զոր ընկալաւ յիս ՚ի գիրկս,
ձեռն էդ և օրհնեաց. և ասաց յօրինակ խո-
նարհուեն առ աշակերտան. * ամէն ասեմ ձեզ.
եթէ ոչ դարձջիք և եղիջիք իբրև զմանկտի,
ոչ մտանիցէք յարքայութիւն երկնից. արդ՝ որ
խոնարհեցուցանէ զանձն իբրև զմանուկս
զայս, նա է մեծ յարքայութեան երկնից. և որ
զոք ընկալցի մանուկ մի այսպիսի յանուն իմ,
զիս ընդունի ‖. (Տպտ. ԺԸ. 2 = 5 ։ Մրկ. Ը.
34 = 36 ։ Ղկ. Ը. 47 ։) Այս այս է՝ զոր նուա-
գեմք ՚ի տօնի սքանչելի ագնատիոսի. * Որ յա-
ղթուս քերովբէականս վերանստեալ Հանդ-
էսիր որդի այ, Հաձեցար խոնարհուիլ բառ-
նալ ՚ի գիրկս յորդւոյ ադամայ ‖ ։ (2)

Արդ օրպիսի ընդունայն եհաս արդեօք երա-
նելին ագնատիոս՝ ածաբարձ լինելով ՚ի ման-
կութենէ. ոչ ապաքէն գլխովին ածազգեաց
գտաւ ՚ի հասանելն յորբուն. վայ և առա-
քեալքն զայն՝ որում էդ ձեռն տէրն ՚ի տղայ-
ութենէ, սակիւր արժանի ձեռնադրութեանն գիտէին
յերիտասարդութենէ. և ո՞ կարէ պատմել զա-
ռաւելուսն ընդունայն այնուհետև ։ Ամէն իրի
աստ բերանն ոսկի ՚ի ներբողս սքանչ. * Արանձ-

լի առաքելոցն ձեռք շօշափեցին զնոր գլուխն զայն . . . և զի՞մ՝ ոյ՛ի մարդիկ առաքինութե՝ ՛ի նմա գոլ վկայեցին ‖ . ոպ պահանջէ պօղոս ՛ինն՝ որք կասին ենպատանալ ։

Այս ըս այսմ յայտ է , թէ սբն իգնատիոս էր եէմացի կի՛ի կողմանց պաղեստինոյ՝ ծնեալ փոքր ինչ յառաջ քան զվկրտութիւնն քնի , և ականատես փրկչին Ցի ՛ի տղայութե իւրում ։ Այս ոպ յայտ է յիմ եկեղեցական պատմութենէ՝ եղև զկնի աշակերտ առաքելոց . և մանաւանդ պետրոսի և յովհաննու . վ՞ոյ և ասի աշակերտակից սբն պօղիկարպոսի . և երկոքեան սոքա առաքելական հարք՝ եղեն մի մի լուսապսպուղք Ցի զկնի առաքելոց , յորոց առեալ էին զձեռնադրութե . այլ պատիւ իգնատիոսի մեծ եղև յոյժ , ասէ ոսկեբերանն , ըս որում եղև առաջնորդ աթոռոյ մեծին անտիոքայ ասորւոց՝ իբրև յաջորդ վիմին Հաւատոյ , յաջորդեալ սբն եւոդիոսի , որ նստաւ յանտիոք զկնի կեփայի . և աշակերտեաց զբազումն քանիս և գրով , նշանօք և զօրութե . զմերձաւորս օրինակաւ և քարոզութե հաստատեալով յաճախապաշտութե , և զհեռաւորս թզթովք իւրովք . յորոց սակաւք ՛ի բազմաց կան մինչև ցարդ ։

Նակ առաքինի նահատակութե աճապզգեաց անձինն՝ գրեցաւ յուխտ անտիոքացւոց ՛ի ձև շրջաբերական նամակի ՛ի ձեռն այնոցիկ, որք ընթացակից եղեն նմա յանտիոքայ մինչև ՛ի հռոմ, և անտ զնոր նշխարս նր բերին յաթոռ նր ։ Այն ե վկայաբանութե՝ հարա-

զատ ,

զատ, որ կայ ի Ճառընտրի միում՝ Թարգմանեէ՛ի վաղուց. և անտի առնուն ամ գրիչք վարուց նր. վ՛ոյ և մեզ զնոյն արժան է յառաջ բերել՝ համեմատութ օրինակին գտեալոյ առ Հռոմայեցիս:

Ա՛յն ինչ զիշխանութիւն Հռոմայեցւոց առեալ տրայիանոսի կայսեր՝ Հալածանս յարուցանէր՛ի վր եկեղեցւոյ. յորում ժամանակի խղնատիոս եպիս աշակերտ յովհաննու առաքելոյ և աւետարանչի հովիւն զեկեղեցին անտիոքացւոց, երրորդ եղեալ յետ առաքելոյն. քանզի զեւոդիոս յաջորդեաց զայր առաքելական՝ սա ինքն Ճգազգեաց ամրէ առաքելանման (3). որ զբազում Ճփանս դոմետիանոսի կայսեր անցոյց զինքեամբ՝ իբրև զիմաստուն նաւավար՝ զեկօք աղօթից և պնդութ պահոց. որ և ստէպ ստէպ վէպութ և երկօք (4) հոգևորովք ընդեմ կայր մրրկին, երկուցեալ՝ թէ գուցէ զոք՛ի վատասրտաց և՛ի կարձամտաց կորուսցէ:

Ա՛ւ՛ի սակաւ մի դադարիլ հալածանացն (առ ներուճասաւ՝ որ սուղ աւուրբք թէւորեաց), ուրախ լինէր՛ի վերայ եկեղեցւոյն անշարժ մնալոյ. այլ ինքն յանձին իւրում հոգայր վ՛ինքեան, զի չէզև արժանի վկայական մահուճան. իբրև թէ չև ևս լցէ բուռն հարեալ զսիրոյն քնի, և ո՛չ յաշտիճան կատարեալ աշակերտի հասեալ. քանզի զմտաւ ածէր՝ եթէ մարտիրոսուէն խոստովանութի առաւել ընտանեցուցանէ զնա ՚այ. ուստի յետ սակաւ ժամանակաց՝ յորս մնայր տակաւին

յե-

եկեղեցւոյն , և զօրէն ածելոյն Քրագէ զանձն իւրաքանչիւր ուրուք լուսաւորէր վարդապետութիւք գրոց սքից , եհաս ըղձալւոյն ։

Յանգի տրայիանոս կայսր՝ որ նստաւ զկնի Ներուասայ , թէպետև զառաջինն խաղաղութիւք եր ընդ քրիստոնեայս , այլ յետ այնորիկ յիննեւորդ ամի թագաւորելն իւրոյ հպարտացեալ յաղթութիւն՝ զոր յաղթեաց սկիւթացւոց և դակեաց (կամ Թրակաց) , և զմտաւ ածեալ՝ եթէ կատարեալ չէ յաղթութիւն , եթէ ոչ բռնադատեսցէ զհաւատացեալս քրիստոսի ի պաշտօն դից իւրոց , և միաբանեսցէ ընդ այլ ազգս , հալածանս յարուցանէր այնու հետև։ և զամ քրիստոնեայս՝ կամ զոհել և կամ մեռանել՝ հրամայէր ։ միանգամայն և ինքն ձառնապարհ արար յարևելս ի պատերազմ ։

Յայնժամ առաքինի զօրականն քրիստիոս հոգացեալ վասն եկեղեցւոյն անտիոքացւոց՝ զանձն ի վէր դնէր ժողովրդեան [5] , զի օրինակաւ իւրով ձգեսցէ և զնա յարիականն նահատակութեն ։ վայ յարուցեալ ինքնակամ հասանէր առ տրայիանոս թագաւոր ։ քանզի և այն աւուրս յանտիոքացւոց քաղաքին էր՝ վասն առաջնակայ Ձանապարհին , որ ի հայս և ի պարթևս [6] ։ և խնդրէր ի քաղաքի անդ զառաջնորդն քրիստոնէից , որոյ համբաւն էր հռչակեալ ։

Եւ իբրև եկաց առաջի տրայիանոսի և սինկղիտոսին , հարցանէր զնա թագն , և ասէր ։ այ չարադէպ այր , ոչ ես դու՝ որ զմերովք հրամանօք քամահես , և զայլս հրապուրես

զնա-

Էհնազանդիլ մերոց հրամանաց, զի չարաչար
կորիցեն. որ և զանտիոքացւոց քաղաքս և
զգաւառս խռովեցուցեր, մինչև յիմ լսելիս
հասանել՝ եթէ զնմա ասորիս դարձուցեր՝ ի
հեթանոսուէ՝ ի քրիստոնէուէ։

Ագնատիոս ասէ. զածաղգեստ այր՝ չարա-
դէւ ոչ ոք կոչէ (7). քզի դէք հեռի են՝ ի ծա-
ռայից այ. ապա եթէ չար գիս առ դևսն կո-
չես, զի նոյ ծանր եմ, վկայեմ և ես։ Ասէ
տրայիանոս. և զիաՀրդ իցես դու ածաղգեստ,
և ծանր դիւաց. ոչ ապաքէն այդպիսեօք
ձգես զամբոխն զկնի քո։ Ածաղգեացն ասէ.
քանզի զքո ընկալել եմ յիս զերկնաւոր թա-
գաւորն. նովաւ լուծանեմ զայմ մեքենաւոր
չարուհիս դիւաց. օՀ եթէ կարէի և զքեզ ևս
ոմն թիւր շրջել՝ ի կռապաշտութիդ, և ըն-
ծայել ամենեցունցն այ, և սիրելի քոյի կա-
ցուցանել, և հաստատագոյն ևս առնել
քեզ զիշխանութիդ։

Տրայիանոս ասաց. եթէ կամիս չնորհս առ-
նել լինձ, և ընդ սիրելիս իմ համարիլ, փո-
խեայց յայդպիսի կամակոր մտաց քոց. զոհեա
ճծոյն, և լեր քահանայապետ մեծին արա-
մազդայ, և թիչերեա ըստ մեզ։ Ագնատիոս ա-
սաց. չնորհ զայն արժան է առնել ումեք, որ
ոչ ինասէ և ոչ առիթ լինի յաւիտենական
տանջանացն. այլ դու զոր լինձ խոստանաս
տալ, ոչինչ պատուական համարիմ ամե-
նևին. և ոչ զարամազդ քնաւ՝ թէ ոմն ոք լոյծ
Ճանաչեմ. և ոչ թիչերութիե երկրի ցանկամ.
քանզի զինչ օգտեցայց, թէ զշն ամ շահե-

ցայց

ցայց, և զՀոգիս իմ կորուսից։ Ցրայհանոս ա-
սաց. Թուի ինձ, եթէ անբաժ ելցես ի զգա-
ուելիէ խնասուէ, և վը այնորիկ արհամար-
հես վնաստանսն իմ. ուսայի թէ զայրացու-
ցանես զիս, ամ չարաչար հարուածովք տան-
ջեցից զքեզ. ոչ միայն իբրև զանհնազանդ,
այլև իբրև զանշնորհ, և զընդդիմացեալ
հրամանաց մեծի սիկղիտոսին՝ ոչ զոհելով
ածոյն։

Պղնատիոս ասաց. արա զորինչ հաճոյ է քեզ,
քանզի ես ոչ զոհեմ. և զայս գիտեմ, թէ
ոչ հուր և ոչ խաչ, ոչ գազանաց երկիւղ, և
ոչ յօշումն անդամոց, և ոչ այլ ինչ դժնդակ
տանջանք կարեն հաւանեցուցանել զիս ապա-
տամբել յոյն կենդանւոյ. քանզի ոչ սիրեմ
զառաժամանակեայ կեանս, այլ զքո, որ վը
իմ մեռաւ և յարեաւ։ Սիկղիտոսն ասաց.
մեք գիտեմք, եթէ ածքն անմահք են. և
դու զիարդ ասես, եթէ քո մեռաւ։

Պղնատիոս ասաց. վը մատակարարեմ իրիք
մեռաւ՝ և յարեաւ չէտ երից աւուրց՝ փրկիչն
մեր. իսկ ձեր ածքն մեռան իբրև զմահա-
նացուս, և ոչ յարեան. նոյն իսկ արամազդ
ի կրեսէ թագեալ կայ (ասեն ձեր վիպա-
սանք). ասկղեպիոս չանթիւ տատակեալ
յայլումվայրի անկեղդնի ի կիթերան լեառն
քիսվոիոյ. ափրոդիտէ հանդերձ կիւբելեաւ
(ըստ այլոց՝ որսողիւ) ի պափոս կիպրոսի թագ-
եալ է. հերակղէս հրկիզ եղև ի միւսում
ևս տեղւոջ (ի տիւռոն, կիմ յոյեւոնէն լերին
Թեսսաղիոյ)։ Այս արժանի են այսպիսի պատ-
ժոց

ժող ըմբծքն ձեր . վ՚ա զի սուտք և անժոյժք և
չարագործք կին և ապականիչք մարդկան ։
Նակ մեր ուրն՝ յա քո՝ Թէպետև խաչեցաւ և
մեռաւ , այլ եղոյց զիւր զօրութիւն յարուցք իւ-
րով . ոչ և յառաջ քան զխաչիլն նորա դևք
զարհուրեալ խոստովանէին՝ Թէ նա է որդին
այ կենդանւոյ . և առաջի անկեալ աղաչէին
զնա , զի մի յառաջ քան զժամանակս վախ-
ճանին տանջեսցէ զնս . ուստի և մեռեալս
յարուցանէր միայն հրամանաւ . այլև դժոխք
ինքնին սարսեցան ՚ի նմանէ . և զհոգիսն զոր
ունէր բռնութիւն իշխանութենն՝ արձակել կամէր
յառաջ քան զլիմելն նէր ՚ի դժոխս , զի ինքն
անպատիժ մնասցէ ։ Այլ իբրև մատակարա-
րեցաւ մահն ՚ի ձեռն խաչին , իջեալ ՚ի դը-
ժոխս՝ զյաւիտենից ըմբռնեալ հոգիսն յա-
ղոյց հանդերձ մարմնովքն (ոմանց ՚ի սըբց ան-
տի) . և կապէալ զնոսա կապանօք անլուծիւք՝
եւ ՚ի պահեստ յօրն յայն, յորում դատի գնա
ղք ։

Այլ զինչ ասացից . զի ոչ բաւէ ինձ ժամա-
նակ ՚ի պատմել զնորա սքանչելիսն . քանզի
զշէս հալածէր , զբորոտս սրբէր , զանդա-
մալոյծս հաստատէր , կուրաց տեսանել
տայր , զգօսացեալս և զկաղս ողջացուցանէր ,
և զայդ ամ արարեալ՝ չառնէր գոնեա ար-
ժանի՝ ասել ախտին , եթէ Թող զախտա-
ցեալդ՝ զոր ունիսգ . այլ զինչ . անդամալու-
ծին ասէր , ած զմահիճս քո և գնա . և զկու-
կան ՚ի լուսաւորութիւն աչաց տայր արբանե-
կել .

կել. և յետ յարութեանն իւրոյ զայնոսիկ՝ որ ոչ հաւատացինն ի նա, ի ձեռն հռովմայեցւոցդ ետրուէ պատուհասեաց։ Եւ դարձեալ՝ ասէ ձեր ի միջէ ձմեռնեան այդ պատապարտեցան իբրև զջարագործս. իսկ մեր ետրն ի մարդոյ չարաց չարչարեցաւ, որք ոչ համբերեին նորա յանդիմանուեցին. և ամ բարեօք լցեալք ի նմանէ՝ ապաշնորհք առ տուչին եւրեցան։

Տրայիանոս ասէ. խրատ տամք եզ փախչել ի մահուճանէ, և ընթանալ ի կեանս։ Ադնատիոս ասէ. բարւոք խրատես ով թագաւոր. զգի և ես փախչիմ յաւիտենական ի մահուճանէն, և ընթանամ ի միանջենաւոր կեանն։ Տրայիանոս ասէ. և քանի՞ մահք են։ Ադնատիոս ասէ. երկու. մի ժամանակեայս, և մի միանջենականն։ Տրայիանոս ասէ. ոչ եկիր այսր ձարտարախօսել. այլ զոհեա ճոխոյն, և խոտորեա ի տանջանացն. քանզի ոչ լաւ ես դու քան զծերակոյտդ մեր։

Ադնատիոս ասաց. որոյ ճոխոյ զոհեցիր. ապրեսի, որ վ՛ոչ հնուԹէ զերեքտասան ամիս ի կարան արգելեալ կայր պղնձի կապանօք, եԹէ պոսիդոնի՝ որ վրիպեցաւ յրզմանէ անտի ածանալոյ, և ի կնոջէն յաղԹահարեցաւ՝ զոր ի տիտանացւոցն էր առեալ կնամարդին, և զնղնոնի պարիսպն շինեալ՝ ի վարձուցն անավաստակ ելանէր. Թուղ զայլսն։ Այս ամաչեմ մարդիկ անգամ կոչել զնա, Թուղ Թէ ածս. այլ կախարդս և ապականիչս մանկանց, յարծուն և ի կարապ և ի վիշապ կերպա-

պարանեալ՝ ոչ վճռ բարւոյ իմիք լերի, այլ՛ի լուծումն օտար հարսանեաց. յորոյ արժան եր ձեզ զարշիլ, և ոչ եթէ երկիրպագանել. Ա. ռ այնպիսիսն կանայք ձեր յաղօթս կան, զի այնպէս զգաստուն պահեացեն առ ձեզ։ Տրայիանոս ասաց. ես եղէ քեզ պատճառ զընծան թշնամանելոյ, վասն զի ոչ տանջեցի զքեզ։ Աբգնատիոս ասաց. ես վաղ իսկ ասացի քեզ, թէ պատրաստ եմ յամ տանջանս և յօրինակ ամ մահու. վասն զի փուճամ առ ամ։ Տրայիանոս ասաց. ընծովքն (երդնում), զի եթէ ոչ զոհեացես, չետոյ զղջանալ ունիս. արդ յառաջ քան զչարչարելն խնայեա՛ի քեզ։ Աբգնատիոս ասաց. եթէ ոչ խնայեի չիս, առնել զոր հրամայեաք։

Ասարկացեալ տրայիանոս՝ հրամանն ետ կապալեայ գնտիւք ծեծել զթիկունս նր. և սպասաւորք առեալն առնէին վաղվաղակի զհրամայեալն։ Իսկ աբգն ասէ՛ի տանջանս. աճեցուցեր ոմ զթագաւոր զփափագս իմ՛ի ինր։ Յայնժամ ասէ տրայիանոս. երկաթի եղնդամբք զկողս դորա քերեցէք, և աղիւ շփեցէք։ Իսկ երանելին Աբգնատիոս արիաբար տարեալ և այնմ, ասէր. ամենևին միտք իմ առ ամ են, և տանջանաց քոց բնաւին փոյթ չառնեմ։

Տրայիանոս ասաց. զոհեա ընծոյն։ Աբգնատիոս ասաց. զարմեալ հարցանեմ, որոյ ընծոյ. կարծեմ թէ եգիպտացւոյն հրամայես ինձ զոհել՝ եղին և քաղի և կապկի և քարբի թռչնաւորի, գայլոյ և շան, կամ կոկորդիղոսի,

կիմ պարսկականն հրոյ, կամ ծովային ջրոյ, կիմ դեմետրեայ հողոյ, կիմ սանդարամետական կանխին պղուտոնի, կիմ հերմեայ դողապետի։ Տրայիանոս ասաց. ասացի քեզ, եթէ գոհեա. քանզի զայդ ասել՝ զքեզ ինչ ոչ օգտեցուցէ։ Ադնատիոս ասաց. և ես ասացի քեզ, եթէ ոչ գոհեմ, և ոչ՝ ի քաց կամ՝ ի ինոջէ և՝ ի միայնոյ նմա, որ արար զերկինս և զերկիրը, զծով և զամ՝ որ՝ ինն. որ ունի իշխանութիւն ամ մարմնոյ. որ է ածծ հոգւոյ, և թագաւոր ամ զգայնոյ և մտաւորի։

Տրայիանոս ասէ. և ոչ արգելու զքեզ՝ և զինա պաշտել, եթէ արդարև է ձշմարիտ ածծ, և միանգամայն զսոսա՝ զորս ամենեքին ածծ խոստովանիմք։ Ադնատիոս ասաց. քնական դիտուն յորժամ յստակ է՝ ի մարդ, ոչ համեմատ զձշմարտուն ըստ ստութեն, և ըստ լուսոյ զխաւար, և ըստ քաղցու զդառն. իսկ որ ոչն որոշեն զայսոսիկ՝ ի միմեանց, նոց աւարտել կայ վայն. քանզի զինչ համեմատուն է քոի ըստ բեւիարայ, կիմ զինչ մասն գոյ հաւատացեալ ըստ անհաւատին, կամ զինչ զուգակատնուն է տաճարի ամ ըստ կուռս։

Կամին ոչ Թագաւոր, զի ասացից քեզ քան ձշմարիտ, որ հաւանեցուցանէ զքեզ՝ եթէ արդարև ըստ տանջանաց է, որ Թողու զձշմարիտն ածծ՝ և առ չածս փախչի։ Կ՚թէ ոք՝ ի քոյոց զօրականացդ ապստամբեր՝ ի քումմէ Թագաւորէդ, և առ այլ ոք ընթացեալ՝ զինա կոչեր Թագր, զինչ արդեօք առնէիր այնպիսւոյն. ոչ ապաքէն հնարէիր և՝ զինա կորուսա-

սանել, և զոր հակառակ քեզ անուանեաց
Թէր, զքեզ Թողեալ ։ Տրայիանոս ասաց ։
այդ Հնմարիտ է ։ Ագնատիոս ասէ ։ և արդ
դու զի՞ բռնադատես զիս զոհել ցծօցն ։ Քզի
այդու օրինակաւ՝ և զքեզ պատժէ Հնմարիտն
ճծ, և զիս առաւել տանջէ, եԹէ քեզ ան.
սայցեմ ։

Յայնժամ ասէ տրայիանոս, պարզեցէք ըզ-
ձեռս դորա, և լի՛ արարէք գնոսա հրով, զի
խանձողեսցի ։ Ասէ երանելին ասէր ։ ոչ Հուր
այրեցօղ և ոչ ժանիք գազանաց, և ոչ բռնու-
սատանայի վարատեսցէ զիս ՚ի սիրոյն քէն ։
Պատմեալ ասէ տրայիանոս ։ պրտու իշղով
ԹաԹաւեցէք, և լուցէ՛ այնու զկողս դորա
խարշատեցէք ։ Ագնատիոս քաջ նահատակն
քէն ասէ ։ կարծեմ Թէ մոլորեալ ես ով Թա-
գաւոր, և չիմանաս, եԹէ ճծն՝ որ յիս կեն-
դանի է, ոյժ շնորհէ ինձ, և զօրացուցանէ
զՀոգի իմ ։ ապա Թէ ոչ՝ ես ոչ էի ատակ Համ
բերել տանջանաց քոց ։

Տրայիանոս ասէ ։ կարծեմ Թէ երկաԹի ի-
ցես և խտացեալ իբրև զսալ ։ ապա Թէ ոչ՝
Հաւանեիր արդեօք, մոմմքեալ ՚ի տանջա-
նացդ, և զոհեիր ցծօց ։ Ագնատիոս ասէ ։
ոչ եԹէ՝ վա՛ զի չզգամ, ժուժկալ լինիմ տան-
ջանացդ, այլ՝ յաղագս սիրոյն ՚ճ և յուսոյ
հանդերձելոց բարեացն ԹեԹև Համարիմ
զցաւս ։ քանզի ոչ Հուր կիզիչ և ոչ ջուր ողո-
ղիչ չինջուցանել կարէցէ երբեք զսէրն իմ՝ որ
առ ՚ճծ ։

Ապա ասէ տրայիանոս ։ բերէք կրակ և

փայտ, և արարեալ կայծակունս՝ տարածեցէք ՚ի վեր զնիգնատիոս. զի գոնեա այնպէս հաւանեալ հրամանիս լիմուք՝ զոհեսցէ ընծոյ։ (Ուր ոմանք ընթեռնուն այսպէս. Ընդ նարեկացւոյն ՚ի մեկն. երփ. ա. 12. Ծնիգնատիոս՝ որ ասաց զնաչեաւն յինքն ունել, այրել հրամայեմ, որ խաչեալն և ս զկնի դորա այրեսցի։) Ինգնատիոս ասաց. Հուրդ քո չիջանուստ ՚ի գիտուէ ձգէ զնս անշէջ հրոյն. և առաժամանակեայդ այդ յուշ առնէ ինձ չմտանել ՚ի յաւիտենական հուրն։ Ասէ տրայիանոս. կարծեմ՝ եթէ կախարդ ես, և վա՛ն այնորիկ արհամարհես զտանջանս. ապա թէ ոչ՝ անասացեալդ արդեօք քո մեզ, այդչափ ՚ի մէնջ չարչարեալ։

Ինգնատիոս ասէ. որք ՚ի գիւմաց փախչին իբրև ՚ի թշնամեաց այ, և զկուռս՝ գարշելիս համարին, զնաւրդ իցեն կախարդք. ուստի ոչ մեք, այլ դուք՝ որ զնոսայն պաշտէք, արժանի էք այնպիսի թշնամանաց. այլ մեզ օրէնս եդեալ է՝ զկախարդս չթողուլ կենդանի, և զթովիչս և զհմայօղս չապրեցուցանել. և զիրս և ս զայնպիսի բժժագործացն այրել սովոր եմք իբրև զապականիչս. և զնայս այսպէս է, ոչ եմ ես կախարդ, այլ դուք երկրպագուք դիւաց։

Տրայիանոս ասէ. ընծայիքն, զնս վաստակեցի ՚ի քեզ ինգնատիէ, և չգիտեմ թէ որպիսի տանջանօք խոշտանգեցից զքեզ, զնս հաւանեսցիս հրամանաց իմոց։ Պէնկի ետ սէնն ինգնատիոս. մի՛ աշխատիր ոչ թէր. այլ թէ կամիս,

միս, ի հուր մատնեա, կամ սուսերաւ կտրեա, կամ յանդունդս ընկեա, կամ գազանաց արկ. զի գիտասցես՝ թէ ոչինչ յայդցանէ դժնդակ երևի ինձ վնս սիրոյն Այ: Ասացաւ Թագաւորն և ասէ. որո՞ւմ յուսոյ սպասես իգնատիէ՝ մեռանելով ի չարչարանս, որում համբերեսդ: Աղնատիոս ասէ. որք զԱստ ոչ գիտեն, և բարեացն՝ որ յայ պատրաստեալ պահի բարեպաշտացն՝ ոչ սպասեն, այնպիսիքն համարին՝ եթէ աստ իցէ գոյաւորութիւն իրաց՝ իբրև զանբան անասունս, վայ ոչինչ լաւագոյն յետ աստի վախճանելոյն վարկանին: Ասէ մեք՝ որ գիտեմք զբարեպաշտութիւնն, հաւատամք քաջալերուք, և գիտեմք, եթէ յետ վախճանին միւսանգամ յարուցեալք՝ յաւիրժ կեանս ընդունելոյ եմք ի քո յՅ՝ անպակաս և անյաջորդ. յորմէ փախուցեալ են ցաւք և տրտմութիւնք և հեծութիւնք: Տրայիանոս ասաց. ես լուծանեմ զպաշտօնդ ձեր և զհերձուածդ, և ուսուցանեմ զգաստանալ և չկալ հակառակ հրամանաց հռովմայեցւոց:

Աղնատիոս ասէ. և ով կարէ լուծանել զշինուածն Այ. քանզի թէև ձեռնարկիցէ ոք, ոչինչ կարէ վնասել, բայց միայն ածամարտ լինել: Ասէ քրիստոնեութիւն ոչ միայն չլուծանի ի մարդկանէ, այլ օր քան զօր յաճումն և ի մեծութիւն գայ զօրութեանն քոյ. և նոյնպիսի պայծառութիւք և պարկեշտութիւք լուսաւորեալ ճառագայթիւք ևս քան զևս յառաջ եկեսցէ. քանզի լցցի՛ ասէ գիր՝ ամ երկիր ծանօ-

թուքն ՚ի իբրև զջուրս բազումս , որ ծաղկեն զծովս ։ Ա. յլ գու ո՛չ բարւոք առնես ո՛վ թիֆլ՝ հերձուած կոչելով զքրիստոնէութի՛ն . քանզի քրիստոնէութի՛ն և գիտուի՛ն Հնմարիտն ՚այ և միածնի որդւոյ նո՛ր , և անձառ ըս մարմնոյ տնտեսուե՛նն , և խորհրդոց կրօնից բարեաց ուղղուի՛ , որք նուի՛րեալ են պնշուշտ և

գեղեցիկ պաշտամանս մերում ։

Օ՜ո՛վ ոք ՚ի մէնջ գիտացեր պատերազմանե՛ր , կի՛ խառնակամ , և կի՛ անհնազանդ իշխանուե՛ց և պետուե՛ց , ցորչափ անվտանգ և հնազանդուի՛ , և ո՛չ հակառակ ՚այ . և միաբանուի՛ մեր և խաղաղութի՛ւն և սիրով կեալ առ միմեանս , և հպատակել ՚երանց մարմնաւորաց՝ ՚ած պաշտուի՛ հանդերձ . քանզի հատուցանեմք զպարտս իւրաքանչիւր . որում ըզհարկ՝ զհարկն , որում զմաքս՝ զմաքսն . որում զերկիւղ՝ զերկիւղն , որում զպատի՛ւ՝ զպատի՛ւն . և փուճամբ չպարտիլ մինչ ումեք , բայց զմիմեանս սիրել . վ՚ի զի ուսեալ է մեր ՚ի ՚ած մի՛ զմերձաւորս միայն սիրել , այլև զթշնամիս . և բարի առնել ատելեաց , և աղօթս առնել ՚ի վե՛ր նեղչաց և հալածչաց ։

Օ՜ ի՞նչ ընդդիմացաւ քեզ կարգս մեր , ա՛ղէ ասա՛ , յորմէ հետէ սկսաւ քրիստոնէութե՛ն քարոզուի՛ն , միթէ չար ինչ եղև , և կի՛ խաղմ ինչ գործեցաւ ՚ի հռովմայեցւոց իշխանուե՛ս . ո՛չ բազում իշխանուի՛ք ՚ի մի իշխանութի՛ն փոխեցան ։ Ա. ւ օգոստոս նախնին քո , առ որով վրկիչն մեր ծնաւ՝ ՚ի կուսէն եղեալ մարդ , որ էրն ՚ի սկզբանէ ՚ած բանն , ո՛չ չխուն և

վեց

վեց ամ և ամիս վեց կալաւ զիշխանութիւնդ հռովմայեցւոց միահեծան երրուբ . ոմն և ոչ այլ ոք՝ որ յառաջ քան զնա . ոչ ասպաքէն ամ աղինք հնազանդեցան նմա . և որ յառաջապոյն անխառնուխն էր ազգաց և ատելութիւն առ միմեանս , լուծաւ ՚ի փրկչէն մերոյ գալստեանէ ։

Աինկղիատոն ասէ . այո՛ այդ այդպէս է , ոմն ասացերդ , ի գնատիէ . այլ զայն ցասուցեալ եմք , զի զպաշտօն ճշմոյ մերոյ խափանեաց քեզ ձեր ։ Աղնատիոս ասէ . ոմ պայծառ և փառաւոր ծերակոյտդ , ոմն՝ զբռնաւորութիւն բարբարոսաց հնազանդեցոյց երկն մեր հռովմայեցւոց իշխանութեանս , զոր ածէղէն՝ բանք գաւազան երկաթի կոչեն , նոյնպէս և զբռնութիւն չար և մոլեկան դիւոյ հալածեաց ՚ի մարդկանէ , և զմոլութիւն կռապաշտուն խափանեաց , զմին և զմիայն հրամայելով պաշտել՝ որ է ՚ի վեր ամենեցուն ածծ . և ոչ այսչափ միայն , այլև ՚ի գառն ծառայուէ արիւնարբու և անողորմ ոգւոյ չարաց ազատ կացոյց . վ՚ի զի միշտ մահաբեր սիրելի որդւոյ ձերոյ յօրանայրն դևք , և այլ ևս գնաստուք ։ Ա՚ղէ ասացէք . ոչ ազգային պատերազմաւ շաղախէին զձեզ . ոչ ամենայնէ լինել զձեզ հարկէին , և մերկս մոռանել ՚ի տեսարանն . և զկանայս նոյնպէս մերկացուցանել , և իբրև ՚ի գերութիւն ՚ի ցոյցս շրջեցուցանել պատրաստէին . ոչ արեամբ շաղախէին զերկիր , և զամենեցուն ոգիս հանապազ պղծութիւք պղտորէին ։ Ա՚ղէ հարցէք զսկիւթացիսն , ե-

թէ ոչ արտեմաս կոյս զենուին . թերևս դուք արդեօք յուրասա լինիք ամաչեցեալ վ֊ կուսին , զոր զենուիք կռանոսի . այլև այժմ և սարծին եղբենայիք ՚ի վերայ այնպիսի պղծութեանց և մարդազոհութեանց՝ իբրև ՚ի բարբարոսաց ընկալեալ զայնպիսի չարիս :

Յայնժամ ասէ տրայիանոս . ածովքն , զի զարմանամ ըստ քո շատուսութեանդ . թէպետև զկրօնսդ ոչ գովեմ : Իգնատիոս ասէ . և յիմ իմիք սադտեր զպաշտօնս մեր : Տրայիանոս ասաց . զի արեգական՝ որ ահրն է , երկիր ոչ պագանէք , և ոչ լուսնի՝ որ բուծանէ զնմա : Իգնատիոս . ոչ ոք կամիցի երկիր֊ պագանել արարածոց անկեալոց ըստ փոփոխու֊ թեան . քանզի ծագել յերկիր տօնան մարդ֊ կան , և ոչ յերկրպագուն առնուլ ՚ի ջեռու֊ ցանել զպտուղս կարգեցան , ՚ի պայծառա֊ ցուցանել զտիւն , և ՚ի լուսաւորել զգիշեր . այլև աստեղք երկնից ՚ի նշանակս կարգե֊ ցան և ՚ի ժամանակս և ՚ի շրջանս , և ՚ի մխի֊ թարուն նաւորդաց ՚ի ծովու . և ոչինչ յայտ֊ ցանէ երկրպագուեն արժանի է . ոչ ջուր՝ զոր պոսիդոնն կոչէք , և ոչ հուր՝ զոր հեփես֊ տոսն անուանեցիք , և ոչ օդ՝ զոր հերա ա֊ սացիք , և ոչ երկիր՝ զոր դեմետր կոչեցիք . և ոչ պտուղք նոր . զի այս ամ թէպետև ՚ի դարման մեզ կարգեցան , այլ սակայն ապա֊ կանացուք են և անշունչք :

Տրայիանոս ասէ . ոչ բարւոք ասացի զառա֊ ջինն , եթէ դու ես՝ որ հրապուրեցեր զնմա զարևելեանս չպաշտել զաստծան : Իգնատիոս ասէ .

ասէ. և ցասնուցս ոմն Թէոդոր, զի խրատեմք ոչնչոյն չափագանել երկիւղ, և ոչ պաշտել զնա, այլ՝ զՔրիստոս ասէ, զկենդանին, զարարիչն երկնի և երկրի, և զմիածինն նոր զյիսուս, և զնոքա հոգին. քանզի միայն այս է Քրիստոս գիտութիւն՝ որ ունի և խոստովանի զՔրիստոս ուսուցին. և այսպիսի բարեպաշտ կրօնիւք յօրանայ և յղփանայ մեր վէրսուրիս։ Ա՛յլ հեթանոսաց բազմաձայ անուանծուցին դիւրագայթ է և անվկայ, տարաբերեալ յամէ կողմանց, և յոչնչի վէր անհաստատ կացեալ. ոչ խրատաւանաց յանդիմանուէ մոլար ջոջի։ Օ իարդ արդեօք չիցէ ստաբանութի՝ ձեր խօսքն. զի միանգամ ասէք, եթէ երկոտասան աձք են՝ի վէր ամենեցուն. և միւսանգամ բազմադոյնս քան զնա կարծէք։

Ա՛յ եղև սրտմտութիւն տրայիանոս, և ասէ. ոչ ևս յանձն առնում խօսել քեզ զայդպիսիս, և ոչ համբերեմ ամբարհաւաճութեդ քո. վա՛ զի յոյժ ձաղես զմեզ՝ Քարտարաբանութիւն կամեցեալ յաղթել մեզ։ Ա՛րդ այսու հետև զոհեա. շատ է քեզ Քարտարախօսութիւնդ վա՛ մեր. ապա թէ ոչ՝ միւսանգամ տանջեալ զքեզ, յետոյ դադանայց ևս մատնեցից։ Ագնատիոս ասէ. մինչև յերբ սպառնաս, և ոչ կատարես՝ զոր խոստանաս դ. ես քրիստոնեայ եմ, և ոչ զոհեմ դիւաց չարաց. այլ երկիւղ պագանեմ Քրիստոսին այ միայնոյ՝ հօր ոն մերոյ յերկինս, որ ինորհեաց ինձ զլոյս գիտութե իւրոյ, և եթաց զաչս իմ՝ի նկատումն աքանչելեաց իւրոց. զնա միայն պաշտեմ և

պատ-

պատուհեմ. վ՚ն զի նա է ածծ և ոռ և թիւոր և միայն հզօր։

Ասէ տրայիանոս. հրեղէն պատգարակօք մաշեմ զքեզ, եթէ ոչ զղջանայցես։ Պնա- տիոս ասէ. քարւոք է ոմն թիւոր զղջումն՝ որ վ՚ն չարեաց է. այլ վ՚ն բարեաց՝ ըստ դատա- տանաւ է. քանզի ՚ի լաւագոյնսն ընթանալ պատուիրեալ եմք, և ոչ եթէ ՚ի վատթարա- գոյնսն։ Նարեպաշտուհ ամենևին զուգա- կան յերկրի չիք։

Յայնժամ հրամայեաց տրայիանոս դահճաց, և ասէ. քերեցէք զկողս դորա երկաթի եղն- գամբք. և ասացէք դմա, հաւանեաց լինք- նակալ թիւրին, և զոհեա ստծոյն ըստ հրամա- նի սինկղիտոսին։ Նա երանելին իգնատիոս ասէր. ես ՚ի հրամանէն ոչ երկնչիմ, որ ա- սացն, թէ մի եղիցին քեզ ածք բաց յինէն. և որ զոհեացէ այլոց ստծոց, սատակեսցի։ Սինկղիտոսի և թիւրի ոչ լսեմ և ոչ հաւա- նիմ, եթէ անօրինել ինձ հրամայեն. վ՚ն զի օրէնքն մեր ասեն, թէ ոչ առցես անկն հզօ- րի, և ոչ եղիցիս ըստ բազումն ՚ի չարիս։ Պարձեալ հրաման ետ թիւրն, և ասէ. քա- ցեայ հանդերձ աղիւ՚ արկէք ՚ի վէր վիրաց դո- րա։ Նա՚ւ նոքա վկայն ասէր. ով՚ որ վ՚ն քո՚ խոս- տովանուէն լինի յիս, գիտեմ եթէ վարձուց առնի լինի ինձ. և չարժեն չարչարանք այժ- մեան ժամանակիս զհանդերձեալ փառսն՝ որ յայտնելոց են ՚ի մեզ։ Տրայիանոս ասաց. ինայեա՚ ՚ի քեզ այր դու, և հրամանաց մե- ծոց հաւանեա. ապա թէ ոչ՝ զառնագոյն ևս տան-

տանջանօք տանջեցից զքեզ ։ Ագնատիոս ա-
սաց . և ով մեկնեսցէ զմեզ ՚ի սիրոյն քրի .
նեզուն՝ կամ անձկուն կամ հալածումն կամ սով
կամ սուր , վիշտք կամ մերկութի . հաւատամ
թէ ոչ կեանք և ոչ մահ մեկնել զիս ՚ի բարե-
պաշտուէն կարիցէ՝ զվստահ եղեալս ՚ի զօ-
րութի նմա ։

Ասէ Թէոդոր . կարծեմ եթէ յաղթեմ ինձ
ժուժկալութիւք քո ։ Ճաղգեացն ասէ . ոչ
կարծեմ , այլ՝ հաւատամ , թէ յաղթեցի և
յաղթեմ . զի գիտացես՝ եթէ քանի ինչ կ
՚ի մէջ բարեպաշտութենն և ամբարշտութէ ։
Յայնժամ ասէ Թագաւորն . առէք զդա , և
շղթայս զդուխս արկեալ , և զոտսն ՚ի կոձեղ
պնդեալ՝ զդուշութիւք պահեցէք ՚ի ներքնումն
բանտին . և մի ոք իշխեսցէ տեսանել զդա
ամենևին . և զերիս տիւս և զերիս գիշերս
մի հայ կերիցէ և մի ջուր արբցէ . զի յետ ե-
րից աւուրց առցէ զվրէժն՝ որում արժանի է ։
Ինկղիտոն ասաց . և մեք միաբանիմք այդմ
բանի . վա՛ զի զմեզ զամենեսեան Թշնամա-
նեաց հանդերձ Թէրատն . և ոչ հաւանեցաւ
հրամանաց մերոց . այլև վիճեցաւ՝ զանձն իւր
անուանել քրիստոնեայ ։ Եւ իբրև տանկին
զերանելի հայրապետն , ասէր . օրհնեա՛լ է
ած և հայր նո մերոյ յիսի քրի , որ բազում
գԹուէք իւրով արժանի արար զիս հաղորդա-
կից լինել չարչարանացն քրի , և վկայ հաւա-
տարիմ ձեմարիտ ածուէ իւրոյ ։ (8)

Եւ յաւուրն երրորդի կոչեցեալ տրայիանոսի
զինկղիտոն , հրաման ետ ածել յառեան
զինք-

զԻգնատիոս , զի տացէ նմա զվէճսն մահա-
բեր . քզի փուճայր ՚ի հայս և ՚ի պարթևս :
Նա իբրև ածաւ սբէն զառաջեաւ , ասէ ցնա
տրայիանոս . ես զարմանամ ընդ քո իրող ,
եթէ զինքդ կաս կենդանի յետ այդչափ
տանջանացդ և սովոյդ . այլ գո՛նեա այժմ
հաւանեաց լինիր . զի Թերևս յառաջիկայ պա-
տուհասեդ ապրեսցիս , և մեր սիրելի լիցիս
յայսմ հետէ :
Ասէ ետ ածաղբեացն Իգնատիոս , և ասէ
աներկիւղ համարձակութիւբ ցԹշնէրն . Թուի
ինձ , եթէ զկերպարանս մարդոյ ունիս , և
զբարս աղուէսու , որ քծնի ձեռամբն , և նենգ
գէ սրտիբն . և դու մարդասէր քանս լինիս
ստեղծաբանես ՚ի լսելիս իմ, և ՚ի ներքոյ խոր-
հիս առողջ և ոչինչ : Ասդ լուր յայտնապէս,
զի ես մահու այսուհետև փոյթ չառնեմ, և
ոչ զկենացս զայսցանէ հոգամ : Այլ քի ցան-
կամ , որոյ սիրոյ ես փոխանակ եղէց :
Տրայիանոս ասէ . զնաչեանըն առ պոնտացւոյ
պիղատոսիւ ասես : Իգնատիոս ասէ . զայն
ասեմ, որ խաչեաց զմեզ և զգտօղ նր . և
զայմ չարուԹիս դիւաց դատապարտեաց , և
հնազանդեաց ՚ի ներքոյ ոտից այնոցիկ՝ որք
զքն ունին բնակիչ ՚ի սիրտս իւրեանց : Տրա-
յիանոս ասէ . արդ և դու զքն ընդ քիշ ընկերս
ցանես : Իգնատիոս ասաց . այո՛ . քզի գրել
է , Թէ բնակեցայց ՚ի նս և գնացիւ ՚ի նս :
Այնժամ բարկացեալ տրայիանոս՝ վճիռ ետ
և ասէ . Ո՛վ Իգնատիոս՝ որ ասաց յինքեան ու-
նել զնաչեանըն , հրամայեմք կապել , և այն-

պէս

պես ի ձեռն զինուորաց տանել ի մեծ քաղաքն հռոմ. զի անդ առաջի բազմութեն ի տեսիլ և ի զբօսանս նոյ՝ կերակուր լինի գաղանաց։ Այս լուեալ զվճիռն զայն սքին՝ մեծաւ խնդութեբ աղաղակեր և ասեր. Վոհա նամ ղբէն ՝ուր կ՚ի, զի կատարեալ սիրով քո արժանի արարեր զնս պատուոյ առաքելոյն պօղոսի, նոյնպիսի երկաթի կապանօք կապել և ինձ։

Այս զայս ասացեալ՝ հանդերձ մեծաւ ուրախութեբ արկաներ զնուրեաւ զշղթայն. և նախ յաղօթս կացեալ վ՚ն եկեղեցւոյն. և զնա հանդերձ արտասուօբ յանձն արարեալ ՝ՙն, իբրև զնոյ նշանաւոր՝ գեղեցիկ հօտի առաջնորդ՝՚՚ի գազանաբարոյ և՚ի դժնդակ զինուորացայ իբրև՚ի գայլոյ յափշտակեալ լիներ, զի ածցի՚ի մեծն հռոմ՝ դէշ գազանաց լինել։ Մեծաւ յօժարութբ այնուհետև և ուրախութբ և ցանկութբ որ՚ի չարչարանս, իջեալ յանտիոքէ՚ի սելևկիա, անտի նաւեր. և հասեալ՚ի զմիւռնացւոց քաղաքն հանդերձ բազում տառապանօք՝ ելաներ՚ի նաւն, և մեծաւ ուրախութբ փութայր առ սքն պօղիկարպոս եպն զմիւռնիոյ՝ տեսանել զնա. քանզի եղեալ էին յառաջագոյն աշակերտք սքոյ առաքելոյն յովհաննու։

Այս որ մտեալ, և հաղորդել ըն նմա հոգևոր շնորհացն, և պարծեցեալ՚ի կապանն, ա՛ղաչեր զնա Ճգնակից լինել՚ի կապանս նմա աղօթիւք, զի կատարեցի փափաքումն կամաց իւրոց. նոյնպէս և զնմ եկեղեցիսն ա-

ղա-

զաչերը միաբան զնոյն առնել : Ընդունէին զնա այնու հետև եկեղեցիքն ամենայնի՝ ի ձեռն եպսկ. երիցանց և սարկաւագաց. քանզի փութային ամենեքեան տեսանել զնա, զի թերևս աւգեն՝ ի նմանէ չնորհս լինէ հոգևորս : Եւ նա դարձեալ աղաչէր զամենեսեան, առաւել ևս զքէն պօղիկարպոս զուսումնակիցն իւր՝ ամենեքումբք հանդերձ աղօթս առնել, զի վաղվաղակի՝ ի ձեռն գասանց աներևոյթ չՀեռս եղեալ՝ երևեսցի առաջի երեսացն քրի. և զայս այսպէս ասէր՝ վկայութիւն դնելով ամենեցուն, թէ այնչափ չիս ցուցանէք կատարել զսէրն քրի, որչափ աղօթիւք ձերովք փութայք՝ ի կատարումն իմոյ Հգնուես. մինչև լինիցի ինձ զերկնաւորացն բուռն Հարկանել՝ ի ձեռն բարւոք խոստովանութեանն :

Եւ ինքն տայր վարձս փոխարինաց եկեղեցեացն՝ որ ընդ առաջ գային նմա՝ ի ձեռն առաջնորդաց, չնորհակալութիւն առանձին թղթովք. յորս գրէր հոգևոր մխիթարութիւն և ածելոյն վերպատուիրէր՝ ամենայն ուրախութիւք՝ ի ձեռն չնորհացն՝ որ բղխեր՝ ի նմանէ. և յամի՝ ի թուղթս արձանագրէր զանձկալին իւր կոչումն՝ յայտարար միութեանն ընդ այլ սիրով, էպանոփոս ընդեղորս, այս է ածականիր, կամ ածականացն և կիսածականեաց :

Եւ իբրև տեսանէր, թէ ամենեքեան մեծաւ գթալից սիրով և խնամով չնորհաւ փակին, երկնչէր թէ գուցէ բազում գութ սիրոյն՝ որ՝ ի նոցանէ, զիոյթ նոր որ՝ ի քո և զյա-

ժա-

ժարուվճին լուծանիցէ. վա՛ զի դուռն բարի բացեալ էր նմա մարտիրոսուե. և խիթայր՝ զի մի արդեօք ազաչաւորք ըն մէջ մտցեն՝ ի հաւատացելոց առ հեթանոսս վա՛ ապրեցու- ցանելոյ զնա։ Այս զի զայս կարծիս առաւել ունէր զեկեղեցւոյն հռովմայ, յո՛ դեմ եդեալ էր երթալ և անդ կատարիլ, նմին իրի գրէր վաղագոյն և առ հռովմայեցիսն՝ ի զմիւռ- նիոյ, աղաչելով զամենեսեան, զի մի նորա բարի առաջարկուվճէն խափանիչ ոք լինիցի։ Այս էր պատճէն այնր թղթոյ օրինակ զայս։

* Ագնատիոս, որ և Աստուածատ, գտողիդ զողորմածէ մեծուբ բարձրելոյ հօր, և յի քէ միածնի նր որդւոյ՝ եկեղեցւոյդ սիրեցելոյ և լուսաւորելոյ կամաք այնորիկ, որ կամեցաւ զնա՝ որ էնչ է ըն հաւատոյ և ըն սիրոյ յի քէ ոչ մերոյ, (այն սէր՝) որ նստի նախագահ՝ ի տեղւոջ վայրիդ հռովմայեցւոց, արժանի ոչ, արժանի վայելչուե, արժանի երանուե, ար- ժանի գովուվճէ, արժանի դիպելոյ (տենչա- նացն), արժանի սրբուե, և առաջնորդ սի- րոյ, քրօրէն (կամ քեանուն), հայրանուն. զոր և ողջունեմ յանուն յի քէ որդւոյն հօր։ Ասացելոց մարգիով և հոգւով յաւմ պատ- ուէիրանս նր, լցելոց ընդհօքն ոչ աներկևա- նուբ, և պարզելոց յաւմ օտար գուռնակէ, ՚ի ոչ յո քն ոչ մեր անարատուվճէ՝ յոյժ ուրախ լինել։

Ա՛ն զի աղօթս արարէք առ ոչ՝ հասի խըն- դրուճածոցս առ ՚ի տեսանել զձեր արժանա- տես (9) երեսք (կամ զձեր՝ ոչ արժանի երեսս).

որ-

որչափ խնդրեցի, առաւել ևս առի. քանզի կապեալ՝ի քո յո՝ յուսամ ողջոյն տալ ձեզ, եթէ կամք իցեն ոմն արժանի լինել ինձ՝ի վախճանն հասանել: Քանզի սկիզբնս յոյժ աջողակ է, եթէ և վախճանին ևս ընդհայց հանդիպեցայց, և զվիճակն իմ առանց խափանելոյ առիցս: Այլ երկնչիմ՝ի սիրոյդ ձերմէ, գուցէ մեծասիցէ ինչ ինձ. զի ձեզ դիւրին է՝ զոր ինչ կամիքդ՝ առնել. այլ ինձ դժուարին է միւսանգամ այ պատահել, եթէ այժմ խնայիցէք դուք յիս:

Կամիմ զձեզ մարդահաճոյս լինել, այլ մանաւանդ աճահաճոյս, ոչ և էքդ իսկ. քզի ոչ երբէք ժամանակ գտանելոց եմ այսպիսի՝ պատահել այ. և ոչ դուք՝ լաւագոյն գործոյ ունիք գործօնեայս վերադրել, եթէ լուիցէք: Քանզի եթէ լռեք յինէն, ես բան եմ (կամ ես այ եմ). ապա եթէ ցանկայք մարմնոյս իմոյ, դարձեալ եղէց սոսկ ձայն (կամ դարձեալ եղէց ընթացօղ): Այդ ոչ առաւել ինչ ունիցիք չնորհել ինձ քան զայս, զի եղէց սպանդ՝ մինչդեռ սեղանն պատրաստ է. զի սիրով բակ առեալ ձեր՝ երդիցէք հօր՝ի ձեռն յանքան, և ասիցէք, եթէ զնոյն ասուրոց արժանի սրար ածծ՝ յարևմուտս գտանիլ, յարևելից կոչեցեալ. քարուք լմն է մտանել յՅեհս առ ածծ, զի՝ի նա ծագեցից (կամ եղէց արևելք):

Ոչ երբէք նախանձեցայք ընդ մեզ, և ոչ զայլս ուսուցիք. և արդ ես կամիմ զայն հաստատեալ՝ զոր ձեր ուսեալն է, և այլոց պատուիրեք:

քեք : Ա՛ւրհնեայ այժ իմ զբեղեցիկ ինձ ներքոյ և արտաքոյ , զի մի՛ ասացից միայն , այլև կատարեցայց . և ոչ անուշանեցայց միայն քրիստոնեայ ; այլև գտայց . զի եթէ գտայց , և անուշանիլ կարեմ : Ա՛ւ յայնժամ հաւատացեալ կարեմ լինել , յորժամ ձի չերևիմ : Ա՛յնչ բարւոք է երևեալն . քանզի ածին մեր յա՛ քո՛ ի հայր գոլով մանաւանդ երևի : Ա՛յ հրապուրանաց է գործ , այլ մեծուլե՛ք քրիստոնէութենն , յորժամ ատիցի չ՚էս :

Ա՛յս գրեմ ձամ եկեղեցեաց , և պատուիրեմ ամենեցուն , թէ չօժարուք մեռանիմ վ՚ա՛յ. միայն եթէ դուք ոչ արդելուցուք : Ա՛ղաչեմ զձեզ , մի՛ ընվայրահար (կամ տարադէպ) խնամս ցուցանել չիս . թո՛յլ տուք ինձ գազանակուր լինել , որով է պատահել ա՛յ : Յորեան եմ ես ա՛յ , և ժանեօք գազանաց աղացեալ լինիմ.

զի հաց սքի գտայց ա՛յ :

Ա՛ղաքեցէ՛ք զգազանսն , զի գերեզման ինձ լինիցին . և մի՛ թողցեն ի մարմնոց իմոց . զի մի՛ ննջեցեալ իմ՝ ծանր ումեք երևեցայց : Յայնժամ եղէց արդարև աշակերտ չի՛ քո՛ի , չորժամ և զմարմինս իմ՚ ոչ տեսցէ : Ա՛ղաչեցէ՛ք զնո՛ր վ՚ա՛ իմ , զի ի՛ ձեռն գործոցս այսոցիկ պատարագ գտայց ա՛յ : Ա՛յ եթէ երբէք զպետրոս և զպօղոս հրաման տամ ձեզ . քանզի նո՛ք՝ առաքեալք , և ես՝ դաւոսպարտ . նո՛ք ազատք , և ես մինչև ցայժմ ծառայ . այլ եթէ չարչարեցայց , ազատ չի՛ քո՛ի գտայց . զի չարեայց ընդ նմա ի՛ մեռելոց ազատացէ :

Ա՛յժմ ուսանիմ կապանօքս՝ չգանկալ իմիք :

Յաստրուց մինչև ՚ի հռոմ ըստ գազանս մարտընչիմ՝ ի ցամաքի և ՚ի ծովու, զցայգ և զզ-ցերեկ կապել ըստ տասն ընձու (կամ ընձառիւծու), որ են գազք գինուորաց. որոց երախտիս լինիցի գտեալ՝ ևս չարագոյն լինիմ. այլ ևս ՚ի նոցա անիրաւութենն առաւել և ուսանիմ (կամ հրահանգիմ). այլ ոչ եթէ այսու արդարանամ։ Այլ զի ինձ՝ զի օգտիմ՝ ի գազանացն, որ պատրաստեալ մնան ինձ. զոր և աղօթս առնեմ, զի արագ [10] գտցին. և աղերսեմ, զի կերիցեն զինս. որք երկուցեալք յոմանց՝ ոչ մերձեցան ՚ի նմա. այլ ես բռնագատեցից, թէև նք ոչ կամիցին։

Աղաչեմ՝ արարէք ինձ, ես գիտեմ զօգուտս իմ։ Այժմ սկսանիմ լինել աշակերտ. և կրթիմ չանկալ իմիք, և մի երանել երևելեաց կամ աներևութից. զի չէի քան պատահեցայց։ Դուր և խաչ, և ժողովք գազանաց, կտրումն, բարժանումն, ղրումն ոսկերաց, հատումն անդամոց, աղումն (կամ աղացումն և տրորումն) ամ մարմնոյ, և ամ տանջանք սատանայի եկեսցեն ՚ի վերայ իմ. միայն զի զքո չահեցայց։ Զինչ օգտեսցեն զինս ծագք ծի, և ոչ թէրութիւնն յաւիտենից այսորիկ։ Լաւ է ինձ մեռանել ՚ի քո քան թէրել ՚ի վեր ծագաց երկրի։ Զնա խնդրեմ, որ վասն մեր մեռաւ. զնա կամիմ, որ վասն մեր յարեաւ։ Զնունդն իմ (կամ տոկոսիք և շահն իմ) ՚ի վեր հասեալ կայ. Թողուն՝ արարէք ինձ ելքսարք, մի խափանէք զինս ՚ի կերոյ. կամեցարուք (ըստ այլոց, մի կամիք) ըստ մեռանելն իմ։

Աղնաւորեան աճապղծեաց հայրապետ։

իմ։ Ա.Յ կամեցեալ իմ լինել՝ ձի զիս մի՛ շնորհէք. և մի՛ տարերըք իւիք խաբիք. թո՛յլ տուք ինձ զիա լոյսն առնուլ։ Ա.յժմ մարդ եմ. այլ անդր երթեալ՝ հրեշտակ եղէց։ Հրամայեցէ՛ք ինձ նմանօղ լինել ջարչարատնայ ձեր իմոյ։ Ա՛թէ ոք զնա յինքեան ունի, իմասցի՛ զոր կամիմ. և թողուի՛ շնորհեսցէ ինձ. և ջարչարակից ևս լինի՝ դիտացեալ զվիշտս իմ։

Աչխան ձիս յափշտակել կամի զիս, և զխորհուրդս իմ՝ որ յաճ՝ ապականել ջանայ. արդ՝ մի՛ ոք՝ ի ձէնջ օգնեսցէ նմա. այլ մանաւանդ յիմ կո՛ղմ լերուք. ար է յայ։ Ա՛յ զյա քո՝ ի բերան ունիք, և ցանկայք ձի։ Ա՛խանձ՝ ի ձեզ մի՛ բնակեսցէ։ Ա՛թէ ես զձեզ եկեալ աղաչեցից (ազատել զիս), մի՛ հաւանիցի՛ք ինձ. այլ մանաւանդ հաւատացէ՛ք ինձ, որով պրեմն առ ձեզ, և ցանկամ մեռանել։ Ամ ցանկուին՝ ի հօրէ է. (ըստ այլոց. իմ ցանկութիւն, կամ՝ սէր խաչելեալ է). և չի՛ք յիս հուր սիրելոյ (օտար ինչ)[11]։ Ո՛ւր կենդանի և ասէ. ե՛կ առ հայր։ Ցանկամ ապականացու կենացս. հացին այ տենչամ, որ է մարմին յաւէտ քաղեալ՝ ի գաւակէ դաւթի. և ըմպելոյ ցանկամ՝ արեան նր, որ է սերմանական, (և կեանք յաւիտենական)։ Ոչ ևս կամիմ ըստ մարդկան կեալ. և այդ է՝ զոր եթէ դուք կամիցիք. արդ կամեցարուք, զի և դուք օգնութիւն գտանիցէք, (կամ զի և դուք կամեցեալք լինիցիք, ար ըստ լինք)։

Օ ոդ ՚ի ձեռն սակաւ նշանագրացս խնդրեմ ՚ի ձէնջ , ընդունեցէք զինձ ։ Յայտնեացէ ձեզ յո՛ք քո՛ , եթէ ձշմարիտ ասեմ , անսուտ բերանն՝ որով հայր խօսեցաւ ։ Խնդրեցէք վա՛ղ իմ , զի դիպեցայց (՚ի նպատակ անդր) ։ Ա՛սա մարմնոյ ո՛չ գրեցի ձեզ , այլ՝ ըստ հոգւոյ , և ըստ կամացն Աւ ։ Եթէ չարչարեցայց (ա՛ն նահատակեցայց) , յայտ է եթէ կամեցայք . ապա եթէ խոտան գտայց , յայտնի՛ լիցի՝ եթէ ատեցիք զիս ։

Յիշեցէք յաղօթս ձեր զեկեղեցին՝ որ յաստրիս է . որ փոխանակ իմ այսուհետև Աւ հովուի՛ . միայն յո՛ք այց արասցէ նմա , և սերդ ձեր ։ Ա՛յլ ես ամաչեմ կոչել զիս ոդ ՚ինոցանէ . քանզի չեմ արժանի . քանզի կրտսեր եմ նոցա և տրուպ . այլ յուսամ ողորմութիւն գտանել՝ եթէ Աւ դիպեցայց ։ Աղջոյն տայ ձեզ ոգիս իմ , և սէր Ամէկեղեցեաց , որք ընկալան զիս յանուն յի՛ քի՝ ո՛չ իբրև զուզևոր , քանզի որք էին ինձ անկ ըստ մարմնաւոր ձանապարհի , ըստ քաղաքի քաղաքի յաձախէին (կի՛ առաջնորդէին և յուղարկէին զիս) ։

Պ՚րեմ ձեզ զայս ՚ի զմիւռնիոյ ՚ի ձեռն եփեսացւոյ , որք արժանի են մեծի երանութե՛ ։ Ա՛ըստ ինս և կրոկոս ցանկալի անուն ինձ՝ հանդերձ այլովք ։ Աորք եկին յաստրւոյ մինչև ՚ի հռոմ՚ի փառս Աւ , հաւատամ՝ եթէ գիտէք դուք . որոց և ազդ արարէք զմօտաւորութիւնս իմ . քանի ամենեքեան արժանի են Աւ . զորս և արժան է ձեզ ըստ Աւմի հանգուցանել ։ Պ՚րեցի ձեզ զայդ յառաջ քան զինն կաղանդացն

Ա՛րդ այսու օրինակաւ պնդակազմեալ երանելոյն Իգնատիոսի ծաղկեցիլ, որպէս և կամէր, զեղբարան՝ որ ՚ի հռոմ էին, ՚ի ճեռն Թղթոյ, Թէպէտև նք ոչ կամէին (զրկիլ ՚ի նմանէ), մոռաներ ՚ի նաւ այնուհետև ՚ի ըզմիւռնիոյ, և յառաջակայ ուղին խաղայր. մանաւանդ զի շտապէին և զինուորքն զքաջազգեաան՝ ժամանել հանդիսի խաղուն ՚ի մեծ քաղաքն. զի յանդիման հռոմայեցւոցն՝ կերակուր անկեալ վայրենի գազանաց՝ արդարուե պատկացն արժանասցի ՚ի ճեռն այնպիսի հասեալ ՚ի տրովադա, և իջեալ ՚ի նոր քաղաք (որ և նեապօլիս ծովեզերեայ քաղաք Թրակիոյ և մակեդոնիոյ), անցաներ (ըստ փիլիպպոս և) ըստ մակեդոնիա հետևակ ըստ ցամաքն. մինչև հասանել նմա յեպիդամնոս քաղաք (որ է դիւրաքիոն՝ առ երի եպիրոտասյ) առ ծովեզերօքն։ Եւ անդ գտեալ նաւ մի՝ նաւեր ըստ անդրիական համատարածն. և հասեալ ՚ի տիւռահական (որ և տիւռենեան ծով), անցաներ և ըստ կղզիս բազումս (ըստ նեղուցն սիկիլիոյ և նեապօլսոյ իտալիոյ)։ Եւ իբրև երևեր պատիոզոս (կիպռուտէոլի), նաւ կամեր ելանել, և ըստ շաւիղս գնալ պօղոսի առաքելոյ. այլ անկեալ զնորօք բռնութիւն ուժգին հողմոյ՝ ոչ տայր թոյլ նաւին յառա-

ջիկայն խաղալ · այլ անդրէն ըլ կրունկին բե-
ըեր :

Այս նոր երանելիք զսեր եղբարցն՝ որ ի տեղիան յայնոսիկ էին , այնպէս անցանէր առ նոքօք-ապա դիպեալ (ասէ գրիչն ուղեկից) զօրն և զգիշերն ամ աջողակ հողմոյ՝ զառաջի եդեալ Ձանապարհն վճարեաք մեք ակամայ · վն զի մորմոքեաք զանջատուին սքէյն ի մէնջ (ընդ փութով հասանելն մեր նովաւ հանդերձ ի հռոմ) : Այլ նոր աղօթիքն յանկ ելանէին · վասն զի փութայր վաղվաղակի հրաժարել յՁեզ · զի ժամանեսցէ առ Ներն՝ զոր սիրէր : Այս հասեալ ի նաւահանգիստն հռոմայեց · ասց՝ յորժամ խաղն մօտ էր ի վախճանիլ , զինուորքն տատամսէին վասն յամելոյն , և շտապ հասուցանէին ի վէր սքէյն : Ասէ երա-նելի Ենգան ուրախութիւք լսեր տագնապոլացն · և յարուցեալ անտի ըլ այգն ըլ առաւօտն ի սեղանոջէն , որ կոչեր պորտոս (այն է բօու-դուս , ըր նաւահանգիստ՝ մօտ յոստիա) , պա-տահեաք եղբարցն (որ ի հռոմի) · քանզի լուեալ էր նոցա զհամբաւ սքէյն , և գայլին ըլ-առաջ մեծաւ երկիւղիւ : Ուրախութիւք ուրախ էին , զի արժանի լինէին տեսլեան քոազգե-ցին · և երկնչէին , զի ի մահ էկեալ էր այն պիսի այր · և նա պատուիրեր ամենեցուն ի խաղաղութեն կալ :

Այլ նոքա եռային յոյժ ջերմութիք վն նր · և կամէին զադարեցուցանել զամբոխն հեթա-նոսաց , զի մի կորուսանիցեն զսքէն : Ասէ նր դիտացեալ զխորհուրդս նոց հոգւովն , ամե-

նե-

նեցուն ողջոյն տուեալ՝ խնդրեր ի նոցանէ
ղձմարիտ սէրն. և առաւելագոյն ևս քան
զթղթոյն բանս խօսեալ ընդ նմա՝ հաւանեցու-
ցանէր չնախանձել փութացեալոյն առ նոր։
Ապա ապա ծունր եդեալ հանդերձ եղ-
բարբքն ամենեքումբք՝ աղաչէր զտրդին այ
վն եկեղեցեաց, և վն դադարման հալածա-
նացն, և վն սիրոյ եղբարցն որ առ միմեանս։
Փութայր այնուհետև մտանել ի տեսարանն.
և կացեալ ի մէջ ամբոխին՝ ասէր այսպէս.
Ընդ հռոմայեցիք՝ տեսօղք հանդիսիս այսո-
րիկ, ոչ չար գործոց աղագաւ, և ոչ վն մեսա
իրիք զայս կիրս կրեմ, այլ՝ վն բարեպաշտու-
թե. քանզի ցորեան եմ ես, և ատամամբք
գազանաց մանրիմ, զի գտայց հաց սբ։
Եւ յասել նր զայս՝ գազանաց վայրենեաց
արկանէին զնա անաձ դահիճքն. և ընթա-
ցեալ երկու առիւծք հեղձուցանէին զերա-
նելին. և ծախեցին զծոբ մարմին նորա։ Եւ
ընդյոյր ցանկուն նր՝ ըստ ասելոյ աճեղէն գրոց,
եթէ ցանկուն արգարոց ընդունելի է. քանզի
կամէր՝ եթէ ծախեսցի ի գազանաց, և մի
ծանր լիցի ամփոփուածն մարմնոյ նր եղբարցն.
և ըստ փափաքանաց յօժարուէ նր՝ նոյնպէս և
կատարեաց ածն. քանզի ծախեալ գազանացն
զամ մարմին սբյն՝ սակաւ ինչ ի մեծամեծ
ոսկերացն Թողին. զոր յետ այնորիկ տարան
յանտիոքացւոց քաղաքն, զանձ անհամեմատ
ի վկայութիւն չնորհաց սբյ եկեղեցւոյն ունե-
ցեալ։

Ապա ի ժամուն ժողովարարեալ սբց եղ-

բարցն՝ որ ՚ի հնում էին, որոց և գրեաց իսկ
երանելին՝ զի մի խաւխանիչ լինիցին նոր բար-
ւոյ առաջարկուեն, և բարձեալ զնշխարս սքեան՝
եդին ՚ի տեղւոջ միում. յորում լինէր ժողո-
վելոց ՚ի միասին օրհնել զնա և զորդի նորա
Մաածին և զսքեա հոգին՝ ՚ի յիշատակ վախճանի
սքեայ եպիսկոպոսի և վկայի. քանզի և յիշա-
տակ արդարոցն՝ գովեստ է, առաքելոյն ա-
սաց.

Եւ մինչդեռ մեք զցայգն հսկէաք հանդերձ
արտասուօք, և ատէպ ատէպ ծունր եդեալ
աղաչէաք զեր հանդերձ խնդրուածովք, զի
մխիթարեսցէ զտկարուեիս մեր, սակաւիկ մի
ներհեցաք: Եւ ահա ոմանք տեսանէին զե-
րանելին, զի փարէր զմեօք. և ոմանք գար-
ձեալ՝ զի ըստ մեզ յաղթեա կայր. և այլք տե-
սանէին, զի կայր առաջի նոն, և զքերտն
ջնջէր երբեմն՚ի մեծէ աշխատութէ եկեալ, և
նմա յանդիման եղեալ: Եւ զայն տեսեալ՝
մեծաւ ուրախութէ ընուին ամենեքեան, իմա-
ցեալ զբարւն և զպարմանալի յայտնուէն. և
երանէին զամենագով սքեն: (Նործեցաւ իրա
այս յառաջ քան զինն (ըստ զերեքատասան)
կաղանդայն յունվարի (այն է դեկտեմբերի.
24. կամ 20. ոմն գնի և ՚ի խորապրի Ճառընտ-
րին:) (12)

Յայս վայր առաջին վկայաբանն ակնատես
հանդերձ գործակցօք իւրովք. յորս յանուանէ
նէ յիշատակին ՚ի Թուղթն նգնատիոսի առ
զմիւռնացիս երեքին սքե եւկեղեց ըստ սքեայ յերկ-
րէն սատրուոց՚ի հռոմ, փիլոն սարկաւագ կե-
լե-

Լիկեցի, գայիոս, և ազաթոպոս։ Ո՞ սոցայ գրուածի երկրորդեալ ղկնի և այլ եկեղեցիք՝ սիրեցին առ փափաքօղս վկայաբանուե՛ ածաղեցին ի գնատիոսի. զոր և օրինակեցին ոմանք աւելով, ոչ է և օրինակս մեր թարգմանեալ՝ի յունէ, և այլք հաւատոտելով։ Քաղէ զնոյն և եւսեբիոս յեկեղեցական պատմուե (գ. 33, կ՛ 36). և յաւելու՝ի հատուածի տատուածի և զառաջինկայդ հատուածի, որ գտանի և՝ի ձառընտրի մերում։

*Կ՛ուտե զնոր վկայուին և երենիոս եպս զաւդոն քաղաքի. (այն է սքեն երանոս՝ հետևօղ առաքելոց կոչեցեալ՝ եպս զուգդոնայ՝ի գաղղիա). այլև զթուղթ նոր յիշէ և ասէ այսպես.

*Ա՛սաց ոմն՝ի մերոց՝ որ վեռ վկայուե այ դատապարտեցաւ գազանաց, եթէ ցորեան եմ ես, և ատամամբք գազանաց աղամ (կամ՝ի ժանիս գազանաց աղացեալ լինիմ), զի գըտայց հաց սքե։ || Եւ պօղիկարպոս եպս զմըրնայեցոց քաղաքին յիշէ, և ասէ զայսոսիկ՝ի թղթին՝ զոր փիլիպեցւոցն գրեաց. *Կ՛ուզ աղաչեմ զամենեսեան զձեզ՝ հաւանել բանիս արդարուե, և ձգնել ատանալ զայմ համբերուե. զոր և տեսիք աչօք ձերովք՝ ոչ միայն յերանելոջն իգնատիէ, և՝ի զոսիմոս և՝ի հռուփոս, այլև յայլ սքս՝ որ եղեն՝ի ձէնջ, և՝ի նոյն ինքն՝ի պօղոս, և յայլ առաքեալս. զմտաւ ածեալ, թէ սոքա ամենեքեան ոչ ընթացան և կամ՝ի զուր վաստակեցին, այլ՝ հաւատովք և արդարուքք վարեցան. զի հասցեն խոստացելոց աւետեացն,

զոր

զոր պատրաստեաց նոյ փրկիչն յիւ. որում և չարչարակիցն եղեն. քանզի ոչ զայժմու յաւիտեանս, այլ զքո սիրեցին, որ վա՛ն նոյ մեռաւ և յարեաւ. . . . Ա՛ռաքեցաք առ ձեզ և զԹուղթս, զոր գրեալ էր առ մեզ երանելոյն իգնատեայ. ոնո՛ր և պատուիրեցիք մեզ. զոր ընթերցեալ ձեր՝ գիտեմ զի յոյժ ուրախասջիք ||:

Ո՛վ կնի բանիցս պօղիկարպոսի՝ յարէ եւսեբի. * Ա՛յն ինչ՝ որ վասն սրբոյն իգնատեայ էր, և վկայուե՛ նը, մինչև ցայս վայր: Յաջորդեր զեպիսուին անտիոքայ հերոն ||: Նոկ յետ այսց եւսեբեան հատուածոց՝ դարձեալ՝ի վե՛ր բերէ Ճառընտիրն իբրև՝ի բերանոյ բուն վկայաբանին այսպէս. * Յիշատակ ածեսեր և առաքինւոյ նահատակին իգնատեայ՝ի հրոտից ամոյ, որ օր մուտ է, (ըստ յն. դեկտ. ի.) յայտ արարաք ձեզ և զօրն. զի՝ի ժամանակի վկայուեն ժողովեալք հաղորդեսցուք սրբոյ և առաքինւոյ նահատակի և վկային քրի. որ կոխեաց զնայթոց սատանայի, և կատարեաց զքնասեր և զցանկալի ընթացս իւր քրիւ՛ յիւ՛ տէր մերում. որում փառք և զօրութի՛ն հանդերձ հարբ և հոգւովն սրբվ այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն ||:

Ա՛ւրուեթ սրբոյն իգնատիոսի յիշատակե՛ի՝ի սրբոյն պօղիկարպոսէ, այն է գրեալն առ զմիւռնացիս՝ի տրովադայ, կայ՝ի մատենադարանի առաքելական հարց. ոնո՛ր և Թուղթ նո՛ր առ հռոմայեցիս յառաջ բերեալն՝ի կարգի վկայաբանուեա. ը որս և այլ Թուղթք առ

եփե-

եւ եւս ացիս, առ մագնեսացիս, առ տրալա-
սիս, առ փիղադեղփիացիս, և առ պօղիկար-
պոս ուրոյն. զորս մի առ մի նշանակէ և եւ-
սեբիոս։

Վասն փոխադրութեան նշխարաց սրբոյն Յովհաննէսի Ճաշոցին Հայրապետի։

Ա՛, ախկին փոխադրութեն սրբ ոսկերաց մնա-
ցեալոց՝ ի տեսարանն Հռոմայ՝ ի ժա-
նեաց առիւծուց, և ամփոփելոց՝ ի ձեռն եղ-
բարց Հռոմայեցւոց, ըստ ականատես վկայա-
բանին նշանակեցաւ վերագոյնդ. իբր զի յետ
այնորիկ տարեալ եղեն յաթոռ նոր յանտիոք.
և այս ըստ ոմանց՝ եղև՝ ի յաջորդ ամի կատար-
մանն սրբոյն։ Այլ և հերոնիմոս գրէ յաւուրս
իւր (յղ. եկեղ. Ծաբենադր. գլ. ծղ), * Նշխարք
մարմնոյ նոր եղեալ կան յանտիոք արտաքոյ
դաւինիդեան դրանն՝ ի քնարանի ‖։ Այր և
բերանն ոսկի յովհան՝ ի քահանայութե իւրում
խօսեցաւ Ճառ ներբողական՝ ի վեր Ճգազ-
դեաց հայրապետիս. ոչ է տեսանել՝ ի կար-
գի գործոց նր. ուր յետ յիշատակելոյ զկա-
տարումն՝ ի հռոմ, ՝ի վեր բերէ։

* Ընդ իբրև եւս ելոյծ անդանօր զկեանս, մա-
նաւանդ թէ յորժամ յերկինս՝ ի վեր եւ,
դարձաւ անդրէն պսակել. քանզի և այս այ
եղև տնտեսութե, վերստին զնա առ մեզ դար-
ձուցանել, և քաղաքակցաց շնորհել զվկայն։
Քանզի այն (այ հռոմ) զնր կաթել արիւնն
ընկալաւ. իսկ դուք նշխարօքն պատուեցայք։

Դուք

Պատուք եպիսկոպոսքն Հրաժուեցայք, նք Հրաժուե-
ցան վկայութիւն։ Պոքա տեսին մրցեալ և
յաղթօղ գտեալ և պսակեալ, դուք Հանա-
պազ զնա ընդ ձեզ ունիք։ Պա փոքր մի ժա-
մանակ Հեռացոյց զնա ի ձինջ ոճծ, և մեծ
ևս փառաք զնա ձեզ ընդՀեաց... Պաքե-
ցիք եպս, և ընկալայք մարտիրոս.... Պրա-
նելիս այս իգնատիոս զառ ինքն եկեալ՝ օրՀ-
նութիք, Համարձակուիք, զոՀարիմուն մտօք,
և բաղում արութիք լցեալս գարձուցանէ ի
տունս իւրեանց։ Պս արդ մի այսօր միայն,
այլև օր ըստ օրէ առ նա դիմեսցուք, զՀոգևո-
րականս ի նմանէ քաղելով զպտուղս. Քզի
կ և կ մատուցելոյն այսր Հաւատով՝ մեծա-
մեծս պտղաբերել բարիս. զի ոչ մարմինքն
միայն, այլև նոքին իսկ դիրք սբցն լի են Հո-
գևորական ընծայօք.... Պ ով յորդորեմ զա-
մենեսին զձեզ, եթէ ի Հռոմայ տկարուէ ոք
իցէ, եթէ ի հիւանդուիս, եթէ ի թշուա-
ռուիս, և եթէ յայլ ինչ կենցաղական ծան-
րուիս, և եթէ ի մեզացն ծանրաբեռնուիս,
Հաւատով այսր մատիցէ, և զայն ամ՝ի բաց
դնիցէ, և բաղմաւ գարձցի ուրախուք, ան-
դորրագոյն զկիզ մտացն գործեալ՝ի տե-
սութիէ ևեթ ||։

Պս ահա վ՛ս առաջին փոխադրութիս նշխա-
րաց սբոյն՝ի Հռոմմայ յանտիոք՝ լինի առան-
ձին տօն յիշատակի առ յոյնս՝ի յունվարի 29.
որ և՝ի մեր յայսմաւուրս կայ նշանակեալ՝ի
յունվարի 30, կամ 29. իսկ լատինք՝ի դեկ-
տեմբերի 17. առնեն զայս յիշատակ, մօտ՝ի
կա-

կատարումն նը՝ որ եղև ՚ի դեկտ. 20. զի լինքեանք զկատարումն ստանեն ՚ի փետր. 1։ Նրկրորդ փոխադրուն եղև նշխարաց սբ̃յն՝ փոքր մի յետոյ ՚ք զաւուրս ոսկեբերանի յաւուրս Թէոդոսի փոքու. զի ՚ի նմին անտիոք քաղաքի կմ՚ յարուճարձանս նը կայր տաճար բախտի, զոր սրբեալ յեկեղեցի յանուն սբ̃յն ՚գնատիոսի՝ անդ հանդուցին ըստ պատուճանական ոսկերս նը. զորմէ այսպէս գրէ եւագրիոս պատմաբանն (՚ա. 16)։ * Յայնժամ և ՚ծարեալն իգնատիոս, այն՝ որ ըստ որում՚ի յովհաննէ հռետորէ այլովքն հանդերձ պատմեալ է, յետ այնորիկ՝ զի կամեցաւ գերեզման ունել զորովհետև գաղանաց ՚ի տեսարանն հռովմայ, և՚ի ձեռն ինացելոց խոշոր ոսկերաց փոխաբերեալ եղև յանտիոք ՚ի քնարանն կոչեցեալ վայր, փոխադրի յետ բազումժամանակաց՝ յորժամ ազդեաց ամենաբարին ՚ած Թէոդոսի՝ զ՚ծագզդեացն մեծ և աս պատուճուք պատուճել, և զտաճարն զերբեմն դիւաց նուիրեալն, որ՚ի քնակչաց բախտ էր անուանեալ, քաջայաղթիս այսմ և վկայի վերագրել. և այնպէս՝ որ յառաջն մեհեան էր բախտի, եղև սբ̃ տաճար նուիրական իգնատիոսի, զոր նշխարս նը սրբազան հանդիսիւ ընդ քաղաքամէջն վերբերեալ կառոք, և եդեալ յայն տաճար։ Ասաի և բազմաժողով տօն և մեծահանդէս ուրախութի մինչև ցաւուրս մեր կատարի, զոր և պայծառացոյց մեծավայելուչ քննյապետն գրիգորիոս։ Յորմէ երևի՝ թէ տօն երկուց փոխադրուեց միա-

միացեալ առ անտիոքացիս՝ մեծ ևս փառաւք կատարիւր. մինչև նիկեփորոսի կալիստոսի շփոթ իմանալ զբանս եւագրիոսի, և՛ի մի խառնել զկրկին փոխադրութիւնս:

Նոր երրորդ փոխադրութիւնն եղև ըստ արև. մտեան մատենագրաց, յորժամ յետ ժամանակաց նշխարք սրբոյն յանտիոքայ միւսանգամ բերեալ էին՛ի հռոմ. և այս ոչ՛ի ձեռն արշաւանացն պարսից յանտիոք առ յուստինիանոսիւ՛ի հինգերորդ դարու, ոչ ոմանց թուեցաւ՝ ընդդէմ բանից եւագրիոսի, որ յետ այնր ձեռն գրեր, այլ յաւուրս պատերազմաց հերակլի ընդ պարսից յեօթներորդ դարու. զի յայնժամ յամի տեր ՝ 637, ըստ բարոնիոսի, յերեսաց խառնակուբ արևելից բազմ նշխարք սրբոց փոխադրեցան յարևմուտս: Ընդ որս և պատուական նշխարք սրբոյն իգնատիոսի ՝ածաղգեաց հայրապետի բերեալ եղան՛ի հռոմ յեկեղեցւոջ սրբոյն կղեմայ հռոմայ հայրապետի՝ մեծաւ պատուով, ասէ վկայագիրն հռոմայեցւոց՛ի գեկտ. 17: Այս ապա զանազան մատունք ոսկերաց նոր սիռեցան յայլ եւայլ տաճարս հռոմ քաղաքի, ոչ և՛ի նեապօլիս, և՛ի մեսսանա սիկիլիոյ, և՛ի բեղգիոն, և՛ի գաղղիա, և՛ի գերմանիա, ՛ի կողոնիա, ՛ի մոգունտիա, ՛ի բոյեմիա, և յայլ տեղիս. զորոց չէ տեղւոյս ի առ ի ասել: Այլ և երանելին բեռնարդոս (՛ի ճառն է. ՛ի սաղմ.) ասէ ունել առ իւր մասն՛ի նշխարաց սրբոյն իգնատիոսի: Յաղագս գովեստից յիշատակին զածաղգեացն՝ սրբոյն պօղիկարպոս,

սրբոյն

սքէն դիոնեսիոս , սքէն երանոս , որոգինէս , եւսեբիոս , աթանաս , և այլք ՚ի նախնեաց. յորս հանդիսացեալ է գեղեցիկ ներբող ոսկեբերանի ՚ի վր նորին սքէ հայրապետի լուսոյն քաղաքի ։

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ Ք։

(1) Իրաւամբք պանծայ Հառընտիր մեր՝ հարազատ և լիակատար վկայաբանուԹիՀ սքէն Իգնատիոսի , որ անշուշտ Հանապազ սկզբնատիպ այլ ամ օրինակաց գտելոց առ այլս՝ իբրև գործ ականատես գործակցաց և ուղեկցաց սքէն , այն ինքն են երիցունք և սարկաւագունք եկեղեցւոյն անտիոքացւոց , որք առաջնակայ գտան ամ անցից ներ , և ապա ՚ի ձև շրջաբերական նամակի գրեցին զպատմուԹիՀ նորա . ոչ և երիցունք զմիւռնացւոց զպատմուԹիՀ սքէն պօղիկարպոսի ։

Իրաւամբք պանծայ ասեմ օրինակ մեր Թարգմանեալ ՚ի յունէ ՚ի հայ ՚ի ձեռն նախնեաց մերոց . վՀ զի է գործ անԹերի և անվրէպ . ուր օրինակք նորին գտեալք այժմ յայլ ազգս կամ են Թերակատար , և կամ վրիպական , խառնիխուռն և շփոԹ . մինչ զի ՚ի բրչափ ինչ ուղղագրի ՚ի նմ յիմաստնոց , առաւել մերձաւորի առ մեր օրինակն . ապա Թէ ոչ՝ ընդ հեռանալն ՚ի մերմէս՝ օտարացման ՚ի նպատակէ ՀմարտուԹեՀ ։

ՎՀ զի երբեմն օրինակք գտանին առ այլս ։ Առաջինն է ուսեբիոսեան կոչելի . ըստ որում ուսեբիոս գտեալ զլատին օրինակ նր՝ ՚ի լոյս ընծայեցոյց իբրև հարազատ վկայաբանուԹ . և հռուինարտ պտունական օրինակ նորին գտեալ՝ ևս առաւել հանդիսացոյց իբրև բուն և նախկին վկայաբանուԹիՀ հանդերձ նոր ԹարգմանուԹեՀ . և սակայն իրօք է քաղուած մերումն կամ հատուածուԹիՀ . զի սկսեալ ոչ գմերս , * Ա յն ինչ յաջորդեր ՚ի հռով- ,, միայեցւոց իշխանուԹեՀ տրայիանոս ‖ . ևն , բառ առ բառ զուգընԹանայ ընդ մերումն՝ մինչև ՚ի սկիզբն ատեանն

նա-

նախօսուէ սէյն Լիգնատիոսի յանտիոք առաջի Թէրլին. ուր յետ դնելոյ զառաջինն զայն խօսակցուԹիւ յորում Թագաւորն զԼիգնատիոս կոչէ չարադև, և սէյն կոչէ զինքն ՅԾաղգեաց, իսկ և իսկ անցանէ օրինակագիրն ՚ի վերջին բանս (Թողեալ զՅամ՝ չարչարանս և զգեղեցիկ առենախօսուԹիս)։ և միացուցեալ զնոսս՝ որ ՚ի նոյն միտս ասացեալ ՚ի սէյն, Թէ այո՛ կրեմ զայն քո, ըմ, բնակեցայց ՚ի նո՛ւ և գնացից ՚ի նո՛ւ, ՚ի վեր բերէ զվճիռ դատաւնակուր լինելոյ նր ՚ի հռովմ։ և յայնմհետէ գրէ շարունակի ամ ինչ մինչև ՚ի կատարումն սէյն յարևնման մեզ։ Եւ այսպէս եԹէ լցուացես զմիջին պակասուԹիւ օրինակիդ ՚ի մերմէս, լինի և այն կատարեալ. ապա՞ Թէ ոչ՝ կայ ճնայ անկատար գլխովին. ո՞ւր Թողից զայն, զի ուսսերիոս կամի և զայլ երևելի հատուածս պակասեցուցանել ըստ կամի. ոչ և հռուինարտ ՚ի լատին օրինակէն ՚ի բաց հանեալ զԹուղԹ սէյն՝ ուրոյն տպագրէ անխորհրդաբար. զոր ՚ի յունականէն չէ իշեալ ՚ի բաց զատուցանել։

Երկրորդ օրինակն՝ զոր զոյգ ըստ առաջնոյն տպագրեն ուսսերիոսեանք ՚ի կարգի գործոց Լիգնատիոսի, ոչ և բոլանդեանք, և մետափրաստեան կոչեցեալն. ուր Թէպետև առաջին տողն և հանգոյն առաջնոյն և մերումն, * Ա՛յն ինչ տրայիանոս զհռովմայեցւոց ԹագաւորուԹենն ,, զգաւազան առնոյր ||, բայց առ նմին գրէ մետափրաստէս այլուստ վաւանդուԹիւն զայն՝ որ վասն բառնալոյ փրկչին զՅաղգեացն ՚ի մանկուէ ՚ի գերկս իւր և օրհնելոյ. ոչ և զձեռնադրուԹիւն նր յառաքելոց յիշատուԹիւն անտիոքայ. և ապա գառնայ ՚ի կարգ նախընԹաց վկայաբանուԹեանն. և զընԹացս նր պահէ մինչև ՚ի կատարած՝ նոյնպիսի անկատարուէ. Թող զոՀ իւր տարբեր. միայն յայտ առնէ՝ Թէ ընԹերցեալ է և զըստարձակ օրինակն մեր. ուստի ՚ի փոխ առնու զայն, Թէ սէյն Լիգնատիոս բանտարկեալ եղև յանտիոք. և զբանի ի բանս յատենախօսուէց օրինակին մերոյ ՚ի մէջ առնու՝ յետ և առաջ կարգելով առ ՚ի յարմարել համառօտապրուԹէ նւրում. ոչ յիշեմ և զայլ առանձնական յաւելուածս նւր. այս ինչ յայտնի է, զի նախընԹաց օրինակին է օրինակօղ, և մերումն օրինակի երկրորդ։

Երրորդ օրինակն՝ բոլանդեան կոչելի, այն է՝ զոր բաց

յերկուց առաջնոց ապաւորէ լոկ լատիներէն հենաբե-
նիոս բոլանդեան՝ իբրև լրագրոյն և կատարելագոյն ք
ղնոսին, դնելով՝ ի վերնագրին այսպէս. * Ա՛յլ վարք
,, ՚ի կարի հնագոյն լատին ձեռագրաց ||. որոյ ոչ միայն
սկզբնաւորութեն է նոյն ը մերումս և ը այլոցն, * Ա՛յն
,, ինչ տրայեանոս զհռոմայեցւոցն առեալ էր զնչնանու-
,, թիւ ||, այլև որչափ ինչ պակասի առ այլս՝ և գտանի
առ մեզ, ունի զբովանդակն, ի գաւեհնախօսութիւնս և
գտանջանս՝ նովին ոճով շարադրուած. միայն քանի մի տողք
կիս հատուածք բանից են համառօտեալ, և ուրեք ուրեք
այլափոխեալ ը կամն լատին գրչի. և որ մեծն է՝ գլուխք
բանիցն յեսաւառաջուը գասաւորեալ՝ խառնաշփոթ ըն-
ծայեն և զվկայաբանութեն դլխովին. զոր ը կարի ուշ-
գադրեն բոլանդեանք. մինչ զի ՚ի կարգելն ը ուղղա-
գրութեե նոց և ՚ի ընուլ զթերութիս ինչ՝ եւանէ և ՚ի լա-
տինն մի և նոյն վկայաբանութեե ձառընտրաց մերոց.
զի ոչ հայերէնն, նոյնպէս և լատիներէնն ՚ի յունէ է
թարգմանեալ. բայց յունական օրինակն չերևի այժմ
՚ի մէջն։

՚ի հաստատութեե այսմ ասէ հենաբենիոս բոլանդեան.
* Կարծեմք, թէ այլ վկայաբանուե բազմք ձոխագոյն
,, կայր երբեմն յունարէն, ուստի քաղեցին ժամագիրք
,, յունաց և այլ գրիչք՝ զտանջանս, զորս կրեաց սբն
,, ևգնատիոս յանտիոք. ուր զանց առնէ զնոքիմբք մե-
,, տափրաստէս (ը ուսսերեան օրինակի). ոչ և այլ
,, բանք գտանին ՚ի վկայագիրս բեդայի և ադոնէի, որք
,, ձանձալարչ բանան անքոյթ առ ընդարձակ օրինակն
,, լատինական ||։ Եւ ահա խնդրելին սորա է օրինակն
մեր գտեալ ՚ի ձառընտրի, որ տիրապէս ունի զտեղի
յունական բնագրի. ոչ յայտ է ՚ի հաւատարիմ թարգ-
մանութեե՝ համեմատութեը ը այլ մասին յունականի յա-
ռաջ բերելոյ ՚ի հռուինարտոյ. և եթէ հռուինարտ
պարծի ը մասն, մեք զինչ՞ ոչ պարծեացուք ը բո-
լորն։

Քանզի այսպէս խօսի հռուինարտ ՚ի նախաճանօթս իւր
առ յունական օրինակ իւր կիսամասնեայ. * Ո՛չ ուրեք
,, գտանիւր յունարէնն, եթէ ոչ՝ այլայլեալն ՚ի մեռա-
,, փրաստիսէ։ Եւ թէպէտ աստարութեը հին (լատին)
,, թարգմանուե՝ զտեալ էր յուսսերիոսէ և ՚ի վոսսիո-

,, սէ պէտպէս ուղղադրուքք , բայց սակայն սպասէին
,, գիտնաւոր արք օժանդակուԹէ օրինակի երիք , որով
,, հաստատեսցի վերանորոգումն յոյն բնագրի աշխատա-
,, սիրեալն Ի նոցանէ : Քանզի այսպէս խօսի վոսիոս .
,, " Ւոյք Թէ կարօղ լինիմ Ի լոյս ընծայել և գԹուղԹն,
,, զոր առ հռովմայեցիսն գրեաց ամենասք վկայս ... Ո՛չ
,, վնձակեցաւ ինձ այնչափ երջանկանալ, մինչև գտանել
,, գյունարքէն . Թերևս այլք բարեբախտագոյնք քան
,, զիս և առաւել հետաքննիք Ի վեր հանցեն զայն Ի
,, հեռաւօտել զմտաեննադարանս " : Պիտեր այժմ կէն-
,, դանի լինել այդց արանց բարեացապարտից Ի գրա-
,, կանուԹէ , և խնդակից լինել մեզ ոչ միայն
,, վն ԹղԹոյն , այլև վն բուն խակ վկայաբանուԹէն հա-
,, րազատ բնագրի , որում ակնունել ոչ իշխէին :
,, Բայց արդ՝ աւելորդ է Ճառել յայտագս վսւերակա-
,, նուԹէ եԹէ ԹղԹոյն և եԹէ վկայաբանուԹէն || :
Ժամ է և մեզ ասել . պիտեր այժմ կենդանի լինել հռովինարտայ և հենաքենիոսի (Թող զուսսերիոս և ըզ-վոսիոս), և այլոց վկայասէր և Ճշմարտասէր արանց բարեացապարտից Ի վարս սքց , և խնդակից լինել մեզ ոչ միայն վն մասին , այլ և բոլորին՝ հարազատ վկայա-բանուԹէ սքյն իգնաթիոսի . որ Թէպէտև հայերէն , բայց գյունարքէնն անստերիւր լինքեան բերէ . ոմն և որչափ լինչ յունարքէն բերէ հռովինարտ , բառ առ բառ նոյնանայ ընդ հայումն . ապա որ լինչ պակասի յօրինակի նր , Ի մերմէս առցէ աներկբայ :

ՋպակասաւորուԹէ յոյն և լատին օրինակաց վկայեաց հենաքենիոս Ի գուշակել անդ , Թէ ունի լինել այլ Ճա-խապդն վկայաբանուԹ . լուր և զգեղեցիկ վկայուԹ նր Ի մեր կողմն՝ գուշակելով , Թէ նաև ընտրեալ օրինակն լատինական է ուղղագրելի ընդ հայումն . զի այս է ասելն նր . * Ա՛յս լատին վկայաբանուԹ յառաջ բերի Ի մէնջ՝
,, հանեալ Ի բազում յոյժ և Ի կարի հնագոյն ձեռա-
,, գրաց , և հաղորդեալ երբեմն հռոսուէեսայ , և ապա
,, մեզ . յորս գլխաւորքն են լոբիանեան , աւգոմարեան ,
,, ուլտրայեկտեան ևն , ձեռագիրք : Երևի Ի յունէ
,, Թարգմանեալ ... Ա՛յլ սակայն Ի սմին օրինակի՝ ան-
,, ջանքն , զորս ԻգնաԹիոս կրեաց յանտիոք , ասին լի-
,, նել Ի հռովմ առաջի տրայիանոսի . որ է անհեԹեԹ

,, ախա-

,, սխալանք • զոր և օրինակեցին բեզա , ադոմն , ուս-
,, ուճարդ , և այլք ՚ի լատին վկայագրաց • • • Գուցէ օ-
,, րինակ լատին Թարգմանչին էր Թերի կամ պատառո-
,, տեալ • կամ թէ զչորքաբերական նամակդ զառաքեալն
,, յանտիոքացւոց՝ բարձմամբ վերնագրին՝ համարեալ
,, է , թէ հռովմայեցիք լցեն գրեալ ‖ • ապա ՚ի վր բե-
րէ , թէ այլք ոչ սակաւք զնոյն օրինակն համառօտեցին,
և կրճատեալ ՚ի լայս ընծայեցին ։

Ա՛յս ամէն անտարակուսելի , ոչ և այլ վրիպակք եթէ՛ նոյն օրինակին , և եթէ համառօտողաց նո՛ր են ուղղագրելի ըստ մերում ճաշակին՝ որ ունի զտեղի յոյն բնագրի ։ Իսկ պատճառ կամ կիսամանեայ կամ խառնակ գոլոյ օրինակացն այլոց՝ յայտնի մեզ Թուի , զոր և ոչ յուշ ածէն այլք • իբր զի հայեցեալ օրինակագրաց ոմանց յաճարձակութի՛ վկայաբանուե՛ կամեցեալ են առնել զբովանդակութի՛ ինչ նո՛ր • և տեսեալ՝ թէ ոչ ՚ի սկզբան առենախօսուե՛ ճշմարիտ կոչումն սբ՛ն առաքեալ տրայիանոսի մատուցանել զնա յերկար հարցուփորձ և ՚ի բազմապատիկ տանջանս , նոյնպէս և ՚ի վախճանի նովին պատճառաւ քննագրեաց կոչեցոյ սրբոյն զինքն՝ վճռեաց զնա տրայիանոս վարել ՚ի հռովմ և գազանաց առաջի արկանել ՚ի թէատրոնի , դիւրին ճանապարհ տեսեալ են համառօտեցոյ , թողուլով զ՚ի միջի եղեալ բանս և գործս , և միացուցանելով զնմանօրինակ բանսն զառաջինս ըստ վերջնոցն • և այնպէս պահմամբ իսկ շարադրութե՛ կարգեալ են զհամառօտութի՛ ինչ • յորում երկու իրք աչեր գտանին կարևորք՝ յիշատակեալք և յայլ ամ մատենագրաց և յասկեբերանէն • ՚ի ներկայանալ սբ՛ն յանտիոք յատեան թիբերին , և յետ միանգամ խօսակցութե՛ վարուն ՚ի հռոմ ։

Բայց թէ բուն և առաջին վկայագիրն ականատես , ՚ի եկեղեցին անտիոքացւոց ՚ի չորքաբերական նամակի անդ ոչ էր այնպէս համառօտ գրեալ , այլ ընդարձակ առենախօսութե՛ հանդերձ և այլ ևս տանջանօք՝ զորս կրեաց սբ՛ն յանտիոք , ոչ միայն յայտ է ՚ի ճառընտրե՛ մերմէ՝ որ անթերի ունի զնոն , այլև ՚ի ժամագրոց յունաց՝ որ քաղէ և զազգս ազգս տանջանաց՝ որ յանտիոք • ոմն և հին վկայագիրք լատինացւոց բեզա , ադոմն են • միայն թէ լատինքս այսոքիկ չեն բնաւ ՚ի յոյն բնագիրն ակնար-

կեալ, այլ՝ ի լատին Թարգմանութենն խառնակ : Իսկ պատճառ խառնակութ բանից լատին Թարգմանչին քա- ջայայտ է. զի առաջի աչաց ունելով նը զերկուս յու- նական օրինակս՝ զբարձակն համաձայն ճառընտրաց մէ- րոց, և զխառնաւօտն ըստ նախայիշատակեալ կերպի, ՚ի նոր խորհուրդ անհեթեթ է մտաբերեալ. քանզի նախ ըստ հառաւօտ օրինակին աւարտեալ զատեանն անտիոքայ և վկարուածն սբ՚ն ՚ի հռոմ, զկնի կարգեալ է և զայլ ամ բանս բարձակ օրինակին՝ զյառաջագոյն եղեալս. և զի մի յետևառաջութե բանից անճառն լինիցի, յար- մարեալ է ըստ կամի և զյետևառաջութե դործոց. ը- հարկ համարեալ է դնել՝ թէ ատենախօսութիւնք և բազ- մապատիկ տանջանք սբ՚ն լեալ էցեն ՚ի հռոմ առաջի տրայիանոսի. ը նմին և առաջի Թէրին գազանակուր լեալ էցէ սբ՚ն :

Եւ զի այս ըդեմ է ամ վկայագրաց, ոչ և արտաքին պատմութեց հռովմայեցւոց, զի տրայիանոս յետ խաղաղոյ ՚ի վր պարթևաց՝ ոչ դարձաւ այլ՚ի հռոմ, այլ՚ի Հա- ղեպարհին՝ յոր գնաց, եւ՚ի կենաց, վայ յայտնի ստա- խօս գտաւ լատին օրինակն այն բարձակ. ուստի առնէ առեալ՝ համարձակ ընդվայր հարին զայն քննիչք արև- մտեանք, մանաւանդ նորայանդք. ոչ է տեսանել՚ի բանս ուսսերիոսի և այլոց : Եւ սակայն քայն հենոքե- նիոս բոլանդեան դիւրաւ հասու եղև, թէ ոչ ստուձ, այլ յետևառաջութ կայ յայն բարձակ օրինակ լատինա- կան. և ը նմին ինքն նշանակեաց, թէ որ գլուխ բա- նից յառաջ պարտի անցանել, և որ ցկնի. և ահա հա- ւաստի է խոհական դատուձն դորա՝ հաւատարմացեալ յօրինակէ ճառընտրին մերոյ. զոր՚ի ձեռս առեալ՝ ինք- նին կարէ ուղղագրել ամ որ նուաւս զլատինն ողջոյն, և ընդ զթերին այլոց օրինակաց յունաց. մանգամայն և քայ՚ի միտ առնուլ զիսոխոսուիս ը հաճոյս մուծէլս յորս է յունական և լատինական օրինակս : Մխով բա- նիմ. ճառընտիր մեր ճանաչի իրաւամբք աղբիւր և կա- նոն ամ օրինակաց ծանուցելոց առ քննիչս :

Եւ որ զարմանալին է, օրինակ ճառընտրիս մերոյ ունի և զհեղինակութե եւսեբեան, ը որում մտ՚ի վախճանն յարմարեալ էն և բանք եւսեբիոսի. որ՚ի պապ. էկեղ. գ. 30. ուր յառաջ բերէ նա զվկայութենս սբ՚ն երանոսի

և

և սբյն պօղիկարպոսի վ՚ իգնատիոսի ծծագքեցի : Որ
է նշանակ, թէ վկայաբանուԹիս այս է մի՚ի հին վարուց
սբց՝ զորոց վկայէ այլուր եւսեբիոս, թէ հաւաքեցի՚ի
բուն աղբերաց յառաջնոյն մատեան. որ և զվարս պօղի-
կարպոսի աշակերտակցին իգնատիոսի : Եւ զի նոյն յա-
ւելուածն եւսեբեան կայ և՚ի վախճան լատին Թարգ-
մանուԹե՝ յօրինակս ինչ Թերագատար, և յայլս անԹե-
րի, նոյնպէս և առ մետափրաստեսի, սոքա ևս լինին
վկայ, Թէ տեսեալ է նոյ զհնարագատ օրինակ մեր եւսե-
բեան. բայց ոմն այսպէս, և ոմն այնպէս այլափոխեալ
է զընԹացս. ապա որ ոք կամի ուղիղ ընԹանալ, պար-
տի զհետ երԹալ ճառընտրին մերոյ. Թող զինուԹական
սխալագրուԹիս տառից և բառից. զորս դիւրաւ ուղ-
ղագրէ ամ մտացի համեմատուԹ այլոց օրինակաց : Ա՚է-
լի ինչ քան զայս ասել չէ հարկ՚ի գովուԹի հայերէն
օրինակիս. զոր հնրկօրէն բառ առ բառ պահեցաք՝ բաց
՚ի դոյզն պարագաբանուԹեց ըստ ոճոյ մերոյ, ոչ և փորձն
յայտ առնէ զամ առացեալքս : Եկեսցուք այժմ՚իքա-
նի մի մանաւանդ ծանօԹուԹիս կարևորս :

(2) Խորհուրդ է առ քննիչս, Թէ ուստի՞ էրև սբյն իգ-
նատիոսի կոչել Ընօփօռօս, ոչ ածագղեաց կամ ածաբեր :
Նորալանդք՝ որք ոչինչ աւանդուԹենէ յանձն առնուն, է՛
զի ժխտեն՝ Թէ սեպհականեալ իցէ նմա այս անուն,
վասն և համարին՝ Թէ յետինք մուծեալ իցեն՚ի սկիզբն
ամ ԹղԹոց նոր զայս կոչումն * Իգնատիոս Թէօֆօռոս ||.
է՛ զի ըստ նմին, Թէ յատուկ անուն իցէ նոր, բայց ոչ՚ի
գործոյ իւրեք առեալ, այլ իբրև գովեստ ընդհանուր
տուեալ նմա. որ յովսէփ արդար կոչի, կամ յակոբ ար-
դար, կամ յեսու յուստոս ոչ արդար. մանաւանդ զի շուխ
տաս նաև զսբն պօղիկարպոս կոչէ Թէօֆօռոս, և ինքն
սբն իգնատիոս վերնատացիս կոչէ Թէօֆօռի, ոչ ածագ-
գեացք :

Բայց յայտ է Թէ սովիմբք ոչ ժխտի, այլ առաւել հաս-
տատի՝ Թէ գոյր ուրեմն պատճառ ինչ, զի՚ի սկզբանէ
և այսր յատկացեալ է իգնատիոսի այս կոչումն՝ որ կա-
րէր անկ լինել բազմաց, տինա հաստարակաց. և զար-
մանամ, զի ոչ են յուշ ածեալ նորալանդք՝ Թէ ըստ առա-
քելոյն ամ մկրտեալք՚իքո են ածագղեացք կամ քոյազ-
գեացք. ըստ, * որ միանգամ՚իքո մկրտեցայք, զքո

,, զդէցեալ էք ։ ասա ընդ սեպհականեացն անուն-
այս քառագեաց կի՞ ձեռագրեաց՝ իգնատոսի ։
Ո՛չ օգտի ուսուերիոսի, այլ առաւել ընդէմ եղանէ նմին՝
բերելն նր զգան մեռաւրասաեսի, Թէ իգնատոս էր
* և կոչմամբ և իրօք ձեռագրեաց ։ ոմ և զգան արիա-
պագացոյն՝ որ ոմ զայլս ՚ի սբց՝ նոյնպէս և վիճա-
տոս կոչէ Ռ՚օս, ջ ձեռայն ։ զի և մեք զայն խնդրեմք,
Թէ ի՞ր առաւելու իգնատոս քան զայլս յառաքելոց և
յաւակերտաց, զի ոչ միայն ձեռայն կոչեցի, այլև ձեռաղ-
գեաց ։ և իցէ ոչ միայն իրօք, այլև կոչմամբ, ոչ միայն
կոչմամբ, այլև իրօք ձեռագրեաց ։ Ապա ասայ հաւանա-
կան ինչ պատճառս գտանել յաւանդաւէ, և զանձաւա-
նականն ՚ի բաց Թողուլ ։

Սկսեալ ՚ի վերջնոյն՝ ոչ է հաւանական, այլ նորահնար
գիւտ ոմանց ՚ի չէնանոց լատինացւոց, ջր վինկենտիոսի
բէլովակեցւոյ, և մարտինոսի պողնեացւոյ, և որոց
դէտ երեսին նց, Թէ Թէօֆիլոս կոչեցի սբն իգնա-
տիոս՝ նէրգործաբար միայն, ջր զձձ կրօղ ՚ի սրտի ։ վա-
զի սասն ՚ի ժամ նահատակութեն բացաւ սիրտ նր, և
դաւաւ ՚ի նմա գրեալ ոսկի տառիւք անունն յն քրե ։
Օի այդ նախ սակ յայնմանէ, զի սբն իգնատիոս ՚ի կեն-
դանութեն առաւել կոչեաւ ձեռակիր կամ ձեռագրեաց ։
Երկրորդ, զի զսիրտ և զիորատիս նորս անդամ կերան
առիւծք, և միայն զբանի մի խորը ոսկեբս Թողին ։
Երրորդ՝ զի յորժամ ինքն իսկ իգնատիոս ասաց տրայիանո-
սի՝ Թէ զյ՞ւս կրեմ, ոչ իմնայր զինքեանսն անունն
յն՝ այլ զՔՆորհս նր ։ վայ և վկայուն ՚ի մէջ էաւ, Թէ
գրեալ է, բնակեցայց ՚ի նն, և գնայից ՚ի նն ։

Ապա հաւանական է, զոր նախ մեք մեզին իմաստասէ
բեցաք, ասպա և առ այլս հաստատուն գտաք, Թէ սբն
իգնատիոս կոչեաւ Թէօֆորոս, ոչ միայն ներգործաբար
և ըստ հնորհաց, ջր ձեռագրեաց կամ զձձ կրօղ յինքեան
հնորհեաք՝ հանդոյն այլոց ճշմարիտ հաւատացելոց քրիս-
պեցից մկրտուեբ, այլև կրաւորաբար և իրապես ձեռա-
կիր կամ ձեռագործ, ջր բարձեալ ՚ի մանկուեէ ՚ի վերին
յն ։ և այս է հաստատիւն աւանդուեն ։ զոր գտանեմք
՚ի չարականի մերում և ՚ի յայսմաւուրս, և առ մաեսէ
նագիրս յոանաց ըստ մեռաւրասաեսի ։ ոմ և մեկն գրէ ՚ի
ժամադիրս նց համաձայն Հ՚ւ այսպէս ։ * Սա էր երա-

,, նե-

,, նեղին , զոր տալայ գոլով՝ եբարձ ասեն ուրն . և գիրկս
,, արկեալ՝ ասաց , եթէ ոք ոչ խոնարհեցուսցէ զանձն
,, իբրև զմանուկս զայս , ոչ մտցէ յարքայութիւն երկնից .
,, և որ զմի ՚ի մանկանց աստի ընկալցի յանուն իմ, զիս
,, ընդունի : Վասն և Թէօփիլոս (այն ածաղկիւր) կոչեցաւ || :
Եւ ըստ այսմ նոմապէն յոյնք առ սբն յերգս իւրեանց :
* ով ածաղկիւր կոչեցեալդ արժանապէս , որովհետև
,, ուրն զքեզ երանելիդ Ղևնատիէ , ոսպ համակիր ՚ի
,, գիրկս ընկալաւ || : և դարձեալ . * Տիրապէս վայել-
,, չական անուամբ կոչեցար Թէօփիլոս (ածաղկիւր) ով
,, հայր , քանզի տակաւին տալայ դոլով փոքրիկ՝ ՚ի ձեռս
,, ուն բարձեալ կրեցար , որ վերաձայնէր առ մեզ . եղե-
,, րօք ինձ ոսպ զմանուկս զայս || :
Եւ յայտ է թէ չէք լինչ ըգիմումեն յայսմ պէղեցիկ ա-
ւանդութենէ . զի Ղևնատիոս էր ՚ի ժամանակի քարոզութե
փրկչին մանուկ տալայ . որ յետոյ յարբունս հասեալ ա-
շակերտեցաւ առաքելոց , և ՚ի նոցանէ ձեռնադրեցաւ
քահանայ և եպս , ոսպ ամենեքին ընդունին : Այլ զարմա-
նամք ըստ խնաստուն ոսկեբերնոյս , որ իբրև անժխտելի
առարկութեն կարծէ զայն , զի ոսկեբերանն ասաց՝ թէ
Ղևնատիոս ոչ ետես զքն : Այո ասաց . բայց զնարդ և
որպէս , անաչառ տեսցուք . ապաքէն բերանն ոսկի ՚ի
ներբոյլ Ղևնատիոսի ձեռնարկելով՝ թէ վկայութիւն յարու-
թենէ քնի ՚ի մեռելոց է և այն , զի աշակերտաք նախ երկ-
չոտք՝ վկնի արիք գտան , ասէ . * Ջնարդ էր , զի ցոր-
,, չափ կենդանի էր (ուրն մեր) , կենակիցք նր առա-
,, քեալք ամ յերկիւղէ տկարացեալք , մատնէին զվիպն ,
,, և փախուցեալ երթային ՚ի բաց . իսկ յորժամ մեռաւ ,
,, ոչ միայն պետրոս և պօղոս , այլև Ղևնատիոս , որոյ
,, ոչ էր տեսեալ զնա , և ոչ վայելեալ ՚ի կենակցութենէ
,, նր , այնպիսի ՚ի վր նր յօժարութեն ցուցանէին ոգ-
,, ւոյ , մինչև զկեանս անգամ տալ վս նր || :
Արդ՝ ասեմք , թէ ըստ ճշդիւտ տեսութենէ ոչ հակառակի
մեզ այս բան ոսկեբերանի . վս զի բանն է զսկանատես-
սից կենակցացն կամ զհամահասակաց , և ոչ զմանկանց
տալայոց կամ զերախայից , որք չեն ընդունակ կենակցութե ,
և ոչ կարեն բերել իբրև վկայ ականատես : Այլ մեզ
ապացուցական է՝ թէ ոսկեբերանն ենթադրէ զնդ-
տիոս ծնեալ նախ քան զյարութենն քնի . վասն զի դնէ

կենակից առաքելոց, այսպէս ուսնելով բանին Ի նոյն
ներբողն Իգնատիոսի. * Կենցաղակից (կամ կենակից)
,, եղև առաքելոց առաքինաբար, և էարբ վհոգևորա-
,, կան վհոսանս: Աւրդ որպիսի արժան էր լինել այնմ,
,, որ սննդակից եղև նոցա, և ամ ուրեք կենայ կցորդ.
,, և հաւէլեաց և անհաւէլեաց հասարակորդ եղև նոցա,
,, և այնպիսում իշխանութիւն արժանաւոր գտաւել եղև
,, Ի նոցէ ||, ցր ենգսուէ:

Որ Թողից զայն, զի Ի Թուղթն աբէյն Իգնատիոսի առ
զմիւռնացիս, ուր ոմանք ընթեռնուն, * Էս և յետ յա-
,, րութէ Ի մարմնի զնա գիտացի, և հաւատամ գոլ ||,
աբէյն հերոնիմոս Թարգմանէ. * Ի մարմնի զնա տեսի ||.
զի յն. է նմանաձայն և հոմաձայն, ֆպա կամ ֆպօն. յորմէ
երկբարբառ է. զի Թէ օչ ընթերցցիս՝ լինի գէպէ. և
եթէ էչ, լինի պէսանէ. և ահա պէսանէ ընթեռնու և
սոփրոնիոս, ևս և ուսեբիոս Ի հին Թարգմանութէ:
Բայց քանզի առ եւսեբի և Թէոդորետոսի՝ գէպէ ըն-
թեռնուաք, չէ մեզ և այն անհաճոյ. շատ է՝ զի և գի-
տացի ասելն յետ յարուածէ՝ ոչինչ ընդհատ է Ի տեսուէ.
շատ է՝ զի ոչ ընդհմանայ մեզ բանս, այլ լինի ձեռնտու:
Թողից ասել, Թէ յոյժ ցուցանէ ասպաւինելն սմանց Ի
բան սակեբերանի. ապաքէն նա՝ և ոչ իսկ յիշէ զծա-
գեաց կոչումն Իգնատիոսի. այլ միայն զեպուսութէ և
զմարտիրոսուէ նր խօսի. և այն ոչ պատմողաբար, այլ
ներբողաբար. իսկ Ի ներբողական ձևից գժուարին է
հանել զաւանդ պատմական: Գէթ կարեր յիշել և բա-
զում խորհուրդս հանել Ի բանէ անտի Իգնատիոսի, զի
յատենի կոչէ զանձն ածազգեաց ըստ սովենեցուն պատմե-
ցոյ. և սակայն ոչ յիշէ և զայն. զայս ասացի, զի մի և
Ի պակասական ձեռնարկս յածեսցին միտք բանախնդ-
րաց:

(3) Քանզի զբաւսդ՝ զայր առաքելական՝ սմանք Ի դրչաց
յարեն յեւոդիոս, և սմանք յԻգնատիոս, և զի երկո-
ցունց ևս է քաջայայտմամբ, մեք երկրորդեցաք և վասն
Իգնատիոսի ածազգեցի զառաքելանմանն: Աբէյն եւո-
դիոսի նախորդին Իգնատիոսի յիշատակ լինի Ի Լ.
մայիս. 6:

(4) Զարմանալի տարբերուէ՝ սմանք ընթեռնուն ասա
Ի յոյնն, ջօնօ, ուր այլք ընթեռնուն ջօնօ. և մեք գտա-

նեմք գրեալ՝ ի Ճառընտ. Երգովք, որ վառաջինն հաստա-
տէ, այլ խմնամք, երկօք, որ է յանկաւսր երկրորդին
և կարգի բանի. զի զհոգևոր աշխատուեց սբոյն է բանն,
և ոչ զերգոց կամ զձայնից. այր վն քննիչք որք հնրկօրէն
զառաջին ընթերցուածն պինդ ունին, չգտանեն զելս
երաց. և յերկար քննուեալք ճապալեն զնչանակուն բա-
ռին՝ ի պէսպէս միտս՝ հանդերձ այլ ևս սխալ վերծա-
նուեալք յաջորդ բառին. և ընտրեալ զլատին Թարգմա-
նուեալին վալծռէ, ցր ռ-ծռվ կամ զօրռւնք, տառապին յոյժ.
և ոչ հային՝ Թէ կայ Թարգմանուեալ ընտիր լսպօռէ, ցր
աշխապռւնք։ Ասյս չէ ինչ, բայց և ոչ զայն յուշ ածեն,
Թէ՝ ի գնել զառաջին ընթերցուածն՝ դծնօ, ցր հնչմամբ
կամ երգով, տեղի գտանէ գոնէ աւանդուեալին սակրա-
տեան. զոր Թէպէտև յիշեն այլուր, բայց ոչ զտեղին
գտանեն աւանդուեալ, և ոչ զմիտս ոսկրատայ խմա-
նան։

Եթէ մտցուք մեք՝ ի քննուեալ բանիս, այլ եզրակացու-
ցեալ Թէ Թերևս ելանէ, որ չէ հաճոյ արևմտեան քննչաց, և
ոչ իսկ յունաց, ըստ որում կարէ ակնարկել՝ ի ծագումն
երեքսրբեան երգոյն. զորմէ բազումք բազումս գրեցին՝
անհնին գծուցիւք. մնայ ապա առաքել զընթերցօղս առ
բանն ոսկրատայ, որ եդեալ կայ՝ ի պապ. հյ. հատոր Բ. երես.
633. զի աւելի ինչ քան զայս ասել չէ տեղւոյս։ Մրիայն
խմա զձև բանից կրիտիասց յօրինակէ խօսից Հռուխնար-
տայ. որ աստ՝ ի նախաճանօթս վարուց նգն. երես. 7.
համար. 5. գրէ այսպէս. * Պատմէ սոկրատ պապ. էկեղ.
„ Ը. 8. որում ձայնակցին ոմանք՝ ի յոյն մատենագրաց,
„ Թէ նգնատիոս մուծեալ նցէ յեկեղեցի անտիոքացւոց
„ զսովորուԹի փոխ՝ ի փոխ նոճագեղոյ, և անտի ծա-
„ ւալեալ նցէ յայլ եկեղեցիս։ Ասյլ այս կարծիք՝ ո-
„ րում հակառակ մարթ է կոչել զբազումս յերևելի
„ մատենագրաց, ոչ հաճոյ Թուի վաղեսիոսի՝ ի ծանօ-
„ Թութիս իւր յայսմ վայրի։ Տես զնուազարկուն մա-
„ բէլլոնի վն սոցին երաց ‖։ Բայց գնատեա. զի ձեռնու-
նայն ելանես. զի բազմապատիկ նախապաշարմունք են
՝ի խօսելիս։

(5) Քանզի ոմանք՝ ի նորագանդից ոչ հաւանին ըստ անձ-
նատուր լինել սբոյն յատեան, նմին երկի պարզաբանուք
յայտնի արարաք զդիւցազնական պատճառն. զոր և

բե-

բերանն ոակի յայտ առնէ աստանօր՝ առեալով * Վերջ
,, կացուս եղիւ մերոսմն եկեղեցւոյ առաքինաբար . և
,, այնպիսի զգուշութիւ հանդերձ , որպիսեաւ քո կամի .
,, զի զոր սահման և կանոն եպսուԹէ եԹող նա գոլ ,
,, զնոյն սա գործովք եցոյց . քանզի լուեալ քո՛ր որ ա
,, սէն , եԹէ հաւլիւ քաջ զանձն իւր դնէ ՚ի վէր ոչխա
,, րացն , հանդերձ ամ արուիք զանձն իւր մատնեաց վ
,, ոչխարոյց || :

(6) ՊարԹևք և հայք որոշ յիշին՝ ոպ ՚ի Ճ. նոյնպս և ՚ի յն. և լո. օրինակս վկ. առ հնրկ . ուր մեռսակր՚՚ եգեալ է լսկ պարսիկք . ուստի առևԹ առեալ ոմանց յընվայրաքնին արանց՝ չանան ընդդառաուրիւ միանուն գործել զպարԹևն և զպարսն . այլ յայտ է ամ գիտնոց , ԹԷ պարԹևք կոչեցան պարսիկք , յորժամ՚ի պարԹևաշտնց արշակունեաց եղեն Թիգրք պարսից , ոպ և հայոց : Վասն պատերազմին տրայիանոսի ընդ սոսս չէ հարկ խօսել աստ . զի յայտնի է ՚ի պատմուԹենէ :

(7) ՚Ի զուր երկարաբանէ գլերիւս ծանօԹարարն գոր ծոց սբոյն Իգնատիոսի ՚ի վէր բառիցս գաՓօՔՀօն , որով կոչեաց տրայիանոս զԻգնատիոս , և ընՔօՓՀօռօս , որով կոչեաց զինքն Իգնատիոս . զի այսպէս և այնպէս խօսի , և ոչ մերձի ՚ի նպատակն : Ասէ , ԹԷ տրայիանոս չարագև ասելով լամնայք չարաբախտ , հէր և Թշնամւոյ . ոպ և բարեբախտն էՀտէմոն կոչի . այլ ասէ՝ * Իգնատիոս
,, զայն բառ լմացաւ՝ ոպ ԹԷ Թշնամանիցէ զնա տրայիա
,, նոս . վնյ և պէնկի տայ՝ ցուցանել՝ ԹԷ ինքն ոչ է դէ
,, Հահար , զի ոչ է տէմոնիՓօռօս , (այ դիւակիր) , այլ
,, մանաւանդ ԹէօՓօռօս , այ զնծ կրօղ ՚ի սրտի , և ոչ
,, զդև : Այլ ոչ է կարծելի , ԹԷ կամեցեալ էցէ նր ,
,, զի բառք իւր այնպէս ըմբռնեսցին՝ ոպ ԹԷ անուն կամ
,, մականուն իւր էցէ ԹէօՓօռօս . ոպ համարեցան՝ ոյք
,, ՚ի ԹուղԹս նր նախադրեցին իբր անուն կամ մակա
,, նուն || :

Ուր Թող զայն , զի ենԹադրէ լաւ և այ լմանալ զմիտս տրայիանոսի՝ քան զոր լմացաւ սբն Իգնատիոս , այլև ենԹադրէ՝ ԹԷ անուննս ԹէօՓօռօս յայլոց մուծել էցէ ՚ի ԹուղԹս սբյն . զի այդպիսիկ են սնոտի և սուտ ենԹադրուԹիք : Ապաքէն և հեԹանոսք ըստնէին բարի և շար հրեշտակս , և ՚ի կամիլ նախատել զոք՝ չարա

դև

դև կոչէին. իսկ սքէն իգնատիոս կարի՛ ի դէպ պինդեաց
ըստ ան իւրոյ, թէ չիս դև ոչ դոյ. այլ փառաւորեմ զյն՝
զոր կրեմ յանձին, և դու՛ ի զուր անարգես զիս։ Եւ
թէպէտև ամ սքէք կարէին ասել զայս, բայց ոչ ասա-
ցաք յառաջն, յայտնի երևի՛ թէ էր հանդիսացեալ անուն
ածաղիեայ կամ ածակիր՛ ի վր իգնատիոսի՛ ի ներգոր-
ծական և՛ ի կրաւորական միոս, վայ և ինքն համարձակ
այնու անուամբ յաճախ արար զիշնամանուն իւր. և այն
իսկ եղև նմա դուռն մարտիրոսութեան։

Ապա քալ մ՚ոտ դիր, թէ արդեօ՛ ի բանէ ասոի սկսանի
ածխմասա ատենախօսութեան սքէն. և յետ ամ բանից և
տանջանաց, ՛ի նոյն յանգի. ուր համառօտիչք վկայա-
բանուեա՛ ի նմանուդ առ նման ըստուգեալ՝ կրճատեն
զպատմութեին. ոչ ծանուցեալք վերագոյնդ (1)։

(8) ՛ի հաստատուի անցից անցելոց ըստ իգնատիոս յան-
տիոք՝ համաձայն Ճառընտրաց, բերէ հենրքենիոս բոլ-
լանդեան զգրեալսն՛ ի ժամագիրս և՛ ի զանազան յայս-
մաւուրս յունաց՝ այսպէս. * Ածել յատեան տրայիա-
,, նոսի կայսեր՛ ի գնալ ընդդէմ պարթևաց, և բա-
,, զում բանս խօսեցեալ ըստ նմա, և զանյեղլի հաւատս
,, իւր՛ ի քրիստոսեայ առաջի ինքնակալին, անդէն կա-
,, պարեալ գնաւոք ձմլի, և ձեռնատարած ըստ նի ըզ-
,, հուր, խլախտան թերթիւք (կամ տերևովք) կողք
,, նր խանձողին, ՛ի վր դնի բորբոքեալ կայծականց,
,, երկաթի ճանկօք հերձոտի. և գեր ՛ի վերոյ եղեալ
,, սոցին՝ կապեալ առաքի արբանեկուբ տան զինուո-
,, րաց ՛ի հռոմ, կերակուր լինել գազանաց ||։ Այն-
նման խօսին և ագուին և բեգա. Թող զակամայ սխա-
լանս նց, զի՛ ի հռովմ դնեն զայն տանջանս՝ զհետ եր-
թալով վրկպանաց լատին թարգմանչի, ըստ ասացելոցս
՛ի (1)։

(9) Ոչ ճ. նոյնպէս և մետափր. ՛ի յն. ընթերցեալ են
ատոիՀՀատա, ըստ արժանատես. ուր այլք ընթեռնուն
ատոիՀՀա, ըստ արժանի այ։

(10) ճ. համաձայն եւսեբի՝ որ ընթեռնու ակնդօմա,
բարւոք թարգմանէ, արագ գոյին. ուր այլք ընթեր-
ցան էդիմա, ըստ պատրաստ։ Ընդ հակին՝ թէպէտև առ
եւսեբի պակասին այժմ այլ բառք քանի մի, բայց կան
՛ի ճ. համաձայն այլ ընթերցուածոց։

(11) Ի Ճ. գրեալ էր * չէք յիս հուր սիրելոյ ||. ուր մեռանիր. ընթեռնու, * չէք յիս հուր նիւթասէր ||։ Իսկ լս. Թարգ. ոմն ուրեմն այսպէս * չէք յիս հուր սի,, րոյ Ծնական նիւթոյ ||. և ոմն * չէք յիս հուր սիրօղ ,, զՅուր, այ զղովացուցին ||. որ է բաղադրեալ Ի յաջորդ բանէն։

(12) Եթէ լինէր Ի Ճ, անուն հիւպատոսաց՝ որոշէր զմի Ի բազմադիմի ընթերցուածոց յն. և լս. օրինակաց, որք ըստ հաճոյս պնեն զայս և զայն հիւպատոս՝ անհամաձայն միմեանց. և զքննիչս արկանեն ըստ բազում կռռուով, յորմէ մեք զերծ պատանիք։ Ծայ է մեզ ասելն ուսանելոսի. * առ կայսերուէ տրայիանոսի ամենևին չիոնի ,, տեսանի կարգ հիւպատոսաց ||. զոր ինքն ջանայ վերածել Ի կարգ ինչ։ Ջկատարուցին սէյն գնէ Ի տասներորդ կամ Ի մետասաներորդ ամի տրայիանոսի. զոր ոմն եդ յամի տն 108. այլ ոմն 110. այլք 111. և այլք այլազգ։

Եթէ ուղիղ լցէ, է. պեկտ. զոր պինդ ունին յոյնք, և վերնագիրն Ճառընարին մերոյ, ասլա վրիպակաւ գրի Ի Ճ. ինն կաղանդից յունվարի, փինկ գրելոյ ԺՁ. այն էր ըստ քննչաց՝ միջոց պարապոյ աւուրց և խաղուց առ հռովմայեցիս, յորս լինէին ուօնք կոչեցեալք «ֆէՃիլեւրիա, այ կնքաւորք կամ վճռականք՝ առ ընթեր աւուրց կոչեցելոց «ֆերոռնալիա, այ կռռնոսեանք։

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Սքին Յհոսպսմպայ Եպսկին , և Յհոշնայ կախարդին :

Ի· դեկտ· 18: Տէր եղեւ դեկտ· 30: Յ· յունվար· 4· կճ 5· և 2: Լ· յունվր· 3· և մայիս· 21: Լուսնդ· յովհ· ի ա· հատ· ընվր· երես· 127· և 1087: Ա՛ստուած· Ա· երես նհգ : (1)

ԹՈՒՊՈՄՊՈՍ, ՈՐ և Յհոսպեմպտոս , Ա՛ծառաք՝ անուանմբ , էր եպիկս կողմանցն արևեբլից, ըստ ոմանց՝ կիլիկեցւոց, և ըստ այլոց նիկոմիդացւոց՝ նախ քան զնբն անթիմոս և քան զնախորդն նէր կիւրղոս , այլ լի հաւատով և հոգւով սբվ, և հովիւ քաջ բանաւոր հօտի : Այս եղև , զի դիոկղետիանոս յառաջին ամի թագաւորելոյ (կամ յառաջին ամի հալածանաց) եկեալ ի հռովմայ ի նիկոմիդիա՝ արար եօթանասուն ըստ ինամանուելի արուճի և եգի , ի քարանց և ի փայտից , ի սղնձոյ , յարծաթոյ և յոսկւոյ . և անուանեաց մեծ ըստ զերկու ոսկեղէնսն , յարուսան՝ զապողոն , և յեգան զաստղիկ , այն է ափրոդիտէ : Այս կացոյց պահապանս և վերակացուս ի վէր նց ի քրմաց , զի սպասաւորք

տարցեն նոյ, և պաշտեսցեն զնա հանապա-
զօր. և զամ մարդ ինոյն յորդորեսցեն պաշ-
տօն մուղորուե. և որք ոչ պաշտեսցեն, գա-
նից և տանջանաց և մահու հասցեն:

Տեսեալ սբ եպան Թէոպոմպոս, որ գայր ի
կալուածոյ՝ որ արտաքոյ քաղաքին, ինկիւ-
միդիա, զի հրապարակաւ քարոզեալ լինէր
գործն ամպարշտուԹե, ոչ ժուժեաց. այլ
գնաց առաջի ատենի ինքնակալին, և յանդի-
մանեաց համարձակուԹե զնոտի պաշտա-
մունս հեԹանոսուե. և ասէ. ամէն Թագր ընդ
պաշտեք և պաշտել հրամայէք զայծս ձեռա-
գործս, Թողեալ զայծն Ջհմարիտ՝ որ արար
զերկինս և զերկիր. և այլ բազում գաւա-
նուԹք խօսեցաւ սբն:

Ասէ Թագրն. զիարդ իշխեցեր ասել զայդ ա-
ռաջի իմ: Ասէ սբն. գրեալ է, խօսիմ ըզ-
վկայուԹս քո առաջի Թագրաց, և ոչ ամաչիմ:
Արտմտել դիոկղետիանոսի՝ հրամայեաց ջե-
ռուցանել հնոց, և անդ արկանել զսբն. և
նա ի մէջ հրոյն ի ձայն մեծ զօրհնէրգուԹի
երից մանկանց մատուցանէր այ. և ափչեալ
Թագրն՝ ետ հանել զնա արտաքս, և դնել ի
բանտ ոտիւ զկախարդ՝ անսուաղ. քզի և զայլ
նշանս տեսեալ էր ինձա գեր ի վեր քան
զմարդկան. և առ անմտուե իւրոյ փորձել
կամեցեալ՝ եԹէ կախարդեաալ իցէ նէր զհուրն
հնոցի, ետ արկանել անդր շուն մի. և ան-
դն կիզեալ սատակեր անասունն:

Նա յետ քան և երկու աւուր բանտարկու-
Թեն ածին զԹէոպոմպոս առաջի Թագաորին.

և

և նա զարմացեալ ըզհարթուն և ըզհամարձակութիւն սքին ասէ . սթափեցարի յընտանի յուսոյ քո , որ առ խաչեալն ։ Ասէ սքն եպան. իմ յոյսն հաստատուն է առ խաչեալն ած ձշմարիտ . բայց քեզ մնայ յաւիտենական տանջանքն ի հուրն անշէջ և ի բանտ դեհենին ։ Եւ բարկացեալ բռնաւորն՝ հրամայեաց հանել զերկոսին աչսն , և վերստին ի բանտ արկանել . և քն լուսաւորեաց զաչս նորա ։ Այլք գրեն , թէ զմի յաչացն բրեալ էին , և զայն ողջացոյց Տէրն ի բանտին ։

Այն իբրև լուաւ դիոկղետիանոս , ետ բերել կախարդ մի անուանի , որում անուն էր Թէոֆիլաս . և խոստացաւ տալ նմա հարիւր լիտր ոսկի , եթէ յաղթիցէ Թէոպոմպոսի ։ Ասէ կախարդն . եթէ յաղթէ ինձ , ես հաւատամ յածն նորա . այլ ես ասէ ցուցից նշան , թէ ունիմ յաղթել նմա ։ Եւ այնպէս պարծեալ ի կախարդուն իւր Թէոֆիլաս՝ ետ բերել զուարակ . և ի խօսելն յականջս զուարակին՝ նոյնժամայն հերձաւ . և ետ կշռել զերկոսին հատուածսն , և գտին հաւասարակշիռ . և հիացաւ Թէրն և հաստատեցաւ, թէ անշուշտ յաղթէ Թէոպոմպոսի . վասն ետ ածել զերանելին . և ասաց Թէոֆիլաս ՝ առնել ըզնա զոր ինչ և դիտէ ։

Յայնժամ ասէ Թէոֆիլաս ցսքն Թէոպոմպոս. երկու արուեստս կախարդուէ փորձեմ ի վերքո . և եթէ ոչ ազդեսցէ ի քեզ և ոչ մին , հաւատամ և ես յածն քո ։ Թէոպոմպոս ասէ . յուսացեալ եմ ի քն ածն իմ, զի ոչ մերձ

ձե-

ձենայ յիս զօրուն օտար . և դու տեսցես ա-
ռաւել զօրութիւն զքոյն ընդդէմն , որով պարծիմ
և համարձակիմ առաջի Թագաւորիդ :
Յայնժամ Թէոփիլոս պատրաստեաց կերա-
կուր բժժանօք կախարդուե (2) դեղ մահա-
ցու , և կարդաց ի վէր նորա զախտրժակս չար
դիւացն . և ետ ցերանելն ենգեան , զի կերիցէ
զկորուսիչ կերակուրն : Նոյնպէս երանելի այրն
Յիսուս առնէր զքոյն նշանն ի վէր նոր . և առեալ
եկեր առաջի ամենեցուն . և ոչինչ վնասեաց
նմա : Ընդ որ հիացեալ Թէոփիլոս՝ ասաց . մեծ
զօրութիւն է Յիսուսի քրիստոնէից :
Եւ դարձեալ խառնեաց զդիւթական ըմպե-
լին ի մահացու դեղն , և կարդաց զանուն
դիւացն ևս չարագունից . և ետ սքեին Յիսու :
Եւ նոր արարեալ ի վէր զնորունական նշանն՝ արբ
աներկիւղ . և եղև նմա չար և ոչինչ . և Թէով-
նաս ակն ունէր այտնլոյ , և յանկարծակի մե-
ռանելոյ : Իբրև ետես , թէ ոչ վնասեցաւ
այրն Յիսու , ասէ . անյաղթ է զօրուն քոյն Յիսու .
և անկաւ առ ոտս երանելոյն , և հաւատաց
յԱստուած առաջի Թագրին և Յամմեծամեծաց նոր .
և ասէ . Պիղծ է Յիսու մեծ ոմն զնոյ քրիստոնէից .
և ես խոստովանիմ զնա արարիչ Յամի՝ որ ե-
րևինն և որ ոչն երևին . միայն ընկալցի զիս
ապաշխարութիւնդ , և Թողցէ խոստովանութիւնդ
զմեղս իմ՝ որոց ոչ գոյ Թիւ , զոր գործեցի ի
մանկութենէ իմմէ :
Եւ ասէր երանելի Յիսուս . գոհանամ զքեզն
Տեր , որ զմոլորեալս դարձուցեր , զկորուսեալս
գտեր , զվիրաւորեալս բժշկեցեր մարդասի-
րու-

բուլթը քով. փառք քեզ փառք, փառք ամե-
նասք երրորդութեդ, որ յարդարեցեր, յօրի-
նեցեր, այցելու եղեր ունայնացեալին յար-
դարուէ. զօրացո զսա ի վկայուէն անուանդ
քո առաջի թագրաց և զօրավարաց սոցա. զի
եղիցի և յատեանէդ քոյ վկայ հաւատարիմ
յերկրի. և սուաւ փառաւորեսցիս այժմ և
յաւիտեանս :

Նոյ ասացեալ Թեոփիլոս զամէնն, և քաջա-
լերեալ յաճ մեծապէս արուեթը և հաստա-
տուն հաւատով՝ յարեցաւ բոլորով սրտիւ ի
ներ. և ոպ գրեն ոմանք՝ գտեալ յառանձին
վայրի կիս ի բանտի զոր եպան՝ մկրտեցաւ ի
նմանէ, և անուանեցաւ սիւնեսիոս. և մա-
տուցեալ առաջի թագրին և ամ ատենին հան-
դերձ Թեոպոմպաւ՝ ասէր համարձակ. Ք՝ա-
ւատամ յաճ հայր ամենակալ և յորդին միա-
ծին և ի հոգին սբ. և ար համարհեմ զկուռս
ամ, և զդիւթուիս նց, զի ստուերք են, և
ոչ ձմարիտ. և ամենայն ինչ ի ձմարտէն այ
և ի փառս նր կատարի այժմ և յաւիտեանս.
որ և զիս ընկալցի ըս մեծի ողորմուէ իւրում.
և ես պատրաստ եմ մեռանել վ անուանն նր.
զի ապրեցուսցէ զիս յաւիտենական ի մահ-
ուանէն :

Նոյ զայս լուեալ թագրին՝ խռովեցաւ, և ամ
մեծամեծք նր ընդ նմ, և ասէ. յաղթեաց մո-
գուեթն քրիստոնէին, և աշակերտեաց զթեո-
փիլոս. արդ զի՞նչ պարտ է առնել, բայց
մահուամբ վճարել զնա ի կենացս. զի մի ճ-
այլք մոլորեսցին յայս խաբէուեթէ : Նոյ ասէ

ցոր եպան . մի պարծիր ի քոն քո , թէ այս-
պէս լինելով ապրիս ի ձեռաց իմոց : Ասէ Ե-
րանելի եպան . յուսացեալ եմ ի ձեր քոն իմ,
որ առնէ աքանչելիս միայն , զի զօրացուցանէ
զիս առ ամ չարչարանս և մահս՝ զոր ածելոց
ես ի վեր իմ հանդերձ նորընծայ հաւատա-
ցեալով . զի յաղթեսցուք քեզ և սատանայի՝
որ քև մարտնչի . և առցուք զանեղծութեան
պսակն . զի նա միայն է ահ և թիւր յաւիտե-
նից , և այլ ոք չիք :

Եւ սրտմտեալ Թիւրն հրամայեաց չորս ցից
հարկանել ի գետնի՝ երկուս ոտից և եր-
կուս ձեռացն , և կապել ընդ ցիցսն , և դնել
վէմ մի մեծ ի վեր նոր՝ ի տասն արանց թա-
ւալեալ : Եւ այն ինչ ձմլեալ լինէր երանե-
լին Յովսաւ , ասեն սպասաւորքն . ոչ է զօ-
րութիւն կախարդուն քո : Եւ սկսն սբյն այ աղա-
ղակեաց ի ձայն մեծ , և ասէ . տէր յիս օգնեա
ինձ , և զօրացո՛ զիս . և յամօթ արա զՀայ-
հոյիչս անուանդ քո սբյ : Եւ զայս ասացեալ՝
շարժեաց զլինքն ընդ վիմով , և անդէն լուծան
կապանքն , և վէմն հոլովեցաւ ի նմանէ քա-
ցաւ ոյն հնգետասան կանգուն . և եկաց Թէո-
պոմպոս ի վեր ոտից իւրոց ուղիղ :

Ո՛ արմացաւ Թիւրոն և ասէ . անյաղթ կա-
խարդ է , զայց ինձ ոչ կարէ յաղթել . և հրա-
մայեաց կախել զնա և քար կապել զպարա-
նոցն նորա . և կայր այնպէս գլխիվայր իբրև
ժամն երիս . և գոհանայր զՅս ի վեր ամ ան-
ձրկն անցելոց՝ որ վե անուանն ձեն : Ապա
հրաման տայր բռնաւորն խզել զկապանսն յո-
տից .

տից. զի այնպէս անկեալ խորտակեսցի։ Եւ
երանելին ամենևին ոչինչ միաբանեցաւ. այլ
եկաց՝ի վէր ոտից իւրոց, և փառաւորեր զԱստ։
Եւ հիացեալ Թէոն՝ սրտմտութեամբ հրամայեաց
գլխատել զաչքն նոյ. և անդէն հատաւ պա-
րանոց նոր՝ի դահճէն. և այնպէս կատարե-
ցաւ սքն եպիսն Թէոպոմպոս Չմարիտ խոստո-
վանութեամբ՝ի փառս ամենասքն երրորդութեանն։
Եւ ասէ Թագաւորն ցԹէոփիլոս. տես զմահ
եպիսին, որ ոչ կարաց ապրել մեքենայիւքն
իւրովք. արդ զղջացիր և պաշտեա զԱստ-
ուած, զի ապրեսցիս՝ի մահուանէ։
Եւ ասէ ցԹէոփիլոս սիւնեսիոսն, և ասէ.
մի լեր ինձ Թողուլ զբարի խրատ եպիսին և
սքն վիպին իմոյ, որ լուսաւորեացն զիս լու-
սով ճշգիտութեամբ և մկրտութեամբ. ոչ պաշտեմ զգ-
կուռս կռեալս և կոփեալս և արարեալս, այլ
զկենդանի Աստուածն, որ և զիս՝ի խաւարէ զեր-
ծոյց՝ի լոյս, զնա պաշտեմ, օրհնեմ և փա-
ռաւորեմ յաւիտեանս. ամէն։
Եւ իբրև եառես Թէոն, եթէ ոչ խոտորեցաւ
՝ի բան նր, հրամայեաց՝ի գուբ խոր ընկեղ-
նուլ, և Թաղել զնա կենդանւոյն. և այն-
պէս կատարեցաւ՝ի քո Չմարիտ խոստովա-
նութեամբ սքն վկայն Թէոփիլոս, որ յաւուրս հայ-
հոյիչն եր և կախարդ և արբանեակ սատա-
նայի։ Արդ սքն այսպէս կատարեցան առա-
ջինք՝ի հալածանս դիոկղետիանոսի՝ յաւուրս
ջին աոի Թէրուէ նր. այն է յամի տն 289 կբ

290։

XXXX

ոմանք և զԹէոդեսաս արարին եպս այլոյ քաղաքի՝ ի սպա-
նիա. որ են անհին ղօյցք ըստ քմից։

(2) Ուր Ճ. դնէ՝ բժժանօք կախարդուԹիք, Հ. սխալ
վերծանուԹիւք գրեալ է, բժ, կամ բժան ժանիւք կախար-
դուԹեն. իսկ լատին օրինակն գրէ՝ ոլորս կամ գալարս
ասէր կախարդականս։ Ընդ ըստ ոմանց յաւելեալ լինի,
Թէ մարմինք երկոցունց սրբոց Թադեացն՝ ի նիկոմիդիա
՝ի միում հրմի. Թող և վայր ԹեԹև տարբերուԹիս։

Վ. ԿԱՐԳԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ

Սրբոց Ղորից զինուորացն, Բասոսի, Նւսե-
բի, Նւտիքի, և Բասիլիդեայ կամ բասլի։

Ի. Յ. յունվար. 20։ Ղաբնա. Ա. ղէ=ղէ։
Բուլանդ յովհ. ՚ի յնվ. 20։ (1)

ՂՈՐԻՑ ՍՈՒՐԲ

պատուական վկայք՝ քաջ զօրա-
կանք քրի, են որդիք հոգևոր
երկանց սրբոյն Թէոպոմպայ ե-
պիսկոպոսի, ՚ի ձեռն վկայուԹ նր լուսաւո-
րեալք և վկայական պսակաց արժանացեալք.
և ունի պատմուԹ նց ըստ Նաւբնատրաց օրինակ
զայս։

Յետ վկայուԹ սրբոյ եպսին Թէոպոմպեայ, և
Թէոնէայ կախարդի, այս չորս զինուորքս՝
Բասոս, Նւսեբիոս, Նւտիքոս, և Բասի-
լիոս կամ բասիլիդես, որք էին պահապանք

ըծոյն դիոկղետիանոսի՝ ինիկոմիդիա, եկին՝ի մեսաին առաջի Թագաւորին. և լուծեալք զգօտիս՝ի միջոյ իւրեանց՝ եդին առ ոտս նր. աղաղակէին մեծաձայն, և ասէին. քրիստոնեայք եմք. և էին նք առաջաւորք և պատուականք՝ի դրան սրբուհւոյ, և մեծագոյն պատիւ ունէին քան զամ զինուորակիցս իւրեանց:

Լսեալ իբրև ետես Թագրն, բարկացաւ յոյժ, և ասէ ցնս. Թէ արդարև քրիստոնեայք էք, ոչ ասացիք զ. և նոքա ասեն ցնա. քրիստոնեայք եմք: Դիոկղետիանոս ասէ. զի՞նչ շարժեաց, և կամ զի՞նչ հաձեաց զձեզ՝ զայդ ասել ինձ: Յայնժամ պինդի ետուն իբրև՝ի միջոկ բերանոյ, և ասեն. չատ է մեզ՝ զոր յանցեաք՝ի մանկուէ մերմէ մինչև ցայսօր. կամիմք այսու հետև ապաշխարել վ առաջին յանցանաց մերոց. և խոստովանիմք՝ի ձեր մեր յն քն՝ի Թագաւորն, որ կայ և ինայ յաւիտեան. որ քաւիչ լինի վ բազում ողորմութեն իւրոյ:

Եւ յայսմ առաւել ևս խռովեցաւ Թգւորն բարկութ մեծաւ. և դարձեալ խորհեցաւ անցուցանել զբարկուէն՝ի նոցանէ. քանզի սիրէր զնս յոյժ. և սկսաւ ասել ցնոսա գաղտ. զինարդ էք քրիստոնեայք, զի բերանովք և շրթամբք խոստովանիք՝ Թէ քրիստոնեայք եմք, և սիրտք ձեր՝ի ստացուածս ձեր զանգեալ են. արդ եթէ ճշմարիտ քրիստոնեայք էք դուք, տուք ինձ զարարս ձեր զամ՝ զոր ինչ և ունիք, զի շնորհեցից զայն ընկերաց ձերոց:

Ո՛չ այս ասէր , զի փորձէր զմիտս նոյ , եթէ պահեսցեն և ոչ տացեն նմա զինչս իւրեանց ։ Յայնժամ փութացեալ երանելոյն բաստոսի՝ եկն և եբեր ոսկի լտերս քսան , և եդ առ ոտս դիոկղետիանոսի , և ասէ . ահա զայս սաստացուցածս իմ տամ քեզ ։ Նման սմա և եւսեբիոս երանելի՝ տեսեալ զյօժարուին բաստոսի՝ ինքն ընդ ինքեան եկն և եբեր ոսկի լտերս քառասուն ։ Նմանապէս և եւտիքոս այր ցանկալի եկն և եբեր ոսկի լտերս վաթսուն . և եդեալ առաջի թագրին՝ ասէ . այս ոչինչ է վճռոյ ։ Իսկ երանելի ծառայն քրիստոսի՝ հոգւով եռացեալ բազում զօրութիւք , եկն և եբեր ոսկի լտերս եօթանասուն . և ասէ . զայս ամենայնիվ արհամարհեցաք վճռոյ սիրոյն . զոսկի և զարծաթ և զհանդերձս պատուականս անարգ համարեսցուք ։

Նա ասեն ցթագրն . այս ամ ոչինչ է , և յոչինչ համարեալ է . եթէ զամ ինչ շահեսցուք , զի՞նչ օգուտ է մեզ . ոչ և գրեալ է , եթէ զամ ՚ծս շահեսցուք , և զանձինս մեր կորուսցուք , զի՞նչ շահ է . քանզի և դարձեալ ասէ պիր . զի՞նչ տացես փոխանակ անձին քումմ . և թէ՝ լաւ է անկանիլ ՚ի ձեռս ՚ծոյ , և մի ՚ի ձեռս մարդկան ։ Ո՛ի ոչ կարեմք մեք մոռանալ զվաստակս և զնեղուխս հօր մերոյ զերանելոյ վիգիլի զոր եպսին թէոպոմպեայ . քզի զքսան և զերիս աւուրս եղև ՚ի տան մերում ՚ի դիպահոլ , ոչ կերեալ և ոչ արբեալ . և ոչ նքթեցաւ անձն նր . այլ համարձակուխք և բազում զօրութ առնէր սքանչելիս . քանզի

տեսաք ՚ի գիշերին անդ լոյս մեծ . որ լուսաւորեաց զնա և զամ առուն , և շարժեաց զնաւտունն ՚ի հիմանէ ։ Ա՚ն կարեմք մեք մուտնալ զՀիմարիտ հովիւն մեր , որով գտաք զանապարհս Հիմարտուեն ։

Ա՚յլ վասն որոյ ասես դու , եթէ զոհեցիք ընծոյն , զիարդ ընծս կոչեսցուք զնա կամ զոհեսցուք , որ ոչ տեսանեն և ոչ լսեն և ոչ խօսին , և ոչ կարեն բարի ինչ առնել կամ չար ։ Վասնզի երիս առիսս եղեն ՚ի տան մերում , և ոչ տեսաք նշանս ամենևին , և ոչ զօրուեն ։ Այրին ՚ի մէջ մխորոյ՝ լի . և յորժամ տեսանէաք , մաքրեաք զփոշի յերեսաց նոցա ։ Ա՚ն ոչ զինքեանս բաւական էին բառնալ . քանզի ոչ կարէին գնալ , բարձեալ կրէին զնա մեհենաբարձք . և այսպէս խաբէին զբազումս ՚ի մարդկանէ , և քարոզէին՝ թէ այս են ածք ։ Զիտասջիր զայս ամէն թշէր . սէք ինքեանք կորուսեալ են , և զբազումս կորուսանեն . այլ դու ծանիր զնոճ Հիմարիտ , որ կայ և մնայ յաւիտեան ։ Ա՚յլ վա՛ մեր իշխանուեն ունիս , զինչ և կամիս՝ արա . պատրաստ եմք շահել զօգուտն մեր վա՛ն այն մերոյ ։

Ա՚ն լուեալ զայս թշէրն՝ հրամայեաց արկանել զնա ՚ի բանտ . և եղեն անդ աւուրս եօթն . և գայլն անդ փեսայք իւրեանց և քորք . և աղաչէին զնա , քաջալերէին և ասէին . Եղբարք փութացարուք և համբերեցէք ամ փորձանացդ . քանզի փրկիչն մեր ասաց , խնդրեցէք և տայի ձեզ . քանզի ոչ գոյ այլ հզօր քան զնոր , որ օգնական է մեր ։ Յիշեցէք և զայս եղ-

Էղբարք, զի զբարուհս Ձիս այսորիկ վարե-
ցաք ընդնայնս և անցաւորս. պարտիմք այժմ
նկրտել, մինչև հասցուք անապականուե կե-
նացն յաւիտենից. քանզի հանդիստ Ձիս այ-
սորիկ առ ժամանակ մի է. իսկ ակնկալելոյ
Ձի կեանքն յաւիտենից են. և այսպիսի բա-
նիւք քաջալերէին զնա ազգականքն իւրեանց:
Եւ յուԹերորդ աւուրն հրամայեաց Թէրն
տանել զնա յապարանսն իւր. կոչեաց զնա,
և խանդաղատեալ զնոքօք Թէրն՝ ցուցանէր
անկանիլ յոտս նոյ, աղաչէր և ասէր ցնոսա.
լուծարուք ինձ որդեակք իմ. դուք ինքնին գի-
տէք զիս և զԹէրուԹիս իմ. ոչ իսպառ բար-
կացայ ձեզ. խնայեցէք և դուք ի ձեզ, զի
մի չարաչար մեռանիցիք. քզի մահ ամ մար-
դոյ առ դուրս հասեալ կայ. ոմն պատուճով,
և ոմն անարգուեր վախճանի. դուք մի հայիք
ըզ մահ ենպսին Թէոպոմպեայ. քանզի կա-
խարդ էր, և ինքն իւրովի խնդրեաց զանար-
դուԹիե մահն: Եւ լուեալ զայս բանս՝ ոչ
խռովեցան ազատքն, և ոչ խաբեցան ի բանս
նր. այլ միաբան աղաղակէին, ԹէԹ քրիստո-
նեայք եմք. և ոչ դու կարես խաբել զմեզ.
քանզի հասեալ է ընորհքն նոյ ի վր մեր:
Ոյս իբրև լուաւ Թէրն, և ետես՝ ԹէԹ ոչ
կարաց ի հաւանուե ածել զնոսա միաբան,
հրամայեաց մի առ մի ածել զնա զառաջեաւ
իւրով: Եւ իբրև ածին զբասոս, ասէ ցնա
Թէրն. ընդ ոչ զոհես ըստծոյն իմոյ: Պինդ
ետ սբն բասոս, և ասէ. ոչ զոհեմ: Բար-
կացաւ Թէրն, և հրամայեաց ձեռս յետս

կա-

կապել զնա, և զոտս նր. և արար զնա ցոյց բարեկամաց իւրոց. և զձեռս նր հրամայեաց կտրել կացնով, ապա և զոտն. և այնպէս անդամ անդամ կոտորեցին զնա, մինչև արձակեաց զոգին երանելի նահատակն քրիս. և կատարեաց զվկայուն իւր բարի խոստովանութիւնն:

Յետ այսորիկ յառաջ մատուցին վաղվաղակի զԵւսեբիոս. ասէ Թէկղն. Եւսեբիէ խնայեա դու՛ի քեզ, և զոհեա ճշմոցն, զի մի չարչարեսցիս մեռանիցիս: Պինն ետ երանելին Եւսեբիոս, և ասէ մեծաձայն. մի լիցի ինձ Թողուլ զհոր իմ, որ սիրեաց զիս, և զսիրելի բարեկամն իմ՝ որ յառաջ կատարեցաւ, որ խոստովանեցաւ եղև իմ բարեացն: Ասէ Թէկղն. ոչ ոք կայ բարեկամ քո, և ոչ ոք կարէ ապրեցուցանել զքեզ՛ի ձեռաց իմոց: Պինն ետ երանելին, և ասէ ցնա. պապանձեա՛ց, և մի՛ ևս երկրորդեացես զբանս քո: Նարկայեաւ Թէկղն՝ հրամայեաց կախել զնա գլխիվայր զերկոցունց ոտից, և կապել զիւրաքանչիւր զոտս նր՛ի սիւնան. և այնպէս պրկեալ զարանօք՝ կատարեաց զվկայուն իւր խաղաղութիւնն:

Եւ յետ նր կատարելոյ՛ի նր՝ հրամայեաց ածել զերրորդն. և իբրև եկաց առաջի նր Եւտիքոս, ասէ ցնա Թէկղն. գիտե՛ս՝ զի որ լսեն ինձ, և առնեն զկամս իմ, չնորհեմ նց պարգևս. և որք հակառակ կան բանից իմոց, չարչարանօք հանեմ՛ի կենացս յայս. արդ ընտրեա՛ դու քեզ զպարգևան՝ կամ զմահ:

Պինն

պինի եւ սքեն եւսէքոս, և ասէ. պարգևք քո ընդ քեզ լինին ի կորուստ. մարդկան պատիւ առ ժամանակ մի է, և այլ զօրութիւն և պատիւ անվախճան է. զի յոյս երևելի չէ յոյս. արդ քո պատիւդ և յոյսդ կորուստ է մեզ։ Ո՞այս երբև ասաց երանելին յատենի անդ, հրամայեաց Թէգրն արկանել ընդ ծամեղնի նոր բևեռս, և յերիս բարժանել զմարմինս նոր. և այնպէս կատարեաց զվկայութիւն իւր զինաւորն քրիստոս։

Ապա հրամայեաց բռնաւորն ածել զչորրորդն զառաջեաւ, որում անուն էր բասիլիոս, որ պատուական էր և առաջաւոր ի պալատ նոր. և ասէ ցնա Թէգւորն. ազատեմ զքեզ, անսա բանից իմոց՝ զոր ինչ ասեմ քեզ. և յաւելցի պատիւ քո, և փառաւորեցից զքեզ քան զամենեսեան՝ որ են ի պալատի իմում. և մի ոք խաբեսցէ զքեզ սնոտի բանիւք. յո՛ւշ լիցի քեզ, զի բարի խորհուրդ խորհիմ քեզ. և արարից զքեզ իշխան ի վերայ զօրաց իմոց. զի ամ որ լսիցէ՝ երանի տացէ քեզ. և ի քէն կատարեսցի ամ արքունի հրաման. զի ոչ ոք ունիմ ի պալատանս առաւել քան զքեզ, զի քան զամ ոք առաւել սիրեմ զքեզ. լո՛ւր զոր ինչ ասացի քեզ, և հաշտի ընդ քեզ ապրիլն մեծ ճշն, և փրկէ զքեզ ի կորստենէդ յայդմանէ։

Ասէ երանելին և մեծատոհմն բասիլիոս ասէ. ո՛ դու անզգայ և անմիտ, զինչ խօսիս. ո՛չ դու և ո՛չ ապրիլդ քո կարէ կեցուցանել զինքն, և ո՛չ զքեզ՝ որ յուսացեալ ես ի նա.

զի

զի լինքն բաժին է հրոյ, և ամ որ հաւատայ
՚ինա՝ ընդ նմա այրեսցի։ Օ այս լուեալ Թա-
գաւորն՝ բարկացաւ յոյժ, և հրամայեաց բե-
րել սուր, և պատառեաց զորովայն նր. և
ասէ ցնա. վ՚ն զի ստեցեր սիրոյ իմոյ, պա-
տառեցից զքեզ իբրև զամպարիշտս մի։
Պինեհ ետ երանելին, և ասէ յաւաջ՝ք զա-
ւանդել հոգւոյն. այսօր կեցուցեր զիս. զի
ոչ օտարացայ ՚ի պատուհական մահուանէն,
զոր յաւաջ մեռան սքը եղբարքն իմ։ Նոյնս
զայս ասացեալ վայելուչն այն և բարեզարմն՝
ննջեաց խաղաղութիք, կատարեալ և սորա
զվկայութիւնն իւր։ Նոյն ՚ի միասին Թաղեցան
ջորեքին սքը զինուորքն, որք այսպէս կատա-
րեցան բարի խոստովանութիք ՚ի քն, յամի ոն
իբր 290. որ օր, ըստ. հր արաց ամսոյ, ասէ
Ճառընտիրն. այն է ըստ յայսմաւուրաց՝ արաց
ժգ. և յունվարի 20. յորում աւուր դնեն և
յոյնք զյիշատակ սքոցս պսակելոց ՚ի քն յո ՚ի
նոր մեր. որում փառք յաւիտեանս. ամէն։

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Ճ Ա Ն Օ Թ Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն Ք

(1) Յետ ունելոյ մեր ՚ի ձեռին զայսպիսի ընտիր վկայաբանութիւն ՚ի մեծ Ճառընտրի՝ ոչ կարօտացաք այլոց. Թէպէտ զի բոլանդեանք ոչ ինչ այլ յաւաջ բերեն, բայց զհամառօտագրուն ժամագրոց յունաց, որ է քաղուած վկայաբանութեանս մերոց. զնոյն լման և զայսմաւուրաց Հ. որ փոքր ի շատ ակ քաղէ։ Ուր Ճանիր, զի Թե-
րեւս զի իրիք հոմանձայնութե առ յոյնս, Հ. զրե՝ Թէ չոր-
եքին զինուորք ՚ի պատճառս նահատակութե սքոյն Թէո-
պոմ

պոմպայ հաւատացին ՚ի քո. ուր Ճ. ցուցանէ, թէ յայտնեցին զհաւատս՝ զոր ունէին. և ըստ այսմ՝ նաև ՚ի յաջորդ բանս, ուր Ճ. պատմէ, թէ ապաշխանք սքց որ տապնդէին զնո ՚ի հաւատս քն, Հ. ըստ հկոհն գրէ՝ թէ սքքն քարոզէին նոյ զհաւատս քն։ Դարձեալ փոխանակ լսերաց ոսկւոյ՝ Հ. և որ ինչ կենդինարս դնեն. և յաւելու Հ. ասել, * է ամէն կենդինար Ճ. լիտր ոսկի ։ որ երեւի չափազանց հաշիւ՝ օտար ՚ի ձառընտրէ. Թո՛ղ զի ուր Ճ. գրէ եօթանասունն լիտր վե սքյն բասիլիդեայ, Հ. եգեալ է կենդինարս Ճ. Թերևս հայելով ՚ի նախընթացս, զի քանիւ չափ աւելի էր տուեալն միոյ միոյ քան զընկերս իւր։

Դարձեալ Հ. զսքն եւտիքոս ՚ի չորս ցկցս ասէ կապել, և ՚ի չորս մասունս հերձեալ. իսկ Յ. ՚ի չորց ցկցս զնէ կապեալ, բայց յերկիս մասունս բաժանեալ։ Ալյլ մեք ոչինչ փոփոխութիւն արարաք ՚ի բանս ձառընտրին, որ է աղբիւր յայսմաւուրաց. և եթէ կայցէ ինչ թերեւս վրիպակ, չէ մարթ ուղղել նախ քան զգտանել զայն բնագիրն, որ չերևի ՚ի միջի։

Վ Կ Ա Յ Ա Ր Ա Ն Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն

Սքյն Պետրի հայրապետի։

Ա. Պետ. 21։ Ստրքն. և այլ պատմագիրք հայոց։ Պաւեման, և այլք յաստրւոց և ՚ի յունաց։

Ա. ՊՈՂՈՍ ՍՈՒՐՔ ՀՈՎՅՐՍ. պետն, որ յաստրւոց Պետ, կոչ անգէոս կոչի, էր եղեսացի մեծ տաքսագործ, և խոյրարար աքսարու թիւրին մերոյ. և եղև յորժամ եկն սքն

սէր առաքեալն Թադէոս յեդեսիա, և մկըրտեաց զարքայ, յայնժամ մկրտեցաւ և ադդէ, և աշակերտեցաւ առաքելոյն. և զգեցեալ զՀոգի նէր՝ արժանի եղև ձեռնադրիլ ի նմանէ եպս, և կարգիլ փոխանակ նէր Հովիւ և վարդապետ ՅԻՆ միջագետաց Հայոց և ասորւոց: Ա. Այդ ոնգ Հայք, նոյնպէս և ասորիք ձանաչեն զնա առաջին եպս իւրեանց յետ Թադէոսի իբրև յաջորդ նէր: Նա արդարև սէր Հայրապետն ադդէ եղև առաքելաբար քարոզ քանին այդ ոչ միայն յօւրհայ և ի միջագետս, այլև ի կողմանս ասորեստանեայց և մարաց և պարսից, սերմանելով յամէ տեղիս զաւետարանն քնի, և առնելով նշանս մեծամեծս: Նա էր յաջողուն առաքելական քարոզուն և առաջնորդուն սէյն ադդէի ի կենդանութնէ երանելի Թէքլին աբգարու. այլ յետ փոխման նէր՝ քանզի անանուն որդի նէր և սանատրուկ քեռորդին Թողին զպաշտօն քնի նայ մերոյ, և դարձան ի կռապաշտութնէ, բազում հալածանս կրեաց Հայրապետն սադդէ հանդերձ հաւատացեալ հօտիւն: Ա. Եւ յայտնութնէ նէծային վէ գաղտնի խորհրդոյ չարութեան արքային. իբր զի անանուն արքայ դժուարեալ ընդ դործն քրիստոնէից, զի մեծարեալ պատուէին երկրպագութնէ զանձառագործ դաստառակ փրկչին՝ զոր եդեալ էր աբգարու ի վէր դրան ուռհայու, խորհէր քառնալ և կորուսանել զայն, և կանգնել անդանօր զպատկեր կռոց:

Այնն իբր յարուցեալ սադդէի Հայրապետի դիշե-

շերայն՝ հաւ ըէ իւր զոմանս ի քարեպաշտից, և եկեալ ի դուռն քաղաքին՝ ետ կախել կանթեղ առաջի սքի գաւառակին, որ էր եդեալ ի գոգաւոր վայրի խորագոյնս. և կղմնտրօք ծածկեալ զայն՝ ետ ծեփել և հաւասարել որմոյ. և այնպէս խափանեցաւ խորհուրդ չարին. մինչև յետ ժամանակաց ի ծաղկիլ քրիստոնէութեն գտաւ անդ փրկչական պատկերն անարատ. և եդաւ յեկեղեցի սքի Ածածնի՝ որ յԵդեսիա։

Նոյն անօրէնն արքայն անանուն յղեաց պատճառանօք պատուէր ասէ ադդէ, զի արասցէ նմա խոյր բեհեզեայ անկուճածոյ յոսկւոյ, ոյ յառաջադոյն առնէր հօրն նր։ Ղ. այս ետ պինդ սքի հայրապետն. ոչ արասցեն ձեռք իմ խոյր գազաթան անարժանի, որ ոչ երկրպագէ քրի այ կենդանւոյ։ Յայնժամ քարկայեալ թշգրն՝ հրամայեաց միւսմ՝ի զինակրացն երթալ կարել զոտս սքյն սրով. որոյ գնացեալ և տեսեալ զնա՝ զի նատէր յաթոռ վշպուհէն, հաճ սուսերաւ և՝ի բաց կարեաց զսրունս նր. և նոյնժամայն աւանդեաց զոգին։

Օ այս ծայրաքաղ արարեալ՝ համառօտ լինի շատակեցաք, ասէ խորենացին, ոյ զառ՝ի յայլոց պատմեալ նախկին. զոր օրինակ առնէ և զքաղուճած վարուց սքյն Թադէի հարևանցի՝ առաքելով զընթերցօղս առ նախկին գրիչս. յորմէ յայտ է թէ ոյ կայ՝ի ձառընտիրս ընտրեալ վարք Թադէի, նոյնպէս պարտի լինել և ադդէի. այլ ոչ յաջողեաց

մեզ

Մեզ տեսանել զայն ։

Ա.ՅԼ արժան է լսել՝ զոր ՚ի վէր բերէ խորհուրդն, Թէ ածային իմն ակնարկուած խնդրեցաւ վրէժ մահուանն ադդէի յորդւոյն աբգարու. քանզի սիւն կձեայ կանգնել տայր յերեսիա ՚ի վերնատունն ապարանից իւրոց, և ինքն ՚ի ներքոյ կալով՝ հրամայէր զորպէսզի առնել. որ զերծեալ յուսոյացն՝ անկաւ ՚ի վէր նոր, և խորտակեաց զոտն և սատակեաց։ Եւ իսկոյն պատգամ բնակչաց քաղաքին եկն առ սանատրուկ ՚ի մեծն հայս՝ խնդրելով պայման ուխտի, զի մի վրդովեսցէ զնոսա ՚ի քրիստոնէութենէ հաւատոց, և նոքա տացեն զքաղաքն ՚ի ձեռս, և զգանձս Թէգրին. զոր առեալ յետոյ ստեաց. նաև զամարու զաւակ տանն աբգարու մաշեաց սրով. և այնպէս յաջողեալ Թէգրին համօրէն Թէգրուհեաց հայոց արշակունեաց էանց ՚ի ցեղն սանատրկոյ. բայց յետ սակաւուց եդեսիա և ամ միջագետք անկան ընդ իշխանութիւն հռովմայեցւոց ։

Ա.ՅԼ յայս ամ փոփոխութիւնս ոչ պակասեաց քրիստոնէութեան յեդեսիոյ, այլ հանդերձ հաստատութեամբ միաց անդ միշտ հաւատն քրիստոսական, և հովիւն նոքա՝ աթոռակալ սբ առաքելոյն Թադէի և յաջորդ ադդէի սբ հայրապետին մինչև ցայսօր։ Որոց անուն սքն Թադէոս և հանուն զգուշաւորս, և եւ յադդէ եպիսկոպոսէ. որոց նշմարանք երևին ցարդ ՚ի կանոնագիրս։

ՎԱՐՔ ՍՐԲՈՑՆ

Ընդարուն Թադաւորի։

Ա. պեկո. 31։ և հա Ա. և Յ. օգոստ. 16։ Յա-
ռաքելոս. ՚ա. 13։ Խորենացի. և այլ պատմագիրք
հայոց և յունաց և ասորւոց առ հաստակ։

ԱՌՔԱՅԻՆ Ի ՀԱՅՍՏ-
ցեալ Թադաւորս Ծի՝ ածասէր
և մեծահաւատ արքայն մեր աբ-
գար՝ էր արշակունի սպարթև՝
որդի արշամայ որդւոյ տիգրանայ, Թէր ամ
հայոց Ծի՝ մեծի և փոքու. որ վ՚ն նորոգելոյ
զեդեսիա քաղաք՝ որ և ուռհայ, և անդ դնե-
լոյ զարքունիս իւր, կոչեցաւ և արքայ միջա-
գետաց, և անխտիր՝ Թէր հայոց և ասորւոց.
ոյլ և Թադաւոր եդեսացւոց, և իշխան Ծի,
կիմ ըս յունաց դօքսարքա, այ իշխան տեղւոյ.
և ս տինասդիս, այ հզօր կիմ հարուստ իշ-
խան՝ ուռհենայ կիմ ոստրոյենայ, որով իմա-
նան զուռհայ կիմ զիսորձէն գաւառ սահմա-
նակից. կոչեն և արքայ ագիաբենաց, կամ
հադիաբայ միջագետաց՝ սահմանակից ասո-
ւեստանեայց. զի ցայն վայրս տարածեալ էր
Թէրուէ հայոց յաւուրցն տիգրանայ միջնոյ
մինչև ցԹուուն նէր ցաբգար։

Ա՛ս վե՛ տառաւել հեզութենն և խոնարհութենն, միանգամայն և պարծանական տիրոջն, կոչիւր Ա՛ստ այր. զոր ոչ կարելով ուղղախօսել յունաց և սորուոց, կոչեցին Ա՛ւգար կամ ագկար, աւկարիոս կամ ագկարէս և ագկարոս. ուստի եղև սովորական անուն նմ Ա՛գար կամ աբգարիոս:

Յերկրորդ ամի Թիբերիոսի սորա՝ ծնաւ փրկիչն մեր յն քն որդին այ՝ Թիբերն Թիբերայ և նորին նորանց. որ և ըստ մարմնոյ ժառանգ աթոռոյն դաւթի. վասն մեծ էր արդարև լինել աբգարու ժամանակակից և Թիբերակից քրիստոսի. այլ մեծ ևս եղև այն, զի արժանի գտաւ յերկարել՝ի Թիբերիոսէ իւրում մինչև՝ի չափ հասանելի կատարմանն քրիստոսի, և ըստ նմին առնուլ ըզլուր քարոզութենն, և հաւատալ՝ինառ Ա՛գար Թողեալ զբազմապատիկ զարտաքին գործս աբգարու՝ որովք արդոյ գտաւ առաջի հռոմէացւոց և պարսից և ամենայնի, ի կարգ ածպաշտութենն փութասցուք:

Պէտ եղև աբգարու՝ի պետս գործոյ նորա Թէ առաքել դեսպանս՝ի սահմանս պաղեստինոյ առ մանրինոս գործակալն հռոմայեցւոց զերկուս՝ի գլխաւորաց իւրոց զմարիհաբ բդեշխն աղձնեաց, և զշամշագրամ նահապետ ասպահունեաց տոհմին, և զանանէ հաւատարիմ սուրհանդակն իւր: Նմա նոյ կատարեալ գործ պատգամաւորութենէ՝՝ի գառնայն անտի եկին յերեմ տեսանել զփրկիչն մեր յն քն՝ վասն լրոյ համբաւոյ աքանչելագործութենն. որում ականատես եղեալ՝

եկին

Եկին պատմեցին աբգարու :

Ընդ որ զարմացեալ մեծախորհուրդ արքային, և լուսաւորեալ ի վերուստ՝ հաւատաց Քրիստոսի մարտասպես իբր յարդարև որդի Աստ. ան զօրութիք ոչ մարդոյ են, այլ՝ Աստ. զի չիք ոք ի մարդկանէ, որ կարէ զմեռեալս յարուցանել, բայց միայն Աստ : Եւ քանզի ապականեալ էր մարմինն իւր ի չարաչար ցաւոց՝ իբր բորոտուէ, որ պատուհեցին նմա ի պալատէ Ծին յաւաջ քան զԵօթն ամ, և ի մարդկանէ ոչ եղև նմա հնար բժշկուէ, ետ տանել առ փրկիչն Ծի Թուղթ աղաչանաց՝ գալ բժշկել զնա ի ցաւոց անտի, օրինակ զայս.

* Աբգար արշամայ՝ իշխան Ծի, առ Յն փրկիչ և բարերար, որ երևեցար յԾին Երմայեցոց, ողջոյն : Լուեալ է իմ վնտ քո, և վնտ բժշկուէդ՝ որ լինին ի ձեռս քո առանց դեղոց և արմատոց. զի ոչ ասի, տաս դու կուրաց տեսանել և կաղաց գնալ, և զբորոտս սրբես, և զայս պիղծս և զդևս հանես. և որ միանգամ չարչարեալ են երկար հիւանդութիք, բժշկես. դու և զմեռեալն յարուցանես : Եւ իբրև լուայ վասն քո զայս ամ, եդի ի մտի իմում մի յերկուց աստի. կամ Երթ դու Ծ ինչես ինքեալ յերկնից, և գործես զայդ. կամ Թէ որդի Աստ, և զայդ առնես : Որդ վնտ այնորիկ գրեցի Ես առ քեզ՝ աղաչել զքեզ, զի աշխատ լինիցիս և եկեսցես առ իս, և բժշկեսցես զհիւանդութիս՝ զոր ունիմ Ես : Զաև լուայ, զի հրեայք տրտնջեն զքէն, և կամին չարչարել զքեզ : Բայց քաղաք մի փոքրիկ է

լեմ, և բաւական է մեզ երկոցունցս ||։ Պատուէր ետ աբգար հրեշտակաց իւրոց. զի թէ ոչ կամեսցի գալ յն, գոնէ բերցեն զկենդանագիրն պատկեր փրկչին. և առ այս յղեաց ասեն ոմանք պատկերահան մի յովհաննէս անուն, որ ըստ այլոց է նա ինքն անանիա սուրհանդակ՝ զոր աստուածք հաննէ կոչէին։ Ընդ տարեալ հրեշտակաց զթուղթն աբգարու առ յն՝ պատահեցին նմա յԷմ յաւուր արմաւենեաց։ Ո այս վկայէ (ասէ խորենացին) աւետարանական բանն, եթէ էին ոմանք ի հեթանոսաց ելելոց յԵրեմ. և ոչ համարձակեաւ անձամբ մատչիլ և ասել զպատգամն առ յն, մատեան առ փիլիպպոս, և ասեն. Տէր կամիմք զյն տեսանել. և փիլիպպոս ասէ ցանդրէաս. և անդրէաս և փիլիպպոս ասեն ցյն։ Եւ յն ասէ. Եհաս ժամ, զի փառաւորեսցի որդի մարդոյ. ոմն թէ՝ հասեալ է ժամանակ իմ ելանել ի խաչ, որ է ինձ փառք, և այնուհետև քարոզիլ անուանն իմոյ և ի հեթանոսս փառօք։ Զինն երի իսկ յայնմ ժամանակի՝ յորում կոչէր զնա աբգար, ոչ էառ յանձն երթալ Տէրն. բայց թղթոյ արժանի արար զնա. որ էր փոքր պատիճ ծառային իւրոյ աբգարու։ Եւ այս էր պինակ թղթոյն աբգարու, զոր գրեաց Թումաս առաքեալն հրամանաւ փրկչին ի դիմաց նր և ի բերանոյ։

* Զրանկ էցէ այնմ, որ հաւատայ յիս, երբեւ ոչ էսկ նր տեսեալ զիս. զի գրեալ է վն իմ այսպէս. զի որք տեսանեն զիս՝ ոչ հաւատան

առասցեն յիս . և որք ոչն տեսանեն , նք հա-
ւատասցեն և կեցցեն : Ասէ վասն այնր , զի
գրեցեր դու առ իս՝ գալ ինձ առ քեզ , սր-
ժան է ինձ կատարել աստ զամ ինչ՝ վ որոյ
առաքեցայ ես : Այս իբրև կատարեցից զայս,
ապա համբարձայց առ այն՝ որ առաքեացն
զիս . և յորժամ համբարձայց , առաքեցից
զմի յաշակերտաց իմոց աստի , զի զցաւս քո
բժշկեսցէ . և կեանս քեզ , և որ ընդ քեզ են ,
ընդհեսցէ ‖ :

Ա պա՛ի գուն գործել հրեշտակաց աբգարու
գէթ զպատկեր փրկչին առնուլ ՚ի ձեռն
պատկերահանի , իբրև ՚ի դերև ելին ՚ի խոր-
հրդոց իւրեանց , զի ոչ կարէր նկարիչն առ-
նուլ իւիք զէնդրիտ նմանուն ՚ի նն , գԹագաւ-
՚ի ննե յո ծածկագիտն ամի , և առեալ դաս-
տառակ մի սք՝ եդ ՚ի վր ՚ի ծածկին երեսաց իւ-
րոց . և տպաւորեալ ՚ի նմին զկենդանագիր
իւր երկրպագելի՝ ետ նոցա ընդ փափաքանաց
աբգարու հանդերձ Թղթովն :

Օ այս Թուղթ եբեր (ասէ խորենացին) ա-
ննան սուրհանդակ աբգարու . ընդ որում և ըզ-
կենդանագրուի փրկչական պատկերին , որ
և կոչի սք դաստառակ , կամ անձեռագործ
պատկեր : Օ որս ընկալեալ աբգարու , և հա-
ւատով երկրպագեալ՝ մնայր լրման խոստ-
մանց փրկչին աներկբայ յուսով , մինչդի Թէ-
պէտև լուեալ զհամբաւս խաչելուեն նր , ոչինչ
Թերհաւատեաց . և ՚ի լսել զյարուն նր և
զհամբարձումն՝ և ս ընդ զևս հաստատեցաւ ՚ի
վր բանից փրկչին գրելոց ՚ի Թղթի անդ նր :

Ա՛պա յետ համբառնալոյ փրկչին մերոյ, և իջանելոյ հոգւոյն սրբոյ ՚ի վերնատունն, Թովմաս առաքեալ մի յերկոտասանից ՚ի կատարել զբան ՚ին իւրոյ և վիճակի, առաքեաց զմի յեօթանասնից՝ որ և եղբայր նր երկոքորեակ՝ Թադէոս անուն, ՚ի քաղաքն Եդեսիա, քժշկել զաբգար, և աւետարանել ը բանին ՚ին։ Եւ սքն Թադէոս եկեալ նախ իջևանեցաւ ՚ի տուն տուբիայ իշխանին բագրատունեաց, որք էին յազգէ հրէից. և յետ ձգելոյ զնա ՚ի հաւատս քնի՝ հանդերձ երևելի նշանօք և զօրուք, Ճանապարհ եբաց քարոզուել աւետարանին. քանզի էլ համբաւ նորա ը ամ քաղաքն, և եհաս յունկն արքայի։

Լուեալ աբգարու՝ ասէ. նա է՝ վասն որոյ գրեայն յե. և իսկոյն կոչեաց զնա. և երբ ՚ի մտանելն Թադէի՝ տեսիլ մեծ երևեցաւ աբգարու յերեան Թադէի. և յարուցեալ ՚ի գահոյիցն՝ անկաւ ՚ի վր երեսաց իւրոց, և երկիրեպագ նմ. և զարմացան ամ իշխանքն՝ որ շուրջն կային. զի ոչ գիտացին զտեսիլն։ Ասէ ցնա աբգար. եթէ դո՞ւ իցես արդարև աշակերտ օրհնելոյն յի, զոր առաք առաքել ինձ այսր. և կարօղ իցես բժշկել զցաւս իմ։ Պետրոս եհան Թադէ. եթէ հաւատացես ՚ի քն յե յորդի ՚ին, տացին խնդրուածք սրտի քոյ։ Ասէ ցնա աբգար. ես հաւատացի ՚ինա, և ՚ի հայրն նր. վ՚ոյ կամեցայ առնուլ զզօրս իմ, և գալ կոտորել զհրէայն՝ որ խաչեցին զնա, եթէ ոչ էի արգելեալ վ՚ս թագաւորութեն հռոմայեցւոց։ Եւ յայսմ բանէ սկիզբն արարեալ Թա-

Թադէի՝ աւետարանեաց նմա և քաղաքին նը. և եդեալ ձեռն՝ի վը՝ բժշկեաց զնա առ ժամ մայն. նոյնպէս և զաբգիւս պատադրոս, այս է ոտնացաւ և անդամալոյծ՝ իշխան քաղաքին և պատուական յամ տանն արքունի, նաև զամ՝ որ էին՝ի քաղաքին հիւանդք և ախտաժէտք, բժշկեաց:

Այս հաւատացին ամենեքեան, և մկրտեցաւ ինքն աբգար և ամ քաղաքն. և զդուրս տաճարաց կռոցն փակեցին. և որ՝ի բագինն և՝ի սեանն կային պատկերքն, ծածկեալ պատեցին եղեգամբք. և ոչ զոք սծէր բռնութ՝ի հաւատս՝ ոչ Թադէոս առաքեալն, և ոչ աբգար Թգւորն. բայց օրըստօրէ յաւելեալ՝ի հաւատացեալն՝ բազմանային քրիստոնեայք: Ասէ առաքեալն ձեռնադրեալ այնուհետև՝ի վը եդեսացւոց եպս փոխանակ իւր զիսոյրարարն աբգարու՝ ադդէ անուն, Թողու զնա առ արքայի. և իւր առեալ հրովարտակ յաբգարէ վ՚ն ՃԻ հայոց մեծաց, զի ամենեքեան լուիցեն աւետարանին, գայ առ սանատրուկ քեռորդի նորին, զոր կարգեալ էր՝ի վերայ Ճին և զօրացն:

Այլ երանելի Թգէն աբգար վառեալ օր ըզօր՝ի սէրն քնի՝ ոչ բաւական համարեցաւ զդարձ Ճին իւրոյ, այլ փափաքեր քարոզ լինել Ճշմարտուե առ ամ ազգս, առաւելապս առ հռոմայեցիս բարեկամն իւր և առ պարսիկս և առ ասորեստանեայս. և զի յառաջագոյն իսկ ընտանուի մեծ ունէր ընդ օգոստոս կայսեր, և ընդ յաջորդն նը տիբերեայ,

յօժարեցաւ գրել Թուղթ առ տիքեր կայսր. որ ունի օրինակ զայս ։

* Ընդար արքայ Հայոց՝ ետն իմում տիքերի կայսեր Հռովմայեցւոց՝ խնդալ ։ Վասն լսել իմ, թէ ոչինչ ծածկի ի քումմէ Թագաւորէդ, այլ իբրև զմտերիմ ոք աւելի ևս իմացուցանեմ ի ձեռն գրոյ ։ Օ՛ի հրեայք՝ որ բնակեալ են ի գաւառս սպանեստինացւոց, ժողովեալ խաչեցին զքն առանց իրիք յանցանաց՝ ի վր մեծամեծ երախտեացն, զոր արար առ նո՝ նշանս և սքանչելիս, մինչև զմեռեալս անգամ յարուցանել. և գիտեա՛, զի զօրութիք այս ոչ են սոսկ մարդոյ, այլ՝ ոյ ։ Օ՛ի և ի ժամանակին՝ յորում խաչեցինն զնա, արեգակն խաւարեցաւ, և երկիր շարժեալ տատանեցաւ. և ինքն յետ երից աւուրց յարուցեալ ի մեռելոց՝ և երևեցաւ բազմաց ։ Եւ այժմ յայմ տեղիս անուն նորա ի ձեռն աշակերտաց նր սքանչելիս մեծամեծս կատարէ. որ և առ իս ինքն եցոյց յայտնապէս ։ Եւ արդ այսուհետև ձերումդ քո գիտէ, որ ինչ արժան է հրամայել ի վերայ ժողովրդեանն հրէից, որք զայն գործեցին, և գրել ընդ ամ տիեզերս, զի երկրպագեսցեն քեզ իբրև Աստ մարիտ ոյ ։ Ա՛ղջ լեր ։

Եւ այսպիսի պանծալի նամակ ածեսեր արքային աբգարու, որ յայտնապէս քարոզ լինէր Աշմարիտ ածուէն քեզ, ոչինչ ընդեմ կացեալ ասել կայսեր՝ որ գիտակն էր տիեզերաշունչ անցիցն անցելոց, հեթանոսական մոռաք յանձն առնոյր Աստուած ճանաչել զնմ իբրև

զմի

պին ՚ի սուտ ըծօց իւրոց . քայց տակաւին ոչ
էչխեր առնել և զայն առանց Հաւանուբ ծե-
րակուտին . վայ արար սկսին ծաղրական առ
աքգար ըս օրինակիս ըս այսմիկ ։

* Տիբերիոս կայսր Հռովմայեցւոց՝ աքգարու
Հայոց Թագըն խնդալ ։ Ո՛ Թուղթ մտերմուբ
քո ընթերցան առաջի իմ . վայ ընորհակա-
լուբ՚ի մէնջ քեզ Հասցէ . Թէպետև ՚ի քազ-
մաց մեր լուեալ յառաջագոյն , եցոյց և պի-
զատոս ատուգապէս վբ նշանաց նորա , եթէ
յետ յարուԹենն ՚ի մեռելոց Հաւատարիմ ե-
զև քազմաց՝ Թէ աճ է . վայ և ես կամեցայ
առնել զայդ՝ զոր և գու խորհեցար ։ Ա՛յլ
քանզի սովորուԹի է Հռովմայեցւոց՝ աճ ՚ի
Հրամանէ Թագըն միայնոյ ոչ նստուցանել ,
մինչև ոչ փորձեալ քննեսցի նա ՚ի սինկղիտո-
սէ . վայ և իմ յայտնեալ զբանս զայս սինկ-
ղիտոսին՝ արհամարհեաց սինկղիտոսն . զի
ոչ քննեցաւ նա յառաջագոյն ՚ի նմանէ ։
Ա՛յլ մեք տուընք Հրաման ձեմ ուսմեք , որպէս
և Հաճոյ Թուբեսցի կրբ , ընկալցին զնա ընդ
աճս . և մահ այնոցիկ սպառնացեալ՝ որ չա-
րախօս կայցեն զքրիստոնէից ։ Ա՛յս վբ ժողո-
վրդեանն Հրէից՝ որ յանդգնեցան ՚ի խաչ
Հանել զնա , զորմէ լսեմ՝ Թէ ոչ արժանի
խաչի էր նա , այլ պատուբի և երկրպագուբ ,
յորժամ առից պարապուցն ՚ի պատերազմէս
սպանիացւոց ապստամբողաց յինէն , քննել
Հատուցից նոցն զարժանն ։

Ընթերցեալ աքգարու զայս գիր կայսեր՝
վնռեցաւ ՚ի նախանձ փառացն քոմի ընդէմ
ան-

անմիա խորհրդոց ծերակուտին , միանգամայն և ընդեմ չարեացապարտին պիղատոսի՝ որ արդարացուցեալ էր զանձն առաջի կայսեր . վճիռ յաւել գրել միւս ևս նամակ ձարտար՝ օրինակ զայս ։

* Ընդառ արքայ Հայոց՝ ՚ին իմում տիրելի կայսեր Հռովմայեցւոց խնդալ ։ Ողջունգրեալ ըստ արժանի քոյդ տրունձդ՝ տեսի . և ըստ հրամանի մտածունձդ քոյ ուրախացայ ։ Այս եթէ ոչ յաանուցուս ինձ , գործ պինկղէտոսիդ յոյժ այպանելի է . քանզի առ դոսա ՚ի քննունձէ մարդկան տուեալ լինի ածուին . և արդ այսուհետև եթէ ոչ լինիցի հաձոյ ածն՝ մարդոյն , ածդ լինել նա ոչ կարէ . և իբրև յայսմանէ՝ մարդոյն արժան է քաւել զածն . (այս է դէմ ընդէմ իսկունձէ ածուէ . զի ածդ է քաւիչ կամ սրբիչ մարդոյ . և ոչ է մարթ զհակառակն խորհել ։) Ասայ քեզ ՚ին իմոյ հաձոյ լծուեսցի առաքել զայլ ոք յերկիր փոխանակ պիղատոսի . զի լուծցի նա անարգանօք յիշխանունձէն՝ յոր կարգեցեր զնա . վճռ զի արար զկամս հրէիցն , և խաչեաց զքեզ ՚ի տարապարտուց առանց քոյդ հրամանի ։ Ողջ լինել քեզ ըղձամ ։

Ո՜յս դրեալ աբգարու՝ զհաւատսար թղթոյն ետ և ՚ի դիւանի իւրում՝ ի յիշատակ ձխմարտուձէ առ յապայս , ոմն և զայլսն ։ Այս յաւուրսն յայնոսիկ առիթ առեալ և ՚ի բանից ներսէհի մանկահասակ արքայի աստրեստաձնեայց որդւոյ արտաշիսի պարսից արքայի՝ գրեաց և առ նա ՚ի բաբելոն զայս ինչ ։

* Ընդ-

* Աբգար արքայ Հայոց՝ որդւոյ իմոյ ներ-
սէհի խնդալ ։ Օ գիր ողջունի քոյոյ տեսի ,
և զպերոզ լուծի՛ ի կապանաց , և զՇնաս նր
Թողի . և եթէ կամ իցէ քեզ , կարդեսցես
զնա՛ ի վերակացուն նինուէի , ոչ և կամիս ։
Այլ վա՛ այնր՝ զի գրեցեր առ իս , թէ տուր
ածել զայրդ բժիշկ , որ զնշանագ առնէ , և
քարոզէ այլ ած՝ որ՛ ի վեր է քան զհուր և
զջուր , զի տեսից և լուայց դմա . Ա՛յս ո՛չ եր
բժիշկ ըստ արուեստի մարդկան , այլ՝ աշա-
կերտ եր որդւոյն ՚ի՝ արարչի հրոյ և ջրոյ .
և վիճակ հասեալ՝ ՚ի կողմանս Հայոց առա-
քեցաւ ։ Ասայ յընկերաց նր գլխաւորաց՝ սի-
մոնէ անուն (այն է կանանացի) , նա՛ ի կող-
մանս պարսից առաքեցէ . խնդիր արարեալ՝
լուիցես նմա , յորժամ և Հայրն քո արտա-
շէս . և նա բժշկեսցէ զնա՛մ հիւանդութիւն .
և Ձանձապարհ կենաց ցուցցէ ։

Յաւել գրել ածասեր Թագրն և առ արտաշէս
արքայ պարսից գիր յորդորական վ՛ն բանից
այսոցիկ՝ օրինակ զայս .

* Աբգար արքայ Հայոց՝ արտաշիսի եղբօր ի-
մում պարսից արքայի խնդալ ։ Վ՛իաեմ ,
զի ար՛դ լուեալ է քո վ՛ն յի՛ քի՛ որդւոյն ՚ի՝ ,
զոր խաչեցին հրեայքն . որ յարեաւ ՚ի մեռե-
լոց , և առաքեաց զաշակերտան իւր ընդ ամ
տիեզերս՝ ուսուցանել ընդհանուր ։ Նա՛ մի յա-
շակերտաց նր գլխաւորաց՝ որ սիմոնէ ան-
ուանի , է ՚ի կողմանս քոյոյ ՚ի՛ր ուղեւորդ . արդ
խնդիր արարեալ գայցես զնա . և նա բժշկեա-
ցէ զնա՛մ ախտս հիւանդութե՛ն՝ որ ՚ի ձեզ . և

Ձա-

Ձանապարհ կենաց յուցանէ. և հաւատաց-
ցես քանի նը դու և եղբարք քո, և ամենե-
քեան՝ որ հնազանդին քեզ կամաւոր։ Օ՜ի
ախորժելի է ինձ զձեզ ըստ մարմնոյ ազգա-
կանս (յարշակունի տանէ պարթևաց)՝ լի-
նել ինձ մտերիմս հարազատս և ընտրեալս։
Ուր մինչդեռ պէտն այսոց թղթոյ ոչ էր ըն-
կալեալ՝ վախճանի քաջասէր և բարեպաշտ ար-
քայն աբգար, և փոխի յերկնից Թէոդորու-
թին, յամի ՇՆ՝ ի ծննդենէ անտի փրկչին
37, կի ըստ հասարակ հաշուի, 33. այն ամ
երրորդ էր քրիստոնէութե նը, և երեսնե-
րորդ ութերորդ՝ Թէոդորէ իւրոյ։ Օ՜որ բար-
ձեալ արքունի փառաւք՝ հանդերձ սաղմոսիւք
և օրհնութե՛ք Թագեցին հաւատացեալք՝ ի
քաղաքն անդ նը յերեսիա՝ առաջնորդութե՛ք
նը հայրապետին ադդէի. իսկ Թէ զինչ եղև
յաւուրս յաջորդաց նը, ունիս տեսանել՝ ի
վարս սը՛ին ադդէի, և նը առաքելոյն Թա-
դէի։

ԱՅԼ արժան է՝ ի սմին վայրի յիշատակել
և զբարեպաշտուհին հեղինէ զկինն աբգա-
րու՝ որ էր տիկնայ տիկին՝ ի Թէոդորէ հայոց,
և հաւատացեալ և մկրտեալ ընդ աբգարու
առն իւրում՝ փայլեաց առ նուաւս և յետ նը
ամ կարգօք ածնպաշտութե՛ ի քո։ Իսկ յոր-
ժամ սանսատրուկ արքայ մնչեաց զամ արու
զաւակ տանն աբգարու, և զաղջկունան հա-
նեալ յերեսից՝ յղեաց բնակել՝ ի կողմանս
հաշտենից, առաքեաց և զթագուհին հեղի-
նէ յառանձին կալուածս իւր՝ ի քաղաքն խա-

ւան՝

ուան՝ ’ի վեր թողլով նմա զտիկնուԹիւնն ամ
միջագետաց, փոխանակ բարեացն՝ զոր գը-
տեալ էր ’ի ձեռն նը՛ յաբգարէ։ Ա. յս հեղի-
նակ (ասէ խորենացին) զարդարեալ հաւա-
տովք՝ ոՂղ և զայր իւր զաբգար, ո՛չ հանդուր-
ժեաց բնակել ’ի մէջ կռապաշտից. այլ ե-
գաւ յԷդեմ յաւուրս կղոդեայ ’ի սովին՝ զոր
մարգարէացաւն ագաբոս. և տուեալ զնա
զգանձս իւր յեգիպտոս՝ դնեաց ցորեան բա-
զում յոյժ, և բաշխեաց ամ կարօտեալոց. ո-
րում վկայէ և յովսեպոս. որոյ և շիրիմ նշա-
նաւոր կայ առաջի դրանն յԷդեմ մինչև ցայս-
օր ժամանակի։

’Ա. դնիլ այսմ, ուր խնդիրք լինին առ իմաս-
տունս վասն գիւտի նը խաչին առ հեղինէ
դշխոյիւ մարըն կոստանդիանոսի, և ոմանք
պնդեն յառաջագոյն լինել զայն գիւտ, կա-
րի ’ի դէպ գալ մերոյն հեղինեայ Թագու-
ւոյ այն գործ պանծալի. բայց մեք ոչ կամ-
ցաք ընդ կարծեօք արկանել զհաստարակաց
կարծիս. զորմէ չէ տեղւոյս ասել։ Կարձեմք
և զայլ բանս պէսպէս յաղագս աբգարու.
զորս լուալ գտցես ’ի պատմուԹենէ հայոց և ’ի
ծանօԹուԹիս նը։ Ջ այժ է մեզ՝ ցայսվայր
ասացեալս ըստ խորենացւոյն յաղագս վարուց
երանելի Թգրիս մերոյ. այն է ըստ բանից նը
իՂելի, * բարեաց արմատն, և առաջինն հա-
ւատացեալն ’ի քո յազգէ հեԹանոսաց. ան-
դրանիկն ամ բարեպաշտ Թգրաց, ցանկալին
երկնաւորաց և երկրաւորաց, աբգարիոս ար-
քայն հայոց մեծաց ։ ։

Ա. ԿԱՆ.

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Աբգն Ինդոսի և Պոմպեայի, և Պղերիկոսի քահանայի, և Արկուց բիւրուցն. և որոց ընդ նոսա:

Ի. դեկտ. 24. և 29: Տէ էէլ. դեկտ. 29. և յունվարի. 4: Ի. դեկտ. 28: Լ. դեկտ. 21. 25. և 28: Ա՛ստղնտ. Ը. յոյն = նէ: Աբեաթր. աս. սուրբոսի. դեկտ. 26. երես. 1101 = 1114: (1)

Ի ՆԴՕՍ ՆԱԲՈՒՌԻՆԻ, որ և Ինդէս փառաւոր վկայն, և Պոմպեա կոյս վկայուհի, ի հեթանոսութէ դարձեալք, ի կարգէ պալատականաց կայսեր ի նիկոմիդիա, վկայեցին յաւուրս Արկուց բիւրուց, որ քան հազար նախանձելի նահատակաց՝ որ կատարեցան հրկիզութէ ի նիկոմիդացւոց քաղաքին: Որոց թէպէտև յայսմաւուրք զատանեն զպատմութէն սոցա՝ իբր յայլևայլ աւուրս կատարման ակնարկելով, բայց մեզ արժան է ըստ միով վկայաբանութէ աւանդել զնոսին՝ ըստ ձառընտրին. զոր և անայլայլակ պահէ գրեթէ ծայրէ ի ծայր մետափրաստէս. և ունի միաբան գրուածին այսպէս:

Ընդ ժամանակսն ըստ այնոսիկ եղև թէքրե-

ա-

անօրինին Մաքսիմիանոսի (որ և Հերակլէս գահակից դիոկղետիանոսի , կամ գաղերիոս արմենտարիոս՝ անուանակից նոցա) . և յերկրորդում ամի ինքնակալութեանէ իւրոյ հալածանս յարուցանէր՝ի վր՛ եկեղեցւոյն այ . և կատաղի զայրացմամբ վառեալ՝ի պատերազմ ընդեմ զօրաց բարձրելոյն՝ զամ հնարս մեքենայից չարասէր բանսարկուին իբրև զվարմ որսողաց պարփակէր՝ի վերայ այնոցիկ , որք քաջական հաւատոցն էին պաշտօնատարք , և արհամարհօղք մնոտիապատիր դիցն մոլորութեանէ ։

Ընդ՛ի սոյն ժամանակի էին քեզմք յուղղափառաց դասուցն արք երկիւղածք յոյ և Ճշմարտասէրք , հմուտք քերթողական և Ճարտարասան արհեստիցն , և առաւել ևս ծայրին գիտութեանէ և քնապատում վիպութեանէ փրկական աւետարանին առլցեալք . որք զամ հանդիսեալն և զանդանօր դործեցեալն՝ի ժամանակին իւրեանց՝ ՛ի ձեռն գրոյ պատմագրին , անմոռաց յիշատակարան թողլով զկնի իւրեանց եկելոցն ։ Որոց մի էր յայնցանէ երանելին Կիւրղոս՝ սրբազան քահանայապետն Նիկոմիդացւոց՝ի նահանգին բիւթանացւոց (որ կարծի յաջորդ սըքն թէոպոմպայ եղեալ , և է յայտնի նախորդ սըքն անթիմոսի) . այն՝ որ զսարդարեալն էր ամ քաղաքավարութեանէ ըստ այ ։

Վասնզի շիներ նա զեկեղեցիսն այ զանկեղծն և զկործանեալսն յանուծ հելլենացւոցն , կանգներ զմատուռնս մարտիրոսացն , և հաս-

հաստատեր զմիայնաստանս ձգնաւորացն . և քանիւ վիպուէ իւրոյ զօրացուցանէր զթե. բացեալսն ՚ի նոր հաւատոցն , և զամ ձանա. պարհս ձշմարտութիւնէ և զգործս արդարուէ սերմանէր ՚ի յամենեցունց լսելիս . մինչև ձեռնարկել և նմա առ այնոսիկ՝ որ յարքու. նական ապարանսն էին բնակեալ , և զյո. քունս ՚ի նոցանէ հաւանեցուցանել ՚ի պաշ. տամունս քրիստոսի արդար օրինացն . որք թո. ղեալ զձոխութիւն երեսելի մեծութենէ նոցա՝ կինչս և զստացուածս բաշխէին տնանկաց և կարօտելոց , և բոլորովին քրիստոսիւրէին զան. ձինս իւրեանց :

Օ այսոսիկ լուեալ ամպարշտին մաքսիմիա. նոսի՝ ներել ամենևին ոչ կարաց , այլ քանզի կրկին պատերազմաւ պաշարեալ էր՝ ուծա. մարտ լինել ընդդէմ եկեղեցւոյ , և վանել մարտիւ զբարբարոսս , զառաջինն թագաւ. ցանէր առ ժամանակ մի , և ասէր . ՚ի զրաւ լինել բարբարոսական մարտին՝ դարձեալ ըզ. գուշութիւն խնդրեաւ քննելոյ զքրիստոնեայս , և պահանջելոյ դատաստանաւ զվրէժս յար. համարհողաց անմահ դիցն , և յայպանողաց ուրուէ և արդար օրինացս հռովմայեցւոց . և այսպիսի գոռոզութիւնք խաղայր գնայր ՚ի պատերազմին առաջիկայ :

Նոքա բարեպաշտուէ ջահն և զամբարն ձրշ. մարտուէ , հուրն այն ուծայինն՝ զոր եկն ար. կանել յերկինս բոլորից ուրն , վերստին վա. ռէր յայնմ վայրի ևս քան զևս . և քնի զին. ուցչքն անպարտելի հաւատովք պատրաստ

լինէին հանդիսանալ ՚ի Ձակատամարտն . քանզի լսելով լուեալ էր նոցա զսպառնալիս բռնաւորին , զոր խօսեցաւ մեծաքարբառ

Հպարտութիւնն ։

Ա.րդ մինչդեռ յայս վիճակ կայր հօտն քրիստոսի , յանկարծակի երևեցաւ արեգակնափայլ ծագմամբ աստղն բարետեսիլ և վայելուչ յոյժ , գերապայծառ և մաքրամիտ , և ամ պարկեշտութիւնք զարդարեալ կոյս մի չքնաղ և զարմանալի , որում անուն Հռոմիա կոչէին , (սյն է պօճիա կիմ պօմինա , որ Թարգմանի հռովմայեցւոց բարբառով պէրուհի ,) ազգաւ և փառօք երևելի , անեալ ՚ի գահոյս Թագաւորական առագաստին . որ և յամենպարշտեն մաքսիմիանոսէ կարգեալ էր քրմապետութեան ՚ի սպասաւորութեի պաշտաման սնոտի աճօղն , որ ՚ի ներքս յարքունի ապարանս էին կանգնեալք . և առաջին իսկ էր սա և գլուխ քրմուհեաց , և ամ գոհիցն և ձօնմանց դիցն երկոտասանից վերակացու և իշխեցօղ ։

Ա.յլ զի խնդրեր բարի ծառն երկիր բարի , և ձիթենին պտղաբեր հաստատիլ ՚ի տանն ամ , տնկեաց ամ ՚ի միտս դոմնայի զխորհուրդն ամպաշտութեն , յորմէ շարժեալ զօրանայր հոգւոյն իմաստութ . և սակաւ սակաւ յառիթս պէսպէս ՚ի լսողութեի եկեալ ամային պատուիրանացն՝ ընդունէր զձաձանչ լուսոյ բարեպաշտութեն . և ըղձայր ծարաւի ոգւով հասանել սիրոյ անմահ փեսային ։ Որ և ՚ի ձեռս բերեալ զիւրս Թղթոց ամբընկալ ՚ոչն պօղոսի՝ հանապազ ընթեռնոյր , աշխատ

տասիրաբար խոկալով ի նմա ի տուէն և ի գիշերի . ըստ նմին և զգիրս գործոց առաքելոցն :

Այլ ձանձրացեալ եղեալ ամ հոգեպատում և ծածկրաշ բանիցն և նշանագործութեանց որ ի նմա , զուարձացեալ ցնծայր և թերկրեր ըստ շահաբերան հոգւոյ իւրոյ . մանաւանդ զի այնպիսի գանձուց հանդիպեալ ի միտ առնոյր զառաջինն տնանկութեն իւր ըստ հոգւոյ ի մարմնաւոր ձոխութենէս , և յաղագս ունայն գոլոյն իւրոյ յայնպիսի բարեաց և ի լուսոյ ճշմարտութենէ յանցեալ ժամանակս՝ խորին գիշեր զանցեալ իրս կենցաղոյս ի վէր իւր համարէր . և ոչ ժուժէր այնուհետև յապաղել գալ ի բարեպաշտութենէ հանդէս :

Այլեր ծածուկ դաղտաբար ի գիշերի առ ինքն կոչս մի հեզ և համուտ ածային օրինացն՝ դուստր խորհրդական սինկղիտոսի միոյ ի պատուաւորաց քաղաքին , և ցանկայր տեսանել մամբ մեծաւ ստուգել զիրս ճշմարիտ հաւատոցն քրի և պաշտամանցն . և ուսել ի նմանէ զարժանն՝ փութայր քաղաքավարել առաջնորդութենէ նր ըստ ածպաշտութենէ կարգի . և նովաւ յառաջեալ ի դեղեցկագոյն խորհուրդն՝ ի մկրտութենէ կանխեր : Ապա յարուցեալ ի միում գիշերի զանխլաբար յամենեցունց դոմնա հանդերձ ներքինեաւ միով՝ գային առ ըբ քահանայապետն կիւրղոս . և հանդիպեալ նմա՝ յայտ առնէին զփափաքումն իւրեանց ի քն :

Այլ նր ընկալեալ զնս ուրախութենէ մեծաւ ,

և

եւ խրատեալ զնա ուծական պատուիրանօք , եւ
վիպեալ զհաւատն Քրիստոսութեան՝ ինագրերը
զնա քրիստական նշանաւն , եւ իսկոյն ընդ երա-
խայան կարգեր . եւ կատարեալ զսովորա-
կանն՝ հրամայեր միւսմ ՚ի սարկաւագացն ,
որում անուն էր ագապիոս , կրթել զնա օր
քան զօր ։ Իսկ երանելի կոյսն դումնա այնու-
հետեւ յաղօթս եւ ՚ի պահս պարապեալ զկոտ-
վին մուռանայր զհեղղենական ցոփութեանցն
կրթութենէն ։

Այս ոչ ոք գիտեր ՚ի պալատան զկոչումն ըն-
ծայութեանն դումնայի ՚ի կեանս անմահ , բայց
միայն առաքինութենն էր վերձաւոր ներքինի
մի , որում անուն էր Ընդոս կամ Ընդես Ճա-
նաչիւր , սղգաւ եւ տոհմիւ բարբարոս (այր
օտարազգի ՚ի յունաց եւ ՚ի հռովմայեցւոց) .
թէպէտեւ բազում ինչ բարբարոսի , այլ ազ-
նիւ եւ պատուական , եւ ամ արդարութենէ ըն-
դունակ ։ Այս ոչ ըստ նմանութենէ կուսին առ
հաւատոն ևեթ ընթացաւ , այլ ՚ի մարտիւ-
րոսութեն անգամ յառաջ քան զնա ըղձալի
տենչմամբ փութայր թևաւորիլ . զի յան-
չափս վառեցաւ ՚ի սէրն քրիստ ։

Ընդ իբրև երկաքանչիւրքն եկեալ հասա-
նէին ՚ի սահմանադրել կէտ պայմանի մկրը-
տութենն , արժանացեալք լինէին քրիստական
կնքոյն վերստին ծննդեամբ սբ աւազանին ,
և օծման սբ հոգւոյն , և որդեդրուե հօրն
երկնաւորի՝ յարժանաւոր ձեռաց սբ եպիս-
կոպոսին կիւրղոսի . յորմէ և զերկնայինն ըն-
կալեալք զպատուական մարգարիտն՝ (այն

Ե՝ որ հաղորդութիւն ըստ կոչման հին դարուց), հասին հրաւիրմանց հոգւոյն սըբ։ Եւ որ յայնժամ առնչալն կոյսն դումնա ոչինչ առեալ քան զչորեքտասան ամաց [2]. որ հոգւով գիտութեամբ պարփակեալ ամրացոյց զինքն առնարատ մաքրութեամբ երանելին այն՝ հեռացեալ այնուհետև յամէն զգալի զբօսանաց, և՛ի բաց կացեալ՛ի անոտի և՛ի պատիր խաբէութեանց ստորաքարշ յաւիտենիս այսօրիկ, իմանալի կենաց հացին և ՚ծծային բանից միայն պարապելով։

Ընդ երթեմն առեալ՛ի ձեռս իւր երանելի կոյսն զծծային մատեանսն գործոց առաքելոցն, յընթերցուլն՛ի վեր հասանէր վազվաղակի բանին այնմիկ, յորում աշակերտեալքն առաքելական քարոզութենն վաճառելով զինչս և զստացուածս՝ բերէին դնէին առ ոտս առաքելոցն զքսակ արծաթոյն առ՛ի բաշխել զայն կարօտեալոցն։ Եւ զայս բարեաց յիշատակարան՛ի միտ առեալ ցանկալին կուսիկ, ոչքափ և ունէր արծաթեղէն և ոսկեղէն կահ սպասուց և հանդերձս պատուականս, ժողովեալ, և իւրոց ծառայիցն բարձեալ՝ գնաց՛ի գիշերի առ երանելին կիւրղոս. և աղաչէր զնա մեծաւ պաղատանօք՝ ընդունել զայնոսիկ, և ձեռօք իւրովք բաշխել աղքատաց. և ինքն լռելեայն յիւր ստորական սենեակն դառնայր՛ի պալատն արքունի։

Յաւուրն յայնոսիկ նա ինքն սքն կիւրղոս՝ ըստ հոգևոր երկանց վերստին ծննդեան հայր կար-

կարդացեալ դոմնայի , լքանելով զերկրաւորս կենցաղս՝ փոխեալ լինէր յերկինս առ Հայրն հասարակաց . և նշանք երևելիք լինէին ՚ի վախճանի նր ՚ի տեսիլ քաղմուԹե հաւատացելոց ։ Նակ երանելի կոյան Թէպէտև տխրէր ըստ մեկնիլ նր յաստեացս , այլ կնքեալ պահէր ՚ի սրտի իւրում զնմ դաշինս արդարուԹե Ձշմարիտ քհնյապետին՝ Ձգնողական առաքինուԹե նորին նախանձաւոր և նմանօղ լինելով ։ Նայև երանելին ինդես ըստ նմին Ձրգնեալ մաշէր զանձն պահօք . քանզի առ երեկոյս էր կերակուր նց հաց և ջուր միայն . իսկ զնմ դարմանս պիտոյիցն՝ որ ՚ի Թզրականս ապարանիցն մատակարարէր առ նոսա , յաղքատս ծախէին . այսպէս առնելով զօրհանապազ՝ բնաւ ոչ ումեք յայտնեցին զիրս , այլ՚ի ծածուկ ունէին յամենեցունց ։

Նայց զի չէ պարտ և պատշաճ քաղաքի՝ որ ՚ի վեր լերին՝ Թաքչել , և ոչ լուսափայլ Ձրագի դնիլ ըստ գրոՀանաւ , կամ ածային գանձուցն անյայտաբար ծածկիլ ըստ Հողով , անտուստ ուրեմն չարադև արանց մախացեալ ըստ բարի գործս նց՝ Հետամուտ եղեն իրին այնմիկ . և այնպէս ՚ի վեր բերեալ զբանն՝ Ձառէին մի ըստ միոջէ զնմ ՚ի յումնէն մեծի մատակարարին , որ կարգեալ էր ՚ի վեր արքունական պալատանն և գերդաստանաց ինքնակալին ։

O որ լուեալ նր՝ տանջանս ոչ սակաւս ածէր ՚ի վեր ինդոսի և դոմնայի , և գանս բազումս և նախատինս Հատուցանէր , Թէ կարգեալքն չեզ ՚ի Թզրական ապարանիցն ոՀրպէս վատ-

նին, կամ յինչ պատս ծախին։ Այս նոքա ոչ յայտնէին զըզձալի գիւտս հոգևոր շահիցն, այլ մեծաւ համբերութիւք կային մնային հատատուն ի ջանս նահատակութենն. զի մի մարդասիրութենն հատու մնայ՝ որ առ կարօտեալն եր՝ խափանեցի։

Բայց մի ոմն ինելքինեաց անտի (ըստ ոմանց՝ ազգաւ պարսիկ) սու իշխանն մատուցեալ՝ զմեծ և զգովելի գործ առաքինութենն նոյ իբրև զպարտաւանս ինչ պատմէր. մաքուր են ասէ, և ի կերակրոց ի բաց կացեալք, և հրաժարեալք ի հեշտութենէ, և տառապանօք ինն ձնշեալ մաշեն զանձինս. և ամ ինչ՝ որ յարքայէ առատատրեալ պարգևք ի դառա հասանեն, հակառակորդաց արքայի և ըստոցն՝ կերակուր լինին. և եթէ կամիցես լսանալ ձշմարտութիք, բաց զշտեմարանսնոյ, և տես՝ թէ զինչ ի նոցանէ ունիցին։

Այս իշխանին մտադիր յօժարութիք լուեալ յանօրինէ անտի՝ վաղվաղակի հրամայեր բանալ զսենեակ սպասուց նոյ. և ոչինչ գտանէր ի նմա, բայց զնշան ուրուննական խաչին, և զմատեան սքանչ առաքելոյն պօղոսի վերնագրեալ թղթոյն. ըստ նոսին և զգիրս գործոց առաքելոցն, և բուրվառ խեցեղէն և ձրագ, և փայտեղէն փոքր ինչ տապանակ, յորում զնշխար ոսկր հացին շտեմարանեալ պահէին, զառանց աւետարանաց կերակուրն՝ յորմէ հաղորդեալք լինէին. և երկուս ձորձս կիսփսխած շարամանեալս ի խոտոյ [3], որով մերկ ի վեր տրամ գետնոյն եղեալ լինէին.

նէին . և այն էին պատուհասեր անկողինք պոմպայի և ինդոսի աղնուականացն և ձիմարտասեր երանելեացն :

Եւրդ հարցանէր զնոս իշխանն ցասմամբ , և ասէր . ո՞ւր է ոսկին մաքուր զարդուցն , և հանդերձքն ձեր պատուականագոյնք , և ասնօթքն երևելիք : Նոքա երանելիքն ոչինչ փոյթ առնէին հարցման նր , և ոչինչ տային ամենևին պէնսէ , այլ գլխակորեալք ընդ երկիր նայէին լուռ լեայն . և ի սիրտս իւրեանց գոհանալով զնոսն՝ աղօթս մատուցանէին՝ ակն ունելով երկնաւոր վարձուցն և անանց բարուցն : Յայնժամ արքանեակ չարին մատներ զնոս ի չարչարանս՝ հարկանելով զմարմինն նց ջլատիւք , և արկանէր ի բանտ մի խաւարչային , մինչև ծանուսցէ զնոսմ իրան ստուգութիւնն թագաւորին՝ որ էր ի քաղաքի :

Նա նք այնպէս կային ի կապարանին զաւուրս բազումս . և միայն կենդանի հացն էր նց կերակուր , և ածային չնորհն էր նց ըմպելի . և այնչափ տառապանս կրեցին , զի և հացի կիմջոյ կարօտ մնային . զի դառն և անհնարին էր հրաման անօրէնն իշխանին ի վր բանտապանացն . քանզի ասէր , թէ փոխանակ այնորիկ՝ զի նք զորովայնս քաղցեալս լցուցին , նոյնպէս որովայնք նց մաշեսցին ի սովոյ , և կիզեալք ձնշեսցին ի տապոյ ծարաւոյ : Նա այնպիսի անողորմ տանջանս ի վր վկայիցն ոյ հասուցանէին , մինչ զի ի ցաւս հիւանդուէ անկանէր կոյսն փափկիկ , և ոչ ուստեք էր մխիթարուԹիւն գտանել :

Ա՛նգանօր նոյնժամայն ողորմութիւն գԹուԹիեցն ՚այ հասանէր ՚ի վե՛ր նմ՛, այն՝ որ բանայ զձեռն իւր, և լնու զամենեսեան կերակրովք. զի մինչդեռ ՚ի հսկման գիշերին ըզսովորական աղօթիսն կատարէին, երևեցան նոց երկնային դասապետութիեցն զինուորութիքն. յորոց և ՚ի փայլատակմանց լուսոյն առեգակնակերպ ձառագայթիցն երևէին հիմունք բանտի։ Այլ ողջագուրեալք երանելեացն ՚ի նը զօ՛արթնոցն՝ զօրացան, և յաղթուցեալ կային յաղօթս. և տեսին սեղան լի ամբարուք պատրաստեալ նոց. ապա քաջալերս տուեալ երանելի կուսին՝ վերացան հրեշտակքն յերկինս։

Ասէ սքէնն հաղորդեալք յերկնային սեղանոյն՝ ոչինչ յիշելին զանցելոց ժամանակաց վիշտս չարչարանացն. զի փարատեալ մերժեցաւ ՚ի նոցանէ ամ՛նեղութի՛ն նոցա. զի թէպետև ՚ի կապանս բանտին կէին, սակայն ՚ի հեշտալի կերակրոցն զօ՛արձացեալք՝ մոռանային զտրտմութի՛ն, և հանապազօր զդաւԹեան նո՛ւճագն երգէին. ո՛ւր ՚ի Ձարպոյ սպառարտուԹի՛ն լցոյն անձն իմ, և շրԹամբք ցընծուԹի՛ն օրհնեսցէ զքեզ բերան իմ։

Յետ այսորիկ յաւուր միում հասեալ լինէր անդ ինքնին Իշխանն, գիտելով՝ Թէ պակասեալ լինին ՚ի սովոյ, զի այնպէս հաւանեցուցանել մարԹասցի զնո՛ս ՚ի կամս իւր։ Ասէ յորժամ տեսանէր զնոսա պայծառս և զբա՛ռնարԹս և բերկրեալս և խնդալից երեսօք, հիանայր մեծաւ զարմացմամբ. և յերկիւղի ե-

եղեալ՝ ցնդմամբ մտաց կարծեր յածօցն ե-
ղեալ զսքանչելիս հրաշիցն ՚ի վեր նց ։ միան-
դամայն և ՚ի թշերն ակնածեալ վե ինքնա-
հրաման նեղեալ զնե՝ հրամայեաց այնուհե-
տև արձակել զնա , և թողացոյց կալ ծնալ
նց ըստ կամաց իւրեանց յանդորրութե ։ և զպի-
տոյից նց զկարգս , զինչս և զհանդերձս ե-
րևելիս և զամ պետս դարմանաց ոչ նուազ
քան զոր յառաջագոյն՝ շնորհեր նց ։

Այլ կոյսն այն վե անձին իւրոյ ոչ իմիք ինչ
փոյթ առներ յայնցանե և ոչ կարօտանայր ,
բայց միայն վե աղքատացն դասուց միայն
հոգայր թե որպես կերակրեսցե զնոսա , և
լցուսցե զկարօտութի նց ։ Այս և զղարդս
անձին իւրոյ ՚ի բազում մասունս հատանե-
լով բաշխեր աղքատաց ։ նաև աւուրս ոչ սա-
կաւ անսուաղ կացեալ՝ զկեբակուր իւր ըն-
ձեռեր աղքատաց ։ զոր տեսեալ և այլոցն
ևս՝ բազմութի ՚ի դուրս նր նստեալ դեգե-
րէին ։ Յայնժամ ՚ի տարակուսանս ըմբռըռ-
նեալ դոմնայի՝ ոչինչ ունելով պետս ՚ի լիուե
բաւականին այնքան ժողովելոյն , ապա դար-
ձեալ կրկին անգամ ձգեալ զձեռն իւր ՚ի
սապատակ զարդուց իւրոց , և զգօտին իւր
զայն՝ որ ականբք պատուականօք և մարգար-
տով եր ընտրեալ , և պայծառացեալ յոյժ
ոսկւով և արծաթով , ժողովեր ՚ի միասին՝ ի-
ջուցաներ ընդ պատուհանն , և առաքեր առ
ագաթոփոս սարկաւագ (որ ըստ սուրիոսի՝ ալի-
պիոս) , և աղաչեր վաճառել զայնոսիկ , և
զգինս նց տալ կարօտելոց ։ և թե սոքիմբք

որ-

ուրեմն բազմութեանն տնանկաց եղև ձեռնտու, ոչ գոյ ասել։

Ա.ՅԼ քանզի ոչ էր պարտ այնպիսի մաքուր և անաղտ կուսութեանն, և ամ առաքինութեանն զհետ գնացելոյ անձին՝ շաղկապիլ ընդ պատրանս ցանկութեանն անոտի կենցաղոյս ի յարկս մեղաւորաց, կամ ի գաւթիս ամպարշտաց թիգնաւորաց բնակել, այնուհետև ի հայրապարծ աղբերէն այս ինչ անօրինեցաւ ի միտս երանելւոյն։ Օ մտաւ ածէր զնածահօրն զմեծի մարգարէին դաւթի զխորհրդական հանդէսն՝ ի ժամանակի, յորում փախուցեալ էր ի սաւուղայ, թէ ուրպէս այլայլեալ ըզդէմն իւր անզգայապէս, և արտախելացն նմանեալ՝ յափսիթերս խաղայր, և այնպէս ի չխմարիտ անզգամացն ի բաց ձողոպրեալ եղև, և հաւ զյաղթութենին մեծ։ Այսպէս և սա զկամաւորական և զմարտիւրոսական կիրս յանձին բերեալ, և զչքնաղ գեղեցկուն պատկերին իւրոյ անշքացուցեալ յաչս տեսողացն, ի ձեռն այնր հնարէր զերծանել յանզգամացն պագշտուածէ. զի անբիծ և անարատ եւցէ յառաքեալսն վերին հարսնարանին. վայ յանկարծակի ելանէր ի սենեկէն ի կերպարանս անզգայից, ջուջերը զաչս իւր, թօթափիէր զարտեւանունս իւր, թողացուցանէր զտողունս ի վր պարանոցին ցլանջս, փրփրէր և անյայտ ձայն արձակէր. երբեմն զկական լալոյ բարձեալ, և յանկարծակի բարկ ծիծաղելով, և կրճտեալով զատամունսն։

Օ այս

Օ այս տեսեալ այնոցիկ՝ որ յապարանս Թա-
գաւորին էին, զոմանս գութ և վաղաքշանք,
և զոմանս սխրացումն զարմացման պաշարէր.
և գողումն և զարհուրումն ըմբռնէր զամե-
նեսեան ։ Օ որ լուեալ մեծի հազարապե-
տին՝ որ էր ի վերայ համ կայսերական պազա-
տանն, ետ առաջի իւր բերել զնա. և տե-
սեալ զեղեալն՝ Թուէր ցաւագնիլ և կարե-
կից լինել նմա. քանզի և յայնժամ յաւէտ
ուժգնակի շարժէր վկայուհին այն, և սաստ-
կագոյն երևեցուցանէր զախտն, յորժամ
իշխանն ի նա հայէր ։ Ասաի և յերկիւղի
եղեալ հազարապետն՝ բազում պահապանս
նմա կացուցանէր. զի մի ինչ վիշտ չարեաց
կրեսցէ, կամ ի վախից մղեալ՝ քարաւիժ լի-
ցի. և էր այնուհետև ոչ սակաւ Թախծուն
պահապանացն վերն. քանզի ստէպ ստէպ
անյայտ աղաղակէր և կոծէր զանձն առաջի
նոցունց ոմն զայսպահար ։
Յայնժամ մատուցեալ նոցա առ ներքինա-
պետն՝ աղաչէին զնա յաւէժապէս՝ առ քրիս-
տոնեայն արձակել զկոյսն. զի բազումք ա-
սեն նմանն սմին զառաջեալք ի մտաց՝ զա-
ռողջուն գտին ։ Օ այս ինչ նք վերն անձանց
հայցէին. զի Թերևս ազատեսցին ի ծառայ-
ութենէ նր. այլ ածէ ըստ կամաց իւրոց բերեալ
հաստատէր զայն՝ որ ինչ կուսին իղձք ցան-
կութենէ էին զերծանիլ ի ձեռաց անօրինաց.
զի զանխլացեալ լինէր բանն՝ ըստ առակին,
ձիոյ խստերախի Թոյլ տալ ի դաշտի, կամ
զէրփին առ ջուրս ածել բռամբ ։ Ընկնդիր
եղև

եղև այսոցիկ իշխանն մեծապետութիւն . քանզի և նա կամէր ազատանալ և արձակիլ ՚ի ցնորից անտի :

Յայնժամ վաղվաղակի կոչէ զեպիսկոպոսն առ ինքն , այս և ըմբն անթիմոս՝ որ էր յայնժամ՚ի նիկոմիդացւոց եկեղեցին յետ կիւրղի յառաջասացեալ քՀիւպատեին : Այս եկէնէր վաղվաղակի հոգւով ծանեաւ զիրան , որ յաղագս կուսին . այլ թաքուցեալ ՚ի սրտի իւրում՝ կայր լռելեայն : Այնպէս և կուսին տեսեալ զքՀիւպատեան՝ այլ ոչինչ անպատշաճ կամ մոլեկան ցուցանէր յանձն իւր , այլ յերեսաց սբեղն խորշեալ՝ հեղ և խաղաղական տեսութիւք զգաստացեալ երևէր . մինչ զի զամենեսեան զարմանք ըմբռնեալ էր , հիացեալ՝ թէ արպիսի զգուշութի՛ երևեցաւ յերեսս եղիսին , որ զանզգայացեալն ՚ի զգաստութեան փոխարկեաց :

Այսպա իշխանն մեծաւ աղերսանօք աղաչէր զեպիսկոպոսն՝ առնուլ զկոյսն առ ինքն , ընդ նմա և զինդոս , և ինչս բազումս ՚ի պետս դարմանին նոյ . Թերևս հնար լիցի ասէ բժշկութե՛ : Այսպէս ընդունելի՝ առաքեաց ՚ի վանս կուսանացն զդռնին , ոմն և զինդոս առ միանձնուհին . և ո՞ կարէ ասել , Թէ արչափ խրախճանեալք լինէին երանելիքն , և սիրով հոգւոյն առլցեալք :

Ի սոյն ժամանակի դառնայր մաքսիմիանոս ՚ի պատերազմէ բարբարոսաց մեծաւ յաղթութե՛ և ուրախութի՛ դիպն օգնականութե՛ մակապրելով զյաջողուճած մարտին . վ՚ս որոյ

ընծող

ամօթ իւրոց զօհս ձօնմանց կատարելով, և զարդարելով զմեհեանս նոյ, ձիրս պատուոյ բաշխեր քրմացն. և խորամանկ խորհրդով ջանայր զամ ազգս հնազանդեցուցանել անաւծ պաշտամանցն այնոցիկ և չարասէր կրօնից։ Յայնժամ և՛ ի ստադիոն ասպարիզին տեսարանս խնջոյից յօրինէր, և կոչէր զամ քաղաքն՝ ի հանդէս խաղուցն. և յետ արշաւանաց ձիընթաց կառամարտից՝ հրամայէր քրմապետացն զամ ստուտանուն դիս ամօթոյն զոսկեզինսն և զարծաթեզինսն բերել՝ ի տեսարանն. և զարդարէր զնա պէսպէս և հրաշալան պայծառուբ, և նախադրէր զնա՝ ի վէր թիւրական գահոյիցն։ Այս հրամայէր ամենեցուն երկրպագուել մատուցանել նմա ընծայս. և զպաշտօնեայս ամօթոյն պսակէր ոստովք ձիթենեօք և խոմիսական շոձիւք (որ ձօնեալ պոսիդոնի). և ցուլս և զոչխարակս զենեալ՝ առնէր տօնս ամօթոյն և ամօթուհեացն զօրն զայն. և զարիւն զոհիցն հրամայէր քրմացն սրսկել՝ ի վէր ամ զօրականացն։ Յայնմ վայրի գտան ոմանք՝ ի քրիստոնէից՝ եկեալք ոմն՝ ի հանդէս քաղաքական խաղուց. և սոքա իբրև տեսին զչարաչար կատարած հանդիսին, ոչ ևս հանդուրժեալ չարին՝ ի բաց երթային՝ ի տեսարանէն, լաւ համարելով զմահ անձանց՝ ք զշաղախել արեամբ անաւծ զոհիցն։ Ասէ անօրէնն մաքսիմիանոս մրմռեալ ընդեմ նոյ՝ ակսաւ հրապարակախօս լինել առ բազմամբոխ ժողովն հեթանոսաց բարձր բարբառով, մեծացուցանելով զսուտ

ամօթս

ըածս իւր , ևնոյ ընծայելով զամ բարիս ՅԻ՝ որ յերկնէ ևորյերկրէ , և զմեծանալն Թէոդոսէ հռովմայեցւոց ՚ի վեր ամ աղգաց՝ յոխորտ բանիւք ամբարտաւանութէ : Ա՛ւ մինչդեռ բանքն ՚ի բերանն էին ամպարշտին , յանկարծակի եղև Ընդիւն որոտմանց , և յահագին փայլատականց հրոյ շանթահարեալ կիզան մահն քաղաքին , և երևելի մեհեան կռոց . և կարկուտ ահեղ տեղացեալ ՚ի խաւարային ամպոց՝ հանդերձ յորդութէ անձրևաց իբրև հեղեղ ծովածաւալ՝ զամ սահմանս արտաւարացն հանդերձ պտղովքն ծովու աւանդեր . և բազմութէնն ըստ միմեանս խառնեալ յահաւոր սպառնալեաց՝ ընթադրելով զմեռեանս կոխան առնէին , և բազում դիակունք աւազք յերկիր անկեալ մեռանէին . և ինքն Թէոդոն մազապուրծ անկանէր յապարանս իւր . այլ զայսպիսի անաչխուժելի դատաստան ահեղ դատաւորին ՚ի դիպուածս համարեալ չարաբաստ իշխանն , ոչ մի ինչ ղեղջ բերելով՝ տակաւին կայր մնայր ՚ի նմին յամառութէ ընդեմ քրիստոնէից :

Ա՛պա յետ աւուրց յատեան նստեր , և հրամայեր ածել՝ զորս յընծայաշտութէ գտեալք լինէին . և արդար արեամբ անարատիցն կամէր ցածուցանել զսրտմտութէն սրտի իւրոյ : Հարցանէր և ՚ի դամնայի և ինդէսի , և զայլոց ոմանց, զի ոչ երևէին ՚ի պալատան կամ յատենի : Ա՛սէ ներքինապետն . դամնա անկեալ է ՚ի զգայութէնէ . և առ այժմ առ այնոսիկ է՝ որ զայնպիսիսն գիտեն բժշկել . և ընդ

նմա

նմա է ինդէս ՚ի պահպանութէն և ՚ի սպասաւորութէն նը ։ Իբրև լուծաւ զբանս գայսոսիկ Թէրն , բոլբոքէը ցասմամբ՝ Թախիծ սրտին բերելով՝ ասէր . ով անիրաւ դու և չարադգնդ ՚ի մարդիկ , զդուխս այսահարել հեռացուցեր ՚ի բարերարութէդ ածոցն , ընդէր և զինդէս պաշտօնեայ ածոցն և ածուհեացն օտարացուցեր ՚ի պաշտամանէ ։

Օ այս ասացեալ՝ հրամայէր լուծանել զգօսի՝ ներքինապետին զընդելուզեալն ակամբք և մարգարտովք , և մերկ և խայտառակ շրջել քեցուցանել ընդ քաղաքն , և ՚ի բանտ արկանել [4] ։ Իւ ապա հրամայեալ զինդէս ածել զառաջեաւ՝ վերստին կարգէր զնա ՚ի պաշտօն ածուհեացն ՚ի պալատան , ոչինչ կարծիս ունելով զքրիստոնէուէ նը ։ Իւ ինդէս ոչ եհան նմա ՚ի ժամուն զբանն ՚ի վեր . զի առաւել քարոզ լիցի Աշմարտուէ առ պալատականս . զոր և արարն իսկ . զի ոչ միայն ինքն պահէր զաւանդն բարեպաշտուէ , այլև զբազումս ՚ի մոլորելոցն ՚ի սնոտի պաշտամունս կռոցն՝ ածէր միւսանգամ ՚ի գիտութէն Աշմարտուէնէ ։

Իսայց ամպարիշտն մաքսիմիանոս օր քան զօր սաստկացուցեալ զվալածանս , և յայտնի ընդմքտական հաւատոց մարտ եդեալ՝ զտասաս այր երեր , և վերհեանս դիւաձայլ պատկերացն չիներ . և տայր քարոզ կարդալ ընտ՝ տեղիս իշխանուէ իւրոյ . Իթէ ոք աւիգէ ասէ , ոչ պաշտեմ զածս ինքնակալացն, տարադիր ելցի ՚ի կենացս , և ինչ և ասացուածք

ուշադք այնպիսւոյն յարքունիս եկեսցեն։ Ա
ղբակերը և գատաւորս անողորմս և վայրե-
նամիտ կողմնակալս ի տեղիս՝ որ ի բացեայ
էին. և սաստիկ սպառնալեօք օրէնս դնէր
նոցա, զի ուր և գտցի ոք նպաստաւորեցւոյն հաւա-
նեալ և ապստամբեալ յաթոռոյն, անողորմ և
դառն տանջանօք զրաւեսցին ի կենացս. և
առաւել ասէ զառաջնորդս աղանդոյ նոցա եթէ
գտանիցեն ուրեք, երկաթեղէն կապանօք
առ իս առաքեսջիք. զի ես զարժան վրիժուց

դիցն անարգանաց խնդրել մարթացից։ Յայնմ ժամանակի խոյզ և խնդիր լինէր վն
սբց եպսին անթիմոսի. մանաւանդ յորժամ
ի վեր եհաս թագաւորն, թէ ի նա յանձն եղև
դոմնա ի պետս բժշկուե։ Եւ զօրականն ար-
քունի բազմ անգամ սուսերամերկ զինուք պա-
տեր զեկեղեցին՝ ոչ գտանէին զհայրապետն.
քանզի խոյս տուեալ փախչէր յանապատ տե-
ղիս ուր անտեղի գործոց անօրինացն. նոյն-
պէս և դոմնա չերևէր ի միջի։ Օրս ոչ
գտեալ՝ ի տարակոյս անկանէր ամպարիշտն,
և Թախծեալ վարանէր, և իբրև ի տապոյ
ջերման տոչորէր կիզանօղ սրտմտութէ սրտին.
քանզի ի մտի եդեալ էր ընդ անհնարին տան-
ջանօք արկանել զնոքն անթիմոս առաւել քան
զամենեսեան. զի ի ձեռն պատուհասի ա-
ռաջնորդի ուսմանց իւրեանց ասէ զարհու-
րել ընդ ամենեքեան եկեսցեն ի պաշտօն ծիսոցն,
և զմեզ անաշխատ արասցեն. մանաւանդ զի
Թաքոյց ղէքնաղագործն դոմնա՝ հեռացուցեալ
զնա յապարանից. կարծեմ Թէ հրապուրեաց

և ես ինա , և կցորդակից կրօնից իւրոց արար :
Ասկյորժամ այս յոյզ քննուեն դադաթեր , զի
ոչ կարացին գտանել զնոքն այ , յայնժամ յայլ
և խորհուրդ մտաքերեր հնարագիտութիւք
բանսարկուին աղուհասաբարոյ բռնաւորն .
զկատաղութիւն զայրացմանն Թողեալ՝ ցուցա-
ներ ցածնուլ ի բարկութիւնն . և զվաղակա-
ւորն ի պատեանս իւր ամփոփել խոստանայր ,
և զօնարհ երեսս ամ հրապարակին ցուցա-
ներ . պատուիրակս հաներ , բարիս քարոզեր ,
զդառնութիւնն ի քաղցրութիւն շրջեալ մակադրեր .
Թերևս երևեսցին ասէ յայտնապէս՝ աներ-
կիւղ լեալ յիմոց պատուհասիցս . ապա միա-
հաղոյն ի վարմիմ ժողովեալ՝ բարձից յերկ-
րէ զյիշատակս նոց . զի քնաւ մի՛ երևեսցի ա-
նուն նոց ի մէջ յունաց . և այսուհիկ մեծա-
փառ դիքն մեր շնորհս բարեաց մեզ հատուս-
ցեն :

Ա.յսպիսի խարդաւանօղ և կեղծաւոր խոր-
հրդովք պատրեր զամենեսեան . և այնու-
հետև բազմութիւն քրիստոնէիցն ի համբաւ
խաղաղութե չարիմացին այնորիկ խաբեալք՝
աներկիւղ համարձակութե ի մի վայր ժողո-
վէին ի տեղեացն , ուր ցրուեալ և Թաքու-
ցեալ կային , և յայտնապես կամայորդոր սըր-
տիւք կատարէին զպաշտօն աղօթիցն :

Ա.րդ յաւուր միում յերևելոջ միահամուռ
ամ հաւատացելոց բազմութին՝ որ ի նիկոմի-
դիա և որ շուրջ ի շէնս գաւառին բնակեալ
էին , միաբանեալ ամենեքեան գային ի կա-
Թուղիկէ եկեղեցին՝ զսովորական աղօթից

կատարել : Օ՜ որ զգայեալ Թագաւորն՝ իսկ և իսկ զօրօք իւրովք վառեալ հասանէր ՚ի դրունս տաճարին այ . և անդուռս արկեալ և քեմբս բարձրագոյնս կազմեալ՝ նստէր ՚ի վէր նորա . և բազմուի զօրացն սպառազինեալք՝

անշշունչ կային առաջի նորա :

Յայնժամ խօսել սկսաւ Թէոդորն , և ասէ ցԹողոմէոս բազմուի եկեղեցւոյն . Ընդարտեւի և բարեբաստագոյն ինքնակալուհե իմոյ ներումն մարդասիրութեան յամ իրս՝ որ ծածուկն նմանեալ լիցի . զի և առ բարբարոս Թիգրան՝ որ զլուծ հարկին մերոյ գԺուարըմբերել համարին , և հնազանդին , ոչ վաղվաղակի զտեգ նիզակի զինուց իմոց շարժեմ , և ոչ նետս ՚ի պատկանդարանաց ՚ի կիր արկանեմ , և ոչ ՚ի ձեռն սուսերաց բարձրացուցանեմ զբազուկ իմ՚ի վէր նոյ , և ոչ վատնեմ զնա փութանակի վահանապատ պատնիշօք . այլ հանձարեղ և իմաստուն բժշկաց նմանեալ՝ զբարիսն ողջքական խոստմամբ կակղացուցանեմ . և սպեղանիս արկանեմ՚ի վէր վիրացն զմարդասպրութիւնն . իսկ յորժամ տեսանեմք կարեվէր խոցեալ , և ՚ի խորոջ Թաքուցեալ զվէրն , խառնօք խստագունիւք հատանեմք , և ՚ի վէր արկանեմք զդեղն կսկծեցուցիչ և զդառն ըմպելին . և ոչինչ ներումն ողորմուե գտցեն

այնպիսիքն ՚ի մէջ մարդկան :

Ա՜յ ասեմ ձեզ , և աղաչեմ , մի՛ ևս եղիցի ձեզ փորձ առնուլ զնմոյ սաստկութե և աննեղութեան բարկութե . այլ փութասջինք զոհել մեծա

ծամեծ ըմծոյն, և ՚ի նոցանէ և ՚ի մէնջ հաշտուէ գոջիք. և վայելեսջիք յամ բարիս. զի պարգևս բազումս և պատիւս երևելիս տայց ձեզ, և թեթևացուցից ՚ի ամակս հարկաց. և համապատիւս ինձ արարից զարժանաւորսն. արդ ՚ի բաց կացէք այսուհետև յաղտեղի կրօնից, և ՚ի պաշտելոյ մահաւորտ զոմն խաչէ նազովրեցի հրեայ, և մեռեալ։ Պա եթէ ոչ զայս գիտասջիք, զի իրաւունք դատաստանի իմոյ ոչ հեռի են ՚ի ձէնջ. տեսէք զտուն զայս՝ յոր յուսացեալէք, հրոյ Ճարակ տամ զսա. և զձեզ միանգամայն ընդ նմին կորուսանեմ։ Պայսպէս ամպարիշտն մաքսիմիանոս ահագին որոտմամբ և չարաչար սպառնալեօք՝ Թուեալն մահ բաշխեր յամենեցուն լսելիս, և խեթիւք հայեր յամ դասս քրիստոնէից ժողովոյն։

Պայնժամ շարժեալ ՚ի հոգւոյն սրբոյ իմաստասէրն այն՝ երիցս երանելի քահանայն Գողբիկոս կամ գղխկերիոս աւագերէց համայական եկեղեցւոյն որ ՚ի նիկոմիդա, յառաջ մատուցեալ ձեռներէց լինէր յատենին. և քարձրագոյն բարբառով առնէր բանիցն պատասխանի ՚ի գլխոց բոլորից՝ ասելով. Գիտուն լեալ քեզ ոմն արքայ, զի ոչ խոստմանց և պարգևաց քոց հաւանիմք, և ոչ ՚ի սպառնալեաց քոց երկնչիմք. զի ունիմք քաջալերիչ զնախասաձայնուելն պատուիրանի փրկչին մերոյ, որ ասէ. Մի երկնչիք ՚ի սպանողաց զմարմինն, և յոչ կարողաց սպանանելոյ զոգին. զի բարուեալքդ՝ զոր խոստանաս, կամիս

պատրել զմիտս մեր, և հանել զմեզ յայն բա-
րութենն, զոր ակն ոչ ետես և ունկն ոչ լուաւ
և ՚ի սիրտ մարդոյ ոչ անկաւ, զոր պատրաս-
տեաց ած սիրելեաց իւրոց. և որով սպառա-
նաս հրկէզ առնել զմարմինս մեր, յաններ-
ւի տանջանացն կամիս բուժել զմեզ, և ան-
ցուցանել անկիզելի ընդ յորդահոսանս հրե-
ղէն գետոյն առ նաւահանգիստն մեր քո-
ղի ոչ են արժանի չարչարանք ժամանակիս
հանդերձելոց փառացն՝ որ յայտնելոցն է.
և զնմ զփառս և զպատիւս ժամանակիս իւ-
րև զկշկռանս կիմ զատուճերս երազոյ համա-
րիմք։

Օ՛ ՚ի զուր, և ՚ի նանիր խռովեալ ես ար-
քայ, և կափուցեր զաչս իմանալի հոգւոյդ.
զիարդ ոչ իմանաս զօգուտն քո, և կամ ընդ
ո՞ չ ձանաչես զարարիչն ամենեցուն և զտուիչն
քեզ զիշխանութիւնդ. ապա թէ ոչ՝ յաղթու-
թիւնդ քո, որով ամբարհաւաձեալ պարծիս,
և անօտի և աղքեղէն փառքդ՝ որով գեր ՚ի
վերոյ կարծես լինել բազմաց զքեզ, յետ
սակաւ աւուրց ՚ի ձեռն կանանց և մանկտւոյ
անգամ (որոց ոչ կարես յաղթել) բառնի ՚ի
քէն ՚ի մերում իսկ նահանգիս. զի նանրու-
թիւնք նմանեալ են կեանք քո, և պայծառուն
քո ունայնութիւնք իջանեն ՚ի գերեզման։

Եւ զարմանամք, թէ զիարդ այնչափ տկա-
րութիւնք զգաճեալդ՝ տակաւին մարտ եդեալ
պատերազմիս ընդ եմ անպարտելի զօրութենն
այն, որ յոչէից գոյացոյց զմեզ յաւիտեանից,
և կառավարէ զբնաւս բանիւ զօրութեան իւրոյ.

և

և ինքն կայ մնայ անշարժ հաստատուբ յիւ-
րում անհամեմատ և անփոփոխելի բնութեն ։
Եւ դու ամբարիշտ մոռք ամբարտաւանեալ՝
զասպիրատուԹի՛ի բարձունս խօսելով, զան-
գուգական անունն՝ դիւաձոյլ պատկերացն
կոչես, ՚ծծս և ՚ծծուհիս կարդալով զայնո-
սիկ՝ որ յանկարգ խառնակմանէ և՛ի չարա-
սերմանց սանդարամետականին են առեալ
զայնպիսի կերպարանս նմանուԹե՛, զոր և
աղտեղի է զՀմն յայտնել. մանաւանդ զի բա-
զումքն այն են՛ի կռոց՝ որ՛ի շանց և՛ի գա-
զանաց կերպարանս են քանդակեալք ։ Օ՛ի
այնչափ կուրացոյց սատանայ զմիտս քո, մինչ
զի արարիչ երկնի և երկրի կոչես զայնոսիկ՝
որ՛ի ձեռաց մարդկան կազմեալ են. և ե-
դեր Թշնամանս անմահ զօրուԹե՛ն Նմ՝ միայ-
նոյ և բոլորեցունց պատՃառին ։

Որ և բարձրացուցեր զեղջիւր քո՝ խօսել
բանս անհանՃարս զմիածնէ՛ն Ներ, և՛ի կարգս
մեռելոց իջուցանել զանմահուԹի՛ն Ներ. որ է
կերպարան և կնիք և ծագումն անսահման
էուԹե՛ առաքչին Հօր, և փառակից և էակից
ամենազօր և Համագոյ Հոգւոյն ։ Որ կամա-
ւոր մահուՃամբն ելոյծ զիշխանուԹի՛ն մահու,
և հրաշագործ և աքանչելի յարուԹիՀն կենա-
գործեաց զմահացեալսն մեղաց. և գայ միւս-
անգամ դատել զկենդանիս և զմեռեալս.
և Հատուցանէ արդարոցն՝ բարեաց Հատու-
ցումն ըստ արդար վաստակոց Նոցա. և զանաՀտն
և զչարագործսն՝ որ իբրև զքեզդ իցեն, մատ-
նեսցէ անանց և մշտնջենաւոր այրման ան-

ՀԼՔ գՀՀԵՆԻՆ . ոլք ոչ ՀԱՆԱՑԼՔ ՎՆԱ , և ոչ ապաՀԵԱԼ ԱԿՆ ՈՒՆԼՔ ՄԵԾԻ ԱՒՈՒՐ գԱԼԱՏԵԱՆ ՆՐ . ՎԻ յԱԿՆԱՐԿԵԼՆ ՄԵՐ ՄԻԱՅՆ ԱՌ ԱրարիչՆ ՄԵՐ՝ ԱՆյապաղ ՀԱԱՆԵՆՆ ՍպԱՌՆԱԼԻՔ պԱՏՈՒՀԱՒՑՆ 'Ի ՎՐ ՔՈ , ՈՒԱՏԻ ԱԿՆ ՈՉ ՈՒՆԻՑԻՍ . ՎԻ և գՈՒ յԱյՄՀԵՏ ՈՉ ԵՍ ՀՈղՊԱրԵ-

ԼՑ 'Ի ձԵՌԱՑ ՈՅ կԵՆԴԱՆՈՅ :

ԱՂԴ ՂԱյՍ ՈՄՐ և ԱՌԱՒԱԼ ՔԱՆ զՈՅՆ ԽՈՍՔՑԱՒ ԵրԱՆԵԼՆՆ գՂԵրԻկՈՍ ԱՌԱջՆ ԹՂԹՐՆ և 'Ի ՄՋ յՈգՆԱԺՈղՈՎ ՀրԱպԱրԱկՆՆ . ՈրՈՒՄ ՆԵրԵՒլՈՒՆՆ դՆԵր ԹՂԹՐՆ , և ոչ կԱՄԵր ԱՌ ԺԱՄԱՅՆ պԱՏՈՒՀԱՍԵԼ ՎՆԱ . ՎՆ ԱԿՆ ՈՒՆԵր ՊՂՔԱՆՈՔ ԱԾԵԼ ՎՆԱ 'Ի ՀԱՒԱՏՈՒԹԻՆ , և ՆՈ ՎԱՒ ՂԲՆԱՒ ԺՈղՈՎՈՒրԴՆ ՀԱՒԱՏԱՑԵԼՈՑ . ՆՄԻՆ ԻրԻ և ոչ ձգԵԱՑ ձԵՌՆ ԱՌ ՆՈՅ , ԹԷպԷՀԱՒ Ա-ՄԵՆԵՔԵԱՆ զԱՆձԻՆԱ 'Ի ՄՆՀ ԵգԵԼԵԻՆ . ԱյԼ ԵԼ գՆԱՑ ԼՌԵԼԵԱՅՆ 'Ի ՏԱՃԱՐԻ ԱՆԱՐ՝ ՈրպԷՍ պԱրԱպ ՏԱԼՈՎ ՆՈՑԱ ԽՈրՀԵԼ ՂՕգՈՒԱՆ ԻՒ ԸԵԱՆՑ : ԱՀ ՈՄՐ ԺՈղՈՎՈՒրԴՔ ՀԱՒԱՏԱՑԵԼՈՅՆ ՀՈրՀՆ ԲԱՂՈՒՄՆ ՈՒՆԵԻՆ գՂԵրԻկՈՍՒ ԻՄԱՍՏՈՒԹԵՆ և ԱՃԱԽԱՍ վԶՊՈՒԹԵՑՆ :

ՎՊԱ ԽՈրՀՈՒրԴ 'Ի ՄՈի ԵգԵԼ ՔՆԱՒՈՐՆ՝ ԹԷ ցՈրՉԱփ կԵՆԴԱՆԻ Ե ՔԱՀԱՆԱՅՆ ՈՅ , ոչ կԱրՀ ԽԱփԱՏԵԼ զԺՈղՈՎՈՒրԴՆ 'Ի ՀԱՒԱՏՈՑ , կԱՄ ԵրկՓՒՂկԵԼ զՄԻԱՔԱՆՈՒԹԻՒՆՆՁ , ՄԻԱՆ գԱՄԱՅՆ և յՈգԻ ԽՈՅԵԱԼ 'Ի ՀԱՄԱրձԱկԱԽՕՍՈՒԹԵՒՆ ՍՐՅՆ , ոչ ԸԵրկԱրԵր զգԱՑՈՍՄՆ ԲԱՐ կՈՒԹԵԱՆ , ԱյԼ ՀրԱՄԱյԵր զԻՆՈՀՈՐԱՅՆ ՄՈՏՆԵԼ 'Ի'ՆՔ ԵկԵՂԵցԻՆ ՈՅ , և ՈՒՆԵԼ պԵրԱՆԵԼԻՆ գՂԵրԻկՈՍ և ԱրԱՏԱՔՍ ՀԱՆԵԼ : Օ. Որ ԻրՔՆ ՈՐԱԵԱԼ կԱցՈՒՑԻՆ ԱՌԱջԻ ԹՂԹՈրԻՆ , ոչՆՉ ՀԱրց-

հարցմանց արժանի արարեալ՝ հրամայէր տա-
րածանել ի գետն, և զալար արջառաջլօք
հարկանել յոյժ. մինչև վաստակեցան ձեռք
դահճացն։ Իսկ նա զտանջանսն առ ոչինչ
համարեր. այլ գոհանայր զնոսն, որը վա՛ ըզ-
չարչարանսն համբերել կրեր։

Յայնժամ սաստկացուցին զտանջանսն, և
սկսան արբանեակքն սատանայի երկաթի
եղնգամբք քերել զկողս նր, և զահս վա-
ռեալ մատուցին ի վէր մարմնոյն, որոյ պատ-
ուական արիւնն ի սաստկապոյն քերանացն
ոռոգանէր զերկիրն. իսկ նր վկայն ոչ դա-
դարեր ի քարոզել զձշմարտութիւնն, և ի
յանդիմանել զմոլորութիւն անօրինաց. մին-
չև անշնչացեալ և պակասեալ ի ձայնէ՝ ոչ
ևս կարեր շարժել զլեզուն։ Այն քարոզն
աղաղակեր և ասեր. խնայեա՛ ի լեզուդ քո
ով գլերիկդ, և մի լինիր ամբարհաւաճ և
պաճուճաբան. և մի խառնակեր զհանդէսս.
պատուէա զհռովմայեցւոց տէրութիւնս, և մի
շփոթեր զատեան ինքնակալացն. և մի ընդ-
դեմ հելլենացւոց իմաստնոցն զայն լինչ իրս
բարբառէր՝ որ ոչ վայելէ։ Այսպիսի բանիւք
քարոզն զհրապարակն լնոյր. այլ ոչ տանջե-
լումն հաւանեցոյց բռնաւորն զվկայն քրիստ, և
ոչ ողբանօքն հնազանդեցոյց։

Իսկ երիցս երանելին զօրացեալ ի հոգւոյն
սրբէ՝ գոչեր մեծաձայն ի հրապարակին, և
ասեր. Ես յո միածին որդի, ձառագայթ և
կերպարան բարձրելոյ քո հօր, վստահութիւն
իմ և ուժգնութիւն, զօրացո զիս յաւմի. զի ի

ձեռն բազմագունակ չարչարանացս բազմաց-
ցի առ իս բրաբիոն բարեացն հատուցմանց
ըստ ամ սքս քս ։

Ի վեր քանիցս այսոցիկ սրտմտեալ Թէոդորն՝
ցասնոյր սպասաւորացն , զի առաւելացուս-
ցեն զտանջանս սրբոյն . և նոքա ըստ հրամանի
բռնաւորին այնչափ հարկանէին զքանցեալ
մարմինն նր , մինչև անշնչոց նմանեալ եղև ,
և մորթ մարմնոյն ի յօդոյն փքայեալ՝ թա-
փեալ լինէր հանդերձ մսովն և ջլօքն , պա-
տառ պատառ յերկիր անկանելով . մինչև
երևիլ ոսկերացն , և զարմանալ ամ տեսա-
րանին ։ Իսկ երանելի նահատակն շարժե-
լով միայն զշրթունսն՝ տակաւին ասէր մեղ-
մաձայն . Ծառայ եմ միայնոյն ես Թէդրին
յաւիտենից . զմի որ՝ որ արար զերկինս և
զերկիր , զնա խոստովանիմ . և ի նա յուսա-
ցեալ՝ սպասեմ անձառ պարգևաց նր . կռոցն
ես ոչ զոհեմ , որ քան զշունսն ևս վատթա-
րագոյնք են ։

Յայնժամ անօրէնն բռնաւորն ոչ հանդուր-
ժեալ համարձակուԹե սքյն՝ վձիռ կնքէր
ի վր նր , զի արտաքոյ քաղաքին խաչեսցի ,
և մարմին նր հրով մաշեսցի ։ Իբրդ առեալ
դահճացն զնահատակն քնի՝ քարշելին ընդ փո-
ղոցամէջ քաղաքին . մինչև ածին արտաքոյ
դրանն ի տեփարակ տեղւոջ մերձ յեզր ծո-
վուն . ուր և զփայտն իսկ կանգնեցին ։ Ու-
նր հայեցեալ ընդ արևելս՝ սկսաւ ի ծածուկ
աղօԹել՝ շրթանցն միայն շարժելով . և իբ-
րև ի վեր առաքեաց զամէնն , ասէ ցդա-
հիճան .

հիշման. եկայք կատարեցէք վաղվաղակի ըզ-
հրամայեալսն ձեզ ի բանաւորէն. և ինքնին
դիմեալ ի խաչն, տարածեալ զձեռս իւր
քաւեռեցաւ ի վեր նր։

Այս ապա սպասաւորքն սատանայի սաստկա-
ցուցանէին զհրատ բորբոքել բոցոյն ի ներ-
քոյ նր ժամս ինչ, ողջակիզել զնա ի բարձ-
րութենէ խաչին. և նր աղաղակեալ ի ձայն
մեծ՝ ասէ. ահր յն ընկալ զոգի իմ ի հոտ ա-
նուշից, և խառնեա զնս ի ձիւր որոց սիրե-
ցինն զքեզ և զօր երևելոյ գալստեանդ քո.
և իսկոյն աւանդեաց զոգին։

Յաւուրսն յայնոսիկ լինէին զոհք և նուէրք
երկոտասան դից ի պալատան. իսկ ինդէս,
որ և ինդոս ներքինի ածասէր, ի սենեակ
մի մթին արգելեալ զանձն, և քրձազգած
լեալ՝ ողբայր զկորուստ այնոցիկ՝ որ զոհէին
կուռց։ Այս յորժամ լուրն այն հասանէր յա-
կանջս Թէքլին, հրամայեաց ածել զնա առա-
ջի իւր. և յետ անարգանաց վն անուճանն
քոնի՝ ետ ձեռս յետս կապել զնա, և անուր
երկաթի արկանել ի պարանոց նր, և ար-
կանել ի բանտ խաւարչտին, և սնդել զոտս
նր ի կոձեղս։ Այնուհետև ի խնդիր լինէր
սքեմ կուսին գոմնայի. և պագշոտականն յի-
մարութեաբ մաշէր ի միտս իւր վն նր. մինչև
մուտս եալ զոր վն նր լուեալ էր, ասէր մե-
ծաձայն. ոՀր է գոմնա՝ արտեմեայ և ա-
թենայ մեծափառութեան ածուհեաց քահանայ-
ուհին. և իբրև ոմանք ի պատուհասուորաց պա-
ղատանն ծանուցանէին նմա միւսանգամ զե-

ղեալ

ղեալ իրան՝ որ վասն դումնայի , նոյնժամայն հրամայեաց հատանել զգլուխ ներքինապետին՝ սակս հեռացուցանելոյ զդումնա յարքունական ապարանիցն ։

Ապա այնուհետև զինուորս բազումս սպառազինեալս առաքեաց ՚ի վր մենաստանաց կուսանացն , զի զդումնա գտեալ ՚ի մէջ ածցեն ։ Այն իմացեալ երանելոյն՝ առնական զգեստիւք գաղտաբար խոյս տուեալ գնաց ՚ի վանաց անտի՝ ուր էրն . զի այսպէս իրատեաւ նմա մայր վանացն ապապիէ ։ Եւ իբրև ոչ գտին զկոյսն , մրմռեալ անօրինացն իբրև զգազանս արիւնարբուս՝ նախանձ ընդէմ առնեցուն խորհեցան՝ և զայլ սրբասնեալ կուսանսն չարաչար քարշել և յանարգանս մատնել . իսկ նոքա փախուցեալք՝ յայրս և ՚ի ծերպս վիմայց ընդ գազանս վայրենիս առնէին զբնակութիւնս իւրեանց . և բազումք ևս այնոքիկ էին՝ որք անկան ՚ի ձեռս դահձաց . այլ աներևոյթ զօրուն վերին խնամոցն՝ ոմն զհաւատան , նոյնպէս զմաքրութիւնն անարատ պահեաց ։

Երդ մի ոմն երևեալ ՚ի մէջ սքեղն անհամեմատ գեղեցկութիւնք և բարի վարուք զարդարեալ , որում անուն Մելխիսիա կոչիւր . զսա տեսեալ գործօնեայքն չարին , և պագշտուքն յիմարեալք , և ընդ միմեանս խուճապեալք դասուց զինուորացն մոլեկան ցանկութիւն՝ յափշտակելոյն զնա ՚ի միջոյ քերցն . և բռնաբար վերամբարձեալ քարշելոյն մուծանէին ՚ի յարկս անօրինելոցն . և ՚ի հուշակ համբա-

ասյ նը կուտեցան ի տեղին յայն որփանօք երիտասարդք ։

Ա.ՐԴ մինչդեռ կայը նա արգելեալ յանապագուելե տեղւոջն յայնմիկ ի պանդոկի, գայս ի յերկինս համբարձեալ կուսին՝ առ մեծ նաւապետն ակնարկելով, հեղոյր զանձն իւր առաջի հզօրին զօրութե , այնմ՝ որ եկն ի բառնալ զմեզս ձեր, և գոչէր ասելով . Ընդ իմ և ձեր իմ, յո փրկիչ իմ և կեցուցիչ, հայեաց ի պատրաստ քնակուէ քումմէ յանապատ աղախին քո , և մի տար յապականութեն զքո ժառանգութես . և անպղտ և անարատ պահեա զառագաստ կուսութես . զի քեզ խոստացայ պահել զկուսութե իմ անարատ արգարութե ։ Լու արդ երևեցո դերեսս քո ամբիծ և անապական փեսայդ երկնաւոր , և փութա՛ յօգնել ինձ . և մի մնաներ գաղանայ զխոստովանութե անսէանդ քո . զի և առնուն քո փառաւորեսցի ի մէջ բարբարոս և ամպարիշտ ազգացս . և ես արժանի եղէց անարատ մաքրութե զընթացս իմ կատարել , և այլոցուէ հանդիպիլ քումմ փառացդ , և հասանել մասին սքեղն ի լոյս ։

Ա այս հանդերձ արտասուօք պաղատանս մատուցաներ առ ՝ն երանելի կոյսն Թէոփիլա . և իբրև կատարեաց զաղօթեան , ի ոմն յամպարիշտ զօրացն սեղեխաբար վատաթալեալ խորհրդով կամեցաւ մերձենալ ի նա . և յորժամ հնուպ եղև , վաղվաղակի ըմբռնեաց դնա ահ և դողութն և սասանութն . և լսէր ի չարէն՝ անկաւ և անշնչացաւ առ

ոտս Թէոփիլեայ իբրև զմեռեալ ։ Եւ իբրև ժամք բազք անցին , և ոչ ելանէր ՚ի դուրս , այլ ամն եմուտ ՚ի ներքս . և տեսանէր անձառ լոյս փայլատակեալ զկուսիւն . յորոյ ՚ի նշողէին առաժամայն խաւարեալ ՚ի լուսոյ աչացն՝ և նա ոչ կարէր ելանել ընդ դուռնն ։

Ասէ որք արտաքոյ կային առ դուրան , ոչ գիտեալ զեղեալսն՝ մտանէին և նք , իմանալ՝ զինչ եղև . և նովին պատուհասիւք և նոքա տանջեալք լինէին ։ Յայնժամ քաղմութիւն ՚ի միասին մտեալք՝ տեսանէին ահագին իրս հրաշից . զի երանելի կոյսն նստեր լուսեղէնն առանձինն , և ընթեռնոյր զաճեայն գիրսն՝ կիսզաւետարան զոր միշտ չինքեան կրեր . և երիտասարդ մի կայր առաջի նր լուսեղէնն , յորոյ երեսացն փայլատակունք լուսոյ արձակէին ։ Զայս իբրև տեսին , յերկիւղ մեծ ընկնեալ՝ հապճե ուրեմն զանձինս Ճողոպրէին , և արտաքս ելանէին ՚ի տանէն , ասելով . մեծ է աճն քրիստոնէից , և անյաղթ և անպարտելի է զօրութիւն նր ։ Եւ յայնմանէ բզմբ հաւատացին ՚ի Տր , և ուսան զաճեայսն։

Ոմն եղև յականջս մաքսիմիանոսի , զի անշաղախ մնաց կոյսն ՚ի զինուորացն , և կախարդութիւն համարեալ զայդ մեծասքանչ զօրութիւնն՝ ասէր , թէ չարիմաց կախարդասար աղանդիւք զայնոսիկ գործեն գալիլեայքն առ ՚ի պատիր խաբէութիւն բազմաց ։

Ասէ լուսատեսիլ երիտասարդն կալեալ զձեռանէ կուսին՝ առաջնորդէր նմա անձառ լուսոյն

սոքա մինչև յեկեղեցին, և ասէր. խաղաղութի՛ք ընդ ձեզ. և ինքն յերկինս վերանայր։ Յայնժամ երանելին այն երկիւղալից խընդութի՛ք պաշարեալ գոհութեի՛ն յոյժ մատուցանէր ոյ մարգասիրին, որ փրկեաց զնա յամենայնէ սատանայի։ Նոքա բազմութիք ժողովոյն եկեալ՝ ի մէջ դիշերին՝ ի կաթուղիկէ եկեղեցին կատարել զսովորական աղօթսն, իբրև տեսին զնա՝ ինեըքս, զարմանք կալաւ զամենեսեան. քանզի էր նա ազնուականագոյն՝ ընտանի և ծանօթ բազմաց։ Եւ նա պատմեաց զնոսա անցս չարչարանացն, եթէ ոչ պատրաստ զօրութիքն ոյ յամէ փրկեցաւ։

Ընդ իբրև լուան զայս նոքա բազմութի՛ն հաւատացելոցն, զձայնս խրատանց առ նոսա ամբարձին առ հասարակ. փառս՝ ի բարձունս առաքէին արարչահաս զօրութեի՛ն ոյ, և աղբիւրս արտասուաց հեղուին ամենեքեան, մինչև գրեթէ թանալ զյատակս սրբոյ տաճարին։ Նոքա սրբուհին Թէոփիլա ընկենոյր զինքն առաջի սրբոյ սեղանոյն ոյ, և արտօսրաց հեղձ հառաչմամբ աղօթս մատուցանէր ամենակալին՝ գոհանալով յաղագս փրկութե՛ն անձին իւրոյ։

Յաւուրսն յայնոսիկ ըստ հրամանի չարագործ բռնաւորին մաքսիմիանոսի՝ արքանեակք նոր չարք՝ ևս դժնդակ երևեալ՝ զհետ էին բարեպաշտից գլխատորաց, և հետապընդիր լեալ խնդրէին. և գտեալ՝ ձերբակալ արարին, և ածին յատեան Թիւրին զդատողն, որ փառօքն խոկ և քաղաքական շքով պայծառացեալ

ցեալ էր, նախանձուր և հրամանատար ի վր
ամ գործակալաց պալատանն. և զմարդո-
նիոս իշխան երևելի, և զմիգդոնիոս նորին ըն-
կերակից, և զյառաջասացեալն ինդիս ներ-
քինի, և զայլ ևս բազում հաւատացեալս ի
ն, որք էին ի պատուաւոր իշխանաց արքու-
նական դրանն։ (5)

Որոց ի ցասումն բարկութե եկեալ անօրէնն
մաքսիմիանոս՝ ասէ. երդուիմ ես յանմահ և
յամենակալ աստծոն, զի ոչ խնայեցից ի ձեզ,
այլ զամ տեսակ տանջանաց աստից ի վր ձե-
րոյ ամպարշտութեդ. և տայ զմարմինս ձեր
գազանաց երկրի և թռչնոց երկնից. զի և
այլք երկուցեալք՝ ոչ օտարասցին ի պաշտա-
մանէ աստծոյն. և հրամայեր զդօսի նոյ վաղ-
վաղակի լուծանել, և մերկ առնել զնա յիշ-
խանական հանդերձից։ Եւ նոքա միաբա-
նեալք միով հոգւով և միով բերանով աղա-
ղակէին ասելով. քրիստոնեայք եմք և ծա-
ռայք ամենակալին նոյ՝ սարսռոյին զերկինս
և զերկիր, և որ ի նոսա արարածք իցեն. և
զնա պաշտամունս քո ոչ թագաւոր իբրև
զայլ անպիտան վարկանիմք, և իբրև զե-
րազք զարթուցեալոցն։

Յայնժամ ևս առաւել ի չարուն սրտմտութե
բորբոքել թագն մաքսիմիանոս, հրամայեաց
առաստանօք զոտս և զձեռս նոյ պարանդե-
լով տարածանել ի գետին, և վայրենի մա-
հակօք ընդ երկար տանջել զնա։ Եւ դահիճքն
շուրջ զնոքօք եղեալք ի վաղուընէ աւուրն մին-
չև յերեկոյն՝ յանխնայ հարկանէին զնա, ոչ-

ինչ ամենևին խնայելով հասարակաց բնութեան։ Այս մինչ դեռևս կենդանի կային նք՝ ի տանջանս չարչարանացն, հրաման տայր կապեալ ոտիւք և կապեալ ձեռօք արկանել ի բանտ. Թոռղ և զայլսն. զի անյապաքար սուր նր ձարակէր զամենեսեան։ Այսոքիկ առանձին վկայք ժամանակին. ժամէ ասել զհամագումար բազմութէն երջանիկ վկայեցոյն յաւուրսն յայնոսիկ ի Նիկոմիդիա։

Կատարումն երկրորդ Էջմիածնի։

Երդ քանզի պարտ էր մեծագունի և խորհրդական տնօրինեցելոյ բանին և ծնիցելոյն ի կուսէն ընծայաբերել զանձինս իւրեանց՝ որք ի նա հաւատացէքն էին. քանզի մերձեալ էր տօն ածայայտնուէ փրկչին մերոյ և ըստ մեզ շրջեցելոյն այ, իբրև ժողովեր բազմութէն հաւատացելոց ի կաթուղիկէ եկեղեցին (որ յոմանց կոչի եկեղեցի սքին երիւնեայ), յայնժամ սինկղիտոսն ամ իշխանական դասուք և գնդօք զինուորացն մատուցեալ առ մաքսիմիանոս՝ ասեն. Թագաւոր յաւիտեան կեաց. քզի ձշմարտիւ գիտեմք, զի հանապազ հոգ ի մտի եդեալ ես ինքակալութէդ քո բառնալ ի միջոյ զաղանդ անօտի յուսոյն գալիլեացւոց, զի հաստատուք անշարժ մնասցէ օրէնք հռովմայեցւոցն, և առանց վատթարութէ անքակ եղիցի պաշտօն մեծափառ անմահից բարերար տճոց մերոց։ Երդ եկեալ հասեալ է դիպող ժամադրութէն վրէժ-

վըհ ժ խնդրուե մըրդ ՝ի նոցանե , որ մ՚որթ է
ամենևին բառնալ ՝ի միջ զանհանձար և
զչար կրն նոցա . զի այսօր է գերահռչակ
գլուխ ոճից նը , իբրու առասպելաբանեն
զՅածն իւրեանց Ծնանիլ ՝ի կուսէ . զոր և ա-
բարիւ ինքեանց կարդան զնա , և հանդիսա-
ւոր կոչուցս ոճից կատարեն . ահաւասիկ ՝ի
մեծ մինչև ցփոքունս ժողովեալ են ՝ի մեծ
եկեղեցին :

Նե հաձոյ Թուէեցաւ բանս այս մաքսիմանո-
սի . և հրամայեաց ամ գասուց զինուորացն
սպառազինութիւ պատել զտաձարն ու շուր-
ջանակաւ , և փակել զդուրսն սրբ եկեղե-
ցւոյն , զի մի ոք արտաքս ելցէ ՝ի բազմուէին :
Նե առաջի դրաց տաձարինհրամայեաց կանգ-
նել զբաւինս ՅածոյԻսրոց . և քարոզն աղա-
ղակեր և ասեր . Լ՚ետ ոք կամեսցի Ձողոպ-
րիլ ՝ի տանջանաց և ապրիլ ՝ի մահուանե , և
լեալ երկիրպագիցէ քարերաթ Յածոյ ինքնա-
կալին . ապա եթէ ոչ կամիք հաւանել կա-
մայ նը , կենդանւոյն հրոյ Ձարակ եղիջիք
ամենեքեան , և ոչ ոք զերծցի . զի այսպես
հրամայեաց քաջ արանց մեծն մաքսիմիանոս :
Նե երբև բարձրաձայն աղաղակաւ բանըս
այս պատմեցան ՝ի քարոզացն , նոյնժամայն
և գործն կատարուեաւ առնոյր : Վ ՚ը և հրեշ-
տակք Թ՚ըրին մտեալ յեկեղեցին՝ մեծապես
գոչելն ասե լով . ինքնակալն առաքեաց զմեզ
առ ձեզ , ՚ի յայսցանէ երկոցունց ընտրել ձեզ
զմին . կամ ելանել զոհել Յածոյն՝ որ պատ-
րաստեալ կան առ դուրս տաձարիդ , կ՚թէ

անհաւան լինելով՝ հրկիզ լինել ամենեցուն
ձեզ աստանօր. արդ զոր ախորժէք՝ ընտրեցէք վաղվաղակի. զի ոչ ներէ ձեզ ժամանակ՝ այլ ինչ տալ պինդ։

Յայնժամ երանելի սարկաւագապետն եկեղեցւոյն, որում անուն էր Թէոփնաս (6), զօրացեալ՝ ի շնորհաց Հոգւոյն, և կացեալ համարձակուբք՝ ի վէր քեմին մերձ ածայնոյ սեղանոյն՝ երաց զբերան իւր, և ասէ աւժողվեալն յեկեղեցի. Ա՛րք եղբարք և հարք՝ որդիք վերինն ԵՀմի, գիտէք ամենեքեան, զի հանապազօր երգեաք զերգս երից մանկանցն, և աքանչացեալ զարհուրեաք ըստ մեծահանդէս ինքնակամ յօժարութեն նոցա. որ՝ ի մէջ հրոյն ոտիւ յատակաստի պարելով՝ զնամ արարածս ըստ իւրեանս յօրհնուն հրաւիրեին բոլորիցն այլ. որոց ոչ միայն երանեաք բանիւք, այլև հաղորդել նոցունց սքանչացան ցանկայաք։

Ա՛րդ քանզի եկեալ հասեալ է մեզ օր փրկութեան և ժամանակ ընդունելի, արդ վառեցարուք քաջ արիապէս ամենեքեան վասն անձուկ սիրոյն այնորիկ, որով արեամբն փրկեալ եղաք։ Ջուխտացարուք ամ սիրելիք, մինչդեռ ժամանակս՝ ի ձեռս է՝ իբրև զնուսկս անոյշս մատուցանել զձեզ պատարագս՝ անարատ գառինն այնմիկ, որ եկն քառնալ զմեղս Ցի։ Վա՜յ զի եկն եհաս ժամանեաց մեզ օր աւետեայ, որում և ցանկացեալ էաք ամենեքեան. և զրուանք երկնից բացեալ են մեզ այսօր. և աներևոյթ զօրուն այ կալով՝ ի միջի ձերում ոտիւ յերից մանկանցն՝ պատակ զա-

մեռեսին քաղցրութիւք կամաք իւրովք, և ընդ
ինքեան վերացուցանէ ի բնակութիւնս հրեշ-
տինաց վերին զոհարժանացն՝ առնելով մի հօտ
և մի հովիւ։

Ընդ հաստատումն կացէք միաբան, և միա-
խորհուրդ լերուք ամենեքեան, և անշարժ
մնացէք ի վէր վիմին հաստատանոյ, որոյ գլուխ
անկեան ինքն է քրիստոս։ Այս մի դրդոճեսցէ զձեզ
անոտի պատրանք կենցաղոյս, և մի զարհուրիք ի շինչանուտ հրոյս. և մի ոք օցտեալ արտաքս ելցէ ի բացեայ յածխային գաւթացն, և մի լինցի լուսկի և ձարակ յաւիտենական անշէջ գեհենոյն։ Նազում և այլ ընդհալէ ահաբեկօս վիպութիւք ի յորդառատ բանից զօրացոյց զնոսա հաւատացեալսն ի նոր։

Յայնժամ նոցա բազմութիւնն հանդերձ նուաւ գոչէին մեծաձայն, և ասէին. Քրիստոնեայք եմք, և ծառայք այ բարձրելոյ. զայծ քաղաւորին ոչ պաշտեմք, և պատկերի նր՝ զոր կանգնեաց, երկիր ոչ պագանեմք։ Այս իսկոյն հասեալ լինէր բանն առ մաքսիմիանոս. և նոյնժամայն հրամայէր սպասաւորացն զհուրն վառել, ասելով. մի ոք ձողոպրեսցէ, և մի ոք ողորմութեամբ հանդիպեսցի։ Յայնժամ քաջասէր նահատակացն զերախայան ի մի վայր ժողովելով զնոսին զխորհուրդ մկրտութեան կատարէին ի վէր նոցա. և անարատ շրջխորհրդոյն հաղորդեցուցանէին զնոսա։ Այս ի նմին ժամու սպասաւորք թիւրին հասանէին, և զհուրն շրջապատ բորբոքէին զնոսա տաճարաւն այ. և ահագին որոտմամբ էլանելը

ներ բարձրանայր բոցն, և զնա՝ արտաքինսն և զնեղբինսն շինուածոյ Ճարակեր։

Նոյնպէս բազմութիւնք ժողովոյն՝ որ յեկեղեցւոջն էին, մեծաձայն գոչմամբ երգէին զերգս երից մանկանցն. և զբոլոր արարածս յօրհնաբանութիւն կոչել ոչ դադարէին. այլև՝ ի մէջ հրոյն ըստ նոսին ձայնք հրեշտակաց լսելի լինէին. և շարժեալ դղրդեր երկիրն ամ յահագին գոչմանէ ձայնիցն. մինչև ամենևին ողջակիզեալ ամենեցունց՝ արանց և կանանց իբրև քսան հազարաց, աւանդել ՚ի ձեռն հրեշտակաց զոգիս իւրեանց. որոց անուանք իւրաքանչիւրոց գրեալ են ՚ի դպրութիւն կենաց. ըստ որոց կամայորդոր ջան նահատակութեանց ամ գօրք վէրնոյն հիացեալ զարմացան. Թո՛ղ Թէ մարդիկ. մանաւանդ ըստ անքակ միաբանութեան միակամ և միակրօն վկայիցն այ։

Ընդ իբրև աւուրք հինգ կամ եօթն անցին, և հուրն դեռևս Ճարակեր զնիւթն, այնուհետև ՚ի դադարիլ բոցոյն՝ հոտ անուշութեան բուրեր չքնաղ և հրաշալի տեսողացն. և սառաւել զարմացմամբ ընդոյր զամենեսին, զի նշոյլք ոսկեձաձանչ իբրև խորշ խորշ ինչ կիտուած ընդհալի, և իբրև զձառագայթս արեգական ՚ի ծագել իւրում զարդափայլեր ՚ի մասունս պատուական ոսկերացն. և այնպէս հրաշաձաձանչ լուսով երևեին նշխարք սրբոցն։

Ընդ մաքսիմիանոս յաղթութեան մեծ համարելով զգործն՝ տօն երևելի կատարեր ըստ իւրոց. և զկնի խաղուց ձիրնթացից ՚ի տե-

ծարանին՝ հրաման հանէր վ՚ի մնացեալոց քրիս-
տոնէից համարձակութիւ պաշտել զկրօնս իւ-
րեանց ։ Յայնժամ մի ոմն ՚ի զինուորական
գնդին՝ որում անուն զենոն կոչիւր , տեսեալ՝
թէ արդեօք ինքնին Թագրն ամ հանդիսական
զօրօքն կատարէր զտօն աղաւտանաց դեմետ-
րեայ չաճուհւոյն պաշտամամբք զոհից , ոչ
կարաց հանդուրժել զազրատեսիլ և դիւա-
ձեռնձեր զոհից ։ վ՚ի որոյ ՚ի բարձրաւանդակ
տեղւոջ միում կացեալ՝ գոչէր մեծաձայն և
ասէր ։ մոլորեալ ես ով Թագաւոր՝ քարանց
և փայտից անզգայից զոհելով , և զտարերս
նիւթեղէնս ածս անուանելով , և ձեռա-
գործ պատկերաց երկրպագութիւն մատուցա-
նելով , որ դիւաց պատկերք են և ստայօղ
կերպարանք ։ ամբարձ զիմանալի աչս հոգ-
ւոյդ և նկատեա , հայեաց և տես , ծանիր
և իմացիր երևելեօքս զանեղևոյթն , և ստա-
ցական նիւթեղինօքս զաննիւթականն ։ որ
զբնաւս ամ՚ի յանգոյութիչ ՚ի գոյութիւն ած ։
և դու Թողեր զՀաստիչն ամի և զաննիւթա-
կան արարիչն , և զչնորհս բարերար կամաց
նորա ապախտ արարեալ՝ մնատեաց զոհս և
պաշտօնս մատուցանես ։ ուր ամ ըստ քո
ամենեկի մի զօրութիւն ոչ ունին , նաև անար-
գագոյնք են քան զմիջուկս ։

Օ այսոսիկ իբրև լուաւ մաքսիմիանոս , հրա-
մայեաց քարամբք ջարդել զկռակս նր ։ և ՚ի
հարկանել դահճաց՝ զայրացմամբ գոչէր առ
նոսա զօրեղագոյն առնել առ նա զտանջանս
հարուածոցն , և ջաղխել զկառափն նր ։ զի

մի

մի անարդեսցէ զնածան ։ Ա.րդ յորժամ ջախ-
ջախեցան խելապատակք գլխոյ նը , և խոր-
տակեցան կզակքն , և մնուրք բերանոյն
փշրեցան , և ատամունքն չարաչար ի բաց
թափեցան , այն ինչ դեռևս փոքր մի շունչ
դոյր ի նմա , և հանդերձեալ էր մեռանիլ ,
հրամայէր քարշել արտաքոյ քաղաքին , և
ղհամարձակախօս գլուխ նորա սրով հատա-
նել ։ Ա.յսպէս քաջամարտիկ վկայն քրիս ղե-
նոն ղվճիռ մահուն ընկալաւ . և կատարել
զմարտիւրոսական ստադիոնն , առ քա՝ որ
գլուխն է ամի , վերաբերեալ լինէր ։
Ա.յլ որ ըստ դորոթէոսի էին սքոյն պարք պա-
ղատականք ի կապանս բանտի , պարտ էր ոչ
ճնալ և նոցա առանց չարչարանաց և պսակաց .
իսկ առիթն այս ինչ եղև ։ Թուղթ առա-
քեալ լինէր առ նա ի ձեռն Թէոփիլոսի սար-
կաւագի ի քրքքահանայապետէն անթիմո-
սէ , որ ի Թաքստեան էր ի գեօղ ուրեք ։
Ա.ւ այն ինչ անօրէնն Թագրին յայտնի լինէր
Թուղթն , ետ բերել զայն և ընթեռնուլ ա-
ռաջի իւր . զի էր քաջ հռովմէին մակադրել
ի նմա բանս իմաստուԹե , և քաջալերս վա-
ճաճադիր կետի կոչման յուսոյ կենացն յաւե-
տենից , արիապէս հաստատուն կալ ի վկայ-
ական մրցմանն յաղԹանակի վերին կոչմանն ։
Յայնժամ ցասմամբ մեծաւ զեղեալ մաքսի-
միանոս՝ հրամայէր առաջի իւր կացուցանել
զկապեալսն . և ասէ ցնա . ընդէր ապստամ-
բեալ ի կամաց իմոց՝ յարեայք ի վէր իմ , և
առ այլ օրն Թշնամի իմ խոտորեցայք ։ Ո՛րա-

մայրը և զթուղթն ընթեռնուլ, և զբերօղն
՚ի ներքս մուծանել զնոր սարկաւագն Թէո-
փիլոս. զոր տեսեալ սքեց վկայիցն՝ յոյժ ու-
րախ եղեն յոգիս իւրեանց։

Իսկ մաքսիմիանոս խեթիւք հայեր ՚ի նա. և
ցասմամբ մեծաւ ասէր ցնա. երիցս թշուա-
ռական և եղկելի, ով ոք աւանդեաց զգ-
թուղթս զայս, և ոնր ուրեք թաքուցեալ է
նա։ Իսկ արին այն և բարեզուարթ այրն
ոչ վեհերեալ ՚ի դժնեայ հայեցուածոյն, և
ոչ զանգիտեալ ՚ի սպառնալեացն նր՝ ասէ.
ով ոք էցէ տուօղ Թզթիդ, ասացից. այլ Թէ
ոնր է, չասացից. զի ոչ կարեմ մատնիչ լի-
նել հովուին իմոյ, յորմէ բազում շահ օգ-
տիւ մատակարարի ընդ ամ եկեղեցիս. այլ նա
ինքնին յետ փոքր ինչ ժամանակի երևեսցի
յայտնապէս բազմաց. զի ոչ կարէ քաղաք
Թաքչել՝ որ ՚ի վեր լերինն կայցէ։

Յայնժամ անօրէնն մաքսիմիանոս ոչ հան-
դուրժեալ համարձակուԹենէ բանիցն՝ զլեզու
նորա հրամայէր ՚ի բաց հատանել. և ապա
քարկոծել։ Իսկ նահատակն այն երբ յետ
հատանելոյ լեզուին և քարկոծմանցն՝ ապա
և նեռիւք խոցոտեալ լինէր. և մինչև ցշունչն
յետին ոչինչ փոյթ առնէր զտանջանացն,
այլ կարդայր գոհանալով ընդ
Տեր յո օգնեա ինձ, և ընկալ զհոգի իմ ՚ի
հոտ անուշից. և այնպես աւանդեաց զոգին։
Այլ տակաւին մաքսիմիանոս ցասմամբ և
սպառնալեօք լցեալ ՚ի վեր դորոթէոսեանցն՝
դառնատեսիլ և անողորմ տանջանս արկա-

ներ ՚ի վէր նոյ. և յորժամ ձեռք դահճացն
վաստակեցան յոգորածեծն առնելոյ զնա, այ-
նուհետև քերանօք երկաթի եղնգանց քան-
ցեցին զմարմինս նոյ. և դարձեալ ՚ի բանտի
ծորեալ մաշէին զանձինս նոյ կարօտութէ հա-
ցի և ջրոյ։ Ազդեմ անգամ և՚ի ծայրս մա-
տանցն և եղնգացն սայրասուր եղեգունս վա-
րէին։ Իսկ երանելիքն և այնու խոցոտեալք՝
քաջութէ համբերէին ամի վեց երանաւէտ
յուսոյն որ ՚ի քէ, և սաստկութէ յանդիման
նէին զամպարշտութեն թագրէն։

Վեց և ինքն թագրն լքաւ վաստակեցաւ ՚ի
բռնամահ վկայէցն համբերութեանց. ապա
դատակնիք մահու հատանէր ՚ի վէր նոյ այս-
պէս. Օ դորոթէոսի զգլուխն սրով հատա-
նել, և զմարդոնիոս կենդանւոյն այրել, և
զմիպոնիոս ՚ի խորխորատ ընկենուլ, և կար-
կառս քարանց կուտել ՚ի վէր նր. իսկ զգոր-
գոնիոս և զինդէս և զպետրոս՝ երկանաքար
՚ի պարանոցս կապեալ՝ ՚ի ծով ընկենուլ։
Եւ այնպէս յետ այսչափ զանազան տանջա-
նաց կատարեցան նոքա վկայքն երանելի մահ-
ուամբ և բարի խոստովանութէ. և ամբար-
ձեալք ելին առ նոճ յոյն իւրեանց, և խառ-
նեցան ՚ի բանակս երկնաւոր զօրարինոցն,
և սպասկեցան յարարչէն բոլորեցունց։

Օ այս նոմ լմնացեալ մաքուրն այն և ցանկա-
լի կոյսն դոմնա՝ ուրախանայր, ցնծայր և
բերկրէր ՚ի սրտի իւրում, մանաւանդ վ-
ինդէսի՝ որ էր ընկերակից նոր քաղաքավա-
րութեն իւրոյ. և յոյժ տենչալի փափագ-

մամբ ցանկայր Հաւատարակից լինել և հան-
դիսակից մաքուր մրցանաց նոյ և բրաբիոնին.
և որ զկամն երկիւղածաց իւրոց առնէ ինր՝
ոչ վրիպեցոյց զնա ի բարի ցանկութենէն՝ որ
առ ինձ. զսոյն՝ որ այնպէս մաքուր զհոգևոր
հարանուէն պահեաց զպատմուճան, և բազ-
մայեղց և ջերմ արտասուօք իւրովք սպիտա-
կացուցանէր զղարդ առագաստին, և ամ
ձգնութեանէ տուճեալ զանձն՝ ցանկալի երևե-
ցուցանէր զինքն անմահ փեսային։ Օ ի վ՛ա
անտեղի գործոց ամպարշտացն յայրի մնում
թաքուցեալ էր. և ի գետնափոր վայրի մ-
ում իբրև ի խաւարչտին սանդարամետա-
կան դերեզմանի անցուցանէր զաւուրս անձ-
կութեանէ. և սակաւ ջրով զովացեալ՝ կերա-
կրեալ լինէր յարմատոյ բանջարոցն, զոր առ
ափն քարանձաւին գտանէր։

Ա պա յետ բազում աւուրց ինչ իջանէր նա
ի լեռնէ անտի առնացի ձևով, զոր զգեցոյց
նմա յառաջագոյն ագապէ հոգևոր մայր նր
առ ի ձողոպրել ի ձեռաց անօրինաց. և ի
խնդիր ելանէր երանելւոյն ագապեայ. այլ
ծանեաւ, զի նա զվկայական ընթացան կա-
տարեալ էր հանդերձ այլ նր կուսանօքն՝
հրկեզ ի տաճարին ոմ եղեալ։ Ա ոմ վշտա-
նայր հոգւով երանուհին գոնինա, զի և ինքն
ոչ եղև ողջակիզեալ ըստ ագապեայ՝ հաղոր-
դեալ և այլոց չարչարանացն. և կացեալ
մերձ ի կիզեալ տաճարն՝ յորդառատ արտա-
սուս ըստ աչիւն նր մարմնոց նոյ խառնէր, և
աղեկիզեալ տուչորէր. մինչև քակտեալ լի-

նէին

նեկին յօդք մարմնոյ նոր կրծաբախ հառաչ-
մամբ և թախծեալ ոգւով։

Այս իսկոյն իջեալ յերը ծովուն՝ տեսանէր
նաւ մի ձկնորսաց, զի կազմէին զուռկանսն.
և ոչ ծանուցեալ նաւավարացն ղերանելին վը-
առնացի կերպարանացն՝ ասէն ցնա. Ելկ ոմ
երիտասարդ օգնական լեր մերոց աշխատու-
թեցս, զի հաղորդ արասցուք զքեզ որսոյ
ձկանցն։ Այս նորա մտեալ ի նաւն՝ զձկնոր-
սացն Ամլեցուցանէր զաչսն և զոգիս հեզա-
կան պարկեշտութեք, և քաղցրաբարբառ ծծա-
խօս բանիւքն։ Այս իբրև արկին զուռկանսն
ի ծովն, իսկոյն Թափեցան ի նմ բազմուն
յոյժ մեծամեծ ձկանց. զոր հազիւ և մեծ
աշխատութեք յերը ծովուն արտաքս ձգէին։
Այս ի հանել նոցա զձկունսն, տեսանէին ի
մէջ ուռկանացն և մեռեալ մարմինս՝ պատառ
պատառ կոտորել. և խռովեալ յայնմ տես-
լենէ՝ ահիւ և տրտմութեք ըմբռնեալք լի-
նէին. ապա ի բաց Թօթափեալ զմարմինս՝
Թողուին ի ցամաքի անդ. և զուռկանսն ա-
ռեալ՝ փութային երթալ յայնկոյս ծովուն,
և անտես ի մարդկանէ յայլ տեղի գնալ
յորս. և իբրև աղաչէին զնոքն որսակից լի-
նել նոցա, նա ոչ հաւանեալ նոցա՝ ի բաց գնայր.
իսկ նաւավարքն հայց և ձուկն տային նմ փո-
խանակ վարձուց աշխատութեն. և ինքեանք
գնացին։

Յայնժամ երանելին դոմինա, որ զինդեւին
և զնորին ընկերակցացն զյեղանակ մարտին
և զվախճանին յառաջագոյն իմացեալ էր,
և-

եկեալ ի տեղին՝ յորում անկեալ կային մարմինք սքեղն եւեթ յուռկանաց անտի, ստէպ ստէպ շրջ շրջէր, և ստուգութիւն զիւրաքանչիւր ոք ի նոցանէ զննէր. ոչ և նկարագիրն զիմաց նոյ հաւաստի ցուցանէր զկերպարանս նոյ. ապա գիրկս արկեալ ողջունէր՝ անյագաբար համբուրելով զնա, և արտօսր ոչ սակաւ հեղոյր ի վիր նոյ։

Եւ մինչդեռ դառնացեալ ոգւով փարէր զմարմնովք երանելեաց ի ծովէ զերին, ետես նաև մի եկաւորեալ ի վիր ծովուն. և նաւավարացն իջուցեալ զառագաստն՝ թէոք կամ թիւք հանդարտաբար մերձենային առ ափն ծովուն։ Ընդ յառաջ մատուցեալ՝ որ կոյն դումնա՝ զնաւապետն ողջունէր, որպես պարտէր. և ցուցանէր զձկունսն՝ զոր ունէր, ոչ թէ զիւրագին վաճառել. մինչև իմացի՝ եթէ քրիստոնեայ է ինքն և իւրքն, ոչ կարծէր. և նաւապետն զնոր զքրիստոնէութիւնն ստուգել կամեցեալ՝ երդմնեցուցանէր զնա յանուն Յի՝ ասել, թէ քանի՞ վաճառէ։ Յայնժամ աղնուական կոյն ծանեաւ զբարեպաշտութիւն առնն. և կոչեալ զնա արտաքոյ ի նաւէն՝ ցուցանէր նմա զմարմինս սքեղ՝ կցորդ առնել զնա կամելով նոցունց գեղեցիկ պաշտամանցն. և պատմէր նմա մի ըստ միոջէ ստուգութիւն զնոսմ անցս չարչարանաց վկայիցն։

Ընդ իբրև լուաւ զայս ամ նաւապետն, անկեալ առաջի նոր վկայիցն՝ համբուրէր զնոր ածակիր մարմինս նոյ. հանէր վաղվաղակի ի նաւէ

նաւէ անտի կտաւս նորս և հանդերձս սպիտակս, և իւղս անուշունս և խունկս ազնիւս. և դումնա լուանայր յառաջագոյն մաքուր ջրով, մանաւանդ արտասուօք զմարմինս երանելեացն. և օծեալ և խնկեալ զնոր հանդերձ նաւասպետաւն, և ամ զգուշութիւք պաստառակալեալ, բարձեալ տարան զնոսա մերձ առ պարիսպ քաղաքին՝ հուպ առ ձորակին՝ ի դրունն՝ որ հանէր ի ծովն համատարած. յորում տեղւոջ աքքն այն դորոթէոսեանք և ինդոսեանք ընկալան զվէճու մահու. և անդ պատրաստեցին գերեզման, և թաղեցին զնա զգուշութիւք։

Եւ դումնա ի նմին տեղւոջ խոստանայր.կել մինչև ի կէտ կոչման իւրոյ, և ոչ մեկնիլ ի նը գերեզմանաց նահատակացն քո։ Եւ այնուհետև անդ կեայր համբերութիւք բազմաւ, աղօթիւք և անուշահոտ խնկօք և անշէջ լապտերօք միշտ և հանապազորդ զպատիճ յիշատակի նոյ կատարելով. որում ձեռնտու լինէր և բարեպաշտ նաւապետն ընչիւք բաւականօք առ այնպիսի պետս։

Ընդ քանզի ոչ էր սարտ և պատշաճ առլեգականափայլ և լուսաձաձանչ ձառագայթիցն ծածկիլ ի յերկրի, և աս առաւել ոչ առանց կատարման մնալ ոճծային ցանկութիք կուսին առ վկայական հանդէս, անտուստ ուրեմն ի յայտ եկեալ զրոյցք իրին հասին յականջս չարիմացին մաքսիմիանոսի. որոյ իմացեալ զանձկալն տրփանս նը առ նահատակուն, և թէ սորին վե առ մարմինս սքանչդե-

պեգերկը , ծակ ծակիլ հարեալ ծիծաղէը , և ասէը . ընդհեգից նմ զբաղձալին իւր կատարած , և հաւատարակից արարից զնա նոցին չարչարանացն , արձակելով զնա ’ի անոտի յոյն իւրեանց՝ զոր ունին ։

Ո՛այս ասացեալ՝ վաղվաղակի զդահիճան առաքեաց . որք եկեալ հասին ’ի տեղին՝ յորում կայր նա . և տեսին , զի երանելին արտասուալից պաղատանօք յաղօթս կայր ’ի սրտի իւրում՝ շրթանց շարժելով միայն . և մերկացուցեալ զսուսերս իւրեանց՝ սպառնային ծայրաքաղ առնել զնմ՝ անդամն ներ . զի թերևս զարհուրեսցի և ’ի բաց կացցէ ’ի քէ ։ Նոքա երանելի կոյսն ոչինչ փոյթ առնէր զսպառնալեացն նոցա , և ոչ զանգիտեալ յերկիւղէ մահու՝ հանդարտութիւք և յնծութիւք կայր յաղօթս . մինչև ասացեալ զամէնն՝ հնքեաց զինքն նշանաւ խաչին , և խոնարհեցոյց զպարանոցն առաջի գահճաց ։ Նա այնպէս հատեալ եղև սրով գլուխ գերապայծառ և մաքուր՝ որ կուսին դոմնայի , յամ սեանն գեկտեմբերի՝ որ օր քսան և չորս էր ամսոյն . (որ է ըստ այլոց օր կատարման երկուց բիւրուցն) ։

Յետ վկայուէն դոմնայի ըմբռնեալ լինէր և մեծն անթիմոս (7) որ քահանայապետն քրիստոնէացոց նահանգին , որ զբազումս լուսաւորեալ վէրպուէիքն իւրով լուսաւորեաց , և ընծայեաց բանաւոր սպատարագ երկնաւոր և քաջ հովիւին . և ըստ ամ հանդէս արիականհամբերութիւք անցեալ՝ ընկալաւ զվէրջին մա-

հու

հու սրով ՚ի նմին ՚ի մաքսիմիանոսէ . զորոյ
զի՞մ հարցափորձուեցի՛ւ և զհանդէս տանջա-
նացն՝ յիւրում մանրամասնաբար պատմուեն
է տեառնե՛լ ։

Ա՛րդ ոչ միայն քան հազարօքս այսոքիւք
(առ վկայաբանն), որ ՚ի միասին ՚ի մում
վայրկեան ժամանակի եղեն սրբակիցք ըն-
դունել և պատարագ անուշահոտ քրիստոսի
ա՛յ, այլ սրովք անձինքք ՚ի սմա երևեցան
վկայք՝ քաղաքա այս մեծ նիկոմիդացւոց զար-
դարե՛լիներ իբրև զերկինս աստեղօք պայ-
ծառացեա՛լ ։ Այլ ՚ի կարգի նշուլագե՛ղ աս-
տեղացս յականէ յանուանէ փայլեցինն նահա-
տակութե՛ան յաւուրս հատարման երկուց քա-
րուցս՝ նախաձառեա՛լ վկայք նշանաւորք .
սքանչե՛լին գղերիկոս, այն է գղիկերիոս՝ ա-
ւագ քահանայ համաշխարհական եկեղեց-
ւոյն նիկոմիդացւոց, և Թէոնինա սարկաւա-
գապետ, և Թէոփիլոս սարկաւագ . և երա-
նե՛լին դորոթէոս նախատարար, և մարդոնիոս,
և պետրոս և միւգդոնիոս ասպետք և իշ-
խանք՝, և զենոն զօրական . և երջանիկն ին-
դոս նեղքինի, որ և ինդէս . և երեքին միշտ
կուսանք ա՛ծայինք, ագաթիէ, Թէոփիլէ կի՛ճ
Թէոփիլա, և դոմնա՝ գլուխ և աւարտ մար-
տիրոսացս և վկայուհեաց ։

Եւ եղև կատարումն սքոց վկայից առ հա-
սարակ ՚ի Թագաւորութե՛ն մաքսիմիանոսի և
դիոկղե՛տիանոսի, յամի ՈՆ երբ 300 . զոր
այսպէս նշանակէ Ձառընտիրն, * զկնի ծագ-
մա՛ն կենարարին մերոյ յամի երկերիւրերորդ

դէ

զի քանեռորդն (իմն վաթանեռորդն) ու-
թերորդն ‖ . (վրիպակաւ գրեալ՝ միշ, փո-
խանակ գրելոյ մկշ) , հաշուեելով ՚ի չարչա-
րանաց ՚ն . յոր յաւելեալ և զամս երեսուն
և երեք , լինի ամ ՚ն 301 , սկզբնաւորեալ,
կամ 300 , աւարտեալ . ըստ որում զօր կատար-
մանն դնեն ամենեքին մերձ ՚ի տօնն՝ կամ ՚ի
տօնի հրաշափառ ծննդեան և ածայայտնուե
փրկչին (8) :

XXXXXXXXXX XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ Ը

(1) Վասն միաբանին Յունաստրն մեր և մետափրաս-
տէս ՚ի վկայաբանուեես ոչխոյն՝ ըստ սկզբնաւորութե , ըստ
ընթացից , և ըստ կատարածին , հասարակօրէն բաւ առ
բաւ , և ուրեք ուրեք խմաստ առ խմաստ· զի ուրեք մին
համառօտէ զատենախօսուեես , և միւսն ընդարձակէ · յոր
մէ յայտ է թէ տղբուր երկոցուն է մի , եթէ օրինակն
մեր չէցէ տղբուր մետափրաստեսին : Թող զսխալանս
գրչաց ՚ի մին և ՚ի միւսն , մինչև անխտիր ուղղագրել
զմիմեանս · ոչ և զտարբերուեն հայ և լատին Թարգ-
մանչին · զի Թէպէտև բնագիրք երկոցունց են այլևայլ
քայց ուր նոյն բան կայ երկոսին՝ տակաւին այլևայլ է
ոճ Թարգմանուեե · զոր միշտ պանծալի տեսաք ՚ի հայ-
ումն : Վասն և մեք հասարակօրէն անայլայլելի պահեցաք
զչարագրուեն Յունարնին՝ զգեղեցիկ աշխատասիրուեն
նախնեաց մերոց · միայն ուրեք ուրեք վերծանուեեան
պարզելով , և զսխալանս գրչուեե մաքրելով : Յայտմա-
նուելք իւրաքանչիւր ազգաց են քաղուածք նոյն վկայա-
բանուեե , ՚ի զի տեսանել մետափրաստեան օրինակի հե-
տեւելով , և ՚ի զի այլուստ ինչ ինչ պատուճառաբանելով · որ
լինի երբեմն հետեւողուեե ընտիր ընթերցուածոց , և
երբեմն խոտորնակ հետք սխալ խմացուածոց :
Մետափրաստեան ոգւոյ օրինակ լինցին այս բանք · զի
՚ի սկզբան՝ ուր Յունարնին յայտնէ զվեճակ եկեղեցւոյ
ծաղկել ՚ն և խմաստուն արանէք , յորոց մի էր և կիւր

ղոս

ղոս եպս նիկոմիդացւոց, մետափրաստէս չորք զբանն՝ի
փոխաբերուն պարնան և ձպռան ևն։ Որ և յընթացս՝
Թէպէտև բազմօք համառօտէ զայլ ձևս բանից ձուռընա-
րին մերոյ, բայց մանրամասն նկարագրէ, Թէ զիարդ
ինդուա և դոմնա յԵլանէն՝ի չտեմարանէ՝ որ լեալ էր
նոյ աղօթանոց, և յերթալն՝ի բանտ, զանխուռ բարձին
զգերս և զտապանակն ոբ հացի։ Ճոխ նկարագրէ և
զայսահարուն դոմնայն զիամաւորը, և զխորհուրդ պա-
հապանաց վն աւետելոյ զնա աւ քրիստոնեայս. սոյն-
պէս և զքանի մի երս։ Երբեմն ևս վճռական առածս
կմ զբարոյական ազդարարուն ը մէջ արկանէ. որ աւե
զդոմնայէ. * ոպ կարևոր համարէր մարմնոյ (ալքա-
,, ասց) զդարմանս պետոյէց, նոյնպէս և հոգւոյ իւ-
,, րում կարևոր՝ դարմանել զայլս ‖։ Եւ վն դարձու-
ցանելոյ ինդուա զանհաւատս ասէ. * քանզի բանն աճէ
,, ՚ի ճշմարտութիւն, յորժամ ուն և զվարս միաբան ‖։
Եւ ՚ի բերանոյ գղխկերիսոս քահանայի՝ զորոյ զասաց-
ուածս այլապէս յօրինէ, այսպէս կնքէ զբանն աւ Թէրն.
*՚ի հարկանիլ մեր՝ ապանանեմք. և յանկանիլ մեր՝ յաղ-
,, Թանակ կանգնեմք ընդեմ քո ‖։ Եւ վան Թէոփիլայ
կուսին գրէ. * Էր՚ի պայծառ տոհմէ, որպէս լուսաք,
,, այլ առաքինուբ յոյժ պայծառագոյն ‖։ Գեղեցիկ են
այսոքիկ. բայց հաւատարմագոյն և պանծագոյն գտա-
նին արդեօք ձևք բանից օրինակին մերոյ։

(2) Վրնպակաւ գրեալ էր ՚ի ճ. վն դոմնայէ, Թէ ՚ի
մկրտելն՝ էր * ոչինչ աւելի քան զտան ամաց ‖. զոր ը
մեռուսկր. ուղղագրեցաք՝ չորեքտասան ամաց. կարէաք
դնել և ը Հ. ժը ամաց, քան ը որ լինէլն, ժբ ամաց։

(3) Որ ճ. դնէ ձորձս, և մետափր. վսխաԹս, Հ.
քաջ միաբանէ գերկոսին՝ գրելով այսպես. * միով պատ-
,, մուճանաւ ՚ի վր խոտեալէն խարոյ ննջէին ‖. իսկ որ
նէն էդեալ է. * ՚ի վր խոտի նստեալ և ննջեալ ‖։
Եւ զարամ գեաւնն՝ ՚ի լատինն ընԹեռնուածք մերկ գե-
տին։ Մնայ ասել վն փոքրիկ տապանակին, Թէ գինչ
գոյր ՚ի նմա, երբ ճ, գրէ՝ * նշխար ոբ հացին ‖. և
ստուրիոս՚ի լատին Թարգմանուբ մետափր. * ոբ նուէրր ‖.
որովհետև պարտ նմանալ զոբ հայելոյդուն, այլ զօրհնեալ
հացն, որ ը յուսոց կոչն օրհնուբ, և՚ի մեզ ասելովքն՝
մաս։ Զի Թէպետև լինելը երբեմն՚ի տուն պահելոյ

խար-

խորհուրդն, բայց կարգ պատմուչեն ոչ ցուցանէ առաջնոր զայն. և եթէ ոք զայն ևս իմասցի վն յիշատակեալ բուրվառն և Ճրագն, ոչինչ հակառակիմք։

(4) Վասն ներքինապետին՝ Ճ. առ մերկ և խոյտառակ շրջեցուցեալ ըզքաղաքն, և՝ ի բանտ արկեալ. իսկ մեծաւորս. որում ձայնակցի Հ. և ասր ինչ, ասեն՝ թէ՝ այնսորեցաւ՝ ի կղաւդիուսպօլիս (խաւրիոյ), դարմանել և արածել զերամակ ուղտուց. այլ ըստ ամենեցուն՝ գլխատեցաւ զկնի։

(5) Մխաբան յայտ առնեն Ճ. և մեծաւոր. թէ դորթեոս էր այր նախարար և երևելի ի՝ պալատան. որպէս և ընկերք նր արք պալատականք. և ոչ գիտեմ զիարդ Հ, և Հ = Յ, և ասր ինչ մխաբանին կոչել զդորոթեոս թագաւորն. թերևս չեն իմացեալ զբօրուն լատին բառին՝ զոր վարչին և յոյնք՝ ի պալատան, ըստ որում ասէ մեծաւոր. թէ ըստ էօէօնդոս կոչիւր, որ թարգմանի վերակացու կամ նախագահ։ Այլ հասանելի՝ կոչէին զոմն զընկերս նր ասպետս կամ աստյայպետս. ոմն և զմին կամ զմիւսն զդեղխս կոչեն։

(6) Մեծաւոր. ոչ յիշէ զանուն սարկաւագապետին, զոր ոմն Ճ. նոյնպէս և Հ. թէոնէնաս զրեն։ Իսկ թէոփիլոս անուն՝ զոր միօրինակ յիշեն՝ ի վախճան վկայաբանութեանն և այլ սքս՝ Ճ. և մեծաւոր. բարեաւք թուի իմացեալ՝ ի Հ. և՝ ի ասր ինչէն, թէ էր անուն սարկաւագին՝ որ էբեր զթուղթ սբոյն անթիմոսի. զոր վն և նահատակեցաւ իսկ։

(7) Փոխանակ անուճան Անթիմոսի՝ յայտնի վերնագիրս էդեալ էր յայսմ վայրի առ մեծաւոր. Եւթիմիոս. ուստի առեալ և եդեալ է նաև՝ ի Լ. դեկտ. 24. իբրև որինչ՝ ի սբոյն անթիմոսէ, որոյ յիշատակն լինի՝ ի Լ. ապր. 27, և՝ ի Հ. և՝ ի Յ. սեպտ. 3։

(8) Խնդիր դժուարին տեսանի վն աւուր կատարման երկուց բնուրուց, և այլոց վկայիցն՝ որ յայն աւուրս այլով տանջանօք կատարեցան, բայց ըստ մի հաւատոյ զրին ըստնս, որ ինդոս և գոնիս և դորոթէոսեանք։ Պատճառ դժուարութեն է, զի Ճառընտիրն ըստ հին ոճոյ յուսոյ՝ զոյգ ըստ սովորութե ազգիս՝ զծնունդ ոն ձմեռայնոյն կոչեաց միանգամայն, ոչ և տեսաք. յորմէ կարծի՝ թէ չև էր յայնժամ զանազանեալ երկին տօն աւ յոյնս վն ծննդ

դեան՝ի գ. դեկտ. 25. և վերադարձանեն՝ի յունվարի 6. ըստ որում՝ և ասկե ընդունին միով գարուս վկայն ասէ, թէ նորոգ ընկալաք զայս սուրբ գիրսն կրկին ածանց: Յայս հայեցեալ և որ ինչ՝ գերկուց բնութց օրն ձգէ՝ի յունվար վարի 4. և միանգամայն ասէ լինել օր ծննդեան: Իսկ մեսրոպեան՝ի միոյ կողմանէ հայեցեալ՝ի սովրութեն ժամանակի նորոյ՝ պարզապէս յաւուր ծննդեան քան ասէ զկատարումն սըց, առանց յիշելոյ զայսպիսի թե. և՝ի միւս կողմանէ զօր ածանց նոյ միով աւուրբ գինի ձգէ, գրելով՝ի վախճանի այսպէս. * որոց յիշատակին ,, կատարի միով աւուրբ գինի ծննդեանն քո, յաւուրջ ,, քան զածն անմեռ մանկանց. գի ոչ նոքա սրով, նոյն- ,, պէս և տղայ հրով պատարագեցան ոչ, որ գպեցաւ ,, գմարմին ||: և ըստ այսմ սուրբս գրէ գվկայաբանութեն երկուց բնութց, և որոց ըստ նս, ՚ի 26. դեկտ: Եւ սակայն յայտաւորգք և ժամագիրք յունաց գնեն գյիշատակ նոյ՝ի գ. դեկտ. 28: Եւ ըստ երկաքանչիւր իսկ գրութեց չգիտեմ օր կատարման երկուց բնութց, և ինդուսկ և գոնիայի և որոց ըստ նս. ուր յայտ է՝ի պատմութենն, թէ ուշ՝ի նմին աւուր եղեւ կատարումն ամենեցուն սոյ.

այլ՝ի ջանապան աւուրս:

Առ այս՝ յարմարութեբ լիմն. Ա. եդեալ է գկատարումն պղնկերության քահանայի՝ի դեկտ. 21. գեղթիմոսի (որ է ըստ մեզ անթիմոս)՝ի դեկտ. 24. գբնուրուցն՝ի դեկտ. 25. և գինդոսի և գդոմնայի՝ի դեկտ. 28: Իսկ Հ. եդեալ է գյիշատակ երկուց բնութց՝ի դեկտ. 24. իբր և յաւուր ծննդեան ոն, վասն ասելոյ՝՝ի նախատօնակի. և գինդոսի և գդոմնայի՝ի դեկտ. 29. ոչ և զսօն նոցա միաբան կատարեմք՝ի նմին միջոցի: Արդ յայտ ամէն գլինչ և կամ ոչ՝ մակաբերեսցէ, միայն թէ առանց հակառակութե, յիշելով զառաքելականն՝ թէ մի ոք գձեզ զանցառացէ ամօամոխք կամ ջաբանօք կամ մատամբք տոնից. գի ամն՝ի փառս ոչ կատարի երկուց բնութց ծնանիմի աւուրբք յաւուրջ կամ յեռոյ քան զբուն օր կատարման նոյ, (գի և չէ մարթ դիտել գյատգմոց օրն հաւասարի), միայն թէ տօնեացուք ատուգութե՝ ոչ արժան է, այ սրբուբ գաբա պատուհէրով, և նախանձաւոր լինելով վասակոց նոյ և պատկաց:

ԿԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲՈՑ

Յոսատովանողացն՝ Աբրահամու և Յովհաննայ։

Ի. դեկտ. 20։ Տէր եղեալ. դեկտ. 8։ Աբեղ եղիզէ։ Փարպեցի. Ի այլ։

Արկածին սաստիկ սաստկացաւ սաքանչելի ՚ի երիցունք՝ պարծանք Հայաստանեայցս եկեղեցւոյ և ամենքն հաւատոյ, էին ՚ի համարոյ աշակերտացն սքոյ վարդանայ քահնայից, և սպասաւորէին նմա ՚ի նեղութեան բանտի՝ որ ՚ի նախշապուհ քաղաքի ապարանին վրկանայ. և յորժամ տարան զնոսա վարդանայ ՚ի ծածուկ արտաքոյ քաղաքին ՚ի նահատակել, դենշապուհ ոստիկան ամբարապետ ուրուշեաց զաշակերտան ՚ի վիշապաց, և ետ պահել կապանօք զաբրահամ և զնորին այլովքն հանդերձ ՚ի դղեակի անդ նախշապհոյ, մինչև լինի նմա հրաման յարքունուստ։

Ապա յետ կատարման սոքա վիշապացն՝ յամի տն 454, եղև նմա հրաման, զի արձակեսցին ՚ի կապանաց, և երթիցեն ուր և կամին։ Յայնժամ երանելի երիցունք խորէն և աբրահամ եկեալ առ ամբարապետն դենշապուհ

պուհ՝ բողոք բարձել ասելին. դու յորժամ
գՀոգևոր տեարան մեր և զվիշապ ի նիւշապ-
հոյ առեր գնացեր, ըստ որս և մեք կամեցաք
ուղեկից լինել ըռնաբռոյր հրամայեցեր խնամ
պահպանութ արգելուլ զմեզ մինչև ցայժմ։
Այդ՝ եթէ տարեալ ուրեք յերկիր օտար և
անդարձ անցուցիք զնա, առնելով բարերա-
րութիւն՝ պատմեցէք մեզ, երթալ և մեզ և
լինել անդարձ ըստ նմա. զի մեք անդ կեալ և
վախճանիլ պատրաստ եմք, միայն թէ տե-
սանելոյ զնոսա լիցուք արժանի. ապա եթէ
սպանիք զնա վա՛տ անուանն քրիստ, կամեցարուք
և ի վերայ մեր տալ զնոյն հրաման. վա՛տ զի
պատուհասական և մեծարգոյ համարիմք զմահ
այնպիսի քան զայմ փառս և զմեծութիս Տիս։
Այս վերդենչապուհ զարմացեալ ամ բազ-
մութէ հրապարակին ըստ համարձակութիւն
աներկիւղութէ արանցն՝ ասէ ցնա. զձանա-
պարհ վիշապաց ձերոց ոչ ոք ցուցանէ ձեզ.
բայց վա՛տ ձեր հարցցուք ցարքայից արքայ. և
մտեալ ի ներքս դենչապուհ պատմէր յազ-
կերտի զամ զբանս և զխնդիրս երանելի ե-
րիցանցն։ Ասէ թագն. եթէ ի նոյ վա՛տ վնաս
ինչ ոք յայտ չառնէ, և դատախազ ոք չկ
գՀետ, թող երկիր պագցեն արեգական, և
պատուհել զկրակն յանձն առցեն. և ընկա-
լեալ զպարգևս մեծամեծս ի մէնջ՝ արձա-
կեսցին յոյն իւրեանց. ապա թէ չհաւանեսց-
ցին յանձն առնուլ զմեր հրաման, պատու-
հաս կրեսցեն խեղութէ, և երթեալ յաստ-
ըեստան՝ մշակութէ արասցեն ընդ արքունի

մշակն մինչև ցվախճան իւրեանց :
Յայնժամ դենչապուհ առաքեաց զդահճապետն արքունի՝ առնել ըզ նա և ըզ այլս յաշակերտաց զհրամայեալն ի թագաւորէն . և դահճապետն հանել զնա կապեալն ի նիւշապուհ քաղաքէ , զատոյց ի մի կողմն զխորէն և զաբրահամ , և ուրոյն ի նոցանէ եհարց նախ զայլ աշակերտս և զկինգ ասորի քրիստոնեայս՝ եթէ առնուն յանձն զհրաման թագաւորին . և նոքա ոչ հաւանեցան երկիւղապատանել արեգական , այլ ևս առաւել այնքեցան ի հաւատս քրիստի : Ո՛վ չարչարեաց զնա դանիէլ . կարեաց զնոյ ուսուցս և զականջս , և ետ տանել յասորեստան , զի կացցեն ի մշակութեի արքունի . և նոքա երթային մեծաւ զօրութեամբ , իբրև այն թէ մեծ պարգևս գտեալ ի թագաւորէն :
Ապա կոչեաց դահճապետն զխորէն և զաբրահամ առանձինն յատեան , և ասէ ցնոսա . զինչ անուանք են ձեր : Պատասխանի ետ մինն , և ասէ . առ ի ծնողաց ինձ խորէն , և դմա աբրահամ . իսկ ըստ ընորհատուր կարգիս ծառայք քոյ եմք , և աշակերտք երանելւոյն՝ զոր սպանիք : Ասէ դահճապետն . իսկ արդ զինչ գործ է ձեր , և կամ որո իսկ ածեալ է զձեզ այսր : Պատասխանի ետ առ այս սբն աբրահամ, և ասէ . զայդ ձեզ ի վերպաց մեզ ոչ արժան էր ուսանել , եթէ այնպիսի առանց աշակերտաց և ծառայից զկետ ընթանան . զի ոչ գուշնաքեայ ոք էին նք , այլ երկիւղած

ուճաճս հայրենիս ըս արժան բաւականին՝ ըս
նմին և սպասաւորս, եր՝ որ իբրև զմեզ, և
եր՝ որ լաւագոյն քան զմեզ։ Որոց անուցեալ
և ուսուցեալն եր զմեզ, ըստ նմ եմք եկեալ.
քանզի և պատուէր իսկ ունիմք յաճատուր
օրինացն մերոց սիրել զնս իբրև զնոք ծնօղս,
և սպաս տանել նց իբրև հոգևոր հօրանց։
Յասեաւ դահճապետն և ասէ. իբրև զան-
խրատ և զաներկիւղ ստամբակս խօսիս. մինչ
դեռ՝ ի խաղաղութենէ և յօդի ձերում էիք,
բարիոք եր. այլ յորժամ քրէական յանցա-
նօք պարտաւոր եղեն նք յիրս արքունի, և
մահապարտ գտան ըս գործոյ իւրեանց, ձեզ
չեր արժան ամենևին մօտ երթալ առ նոսա։
Ոչ տեսանէք՝ ի մեծ կարաւանիս, յորժամ
ոք՝ ի նախարարացն կամ՝ ի սպասաւորացն՝ ի
դիպահոջ արքունի լինիցի, սգոյ հանդերձ
ագանի, և զատեալ և որոշեալ՝ ի բացեայ
նստի միայնիկ. և ամենևին հուսպ ոք ոչ իշ-
խէ երթալ առ նոսա. և դու այդպէս իբրև
զանյանցի աշակերտ՝ պարծելով խօսիս։
Ա. և այս ետ պինդ խորհն, և ասէ. ոչ ձեր
կարգդ անիրաւ է, և ոչ մերս ստուքս։ Այս
խարարն յանցաւոր առ Թագրն՝ ուստի զպար-
գևն գտեալ է, այնպես պարտ եր նմա հպա-
տակ լինել, զի՝ ի պատուհոյն վէր և այլ ևս
պարգևս մեծամեծս՝ ի նմէ գտանէր. արդ
փոխանակ զի զայն ոչ արար, ձախողակի յետս
ընդդէմքն պատահեաց նմա։ Այս մեր վար-
դապետքն եթէ առ ձեզ յանցուցեալ էին, և
կամ առ Թագրն մեղուցեալ լինչ էին, նոյնօրի-

նակ և մեք առ նոսա առնեսաք . ոչ յՀնդի մօտ երթայաք , և ոչ ի տար Ց այսր գՀետ նոցա գնայաք : Արդ քզի առ երկոսին կողմանն արդարութիք կեցեալ են , և դուք զուր տա- րապարտուց սպանիք զնո , մեք արդ ևս ա- ռաւել սպասաւորեմք ձեր ոսկերաց նց :

Ասէ ցնա դահճապետն . ես յառաջագոյն իսկ ասացի՝ ոչ միում , նոյնպէս և միւսում ի ձէնջ , եթէ կարի ստամբակ ոմն ես դու . ահա յայտ եղև աւազիկ , եթէ յամ ժնասս վէրպաց ձերոց խաւն կք դուք : Աբրահամ ասէ . յո՞ր ժնաս : Դահճապետն ասէ . առա- ջինն՝ ի մահ մոգուցն , և ապա՝ յայլսն ամ : Աբրահամ ասէ . այդ ոչ միայն ի մէնջ է , այլ ըստ կարգի և ձերոց օրինացդ . զի թա- գաւորք ձեզ տան հրաման գլխաւորացդ , և դուք ի ձեռն ձերոց սպասաւորացդ գործէք : Դահճապետն ասէ . ի միէր ծծ երդուիեալ իմ , խստագոյն և խօսիս քան զվէրպան քո . յայտ է թէ ժնասակարագոյնք և ես դուք . արդ ոչ է հնար ձեզ սպրիլ ի մահուանէ , բայց եթէ երկիր պագանիցէք արեգական , և կատարիցէք զկամս օրինաց մերոց : Լոտ- րէն ասէ . ցայժմ իբրև զմարդ չարախօսէիր , և արդ իբրև զշուն անպիտան ընկայր հաչես : Եթէ գոյր արեգականն ականջք , դու տայր նմա թշնամանս դնել . արդ նա բնութիք անզգայ է , և դու չարութիք անզգայագոյն և ս քան զնա : Երբ տեսեր զմեզ պակասա- գոյն քան զՀարսն մեր . մի քանիւք զփորձ առնուլ կամիր զմեր , այլ՝ հանդէս արա քում

ջա-

չարութիդ , և մերում բարութիես . և ամա-
չեցեալ գտանի հայրն քո սատանայ՝ ոչ միայն
՚ի մէնջ , որ կատարելագոյնքս եմք , այլև որ
կարի փոքրիկն Թուխի քեզ , նա դիցէ վէրս
սաստիկս յոգիս և ՚ի մարմինս քո ։

Օ այս իբրև լուաւ դահճապետն , սրտմտեալ
բարկացաւ ՚ի վերն նոյ . եւ քարշել չարագոյն
քան զառաջինսն . և այնչափ սաստիկ քար-
շեցին , մինչև բազմաց կարծիք եղեն՝ թէ մե-
ռան ։ Իսկ իբրև ժամք եւթեք ՚ի վեր անցին ,
դարձեալ խօսել սկսան երկոքեանն , և ա-
սեն . փոքր համարիմք զանարգանս զայս , և
առ ոչինչ զգաւս մարմնոյս՝ առ մեծ սէրն նոյ ,
որով կատարեցան հարքն մեր հոգևորք ։ Այ-
սպս մի դլսոր և մի դադարեր , այլ զոր ինչ
առ նոսայն արարեր , զնոյն և առ մեզ կատա-
րեա՛ . եթէ չարագոյն Թուխին քեզ գործք նոյ ,
կրկին և զմերս համարեսջիր . զի նոքա բա-
նիւք հրամայէին , և մեք գործովք զար-
դիւնան կատարէաք և կատարեմք ։

Յայնժամ ևս առաւել զայրագնեցաւ ՚ի վեր
նոյ , և հրամայեաց զմահու դան հարկանել .
և առ սի մի ՚ի նոցանէ փոխեցաւ վեց այր ՚ի
դահճացն ։ Եւ մինչդեռ կիսամեռք յերկիր
անկեալ դնէին , հրամայեաց զերկոցունց ա-
կանջան մօտ կտրել . և այնպէս բրեցին , ոպ
թէ չէին լեալ ՚ի տեղւոջն ։ Օ արթեան ոպ
՚ի քնոյ ՚ի սաստիկ հարուածոցն . սկսան ա-
ղաչելով պաղատանս մատուցանել , և ասեն .
աղաչեմք զքեզ քանզ զինուորդ թագաւորին .
կամ կատարեա զմեզ իբրև զհարսն մեր մահ-

ուսանիք , և կամ արդ զպատուհասդ ըստ օրինա-
կի վերջնոցս : Ո՛ւ ահա լսեալիք մեր առող-
ջացան զանախտաւորութեի երկնաւոր . իսկ
հոտոտելիքս դեռևս աստէն ՚ի տեղւոջ կան
յանցս չարչարանաց . մի՛ կիսատարգև առ-
ներ զմեզ յերկնից բարուէն : Արբեցեր զգ-
մարմինս մեր քարշելով , և զլսելիս մեր կըտ-
րելով . սրբեա՛ և զրունգունս մեր հատա-
նելով . քանզի ո՛րչափ տգեղս առնես զմեզ
երկրաւորաւս , դեղեցկագոյնս առնես զմեզ
երկնաւորսն :

Այս պինդ դահճապետն հեղութիք , և ասէ .
եթէ և այլ յամեմ ես առ ձեզ մօտ կալով ,
կարծեմ եթէ և աշակերտիք զիս ՚ի ձեր յա-
մառութիդ : Ո՛ւ ահա արդ և զկորհուրդս
արքունի ՚ի վեր հանեմ ձեզ . ցայդ վայր ե-
զև հրաման պատուհասիդ ձերոյ . և ՚ի վե՛ր
դորին պատուհասի երթալ ձեզ յաստրես-
տան , և լինել ձեզ մշակ յարքունիս . զի որ
՚ի ձեզ հայեսցի , մի՛ ՚ի դմին յամառութեան
պնդեսցի ընդեմ հրամանաց թագերին : Ասեն
ցնա երանելիքն . դու զմեր երկիրս կիսա-
գործ թողեր . մեք յարքունի երկիրն կեաս
մարմնովք մերովք ո՛չ վաստակեմք : Յորմ
զայս լուաւ դահճապետն , աղաչեաց զզին-
ուորսն՝ որ տանելոց էին զնա , և ասէ . միայն
աստի դուք առէ՛ք գնացէ՛ք . և հասեալ յա-
ստրեստան՝ ո՛ւր կամ իւրեանց է , ըզջեսցին :
Այս են հայոց խոստովանողք կատարեալք
(ասէ՝ որք եղիշէ ականատես) , որ զնեղու-
թիւն և զչարչարանս խնդութիք ընկալան յան-

ձինս

ձինս իբրեանց . այլ վա՜ղ զի վրիպեցին ի՝ նոքա
մահուընանէն , սպով և տրտմութիւք երթային
զերկայնուէ Ճանապարհին . ոչ ծանր թուէր-
լին նոյ կապանք ոտիցն և ձեռացն իբրև զայն ,
թէ ընդ ոչ եղաք արժանի հաւասարել ընդ
քաջ նահատակն ։

Եւ իբրև տարան հասուցին զնոսա յերկիրն
բաբելացւոց՝ ի գաւառ մի , զոր շահուղ կոչ
շաբուլ անուանեն , թէպետև էին յարքունի
պատուհասի , սակայն յայտնի և գաղտ մե-
ծապէս ընկալեալ եղեն ի քրիստոնէից քնակ-
չաց ասորեստանի . որք ըստ առաջ եւլին երա-
նելեացն խնդութիւք , և պատուէին զնոս ոչ
զնչխարս նահատակելոցն սբց . սակայն ե-
րանելիքն և յայնմ յոյժ տրտմագին էին , իբ-
րև այն թէ՝ սակաւ վաստակեցաք , և մեծա-
պէս հանգչիմք ։

Եւ իբրև հանապազ ինդին զղջման կային ,
տեսեալ զյօժարութիւն հաւատացելոց Ցին՝
որք առատապէս բերելին նոյ զնամ պէտս , յոր-
դորեցին զնոս հոգ տանել առաւել նախարա-
րաց եղելոց ի կապանս ի նիւշապուհ դղե-
կի ապար Ցի . և զի ինքեանք յարձակի կայ-
լին՝ ըստ յորդորելոյ բարեպաշտից յանձն առին
և անձամբ տանել զտուրս նոյ յասորեստանէ
մինչև յապար Ց . և այսպէս ամ յամէ ժողո-
վէին ըստ իւրաքանչիւր կարի մարդկանն ոմն
սակաւ և ոմն շատ , և տային յերանելիսն՝
տանել նոյ . և այսպէս յարքանեկուէ կային
նոքա երիցունքն , մինչև տասն ամն լցաւ ար-
քունի մշակութիւնն , միանգամայն և սպա-

սաս-

սաւորութիւնէ նախարարաց կատելոյ :
Եւ վասն զի յոյժ խստագոյնս պահէին ՚ի ջեր-
մոջ ձին , և անդադար էին ՚ի ձանապար-
հորդութեանն ըստ նոյն շահուղ գաւառս և ընդ
մեջտուին և ըստ քաշկար և ըստ ամ աստրեստան
և խուժաստան , սաստիկ տագնապ հարեալ ՚ի
խոլշակէ մեռանէր ձին խոլէն անդէն յատա-
րեստանի . և ասէր ՚ի ընակչաց
ձին ըստ ՚ի վկայ :
Նոքա երանելին աբրահամ կայր ՚ինքնին առա-
քինութեամբ այլ և սա ամս երկուս մինչև յերկո-
տասաներորդ ամն պատժաւորացն , անվե-
հեր թոշակատար լինելով առ նախարարս
հայոց ՚ի հաւատացելոց աստրեստան ձի :
Այս սկսան նախարարքն աղաչել զերանե-
լին , զի ոչ վճռիցէ զայնչափ աշխատութիւնն
յանձն առեալ երթևեկելոյ ըստ երկայն ճա-
նապարհ , հաւանեսցի երթալ և յաճն հայոց ,
և մխիթարել զընտանիս իւրեանց . զի ՚ի քեզ
տեսցեն աստն զքաջ նահատակն՝ որք կա-
տարեցան սրով , և զոր կապանս չարչարա-
նաց մերոց . և քեզ օրհնեսցի ճն ամ . յոր-
ժամ կոխեսցեն ամենավաստակ ոտք խոստո-
վանողիդ զերկիրս հայոց , և կենդանի մար-
տիրոսդ շրջեսցի ՚ի մէջ ազգին , ամ ճին
կրկին լինի կենդանուն : Վերև ՚ի տեսա-
նել զքեզ՝ և զմեր կապանս յիշեսցեն , և ա-
ղօթս առնելով խնդրեսցեն յայ , զի գերե-
դարձ լիցի մեզ անդրէն ՚ի հայրենի երկիրն
մեր . և այս ամ այսպէս եղև ըստ հաւատոց նոցա :
Ո ՚ի յորժամ մեծաւ թախանձանօք ստիպե-

ցին

ցին զերանելին աբրահամ, ածէին զնոսա զ-
վանօղն ի հաւանութեն. վ՚ս զի ոչ էր երբեք
սովորութեն սէյն՝ քարուցն ընդէմ դառնալ.
ապա երաշխաւորութեբ հաւատացեալոց՝ որք
զտուն խուբեանց և զարարս փոխանակ նորա
դրեցին յարքունիս, և յիւրեանց վէր առին
զարքունի աշխատութեն ներ մինչև ցվախճան
նորին, արձակեցաւ երանելին, և եկն ե-
մուտ ՚ի ՏԱՅՈՑ։

Փութացան եւլին ընդառաջ ներ վաղվաղակի
մեծամեծք և փոքունք, ալք և կանայք. ան-
կանէին և փարէին զոտիւք և զձեռօք սէյն,
և աւէին. օրհնեալ տէր ած ՚ի բարձունս, որ
առաքեաց մեզ հրեշտակ յերկնից՝ բերել
մեզ աւետիս յարութեե, զի լինիցիմք ժա-
ռանգք արքայութեն. քանզի և տեան լսակ
երանելւոյն առանց ամ երկբայութե զկեր-
պարանս հրեշտակի ցուցեալ ծանուցանէր
ամ աեստղաց։

Նայց երանելի խոստովնօղն Քհպետև այս-
պես սիրով ընկալեալ եղև յամ ծէն, ընտ-
բեաց իւր տեղն մի զատ յամ բազմաժողով
ժողովրդոց. և առաքինի եղբարբք երիւք
անցուցանէր զկեանս իւր մեծաւ ձգնուբ.
զոր եթե կամիցի ոք ՚ի կարգ արկանել,
դժուարաւ կարասցէ ասել զվարս առաքի-
նութե նո՛ (ասէ սբն եղիշէ). զի եթե ըզ-
տքնութեն ասիցես, իբրև զկանթեղ անշէջ
կայր գամ գիշերս. և եթե զաղաւաթիտու-
թեն կերակրոցն կամիցիս ասել, հաւատեայց
եթե զանկերակուր հրեշտակացն բերէր ըզ-
նմա-

նմանութիւն. եթէ զհեզութիւն ցածուէն կա-
միցիս ասել, ոչ զոք ի կենդանեաց կարիցես
գտանել նման նմա. և եթէ զանընչասիրու-
թիւնն կամիցիս ասել, դարձեալ զոր օրինակ
չպարտի մեռեալն ի կարասէ, զնոյն օրինակ
ձշմարտութիւք և առ երանելին խմաջլիր.
անյագական ձայնիւ հանապազորդեալ էր
ի պաշտամանն, և անհատ աղօթիւք միշտ ընդ
այ ի բարձունս խօսէր:

Այս վճռ այսպիսի հրեշտակային առաքինու-
թիւնն նոր՝ ոչ հայեցեալ յականջատ գոլ սէյն
իբրև ի պակասութիւն, այլ առաւել որպս ի
կատարեալ նշանակ խոստովանողական ձըգ-
նութիւնէ, բռնադատեցին զնա, և ձեռնադ-
րեցին (ըստ գրելոյ վարպետցւոյն) յաստի-
ճան եպսուէ Ձին բզնունեաց. որով և բա-
զում ուղղութեց Ձին մարդկան լինէր ուսու-
ցիչ: Այ և եղիշէ կրկնել անդրէն զգովա-
թիւն առն այ ի վեր բերե. Այ եղև նա ան-
համեմոց, և խթան ընօստուցիչ այմ հեղգա-
ցելոց: Ասրովեցաւ նոսա ագահութիւն, և
կարի յոյժ ամաչեաց նոսա չոմայտութիւնն
որկրամոլութիւնէ: Այուղջութիւն եղև նա Ձիս
հայոց. և բազում վիրաւորք ի ծածուկ նո-
սա գտին զառաղջութիւն: Այս եղև նա վիճակ
կատարեալ՝ վիճակաց իւրոց, և՝ որ հայր խրա-
տու՝ հարանց իւրոց: Այս ի լուր՝ որ համբա-
ւոյ նոր իմաստնացան տգիտք. և ի տեսիլ
մերձաւորութե նոր զգաստացան լկտիք: Ընա-
կեալ էր ըստ մարմնոյ ի նեղ խցկան, և ահ
սրբուե նոր անկեալ էր զհեռաւորք և զմեր-

ձա-

Հաւատոք ։ Օ արհուրեցան դևք , և փախեան
'ի նմանէ . ընկին հրեշտակք , և բանակեալ
էին զնովաւ ։ Յոյնք երանի ետուն վ'ն նորա
Ձիս հայոց , և բաղում բարբարոսք փութա-
ցան տեսանել զնա մարմնով ։ Սիրելի եղև
նա սիրելեաց ՚ի , և զբազումս 'ի թշնամեաց
Ձշմարտութեանն էած 'ի հաւանութի՛ն սիրոյ ։
Սկիզբն արար առաքինութեան անդաստին 'ի
տղայ տիոց իւրոց , և նովին առաքինութիք
կատարեցաւ 'ի վախճան կենաց իւրոց ։ Որ
ոչ խառնեցաւ 'ի կարդ՛ սբ. ամուսնութե՛ Ձիս ,
այսպես չեմուտ ըստ մարմնաւոր պիտոյիւք նմ
ապականացու իրաց Ձիս ։ Այս եթէ պարտ
է պարզապէս ասել , ոչ փոխանակեաց ըզ-
պէտս մարմնոյ ընդ պիտանացու հոգևոր ի-
րաց , այսպես փոխադրեալ եղև յերկրէ յեր-
կինս 'ի բարւոք ծերութի՛ . որում արժանի
եղիցուք և մեք 'ի քո յ՛ 'ի տէր մեր . և նմա
փառք յաւիտեանս . ամէն ։

ՎԱՐԴ-

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Սրբոց անարծաթ բժշկացն Կոզմայի և Դամիանոսի։

Ի ԱՆՑՈՒԱԾ ԺԱՄԱՆԱԿՍ եկեղեցիս քրիստոնէից յարեւելս և յարևմուտս անուն և պատիւ նշանագործ վկայիցս անարծաթ բժշկաց ՝ի սկզբանէ և այսր , և աքանչելիք նոցա յայմ տեղիս քարոզին . այլ այն է զարմանալին , զի ոչ մի , այլ երեք զոյգք եղբարց համարձակեցան ՝ի բժշկութենէ Կոզմայ և Դամիանոս անուանդին լինել յոմանց . թերևս զհամանմանս և զնախանձաւորս միմեանց առաքինութեանք ՝ի նոյն անուն կոչելով . եթէ չկայցէ և շփոթուի ինչ պատմական : Այս ժամ է լսել զպատմութիւնս իւրաքանչիւր , որպես և ղնարդ գտանեմք առ մեզ և առ յոյնս և առ հռովմայեցիս , սկսեալ ՝ի նոցանէ՝ յորս ամենեքեան միաբանին :

ԽԱ. Կոզմաս և դամիանոս եղբարք արաբացիք։

Ա. Տարս. 13, ԿՀ 14. և Նոյեմբ. 1։ Գ. Հոկտ. 17. և Նոյեմբ. 1։ Լ. սեպտ. 27։ Թոդլեանդեանդ, անդ. և Սուրիոս, երես. 403 = 406։ Ասողնդ. Ա. ղա = ղաբ։

Ընդ ժամանակս Թէոդոսիոսի դիոկղետիա նոսի և մաքսիմիանոսի՝ կին ոմն էր ի քաղաքն Էգէայ կիլիկեցւոց՝ երկիւղած յոյժ, Թէոդոտէ անուն. յորմէ ծնան երիւծորեակ եղբարք կոզմաս և դամիանոս՝ պտուղք աղօթից. և մնեալ ածապաշտ կարգօք և դպրութիւք՝ եղեն արուեստիւ բժիշկք, ուսեալք առաւել ի հոգւոյն սրբոյ. քանի բժշկէին զամ ախտս և զհիւանդութիս մարդկան և անասնոց անուճամբ տեն. մինչև լուսաւորել զկոյրս, գնացուցանել զկաղս, բանալ զականջս խլոց, և հալածել նաև զդեւս. և ոչ առնուին յոմեքէ ինչ՝ զհետ երթել պատուիրանին քրի, ձրի առիք, և ձրի տուք։

Լսակ ի միում նուճագի ի բժշկել նոյ զկին ոմն պալեստինա անուն յանբուժելի հիւանդութէ, նա բազում ծախանձանօք աղաչէր զնոքեն դամիանոս ընդունել փոքր ինչ ուղերձ յընծայ, կամ երեք ձու հաւու. և ի չառնուլ նոքա յանձն՝ երդումն տուեալ յանուանն այ ահաւոր՝ ստիպեր չառնել անտես զաղաչանս իւր. մինչև ամաչել նոսա և ընդունել։ Ոյն իբրև լուաւ

նոքեն

ընդ կոզման, տրտմեցաւ յոյժ, և կամեցաւ որոշել յեղբօրէն ամ իրօք. մինչև պատուէր տայ՝ զի մի թաղեսցին երկոքեան ի միում գերեզմանի. այլ ի նմին գիշերի երևեցաւ ոք ծառայի իւրում կոզմայի, և ասէ. զի՞ ի զուր խռովիս, զի եղբայր քո ոչ ի վարձ հատ ընծայն, այլ ի պատիւ անուանն Քրիստոսի՝ յոր երդուաւ տուօղն։

Այս եղև յաւուրսն յայնոսիկ հալածումն ի վերայ քրիստոնէից ըստ ամ տեղիս. և ի նստիլ լիւսիայ դատաւորի յատեան յերկիր քաղաքի՝ մատնեցին զերկոսին եղբարս, թէ անուամբն քրիստոնեայ զամ ցաւս. զոր տեսեալ բազմաց՝ ի բաց կան ի պաշտամանց ծածուց, և զկնի երթան կրօնից նազովրացւոց։ Այս կոչէր դատաւորին զնա զառաջեաւ՝ (ըստ ձառընտրին, յաւաջ ք զեօթն կաղանդացն դեկտեմբերի ամսոյ. այն է նոյեմբ. լե) սաստիւք սպառնալեաց խօսէր ընդ նա յաղագս ամբաստանուեն եղելոյ զնոցանէ. այլ նախ սասցէ ինձ ասէ զձեր և զքաղաք, և զանուն, և զբախտ կամ զձակատագիրն։

Պետրոս եպ անդրանիկ եղբայրն և ասէ. յՅիսուսէ արարեալ եմք մեք. ես կոզմաս կոչիմ, և եղբայրս մեր՝ դամիանոս. այլ զի՞նչ բախտն իցէ՝ ոչ գիտեմք. վասն զի քրիստոնեայք եմք, ուստի և ի պատուհասական սպգէ։ Դատաւորն ասէ. իցե՞ն ձեր և այլ եղբարք կամ ընկերք. կոզմաս ասէ, այո՛ են. և անուանք նոցա՝ անթիմոս, զևոնդիոս, և եւպրեպիոս լսին. եւ բերել լիւսիաս և զնոսա. և ասէ ցհնգեսին

միան-

միանդամայն . զմտաւ ածէք զօգուտն ձեր՝ մատիկք և զոհեցէք ընծող մերոց , և թողէք անդր ՚ի լաց զքոն ձեր . ապա թէ ոչ՝ տանջանաք ածեմ զձեզ ՚ի հաւանուԹի ։

Ես այս պինդ ետուն ՚ոբ վկայքն միաբան . զտանջանս քո արհամարհեմք , և ոչ զանդիտեմք . արա զոր կամիս . զի մեք զկուռս խուբս և հաւերս՝ քարեզինս և պղնձիս՝ ընծ կոչել ոչ կարեմք . և ոչ իսկ մարդիկ անուճանեմք , այլ՝ դևս ։ Ասարկացեալ դատաւորն՝ ետ կապել զձեռս և զոտս նոյ , և ուժգնապէս տանջել հարուճածովք . իսկ երանելիքն սաղմոսէին , Ցր ապաւէն մեր եղեր յազգէ յազգ , և որ ՚ի կարգին . և ցլիւսիաս ասեն . եԹէ լցեն քո և այլ խստագոյն տանջանք , փուԹա ածել ՚ի վր մեր . ոմն զի ծանիցես , Թէ տանջանք քո ոչինչ կարեն ստնանել մեզ ։ Յայնժամ հրաման ետ դատաւորն ծովըն. կէց առնել զնոս շղԹայակապ . և ահա հրեշտակ ՚ոն եկաց առ նոս , և խզեալ զշղԹայս նոյ՝ եհան զնոս ՚ի ցամաք ողջանդամ ։ Ընդ որ լուեալ դատաւորին՝ զահի հարաւ . կոչեաց զնոս , և ասէ . երդուցեալ ՚ի մեծ ընծան , կախարդուԹիք յաղԹեք դուք . զի զտանջանսդ արհամարհեցիք , և զծովն յիմարեցուցիք , ածէ և ինձ ուսուցէք զայդ մոգուԹի՛ , և ես աշակերտեցայց ձեզ ։ Պինդ ետուն ՚նդն կոզմաս և դամիանոս , և ասեն . մեք կախարդուԹի՛ ոչ գիտեմք , զի քրիստոնեայ եմք , և անուճամբն քով յոչինչ գրեմք զզօրուԹիւն կախարդաց . այլ դու Թէ կամիս տեսանել

զզօրութիւնն քոմի այ մերոյ , լեր քրիստոնեայ
և ՚ի կ ՚ի հետ մեր յանուն քոմի ։
Նոկ դատաւորն այսպն առնելով զնա ասէ .
յանուն սպողոնի տ՚ն իմոյ եկիր ՚ի հետ ձեր .
և յայն բան եհաս պատուհաս ՚ի վր նր . զի
երևեցան նմա երկու դևք , և սպտակէին և
տանջէին զնա չարաչար . մինչև աղաղակել
առ նբ վկայն . աղաչեմ զձեզ զօրականք
քոմի , աղօթս արարէք վ՚ն իմ առ ա՚ծ ձեր ,
զի մարթացայց ազատիլ ՚ի ձեռաց դիւ՚ացս ։
Եւ յաղօթել սէջն , և ՚ի դնել ձեռս ՚ի վր
նր՝ դադարեաց պատուհասն , և աներևոյթ
եղեն դևքն . իսկ անօրէնն լիւսիաս ասէ .
տեսանէք , զիարդ սրտմտեցան տ՚ծքն , վ՚ն
զի խորհէի թողուլ զնոսա . յայնժամ նբ
վկայքն յանդիմանեցին զնա ստատասրտուԹ՚ն նր
և զմոլորուԹ՚ն սուտ տ՚ծոց . վ՚ոյ արկան ՚ի
բանտ զօրն զայն . ուր սաղմոսիւք և օրհնու-
Թ՚ք ոչ դադարէին ՚ի փառաւորել զքն ։
Նոկ ՚ի վաղիւ անդր ետ բռնաւորն ածել զնա
զառաջեաւ . և ասէ . խորհեցայք յանձինս
ձեր , եԹէ՝ կայք յանմտուԹ՚ն ձերում ։ Նքն
ասեն . լսւր Թ՚ն ամիդ ՀՀմարտուԹ՚ն . մեք
քրիստոնեայք եմք , և մինչև ցվախճան պա-
տերազմիմք վ՚ն ՀՀմարտուԹ՚ն . ոչ ուրանամք
զՀՀմարիտն ա՚ծ բոլորից , և ոչ զարուսրածս
կիւ զանոտի պատկերս կարօղ եմք ա՚ծ անուա-
նել . այլ դու զմր խորհուրդ և խորհեցար
՚ի վր մեր՝ կատարեա ։ Յայնժամ հրամանն
ետ անօրէնն հնոց մեծ լուցանել , և արկանել
զվկայն ՚ի հուր բորբոքեալ ։ Նոկ երանե-

լիքն

լիքն շրջելին ՚ի մէջ հնոցին իբրև ՚ի դրախտ փափկութենե, և ցնծութիւն սաղմոս ասէին. առ քեզ ՚ի՛ր համբարձաք զաչս մեր, որ քնակեցեր ես ՚ի յերկինս։ Այս յաղօթել անդ նոյ՝ եւ բոցն և այրեաց զբազումս ՚ի հեթանոսաց. իսկ սքանչն գտան ամենևին անարատ, զի և մազ մի ՚ի նոցանէ ոչ այրեցաւ։

Այն տեսեալ դատաւորին՝ սքանչացաւ. այլ անդրէն ՚ի միտս յիմարութենե զառաջանելն, և ասէր ցվկայն. երդուիր ՚ի մեծ ցծս, զարմացեալ եմ ընտրատեսիլ իրսդ. արդ ասացէ՛ք ինձ, մինչև յերբ ստուերացս ՚ի վր աճէք աչաց մերոց մոգական արուեստիւ, և ոչ գոհէք դից՝ որովք կեան տիեզերք։ Սքանչն ասեն. մինչև յերբ ոմն ամպարիշտ՝ մոգութենե ընծայես զզօրութի քարձրելոյն, և զկուռս խուլ՝ ցծս անուանես. այլ մեք ոչ կարեմք ուրանալ զՅծ մեր՝ որով կեամք, շարժիմք և եմք։

Հրամանն ետ բռնաւորն հանել զնա ՚ի կախաղան քերանաց, և տանջել. և անդէն եկն եկաց առ նա հրեշտակ ՅՍ, և պահէր զնոսա անվնաս. զի դահիճքն վաստակեցան, և նք կային զօրարթ երեսօք։ Ասէ ցնոսա. ոչ ինչ օգտի ձեզ կախարդութենե ձեր, եթէ ոչ հնազանդեսջիք հրամանաց Թգրին։ Պնդեն ետուն կոզմաս և դամիանոս, և ասեն. չեմք ինչ հնազանդելոց անօրէն հրամանաց Թագաւորաց քոց. ունիմք մեք Թգր յերկինս զքո որդին ՅՍ։

Յայնժամ հրամայեաց դատաւորն ՚ի խաչ

հանել զկոզման և զդամիանոս, և քարկոծ առնել. իսկ զանթիմոս և զղևոնդիոս և զեւպրեպիոս ՚ի բանտ տանել կապանօք։ Եւ արսրին դահիճքն զհրամայեցեան. բայց քարինքն անդրէն ՚ի ձգօղն դառնային. և տեսեալ դատաւորին վիրաւորեալ զսպասաւորս իւր՝ հրամայեաց ջրից գնդաց զինուորաց նետաձիգ լինել ՚ի սէքան ՚ի վէր խաչին յանդիման ամ բազմուել. ետ բերել անդր և զնահատակն արկեալս ՚ի բանտ, զի տեսօղ լինիցին պատուհասի նոյ։

Եւ ՚ի ձգել զինուորացն զբազմութիւն նետից՝ ոչ մերձեցան ՚ի նա վկայն, այլ կարեվէր խոցոտէին զժողով ամբոխին. և եղև ձիչ և խռովումն յոյժ։ Ընդ որ խռովեալ դատաւորին՝ հրաման ետ վաղվաղակի տանել զվկայն յայլ տեղի, և դլխատել. և նէք միաբան ասէին զձանապարհայն. բարի է խոստովան լինել նմա, և սաղմոս ասել անուճան քոյմ բարձրել. և հասեալք ՚ի տեղի կատարմանն՝ աղօթս սրտարին դարձեալ. և իբրև ասացին զամէնն, մատուցեալ դահճաց հատին ըզգլուխս նոցա սրով. և այնպէս աւանդեցին սէքքն հնդեքին խաղաղութիւ զհոգիս իւրեանց առ Աստ, ընկալեալք զբրաբիոնն յաղթուէ։

Ահա աւարտեալ Ճառընտիրն մեր զպատմուչին, դնելով զկատարումն սէքց՝ որ օր քսանևհինգեր տրէ ամսոյ։ Իսկ այլք յաւելուն, թէ քարձին արք երկիւղածք զմարմինս նահատակացն, և ամփոփեցին ՚ի միում վայրի. որ ըստ ոմանց ասի լինել մերձ յԵՀեմ, ՚ի տեղին

կո

կոչեցեալ սուրբ եմ կոչեմն ։ Որ աւանդութիւն է առաքելոց, թէ՝ի վերայ եկեալ ուղղի մի՝ խօսեցաւ ոմն զկնի քաղաամու մարդկային բարբառով, և եղոյց զտեղի դերեզմանի նոցա. ոմն թէ նշանագործ վկայքն կոչմամբ և դամիանոս բարեացապարտ իցեն ոչ միայն մարդկան, այլև անասնոց ։

Այլ էջ ինչ անհաւանելի սքանչելիքն՝ որ զկնի պատմի, թէ յետ ժամանակաց ոմն՝ի շինականաց եկեալ՝ի հնձոց, և առեալ կերակուր՝ ննջեաց խոնջ մարմնով՝ի բացի բերանաբաց. և օձ մի սողեալ եմուտ ընդ բերան նր. յորմէ՝ի տագնապ անհնարին անկեալ առն՝ ընթացաւ՝ի գերեզմանն սրբոյն, և սկսաւ աղաղակել. ած սրբոյն կոչմայի և դամիանոսի օգնեա ինձ. մինչև միւսանգամ ննջեաց, և ել օձն՝ի նմանէ, և աղատեցաւ ։

Այս եղև յաւուրս քրիստոնէուե՝ յորժամ շինեցաւ վկայարան՝ի վր մարմնոյ սրբ վկայիցն, այր ոմն մաղքոս անուն՝ որ սպասաւորէր տաճարի նոցա, հաճ անդր զկինն իւր, և ասէ ցնա առաջի սրբոյն. ահա ես երթամ՝ի Հանապարհ հեռի՝ի տար ծ, և յանձն առնեմ զքեզ ած և սրբոյ նր կոչմայի և դամիանոսի. նիստ՝ի տան քումմ. և ցուցեալ նմա զնշան ինչ՝ ասէ. այս եղիցի քեզ նշան. յորժամ կամք լինիցին ած, առաքեցից զայդ, և կոչեցից զքեզ ։ Այրդ յետ գնալոյ առն՝ իբրև էանց ժամանակ ինչ, եկեալ դիւքին՝ի կերպարանս Հանապարհորդի՝ ասէ ցկինն. ահա նշան առն քո. նա առաքեաց զնա՝ զի տարցէ զքեզ

յայն ինչ քաղաք, ուր և նա: Զանեաւ կինն զնշանն. այլ կասկածեալ յօտարականէ անտի՝ խնդրեաց ի նմէ երդումն յանուն սրբոյն կոզմայի և դամիանոսի ի տաճարի նոցա, զի մի արասցէ ընդ նա ինչ չար զձանապարհայն. և դէն երդուաւ. և առեալ տանէր զնա գրաստուս. և իբրև անցանէին ընդ տեղի մի դժուարին, դրգուեցոյց զնա չարն, և կամէր դահավիժ առնել և կորուսանել: Յայնժամ աղաչեաց կինն յերկինս ի վեր, սրբ կոզմաս և դամիանոս օգնեցէք. և ահա նոյնժամայն երևեցան երագահաս վկայքն ոտք հեծեալք հանդերձ բազմութք սպիտակազգեցիկ. և առեալ զկինն՝ խարդաւանեցին զչարն ընդվիշտն, մինչև կորնչիլ և անհետ լինել. և լցաւ գիրն, եւթն գաւքն՝ զոր փորեաց և պեղեաց, ի նոյն անկի ի խորխորատ՝ զոր և գործեաց: Ու կալէք սրբոյն զձեռանէ կնոջն՝ ածին կացուցին զնա ի տան իւրում, և ասեն ցնա. մեք եմք կոզմաս և դամիանոս, որոց յանձն արարեր զքեզ, և երդումամբ չափ հատատացեր ի մեզ. վայ փուճացաք ի թիւրումն հասանել քեզ:

Նազում և այլ սքանչելիս՝ զորս յերկար լինի ի համար արկանել (ասէ վկայաբանն), կատարէ ածի ի նմին տեղւոջ մինչև ցայսօր ի փառս և ի գովեստ անուանն իւրոյ փառաւորելոյ: Այս վկայաբանուն ե հանդիսացեալ, զոր ոտք գտանեմք ի Ճառընտրի մերում, նոյնպէս Ճոխագոյն յառաջ քերէ սուրիոս ի հինմատենից հռովմայեցւոց. և զնոյն քաղէն նաև

նաև յայսմաւուրքն ոչ լատինացւոց, նոյնպես և յունաց և հայոց. միայն ի հայումն ըստ ձառընտրին և ըստ յայսմաւուրացն՝ փոխանակ դատաւորին եգիպացւոց՝ դնի եգիպտացւոց ։

Այ՛ի նոյն փառաւոր և աքանչելագործ վկայս հայկ գրեալն ի հին մատենագրէ ի սէյն գրիգորէ եպսկ տուրուշնայ՝ յաղագս փառաց վկայից (գէորգ. ա. գլ. 98), քանիւքս այսոքիւք.

* Արկուծորեակ եղբարքն կոզմաս և դամիանոս՝ արուճեատիւ բժիշկք, յետ քրիստոնեայ լինելոյ իւրեանց, ի ձեռն արդեանց առաքինուեց և զօրուք աղօթից և ե՛թ՝ փարատէին զհիւանդութիս ախտացելոց անձանց ։ Որ և աղգի աղգի չարչարանօք նահատակեալք՝ եղեն ի դասս երկնաւորաց, բազում սքանչելիս ցուցանելով քնակչաց երկրի. զի թէ ոք հատարել հաւատով յաղօթս կացցէ առ գերեզմանաւ նոցա, իսկ և իսկ ստանայ զառողջութիւն ։ Պատմեն ևս յոլովագոյնք, թէ սքեղրևեին ախտացելոց ի տեսլեան, և ցուցանեն՝ զոր ինչ արժան է առնել. և ընդ առնելն զայն՝ ողջամբ դառնան ։ Որոց զբազումս լուեալ է իմ. զորս յերկար համարեցայ ի առ մի նշանակել, չատ համարելով զոր ասացիդ, թէ ամենեքեան՝ որք հաւատով աղօթեցին, առողջութիւն դարձան ։

ՃԸ. Կոզմաս և դամիանոս հռովմայեցիք։

Ս. Ա. Յունիս. Ի։

Երկրորդ անուանեալ հարապատ եղբարս՝ կոզմաս և դամիանոս կոչմամբ՝ հռովմայեցիս, յոյնք և հայք նշանակեն յաւրացին աւուր ամենեանն յունիսի. ուր ունէր բասիլեան յայսմաւուրք յունաց այսպէս. * Վահատակութիւն սրբոյն անարծաթիւց կոզմայի և դամիանոսի՝ ի հռովմ եղելոց։ Կոզմաս և դամիանոս՝ քոյր վկայքն՝ էին առ Թագաւորութեան Կարինոսի. և բժիշկ գոլով արուեստիւ՝ շրջէին ընդ ամ տեղիս, ամ հիւանդաց առողջուիս պարգևելով, և վարձ բժշկութեն խնդրելով՝ ի բժշկելոցն՝ զի քո հաւատս։ Որդ կարծեցեալ կռապաշտիցն մոլորելոց՝ որպէս կախարդական արուեստիւ զբժշկութիւնն առնել, չարաչար եղեն առաջի Թագաւորին. և կալեալ ստիպէին ուրանալ զքո. և ոչ հաւանեալ՝ ի տանջանս պատրաստ լինէին. այլ զօրուքն քոյր զԹշերն կարինոս յետս դարձուցին՝ ի մոլորութէ. զի՝ ի Թիւրիլ պարանոցի նր՝ բժշկեալ զնա, ոչ միայն զնա հանդերձեցին հաւատալ՝ ի քո, այլև զամ ընտանիս նր։ Ասաի՝ ի պատիւ մեծարանաց եղեալք՝ նախանձելի գտան վիշապին իւրեանց. և՝ ի լեառն ածեալք՝ ի նմանէ՝ ի քաղել զբոյս՝ քարկոծեցան։ Յոյն

պատ-

պատմուի է, զոր առաւել պարզաբանելով
երկրորդե և յայսմաւուրքն մեր։

Ե. Առիւծ և դամիանոս՝ անհաւատիք։

Ի. Ա Թագ. Նոյեմբ. 1։

Երկրորդ անուճանել եղբարց անարծաթ
բժշկաց չիք ինչ բան հաւաստի. զի
և ոչ ժամանակ նոյ կիք քաղաք յիշատակի ու-
րեք. այլ ոմն յայսմաւուրք յունաց՝ նոյնպէս
և հայոց, զառաջին վկայաբանուին՝ որ ըստ
Ճառընտրաց մերոց և հռովմայեցւոց՝ կոչին
և յաղագս սոցա ամ հանգամանօք. որպես և
զսքանչելիսն նոյնպէս աստանօր երկրորդե-
լով. Թուղ զի ոմն զառաւսպել ուղտուն յեր-
կարեն, նոյնպէս և այլ յաւելուածս առնեն
այլ և այլ օրինակագիրք. յորոց մի է եդեալն
՚ի հայումս, զորով՝ բարւոք առնէ՝ զի զանց
առնէ ասր ինչ. ըստ որում փոխաբերիչ է այսր
՚ի կարգէ նշանագործուեց սքին մինասայ, և
այն ՚ի համարոյ տխմարական աւանդուածեց
ոամկաց։

ՎԱՐԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ

Սէյն Ա՛ճատրոյ, կամ Յիշատակարանի։

Ա՛յ. գԼԲ. 25։ Տէ՛ր ԷԼ. գԼԲ. 22։ և պատմագիրք հայոց։

ՈՐ Ա՛ՆԻԿՆ Ա՛ՅՍՕՐ

սէյ մանուկն Ա՛ճատուր՝ էր ազգաւ պարսիկ՝ ի քուրաստանէ քեշապհոյ՝ որդի մոգպետի, յամն Թագաւորուընն խոսրովու որդւոյ կաւատայ, բնակեալ՝ ի գուխին քաղաք հայոց ըստ դենշապհոյ պարսիկ մարզպանի. և առաջինն անուն նէր՝ ի հեթանոսութենէ մախոժ կամ մախոշ։

Այս եղև՝ ի տեսանել մախոժայ զնահատակութեն գրիգորի ուաժկի համազգեայն իւրոյ, զի և նա՝ ի մոգուէ էր դարձեալ, վաւերացաւ՝ ի սիրտ նէր սէր առ քրիստոնէութի. և այնուհետև խղճէր ըստ դենն պարսկական՝ զմտաւ ածելով զպատրանս անոտի կրակապաշտուէ և արևապաշտուէ. վէյ թէպետև յապարանս մոգուց կայր, բայց երկմիտ էր՝ ի հաւատոյ նէ։ Այս յաւուր միում յորժամ մոգքն զոհս մատուցանէին ատրուշանին՝ ոյ կրակարանին, և մախոշ ըստ նա, յանկարծակի բոցն բարձրացաւ,

ցաւ, և սկսաւ այրել զապարանսն, և ուչ կա-
րացին շինուցանել. և եղև աղաղակ մեծ ՚ի
քաղաքին:

Ո՞ր լուեալ հազարապետն հայոց՝ փութա-
ցաւ յեկեղեցին, հառ պքահանայն կենսա-
տու սբ խաչին, և ել ինն յապարանսն. և ան-
դէն վաղվաղակի ՚ի զօրուէն քոի նշանաւ սբ
խաչին շինաւ բոյն. և մոգքն շնորհակալ
եղեն նմ: Ոսկ պատանին մնխոշ ՚ի բաց ըն-
կեցեալ զպործի զոհիցն, և առեալ ՚ի ձեռս
ղբուրվառն՝ երթայր առաջի սբց խաչին մին-
չև յեկեղեցին:

Նա ՚ի վաղիւն գնացեալ մոգուցն՝ չարախո-
սեցին զնա առ դենշապուհ մարզպանն, որ և
միանգամայն վերակացու և դատաւոր քաղա-
քին զօնայ, և ածեալ կացուցին զերիտա-
սարդն յատեանի. և նա համարձակուբ խոս-
տովանեցաւ զքրի հաւատն, և այպանեաց
զնոսոտի պաշտամունս նց. ըստ որ բարկացեալ
դատաւորն՝ խուզեաց զհերսն և զմօրուսն,
և գանեաց սաստիկ. և եւս արկանել զնա ՚ի
բանտ:

Նա մնեալ մնխոշ ՚ի բանտն՝ եգիտ զոմն կրօ-
նաւոր ներսէս անուն արգելեալ ՚ի բանտին
հանդերձ սահակաւ ընկերաւ իւրով՝ վն ար-
համարհելոյ հրապարակաւ զդենն պարսից:
Նա մնաց ըստ նմ յերկար յարդելանս. և ու-
սանէր ՚ի նոցանէ օրըստօրէ զհաւատս քրի, և
զսաղմոսն դաւթի. և սաղմոսէին ՚ի միասին
անդադար:

Նա յետ երից ամաց (կիմոպ այլք ընթեռ-
նուն,

նուն, ամայց) միրտեցաւ մախոշ՝ի քանտին, և անուանեցաւ յիղնտբուզլիտ կամ յիզտիբուզտ, այն է եագիտպուզլիտ, որ թարգմանի Ոչ ծատուր. և երեալ կրօնաւոր՝ զգեցաւ մաղեղէն. և ձգներ խստակրօն վարուք զցայգ և զցերեկ: Ասկ յետ բազում աւուրց՝ յորժամ ըստ աղաչելոյ ամն մովսեսի Հայոց կաթղկոսի փոխեաց արքայն պարսից զդենշապուհ բռնաւոր մարզպան, և առաքեաց զայլ ոք վինաս վահրամ անուն հանդերձ երկու պարսիկ իշխանօք՝ իրաւունս առնել տառապանաց ընդ Հայոց, խաղաղուի եղև քրիստոնէից:

Եւ յաւուր միում նստեալ յատենի՝ քննէին զբանտարկեալսն. և ազդեցաւ նոցա, թէ՝ի վաղուց հետէ արք երեք են՝ի բանտի՝ մախոշ, սահակ, և ներսէս. զորս քերէ առաջի՝ քննեցին և գտին զներսէս և զսահակ՝ի մանկուձէ ծնեալ քրիստոնեայ. վասն արձակեցին զնոսա յազատուն: Ասկ զսքէն ածատրոյ՝ վն զի՝ի պարսկուէ՝ի քրիստոնէուն եր գարձել, պատուեցին զկրօնաւորականն զգեստն, և ծիւ ծիւ արարին զկնկուզն. և ասէին, գառնաս՝ի պարսկական դաւանուն, և ուրանաս զքո՝ յոր հաւատացեր, եթէ մեռանիս չարաչար մահուամբ: Ասկ երանելին. ես ծանեալ զքո միայն Աշմարիտ ածն և արարիչ երկնի և երկրի, և զանձն իմ պատրաստեցի՝ի գործ մշակուե նը, թէև մահ հասանէ: Եւ բարկացեալ՝ յոյժ տանջեցին զնա, և նեղէին ուրանալ զքո. և նա ևս առաւել համարձակու-

կուԹէք խօսէր և յանդիմանէր զպղծալին և զգարշելի մոլորուն նոց։ Այս իբրև տեսին զերանելին անդրդուժելի՝ իքեան, հրամայեն ետուն՝ ի խաչ հանել զնա՝ վասն յարելոյն՝ ի խաչեալն։

Յոկ հայրապետն հայոց լուեալ զայն, և ժողովեալ առ ինքն զքահանայսն, և ելեալ՝ ի տեղի մի յանդիման խաչին՝ եկաց՝ ի տեսիլ նահատակուն սքանչելին նշանաւն, հանդերձ խնկօք բուրեալք և լուցեալ մոմեղինօք, հայցելով յայ տալ սքեան զօրուԹիւն։ Այս ածեալ զերանելին պարսիկ դահճաց՝ մերկացուցին, և բևեռեցին՝ ի վեր փայտին. Ըստ նմին և այլ երկու արս չարագործս, մինն պարսիկ, և միւսն հրէայ, ոմն զաւազական՝ վճռ գործոցն իւրեանց։ Այս պարսիկն նախ քան զնահչելն իւր գայր և առնոյր զարիւնահատն հողն՝ ի պատուհանդանէ սքեան ածատրոյ, և օծանէր զերեսն իւր՝ ասելով. յիշեա զիս սքդ այ։ Յոկ դահճացն առեալ զնա բռնուԹիւԹ՝ հանին՝ ի խաչ ըստ աջմէ սքեան, և զհրէայն ըստ ձախմէ. որ աղաղակեր դառնալ՝ ի հոգուԹիւն, և ոչ ընկալան։

Յայնմ վայրի քաջ նահատակն քրիստոսի ածատուր քարոզեր՝ ի վեր խաչին, և ուսուցանէր զհաւատացեալս՝ հաստատուն կալ՝ ի քն, և համբերել մահու որ վճռ անուանն նր։ Այս պատեհ հար արարին զերանելին՝ ի վեր խաչին. և այնպէս աղօԹելով՝ ի վեր չարչարողացն իւրոց՝ աւանդեաց զհոգին իւր առ ածն սքեան յիշատակուտ ածատուր՝ յաւուր կիւրակէից

ըորդ ժամուն։

Եւ հաւատացեալքն եկին առ իշխանսն, և խնդրեցին բառնալ զմարմին սբյն. և նոքա հրամայեցին առնուլ զնա։ Յայնժամ դի. մեաց հայրապետն քահանայիւք և ժողովրդովք. և բարձեալ զպատուական մարմին սբյն՝ տարան ՚ի մեծ եկեղեցին դուռնայ. և եդին ՚ի տապանի սաղմոսիւք և օրհնուք. և զխաչն մասունս արարեալ՝ բաշխեցին ամ հաւատացելոց։

Ա. յս եղև յառաջին ամի Թուականութեանս հայոց, այն է յամի տն 552։ Եւ ես ներսէս (ասէ վկայաբանն) չարչարակից և ընկերակից սբյն՝ արարի զպատմութիւնս ՚ի փառս քրիստոսի մերոյ։

ՏՕՆ ՍՐԲՈՅՆ

Դաւթի Մարգարէի. ուր և պատճառ Ուազ Տօնից։ (1)

Ե. դեկ. 25։ Լ. դեկ. 29։ Նա-Յ. ընդ նախա-
հարս. դեկ. 19։ Սբ գերբ, և ձեռնէդ գրոց. և
ներբողեանք հարց։ Ճաշընկ. Ր. ամ = ամք։

ԱՍՈՒՆՕՒՀԱՅՑ ԴՈՒ-
ւիթ, և ածեղբայրն յակոբոս՝ գեղեցիկ խորհրդով՝ ի միասին տօնախմբին մերձ՝ ի հրաշափառ ծնունդ ածորդւոյն եղելոյ որդի մարդոյ՝ ի զաւակէ դաւթի. ըստ այնմ, * Ծիրք ծննդեան յի՛ քո՛ի որդւոյ դաւթի որդւոյ աբրահամու ‖։ Լսվին տեսուք և հռովմայեցիք՝ ի սին միջոցի առնեն զտօն յիշատակի դաւթի թագաւորի և մարգարէի՝ ի դեկտ. 29. որպէս և յոյնք՝ ի դեկտ. 19. ըստ նախահարս հաւօրէն։ Նա դարձեալ յայսմ վայրի՝ ի դեկտ. 27. դնի ըստ հին վկայաբանից հռովմայեցւոց յիշատակ ձեռնադրուե՛ յակոբայ եղբօր տեն յաթոռն եէմի։

Աղընթեր սոցին վայելուչ կարգի յայմ եկեղեցիս տօն նախաւկային ստեփաննոսի, որ եղև վկայ առաջին՝ ածուեն քեի, մարտիրո-

սաց

ական հանդիսիւ ։ Օ՜ Հետ բերեն հուսալ
մայեցիք և զաճաքան աւետարանիչն յովհան
նէս՝ որ Հառէն զանսկզբնական ծննդենէ
նախայաւիտեան բանին այ առ՚ի հօրէ , և
զլինելուէ անեղական բանին մարմին՚ի կու
սէն՚ի ժամանակի ։ Ասէ մեք յաւելումք ընդ
յովհաննու և զեղբայր նր զմեծն յակոբոս ,
ոպ և զյակոբ փոքրն կոչեցեալ՝ ըստ դաւթի ։
՚Ա նոյնս յարեմք խորհրդաբար յառաջ քան
զորդիան որոտման՝ զգերագոյնս քան զնոսա՝
զերկոսին ամոլս Հաւատոյ զգլխաւոր առա
քեալն զպետրոս և զպօղոս ։ յորոց մին եղև
վեմ Հաւատոյ՝ անուճանակիր քոի , զի վէմն էր
լինքն քո , ուստի և երեսփոխան ինն իւրոյ և
վիպոլի , և միւսն քարոզ աւետարանին ըստ ամ
հելեանոսս ։ Օ՜ ոլորինակ և զկնի ածայայտ
նուէ՝ յոյնք անընդմիջապես՚ի վէր ածեն , և
մեք զկնի ուղիղ օրինէց , զկարապետն յովհան
նէս՝ զմկրտիչն որդուոյն այ ։

Սոքիմք ոպ չքնաղ հանդիսանայ խորհուրդ
ածպաշտուէ նորածնեալս եկեղեցւոյ , նոյն
պէս և խորհրդաւոր տօնակատարութի սքոյ
կի քարեվայելուչ կարգաւորութի տօնացու
ցին ։ Արուամ ոչ միտ եդեալ ոմանց՝ ոպ ար
ժանն է տօնասիրաց և վկայասիրաց , սո
տիսպատուճաստ պատճառանս կրկտեցին օ
տարոտիս՝ յանգոյ պատմութենէ և՚ի ստայօդ
ձեռնարկուէ՝ վ՚ը պատճառաց տօնիցս , հա
կառակս միմեանց և անձանց իւրեանց ։ այլ
չմարտութին անհակառակելի այն է , զոր
առաջի եդաք ։

Ա.ԶԴ այս քառեակ կիմ հնդեակ տունք եօթնից և ուրիշ սքոյ մեծամեծաց մօտ առ միմեանս կարգեալք, (զորս եթէ ոք ուզիլ իմանալ սիրեսցի՝ չի՛ անդէպ կոչել եօթն հովիւս, և ուր վարիչս մարդկան, կամ այլաբանել՝ ի խորհուրդ չորեքկերպեան կենդանեաց՝ ընդ չորից աւետարանչաց, ըստ քառաւաջեան գետոց աղբերն եդեմայ, և ըստ չորեքծագեան ծագաց Ցի, այլովքն հանդերձ,) ի թերանս հասարակաց՝ իրաւամբք առաք պնդ կոչեցան. ըստ որում երիցս տունեւիքն այն՝ են իբրև առաքանի ի տանն այ, և նախատունակաւ հանդերձ պաշտին ըստ կարգի հանդիսական տունից։ Օ այսոսիկ եղեալ՝ ժամ է այսուհետև Ձառել զմիոյ միոյ ի սքանչելի արանցս Ա՛ծազանից։

Ա՛արգարէն դաւիթ՝ այր ըստ սրտին այ, Ա՛ծահայր սահմանել, և թագաւոր ընտրել, տեսանող ոտ զաւետարանիչ, և սաղմոսերգու զՔրիստոսն ոտ ջերկնային փառաբանիչս ան, եր յազգէ յուդայ՝ ուստի ծագեաց տէրն մեր, որդի յեսսեայ, ի բեթղեհէմ գեղջէ հրէաստանի այ յուդայաստանի, փոքր յեղբարս իւր, այլ մեծ առաջի այ. մինչ զի ի կարգէ հովուաց խաշանց կոչեցեալ առ ի տնէ՝ օծաւ ի ձեռն սամուէլի մարգարէի թիր տանն յուդայ, և թիրեաց ի քեբրոն ամս եօթն. և ապա յերկիմ ամս երեսուն և երեք ի վր Ա՛մրկէլի։

Ա.ՀՆ՝ որ ի մանկուէ զարջս և զառիւծս պատառեր, և ի պատանեկուէ զմնեղկն բլուրն

զգօղևաձ կործանեաց պարսաքարիւ յանուն
ՏԻՆ զօրուեց , ՚ի չափ հասակի կատարելոյն ՝
յառաջ քան զԹէոդորեղն , և առաւել զկնի
Թէոդորեղն՝ արար բազմադիմի գործս արուեստ
քաջուեն ըստ ՏԻՆ , և բազմագոյն և դիւցազ-
նական առաքինութիւնս ըստ ՏՈՅ ։ Նա արդ Թո-
ղեալ զՅական մեծագործութիւնսն , և զՀն-
խուինս և զփառս , և զպատերազմունս՝ զորս
մղեաց յաջողութիւն ՏԻՆ , որոյ նման ոչ ոք եղև
՚ի Թագաւորս յուդայ և իսկ ի , տես դու ինձ՝
եԹէ կարես ՚ի Թիւ արկանել՝ զՅածայնն ա-
ռաքինութիւնս նորա ։

ՈՉ ապաքէն անմռունչ հեզութիւնք և անպար-
տելի համբերութիւնք տարաւ այնչափ հալածա-
նաց՝ նախ յերեսաց սաւուղայ , և ապա յե-
րեսաց որդւոյ իւրոյ աբիսողոմայ ։ Նա ար-
դարակորով կարգօք վարեաց յՅամի զԹէոդորեղ
իւր , մինչև և ոչ քան մի տրտունջ լուաւ ոք
զնմանէ ։ Նա ՅածխմաստՀանձարով տնտե-
սեաց զկարգս ՅածպաշտուԹեանն , մեծացուցանե-
լով զպաշտօն խորանին ՏՈՅ , և ՚ի սրտի դնե-
լով շինել տաճար փառաց ՏՆ . զորոյ և զօրի-
նակն և զծախսն պատրաստեաց և յանձնեաց
սողոմոնի որդւոյ իւրոյ . ոմն և կատարեալ
խոնարհութիւնք և ջերմ ՅածախրուԹիւնք կաքաւեաց
առաջի տապանակին ՏՈՅ , և յոչինչ համարե-
ցաւ զԹշնամանս մեղքոցայ և այլոց յետս
մնաց , ոչք զմարդկանն խորհին , և ոչ զՏՅն ։
Ի ստ նմին և գլխաւորեաւ զգիրս սաղմոսաց
իւրոց հոգւով ՏՈՅ , զորս յայլևայլ ժամանակս
եր յօրինեալ ազգմամբ ՏՆ և հրաշարուեստ

քա-

բանահիւսուք և հոգւով մարգարէութեն, սահմանեաց նուճադիլ ոտի մշտամուտս աղօթս առաջի տապանակին. զոր և նորս եկեղեցի արար իւր գլխաւոր աղօթամատոյց և նուճագարան օրհնուէ առաջի այ յամ ժամ։ Ասէ զկարգն՝ զոր եդ ՚ի քահանայս և ՚ի պաշտօնեայս խորանին իբրև մարգարէ և իբրև թագաւոր. թողից ասել և զայլ ազգի ազգի գործս ածահաձոյս՝ որպէս յօրէնս ընդհատ, զորս լիով վիպեն սքն գիրք, և բազմօք ներբողեն նբ վիպք։ Զ ատ լեցի մեզ երկրորդել զայն՝ որ ի լրումն անզուգական գովութեց նր և ամ փառաց և պարծանաց, զի կոչեցաւ և եղև այր ըստ սրտին այ, միանգամայն և ածահայր, այ նախահայր քրիստ՝ երդմամբ հաստատեալ յայ, ոչինչ ընդհատ յաբրահամէ և յիսահակայ և ՚ի յակոբայ ՚ի նախաածնողաց իւրոց. վայ և անդն դաւթի՝ որդի դաւթի եղև և անուանեցաւ. ոտի և տնօրինականք փրկչին բազմօք օրինակեցան ՚ի նախահայրն ՚ի դաւիթ արքայ։

Այլ զարմանալին է և ահաւոր յոյժ, այր այսպիսի և այսքան՝ առ խուն մի թողացուցեալ ՚ի ձեռնկալութէն այ՝ անկաւ անկումն անկարծելի ՚ի հնուէ և ՚ի մարդասպանութէ միանգամայն. զի յայտնի եղեցի տկարութէ քնուես՝ ինքնին առանձին ՚ի չար անդր դիւրակործան. և սակայն ըստ մեծի ողորմութէն այ՝ յոր ապաւինեցաւ, կանգնել ՚ի գլորմանէն անդրէն ձեռնտուհուք հզօրին, կատարեալ ապաշխարութէ եղև յօրինակ դարձի

ամ մեզ զաւորացս ։

Նա որ ևս զարմանալի մեզ Թուխի , միւս այլ Թեթև յանցանս յանցուցեալ՝ որ ըն ձի և ոչ ի յանցանս գրի , այլ ի պարծանս բարեկարգուե , ի՛ն է Թուխել զժողովուրդն , ծանր ևս ապաշխարուք խրատեցաւ ի նոնէ . և նա ամ սիրով և խոնարհուք ընկալաւ զխրատն զսյն՝ հեզլով զանձն առաջի նոն . զի ուսցուք զանառուտն ձշմարտուի , եԹէ զոր սիրէ որ՝ խրատ , տանջէ զամ որդի՝ զոր ընուն ։

Նա զի այս ամ յայտնի է յաճախապատում տառէց , անդր առաքեմք զնոճասեր ընԹերցօղս . միայն Թէ ընԹեռնուցուն նովին հոգւով՝ որով և գրեցան , առ ի կարօղ լինել ոչ նամանել սքանչելի առաքինուԹենց ընտրելոյն այդաւԹի՝ ըն իւրաքանչիւր վիճակի . իսկ Թէ և ի նուճագել զսաղմոս նր նոճախօս զօրհանապազ , ընդ նմին սաղմոս ասասցուք այ հոգւով , սաղմոս ասասցուք և մտօք ։

Ընդ՝ վախճանեցաւ դաւիԹ , ասէ գիր , բարի ծերուե , լի աւուրբք՝ մեծուե և փառօք , յետ քառասնամեայ Թագրուե իւրոյ . և Թաղեցաւ յԵՀմ . ուր և կայ գերեզման նր մինչև ցայսօր՝ ասէր առաքեալն քնի պետրոս . ոչ և յաւուր յայսմիկ կայ մնայ տեղի գերեզմանի նր անդանօր՝ ոչ ուխտատեղի ամ ազանց , պատուհեալ ի հեԹանոսաց անգամ ։ Ա՛ռաւնտիրն մեր պարզանս քաղէ ի՛նր գրոց զպատմուԹի դաւիԹի մարգարէի . իսկ յայտմաւուրքն երկրորդե միայն զհատուած գովուԹե դաւիԹի և յակոբայ՝ ի մեկնուէ կաԹու-

Թուղիկեայց մեծին սարգսի. զոր առ ձեռն պատրաստ է վերծանել՝ որոց կամիցին՝ ի բուն աղբիւր անդր յորդաբուղիս։

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ Ք։

(1) Ոչինչ է զարմանալի և ոչ իմիք ստգտանելի, այլ եա քան զկա պովեալն՝ դնելն տօնացուցին մերոյ յայսմ վայրի՝ ի վերջ կոյս դեկտեմբերի զդաւիթ մարգարէն այլովքն հանդերձ. ուստի և Հ. զետելէ զնոյն՝ ի դեկտ. 25. որ է ըստ յն. և լտ. ծնունդ քրի։ Վասն զի նախ՝ թէև՝ ի նոյն օր անկանէր բուն ծնունդն, ապաքէն և հռովմայեցիք՝ ի նմին աւուր ծննդեան տէն կարգեն միանգամայն և զտօն յիշատակի սբց, ցն անաստասիայ կուսի, եւգինեայ կուսի, և երկուց բիւրուց։ Երկրորդ՝ զի տրովհետև լատինք՝ ի դեկտ. 29. յիշեն զդաւիթ մարգարէ, և յոյնք՝ ի 19, կամ՝ ի նախընթաց կիւրակէի ծննդեան ըստ նախահարս, ՝ի միջոցի երկոցունց անկանի և տօնէն մեր զդաւիթ, կամ դնեն Հ. զնա՝ ի դեկտ. 25։ Որ և զձեռնադրուի յակոբայ եղբօր տէն յաթոռն եկմ, դնեն հինք օրինակք լատինացւոց՝ ի դեկտ. 27. վասն և մեք խորհրդաբար տօնեմք զնա աստանօր ըստ նախահօր նր և փրկչին՝ ըստ դաւթի։ Սոյնպէս և ստեփաննոս՝ որ ըստ լտ. դնի՝ ի 26. դեկտ. և ըստ յն. ՝ի 27. նաև ըստ հայոց անկանի մեծ՝ ի նոյն աւուրս։ Երկրորդ՝ զի որովհետև ոչ եմուտ հաստատուբ երբեք՝ ի հայաստան ցն սովորութիւնն այն, որով յոյնք և այլք հանգոյն հռովմայեցւոց զանազանեցին զօր ծննդեանն՝ ի յայտնութենէ, ՝ի չորրորդ կամ՝ ի հինգերորդ դարէ հետէ, ցն կամ յաւուրց յուլիոս պապին և կիւրղի եկմայ հայրապետին, և կամ փոքր մի յառաջ քան զաւուրս ոսկեբերանի, (ոչ վկայէ նա ինքն բերանն ոսկի և աիեպերալոյս վրդպ,) ազատ ինաց՝ ի Հ. օրն դեկտ. 25. ուստի և վայելչապէս տօն ածահօրն դաւթի՝ նախածնողին քրի ելից զտեղւոյն՝ որ է միանգամայն վկայ ծննդեան տէն, և աւուր ծննդեան՝ եթէ կամիցիս։ Ջայսոսիկ ասացաք առ՝ ի կարձել զնոյ-

թէ պատճառանս և զբամբասանս այնոցիկ, որք անգէտ
տուեալք գիմախօսք գտան սովորուեալ աղգիս. զի թէ գէ
տէին զանհրաժեշտ պատճառքս, ոչինչ ունէին ասել ։
Բայց ահայ և զնոյնսիսի տպէտս յաղգէ մերմէ խրատել.
որոց վայրապար ընդատուցեալ ի անոտի չարախօսուեց
այլոց՝ չարաչար վրէժխնդիր կամեցան լինել՝ ոչ չարի
չար հատուցանելով. եթէ զի տեսեալ՝ թէ ի զուր ըստ
գտանեն յոյնք զսովորուելն իւրեանց, զոր ի նախնեաց
ունէին և ունին բարի մտօք, ելին և լինքեանք զբաբանել
զյունաց չարախօսուեք, թէ տօնելն զծննուեանդ ի գեկտ.
25. ևցէ գիւտ արտեմոնի աղանդաւորի, ոչ թէ նա էղ
ծեալ ևցէ վկանոնն եդեալ ի յակոբայ եղբօրէ տն և ի
կիւրղէ եկեմայ հայրապետէ. որ է զրպարտուելն առայօդ
և հակասական՝ հնարեալ յիմաստակէ անձառնէզ, որ
պատուհասեաց զայդ ի տօնապատճառս և ի չ ։ Վ
զի յայտնի է նախ, թէ արտեմոն հերձուածօղ չար՝ հե
տևօղ Թէոդորոսի բիւզանդացւոյ՝ էր մի ի հնն հերե
սիովտաց ը դարու, բազմօք յառաջքան զկիւրեղ. վ
չկարէր փոխել զկարգ նորա ։ Երկրորդ՝ զի էր այր ան
նշան, մինչ զի հազիւ յանկեան ուրեք գտանի անուն նր.
վ ոչ յարևելս և ոչ յարևմուտս կարէր մուծանել զայս
պիսի փոփոխուէ երևելի ։ Երդ՝ ոչ ապաքէն ի չ. գրի,
թէ երկու բիւրք կատարեցան ի տօնի ծննդեան տն.
և միանգամայն դնի անդ, թէ կատարումն նց եղև ի
դեկտ. 24. ապա ուրեմն յառաջքան զկիւրեղ գոյր ի
նիկոմիդիա սովորուելն հռովմայեցւոց, որք ի սկզբանէ
հետէ տօնէին զծննուեանդ ի դեկտ. 25. և ապա տարածե
ցաւ և յայլս ։

Արդ ոչ երազապատում ճանաչէ այս չարախօսուելն
հայոց զայլոց, նոյնպէս յերազոց սակի գտանի և չա
րախօսելն այլոց զսովորուէ հայոց ։ Ճշմարիտն այն է,
զի այլք փոխեցին և հետևեցան հռովմայեցւոց. և հայք
ոչ փոխեցին զարևելեան սովորուելն. և ասասի եղև յու
նաց և հայոց պախարակել զմիմեանս՝ ոչ վ այլոյ բա
նի, այլ յատելուելէ, թէ դուք ընդ մեզ չնմանիք. որ
էր հաւասար անիրաւուելն երկուստեք ընդդէմ սիրոյ.
զորմէ չէ տեղւոյս յերկարել զբանս ։

ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Սէյն Յակոբայ առաքելոյ՝ Եղբօր Տեառն, Եւ դարձն կոչեցեալոյ ։

Ա. Կոր. ԺԵ. 7. Ա Պետ. Ա. 19։ Յ. Կոր. 23. Ա ապր. 30։ Լ. Տայիս. 1։ Ա՛առաքնա. Ր. ՃՃԿ = ՃՃՂ. Բանիւ Ե՛ասէէ. պատմ. Եկեղ. Ե. 23։ Ի՛ուլիանդէանն Կէնատէնիոս. Ի՛ Տայ. Էջ. 18 = 34։ Ա՛էպատէր ։ Յատուկապէս. Ա այլք ։ Ա՛արգիս Ի՛ վէրջ. մէկն. յակ. Ա Ա Յովսէպոս. նախն. Ե. 8 ։

ԵՐԿՐՈՐԴ ՅԱԿՈԲ, ԿԱՄ Յակոբոս Եղբայր Տեն, որ և Ա՛ծեղբայր կոչեցեալ, առաջին եպս ածակոս քաղաքին Երմի, որիշ է յերկուց յակոբ կամ յակոբոս անուանց՝ որ Ի Թուոյ երկոտասանից. այր Ի մեծէն յա կոբայ զեբեդեան յեղբօրէ յովհաննու առաքելոյ և աւետարանչի, և Ի յակոբայ ալփեայ՝ յեղբօրէ մատթէոսի առաքելոյ և աւետարանչի ։ Ո՛ր սոյն սա յակոբ արդարն՝ որ առ որոշելոյ Ի նախընթացից՝ յակոբ փոքրիկ կոչի, գլուխ էր եօթանասանից [1], և արգոյ յաչս երկոտասանից՝ ոմն եղբայր Տեն և այլ արդար. և սորա եղբարք էին յուսէ և սիմոն և յուդա, առհասարակ անուանեալք՝

եղբարք չեն ոչ ազգականք ՚ի կողմանէ մօր իւրեանց և հօր . զի մայր սոցա էր միւս մա- րիամն կոչեցեալ , և քոյր մօր ՚ոն . որով լինին ինքեանք մօրաքեռորդիք չեն . իսկ հայր նոցա էր կղէովպաս եղբայր ՚ածահօրն յովսեփայ , որով լինին նաև իբրու հօրեղբօրորդիք չեն . այր վ՚ը իսկ և մայրն յակոբեանց կոչի նաև մարիամ կղէովպայ , յանուն առն իւրոյ . ոչ և յանուն որդւոյն կոչի մարիամ յակովբայ և յովսեայ մայր :

Ա՚րդ ոչ գրեալ է վ՚ը աբէյն յովսեփայ՝ եթէ արդար էր , միանգամայն և հայր անուանել չեն , սոյնպէս և եղբօրորդիք յովսեփայ՝ ընտանի կոչմամբ ոչ միայն եղբարք չեն անուանեցան , այլև արդար անուն յարգեանց ժառանգեցին , մանաւանդ յակոբ և յովսէ երիցագոյնքն : Յովսէ՝ որ և յովսէփ բարսաբա կոչեցեալ , հաւ զանունս Ա՚րդար առաւելապէս ՚ի բարբառ հռովմայեցւոց . զի անուանեցաւ յոսպոս , իմա եւսպոս , որ թարգմանի արդար : Իսկ երանելին յակոբոս՝ ՚ի քուն եբրայեցի լեզուն կոչեցաւ Ա՚րդար , և այն կրկնակի . նախ՝ սապէգ կամ սոպէգ , և երկրորդ՝ օ՚ձիա , կամ էվձիա . յորոց զառաջինն հելլենք բացատրեին ձայնիւս պ՚էգէօս , որ է արդար . իսկ զերկրորդն նովին հնչմամբ պահեալ՝ օ՚ձիա սահին . զի թէպէտև այս ձայն ՚ի տեղի արդարոյ վարի , (ըստ որում և յայլազգականն՝ էվձա է բարի , ընտիր . և էվլիսս՝ բարեկամք ՚այ , սէք , արդարք , որոյ եզականն է՝ վէլի կամ վալի՝ իբր ՚ածամերձ) ,

քայց

քայց ունէր և զդիտաւորութիւն այլաբանական արդարոյն՝ իբրև պարիսպ կամ ամրութիւն ժողովրդեան. զի այնպիսի Ճանաչէր ամ ժողովուրդն իւրն զյակոբ արդարն։

Եւ ըստ այսմ յովսեպոս եբրայեցի պարզապէս գրէ զնմանէ. * յակոբ արդար (յունարէն՝ տիգէոս), որ էր եղբայր Յի՝ որ ասացաւն քն ‖։ Նոյնպէս եւսեբիոս քանիւ հեդիսխպոսի եկեղեցական հին մատենագրի և մերձաւորի առաքելոց ունի այսպէս. * Այս վէճ գերազանց արդարոյն իւրոյ՝ կոչիւր տիգէոս և օվլիաս, որ է յունարէն՝ շրջապատ ժողովրդեան, և արդարութի. ոյն մարգարէքն յայտ արարին վասն նր ‖. ուր հայերէն թարգմանութիւնն մեկն ևս գրէ. * վասն առաւել արդարութե իւրոյ. զի անուանէլ կոչէր նա արդար, և պարիսպ ժողովրդեանն՝ արդարութի նր. ոյն և մարգարէքն ասէին զնմանէ ‖։ Եւ յայտ է թէ նաև յայլազգականն՝ էվէւս է ձայնակից բառիցս, էվ, այ տուն, և ավէւ, այ գաւիթ, որ են շրջապատեալ պարսպաւ. ոյն և ի յունականն գէնէօս՝ այ պարէսպ, ունի նմանութի զի գէգէոս, որ է արդար։ Եւ յոսիքիկ վասն անուանակոչութե սքնյն յակոբայ [2]. իսկ պատմութի սքանչելի վարուց նր առաջի դնի եւսեբեայ ի վաւերական քանից հեգիսխպոսի և կղեմայ աղեքսանդրացւոյ՝ օրինակ զայս։

Յետ համբարձմանն քո ընկալաւ յառաքելոց անտի զաթոռ եպտուէն եղբայր տն մերոյ, այն՝ որ արդարն անուանեալ էր յամ մարդոյ յաւուրց անտի տն մերոյ

րոյ մինչև առ մեզ. քանզի բազմաց անուն էր յակովբոս. իսկ այս յորովայնէ մօր իւրոյ՝ սբ էր. և գինի և օղի նա ոչ խարբ. և ինչ՝ յորում շունչ է, նա ոչ եկեր. և սրբիչ (կամ ածելի)՝ ի գլուխ նորա ոչ ել. և իւղով նա ոչ օծաւ, և՝ ի բաղանիս նա ոչ եմուտ։ Ա՛ա միայն իշխեր մտանել՝ ի սրբութիւնս, կամ՝ ի սբն սբց. (որով ոմանք իմանան զսրբութիւն սբց՝ յետ երկրորդ վարագուրին. և ոմանք զսրբութիւնն կամ զսեղան խնկոց ընդ առաջինն վարագուրաւ. յոր մտանէր յակոբ արդարն՝ արկեալ զիւրև սինդոն.) զի և ոչ հանդերձ աստուածայ զգենոյր նա, այլ ցփսիս. և միայն առանձինն մտանէր՝ ի տաճարն. և գտանէին զնա, զի եղեալ էր ծունր, և խնդրէր թողուի փոխանակ ժողովրդեանն. մինչ զի խստացան ծունկք նր իբրև զուղտու. քանզի հանապազօր ծունր դնէր և երկիրպագանէր ա՛ստ, և խնդրէր թողութիւն վ՛ա ժողովրդեանն արդարութիւնք իւրով. զի էր անուճամբ և արդեամբք արդար, և պարիսպ ժողովրդեան։ Ա՛. յասպիս զարմանալի էր առ ա՛մ մարդիկ, և անուճանի էր արդարութիւնք յակովբոս։

Ասկ հրեայքն՝ ի ժամանակի՝ իբրև կալաւ պօղոս թողուք՝ ի կայսր, և առաքեցաւ՝ ի հռոմ քաղաք՝ ի փեստոսէ, ՝ի դերև ելեալ՝ ինեն գաւառ խորհրդոց անտի՝ զոր խորհէին՝ ի վ՛ր պօղոսի, դարձան նք՝ ի վ՛ր յակովբոս եղբօր նո՛ն մերոյ՝ եպսին եչ՛ի. և ժպրհուք նք՝ ի վ՛ր նր այսպէս եղև։ Ա՛. ծին զնա՝ ի մէջ, և կամէին՝ թէ ուրասցի նա՝ ի հաւատոյ անտի

քն՛ի

քեն առաջի ամ ժողովրդեանն. իսկ նա արտաքոյ կամաց և սպասելոյ ամենեցունց՝ ի ձայն բարձր բարբառով համարձակուէ առաջի ամ ժողովրդեանն խոստովան եղև որդի այ գոլ զիրեկէն և զնորն մեր յիսուքս։ Եւ իբրև ոչ կարացին համբերել վկայուէն նր, քանզի ամ մարդոյ հաւատարիմ էր նա իբրև արդար կատարեալ՝ ի առաքինի վարուց իւրոց և ի մաստասիրուէն և ածպաշտուէն, գոհն իբրեանց ժամանակ լինքնագլուխ իշխանութէ՝ սպանանել զարդարն. քանզի ընդ այն ժամանակս մեռեալ էր փեստոս դատաւոր՝ ի հրէաստանի, և առանց գլխոյ և առաջնորդի էր տեսչուէն հրէաստանի. և ալբինոս դատաւոր ցայն վայր դեռ՝ ի ձանապարհի գայր։

Արդ յայնմ միջոցի՝ անանոս կիսենանոս սարդուկեցի, քահանայապետ ժամանակին՝ զկնի անանիայի, զոր որմ բռեալ կոչեաց առաքեչն, և զկնի այլոց տարևոր քհնյապետաց, կարգեաց ատեան ժողովրդեանն, և պարտաւորեաց զարդարն յակոբոս իբրև զմահապարտ՝ բառնալ զնա՝ ի կենաց յաւուրս զատկին, զի զյն քն քարոզէր. և քշմէք՝ ի հրէից հաւատային՝ ի յն վն վկայութէն յակոբու։ Եւ եղև յորժամ հարցին իշխանք զերանելին, եթէ որ է դուռն յն, ջ հաւատքն կիս ձանապարհն փրկչին, և կիս կատարած նր. եւ նց պինդ. նա ինքն յն է փրկիչ. և յայսքան բազումք՝ իշխանօքն հանդերձ հաւատացին, եթէ յն է քն։

Իսկ դպիրք և փարիսեցիք ժողովեալ ընդ խորհուրդ՝

հրդոյ քննպատին՝ ասեն ցյակոբ. աղաչեմք զքեզ ՚ի
զքեզ ՚որ, արգել զժողովուրդդ, զի ահասիկ
մոլորեալ են առ յ՚ս, թէ նա է քան. խնդրեմք
՚ի քէն, հաճեա հաւանեցո՛ զամենեսեան՝ որ
միանգամ եկեալ են ՚ի տօն զատկիս վ՚ ՚ի յ՚ս.
զի առնենքեան անսամք քեզ. զի մեք իսկ
վկայեմք քեզ և ամ ժողովուրդս, եթէ ար-
դար ես, և ակն առնուլ դու ումեք ո՛չ դի-
տես. արդ դու հաճեա հաւանեցո՛ զժողո-
վուրդս զայս, զի մի մոլորեսցին վ՚ ՚ի յ՚ս. զի
ամ ժողովուրդդ և մեք առնենքեան յանձն
առեալ հաւանիմք քեզ: Ա՚րդ ել կաց դու ՚ի
վ՚ր աշտարակի տաճարին. զի եղիցիս դու ե-
րևելի ՚ի վերուստ, և եղիցին բանք քո լսելի
ամ ժողովրդեանդ առ հասարակ: Օ՛ի վասն
զատկին եկեալ էին ամ տոհմքն ի՚ ՚ի յ՚լ, և հե-

Թանոսքն ը նոսին:

Ւանին կացուցին զնա այնուհետև դպիրքն
և փարիսեցիքն ՚ի վ՚ր աշտարակի տաճարին.
աղաղակեցին և ասեն ցնա. ո՛վ արդար, ո-
րոյմ միայն պարտ և պատշաճ է մեզ առնել
ցառն հաւանել և յանձն առնուլ. վ՚ զի ժո-
ղովուրդս մոլորեալ է զկնի յ՚ի՝ այն որ խաչե-
ցաւն, ասա մեզ, թէ ո՞ր դուռն է խաչեցե-
լոյն յ՚ի: Պ՚ետ ետ ՚ի ձայն բարձր բարբա-
ռոյ, և ասէ. զի՞նչ հարցանէք դուք զիս վ՚ ՚որդ-
ւոյ մարդոյ. և նա աւանիկ նստի յերկինս
ը աջմէ զօրութեն մեծի. և հանդերձեալ
է նա գալ ը ամպս երկնից:

Այս խբրև բազումք ՚ի լսողացդ հաստատեցան
՚ի հաւատս, և փառաւոր առնէին զ՚ած վ՚ ՚ի

վկայ-

վկայութենն յակովբոս, և ասէին, օրհնութի
որդւոյ դաւթի, յայնժամ դպիրքն և փարի-
սեցիքն ասէին առ նմանս. չարիս գործե-
ցաք, զի տուաք տալ յակոբայ վճիռ զայս-
պիսի վկայութենս. այլ երկեցուք և ընկեցուք
զնա անտի, զի երկիցեն և ոչ հաւատասցեն
նմա։ Զղաղակեցին և ասեն. ահ ահ՝ և արդ-
արն մոլորեցաւ։ Նա լցին զառաջն եսայ-
եայ. քարձցուք կամ կապեսցուք զարդարն,
զի դժպհի եղև մեզ. այսուհետև զարդիւնս
գործոց իւրեանց կերիցեն։

Նլին այնուհետև, և արկին վերուստ ի վայր
զարդարն. և ասեն այր ցընկեր. քարկոծես-
ցուք զյակոբ արդարն. և սկսան քարկոծել։
Զանգի իբրև անկաւ, ոչ մեռաւ անդէն, այլ
շրջեցաւ, և ծունր եդ, և ասէ. խնդրեմ ի
քէն տէր տած հայր ամի, Թող սորա, զանգի
ոչ գիտեն՝ զինչ գործեն։ Նա մինչդեռ նոքա
քարկոծէին, մի ի քահանայից անտի՝ ռեքաբ
կոչեցեալ, (և կարծեցեալ ըստ նախնեաց՝
յորդւոցն ռեքաբայ ռաքաբիմեանց վկայե-
լոցն յերեմիայ մարգարէէ՝) աղաղակեաց և
ասէ. լուռ լերուք, զինչ գործէք, յաղօթս
կայ՝ ի վեր ձեր արդարդ։ (3)

Նա մի ինոցանէն էառ ի Թափէէ միոջէ (ըս-
ուանց, էառ Թափիէ ոմն) զտոփանն, որով
զհանդերձն տոփէր, և եհար զգլուխ արդա-
րոյն. և այնպէս վկայութիւք կատարեցաւ ե-
րանելին յակոբոս. և Թաղեցին զնա անդէն
ի տեղւոջն. և մինչև ցայսօր ժամանակի շի-
րիմն նր կայ առ կողմն տաճարին՝ ասէ հեգի-

սիպ-

եպիսկոպոս : Օ՜այս ամ հաստատեւ կղեմէս աղեքսանդրացի :

Ի՛վ երէց եւսեբիոս , թէ այնչափ անուճանի էր երանելին յակովբոս արդարութեբ իւրով , մինչ զի և ի հրէից անտի իմաստունքն ասէին , թէ այս պատճառ եղեն , զի նոյն ժամայն զկնի կատարման նորա հետ ըն հետ եկն վեսպասիանոս ի վր երէմի . և այն ամ անցք վ այնորիկ էանց ըն նոսա , զի հեղին զարիւն արդար յակոբայ արդարոյ . վ զի ոչ կամէին ասել՝ թէ վ արեանն քո եղիւ , որոյ վկայ էր արդարն յակոբ : Օ՜նոյն յայտ առնէ և ասէ յովսեպոսի այսպէս . * Ա՛յս անցք անցին ըն հրէայս վ վրիժուն յակովբոս արդարոյ , որ էր եղբայր յիսի՝ քո կոչեցեալոյ . զի արդար էր նա գլխովին , և հրէայքն սպանին զնա ‖ : Որ և միւսանգամ գրէ , թէ չար թուէեցաւ հեղոյ և օրինապահաց այս գործ արիւնհեղութե , որ եղև հրամանաւ անանոսի . վ՛ոյ ամբաստան եղեն զնմանէ առ արքայ ագրիպպաս և առ ալբինոս դատաւոր . և ընկեցին զնա ի քահանայապետուէ , մինչեւ լցեալ էր զտարին : Օ՜այս ամ յառաջ քերէ եւսեբիոս , և յետոնր քազումք ի հարց և ի վիպաց . ևս առաւել սարգիս ի վերջ

ղէն . ընդ . յակ :

Ա՛րդ՝ եղև կատարումն աբբայն յակոբայ առաքելոյ եղբօր նոն յամի նն 60 , յերեսներորդ ամի ենտուէնե իւրոյ , յաւուրս զատկի , ոմն կարծի՝ ի 25 մարտի . ըստ որում որոշ դնեն հին վկայագիրք ոմանք ի հռովմայեցւոց :

Լսակ տօնելն մեր զնա ընդ դասուն ի վերջին աւուրս դեկտեմբերի, հայի յընտրութենն ընդ յեղասուն եղեմի. ընդ որում և հին տօնացոյցք հռովմայեցւոց ըստ հերոնիմեան վկայաբանութեանն դնեն ի դեկտեմբերի 27. զայս տօն յիշատակի նոր, * Ձեռնադրութենի սքանչելի յակոբայ եղբօր տեառն, որ առաջնին ի հրեից՝ եպիսկոպոսացաւ յառաքելոց յեղեմ։ (4)

Յայտնի ե և ի գործոց առաքելոց, զի սքանչելի յակոբոս իբրև առաջնորդ եղեմի և իբրև եղբայր տեառն էր մի ի գլխաւոր առաքելոց, որք սիւն կոչեցան ի պօղոսէ, ըստ են պետրոս և յովհաննէս. և ըստ նմին ի ժողովն առաքելոց՝ որ յեղեմ, եղև յառաջեցուցիչ բանիցն պետրոսի, և առաջարկուն պօղոսի և բառնաբայ՝ վնասեցելոյ ի թլփատութենէ վհատատացելոյ, որ ի հեթանոսաց. և խորհրդովնորին յակոբայ յաւելաւ այն պատուիրն ժողովոյն ազգել ի հոգւոյն սքանչ, ըստ՝ բայց միայն ի կարևորացս յայսցանէ ի բաց կալ, ի զոհելոյ կռոց, ի մեռելոտւոյ, և յարեանէ։ Յայտնի ե և Ղուկասի կաթուղիկեայց, զոր գրեաց սա ինքն յակոբոս եղբայր տեառն՝ լի ընդհօք հոգւոյն առ երկոտասան ազգս ի ցիր, որ ի սփիւռս հեթանոսաց։

Ղոնդ զանստոյգ գրուածս ընդունելիս և անընդունելիս, որք յիշին յանուն յակոբայ. զր պատարագամատոյց եղեմացւոց՝ ընդ հինարհուրեն ե գործ նր. ընծային նմա և այլ կարգաւորութիւնք անգիտելիք. յանուն նր եր և պատմութի ինչ քն՝ իբրև աւետարան

երկ

երկբայելի , ձշմարիտ և սուտ աւանդիւք
խառն՝ յօրինեալ յաննշան արանց յառաջին
դարս ։ Յայս արդեօք հայի ասացեալն ՚ի
մեծէն Հերոնիմոսէ ՚ի գիրսն յաղագս եկե-
ղեցական մատենագրաց · * Վ.ետարանն
իսկ , որ կոչի ըստ եբրայեցւոց , և զարդիս յի-
նեն յեղաւ ՚ի յոյն և ՚ի լատին բազբաւ , ո-
րով և որոգինէս ասէպ վարի , կետ յարուցէ
փրկչին պատմէ զայս ինչ · ,, Ասէ ցերն յոր-
ժամ զսինդոնն ետ ծառայի քահանային , ե-
մուտ առ յակոբ , և երևեցաւ նմա · քանզի
երդուեալ էր յակոբ ոչ ուտել զհաց ՚ի ժամէ
անտի , յորում էառն զբաժակն տեն (՚ի վեր-
նատան) , մինչև տեսցէ զնա յարուցեալ ՚ի
մեռելոց ,, ։ Եւ փոքր ի զկնի գրէ · ,, Ասէ
ցերն · բերէք սեղան , և հաց ։ Եւ առեալ
զհացն՝ օրհնեաց և եբեկ · և ապա ետ յա-
կոբայ արդարոյ , և ասէ ցնա · եղբայր իմ
կեր զհաց քո , զի յարեաւ որդին մարդոյ ՚ի
ննջեցելոց ։ Եւր չիք ինչ անհաւատալի ·
այլ գեղեցիկ միաբանի ընդ ասացելոցն ՚ի պո-
ղոսէ վե տեն , թէ * յարեաւ ՚ի մեռելոց ըստ
գրոց · և թէ երևեցաւ կեփայի , և ապա մե-
տասանիցն · · · ապա երևեցաւ յակոբայ , և
առաքելոցն ամենեցուն ։

Կրկե եւսեբիոս և զայս ինչ (պապ · եկեղ · է ·
18 , կ՚ 19) · * Վ.յլ զաթոռն յակոբու , այն՝
որ առաջին ընկալաւ զեպիսկոպոսութիւնն ՚ի փրկչէն
մերմէ և յառաքելոց անտի զեկեղեցւոյն ե-
րուսաղէմի , այն՝ որ էր եղբայր քրի՝ որպէս
և ասացեալ է ՚ի գիրս , մինչև ցայսօր ժամա-
նաց

նակի պահեն յարգեն եղբարք՝ որ անդ են
ըս յաջորդութիւնէ կարգի. և ցուցանեն յայտ-
նապես ամմարդոյ, եթէ առաջինքն, և եթէ
որ միանչև ցայսօր ժամանակի, թէ առաքելի
պատուով ունէին զարս սքանչելիս այս ։ ||

Նոյնակ յաղագս պատուականն նշխարացն սրբոյն
յակոբոսի առաքելոյ եղբօր տեառն բազում են
բանք առ բազումս, զորս չկարեմք միաբա-
նել վասն համանուն գոլոյն ըս մեծին յակոբոսի
զեբեդեայ և ըս յակոբոս ալփեայ։ Ցեսաք
զաւանդութենէն Հեգեսիպոսի առ Եւսեբ-
եայ, թէ յակոբ արդարն Թաղեցաւ՝ ուր կա-
տարեցաւ, մօտ ի տաճարն. և անդ գոյր յի-
շատակ գերեզմանի նր ըս Հերոնիմոսի նաև
յետ աւերածոյ տաճարին։ Յաւելու գրի-
գոր տուրոնէացի, թէ սա էնքն յակոբ ար-
դարն շինեալ էր իւր գերեզման ի լեառն
ձիթենեաց, և անդ ամփոփեալ էր զոսկերս
սրբոյն զաքարիայ (հօր յովհաննու մկրտչի),
և սրբոյն սիմէոնի (ծերունւոյ). և թէ ըն-
սին եդան զկնի և ոսկերք իւր։ Եւ ըս այսմ
գտանեմք ի յայսմաւուրս ուրեք սրաքաց-
ւոց և եգիպտացւոց նշանակեալ զայս քան
ի սկզբան դեկտեմբեր ամսոյ. * տօն փո-
խադրուեր մարմնոյ՝ սրբոյն յակոբոսի եղբօր տեառն,
և սրբոյն սիմէոնի և զաքարիայ ։ ||

Ընդ և լևոն ալլատիոս ի պատմութեանց
ետքն, թէ * ոչ կարի հեռի է ի ձորոյն յով-
սափաթայ վանք սրբոյն յակոբոսի ծերեղբօր՝
քնակեալ ի հայոց ։ ||. և այլք գրեն՝ թէ գե-
րեզման նորուն յակոբոսի տեառն եղբօր՝ էր առ

ժամանակօք խաչակիր ջօրաց՝ ուխտատեղի ՚ի վր ձանապարհին , որ տանէր ՚ի ձորն յովսափաթու , և ՚ի գերեզման ածամօր կուսի՝ որ ՚ի գեթսեմանի ։ Այլ որպէս գերեզման տիրամօրն էր թաւիւր՝ զի էր վերափոխել , նոյնպէս և գերեզման յակոբայ ՚ին եղբօր՝ համարեալ էր իբր դատարկեալ . քանզի ասի , թէ յուստինոս կայսր՝ փոքրն կոչեցեալ՝ և կին նր թագուհին սոփիա տուեալ էին փոխադրել յԵդեմ ՚ի կոստանդինուպօլիս ըզնշխարս յակոբայ , զաքարիայ և սիմէոնի , և եդեալ ՚ի տաճարն կանգնել յինքեանց յանուն նորին յակոբայ եղբօր ՚ին . ուր բերեալ եղեն և նշխարք մօր նր մարիամու կղեոպեան , ոմն և սաղոմէի մօր որդւոցն զեբեդեայ ։

Այլ այն է զարմանալի , զի ոմն հաստատուն աւանդուի է ազգիս՝ թէ յԵդեմ ՚ի վանս սբյն յակոբայ եղբօր ՚ին է գլուխ յակոբայ զեբեդեան , նոյնպէս և աւանդութիւն է սպանիացւոց՝ թէ գլուխ երկոցունց առաքելոց յակոբ անուանելոց իցէ առ նա . որոց ներեմք հաստատուն համարել զմին , իսկ զերկրորդն թաղուլ ընդ երկբայութիւք՝ թէ որո՞ յակոբայ իցէ . զի թէպետև ինքեանք շփոթեն զյակոբ առաքեալն ալփեան՝ ընդ յակոբու փոքրկան , որ է եղբայր ՚ին , բայց մեք չկարեմք շփոթել . զի ընդ ասացեալոցս՝ այլ է յերկոցունց յակոբ անուանելոց ՚ի թիւս երկոտասանից՝ յակոբ եղբայր ՚ին գլուխ եօթանասանից . որ կոչի փոքրիկ , միանգամայն և մեծ . և յայսմա-

մանկ է շիտակելն ոմանց և զնշխարս սբյն
Յակոբայ զեբեդեան , և Յակոբայ եղբօր
նորա՝ որք անխտիր մեծ կոչին ըստ տեղւոյն . և
առաւել շիտակելն զնշխարս Յակոբայ եղբօր
նորն ըստ Յակոբոս ալփեան , զի և գնա փոքրիկ
կոչեն բազումք հանգոյն նմին . և զի և ներբ
բողաբանք մեծ անուանեն նաև զալփեանն :
Եւ այսպէս զզանազան նշխարս գլխոյ , կմ
աջոյ , և կմ այլ ոսկերաց , որք կրեն զանուն
սբյն Յակոբայ ի բազմ տեղիս , են որ միւսոմ ,
և են որ միւսոմ ընծայեն յառաքելոց անտի
Յակոբ անուանելոց . այլ այս չէ ինչ , զի ի-
րաքանչիւրն է պատուելի և երկրպագելի ,
և ցուցանէ անպակաս զգօրուն սքանչելեաց՝
որոց հաւատով մատչին առ նա :

Եւ մեք կնքեսցուք զձառ սբյն Յակոբայ վայ-
ելչական բանիւ մետափրաստեսի Յաղագս
կատարման նորա . * Յաւելաւ սբն ի սբս ,
վկայն ի վկայս , յարդարս այն որ արդար
էր և անուանիւր , առաջին յեպսունս մար-
տիրոսական առեալ պսակ . վ՛ր զի ի սարկա-
ւագունս յառաջեաց ստեփաննոս , յառա-
քեալս Յակոբոս զեբեդեայ . և այժմ քահա-
նայապետս գՀետ ընթացաւ առաջին քահա-
նայապետին քրի . և մարտիրոսն՝ գՀետ նո՛ր ,
որ ետ զարիւն իւր վ՛ր ամ՛ի : Եւ արդ քա-
նիո՞ն բազմազան պսակք ածաւայելուչք քեզ
Հիւսեցան , աշակերտի , քահանայապետի ,
արդարոյ , ածեղբօր , և մարտիրոսի . . . ի
փառս Հօր և որդւոյ և Հոգւոյն սբյ ‖ :

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ Ք։

(1) Պաչիկ քննութիւն հաստատուէ հենաքեննիոս քոլլեան, զեան ըզեմ սովորական կարծեաց յեանոց յարևմտեայց՝ թէ յակոբ արդարն ոչ է մի յերկոտասանից. տես աստ յառանձին յօդ. ի. մակագրեալ, * Պատճառք՝ որովք ,, հաստատի, թէ այլ է քեզ առաքեալն յակոբ ալփեայ ,, մի յերկոտասանից, և այլ սքեն յակոբոս՝ առաջին եպս ,, եկմի, մականուանեալն եղբայր տեն || . որում չունիմք մեք կարօտութիւն. վի այսպէս ծանեան և ճանաչեն միշտ արևելեանք: Թուի զի այսու ատոյգ դրութիւն կարօղ լինն քննիչք մեկնել ոչ միայն ղայլ կարևոր բանս, այլև զյաճախութիւն նշխարաց պատերաց յանուն սքեն յակոբեայ առաքելոյ:

(2) Մի ոք զարմացի, եթէ նախանիք հաստատիօրէն որ զի յովսեփայ ածահօր կոչեն զյակոբ վկոչեցեալն եղբայր տեն և վեղբարս նր. վ՚ն զի ազգապէս յայն հայրն, զի յատեստարանի եղբարք յոի կոչին. այլ յայտ է թէ՝ ոմն յովսէփ հայր կոչի յոի ըս կարծելոյ ամբոխին, և առաւել ըս սովորութե ամբոխին՝ մերձաւորք յոի կոչէին եղբարք նր. քայց թէ չէին նոքք եղբարք նր, և ոչ որ զիք յովսեփայ, այլ հօրեղբօրորդիք և մօրաքեւորդիք յոի, յայտ է անտի՝ զի մայր նց մարիամ քոյր անուանեալ մեր ին, որ և միւս մարիամ՝ յակոբեայ և յովսեայ կոչեցեալ, ոչ էր կին յովսեփայ, այլ՝ եղբօր նր կղէոպայ. ըս որում պարզապէս մարիամ կղէոպեայ ասի. զոր առնեքին նմանան՝ ի նախնեաց և այսր՝ կին կղէոպայ: Թողից ասել, թէ ոչ լիւք հաւանելի է ունել յովսեփայ զայլ կին, ուր սահմանեալ էր յոյ լինել իսանայր և հաւատարիմ պահապան և անախտ փեսայ անարատ կոյս ածածնի, վոյ բարւոք պրէ մեծն հերո-

ան։ Եւսեբիոս վկայէ ասելով. Ոչ ոք յայլ ազգաց
բայր, կամ մօրեղբայր, կամ քեռի. վասն և չէ՛ ինչ, եթէ որ
դիք ևն՝ եղբարք կոչեցին յայն։ Բայց այս ինչ սոյգ
էրևի, զի յակոբ արդարն՝ ի մէջ եղբարց իւրոց էր ա
ռաւել ընտանեաւ սիրելի յայն իբրև եղբայր հարազատ.
մինչ զի ըստ իմումս բանի ինքնին տրն եւս նմա զայն անուն
օվլիա կամ էվլիա, այ արդար. զի էր այր արդար՝ որպես
զծ ահայր անուանեալն յովակիմ։

Արևմտեան քննիչք չունելով տեղեկութիւն զհանդիսա
ցեալ ձայնէ արևելեայց օվլիա կամ էվլիա, և հայելով
՛ի կրկին նշանակուածն նորին՝ զոր դնէ եւսեբիոս, այ ար
դար, և պարխապ ժոլովդեան, կամեցան ոմանք ընդ
թեռնուլ օվլիա, որ առաւել կարէ նշանակել պարխապ
բայց իրաւամբք ՛ի վեր քերէ վասնորոյս քննիչ եւսեբեայ,
թէ ուր նման նմին օվլիա ընթեռնուն և եպիփան ՛ի հեր
հէ. և յովհոս միայնակեաց և հուսիւինոս, և դարձեալ
նաև օֆլիա նշանակէ պարխապ ժոլովդեան, վասն պարտ
է անփոփոխ պահել զընթերցուածն եւսեբի օվլիա.
որպես և հայ թարգմանն իբրև յայտնի ինչ թարգմանէ՝
արդար, և արդարուն նր՝ պարխապ ժոլովդեան։
(3) Քահանայն՝ որ առն ինն եւ յորդւոց ռեքաբայ յիշա
տակելոյ յերեմիայ մարգարէէ, կրկ ըստ ոմանց զքաջու
թիւն, զի որդիք ռեքաբայ կարծին ըստ նց մոլեկանա
ցեալք՝ օտարք ՛ի զևտական ազգէ քահանայից. որ չէ
սոյգ, այլ ՛ի վրանաբնակ գոլոյ նց արդեօք առեալ.
վասն ընտրելի համարին զասելն եպիփանու ՛ի հեր. հէ,
թէ որ ասացն կայս բան, լուռ լերուք կամ հանդարտեց
ցէք, զի գործէք ևն, էր շնաւոն որդի կղեովպայ. բայց
և այս տանի զվէճ, մի՝ զի էր նա եղբայր նորուն յակո
բայ արդարոյ, և յաջորդ նր յաթոռն եղեմ, վասն ոչ զօ
րէր բան նր ՛ի ջատագովուել եղբօրն. և միւս ևս՝ զի և
առ ոչ էր քահանայ զևտացի, այլ յատկէ յուդայ, և քա
հանայ նոր օրինաց։
(4) Ջոյսոնիկ հաստատէ հենգբենիոս ՛ի քրոնիկոնէն
եւսեբեայ կամ հերոնիմոսի, ՛ի վեր բերելով այսպէս.
* Ըստ այսմ հաշուի հովհաբեաց զեկտղեցին եղեմ յակոբ
„ ամս է, և ամիսս երբ 3. լմա ձեռնադրեալ յես նամ
„ բարձման ևն ՛ի 27. դեկտ. ՛ի հիւպատոսն երկուց գէ
„ մինեանց յամն հասարակ թուականի ևն 29. (այն է

,, ամ ծննդեան ան. 34). և սպանեալ ի զաւակի 60 է
,, րորդ ամի ան ։ Հանդիսական յիշատակ ձեռնադրուե
,, սքոյն յակոբայ հուշակի ի հին եկեղեցական պերս պաշ
,, տամանց ի 6. կաղանդից յունվարի , ք ի 27. դեկտ ...
,, Բայց քանզի նոյն օր 27. դեկտ. նոճերեալ է (առ լա
,, տինս) սքոյն յովհաննու առաքելոյ և աւետարանչի ,
,, և յաջորդ օրն՝ սբց անմեղ մանկանց կոտորելոց վո
,, խանակ քեն , հանդիսական յարգուածի այդր ձեռնա
,, դրուե սքոյն յակոբայ փոխադրեցաւ ի 29. դեկտ. յե
,, կեղեցին Մեքիոլանու՝ ըստ կանոնի և ըստ կարգաւորուե
,, սքոյն ամբրոսիոսի եպսկ ։ Իսկ կատարուածն էր քան
ղի եղև ի զատկի , առ լատինս եղեալ էր նախ ի 25 .
մարտ . այլ յետոյ սովորական եղև տօնել զնա զոյգ ըստ
փիլիպպոսի առաքելոյ ի մայիսի 1. համարելով նոյն ըստ
յակոբայ ալփեան ։ Յորոց քաջ խմանաս , թէ պեղեցիկ
խորհրդով դնի ի մեզ տօն յակոբայ եղբօր տեառն ի վերջ
կոյս դեկտեմբերի ըստ ածախօրն դաւթի ։

ՏՕՆ ՍՐԲՈՅՆ

Ստեփաննոսի Սիւնեցւոյն։

Ա. դեկտ. 26. և յունվար. 7։ Գ. դեկտ. 27։ Ե. դեկտ. 26։ Ստեփան. Բ. ի պրոկղէ և յեէ- բէմայ։ Ստեփան. Օ. յայլոց ի նախանէայ։ Սո- բիոս ի նէսատորն և ի գամիանոսէ։ Տօնապար- ճառք. ԼԱԲ (1)։

Պատկանի տօնիս անդրանիկն մարտիրոսաց, նա- խավկայ՝ ի առաջին մարտիրոս, և նախասարկաւագ, ի առա- ջինն յեօթանց սարկաւագաց ընտրելոց յա- ռաքելոց, այր լի հաւատով և հոգւով սքով, լի շնորհօք և զօրութեբ, և հրեշտակակերպ տեսլեամբ, մեծն Ստեփաննոս, որ և ստե- փանոս, (ըստ այլոց սդեփանոս, կամ ըստե- փան, ի և պսակ, կամ զարդ գլխոյ՝ ելիկ յա- կանց պատուհասկանաց, և ելիկ յանթառամ ծաղկանց, կամ՝ ի միտադալար դաբնեաց հիւ- սեալ.) յորովայնէ ընտրեալ՝ գտաւ դրօշա- կակիր խաչին քրի, կամ զինակիր զօրագլխին հաւատոյ յոի, և պարագլուխ ամ սքոյ ար- եաւք նահատակելոց. գերագոյն քան զա- վկայեալսն՝ ի հնուքն՝ ի վեր ձգմարտութեբ

մանկտսաւանդ օրինաց, և նախաշաւիղ ամ
կայից յօրինս ընդհատց. հարազատ և ճըշ-
մարիտ աշակերտ քոյ ես մերոյ, և հետևօղ
հետոց նր, ոմն նախատարկաւագ՝ յո առաջին
պաշտօնեայ քահանայապետին յաւիտենից
պատարագելոյ ի վեր խաչին ի փրկուն ձի,
և նախաւկայ ձխմարտութեն նր, եթե յո ե
քո որդի ես. որով և եղև յետ քոյ ճանա-
պարհ վկայից, նախաշաւիղ և օրինակ բա-
րեաց՝ անթիւ բազմութե մարտիրոսաց՝ սկսեալ
յառաքելոց և յաշակերտաց. զի և ինքն խոկ
եր աշակերտ և առաքեալ՝ ի Թուխ եօթա-
նասնից։

Սկիզբն վասն եկեղեցիք քրիստոնէից ի սկզ-
բանէ և այսր մեծապէս շքով հանդիսի տօ-
նախմբեն զյիշատակ փառաւորեալ վկայուե
նր. զոր և նախ զառաջինն գտանեմք վկայ
անուանեալ, այն ե ըստ յունականին մարտիրոս,
և ըստ այլոց ջահապ կոչ ընդհատ, ի սբյն պօղոսէ՝
որ եղև արդիւնք արեամբ կատարման նախա-
վկայիս, յասելն նորա առ ներ. (Գործ. եբ.
20). *յորժամ հեղոյր արիւնն ստեփանոսի
վկայէ քո (ըստ բնագրին՝ մարտիրոս), ես ինքն կի՝
որ ի վեր կայի, և համակից լինէի սպան-
մանն նր, և պահէի զհանդերձս սպանողացն
նր ։ Ոչ և ամ հարք և վեպք բազմադիմի
գովուեցք հռչակեն զներբողեան սբյն ստե-
փաննոսի. յորս պանծալի են ներբողական
ճառք սբյն եփրեմի, սբյն պրոկղի, սբյն
գրիգորի նիւսացւոյ, սբյն օգոստինոսի, սբյն
պետրոսի դամիանոսի, այլոցքն հանդերձ։

Յոակ

Նոկ պատմուԹի կատարման նր , որ Ճոխա-
գոյն Ճառի հանդերձ հրաշալի ՝ճծաքանուՔ
առենախօսուԹեան իւրոյ ՝ի սքյն ղուկայ ՝ի
գործս առաքելոց , ուղիղ համառօտեալ տե-
սանի ՝ի յայսմաւուրս մեր՝ օրինակ զայս ։
Ա՛խաւկայն քնի սքն Աթենոս էր յեօ-
Թանասունևերկու աշակերտացն քնի ։ Եւ
յետ իջման հոգւոյն սքյ ՝ի դասս առաքե-
լոցն սքց , ՝ի բազմանալ աշակերտացն Հաւա-
տացեալոց՝ պետրոս վկայի Հաւատոյ՝ միաբա-
նուԹՔ այլ առաքելոցն երկոտասանից ձեռ-
նադրեաց զսքն ստեփաննոս և զայլ վեց ըն-
կերս նր՝ սարկաւագունս (որ յունարէն ասի
տիագօնոս , ՝ի պաշտօնեայ . որպս և ՝ի մեզ
սարկաւագն է իբր սպասարկու աւագ ,) ՝ի
տնտեսուԹի ողբոց և այրեաց ։ Եւ էր սքն
ստեփաննոս լի հոգւովն սքվ, և համարձա-
կուԹՔ քարոզէր զբանն ՝այ . և խստագոյն
յանդիմանեալ կշտամբեր զհակառակորդս
յօրինաց և ՝ի մարգարէից . և առնէր նշանս
և արուեստս մեծամեծս ՝ի ժողովրդեանն ։
Նոկ տիրասպան հրեայքն լցեալ նախանձու՝
կալան զստեփաննոս , և ածին յատեան . և
կացուցին սուտ վկայս , որք ասէին , ԹէՔ
լսեաք ՝ի դմանէ՝ որ խօսէր զհայհոյուԹի ՝ի
մովսէս և յաԾ ։ Եւ տեսին զերեսս նր լու-
սապայծառ իբրև զհրեշտակի ։ Եւ նա ՝ճծի-
մաստ բանիւք սկսաւ յաբրահամէ , և պատ-
մեաց կարգաւ զամ բանս մարգարէիցն՝ որ
վ՛ր քնի . և ասէր ցհրեայն . դուք հանապազ
հոգւոյն սքյ հակառակ կայք . և հարքն ձեր

սպա-

սպանին զմարգարէսն , և դուք զնոր մարգարէին ։

Եւ լուեալ զայս՝ զայրացան ՚ի սիրտս իւրեանց , և կրձտեցին զատամունս իւրեանց ՚ի վէր նը ։ Եւ նա հայեցեալ ՚ի վեր՝ ետես զերկինս բացեալ , և զնա՝ ի կայր ընդ աջմէ նոյ ։ աղաղակեաց և ասէ ։ ահա զոր դուք խաչեցիք և սպանիք , նա յարուցեալ կայ ընդ աջմէ նոյ ։ (իսկ յոտին կալն չէի ՚ի տեսլեան անդ՝ յայտ առնէր ընդ նը վէրպայ , թէ երևեցաւ ոտն Թագաւոր և զօրագլուխ հանդիսացաւ վկայուէ ստեփաննոսի , ՚ի զօրացուցանել զնա որպես խրախուսելով ՚ի մարտ , և ՚ի ցուցանել նմա զպատրաստել պսակն և զբերաբերոնն յաղթուէնէ վ՚ս մարտիրոսական հանդիսին) ։

Եւ զայս լուեալ՝ խոյին զականջս իւրեանց . և դիմեցին առհասարակ ՚ի վէր նը ։ և հանեալ արտաքոյ քաղաքին՝ քարկոծ առնէին զստեփաննոս . որ կարդայր և ասէր , ՚որ չ՚ընկալ զոգի իմ ։ Եդ ծունր , և աղաղակեաց ՚ի ձայն բարձր , տէր մի՛ հաշարիր զոգա զայս մեղս ։ և զայս ասացեալ ննջեաց , և աւանդեաց զհոգին իւր առ ՚ած ։ և սօղոս էր կամակից սպանման նը , որ զկնի պօղոս անուանեցաւ , և ՚ի վերուստ կոչեցաւ յառաքելութի՝ առաւել աղօթիւք սէյն ստեփաննոսի ։

Եւ եղև յաւուր յայնմիկ (ասէ գիրը) հալածումն մեծ ՚ի վէր եկեղեցւոյն յԵ՚ի ։ և ամենեքեան ցրուեցան ՚ի գեօղս հրէաստանի և ՚ի սամարիա բայց յառաքելոյն ։ և բարձին զստե-

զստեփանոս արք երկիւղածք, և արարին կոծ մեծ ՚ի վերնի : Որ յաւելու յայսմաւուրքն, թէ սպանին յաւուր յայնմիկ և զնիկանոռն ընկեր սքին ստեփաննոսի, և զայլ բազմութի ՚ի հաւատացելոց . որ պարտի լինել գոնէ յետ քանի ամի աւուրց . ըստ որում և պօղոս վկայէ զանձնէ յատենին փեստոսի և ագրիպպայ, թէ * զբազումս ՚ի սքեանն ես բանտարգել առնէի, ՚ի քահանայապետէն առեալ իշխանութիւն . և զսպանելոցն նոյ բերէի համար ||:

Նոյնպէս զստեփաննոս Թաղեցին ըստ վկայադրացն գամաղիէլ վիշապ պօղոսի (ըստ ոմանց՝ և նորոյն իսկ ստեփաննոսի), և եղբայրն գամաղիէլի նիկոդեմոս ՚ի ծածուկ աշակերտ յոի՝ յագարակն իւրեանց . և ինքեանք ևս ՚ի մեռանելն իւրեանց Թաղեցան մերձ սքեան ստեփաննոսի նախավկային քով . որպես և որդին գամաղիէլի աբիբաս դպիր . և յետ ժամանակաց յայտնեցան նշխարք ամենեցուն սոյն ՚ի ձեռն զուռնկիանոսի երիցու . և հայրապետն եկեմի յովհան տարաւ եդ պատուով՚ի սքեան սիոն . և յետոյ տարան ՚ի կոստանդինուպօլիս . ուստի փոխադրեցաւ յարևմուտս ՚ի վենետիկ . այլ զայսցանէ գրեսցուք ՚ի կարգին՝ ըստ աւանդութեանն Ճառընտրին մերոյ և այլ մատենագրաց փոքր ումի Ճոխագոյն :

Պատմութիւն Հայոց ՍՈՒԵՓԱՆՈՍԻ։

ՀԱՏ. ԺԲ. ԳԼՈՒԽ. 2։ ՀԱՅՈՑ. 2։ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՑ. 2։ ՀԱՅՔ. 2։ ՀԱՅԿԱԿԱՆ. 2։ ՀԱՅՐԵՆԻՔ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱՊԵՏ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆԻ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆԻ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆԻ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆԻ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆԻ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆԻ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆԻ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆԻ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆԻ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆԻ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆԻ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆԻ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆԻ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆԻ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆԻ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆԻ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆԻ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆԻ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔՈՒՆՔ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆԻ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆԻ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆԻ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆԻ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆԻ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆԻ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆԻ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆԻ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆԻ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆՔ. 2։ ՀԱՅՐԱՊԵՏՔՈՒՆ. 2։

Ի ժամանակս Թէոդոսի Թագաւորի փոքու որդւոյ արկատեայ յարևելս, և ոնորիոսի եղբօր արկատեայ յարևմուտս, և պատրիարգուԹե սբյն յովհաննու եՀմի հայրապետի, քահանայ ումն ոբ՝ անուն նմի ղուկիանոս, եՀ ընդ եր եկեղեցւոյն, որ ի գիւղն եՀմի՝ կոչեցեալ կաիարպամաղայ, ՚ի գիւղ գամաղիելի՝ քան վտաւանաւ կիս մղոնաւ Հեռի յեՀուսաղեմ. և եղև յերկրորդ աւուր գեկտեմբերի՝ որ օր եր ուրբաթ, ՚ի ննջել քՀյին ըստեփանոսի ՚ի տեղւոջ մկրտարանի՝ ՚ի պահպանուԹէն եկեղեցւոյ, յառաջին պահու գիշերոյն՝ այն է յերկրորդ ժամու, տեսանէ ՚ի զարմացման՝ ևէս արԹուն և ևէս ՚ի քուն, այր մի ծեր, երկայն հասակաւ, ալևոր երևայնամօրուս, իբրև քահանայ պատուական՝ զգեցեալ նախորատ սպիտակ, և ՚ի նման շինգղոակի ականակատ՝ վերատրեալ ունելով զնշան ՀրեշտակապետուԹեան խաչին. և ՚ի ձեռին ներ գաւազան ոսկի. և խՀԹեալ նմա զաջակողմն եղբօրն՝ ձայնեաց զնա երիցս յանուանէ. գիւղ ևիանէ՝ գիւղևիանէ՝ գիւղևիանէ. և ասէ ցնա Հեղինեայն գարԹաւոտով. երԹ ՚ի քաղաքն Հե-

ղիս

ղիտու (այն է եէմ) , և սաւ եաղսին յուլհան-
նու . մինչև ցերեկ փակեալ կամք , և ոչ բա-
նաս մեզ . առաւել՝ի ժամանակս քահանայ-
ութե քո պարտ է մեզ յայտնի լինել . քանց
մեզ վաղվաղակի զչերին , յորում կան նըշ-
խարք մեր իբրև անտես եղեալ . ոչ զի մեօք
քացցե ած և քան նորա և հոգին աբ զդուռն
ողորմութե իւրոյ ճի՝ առ՝ի յօգնուն վտան-
պեցեալ ժամանակի մարդկան : Եւ ես ոչ
այնչափ վե իմ հոգամ , որչափ վե որոյ ընդ
նա ամփոփեալ կան սքք արժանապատիւք :
Ասէ ցուվիանոս . ոչ ես զու ար , և ոչք նք՝
որ ը քեզ իցեն : Եւ նա ասէ . ես եմ գամա-
ղիէլ՝ որ գաստիարակեցի զաւաքեանն քո
զպօղոս , և օրէնատուոյց եղէ յեէմ . և որ ը
նա յարևելից կուսակ գերեզմանխաեղել կայ ,
ինքն իսկ ար ստեփաննոս և քարկոծեանն
՝ի հրեից յեէմ վե քո՝ արտաքոյ հարաւային
պրան , որ կոչի աւ կեդար . ուր՝ի քացի ընդ
կեցեալ Թողն զնա զցայգ և զցերեկ ան-
Թաղ ը հրամանի անօրէն իշխանաց՝ կերա-
կուր լինել գազանաց : Ա.յլ՝ի կամացն ար
ոչ մերձեցաւ՝ի նա և ոչ մի՝ի գազանաց , ոչ
շուն և ոչ Թռչուն : Եւ ես գամաղիէլ կա-
րեկցաւք բերեալ՝ի պաշտօնեայն քո՝ փու-
Թացայ ունել վարձ՝ի ար և մնան բաժնի ը
սքն . աւաքեցի գիշերայն՝ որչափ և մարթ
էր՝ զարեւպաշտս՝ի հաւատացելոց քո ը ժո-
ղովեալ եէմ՝ի մէջ հրէից , և յորդորե-
ցի զնս՝ տալով և զկարևոր պետս սպասաւո-
րուԹեն , երԹալ և բառնալ զանխուլ զմար-

մին

մին նորա, և բերել իմովս տալլիճ յայս իմ գիւղ՝ որ յիմ անուն կաթիարդամաղա անուանեալ. ուր եւոու առնել նմա սուգ աւուրս եօթանասուն. և եդի զնա ի նոր գերեզմանի իմում յարևելեան դիրս. և յիմոց ընչից եւոու տալ՝ որ ինչ ծախեցաւ վասն կոծոյ նր։

Լսեալ ի միւս դիրս առ նմին եղեալ կայսր Տրդատ նիկոդեմոս, որ եկեալ ի գիշերի առ փրկիչն՝ ուսաւ զնա մկրտութեան. և ապա մկրտեցաւ յաշակերտացն քրիստ. զոր իմացեալ հրէից՝ հանին զնա յիշխանութիւն, և նզովեալ տապարիր արարին ի քաղաքին. և ես գամալիէլ զհալածեալն վասն քրիստի ժողովեցի յագարակն իմ, և պահեցի զնա՝ հոգալով զնմանէ պետս նր մինչև ի մահ նորին. և յայնժամ թաղեցի առ ինն ստեփաննոսի։

Կոյր իմ և որդի մի սիրելի աբիբաս (կիբաբիբոս) անուն, որ ինև հանդերձ մկրտեցաւ յառաքելոյ, և վախճանեցաւ յառաջ քան զնա ի քսան ամաց հասակի. որ և եդեալ կայ յերրորդ դիրս. ուր և ես ամփոփեցայ ի մեռանել իմում։ Լսեալ կինն իմ եղիանա (կիմաննա), և անդրանիկն իմ լեգեմիաս, վասն զի ոչ հաւանեցան պաշտել զհաւատս քրիստի, յայլ գիւղ մայրենի կալուածոց թաղեցան ի կաթիարսեմելիա։ Ոսկիանոս ասէ. և ոչ իրաւունք պարտ է զնեն։ Նա ասէ. յագարակի արուճարձանիդ, որ կոչի դեղագաբրի, ի քրանցն ես։

Լսեալ զուսկիանոս ի միոս եկեալ՝ սկսաւ խնդրել յայ սպասօք և աղօթիւք եօթնեակ մի,

զի

զի եթէ ձշմարիտ իցէ տեսիլն , երկրորդեսցի և երրորդեսցի ։ Յայնժամ միւսանգամ երևեցաւ ՚ի միւս ուրբաթու գամաղիէլ , և եդ առաջի ղուկիանոսի չորս կողմս , երեքն ոսկի , և մին արծաթի . յերկուսն էին լցեալ վարդք սպիտակ , և յերրորդն կարմիր արիւնե երանգ . իսկ ՚ի չորրորդն՝ որ էր արծաթի , քրքում անուշահոտ ։ Ո՞ր տեսեալ երիցուն՝ ասէ . զի՞նչ են այդոքիկ ձեր ։ Ասէ գամաղիէլ . նշխարք մեր են . կարմիր վարդն է ինքն ձեր ստեփաննոս , որ կայ յաջմէ կողմանէ՝ ընդ արևելակողմն մտից գերեզմանին . սպիտակն առաջինն է ձեր նիկոդեմոս՝ եդեալ հանդէպ դրան . և միւսն ես եմ . իսկ չորրորդ կողմն արծաթի է աբիբաս որդին իմ , որ յորովայնէ մօր իւրոյ անարատ գտաւ , և մաքրութիւն եղ յինէ , վայ և օրինակեցաւ յանուշահոտ քրքում . որ և եդեալ կայ ընդ իս . և զայս ասացեալ՝ անհետացաւ եղև տեսիլն ։

Իսկ ղուկիանոս զարթուցեալ գոհացաւ ընդ . և պնդեցաւ ՚ի պահս այլ ևս եօթնեակ մի . և ահա երրորդ անգամ երևեցաւ տեսիլն յառաջիկայ ուրբաթու ՚ի նոյն ժամ գիշերոյ . և ասէ ցնա . զի՞ դանդաղեցար , և ոչ պատմեցեր զիրսդ ենթսին յուլհաննու . ոչ գիտես , զի բազում՞ք են սիք յանապատի լաւագոյն քան զքեզ . այլ մեզ կամ եղև՝ զի ՚ի ձեռն երիցու գեղջս յայտնեացուք զանձինս ։ Ելոյծ արի գնա՛ վաղվաղակի , և ասա՛ հայրապետին , զի բացցէ մեզ և արասցէ տուն աղօթից , ոչ զի ձեր ողորմեացի ժողովրդեան իրում

րում քարեխօսուիք մերով։

Ապա ել լուսանալ աւուրն գնաց ղուկիանոս, և պատմեաց զնմ սրբոյն յովհաննու հայրապետին եէմի. և նա իբրև լուաւ, ելաց՝ի խնդուէն, և ասէ. օրհնեալ ես որդի այ կենդանւոյ. և եթէ ձչմարտուիք է տեսիլդ սիրելի որդեակ իմ, պարտ է այսր՝ինր սիոն փոխադրել զերանելին ստեփաննոս զնախասարկաւագն քեզ. արդ երթ և տուր բրել զկարկառ քարանց՝ որ է յագարակիդ. և եթէ գտցես, առաքեա առ ես սարկաւագ մի, զի փութով հասից՝ի տեղին։ Եւ ղուկիանոսի ժողովեալ զգեղջեան՝ ասաց նց՝ երեկոյէ գալ առ վաղիւն՝ի բրել զկարկառակոյտն։

Այլ՝ի գիշերին յայնմիկ երևեցաւ գամալիէլ միւսմ՝ի միայնակեցաց, որում անուն էր նիւգետիոս, այր պարզամիտ և անմեղ, և ասէ ցնա. երթ և ասա ղուկիանոսի քահանայի, զի մի աշխատ լինի՝ի կարկառն. զի այժմ չեմք մեք անդ. այլ յայնմ վայրի եդին զմեզ երբեմն՝ի կոծել զմեզ ես օրինի. վասն կարկառն այն է նշան կոծոյ. արդ խնդրեցէք զմեզ՝ի հիւսիսակողման՝՝ի տեղւոջն, որ կոչի ասորւոց բարբառով՝ դաբատաղիա, ոյ է արանց քաջաց։ Եւ եցոյց նմա զտեղին, ուր կայր դերեզման աւերակ. և՝ի նմա երեք քնարանք կիմ գահոյք տարածեալք. յորոց մին բարձր էր քան զայլսն, և եդեալ կային՝ի նմա ծեր մի և երիտասարդ մի. և յերկոսին այլ երկուք ուրոյն ուրոյն. և ձայն

եղև՝ի բարձր շիրմէ անտի. երթ և ասա զուկիանոսի, եթէ մեք եմք տեառք տեղւոյս. ապա եթէ կամիք զմեծն և զարդարն գտանել, կայ յարևելս կոյս։

Եւ եղև իբրև լուաւ զայս ամ՝ինևիգեոսիոս միայնակեցէ զուկիանոս քահանայ՝ հանդերձ ամ՝նշանօք գամաղնէլի յար և նման երևեցելոյն ինքեան, ուրախ եղև՝ի տեր. զի հաստատեցաւ յայտնուին յերկուց վկայից։ Ապա առեալ զամբոխն՝ գնացին նախ՝ի կարկառն, և բացեալ զայն՝ գտին և ոչինչ. այնուհետև եկեալ՝ի նշանակեալ գերեզմանն, բրեցին և գտին երիս դիրս. և վեմ քանդակեալ տառիւք, որք թուէին յօդել զձայնս զայսոսիկ. կեղծել, և ապատն, և դարդան. զորոյ զօրինակն առաքեցին վազվաղակի առ յովհան հայրապետն. և նա թարգմանեաց այսպէս. ծառայն ՚ոյ, և նիկոդեմոս, և գամաղնէլ։

Եւ էր յայնժամ յովհան հայրապետն՝ի լիդիա, որ և դիոսպօլիս, ժողով գումարեալ ընդեմ պեղագիոսի հերձուածոյն. ուստի առեալ ընկեր իւր զեպան սեբաստուպօլսոյ զելևթերիոս, և զերիքովային զեւթոնիոս, եկն՝ի տեղին։ Եւ իբրև բացին զդիրս ահն ստեփանոսի, խսկոյն եղև շարժումն երկրի. և բուրեաց հոտ անուշուե, ոյր չէր առեալ կամ լուեալ ուրուք երբեք. մինչև կարծել բազմաց՝ եթէ՝ի փափկուե դրախտին իցեն։ Եւ էր ժողովեալ անդր անթիւ բազմուե՝ի դիւղէից և՝ի քաղաքաց. ընդ որս և հիւանդք և

ախտաժէտք և դիւահարք. և ահա ընդ բուռ-
րել անուշահոտուե բժշկեցան առ ժամայն
՝ի պէսպէս ցաւոց ոգիք եօթանասուն և երեք.
և համբուրեալ զնոքա նշխարս՝ դարձեալ փա-
կեցին զտապանսն։

Զ.Յնուհետև հրաման ետ՝ ըզ հայրապետն
յուվհան, և բարձին սաղմոսիւք և օրհնուէք
զնշխարս սբոյն ստեփաննոսի, և բերին՝ի նոր
եկեղեցին սիոնի, ուր և ձեռնադրեալ իսկ
էր նախաստարկաւագ. միայն եթող հայրա-
պետն ըզ ինդրոյ ղուկիանոսի երջանիկ երի-
ցուն առ նմա քանի մի մասունս՝ի նշխարաց
նախաւկային։ Այլ եղև գիւտ և առաջինն փո-
խադրուի մարմնոյ սբոյն ստեփաննոսի յեօթն
կիւրեղ կաղանդից յունվարի, այն է դեկ-
տեմբերի 26, կի՛ 25։ Այլ էր յաւուրսն յայ-
նոսիկ երաշտուի յոյժ յերկրի անդ. և ահա
՝ինամին իսկ աւուր տեղաց անձրև յորդառատ,
և արբեցոյց զերկիրն. և ամենեքին փառաւոր
առնէին զնա՛ծ վ՛ա աքանչելեաց սբոյն ստեփան-
նոսի, զոր պարգևեաց նոր գանձ անգին ժո-
ղովրդեան իւրում, և նովաւ եբաց զգանձս
երկնաւորս ողորմութե՛ն և մարդասիրութե՛ն
իւրոյ։

Ո՛այս ամ՛ի առ՛ի գրեաց՝ի գիրս յիշատա-
կաց յունարէն՝ նա ինքն՝ ըզ քահանայն ղու-
կիանոս. զորոյ զպատճէնն թարգմանեաց
յայնժամ՛ի լատին բարբառ՝ աւիտոս երէց
սպանիացի, որ էր յեէմ. և հանդերձ մա-
սամբք ինչ նշխարաց սբոյ նախավկային յղեաց
զայն յիշատակարան յարևմուտս՝՝ի ձեռն սո-

ղո.

ղոսի որոշիսի , որ էր մտերիմ սիրելի և իբ-
րև աշակերտ սբյն օգոստինոսի եպսկն հիպ-
սոնայ յափրիկէ ։ վկայ և օգոստինոս իբրև
իրագէտ այս ամ եղելոցս , և այլ մեծամեծ
սքանչելեաց սբյն ստեփաննոսի՝ ասէ ՚ի վե-
ցերորդ ձառ ներքողենի նր ։ (որ և բան. յՃՆ,
կիմ յաղագս պանապանից ։ ՃՁ։) * Յաղթօղ գտաւ,
և պսակեցաւ ։ իսկ մարմին նր՝ որ ծածկե-
ցաւ զայնչափ ժամանակս, ՚ի վեր ել՝ յորժամ
ձէռ կամեցաւ , և լուսաւորեաց զտիեզերս ։ և
այնչափ սքանչելիս արար , մինչև մեռեալն՝
որ չէր մեռեալ , կմեռեալս կենդանացոյց ॥ ։
Որպս և ՚ի յետագայ ձառս նշանակէ զազգի
ազգի հրաշս՝ որք եղեն յարևմուտս ՚ի նշխա-
րաց սբյն ստեփաննոսի ։ յորոց մին եղև ՚ի
ժամու անդ՝ յորում խօսէր օգոստինոս զներ-
քողեան սբյն ։

Ընդ թողեալ զեղեալն յաւուրսն յայնոսիկ
յարևմուտս , յորժամ սփռեցան մանր մա-
սունք նշխարաց նախավկային յափրիկէ ՚ի
ձեռն օգոստինոսի , ոչ և ՚ի լուսիտանիա , և
՚ի մինորիկայ կղզին , քանզի եղեն սքանչելիք
սպեսպէս , մինչև յառնել էօթն մեռելոց , և
դառնալ բազմաց ՚ի հրէից ՚ի հաւատս քրի ,
և շինել ափրիկեցւոց յոլով տաճարս յանուն
սբյն ստեփաննոսի ։ ժամ է ասել վ՚ս փոխա-
դրուե գլխաւոր նշխարաց նր յեկեղ ՚ի կոս-
տանդնուպօլիս՝ իբր քսան և հինգ ամաք զկնի
գիւտին ։

Վոխադրութիւն նշխարաց սրբոյն Աստեփաննոսի։

Ն. պէկո. 26։ Ց. ձմ. օգոստ. 2։ Ղ՛ատրնո. Օ. ԺԵ=ՄԼԵ։ Ա՛նդրէաս վերծանօղ։ Կ՛ապադովկիա։ Կ՛եսարիոյ։ Ա՛ռիմեղինոս։ Կ՛ադրոնիոս յամի. 439։ Կ՛նասպատ գրապետ ի վերջն. Ե. հայրապետութեան։

Զորեն բազումք ըստ եւագրիոսի սքոլաստիկոսի, թէ եւդոկիա բարեպաշտ թագուհի՝ կին Թէոդոսի փոքուն՝ երթեալ յուխտ ի սուրբ քաղաքն Երմ, արար անդ բազում շինուածս. և կառոյց տաճար յանուն սրբոյն ստեփաննոսի նախավկային. և պտղաբեր եղև եկեղեցեաց և սուրբ տեղեաց բազում ընծայիւք. յոր յաւելուն այլք, թէ նաև յոբնաղ հայրապետ եղեմի ետ թագուհւոյն փոխարէն հոգևոր պարգևս. ըստ որս և զխանձարուրս փրկչին, և զշղթայս սրբոյն պետրոսի առաքելոյ։ Նա զի յաւուրս նորին Թէոդոսի և եւդոկիայ բերեալ եղեն յԵրմէ ի կոստանդնուպօլիս նշխարք սրբոյն ստեփաննոսի, և ամփոփեցան ըստ նշխարաց սրբոյն ապնեսի կուսի՝ ի վկայարանի սրբոյն լաւրենտիոսի, ոմն գրէ Թէոդորոս վերծանօղ, համարեցաւ մարկեղինոս ժամանակագիր՝ թէ ի ձեռն նորուն եւդոկիայ թագուհւոյն լեալ էին այս փոխադրութիւնք. զի ըստ կեդրենոսի՝ ըստ փափաքանաց սողքերայ թագուհւոյ քեռն Թէոդոսի՝ աջ սրբոյն

ստե-

ստեփաննոսի բերեալ ի կոստանդինու-
պօլիս. և յետ կանգնելոյ անդ տաճար յա-
նուն նախավկային՝ անդ ի նմա ամփոփեալ։
Այլք նիկետաս և այլք գրեն, թէ՝ ի նոյն
աւուրս յուլիանէ ազնուական այրին երբեր
զմարմին ստեփաննոսի յԵՀմէ՝ ի բիւզանդիա.
զորոյ ընդարձակ պատմութիւնն՝ ի յունէ՝ ի
լատին թարգմանեաց անաստաս գրապետ
հռովմայ. այսպէս գրի Ձոխագոյն և՝ ի Ճառ-
ընտիրս մեր՝ ըստ օրինակիս ըստ այսմիկ։
Յորժամ սքեն յովհաննէս հայրապետ ԵՀմի
ամփոփեաց զնշխարս մեծի նախավկային ստե-
փաննոսի՝ ի սքեն սիոն՝ ըստ նախաձառելոցս,
յետ սուղ ինչ աւուրց աղեքսանդրոս ոմն
վկայասէր շինեաց տաճար մեծապայծառ՝ ի
նոր քաղաքն ԵՀմ. և բազմաշխատ պաղատա-
նօք խնդրեաց՝ ի հայրապետէ զնշխարս սքեն,
և անդր փոխադրեաց զմեծապանծ պարգևն
զնոր նախավկայն քրիստոսի։ Որդ իբրև անցին ամք
հինգ՝ ի շինուածոյ տաճարին և՝ ի փոխադ-
րութէ մարմնոյ սքեն, աղեքսանդրոս վախ-
ճաներ՝ ի նմին՝ ի նոր քաղաքին. այլ նախ քան
զվախճանելն իւր տուեալ էր կազմել տապան
ըստ նմանութեան տապանի սքեն ստեփաննոսի, և
հրամայեաց դնել զտապանակ մարմնոյ իւրոյ
առ սքեն. և իբրև ննջեաց, արարին ըստ հրա-
մանի նորին, և եդին զտապանակ նոր հուպ տա-
պանակի նախաստաւկաւագին։
Նակ յետ ուրեք ամի վախճանի նոր հարկեցու-
ցանէին զամուսին նոր (յուլիանէ անուն) լի-
նել առն այլումն, զի յոյժ գեղեցիկ էր. բայց

նա ոչ հաւանեցաւ, այլ խորհեցաւ դառնալ
ի տուն իւր ի կոստանդինուպոլիս. վը զի
էր դուստր գլխաւորի՝ իշխանի քաղաքին. (ոմն
և այր նը ի սինկղիտոսական կարգէ)։ Լուր
կամեցեալ իւր տանել և զմարմին առն իւ-
րոյ՝ գնաց ետս հրաման յեղեսէ քաղաքին (որ
էր յոթնաղ պատրիարգ եէմի), ցուցեալ նմա
գիր և ի դրանէ վը այսր բանի. և փոխա-
նակ տապանակի առն իւրոյ աղեքսանդրոսի
եբարձ զտապանակ սրբոյն ստեփաննոսի. զոր
Ճառընտիրն և ժամագիրքք յոտնաց Համարին
լինել ակամայ սխալանօք՝ ըստ տեսչութեն այ.
և այլք գնեն լինել կամաւոր Ճարտարութ։
Ապ զնիարդ և իջեալ առեալ տիկնոջն բարե-
պաշտ զտապանակ սրբոյն, լծեաց կառս, և
եդ անդ ոմն զտապանակ առն իւրոյ, և հրա-
ժարեալ յեէմէ՝ յետ սակաւ աւուրց եկն ե-
հաս յասկաղոն՝ որ է յերդը ծովուն։ Այլ ո՞
կարասցէ զիմն պատմել՝ որ յայնմ գիշերի ի
Ճանապարհի եղեն սքանչելիք. վը զի ձայն
հրեշտակաց լսելի լինէր, որք նոճագէին այ
ի գնացս կառացն, յորոյ վը եգեալ կայր
տապանակն լի ածային մարգարտով. և բու-
րումն անուշահոտ խնկոց զամենեցուն հոտո-
տելիս անուշացուցանէր։

Լու ի մտանել սրբոյն ի քաղաքն ասկաղոնայ՝
բազում այսահարք ըստ առաջ ելեալ աղաղա-
կէին՝ ասե լով. վայ վայ մեզ, զի ահա եկն
այսր սբ նախավկայն ստեփաննոս՝ տանջել
զմեզ և կորուսանել. զինչ արասցուք, ո՛ւր
երթիցուք, չարաչար տագնապիմք յահեղ և
ի

ի սոսկալի փառաց նը ։ Եւ զրդ թէև սխալանօք քարձեալ էր սիկնոյն զմարմին սքն , այս ամ եղելոցս ստուգեալ գիտաց , թէ զորպէս դանձ տանի ըլ իւր • վայ և զանխլաքար նաւ ի վարձու կալեալ՝ փութայր նաւել ի կոստանդինուպօլիս , նախախնամութիւն այ զնրան վարկանելով ։

Եւ հողին աջողակ դիպեալ՝ յառաջ խաղայնի ի մէջ ծովուն • և ապա յանկարծակի ըմբռնեալք յալեկոծուէ սաստիկ՝ սկսան արտօսրալից պաղատանս առ սքն մատուցանել • անկանէին առաջի տապանակի սքն ոսկերաց նը , և ասէին • ո՛վ սքն նախավկայ քոնի փրկեա զմեզ յարժանահաս քարկուէիս՝ որ վ՛ս մեղաց մերոց եկն ի վր մեր ։ Յայնժամ շարժեցաւ տապանակն , և հոտ անուշութե բուրեաց ի նմանէ • և ձայն լսելի եղև՝ որ ասէր • մի երկնչիք , զի ես ըլ ձեզ եմ • և նոյնժամայն եղև խաղաղութի մեծ ։ Եւ ծագեաց լոյս ի տապանակէ անտի ըլ նմանութե ջահի , և զամենեսեան լուսաւորէր՝ որ ի նաւին էին • քզի գիշեր էր ժամն • և ձայն հրեշտակաց լսելի լինէր , որք քաղցր բարբառով նուագէին այ երգս յաղթականս ։

Ցսկիսի նախախնամութէ ապրեալք և ի հինից ծովու ի սահմանս յաբիդու , հասին մինչև ի քաղկեդոն • և անդ ի քաղաքին դադարէին աւուրս հինգ • ուր այսք պիղծք աղաղակ քարձեալ ի բերանոյ դիւահար մարդկանն՝ ասէին • ո՛վ դու սքդ ստեփաննոս , որ քարկոծեցար յերէմ ի հրէից , զի՞ եկիր այժմ

այժմ ասաց հալածել զմեզ. և անդէն փա-
խստական լինէին ի մարդկանէ. և զգաստա-
յեալքն անկանէին առաջի սքանչելի տապանակին,
և գոհանային զնա:

Յայսմ վայրի համբաւ սքանչելեացն տարա-
ծեալ՝ եհաս ի լսելիս բարեպաշտ թագաւորին
Թէոդոսի. և ուրախութիւք մեծաւ լցեալ լի-
նէին ամենեքեան՝ որ ըստ բարեպաշտութեանն
էին: Յայնժամ բարեպաշտութիւն յուլիանէ
եկն եկաց առաջի թագուին, և հայրապետին
(որ էր յայնժամ սքէն պրոկղ), և պատմեաց
զնմա եղեալսն կարգաւ: Նա ընդ զարմացեալ
փառաւորեցին զնա, որ այսպէս բարեհա-
ճեալ տնօրինեաց:

Նա ապա հրաման եառն կոչել այր մի ե-
րայեցի՝ ընթեռնուլ զվերագրեալն ի տա-
պանակին. և ընթերցաւ առաջի ամենեցուն,
եթէ այս է տապանակ առաջին վկային քրի-
քարկոծելոյն ի հրեից յեղեմ քաղաք: Նա
նոյնժամայն լուսաւորեալ ի հոգի իւր՝ աղա-
ղակեաց ասելով. և ես խոստովանիմ զքո
որդի նմա, և զնոր ստեփաննոս առաքեալ և
վկայ նորին. քանզի տեսին աչք իմ յայսմ
աւուր մեծ սքանչելիս. և օրհնեմ զբարե-
գութեանն նա, որ զողորմութիւն իւր ծագեաց ի
վերայ իմ, և լուսաւորեաց զիս զխաւարեալս
մեղօք:

Նա հրամայեաց թագուն սքէն հայրապետին,
ոսկի զի հանդերձ նմա բազմութեանն մեծաւ պատ-
ուով ածցեն ի քաղաքն զնոր տապանակն. քանզի
դեռ արտաքոյ կին՝ ի տեղին, որ կոչեցաւ լու-

ծուան

ճուսին կիրճումն կառաց։ Ու զի անդ լծեալ
զջորին՝ խաղացուցին զկառն ի թիւրական
քաղաքն։ Եւ մինչդեռ պատրաստեալ եւս-
նէին ամ քաղաքն ըստ առաջ սէր նշխարացն,
ընթացեալ կին մի այսահար՝ աղաղակեր. ով
քոնուես և անհնարին տանջանացս, որ եկն
եհաս ի վերս մեր. վասն զի եկն այսր նախա-
սարկաւագն և առաքելին մարտիրոսն՝ ի քա-
ղաքիս յայսմիկ բնակել. և նոյնժամայն բժշ-
կեցաւ կինն յայսոյն պղծոյ։

Եւ կին մի տեառատես յանկարծակի լուաւ
ձայն՝ որ ասէր ցնա. արի յարեաց ի կառն
առեփաննոսի նախավկային քոյ. ով զի և-
լեալ յեղեմէ գայ մտանել այսր. և նոր յարու-
ցեալ՝ եւ ըստ առաջ սէրն. և չէ ևս քաջ հալել
ի կառն՝ վաղվաղակի ցամաքեցաւ բղխումն
արեան նոր. ովոյ մեծաձայն ի լուր ամենե-
ցուն փառաւորեր զԱստ։

Եւ եր այլ ոմն քաջ և առաքինի ի զինուո-
րական կարգէ, որոյ եր զաւակ մի ուրեմ-
տասանամեայ անդամալոյծ ի ծնէ. սա տե-
սեալ զբջանչելին՝ որ լիներ ի ձեռն սէրն,
փութացաւ եբարձ զնա յոտս իւր, և բերեալ
ընկեց յանդս կառացն։ Եւ նոր առաժամայն
յարուցեալ եկաց ի վերոյ ոտից իւրոց, և վազ-
վազեր և երթայր առաջի կառացն. և ի
ձայն բարձր աղաղակեր և օրհներ զԱստ, և
ժողովուրդն ամ ըստ նմա։

Եւ այսպիսի սքանչելեօք և փառաւորութիւ
Հայրապետն և ժառանգաւորքն և ամ բազ-
մութիւն շուրջ կալով զկառաւքն՝ եկին հասին
մին-

մինչև ՚ի տեղին, որ կոստանդիանոսի ասպարեզ անուանի։ Այս անդէն լծեալ ջորիքն զտեղի առին՝ իբր կապանօք իմն կապեալ, և ըստ այն տեղւոյ ոչ կարացին անցանել. Թէպէտև երասանակալքն խստագոյն հարկանէին, սակայն ջորիքն անշարժ մնային։ Ո՞յսոսիկ տեսեալ Թէոդոսին՝ երկոտասան ջուխս այլ փոխանակ առաջնոցն հրամայէր ՚ի կառան լծել, իբրու կարծելով՝ Թէ այնոքիկ աշխատեալք են. այլ սքն Աստուածպաշտին զօրութիւնքն իբր կապանօք իմն կապեալք՝ անշարժ մնացին։ Յայնժամ ձայն լսելի լինէր ՚ի միջոյ կառացն՝ որ ասէր. Մի ՚ի զուր աշխատիք. վասն զի աստ հաձեցաւ Աստուծոյ բնակել սքն Նախավկայիս։

Ո՞ր լուեալ հայրապետին և ժառանգաւորացն հանդերձ ամ բազմութիւնքն՝ իբրև ՚ի միոջէ բերանոյ փառաւորեցին զՅԾ, որ այսպէս միշտ սքանչելագործէ ՚ի ձեռն սքոց իւրոց։ Այսպէս և Թագաւորն հիացեալ զարմանայր, և մեծ գոհութիւն ամենաւհին մատուցանէր. և ապա հրաման ետ եկեղեցի շինել ՚ի նմին տեղւոջ մեծապայծառ և վայելուչ՝ հանգիստ և վկայարան Աստուածածնին մարտիւրոսին. և տօն մեծ զօրն զայն կարգեցին՝ ամ յամէ տօնել ՚ի յիշատակ փոխադրութեանն մարմնոյ սքոյն ստեփաննոսի, որ օր երկու էր օգոստոս ամսոյ, յամի հն իբր 439 կամ 440։ Այլ մինչև ՚ի շինուածն տաճարին նախավկային՝ եղին զտապան նր ՚ի վկայարան սքոյն լաւրենտիոսի սարկաւագին. և ապա

պա զնախասարկաւագն յիւր սեպհական տա-
ճար փոխեցին։ Ուր և բազում բժշկութիւնք
կատարին մինչև ցայսօր (ասէ հեղինակ ճա-
ռընտրին) ՚ի վէր հիւանդաց աղօթիւք սբոյն.
Եւս առաւել մեղաց թողութիւն գտանեն՝ որք
հաւատով և ձշմարիտ սրտիւ հայցեն ՚ի նմանէ
բարեխօսութիւն սբոյն։ Օ՚ի նա՝ որ քարկոծ-
ջացն թողութիւն մեղաց հայցեր, յայտ է թէ
հաւատացելոցս և տօնողացս ևս առաւել
մաղթեսցէ զքաւութիւն։

Նոյն յետ դարուց անցելոց՝ առին վենետիկե-
ցիք ՚ի բիւզանդիոյ զնշխարս սբոյն նախաւկայ-
ին, և բերեալ հանգուցին յեկեղեցւոջ վա-
նական կղզւոյն՝ ուր գետոյգ մեծ կոչեցելոյ
դէմ յանդիման հրապարակի քաղաքին կիմ
ապարանից դքսին. զորմէ ձոխագոյն ձառէ
տանտուզոս ՚ի վենետկեան ՃմկագրութիՒ.
և ոչ նա գրէ, զոր և տեսանէաք մինչև ցա-
ւուրս մեր, յաւուր տօնի սբոյն ստեփաննոսի
երթայր դուքսն հանդերձ աւագանւովն և
ամ սպասուք՝ առաջնակայ լինել ուր պատարա-
գի և ժամերգուէ ՚ի նոյն եկեղեցին։ Ոյժղ
զայլևայլ մասունս նշխարաց սբոյն սիրեալ
ըն ամ տեղիս։

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ Ք

(1) Ղունիք պէտս քննուէ՛ի վր՛ վկայաբանուէ սքի նախավկային, զոր սքն ղուկաս աւանդէ՛ի գործս ա֊
ռաքելոց. Միայն յուշ առնեմք՝ զոր ասացաք՛ի վարս Մա֊
տթևայ առաքելոյն, թէ վկայաբանութիւն նր՝ որ ասի
հանեալ՛ի գրոց եբրայեցւոց, որովհետև նմանութիւն
յոյժ ունի ընտրայս, մնրթ է ասել՝ թէ՛ի գիրս հրէից
նշանակեալ էցէ անուն ստեփաննոսի՝ մանթիւս, այն
է յունարէն պսակեալ. ոյր և ստեփաննոս է անուն յու֊
նական: Սոյնպէս և վ֊ գիւտի և վոխադրութե նշխա֊
րաց նշանակեցաք՛ի կարգի զվաւերական ալբիւրս, յո֊
րոց հանաք. և եթէ ունէին քննիչք զպատմութի Ճա֊
ռընտրին մերոյ՛ի ձեռս նբեանց, գնբաւ ուղղափրէին
զքանի մի սխալանս այլոց. յորս յայտնի է վրնպսին Յ֊
ես. որ զգիւտ նշխարացն ասէ առ կոստանդիանոսիւ,
և սակայն դնէ ուղիղ առ յովհաննէս հայրապետաւ՝ որ
էր յաւուրս արկադեայ և թէոդոսի փոքու. զնոյն սխալ
անցուցեալ է ընդ ումանց և Յ. ժմ՛ի վոխադրութե նշխա֊
րաց, դնելով յաւուրս կոստանդիանոսի, և կարկատե֊
լով միւս ևս ստուածի, յր՛ի վր՛ բերելով և զանուն մե֊
րոխանոսի. ոյր և այլք էին կոստանդ հայրք, և ե֊
սեբիոս եպս. այլ այս վրնպսակ առեալ է յայնմանէ, զի
մարմին սքոյն ստեփաննոսի առ թէոդոսիւ ամիտփեցաւ
՛ի տեղին անուճանեալ ասպարէզ կոստանդիանոսի. նակ
եւսեբիոս՝ որ Թարգմանի բարեպաշտ, պարտի հայիլ՛ի
սքն պրոկղ:

Մնայ ասել վ֊ ժամանակի և աւուր կատարման նա֊
խավկային. զի ումանք՛ի քննչաց դնեն՛ի նմին նակ ամի
համբարձման ոն, այլք՛ի սկզբան երկրորդ ամին. կէսք
համարին՝ թէ քարկոծեցաւ՛ի գեկտ. 26. կի 27. և թէ
վ֊ այսորիկ յայն օր եղաւ ոճն նորա. և կէսք՝ թէ՛ի
գեկտ. 25. կի 26. եղև առաջին գիւտ նշխարաց նր. և
յայն օր առաւել հաստատեցաւ ոճն նր. և նբաքան֊
չիւրն ունի բաւական ցուցակուն՛ի նախնեաց: Ա֊

յնչ

ինչ ատոյգ է , զի ոչ նիւասացին և պրոկղ ասեն այլապէս հանդերձ , ոչ ասեփաննոսի լինի յերկրորդ աւուր ծննդեանն քան . այլ սակայն այն է խնդրելին , թէ ծնուիլդ ասելով՝ արդեօք լմանա՞ն ըս յեռին գանազանութե՞ն ոչնչ յայտնուեր , եթէ երբեւ մի՝ ոչ էր ՚ի վայելչուց յարևելս :

Յայտնապէս մեր և Հաշտցք հայելով յերկբանութեան խնդրոյս՝ ՚ի կրկին ասելս երկրորդէն գնիշատակ ստեփաննոսի . ք՚ի 26. դեկտ. որ է երկրորդ օր ծննդեանն գանազանելոյ , և ՚ի 7 . յունվարի , որ է երկրորդ օր յայտնութե : Ա՛ւ այս չէ՛ պարտ յերկարել զբանս . զի ոչ լեցի բերել գանաչառ վկայութի երևելոյն անտոնի սանտինի արևմտեան մատենագրի ՚ի պատուհայէ , որ յառաջելական պատմութե նորոգ ասէ վ՚ոչ ոչնչի ստեփաննոսի . * Հաւանեալ եմ կարծեաց այնոցիկ , որք

„ գնեն յեռքն կաղանդից յունվարի (ք՚ի դեկտ. 26.)
„ տեսանել նախավկային զերկինս բացեալ , և վերա-
„ Թևել առ յն՝ զոր եռես : Վ՚ոչ զի չերևի այլ պատ-
„ ճառ , թէ ընդ ՚ի ջորրորդ կի՚ ի հինգերորդ դարէ և
„ այսր , ոչ է իմաստասիրել յօգուտինոյ և յայլոց ,
„ յերկրորդ աւուր ծննդեանն քան կատարէ եկեղեցի
„ զմարախութուան ստեփաննոսի : Սակայն և զայն պարտ
„ է յուշ ածել , թէ ՚ի կապադովկիա և ՚ի պոնտոս (յո-
„ րոց յայտ է թէ էառ և լուսաւորիչն մեր) , ուր ծնունդ
„ ոչ մերոյ քան կատարիւր ՚ի ը նոյն յունվարի , (ի՚
„ ՚ի յունվարի 6 ,) հետևեալ օրն էր նոմբրական ստե-
„ փաննոսի . զմա այլևայլ ժամանակաւ , այլ պահմամբ
„ հին սովորութե եկեղեցւոյ , զի այս երկու ծանք միաս-
„ ցին . վ՚ոչ զի վարմանալի միաձայնութ զմահն ստեփան-
„ նոսի կցորդեաց հնութեն ը աւուր ծննդեանն քան ||

Աւելի ինչ քան զայս ասել ո՛չ ունիմք . որ ունիցի ա-
նայն լսելոյ՝ լուծցէ , և մի՛ անպտուղ եցէ եղբայր զեղ-
բայր վ՚ոչ զանազանաբար ունելոյ զաւուրս ծննդից :

ՏՕՆ ՍՐԲՈՑ

Պսխաւոր առաքելոցն՝ Պետրոսի և Պօղոսի ։

Ի · յունէս · 29 · և դեկ · 27 ։ Հ · յունէս · 29 ։ Լ · յունէս · 29 · և 30 · և հս · յնվր · 18 · և 25 ։ փետրվ · 22 ։ օգոստ · 1 ։ և նոյեմբ · 18 ։ Ձատընդ · Ը · վեհ · և վէհ ։ Ր · յՀ · և ճԵ ։ Բուլանդեանն հենուէն · և բաբելդոտ · և յաննինգ · հատ · ՁԵ · յունէսի · էՀ · 398 = 475 ։ Ձարմ , և եկեղեցական համեմատիչ առհասարակ ։

ՊԱՏՄՈՒԱ , ՈՐ ԱՅՍ ԿԱՓՐԱՆ , որ Թարգմանի վէմ , ըստ առաջին անուանն Ծ մատան կամ Սիմոն որդի յովհաննու , ի բեթսայիդայ գաւիլեացւոց , կրտսեր եղբայր անդրէի առաքելոյ՝ ըստ եպիփանու , կամ աւագ՝ ըստ ոսկեբերանի և ըստ այլոց , ջերմ սիրելին քրիստոսի և հինն եկեղեցւոյ , գլուխ առաքելոց և աշակերտաց՝ և երեսփոխան նոցն , փակօղն և բացօղն դրան արքայութեանն երկնից . և հովիւ քաջ՝ փոխանորդ երկնաւոր հօտապետին ։ Ընդ նմին և աջակից նորա և գործակից յամի՝ երեքտասան առաքեալն Պօղոս , կամ պաւղոս , որ Թարգմանի՝ փոքր , երբեմն սօղոս կամ սաւղոս և կամ սաւուղ , որ նոյն-

նոյնպէս ստուգաբանի՝ սուղ կամ փոքրիկ, յաղագ բնութեանն, ՚ի տարսոնէ կիլիկեցւոց՝ պատուական քաղաքին հռովմայեցի, երբեմն աշակերտել յեղեմ գամաղիէլի օրէնսուսոյց վիշպի, և հալածիչ անդամ քրիստոնէից, այլ զկնի դարձին և երկնաւոր կոչմանն՝ անօթ ընտրութե, ախոյեան հաւատոյ, և պարծանք եկեղեցւոյ, երրորդ երկնից աստէն տեսօղ՝ և անձառելեաց հասու, քարոզ հեթանոսաց և հայր համատարած ։ Որբա ասեմ երկոքեան ամոլք հաւատոյ՝ գլխաւոր առաքեալք՝ ՚ի միասին տօնախմբին ՚ի մեզ միանգամ և երկիցս ։

Ա՛յս՝ յառաջ քան զվարդավառ յամարայնի՝ համօրէն առաքելովք հանդերձ, ըստ որում պետրոս ըստ որդւոյն զբեթեդեայ տեսօղ եղև պայծառակերպութե՛ն քո՛ ՚ի լեառն թաբորական. ևս առաւել՝ զկնի և այլ եկեղեցիք յայնմ միջոցի ՚ի 29 ։ յունիսի տօնեն զպետրոս և զպօղոս ։ ոմն և ոմանք ՚ի յունիսի 30, զպօղոս առանձինն յիշատակեն, կամ զառաքեալն առհասարակ տօնեն ։ և ըստ նմին եդեալ կայ և ՚ի յայսմաւուրս մեր՝ պետրոս և պօղոս ՚ի 29 յունիսի ։ և երկոտասան առաքեալք ՚ի 30 յունիսի ։

Նա երկրորդ՝ յայսմ վայրի ՚ի կարգի աւագ տօնից երկրորդեմք զտօն գլխաւոր առաքելոցս պետրոսի և պօղոսի, զի են գերագոյն ՚ի մեծամեծ աւագանիս քո՛, և անհրաժեշտ վկայք հռոմնական ծննդեան և տնօրէնութե՛ն մեր՝ ասի փրկչին ։ պետրոս իբրև առաքելապետ

և

և առաջինն ամ աշակերտաց , և պօղոս ոմն յերկնից կոչեցեալ առաքեալ . և արդարև երկոքին սքանչ եղեալ բանիւ և եղեալ թղթով , եղեալ նշանօք և եղեալ զօրութիւք՝ եղեն գլխաւոր վկայք և քարոզք աւետարանին ընդ ամ տիեզերս . և ի ձեռն սոցա առաւել սփռեցան շնորհք հոգւոյն սրբոյ ընդ ամ երկիրս . և եղեն ի կաթուղիկէ եկեղեցւոջ՝ որ է երկինք յերկրի , հանգոյն երկոցունց մեծամեծ լուսաւորաց՝ զորս արար ամբ ի լուսաւորուիլ ծիս . վայ և նուաղեմք ի տօնին նոյ . * Որ երկոքումբք ընտրեալք լուսաւորչօքն ծի հաստատեցեր զեկեղեցի քո քս , մաղթանօք սոցա խնայեա ի մեզ ‖ :

Արդ կամեցեալ աստանօր բուռն հարկանել զհրաշալի վարուց և զվկայաբանուէ սոցա , ծով համատարած և դաշտ լայնածաւալ տեսանեմք առաջի , զոր չէ մարթ ումեք հատանել անցանել . զի թէ լոկ զգրեալսն անգամ յաւետարանի զպետրոսէ , և զոր ի գործս առաքելոց զպետրոսէ և զպօղոսէ մանգամայն , կամէաք ծաղկաքաղ առնել , առանձին մատեան լինէր . ապա եթէ կամ լինէր ակնարկել և յանքաւութիւն աւանդութեց ընդ հին և նոր մատենագրաց , և յընտրեալ վկայաբանութիւնս ամբողոց և այլոց աղգաց , ոմն և ի բիւրապատիկ ներ. բողեանս սքոյ հարց և վիպաց ամ եկեղեցեաց , անցանէր զանցանէր զբազմահատոր մատենիւք :

Սակայն և այն աւելորդ էր , թէպէտև զսա

կաւս ՚ի բազմաց քաղէաք . զի ո՞ ոչ գիտէ ՚ի հաւատացելոց յԵրուսաղէմ տիեզերս զի՞ոքն լինել զպետրոսի և զպօղոսի , և զդործս և զվաստակս առաքելութեանն նոցա եւ ամ ՚ի յարեւելից մինչև յարևմուտս , և զնշանս և զարուեստս երևելիս , և զվկայական կատարումն յակն տիեզերաց ՚ի հռովմ. զի եւ ամ երկիր եւ բարբառ նոցա , և մինչև ՚ի ծագս ծով են խօսքնոցա : Որպէս վա՛ շատ համարիմք ՚ի լրումն գործոյս առաջի դնել զկարճ ՚ի կարճոյ վկայաբանութեանն յայսմաւուրաց մերոց , և ՚ի վեր բերել ՚ի հռովմայեցւոց զքաղաքաճաճ աւանդութենէն՝ որ վա՛ ն՚ չխարաց սքոյս , Թողեաւ և զինչ զինչ կարևոր ՚ի կարգս ծանօթութեց [1] :

Ա.ՐԴ յայսմաւուրքն ունի աստանօր այսպէս . Պետրոս և մեծ առաքեալն քրիստոս , եւ նմին և պօղոս , քարոզեցին զաւետարանն քրիստոս ՚ի բազում տեղիս . կարգեցին քահանայս , և շինեցին եկեղեցիս . եդին սահմանս և կանոնս հաւատացելոցն ՚ի նոր . և զգուշացուցին զաշակերտսն իւրեանց ՚ի չար հերձուածոցն , որ յետոյ լինելոցն էր յարքանեկացն սատանայի . որպէս և տեսանել և յայծմաշունչ Թուղթս նոցունց . զոր այժմ ունին եկեղեցիք քրիստոս , և նոքօք պայծառացեալ լուսաւորեցան :

Ա.ՅՀ զքարոզուն իւր ինքն իսկ յայտնեաց պօղոս՝ յասել անդ , Թէ յերկմէ մինչ ՚ի լիւրիկէ լի արարի զաւետարանն քրիստոս . զի վաթսուն և հինգ քաղաքաց քարոզեաց պօղոս ինքն միայն աշակերտօքն իւրովք . Թուղ զայն՝

որ յայլ գաւառս և ՚ի վիճակս այլոց առաքելոցն եմուտ, և քարոզեաց զքն։ Այսպէս և մեծն պետրոս վկեմն հաւատոյ յարևելից յարևմուտս շրջագայեալ՝ աշակերտեաց ըզբազումս ՚ի հաւատս քրիստոսի։ Այս յետոյ եկեալ հանդիպեցան միմեանց ՚ի մեծն հռոմ, և յոյժ ուրախացան. և էին ՚ի միասին. և օր ըստ օրէ յաւելուին հաւատացեալքն ՚ի տէր քարոզութիւնն նոցին. զորս և քրիստոնեայս անուանեցին նովքն քրեանոս։ Այս զայս անուն եդին նախ հաւատացելոց յանտիոք պօղոս և բառնաբաս. և պետրոս յետ դնելոյ զաթոռ իւր յանտիոք՝ եկն և հաստատեաց զաթոռն ՚ի հռոմ։

Այնդ ՚ի հռոմ էր և սիմոն մոգն սամարացի՝ երբեմն յանդիմանեալն ՚ի պետրոսէ. և իբրև ընդդիմ եկաց նա ընդ առաքելոցն, և ասէր զանձինն ածն ումն գոլ և զքն, յամօթ արարին զնա յատենին ներոնի կայսեր ընդ առաքեալքն պետրոս և պօղոս. և զբարձրացեալն յօդս զկախարդն սիմոն՝ խայտառակեալ յերկիր ընկեցին աղօթիւք. որ և չարաչար սատակեցաւ։ Այնդ որ զչարեալ ներոնի՝ որ ակն ածէր ՚ի կախարդէ անտի, և սա առաւել դառնացեալ վասն դառնալոյ ոմանց ՚ի մեծամեծաց և ՚ի տիկնայց պալատան ՚ի հաւատս քրի, ետ սպանանել զնոսա առաքեալսն. և այնպէս կատարեցան ՚ի հռոմ քաղաքի՝ յամի տն 66. ՚ի յունիսի. ԻԶ։

Պետրոս խաչեցաւ ըստ նմանութեանն քրի, որ ասաց նմա, ես գկինի իմ, նշանակեալ՝ թէ

ո-

որով մահու մեռանելոյ էին , այլ խաչիւ . բայց ստորահակ գլխիվայր . զի ինքն ասաց պետրոս խաչողաց իւրոց , թէ չեմ ես արժան նմին ձեն իմոյ նմանիլ մահու . (ըստ որմանց յաւետ և զայն , թէ ետրն իմ յերկնից յերկիր էջ . իսկ ես յերկրէ յերկինս ընթանամ) : Իսկ պօղոս սրով գլխատեցաւ . զի ոչ ասեն ոմանք՝ վասն զոլոյն հռովմայեցի ոչ կամեցան մատնել զնա յանարգական մահ խաչի : Այս կան եգեալ՝ եթէ մարմինք նոցա ի մեծ քաղաքն ի հռոմ՝ ի պարծանս ձի և ի բարեխօսուԹեամ հաւատացելոց :

Յայս վայր յայտմաւուրքն . որ և ի վեր բերէ զան գոլեստից ի պետրոս և ի պօղոս , առեալ աւաւեալ ի բանից ընտրհալոյն սարգսի . զոր արժան է ի բուն աղբիւր անդր ուսանել : Այր և գտանես նշանակեալ զսանդուԹին յոգունց ի նախնեաց , զոր մի ըստ միոջէ նկարագրեն ձառընտիրք . այլ Թէ յորժամ ի բազեկ եղեն հաւատացեալքն՝ որ ի հռովմ, եԹէ կամի ներոն ըմբռնել և սպանանել զնոքեան պետրոս , աղաչէին զնա խոյս տալ առ ժամանակ մի ի քաղաքէն . և յոչ առնուլ նոքա յանձն՝ իբրև կարի լինն ստիպեցին , և նա յայն միտս դեգերէր , ետես ի տեսլեան , ոմն Թէ ինքն ելանէր ըստ դուռն հռովմայ , և տէրն ի հռովմ մտանէր : Յայնժամ երկիր եղ պագ վերկչին իւրում և վիպէին , և ասէ . տէր ո՞ւր երԹաս . և նա ասէ . ի հռովմ՝ վերստին խաչիլ . և պետրոս դարձաւ զկնետ ձեն անդրէն ի հռովմ . և տէրն ասէ ցնա . մի երկն-

չէր, քանզի ըստ քեզ եմ, մինչև մուծիցէ զքեզ ի տուն հօր իմոյ. և զայս ասացեալ՝ եղև աներևոյթ։ Եւ այնպես ահիւ և զուարթու-թեամբ զարհուցեալ ի տեսլենէն՝ որ առաքեալն՝ ոչ մեկնեցաւ ի քաղաքէն, այլ անդէն կա-տարեցաւ յաթոռ քահանայապետութեանն իւ-րոյ. որում յաջորդեցին և այլ հայրապետք հռովմայ գահին մինչև ցայսօր, սկսեալ ի սբն զլինոսէ և ի սբն կղեմայ, զորս յիշա-տակէ պօղոս ի թուղթս իւր։ Ըստ հաստա-տակ աւանդութեան ի սկզբանէ՝ և այսր՝ ի միում տարւոջ և ի միում աւուր կատարե-ցան՝ որ առաքեցան. քայց են՝ որ ասեն, թէ յայլևայլ տարիս և յաւուրս. և այլք՝ թէ յայլևայլ ամս, քայց ի նոյն օր. պետրոս յառաջագոյն, և պօղոս զկնի. և յայս կար-ծիս է օգոստինոս այլովքն հանդերձ։

Ըստ աւանդութե հռովմայեցւոց՝ սբն պետ-րոս կատարեցաւ ի տեղին, որ կոչի յանիկ-կուղոն կիբեանի գուլում, այս է դռնակ անո-ւճանել լեառն. և թաղեցաւ ի քլուրն մերձ ձակայ՝ վատիկան կիմ վադիգանում կոչեցեալ, մօտ ի պալատն ներոնի ի Ճանապարհին աւրե-ղեայ, որ և մինս աւրկում, կիմ մինդօրիս, ի լեառն ոսկի։ Իսկ սբն պօղոս կատարե-ցաւ ի Ճանապարհին ոստիայ արտաքոյ հռով-մայ, ի տեղւոջն՝ որ կոչեցաւ աքուաս սալ-ուիաս, կիմ ատ Թռեիս ֆօնդէս, ի առ բժշ-կարար ջուրս, կամ առ երիս աղբերս. և յետ Թաղելոյն առ վայր մի ի տեղւոջն՝ քե-րեալ եդաւ զոյգ ըստ մարմնոյ սբն պետրոսի

ի

՚ի գետնայարկս , որ ընդ մէջ Ձանապարհին ոստեայ և ապպիայ . այն՝ որ կոչեցաւ զկնի գամբարան սբ֊ին սեբաստիանոսի ։ Եւ յետ քանի մի դարուց մարմին սբ֊ին պետրոսի ամ փոփեցաւ ՚ի վատիկան , և սբ֊ին պօղոսի ՚ի Ձանապարհին ոստեայ . և չինեցաւ տաձար ՚ի վր֊ն նց֊ յանուն նց֊ . և յետ այլ ևս դարուց բազմաց՝ նորոգ հրաշակերտութ֊ք կաւուցան եկեղեցիք֊ սբ֊ առաքելոցս . զորմէ չէ տեղւոյս ասել ։ Ա֊յն յայտ իսկ է , զի հոյակապ եկեղեցի սբ֊ին պետրոսի յաւուր յայսմիկ է մի միայն ՚ի վր֊ տիեզերաց ըս֊ ամ մեծագործ վայելչութ֊ . ոչ և սբ֊ին պօղոսի՝ է մի յերևելի տաձարաց . և յերկոսեանն իսկ ասին լինել այլևայլ նշխարք֊ երկոցունց առաքելոց՝ ոչ բաժանելոյ ՚ի միմեանց ՚ի կեանս և ՚ի մահու . և յանուն երկոցունցն իսկ ՚ի մեզ կոչի մեծն հռոմ՝ նաև պետրոս պօղոս ։

Պօղոսէ ասել զնշխարաց սբ֊ առաքելոցս՝ որ սփռեալ են ըս֊ ամ ծ , ՚ի հին ժամուց հետէ և յզկնի դարս . ոչ է տեսանել ՚ի պատմուիս և ՚ի յիշատակագիրս իւրաքանչիւր աղգի և աշխարհի և քաղաքի և եկեղեցւոյ . որպէս այն լիէ՝ և կենդանի նշխարք֊ նց֊ են կենդանի առաքեալք՝ սփռեալք ըս֊ ծ , ՚ի քարոզել մինչև ՚ի կատարած ծի՝ զոր միանգամ քարոզեցին ՚ի կենդանութ֊ զՔ֊ստարտութ֊ն աւետարանին քոյ , և զաւանդութ֊ս փրկչին ծի՝ եթէ՛ քանի՞ և եթէ՛ թղթով . և հաստատել զաշակերտեալն մասամբք սբ֊ նշխարաց իւրեանց , և զօրաւոր բարեխօսութ֊ առաջի քոյ ։

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ՅԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆՔ։

(1) Ըստ առածի Հռովմայեցի քերթողին, ճախուէն պէս աղափաղուրանէ · զի անգիտանամ, Թէ զմրն յիշեցից, կամ զմրն Թողից յանբաւ բանից, որք հային ՚ի գլխաւոր առաքեալն ՚ի պետրոս և ՚ի պօղոս : Ջայս գիտեմ, զի Թէև չափով խօսել յօժարեցայց, առանձին հատոր պարտ է յօրինել · ապա ՚ի ժամուս զայն լինիմ խոստովան, Թէ հալիմ զազբիւրան կարեմ մատաղը ցուցանել, զի որք կամիցինն՝ մատչիցին յարբուման · ապա Թէ ոչ՝ անհնար է առնուլ ամանով չափ, և արբուցանել ինդ բեղեաց զանչափս ։

Քառավտակ գոգցես աղբիւրս տեսանեմ ՚ի միում ևեթ ագի մերում · քանզի կայ նախ՝ ՚ի Հառընտիրս ընտրեալ վկայաբանուԹի կամ գործք սրց առաքելոցն պետրոսի և պօղոսի, հին Թարգմանուբ ՚ի յունէ · զոր ոչ գտաք առայժմ ՚ի տպագրել գիրս յունաց և լատինացւոց · բայց միայն գՀատուած մի նր, զոր բերեն բոլլանդեանք տ ռանց ընդ բանս լինչ ածելոյ՝ աստանօր ՚է յունիսի · 29 · էրէս · 431 · ըստ որում յառաջ բերեալ է զայն աբէլի ուբրումն երևելի մատենագրի ՚ի գիմանաց մեսանայ, ըստ մեսրնայ քաղաքի սիկիլիացւոց ։

Երկրորդ կայ ՚ի Հառընտիրս ԹուղԹ գիոնեսիոսի առ տիմոԹէոս վե կատարման պետրոսի և պօղոսի : Երրդ՝ կայ ընտրեալ Հառ ներբողական հատուածս ՚ի նախնեաց, հանդերձ այբուբենական գովեստիւք · որ է գործ միոյ ՚ի վեպաց ագրիս՝ առ ժամանակօք վկայասիրին գրիգորբի, որ է գլխաւոր հեղինակ Հառընտրայ : Ընդ կան և այլ բազմապատիկ բանք գիտելիք և քննելիք ՚ի զանազան տօնապատՀառս յօրինեալս ՚ի վեպաց յետին դարուց · Թող և զայլ ընտիր ընտիր ատացուածս հարց մերոց ՚ի գիրս իւրեանց ՚ի գովեստ նոբ առաքելոցս · ոչ և յայտ է · յորս բազում լինչ արժանի տեղեկուբե բովանդակեալ կայ ։

Եւ զինչ պարտ է ասել զյունական և զլատին և զասո

րի

ըն մատենագրուեց, սկսեալ յառաքելական հարց, ՚ի կղեմայ հռովմայ հայրապետէ, ՚ի դիոնեսիոսէ, յերբա-
նոսէ, ՚ի յուստինոսէ, և յեկեղեցական պատմագրաց՝ ընդ եւսեբիոսի, և ՚ի մեկնչաց աւետարանի և գործոց առաքելոց՝ ըստ ոսկեբերանի. զի ամենեքեան սոքա խօսեցան ճոխագոյն զպետրոսէ և զպօղոսէ ։ Որ թողից զհին և զնոր վկայաբանութիւնս՝ ստոյգս և անաստոյգս, յերևելի և յաննշան արանց աւանդեալս. զորս մի առ մի զննել չքաւէ կեանք մարդոյ ։ Թո՛ղ զհետևանս այսպիսի աշխատասիրուէ ըստ Ծագրական և ըստ Ժամագրական քննուեց ։ Վա՛յ և ՚ի բոլանդեանց երեք քաղ անձինք մեսեալ չափաւոր ևեթ հետազօտուէք յայս երկասիրութիւն, հազիւ՚ի բազմից զաւակաւ բանս մարթացան՚ի մէջ բերել ։

Գլխաւոր վկայաբանուէ՚ի մէջ առնուն նք կրկին. մին է յունարէն՝ հանել՚ի հին մատենից գրաստան փարեզու, վատիկանու, և վենետկոյ. որ է գործ միջին դարուց՝ քաղեալ՚ի ըբ գրոց և ՚ի նախնի հարանց, հանդերձ իւիք իւիք պատուհաստուէք այլևայլ աւանդից զանազան տեղեաց՝ յորս չըջեցան պետրոս և պօղոս, կի՛ մակաբերական յաւելուածով անանուն հեղինակին. ո՞ր թէ կինն պետրոսի առաքելոյ էր գուստր արխատաբուլեայ եղբօր բառնաբայ առաքելոյ, և թէ ծնեալ ինչ նմա ուստր մի, և գուստր մի. ուր իրաւամբք կասկածին քննիչք, թէ գուցէ ակնարկէ՚ի մարկոս յորդիսյեաւն պետրոս, և՚ի պետրոնիլլա՝ զոր ոմանք մարմնաւոր, և ոմանք հոգևոր գուստր համարին պետրոսի ։

Երկրորդն է լաւին վկայաբանուէ ինչ ընծայեալ սբ՚ն լինոսի աշակերտին և յաջորդին պետրոսի. և արդարև բազումք ասեն, թէ լինոս գրեաց զգործս պետրոսի. այլ ոչ ոք հաւաստայ գտանել ցկատարած գրուածս նր. ոի՛ և ՚ի սբ՚ն կղեմայ գիտեմք գրեալ զվարս պետրոսի, այլ որ կայ այժմ՝ համարեալ է այլոյ գրուածք յանուն նր ։ Թո՛ղ զայլ հին և նոր վկայաբանս, զորս հարևանցի նշանակեն բոլանդեանք, և անցանեն յայլ բազմերիւնակ ծանօթութիւնս, զորս յերկար լինի համառօտել անգամ. չա՛տ լինին մեզ ասացեալքս՝ յայտնիք և ըստուներիք ամենեցուն ։

Ինչ մի յաւելից վե՛ ձի՛ղորդուէ սբ՚ն պօղոսի աւանդե-

ԼՈՅ Ի ԳՈՐԾս առաքելոց՝ Ի գալն յառաջնում նոճադի յասիոյ Ի հռոմ, զի և ինձ վիճակեցաւ ընդն ճանապարհ նաւել, և դիտել անձամբ զատուգուն աւանդութեանէ մալթացւոց, թէ արդարև այն իսկ է կղզին մելիտինէ՝ յոր անկաւ պօղոս, որ այժմ ասի մելիտոն կամ մելիտէ, ասմօրէն մալթա: Արդ ՚ի սկզբան պօղոս նաւեալ յասիոյ Ի կրետէ՝ յայնմ հետէ տառապեցաւ Ի հանդրին անդունդս, և ասլա էլ Ի մելիտինէ, և անտի էանց Ի սիրակուսա, և անտի Ի հռեգիոնէ, անտի Ի պատիողս, և անտի Ի հռոմ. սոյնպէս և մեք յամի 1809, նաւեցաք Ի բիւզանդիոյ ընդ արշիպելագոսն՝ յորժամ հասաք մօտ Ի կրետէ, զոր ընդ ձախմէ ունէաք, և անցանէաք զչերկ կոյնէ, զոր ընդ աջմէ ունէաք, զերիս տիւս և զերիս գիշերս տառապեցաք ծանր աղեկոծութեամբ. յորմէ ապատեալ ապրեցաք սկզբան պօղոսի անվնաս՝ յառաջեցաք Ի ճանապարհ նոր Ի հանդրին անդունդս, այն է խորք լայնատարած ադրիական ծովուն, որ տանի Ի մալթա և Ի սիկիլիա, և ոչ վենետիկեան ծոցն՝ որ կոչի և է ադրիական ծոց կամ հանդրին խորշ, և ոչ անդունդք:

Եւ ոչ սկզբան պօղոս չորեքտասան աւուրըք եհաս զայն անդունդս՝ անհնարին տառապանօք՝ առանց տեսանելոյ զարև և զաստեղս, նոյնպէս և մեք յետ երեքօրեայ նաւակոծութեանէ՝ զաւուրս տասն թէպէտև արև և աստեղս տեսանէաք, այլ ոչ տեսաք ամենևին զյուսալիք, բայց միայն զերկինս և զանդունդս. և ապա յաւուրն չորեքտասաներորդի (յետ մեկնելոյ Ի կրետեայ) եղև մեզ տեսանել Ի տօնի առաքելոց ընդ յունաց՝ զսիկիլիա կամ զեանա լեառն. առ որով քերեալ՝ եկաք յերկրորդ աւուր վարդավառին մերոյ Ի մալթա. ուր զերկու ամիսս արարեալ՝ քանզ տեղեկացաք զսեղն խորտակմանն նաւուս սկզբան պօղոսի Ի ծովափն անդր կղզւոյն, ուր է մերձ կղզեակն կօղցօ կոչեցեալ Ի բնակչաց, որ Ի լատին գիրս գրի կատիսիսում կամ գաւառս, որ և Ի ճառընտիրս մեր Ի ՃՁհորդուեաս սկզբան պօղոսի կոչի գաւառ:

Եւս առաւել ուխտատենացուեաք արժանի եղաք տեսանել զկնկեան սկզբան պօղոսի Ի տան պօբղիոսի գլխաւորի դեղջն, և զգետնայարկ բնակարանն՝ ուր եկաց նա սկզբան առաքեալն զերիս ամիսս. և է այժմ տունն պօբղեայ եկեղեցի վառաւոր. ուր և արժանի եղէ պատարագել յն-

յընդերկրեայ մատրանն, որ է բնիկ տունն հին։ Ա֊յս կողմն կղզւոյն է վտքը մի բարձր դրիւք քան զայլ տե֊ղիս մալթայու, որ առ հասարակ է իբր տափարակ և հարթ. և այս վերնակողմն կոչի հին մալթա, ուր է և հին եպսարանն. բայց այժմ հոյակապ քաղաքն մալ֊թայու և եպսարանն է՝ ի ստորին կողմն առ մեծ նա֊ւահանգստիւ. և կոչի վալլեթթա. ուր է փառաւոր եկեղեցի յանուն սբյն պօղոսի պաշտպանի կղզւոյն. զը֊րոյ զարձանն՝ ի թաւիսր հանեալ յաւուր տօնի նորա՝ դնեն՝ ի բարձր վայրի մեծ փողոցին, ունի թէ տապաւին իբրև կենդանի քարոզէ կղզեցւոց. Թո՛ղ զհրաշակերտ տաճար սբյն յովհաննու մկրտչի, զորոյ եղբայրուե ու֊նէր զանուն տրուի կղզւոյն։

Ընդ ամ վայրս քաղաքին տեսանես զպատկեր սբյն պօ֊ղոսի՝ ո՛չ ունի յայլ պատկերս՝ աւետարան և սուր՝ ի ձեռս, այլ օձ մի կախեալ զձեռանէ սբյն, և առ ոտիւք նորա հուր. կա՛ կրակ առ նմա, յորմէ ելանէ լիժ մի, ըստ պատ֊մուճէ սբյն պօղոսի. և ունի ասի, այնպէս է և իրօք, զի այժմ ոչ գտանի անդ այլ ևս օձ. մանաւանդ թէ հող տեղւոյ բնակուե առաքելոյն տարեալ լինի յայլ աեղիս՝ ի բժշկութիւն օձահարաց։ Արդ ունի առաքեալն, նոյն֊պէս և մեք եղեալ՝ ի մալթայէ՝ անցաք յեթ պէսպէս ան֊ցից՝ ի սիրակուսա սիկիլիոյ. ուստի եկեալ՝ ի մեսսանա կա՛ մեսսինա շահավաճառ կղզւոյն՝ զկնի դեգերելոյ և՝ ի բալերմ թագրական քաղաք, անցաք՝ ի հանդիպակաց ցա֊մաքն կալաբրիոյ, ուր է հռեգիումն. և անտի եկաք՝ ի նէապօլիս, յոր մօտ է պատիսոլոս. և ապա անցաք՝ ի հռոմ. ուստի եկաք՝ ի վանս մեր՝ ի վենետիկ։ Զայսո֊սիկ յայն սակս առորագրեցի, զի իմասցիս՝ թէ ոչ ոք է, որ պայս ամ ձգհ առնիցէ, և ոչ առնուցու զձաշակ ձգհորդութեե սբ առաքելոյն պօղոսի։

ՏՕՆ ՍՐԲՈՅ

Որդւոյն Որոտման՝ Յակոբայ, և Յովհաննու։

Ոչնի սքանչ պետրոսի վիմին հաւատոյ՝ առաջին սիւնք եղեն եկեղեցւոյ երկոքին եղբարք հարազատք՝ Յակոբոս մեծն, և Յովհաննէս ածաբան աւետարանիչն, որդիք զեբեդեայ և սաղոմէի, ազգականք քո։ զի ըստ ոմանց զեբեդէոս կարծի լինել եղբայր յովսեփայ ածահօր և կղէոպասայ, և ըստ այլոց՝ սաղոմէ ազգական յովսեփայ, կին մանասանդ՝ դուստր մօրաքեռ տիրամօր կուսի։ Եւ ոչ յայտ է յաւետարանէ, ըստ օրինակի պետրոսի և անդրէի՝ ի ձկնորսութէ ընտրեցան և որսակիցք նոցա յակոբոս և յովհաննէս, լինել որսորդ մարդկան։ և զոր օրինակ զսէմոն՝ պետրոս կամ կեփաս անուանեաց Տէրն մեր՝ ի լինել վէմ հաւատոյ անվանելի՝ ի դրանց դժոխոց, նոյնպէս և որդւոցն զեբեդեայ յաւել զկոչումն քաներկիս կամ բոանէրգէս, որ թարգմանի որդիք որոտման։ և ըստ եբրայական ոճոյ՝ զնոյն իսկ զորոտումն ահաւոր յայտ առնէ, կամ զգօլմունս նոցա, այլ զփայլատակումնս։ և այս՝ ասէ հերոնիմոս, ի նշանակ հաստատուէ և մեծուէ հաւատոյ նոցա։ Եւ զի՛ որ օրինակ պետրոս ջերմն սիրելին քո՛

եղայր

եռայր հոգւով, նոյնպես և որդիքն որոտման ցուցանէին յանձինս եռանդն մեծ ՚ի սէրն քրիստոսի. ուստի յառաջ գայր նախանձաւորութիւն՝ թէպէտև ՚ի ժամուն անկատար, առաջարկել նմա համարձակութիւն, զի տացէ նոցա հրամայել հուր իջուցանել յեղիական հոգւով ՚ի վերայ սամարացւոց չընդունողաց զնորն. ոչ և նախագրաւ լինել ՚ի սպասաւորութիւն թագաւորութեանն՝ նստել յաջմէ և ընդ ահեկէ՝ ոչ տեսին զմովսէս և զեղիա ՚ի թաբոր, և պինդի տալ՝ թէ կարօղ եմք ըմպել և զբաժակ մահու։

Յայտնի է յառաջ քան զայն՝ և արժանի լինէն նոցա ընդ պետրոսի տեսանել զնծահրաշ այլակերպութիւնն նմա ՚ի լեառն թաբոր. և առանձին սիրելութիւն յովհաննու ՚ի յիսկ՝ իբրև կոյս և խոնարհ և կրտսեր հասակաւ ՚ի մէջ առաքելոց. մինչև ՚ի չիշխելն պետրոսի հարցանել զյնթրիս վասն մատնչին, ակնարկել յովհաննու. և նմա անկանիլ զլանջօքն յիսկ, և հարցանել՝ տէր ո՞վ է. և ՚ի ժամ խաչելութե ՚ի փախչիլ նմա աշակերտաց՝ սա միայն կայր առ խաչին ընդ մօրն յիսկ, և արժանի լինէր գրել յորդեգրութի տիրամօր, և ժողովել զնա ՚ի տուն իւր՝ կոյսն ասեմ զամենասքն կոյս նահատակին։

Նոյնպես և զկնի համբարձման և պենտեկոստէի քաջայայտ է գործակցութիւն յովհաննու ընդ պետրոսի յամ գործս ականաւորս, և կատարումն մեծին յակոբոսի վկայութ նախ քան զնմա առաքեալս։ Եւ ահա վ՚ա այսր նմա

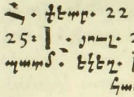
առ-

առընթեր գլխաւոր առաքելոյն պետրոսի և պօղոսի՝ ոճնեմք՝ ի կարգի աւագ տնփոյս զոր-դիան որոտման՝ ի միում աւուր . Թէպէտև յայլևայլ ժամանակս եղև փոխուման նշ յեր-կինս . զոր յառաձին վարուց նոցա ունիմք իմանալ :

Վկայաբանութիւն

Աբեղն Յակովբայ առաքելոյ զեբեդեան :

Ղ . ֆեբր . 22 . և մայ . 8 . և դեկտ . 28 : Ց . նոյ . 25 : Լ . յոյլ . 25 : Ա՛ռաքնտ . Ի . Ճնչ . յԵսաբէայ . պատ . եկեղ . Ը . 9 : Իռլանդեանն էռատեր . ՚ի ը հատ . յոյլ . էջ . 5 = 124 :

՚Ի սուրբ գրոցն ուն-նիմք հաստատութիւն զերանելի առաքելոյս զկատարումն . զի զկնի սահմանոսի նախ քան զնա առաքեալս սա էարք զբաժակ մարտի-բոսուէ . զոր յառաջ բերեալ Եւսեբի կեսա-բացւոյ՝ յաւելու և զայլ աւանդութիւն բանիւ կղեմայ աղեքսանդրացւոյ . և զնոյն երկոր-դէ յեւսեբեայ Ճառընտիրն մեր բանիւքս այ-սոքիւք :

* Յայնմ ժամանակի ասէ , յայտ իսկ է թէ յա-

յաւուրս կղոդեայ, (իմա յամի ոմն իբր 42 կամ 43) ձեռնամուխ եղև հերովդէս արքայ (այն է սպրիպպաս առաջինն՝ չորրորդապետ) չարչարել զոմանս յեկեղեցւոյ անտի. և սպան զյակովբոս զեղբայրն յովհաննու սրով։ Ի՞ այսր յակովբոս կղեմենտոս պատմութիւն արժանի յիշատակի պատմեաց իբրև՝ ի կարգի տուչէուճ (ցն աւանդուճ) որ յառաջն էին՝ քննա, եթէ՝ այն, որ տարաւ զնա յատեան դատաստանի, իբրև ետես՝ զի վկայեաց նա (զհաւատս քրի) զահի հարաւ. և անդէն սկսաւ նա խօսել և խոստովան լինել վասն ձին իւրոյ, թէ՝ և նա (ինքն) քրիստոնեայ է. և վարեցան երկոքեան՝ ի միասին (՝ի մահ)։ Եւ մինչդեռ երթային՝ ի ձանապարհին, աղաչէր և խնդրէր՝ ի յակոբոյ՝ թողուլ նմա զյանցանսն։ Յոկ նա՝ ի մտաց խորհրդի եղև սակաւիկ մի, և ասէ ցնա. խաղաղութի՛ք քեզ. և համբուրեաց զնա. և այնպէս երկոցունցն՝ ի միասին հատան գլուխք նոցա։ Այլ քանզի յառաջ քան զայս անցս սիրէր էին առաքեալք վիճակաւ ընտ, վասն հաստատուն աւանդութեն և սպանիացւոց՝ զոր և յայսմաւուրք մեր հաստատեն, թէ մեծն յակոբոս չորաւ նախ յարևմուտս մինչև՝ ի սպանիա, և անդ քարոզեալ զաւետարանն՝ աշակերտեաց զբազումս, և հիմն եկեղեցւոյ, և կարգեաց քահանայս և պաշտօնեայս. և յաւուրց անտի նոր հաստատեցաւ քրիստոնէութի՛ւն՝ ի մէջ սպանիացւոց. և ապա դարձ արարեալ՝ եկն՝ անդ կատարեցաւ, կամ ոմանք

ումանք համարին՝ ի կեսարիա պաղեստինոյ։ Ո այս աւանդուն քազմօք հաստատեն քոլ-
ջանդեանք ըստ պէսպէս գլխոց. և ոչինչ ե երկբայելի. իսկ թէ զինչպիսի օրինակաւ
եղև երթևեկ սբ. յակոբայ յԵն սպանիոյ, և զինչ հանգամանք լուսաւորութե նոյ, չիք
ինչ յայտնի և յաղագային աւանդուե նոյ։
Ա՝իայն թէ ամ եկեղեցիք սպանիոյ, և՝ի մանաւորի եկեղեցին եղբայրակցուե սարա-
կոզայ՝ կամ կեսարաւգուստայ արագոնացւոց, անուանեալն Ջծածին քիլարի, աւանդեն՝ի
սկզբանե և այսր զայս ինչ, թէ եկեալ անդր սբ. յակոբայ, ՝ի գիշերի միում եւ աշակեր-
տաքն հանդերձ կալ յաղօթս, և ուսուցանել զնա առ գետուին՝ որ կոչի էբերիս կամ եբրոս.
յայնժամ երևեցաւ նմա ամենօրհնել Ջծած-
մայրն (որ տակաւին կենդանի էր), քաղմել
՝ի վերայ մարմարիոնեայ սեան, կամ քարձր
խարսխի՝ ի յասպիս քարե, շուրջ պատեալ
յերկնաւոր զուարճութեանց։ Եւ էբրև երկիր
եպագ նմա յակոբոս, ասե ցնա տիրամայր
կոյսն. յայսմ տեղւոջ շինեսջի՛ր եկեղեցի
յանուն իմ. քանզի գիտեմ ես, զի այս գա-
ւառ սպանիոյ լինիցի ինձ ջերմեռանդն պաշ-
տօնեայ, և ես եղէց նոյ պաշտպան։ Եւ էբ-
րև անէրևոյթ եղև տեսիլն, արար առա-
քեալն զ հրամանի տիրուհւոյն. և՝ի մատ-
ռան՝ զոր շինեաց անդ, եդ և զսիւնն զայն։
Ա՝յսմ աւանդուե հաստատութի գտեալ են
սպանիացիք և՝ի Ջաւրնտրի միում հայոց
գտեալ յեղեմ, զոր յօրինեալ է ասեն պատ-
րի-

բիարքն Հայոց՝ որ անդ, յամի ՌՃՃ 1054. ըստ որում նշանակեն աստանօր բոլլանդեանք. յերես. 69. հատոր. 298։ Այս և այս, թէ ըստ սքոյն յակոբայ էին և եօթն աշակերտք նր՝ անուանեալք, գալոկերոս, բասիլիոս, պիոս, խռիսոսիգոնոս, Թէոդորոս, աթանասիոս, և մնաքսիմոս. բայց քանզի ոչ ետես ասեն առաքեալն՝ ի սպանիա զայնչափ պտուղ հոգւոց, դարձաւ անդրէն յԵրէմ. ուր սահմանեալ էր ի տնէ լինել կատարումն նր։

Այս իբրև գլխատեցաւ նա առաքեալն, մարմին նորա կամ՝ ի ձեռն աշակերտաց, և կամ աքանչելեօք բերեալ եղև՝ ի սպանիա՝ ի կոմ պոստեղա քաղաքն գաղեկիոյ. որ և ցարդ ևս մեծ ուխտատեղի՝ ամ հրաշալի նշանօք փայլէ. զորմէ բազմապատիկ են քանք առ արևմտեան մատենագիրս. ոմն է տեսանել Ճոխագոյն և առ բոլլանդեանս։ Ոնոյն աւանդէ և յայսմաւուրք մեր այսպիսի ոճով. *Յակովբոս վ՚ը յայտնի կալոյն և հարարձակ զՀրէայսն յանդիմանելոյն՝ փուքթով գլխատեցաւ՝ ի Հերովդէէ. և զմարմինն ընկեցեալ՝ ի ծով՝ ծովն տարեալ եհան՝ ի սպանիա՝ ի վիճակն իւր սեպհական. ուր յաւուրջ գնացեալ էր անդ, և քարոզեալ զաւետարանն փրկուԹէ. և ապա դարձեալ եկն Երէմ, և սպանաւ՝ ի կեսարիա, որ արդ ասի զաղուն։ Այս հրեշտակ տնն առեալ զգլուխն յակոբայ՝ ի ժամ գլխատմանն, և տարեալ Երէմ, եդ առաջի՝ որ ածածկին, մինչդեռ նստեալ սրգային՝ ի միասին ածամայրն մարիամ, և տն

եղ-

եղբայրն յակովբոս, և աւետարանիչն յով-
հաննէս զմահն յակոբայ. քանզի ազդեցաւ
նոյ, եթէ եսպան զնա հերովդէս: Յորժամ տե-
սին զգլուխն յակոբայ, արարին կոծ մեծ ՚ի
վերն. և ապա ամիսս եցին ՚ի պատշաճա-
ւոր տեղւոջ. որ է այժմ վանք հոյակապ և
հռչակաւոր մեզ հայոց ազգիս:

Այլ ՚ի գլխատմանն սրբոյ առաքելոյն՝ կին ոմն
մեծազգի ՚ի սպանիոյ. որ աշակերտեալ էր
նմա, և եկեալ էր ընդ նմա յերկիր, (կոչեցեալ
յայլոց իւրիա փլոբիա,) ետ կաշառս գահ-
ճացն. և առեալ զսրբոյ անգլուխ մարմինն՝ տա-
րաւ ՚ի յոպպէ, զի տարցէ ՚ի սպանիա. և կա
պեաց ՚ի քար լինել յերկր ծովին, մինչև նաւ
հանդիպեսցի. և կամօքն այ արձակեցաւ սրբ
մարմին առաքելոյն, և ալիք ծովուն տարեալ
հանին ՚ի սպանիա: Այս հանդիպեալ կուրի՝
որ լուսանայր զձեռն իւր ՚ի ջուր գետոյն, իբ-
րև եհաս ձեռն կուրին ՚ի մարմին սրբոյն, և
եհար զջուրն յերեսն, բացան աչք նորա, և
ետես զսրբ մարմինն. և առժամայն ձայն
բարձեալ աղաղակեաց, եթէ եկայք տեսէք
զանգլուխ աճս, որ եբաց զխաւարեալ աչս
իմ: Այս եկեալ բարձին և պատուէրեցին սրբ
մարմինն. և անուանեցին անգլուխ աճ.
մինչև գնաց պօղոս առաքեալն, և կինն այն
մեծազգի, որ կամէր տանել զնա յիւր իւր.
և ասացին և ուսուցին սպանիացւոց, թէ ո՛չ
է դա աճ, այլ՝ ծառայ այ և առաքեալ նր ||:
Այս բանք թէպէտև մասամբ լինն ընդունելի
են սպանիացի մատենագրաց, բայց նք կա-

մին՝ զի և գլուխս սքոյն յակոբայ էցէ առ իւրեանս . մանաւանդ թէ՝ հաւատքին առ իւրեանս ունել զգլուխս երկոցունց սքոյ յակոբ անուանելոց , որդւոյն կեբեդեայ՝ և եղբօր նորա . այլ յայտ իսկ է՝ թէ շիտակ և աննւոյն աւանդութիւնք են և առ նա . վասն այսր ասացի գլուխս յակոբոս կեբեդեայ յերկիր՝ ի վանս հայոց . իսկ ի սպանիա էին թերևս գլուխք յակոբայ եղբօր նորա և յակոբոս ալփեան՝ զորս պերճ անգլուխ պատուական նշխարօք յակոբայ կեբեդեան . թէպէտև անտի ևս սփռեալ են մասունք ոսկերաց նոր ոչ սակաւ ի զանազան տեղիս :

Այս ինչ ստոյգ է , զի ոմն զսամփսոնէ ասէ գիր , թէ մեծ ևս յաղթութիւն արար ի մահուանն անդ իւրում քան առ կենդանութիւնն . այնպէս և մարմին մեծին յակոբայ մեծա մեծս արար և առնէ հանապազ յԱն սպասնիացւոց՝ քան եթէ քարոզուէր նոր առաջին . զի ոմն ընաձակ յառաջ բերեն բռլանդեանք ի զանազան մատենագրաց և ի յիշատակագրաց դարուց ի դարս , անբաւ սքանչելիք և գերահրաշ զօրութիւնք ցուցեալ եղեն և լինին ի ձեռն սքոյն յակոբայ առաքելոյ . մինչ զի թէպէտև յայմ տեղիս վկայեալ է զօրաւոր քարեխօսութիւն նր , այլ ի սպանիա առաւել ցուցանէ որդին որոտման իբրև ի սեպհական վիճակի իւրում զահաւոր և զհրաշալի հնչմունս և զթոլմունս լուսափայլս : Յայս վայր վե՛ս մեծին յակոբայ :

ՎԱՐՔ ՆՈՒ ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

Աքեն Յովհաննու առաքելոյ և ծածաբան աւետարանչի :

Ի . քեզիպ . 28 . և աբեպ . 26 . և Տայ . 8 : Յ . աբեպ : 26 . և Տայ . 8 : Լ . քեզիպ . 27 . և Տայ . 6 : Լ՛առբնպ . Ը . ոճ = ոճէ . և Ր . ճճդ . ճճէ : Տօնապատճառ : Ա՛բեպաէր . առ առաբ . քեզիպ . 27 . և այլ : Լ՛սեբէ . Ճ . 18 . և 23 : Լ՛առ և նբբոզեանդ Կարգ : (1)

ՐԱՍՏ ՄՈՒԹԲԱՆ ԱՒՐԱՆ

դուբե Կարգ և վկայագրաց՝ սկրբելի աշակերտն Յովհաննէս որդին որոտման , յետ կալոյ յեկեմ՛ի սպասաւորբ ածածնի , ոչ և յանձնեցաւ նմա՛ի վրկչէն , մինչև՛ի փոխուիլն նոր յերկինս , ապա ընդեցաւ քարոզութիւնբ՛ի զանազան տեղիս արևելից , առաւել՛ի կողմանս փոքրուն ասիոյ . ուր և յեփեսոս հաստատեաց զաթոռ իսր : Ասացեն՝ որ. ասեն , թէ ընդեցաւ առ ժամանակ մի և՛ի մեծն ասիա մինչև՛ի պարթևաս յո՛ի հայս և՛ի պարսս , և աս և՛ի հնդիկս . և ըստ այսմ համարի օգոստինոս՝ հանգերձ այլովք՛ի նախնեաց , թէ առաջին թուղթ կաթուղիկեացց յովհաննու գրե-

գրեցաւ առ պարթևս . ըստ որում և կայր ի
խորագիրս հին օրինակաց ինչ ։

Ապրդ ի գալ սքին յովհաննու յեփեսոս՝ ասէ ,
թէ նախ աղօթիւք հիմնայատակ արար զմե-
հեանն ամաղոնաց կոչեցեալ . և այլ ևս սքան-
չելիօք և ահաբեկն քարոզութեն և հրեշտա-
կային վարուքն դարձոյց զբազումս ի հելլե-
նացւոց յաճախպաշտութենի ։ Այս եղև ըստ ժամա-
նակս դոմետիանոսի՝ զկնի վեսպասիանոսի և
տիտոսի , յորժամ երանելին յովհաննէս շըր-
ջէր յասիա և աւետարանէր զքն , եհաս համ
բաւ նր առ կայսր . վասն ըմբռնեալ հրամա-
նաւ նորա՝ առաքեցաւ կապանօք ի հռոմ .
ուր ի յանդիմանել առաքելոյն զկուռս հե-
թանոսաց՝ արկաւ ի կատսայ եռանդան ձի-
թոյ , և ել անտի անվնաս . և ի գործել այլ
ևս նշանս մեծամեծս՝ արտասահմանն արար
զնա դոմետիանոս ի պատմոս կղզի եգէա-
կան ծովուն , ոմն ամենեքեան աւանդեն . ըստ
որում յիշի և ի գիրս յայտնութենէ նր ։

Յայսմ վայրի ձախափոյն պատմէ ձառըն-
տիրն մեր իբրև ի բերանոյ պրոխորոսի աշա-
կերտի առաքելոյն (որ և պռոխռոս , որիշ
ի միոյ յեօթանց սարկաւագաց) , թէ եր այր
մի կախարդ ի պատմոս կղզւոյն՝ ոմն զմի ի
դից համարեալ ի քնակչաց . և անուն նորա
կինոպաս ։ Ցեսեալ սորա զգործս յովհան-
նու , զի բանիւք և զօրութեամբ գեր ի վերոյ
գտեալ՝ կործաներ զմեհեանս կռոց , և խոր-
տակեալ զբազինս արտեմիդեայ և ապողո-
նի՝ համարձակութեք քարոզէր զքն աճ , հնա-

րեցաւ ի ձեռն դիւոց սպանանել զնոր առաքեալն և վաւեւտարանիչն քրիստոս, բայց ի դեր եւ ելին ամ հնարք նոր. արար կինովպաս և զայլ դիւական նշանս պատիրս, այլ յաղթեցաւ և յամօթ եղև յերեսաց Ճշմարիտ սքանչելեաց՝ զոր առնէր ած ի ձեռն յովհաննու. մինչև չարաչար կորեաւ կախարդն, և քնաքիչ պատմութիւն բաղում մասամբ հաւատացին յած, զի ծանեան Ճշմարտապէս զքրիստոս զօր զօրութեան։

Եւ եղև յետ վախճանին դոմետիանոսի իբրև թագեաց ներուանս այր իմաստուն և խաղաղասէր, որ ոչ արգելոյր զքրիստոնական վիպաւթինն, և ոչ հակառակէր ումեք ի քրիստոնէից, լուեալ վասն յովհաննու՝ եթէ այր առաքինի է և սքանչելի, առանձին հրովարտակ գրեաց վասն դարձի նոր յաքսորանաց անտի յաթոռ իւր յեփեսոս։ Օ այն գիտացեալ քնարկաց կղզւոյն պատմութի՝ յորոց բաղումք աշակերտեալ էին նմա, ժողովեալ գայլն առնա դասք դասք, և աղաչէին զնա, ոմն զի մի մեկնեսցի ի նոցանէ զամ աւուրս կենաց իւրոց։ Ասէ ցնոսա յովհաննէս. մի այդպիսի ծանրութի բառնայք հոգւոյս իմոյ ծրդեակք. քան առաքեաց զիս առ ձեզ, ոմն և կամեցաւ՝ լուսաւորել զձեզ. և այժմ հրամայեաց ինձ դառնալ յեփեսոս՝ վասն բազում հիւանդութեց (հոգւոյ) եկեղեց անդ յեղբարան մեր։ Յայնժամ անկեալ նմա ամենեցուն առաջի նորա ի վայր երեսաց իւրեանց՝ արտասուելով աղաչէին զնա, և ասէին. վարդապետ բարի, ո

թուիցեն ոչ կամիս մնալ ի կղզւոջս, և ըզմնաս ածեր որք թողուլ զմեզ, տուր մեզ գրով պատմուճե զնմ զնչանս և զարուեստս՝ զոր տեսեր յորդւոյն այ, և զբանս՝ զոր լուար ի նը բերանոյ նր. ոպ զի մի մոլորեցուս որոշեսցուք ի նմանէ և ի լուսաւոր վիպուէդ քումմէ, այլ հաստատիմն և անխախտելի եղիցուք։

Ա.սէ ցնա յովհաննէս. լուարուք որդիք լուսոյ. ապաքէն ցայս վայր լուսաք յինէն կենդանի բարբառով յաղագս նշանացն՝ զոր արար որդին այ առաջի աչաց մերոց, և ըզբանսն՝ զոր խօսեցաւ ընդ իս և ընդ այլ առաքեալսն՝ առ ի վիպել տիեզերաց. և մեր ընկալեալ ինմանէ՝ աւետարանեցաք և քարոզեցաք յաղագս նծուածնե նր. արդ ի դմին կայջիք. քանզի այս բաւական է առ ի ընդունել ձեզ զկեանսն յաւիտենական։ Օ այս ասեր սքն յովհաննէս, զի շատ համարէր ըզգրեալսն յերից աւետարանչաց՝ ի մատթէոս, ի մարկոս և ի ղուկայ, որք սկսեալ էին տարածիլ յն, հանդերձ կենդանի քարոզութիւնն ամ առաքելոց և աշակերտաց։

Ա.յլ իբրև շատ ստիպեցին զերանելին, ասէ ցնա. երթայք որդեակք իմ իւրաքանչիւր ի տուն իւր. և ես հայցեմ ի տնէ. և եթէ հրամայէ ինձ, տաց ձեզ զինդրուածս ձեր. և նք երկրպագեալ սքին ուրախութիւն գնացին ի տունս իւրեանց։ Ա.յն առեալ զիս յովհաննու (ասէ պրոխորոն,) եկաք ի քաղաքն արտաքոյ իբր մղոնաւ մի ի տեղի լուսաքե.

քանզի և անուն տեղւոյն դադարումն կո-
չեր . և կայր անդ Լեառն մի փոքր , և ելեալ
մեր անդ դադարեցաք աւուրս վեց ։

Եւ արարեալ յովհաննու զաւուրսն զայնո-
սիկ առանց կերակրոյ՝ առ ի յաղօթել և ի
հայցել յայ զբարի աւետարանուն եղբարցն ,
ի չորրորդում աւուրն ասէ ցիս . որդեակ
պրոխորոն՝ ընթացիր և երթ ի քաղաքն , և
բեր այսր քարտէզ և թանաք . և մի գիտաս
ցէ ոք յեղբարցն , եթէ յորմէ տեղւոջ եմք .
և դու ևս արա անդ աւուրս երկու , և ապա
եկ առ իս լռելեայն ։ Եւ իմ երթեալ արար
ըի այնպես . և իբրև եկի , գտի զնա յաղօթս ։
Եւ ասէ ցիս . առ զթանաքդ և զքարտէսդ ,
և կաց ընդ աջմէ իմմէ . և արարի այնպէս ։
Եւ եղև փայլատակումն և որոտումն յոյժ ,
մինչև շարժիլ տեղւոյն այնմիկ . և յահի ե-
ղեալ անկայ ի վէր երեսաց իմոց՝ պակուցեալ
մերձ ի մեռանել ։ Յայնժամ խոնարհեալ
յովհաննէս , և կալեալ զձեռանէ իմմէ՝ յա-
րոյց զիս և նստոյց ընդ աջմէ կողմանէ . և ինքն
եկաց յաղօթս . և կատարեալ զաղօթսն՝ ա-
սէ ցիս . Ցե՛ս որդեակ զգուշութիւն . զոր լինիս
և լսիցես ի բերանոյ իմմէ , գրեա՛ ի քար-
տէսդ ։

Եւ համբարձեալ զաչս իւր յերկինս , և քա-
ջեալ զբերան իւր սկսաւ ասել . * Ի սկզբանն
(կամ ի սկզբանէ) էր բանն . և բանն էր առ
Աստծ , և Աստ՛ծ էր բանն ‖ . և զոր ի կարգին՝ զնոմ
աւետարանուին աւետարանեաց՝ յոտն կա-
ւոնն , և ևս նստեալ գրեցի ։ Եւ ի կատա-
րել

րել մեր պաճառական զբանան՝ մտաք ի քաղքն, և չոգաք ի տուն տոսիպատրոսի. և ընկալեալ նոյ զմեզ բազում ցնծութիք՝ եդին մեզ տեղան, և բազմութեի կերակրոց ի նմա. և առեալ կերաք և արբաք զպէտս մեր։

Այլ ի միւսում աւուրն ասէ յովհաննէս ցտոսիպատրոս. որդեակ տոսիպատրէ արա խրնդիր ոք և դեղեցիկ մագաղաթաց, և բեր մեզ յաղագս՝ ոք գրուէ պճայլին աւետարանին. և երթեալ նոր՝ պատրաստեալ եբեր։ Յայնժամ ասէ ցնա յովհաննէս. որդեակ պրոխորոն առ զմագաղաթս, և նիստ այսր, ձևեա, և մաքուր գրեա ի դո զաւետարանդ զայդ. և ես արարի՝ որպս և հրամայեաց ինձ, ամ զգուշութիք։

Այլ յայնմհետէ ուսուցեալ աւետարանչին զբազմուն հաւատացելոց՝ կարգեաց եպիսկոպոսունս և քահանայս հանդերձ եկեղեցւովք և ուխտաւորօք ի կղզւոջն յայնմիկ. և առեալ զաւետարանն՝ տարեալ եդաք յեկեղեցւոջն։ Այլ հրամայեաց յովհաննէս ժողովիլ եղբարցն. և իբրև եկին՝ ասէ ցնս. առ զաւետարանդ և ընթերցիր առ ի լսել զդա եղբարցդ. և իմ առեալ ընթերցայ ի լուր ամենեցուն. և նք ընկալեալ մեծաւ ցնծութիք փառաւորեցին զԱծ։ Այլ ասէ ցնա յովհաննէս. առէք եղբարք, և փոխագրեցէք զդա ըստ նմին օրինակի, և դիք յամ եկեղեցիս ի կղզւոջս յայսմիկ. և առեալ նոյ զոր ի մագաղաթեայ տետրակն էր յստակ գրեալ, արարին այնպէս. իսկ զոր ի քարտէսն էր

պրեալ զառաջինն , կալաք առ մեզ ։
Եւ ասէ ցնա յովհաննէս ։ որդեա՛կ պրոխորոս
ես ելցուք յարտաքին գաւառսդ՝ առ ի վար-
դապետել մեզ և նոյ յաղագս որ աւետարա-
նիդ՝ նախ քան զերթալն մեր յեփեսոս ։ Եւ
ելեալ մեր անտի՝ շուրջ գալով , և ուսուցա-
նելով հաստարակայ՝ արարաք ամիսս վեց ։ Եւ
էր ի գեղջ միում քուրմ դիւահան մեհենից ,
որոյ որդին կոյր էր ։ և առաքեալն քրիստոս կա-
լաւ զձեռանէ նր , և ասէ , յանուն յիսուսի քրիստ
լուսաւորեա՛ց ։ և առ ժամայն լուսաւորեցաւ
աչք նորա ։ յայնժամ հաւատաց հայր ման-
կանն ։ և առեալ զնա յովհաննէս՝ տոգաք ի
տուն նոյ , և վճպել մկրտեաց զնա հանդերձ
ամ տամբն իւրեանց յանուն հօր և որդւոյ և
հոգւոյն սրբոյ ։ և դարձեալ մտաք ի քաղաքն ։
Եւ այսորիկ պատմէ պրոխորոս , թէ որ-
պէս միւսանգամ առանձնացեալ աւետարան-
չին ի տեղւոջ լուսնթեան՝ դադարեաց յայրի
միում աւուրս տասն ։ և արձակեաց յիւրմէ
զպրոխորոս երթալ ի քաղաքն ։ և ինքն ա-
րարեալ անդ այլ ևս աւուրս տասն առանց
կերակրոյ՝ ետես զհրաշալին զայն սեսիլ , որ
գրեալ կայ ի գիրս յայտնուե ։ զորոյ և ըզ-
գրուին հանդոյն աւետարանին ի ձեռն նո-
տարուե իւրոյ ասէ լինել պրոխորոն , և զնո-
րսն ևս օրինակ ասէ թողեալ յաւետարան-
չին ի կղզւոջ անդ պատմոսի ։
Ո՛կնի ամի երթեալ յովհաննու ի միում
աւուր , և նստեալ ի մէջ հրապարակի եկե-
ղեցւոյն ժողովելոյ՝ սկսաւ ասել ցնա ։ Տե-

սէք

աչք եղբարք և որդիք , զգուշասջիք պահեցէք զլուսաւոր վիճակիդ , զոր ընկալայք յհնէն ամարտիւք ձերովք , և փութասջիք առաջնմոտիլ կատարել զպատգամս քոյ . և եղերուք կատարելապէս որդիք լուսոյ . զի ա՛ հաւասիկ մերձեալ է ժամ առ ի հրաժարել ինձ ի ձենջ , և նաւել յեփեսոս ։ Եւ յասել նմ արտասուօք , հայր մեր բարի՝ մի որք Թո զուր զմեզ գծառայս և զորդիս քո , ասէ ցնա . սիրելիք իմ ուսուցերք և դաստերք բարեմիտք , ուրախ լերուք ի քո յո ի տեր մեր . զի նա հրամայեաց ինձ երթալ յեփեսոս ։

Եւ ի միւսում աւուրն գտեալ պատրաստական նաւ՝ որ երթայր յեփեսոս , աղօթս արարեալ հրաժարեցաք յեղբարց անտի , և մտաք ի նաւն . և նաւեալք իբրև աւուրս չորեքտասան՝ հասաք ի տեղի մի մերձ յեփեսոս տան մշտնաւ ։ Եւ եկէք մեր ի ցամաք՝ հետևեալով չոգաք և մտաք ի քաղաքն . և լուեալ եղբարցն՝ ժողովեցան առ մեզ մեծաւ ուրախութիւ ի տեղին , յորում նստեալ հանգչէաք ։

Եւ եկեալ դաննէս եփեսացի՝ դիտակորիդի որդին , առեալ տարաւ զմեզ ի տուն իւր . քանզի հայր նորա ախձանեալ էր (երբեմն ասպնջականն յովհաննու) . և դադարեցաք առ նմա . և անդ գային եղբարքն ամենեքեան , և ուսանէին ի յովհաննէ . մինչև հաւանեալ եփեսացւոցն առ հասարակ բանիւ և գործով յովհաննու ։

Ստանօր դնէ պրոխորոն այսպիսի հաշիւ ժա-

ժամանակի . մինչ՝ եկաք ասէ զառաջինն յե-
րուսաղէմ յասիա , էր յովհաննէս ամաց ճ .
և եօ էի ամաց ՟. և եղեաք արտաքոյ եփեսո-
սի ՛ի քարոզուելն ամն ՟ի . և նախ քան զաք-
սորին մեր արարաք եփեսոս ամն ԺԵ . և ՛ի
պատմոս կղզւոյն յաքսորանն արարաք ամն
ԺՀ . և յետ գալոյն մերոյ յաքսորանացն ա-
րարաք եփեսոս ամս ՟ . (որ վերինպակաս գրի
ինչ) : Այս այս հաշիւ քաջ ստուգի՝ հայելով
՛ի հաստատուն ձեռին գարձի աքսորանաց յա-
ռաջին ամի տրայիանոսի՝ ըստ հրամանի նա-
խորդի նոր ներսէսեայ , որ երկեամ ամի և եւթ
թագրեաց՝ յամի տեն իբր 96 , և 97 . վասն և աք-
սորանքն ՛ի պատմոս լինի յառաջին ամի դո-
մետիանոսի , ոյ յամի տեն 81 . ոյր և գալուստ
յովհաննու զառաջինն յեֆեմ յասիա՝ լինի
յամի տեն իբր 57 . և զի յայնժամ ասի լինել
լինքն յիսուն ամաց , գտանի իբրու եօթին կիր
տասն ամօք յետոյ ծնեալ ՟ք զփրկիչն և ըզ-
վարդապետն իւր . որ գեղեցիկ միաբանի ընդ
ընթացից վարուց իւրոց . զոր օրինակ և վախ-
ճանն լինի ՛ի հասակի աւելի քան զհինսուն
ամաց , ոյր և գնեն ամենեքին . զորմէ ժամ
կ ասել :

Ա՛րդ՝ ձառընտիրն մեր մեծ , ուստի առաք
զնախագրեալ քանս , աստ վախճան տայ պատ-
մուելեն . որոյ համար երևի զհետ գալ միւս հան-
դիսացեալ հատուածք գրուելեն պրոխորոսի
վասն հանգստեան կամ ննջման աւետարանչին ,
որ ակսանի՝ Այր ընդ եղբարս , և գտանի ՛ի բա-
զում մատեանս , և յօրինակս լինչ ածաշնչի

՛ի

՚ի վերջկոյս. այլ քանզի այլք նախ քան զնոսա
ննջեցին յովհաննու աւանդեն և ինչ ինչ,
նշանակեցուք ՚ի կարդիս։

Պատմէ կղեմէս աղեքսանդրացի առ եւսեբի, զոր յիշէ և ոսկեբերան այլովքն հանդերձ, թէ յետ դարձին ՚ի պատմոսէ՝ յորժամ շրջէր միւսանգամ յովհաննէս յասիա ՚ի կողմանս եփեսոսի ՚ի քարոզուել աւետարանին, գտեալ երիտասարդ մի գօրաւոր և գեղեցիկ՝ որ եւայր Հոգւով, սիրեաց զնա, և յանձնեաց եպսի ումեք յեկեղեցւոջ առաջի քան՝ բարւոք խնամ տանել նմա, և դաստիարակել ՚ի հաւատս և ՚ի վարս բարիս. և նա արար զայն, մինչև մկրտեաց զնա. և այնուհետև արձակեաց յիւրմէ իբրև հաստատեալ ՚ի քն, անփոյթ արարեալ ՚ի բազում հոգաբարձուէ և ՚ի պահելոյ։ Յայնժամ ժողովեցան առ նա աննդակիցք նր, և հրապուրեալ ՚ի Թուլամորթ վարս ղեղխուէ՝ արարին զնա չար քան զառաջինն. մինչև լինել աւազակ և աւազակապետ և սպանօղ։

Ոչեպ եղև յովհաննու գալ միւսանգամ ՚ի քաղաք անդր. և ասէ ցեպան. տուր մեզ ՚ի դուրս զաւանդն զայն, զոր ես և քն տուաք ՚ի քեզ՝ առաջի վկայութեն եկեղեցւոյս այսորիկ՝ յորում դուզ կաս։ Ասէ նա զառաջինն զարմացաւ, եթէ արծաթի խնդրիցէ արդեօք, զոր չէ լուր առեալ. այլ իբրև ասաց յովհաննէս, զերիտասարդն զայն խնդրեմ, և զհոգի եղբօրն պահանջեմ, յոգւոյ էհան եպսն զառնասցէս, և ասէր արտասուօք. նա մեռաւ.

ասաւ : Յովհաննէս ասէ . զնաքդ կիրերք , և որով մահուամբ : Ասէ ետեան , այ մեռաւ . զի ի բաց եկաց ի նմանէ , և աւազակ եղև չարագործն այն . և այժմ փոխանակ եկեղեցւոյ ի լերինս ջրջի հանդերձ այլովք՝ որ նման են նմա :

Այս լուեալ յովհաննու՝ ձեռն արկանէր զպարեզօտիւք իւրովք և պատառէր . և յոգւոց ելանէր լալ՝ կոծեր զերեսս իւր , և ասէր . վայ , բարւոք պահապան , զոր թողի ես հոգւոյ երիտասարդին . վաղվաղակի ձի ածէք ինձ , և այր առաջնորդ ձանապարհին ցուցանել ինձ : Ասաւ նա այնուհետև զոմանս յեկեղեցւոյ անտի և գնաց . և իբրև եհաս նա ի տեղին յայն , կալան զնա պահապանքն աւազակաց . իսկ նա ոչ փախեաւ և ոչ հրաժարեաց , այլ աղաղակեր և ասէր . վա՛ տայսորիկ իսկ եկեալ եմ ես . արդ այղ առէք տարայք զիս առ գլխաւորն ձեր :

Իսկ երիտասարդն այն կայր ճնայր ուրեք սպառազինեալ . և իբրև մերձեցաւ և ծանեաւ նա զյովհաննէս , զամօթի հարաւ , զոտս արձակեաց և փախեաւ : Իսկ յովհաննէս մոռացեալ զծերութիւն իւր , և զհետ մտեալ նմա յամ զօրութեամ իւրմէ , աղաղակեր և ասէր . զի՞ փախուցեալ ես դու ոդեակ . երկեաւր դու ի ծերունի հօրէ քումմէ . ողորմեաց ինձ ոդեակ , և մի երկնչիր . զի կայ և քո յոյս կենաց . ես տաց պէնսի քեզի փոխանակ քո . և եթէ մեռանիլ ևս իցէ փոխանակ ընդ քո , ուրախութեամբ և ցնծութեամբ յանձն

ա-

առէյ և համբերից, զոր օրինակ և ես ու մեք փոխանակ մեր. փոխանակ քո տայ զանձն իմ. կայ մնա հանդարտիկ. և հաւատա՛ ինձ, զի ես առաքեաց զիս։

Լսեկն ահբրև լուաւ, զառաջինն կայր գլխաւորեալ և՛ի խոնարհ հայեր. և ապա յետ այնորիկ ընկեց նա զգենն իւր՛ի բաց. և սկս զդողանի հարեալ՝ զահի հարեալ լայր դառնապէս։ Այս ահբրև մերձեցաւ առ նա յովհաննէս, դիրկս էարկ նմ՛ երիտասարդն, և գարձեալ արտասուօք զանձն իւր թանայր ահբրև անյոյս՛ի փրկութէ։ Լսեկ առաքեալն երաշխաւոր լիներ յայսմիկ, և երդնոյր նմա, եթէ ես թողութի խնդրեմ վ՛ես քո՛ի փրկչէն մերմէ, և քաւեացիս դու. և բուռն հարկաներ զաջոյ աւազակապետին, և դներ՛ի վ՛ր աչաց իւրոց և համբուրեր, ահբրև թէ արբեցաւ նա՛ի ձեռն ապաշխարութէ։

Այս էառ վարեաց զնա, և էած ընդ իւր յեկեղեցի. և ստէպ ստէպ պաղատանս և աղօթս մատուցաներ նա փոխանակ նր. և հանապազորդ պահօք վաստակեր և ջանայր ընդ նմա. և աղգի աղգի վայելուչ բանիւք մխիթարեր զմիտս նր. և ոչ գնաց անտի, մինչև հաստատեաց զնա՛ի հնորհս ն՛ն, և աւանդեաց՛ի ձեռս եկեղեցւոյն, տուեալ օրինակ ցուցանել մեզ՛ի ձշմարիտ ապաշխարութէն։

Յետ այսորիկ գրէ եւսեբիոս յաւանդութէ սրբոյն պօղիկարպոսի աշակերտին յովհաննու՝ ընդ յառաջ բերելոյ սրբոյն երանոսի հետևողի առաքելոց, եթէ յովհաննէս առաքեալ և-

մուտ

մուտ երբեմն ՚ի բաղանիս , որպես զի լուսացի անդ . բայց իբրև գիտաց՝ եթէ ՚ի ներքս է Կերինթոս աղանդապետն , ոստեաւ ՚ի տեղւոջէ իւրմէ , և փախեաւ ՚ի դուրս . զի ոչ համբեր նա լինել ՚ի ներքոյ յարկին՝ յորում էր նա . և ասէր ցայնոսիկ՝ որ ընդ նմա էին . փախիցուք , գուցէ և բաղանիքս փլանիցին . զի ՚ի սմա է Կերինթոս թշնամի Ճշմարտութեան :

Ասզում և այլ առանձին աւանդութիւնք են վասն աւետարանչին յովհաննու առ զանազան վկայագիրս . յորոց մի է և այն յիշատակեալն ՚ի հերոնիմոսէ՝ միաձայն ընդ գրելոցն ՚ի սմա աւետարանի նորա և ՚ի Թուղթս , թէ ստէպ խրատեր զաշակերտսն առաւել քան զամենայն ինչ յիշել զնոն պատուիրան՝ որ վասն սիրելոյ զմիմեանս . և յամի ՚ի բանս երկրորդել , սիրեսջիք սիրեցէք զմիմեանս . զի սէր յայ է , և ամէն սէր է . ուստի և ինքն երանելին կոչի և է՝ սիրոյ աշակերտ , և աշակերտն այն՝ զոր սիրէրն յն : Ասէ յասել երբեմն հաւատացելոց ցնա . վարդապետ , միշտ սէր քարոզես . այլ կամիմք , զի և այլ ինչ բան խրատու Թողցես մեզ յիշատակ , ետ ասեն պինդ . եթէ սէր լինիցի ՚ի ձեզ , շատ է այդ . և չէ ինչ այլ պիտոյ . զի ամէն բան յայն պատուիրան բովանդակի :

Նոյն աւանդութիւն այն առեալ յաբդիասայ՝ ՚ի հին , բայց յանվաւերական գրէն , թէ տրճնեալ էին յովհաննու զբաժակ մահու Թուեալից՝ ոմանք ՚ի հերձուածողաց , և ՚ի խա-

չա-

չակնքել նոր զբաժակն՝ խորտակեալ լոցէ, կամ արբեալ նոր զայն՝ ոչինչ ընասեալ լոցէ, ի վեր այլոյ անձին գրի ի մետափրաստիսէ ընտրեալ ձակ պատմուճէ ի վարս յովհաննու։ Որ ասէ այր մի ի հեթանոսաց անկեալ ընծան պատուէրք դրամոց. սա նեղէր ի պարտատէրց և ընկղմեալ յանյուսութեն՝ գնաց խնդրել հնարս ի հրէից ումեմնէ. և նա քանզի էր դեղագործ և դեղատու, ետ նմա բաժակ դեղոյ, ըմպարբեցէ և զերծցի ի հոգոց՝ դեղամահ լինելով։ Ասէ այրն երթեալ ի տուն իւր՝ այն ինչ բուռն առնէր անձին ըմպել զթոյնն մահառիթ, յիշեաց զսովորուն քրիստոնէից վերս օրհնելոյ զուտելիս և զըմպելիս. և խաչակնքեալ ի վեր բաժակին՝ հարբ զայն. և զօրութեբ սքէ նշանին եղև նմա չար և ոչինչ։ Այս յետ միւսանգամ փորձելոյ զնոյն փորձ, իբրև պատմեաց հրէին զերան, ի միտս եկն հրէայն, և գնացեալ առ նբն յովհաննէս աւետարանիչն՝ հաւատաց ի խաչելեալն քր, և մկրտեցաւ. յայնժամ կոչեաց յովհաննէս և զայրն զայն զհեթանոս, և դարձոյց զնա ևս ի քր. և ասաց նմ առնուլ բռամբ խոտ, և տալ պարտատէրց իւրոց. և գտաւ խոտն ի ձեռս նր ոսկի ընտիր. և այնպէս հատոյց զպարտսն։ Այլ մեք յևս ստուգագոյն աւանդս եկեսցուք, որ վերս փոխման նբ աւետարանչին։

Որքն հնախօսք առհասարակ, թէ սքն յովհաննէս գիտացեալ զօր փոխման իւրոյ յաշխարհն՝ յետ տալոյ աշակերտաց իւրոց զվեր-

ջին

ջին խրատս իւր և զօրհնութիւն, եւ թանալ
գերեզման անձին, և անդ ննջեաց իբրև ի
քուն. և այս ընարձակ գրեալ կայ յառան-
ձին ընթերցուածն՝ որոյ սկիզբն է. * Այր ե
եղբարսն երանելին յովհաննէս մեծաւ ու-
րախութիւն ի տեր ||. և կատարածն. * Այս ա-
պա կնքեալ զայմ գինքն, և ասացեալ՝ թէ
դու լեր ես իս տեր իմ յիս քո. և կողմնեցաւ ի
խորափոսին, ուր զհանդերձն իւր տարա-
ծեաց: Այս ասացեալ ցմեզ, խաղաղութիւն
ես ձեզ եղբարք. և մինչդեռ մեք ուրախ էաք
և լայաք, աւանդեաց զհոգին ի ձեռն տեն
նը առաքելն և աւետարանչին յովհաննէս ||:
Որ յաւելուն ամ վկայաբանք գրել ես հին
ձառընտրին մերոյ այսպէս: * Այս երթեալ
աշակերտացն ի քղքն՝ պատմեցին եղբարցն,
եթէ վախճան մեր ննջեաց յովհաննէս: Այս ե-
լեալ ոմանք յեղբարցն՝ բացին զտապանն, և
գտին զհողաթափս միայն, և զմարմինն ոչ
գտին. քանզի ածն վերափոխեաց զյովհան-
նէս, ոչ ինքն կամեցաւ || : Այր մետափրաս-
տէս ի վեր բերէ. * և յաւելաւ նա յենովք
և յեղիա թեսբացի || : Այսկ յայսմաւուրքն ա-
սէ. * ոչ գտին ջոր մարմին աւետարանչին,
զի վերափոխեալ էր առ ինր կատարեալ յա-
րութիւն, ոչ զի կուսին մարիամու հոգևոր
մօրն իւրոյ ածածնին || : Այր է հաւանելի կար-
ծիք. այլ ստոյգն է անգիտելի, և խորհուրդ
թաքուն. ես որում և անթարգմանելի մնայ
բանն ինն ասացեալ առ պետրոս զյովհաննէ.
* եթէ կամիմ, զի կացցէ դա, մինչև ես
գամ ||:

գամ ‖ . որ առ առաքելովք անդամ էր ընդ
խնդրով . և ինքն իսկ յովհաննէս ՚ի մեկնել
անդ զայն բան՝ թողու անլուծանելի , այս-
պէս ասելով . * Այս է քանս այս յեղբարս .
և համարեցան՝ թէ աշակերտն այն ոչ մեռա-
նիցի . և ոչ ասաց նմա յն , եթէ ոչ մեռանի-
ցի , այլ թէ կամիմ ես , թէ կացցէ զա մին-
չև ես գամ ‖ : Այդ եթէ զմիւսանգամ
գալստեանէ խնասցուք , լինի վիճակ յովհան-
նու հանգոյն ենովքայ և եղիայի . ապա ե-
թէ աւգուք զգալուստն յընունելութի հոգ-
ւոյն ՚ի փոխման ներ , լինի վերափոխելհան-
գոյն տիրամօրն : Այս զի ոչ գտան երբեք և
յլկնի գարս մաատունք ինչ նշխարաց նը աւե-
տարանչին , յայս կարծիս հաստատեցան քա-
զումք : Այլ մեզ կարևոր քան զամ է յար-
գել և պահել զնծաւթան վիպուն ներ և զհո-
գեկեցոյց խրատս սիրոյ՝ արժանի լինել մա-
սին սրբուն նորա և երկնաւոր պսակացն ՚ի
քն յն ՚ի նմա մեր . որում փառք յաւիտեանս ,
ամէն :

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ Ք։

(1) Քանզի յընթացս պատմուէ վաղբիւրան նշանա-
կեցաք , յորոց առեալ լինին իւրաքանչիւր աւանդուածք
՚ի վր վարուց որդւոցն որոտման , չէ հարկ այնուհե-
տև խոյլ և խնդիր առնել ՚ի վր նոցին իրաց . Թող զի
եթէ կամեաք յերկարել ծանօթուիս ը պէսպէս խնդ-
րոց՝ որ առ հարս և մեկնիչս , առ վկայաբանս և քննիչս,
զնրաց վերաբերելոց առ յովհաննէս կի առ յակոբոս ,

հատոր մի լիներ առանձին : Ո՞ւր Թուղց զայն, ուր կամ
և ինչ ինչ անատոյգ . զոր ոչ միայն յետունք, այլև հին
երևելի մատենագիրք յիշեն . և դժուարին է վեր՛ի վե-
րոյ բանիւք ստուգել կամ ստել զայնպիսիս . որպէս և՛ի
զուր ձգնին ոմանք ՛ի խուզարկուաց . ոչ է ասելն պո-
ղիկրատայ եւթսին եպիեսացւոց առ եւսեբեայ, թէ յով-
հաննէս աւետարանչին կրեր ՛ի Ճակատու Թիլթեղն ոս-
կի հանգոյն քհնյապետի . և ասելն յովհաննէս կաթո-
ղիկոսին մերոյ արտաքոյ հաստակաց կարծեաց, թէ
մարմին յովհաննու աւետարանչի գտեալ լոկ յեփեսոս,
և փոխադրեալ ՛ի բիւզանդիա . ուր այսպիսեաց գոյա-
նին և՛ ձայնակիցք և՛ դիմախօսք . ոչ նշանակէ ասանի-
նի անտրոչ բանիւք . Թո՛ղ ուր և զգրուեն աւետարանին
ոմանք յեփեսոս ասեն, և ոմանք ՛ի պատմս : Մեզ չատ
լոյսն պրեալքս եթէ՛ իբրև աներկբայելի, և եթէ՛ իբ-
րև հաւանելի :

Մնայն վ՛ ասանդուեն նախնեաց, թէ ուսոյին Թուղթն
յովհաննու գրեցաւ առ պարթևս, բերցուք զբանս մերոյ
՛ի նոր մեկնից . ՚ի յակոբայ գերբինի, որ ուն՛ի յառաջա-
բանի մեկն . այնր Թղթոյ այսպէս . * Թէպէտև կաթո-
,, ղիկէ, ՚ի ընդհանրական է Թուղթս, ՛ի պէտս հաւա-
,, տացելոց՝ որ ընծամտելոս, բայց յանուանէ ոմն պա-
,, նաս առաքեալ համարին սբն օգոստինոս (յղ. կոնտ.
,, աէպ. Է. 39), իսաակիոս (յղ. էդդոդէ), հիւգինիոս
,, պապ (կղե. ա), և յովհաննէս երկրորդ (կղե. ա. ոմ-
,, վաղէդ), և այլք : Վ՛ը զի եթէ՛ ասրուեն և եթէ՛ անուն
,, պարթևաց զայնու ժամանակաւ ընարձակ էր և հուչա-
,, կաւոր, և զպարսիկս ևս, և զայլ յոլովապոյն աղգս
,, յինքեան վտակեր, ըստ վկայելոյ յոսեպինոսի (գիրք.
,, կա. և կէ), և սերտուղիանոսի (յղ. պալէոնդ. գիրք
,, Է. և ընդդէմ հրէից), և այրինիոսի (ջ. 25) : Եւ յո-
,, լովք էին բնակեալ անդ, կէս մի ՛ի հրէից՝ և կէս մի
,, ՛ի հեթանոսաց դարձեալք ՛ի քրիստոնէութեն. ոչ ու-
,, նէին խնամատարել ՛ի գործոց առաքելոց (Է. 9), և
,, ՛ի տէրտուղիանոսէ, և ՛ի յովսեպոսէ :
,, Թո՛ղ զի անտոն կռճադրիոս պատուապետ ընկերու-
,, թեն յոհ յարևելեան հնդկաց, և մնջայել բարուղոս
,, ՛ի Թուղթան գրեալս ՛ի կուս՝ յամի տն 1555, ասեն,
,, Թէ ցարդ ևս ոմանք ՛ի պարսից՝ որք զքրիստոնեան հա-

,, ւսատս

„ ասաս ուենին, համարին ընկալեալ զայն ի սէյն յով-
„ հաննէ առաքելոյ: Քանզի և բարոնիոս (յամի 99),
„ և այլք ոչ սակաւք համարին, թէ սէյն յովհաննէս
„ յետ մահուան սիմոնի կանանացւոյ, բարթուղիմէո-
„ սի և թովմայի՝ որք անշուշտ քարոզեցին ի կոլոսանան
„ յայնոսիկ ըստ սուիրոնիոսի և ըստ այլոց, երթեալ էցէ
„ յՅեն պարսից և պարթևաց, և առեալ զնա հաւա-
„ տուն քրիստոսի ||:

Ի դնել այսր՝ ոչ սակաւ մխիթարուհի է ազգիս հայոց, որ առ առաքելովք ունէր զանուն և զերուխի պար-
թևաց՝ սկսեալ յեդեսիոյ և ի մծբնայ մինչև յայսմ սահ-
մանս հայոց մեծաց, ունել բաց ի բարթուղիմէոսէ և
ի թադէոսէ առաքեալ զծածաբան աւետարանիչն յով-
հաննէս, և արժանի լինել ընտրելոյն այնպիսի առա-
քելական թագոյ, որ է բոլորովին լի հոգւով սյ և սի-
րուն սյ և ընկերին: Եցէ՛ թէ ասասցէ առնա հայոց,
թէ առաւել առ նա ուղեալ է բովանդակ ձառ սիրոյ՝
սիրոյ աշակերտին. զի որդիք իմ՝ կարօտին յոյժ խրատու
սիրելոյ զմիմեանս. և եթէ զայս խրատ ևեթ չահես-
ցուք յընթերցուածոյ անտի թագոյն նոր, ոչ և ի լոյծ
վարուց սիրելի աշակերտին յետ, շատ է մեզ:

ՎԱՐԴԱՆ ՍՐԲՈՅՆ

Բարսղի կեսարու հայրապետին։

Յ. Ց. յունվար. 1։ Լ. յունէս. 14։ Ա՛սուքնոյ
Ի. է. ի Ի. քս. ի Ի. ոհը. յեղափոխութ հէսա-
քսաւոյ։ Իուլիանոսեան բայբրուես. ՝է Ը հաս. յու-
նէս. էլ. 807 = 957։ Ի գործս բարսղի. հաս-
Ջ. էլ. ԼԷ = ՃՄԷ։ Ալքն էիրէմ. ի գր. նէս. ի
գր. ՝աՃաբ. ի ամֆիլոխիոս. ի այլ ՝ընդբոզ բարսղի։
Ալոկրաս. սուլոմ. ընէոպորբէս. ԼՁ (1)։

ԼՈ. ՎԱՐՈՒՈՐՎԱԿԱՆ

անուն պանծալի՝ մեծն Բասիլիոս կիւվասիլիոս, որ և Բասիլեղ կեսարացի, պայծառ ջահ կաթուղիկէ եկեղեցւոյ՝ ըն Ճշդրիտ քանի ուրուն ՝ինսախինեաց (կիսոքեան ամիրլոքիոսի), և արտափայլէ արեգակն աւետարանական Ճշմարտութե, որ սիրեաց զՃառագայթս Ճծաբանութե իւրոյ ըն ՝ամ տիեզերս. կատարեալ վարուք, քանիւ գերիմաստ, զբանեղ որ գրով, և ծայրագոյն յՃծայրին և յարտաքին գիտութե՝ս, լի ՝ամ առաքինութ. սիրեն եկեղեցւոյ, զարդ քհնյապետութե և դպրոց Ճծպաշտութ. այր ՝այ, պատգամախօս միածնին հօր, տնտես հաւատարիմ և գրիչ հոգւոյն

ասէն սէյ . յորմէ սահմանեցաւ լինել ազատ-
արար եկեղեցւոյ յամ հերձուածոց՝ որպէս
երկնառաք ջանթ ջաղխէչ հրեղէն լեզուաւ
պլխոյն արխոսի , եւնոմիոսի , սաբէլի , մակե-
դոնի հոգեմարտին , ապողինարի , և ամա-
ղանդաւորաց . և եղև վէպ ոչ միայն կեսա-
րացւոց , այլև ամ Ֆի . ոչ միայն իւրուանց ժա-
մանակի , այլև ամ ժամանակաց ։

Զնաւ սէն բարեղ յաւուրս որ ժողովոյն
նիկիոյ , (ըստ ոմանց յամի 328 . և ըստ այլոց
317 .) ի կեսարիայ մայրաքաղաքէ առաջին
հայոց , որ և մաժակ գամրաց կի կապադով-
կիոյ՝ առ արգէոս լերամբ , յաղնուճական և
յազգաւոր տանէ . նախնիք նր էին ի սեբաս-
տիոյ փոքուն հայոց , այլ հայր նր համանուն
քահրիոս կոչեցեալ էր նեոկեսարացի ի պոն-
տոս , և մայրն եմեղիա ի բուն ի կեսարիոյ
կապադովկացւոց , երկոքին ևս սքք ծնող-
լիք . (ոմ և ծնողն ոմանք ի մայիսի . 30) ։
Յաւն նր մայրենի՝ նահատակեալ վ ի քր
հաւատոց ի Հալածանս դիոկղետիանոսի և
մաքսիմիանոսի . որպէս և քեռին գրիգոր ա-
նուն՝ ձեռնադրել եպս կողմանցն այնոցիկ .
(յորմէ անուն ընկալաւ և եղբայրն քարսղէ
գրիգոր նիւսացի) ։ Իսկ մանն՝ ի մայր մօրն՝
մակրինա կին ևր՝ (ծնօղ եւլի , ըստ ոմանց ի 14 .
յունվարի) էր աշակերտուհի սքոյն գրիգորի
աքանչելագործի . (յորմէ և քոյրն քարսղէ
ընկալաւ զանուանս մակրինա) ։

Էր էին եղբարք քարսղէ երեք . նաւկրա-
տիոս , որ եղև վաղամեռիկ իջ ամաց . գրի-

գոլ՝ որ եղև եպիսկոպոս. և պետրոս կրտսեր բազոյն ի զաւակս ծնողացն, որ եղև եպիսկոպոս եբաստիոյ. և քորք վեց, յորոց երեքն կուսանք, և երեքն ամուսնացեալք։ Կատարեալ ետես ի մանկուէ և ի պատանեկուէ զհանգիստ իւր զարքունին մակրինա, և լուաւ ի նմանէ զվիճակուն հին մակրինա քոյր նր՝ որ եղև երևելի արքունիք և իմաստուք, և մեծապէս սատար հոգևոր դաստիարակութեանէ եղբարց և քեռց իւրոց՝ ընդ ամենայն բարսղի։

Ընդ պարծանք բոլորեցուն տոցա անդրանիկ կիեղբարս՝ մեծն բարսեղ, որ ծնաւ որպէս ըստամուկէ պտուղ աղօթից ի տէր ծնողաց, և նաւ ի ձեռս նոցա որպէս ընծայուեալ, դաստիարակեցաւ ի հօրէն նաև յուսումն երբ պրոց և արտաքին դպրութեանէ իբրև յաւուրցին վարժապետէ. յորոյ ի դպրոցէ կայրն և ոմանք ի մանկանց հոյոց, ընդ որս և յաթենա ուսուցնակից եղև կիետոյ բարսեղ։

Գնեպ եղև բարսղի ի մանկութենէ խօսնանալ մինչև ցմահ. և ի հոգալ բասիլիոսի հօր նր՝ տեսանել ի քուն զիւրն, զի երկրորդէր առնա զաստուածային յաւետարանի առ թ գլուխն. Երթ, որդին քո կենդանի է. և ինքն ևս ըստնորին հաւատոց զհետ երթեալ՝ ընկալաւ զպատուղ հաւատոցն նոյնպէս. զի ողջացաւ բարսեղ երկրորդին, և դարձաւ յաւուրցին կայսրութենէ իւր։

Հետ վախճանել հօրն և հանուցն՝ յորժամ եր բարսեղ իբր վեշտասան ամաց, ետ զանձն յա-

յառաւել ուսումնասիրութեն ոչ միայն ՚ի կե-
սարիա կապադովկացւոց, այլև ՚ի կեսարիա
պաղեստինացւոց՝ որ առաւել ծաղկեալ էր.
և յետ դեգերելոյ ՚ի կողմանն յայնոսիկ
զամս բազումս՝ էանց ՚ի կոստանդինուպօլիս,
եբեւ ղի առաւել ինչ գտցէ յուսումնարանս
Թզրեալ քաղաքի ։ Ընդ աշակերտեցաւ ընդ
ոմանց՝ ընդանիսն հեթանոս փիլիսոփայի,
որ էր վարժապետ անուանի. այլք սակս՝
յանտիոք ասորւոց. և այլք յաթենս, ուս-
տի եւեալէր նա ՚ի բիւզանդիա ։ Ընդ յոր-
ժամ չոքաւ քարոզել ՚ի մայրն իմաստութեն
յաթենս յամի ոն իբր 343, անդ գտեալ
զգաւառականից իւր և զծանօթ զգրիգոր նա-
զիանզացի՝ յարեցաւ ՚ի նա. և գործակցու-
միմեանց յառաջադէմ լինէին յամի, թուղ զի
և յառաջագոյն կիրթ էին ՚ի կարևոր ուս-
մունս. միանգամայն և առաքինի քաղաքա-
վարութեբ իբրև հրեշտակք երևէին ՚ի մէջ
աթենացւոց ։

Նա թէպէտ բազումք էին յայնժամ վարժա-
պետք իմաստունք յաթէնս ՚ի հեղլենացւոց
անտի, այլ առաւել անուանի էր բազմութեբ
աշակերտաց և պերճախօսութեբ սուրբն կի-
պարոյրը (որ թուի) սիւնեցի կի՞ արծրունի,
՚ի յունաց կոչեցեալ բռօկրեսիօս, սուիեատէս
քրիստոնեայ հայկազուն. զորմէ վկայէ աշա-
կերտ նր հեթանոս փիլիսոփայ հելլենացի
եւնապիոս ՚ի վարս փիլիսոփայից, թէ * էր
ինքն ՚ի հայոց ծնեալ, իր ՚ի հայաստանէ, որ
՚ի խորագոյն սահմանակցութենէ պարսից ‖,

և զարձեալ՝ Թէ * բախտն զնա ՚ի մանկուէ ՚ի հայաստանէ յարուցեալ՝ յանտիոք ձգէր, զի ոչ դեպուղիղ յաթէնս եկն ‖ : Յանտիոք (ասէ) ուսեալ զձարտասանութի՝ եկն յաթէնս առ յուլիանոս վարժապետ ըէ հեփեսթիոնի, ընդ որում էր ի ոգի և ի մարմին. բայց յուլիանոսի աչք էին առաւել ՚ի վէր պատրոյրայ. զոր զկնի վէպին ընտրեցին աթենացիք յաջորդ վէպուէ : Այս պարոյրայ աշակերտեցան պոնտացիք ամ և սահմանակից ազգք. ոմն և բիւթանացիք, ասիացիք, եգիպտացիք ամ, և լիբէացիք. մինչև նախանձեալ այլոց ուսուցչաց՝ կաշառս ետուն անթիպատոսի՝ հանել զնա յաթենայ : Այս եղև յաղագս սքանչելի համբաւոյ նր կոչել զնա կոստասայ կայսեր ՚ի գաղղիա. և կենաց կցորդ և սեղանակից առնել զնա իւր ըէ ծիրանազգեացս ՚ի պալատան. մանաւանդ զի էր առաքինի և խստակրօն, առոյգանձն և գեղապանծ, և ոտնաչափ մի բարձր հասակաւ քան զամ մարդ. իսկ հանճարով և նրբութ և հեռատուութ մի միայն. մինչև յղել զնա կայսեր ՚ի հռոմ, զի և հռոմայեցիք տեսցեն զայնպիսի այր անհամեմատ, և նք այնչափ սքանչացան ըէ նա, և պատուէցին, մինչև կանգնել նմա արձան պղնձի ըստ չափու հասակի նորա՝ այսուհիկ վերտառութ, * Թագաւորեալն հռոմ՝ Թագաւորի քանից : ‖ Այս ապա արձակեաց զնա կայսրն անդրկն յաթէնս յաթոռ վարժապետութե նր, ընդհելով նմա նաև զարտաքին շուք պատ-

ուոյ՝

ուն՝ զի կոչեսցի ոստիկան կամ իշխան բանա-
կաց արքունի, առ՝ ի կարօղ լինել՝ պահան-
ջել՝ ի կղզեաց հարկս ցուրեննոյ՝ ի պետս աթե-
նացւոց։ Իսկ յաղագս վախճանի նորա այս-
պես գրէ Եւնապիոս. * պարոյր վերաչուէ՝ ի
մարդկանէ, այսչափ և այսպիսի եղեալ, և
լցեալ իւրովք բանիւք և ճառիւք զտիեզերս ||.
որում աշակերտեցայ ասէ զամս հինգ, մինչ
* էր նա ձեռ ամաց, բայց ժիր և յորդաւատ
բանիւ, գեղեցիկ յոյժ՝ ի ծերուէ ածային
այր. և գործք նր մեծամեծք և երկնայինք.
և զայս ա՛չ՝ ի ընորհս վիպիս ասեմ ||։
Եւ ահա այր այսպիսի և այսչափ՝ պարոյր
հայկազուն՝ եղև առաջին և գլխաւոր վիպ
բարսղի և գրիգորի յաթինս. յետ նր լրբա-
նիոս սոփեստիս, զոր վս հեթանոսութեն
նախապատիւ առներ ուրացօղն յուլիանոս՝ ք
զպարոյր քրիստոնեայ, ըստ որ գժկամակ լի-
նէին նոքին իսկ իմաստունք հելլենացւոց։
* Այլ այս եղև պարոյրայ անմահական յի-
շատակ (ասէ բայերտիոս բոլլանդեան), զի
աշակերտք եղեն նր սքն բարսեղ և գրիգոր.
և զի փոքր՝ ի շատէ հալածանս անգամ կրեաց
՝ի յուլիանոսէ. մանաւանդ թէ և ոչ յանձին
կալաւ զընորհն ինչ նր՝ գարշելով յամպարշ-
տութենէ նր. զի ոչ գրէ հերոնիմոս՝ ի քրոնի-
կոնն, օրէնս եդեալ յուլիանոսի՝ զի մի քրիս-
տոնեայք վարժապետ լինիցին ազատական
արուեստից, առանձինն ընորհեաց պարոյրայ
ուսուցանել զքրիստոնեայս. իսկ նա ինքնա-
կամ եթող զդպրատունն ||։ Այս՝ ի թիւրուէ

ու-

ուրացողին , այն՝ որ յառաջնմէ ըս քարտղի և
ըս գրիգորի վայելչէր յանծրմաստ վարժա-
պետութեն արդեօք , կամ գոնէ՝ ի լուր վիպու
նը . այլ եթող զչարքը ըս քրիստոնէութի նը ։
Ա՟ՅՍ և յետ ժամանակաց այսպէս գրէր սքն
քարտեղ առ ուրացողն յուլիանոս . * յուշ ա-
ծեմ քեզ զփոյթ ուսման մերոյ , որով զնք
և զպերատոյն ուսմունս՝ ի միասին ուսաք յա-
ԹԷնա , և՝ ի միասին մատեսք՝ ի վերծանութի
ածեղէն տառից ։

Պատմէ աստանօր ածաբանն գրիգոր , Թէ
կային յաԹէնս և մանկունք հայոց ուսում-
նակից քարտղի անպատին յՅԻ իւրեանց . և
՝ի նեղ արկանել սոցա զքարտեղ՝ ի նրբին
խնդիրս ինչ ուսման , ՝ի վե՟ր հասեալ՝ նախ
իրաւունս եւտու հայոց . և ապա ձարտարու
զկողմն կալեալ քարտղի՝ արարն զնա յաղԹօղ .
որով և սա քան զնս վաւերացաւ քարեկամու
որ ըս իս և ըս նա ։

Նայց քարտղի տեսեալ՝ Թէ ոչ եգիտ զա-
ԹԷնա , ոչ յուսայր , զի սիրատ նր՝ ի վերինա
խոկայր . իսկ աԹենացիք զերկրաւորգիտու-
Թի և եԹ խնդրէին , և զփառս և զվայելս՝ ի
հոգային , տխրէր յոգի իւր , և կոչէր զա-
ԹԷնա ըստնայնուԹի կիմանատ երջանկուի .
իսկ գրիգոր յորդորէր զնա մի լքանել . մին-
չև աւարտեցեն զընԹացս ուսման , և ապա
համամիտ և համակամ տացեն զանձինս՝ ի
հոգևոր վիպուն . և այսու սփոփեալ հան-
դարտէր քարտեղ առ ժամանակ մի ։ Եւ էր
քաղաքավարուԹի երկոցունց նոյ քարտղի և

գրի-

պրիպորի սքանչելի յաչս ամենեցուն . հետ յերիտասարդական ցանկութենց և ի զբօսանաց , և ամ առաքինակրօն հանդիսիւ փայլեալ . ծաղկեին և այպանէին զպաշտամունս հելլենացւոց , և պանծացեալ բերկրէին յանունն քրիստոնէական առաքինութեք զջուտէին զաչս աթենացւոց :

Յետ այսորիկ յամի 355 , երբ յետ տարւոյ միոյ ի գալատեն յուլիանոսի յաթէնա՝ բարեզ կատարեալ զուսմունս իւր , եւ յաթենայ՝ հրաժարեալ ի գրիպորէ , որպս թէ մի մարմին յերկուս էր բաժանեալ . վայ և գրիպորս ոչ յերկարեայ անդ այնուհետև . և յետ եւից սը ճնաց աթէնք ոպ մարմին անհոգի : Ընդ իբրև գարձաւ բարեզ ի հայրենիս իւր , ընկալան զնա կեսարացիք իբրև նորոգիչ և պահպանիչ քաղաքի իւրեանց , տեսեալ զնա զարդարեալ ամ գիտութեք և առաքինութեք , և հասեալ ի չափ կատարելութեն : Իսկ քոյր նր սքանչելին մակրինա (ոպ գրե եղբայր նց գրիգոր նիւսացի) խնթայեէ , զի մի արդեօք երկրաւոր իմաստութեք փքացեէ բարեզն՝ զհոգևորսքն ապախտառնիցէ , իսկ և իսկ արծարծէր զսիրտ նր ի սէրն քն և ի քրիստոնէական կատարելութեն , ոպ թե , ոպ թէ զինքնակամ ընթացօղ երիվար և ևս մտրակելով . և այնպէս առ ոտն կոխել բարեզն զամ փառս ծի և զճշմարիտ գիտութեն , եւ քարոզութեն զանձն յանծային իմաստութեն և ի վարս յետին խոնարհութեե , ոպ զմանկեա՝ որ առ երջանկացեալք յոչինչ համարեր-

բեցաւ զմեծութի գանձուցն եգիպտացւոց ։ Եւ զի էր այր, թէ երբ սկրտեցաւ բարսեղ, ասոյգ երևի՝ թէ ըստ սովորութե ոմանց ի ժամանակին՝ հանգոյն գրիգորի ածաբանի՝ յետ դարձին յաթենայ սկրտեալ էցէ . և այն՝ ի տիանոսէ պատուհասական եպիսկոպոսէն կեսարիոյ , յորմէ և կարգեցաւ դրակաւորդաց և պաշտօնեայ եկեղեցւոյ , (ոչ իմանան ոմանք ի բանից բարսղի անյայտից ի գիրսն յաղագս հոգւոյն սրբոյ) ։ Ասէ Ձառընտիրն՝ որ պատմէ մեզն բանիւ եղադիոսի կեսարացւոյ և ըստ հրաշալի օրինակ սկրտութե նմ ի դարձին յաթենական ուսմանց , ասէ՝ թէ սկրտեցաւ ի յորդանան գետ ի մաքսիմիանոսէ հայրապետէն եէմի հանգերձ եւուղոսիւ վճպաւ իւրով . (զորմէ տես ի ծանօթութե) ։ Եւ այսմ հաստատութե լինի այն , զի ըստ ամենեցուն ասելոյ բանիւ նորին բարսղի , նա յետ դարձին յաթենայ ոչ միայն յերկար ի կեսարիա , այլ բանիւ աւետարանին շարժեալ՝ թողլոյ զնմ և երթալոյ զհետ քրիստոսի , գնաց յաղեքսանդրիա և յանապատն հարց եգիպտացւոց . ընկեցաւ և ի պաղեստին և ի ստորին ասորիս և ի միջագետս առ միայնակեացս . և նախանձաւոր լեր անձուկ ճանապարհին՝ քաղեաց ի նոցանէ զծաղիկս ամ կրօնաւորական հանդիսի . որպէս և ասէ իսկ ինքն . * Եւ ի զարմանալ իմում ըստ նն՝ երանելի համարէի զկեանս սրանցն այնոցիկ , զի գործովք յայտնի կացուցանէին յանձինս բերել զմահն յիս . և ես ցանկանայի ըստ իմում

մեռմ կարի՝ հետեւօղ լինել նոյ ։

Այսպա իբրեւ զարձաւ անդրէն ի կեսարիա, թէպետեւ կամեցան ունել զնա ի պաշտօն եկեղեցւոյ, այլ նա փութայր հանդարտիլ յառանձնութէ. և ի սոյն յորդորէր գրով զգրիգոր նազիանզացին ըստ յառաջագոյն խորհրդոյ. այլ ոչ թողուին զնա առ ժամն ծնօղքն իւր. իսկ բարսեղ քանզի ոչ ունէր այն պիսի խափան, առանձնացաւ ի կողմն մի պոնտոսի. մանաւանդ զի և երանելի մայր նր եմիղիա հանդերձ մակրինաւ դստերբն իւրով փոքր մի յառաջ մեռեալ էր ի վանս կուսանաց՝ ոչինչ հեռի ի նէոկեսարիոյ ։ Յորդորէին զբարսեղ նէոկեսարացիք, զի հանգոյն հօր իւրոյ լինի վերակացու դպրոցի աշակերտել զմանկունս՝ խոստանալով նմ բազում ինչ. այլ նա ընտրեաց զառանձնութէն անապատի ի լերին միում՝ ի մէջ անտառաց խիտ մայրեաց, պարապեալ յաղօթս և ի պահս, ի ուրնութէիս և յընթերցուածս աբգրոց, և յամ ձգնութէիս ըստ օրինի կատարել միայնակեցաց, սպանանելով զանդամս մարմնոյ զերկրաւորս, և կրթելով զանձն յամ ներքին առաքինութիս. և պարզաբար յոհ հեռանալով, և մերձենալով առ ած. և զայս ամ գեղեցիկ նկարագրէ ինքնին ի թուղթն առ գրիգոր ։

Ընդր հասանէր առ նա և գրիգոր յամի իբր 358. և երկոքին ամօլք հաւատոյ՝ բանիւ և գործով յորդոր լեալ միմեանց՝ գնային զօրութէ ի զօրութէ, կ զի յառանձին խուզն

ձգնեալ,

Ձգնեալ, և ի դի իրերայ հանդիպեալ ի հո-
գևոր միխիթարուն ։ Յայնժամ ժողովեցան
և բազմութիք եղբարց առ մեծն բարսեղ,
և հայր հոգւոց և վարժիչ հոգևոր կարգաց
ծանուցեալ զնա՝ կրօնաւորեցան ըստ ձեռամբ
նը. զորս և ամ բարեկարգութիք հրահան-
գեալ՝ հանդերձ գիտնաւոր վիպութիք առ
ի լծորդել զտեսականն վարս ըստ գործնակա-
նին, աւանդեաց նոցա և գրով կանոնս գե՛ղե-
ցիկս, և մի առ մի թարգմանեաց ի լսելիս
նոցա զվիտս կանոնաց ։ Եւ յայնմհետե կարգ
սքնն բարսղի և կանոնադրութի նը հաստա-
տեցաւ յայնոսիկ կողմանս և յայլ բազում
տեղիս. մանաւանդ յորժամ զկնի ելիսութե
իւրոյ բազմացոյց զվանորայս և զվանականս,
և ի կատարեալ ձև եմոյծ զկանոնադրուիս
իւր ։

Նոսկ դրիգոր յետ կալոյ առ ձմռ մի կի զե-
րիս ամն ընդ բարսղի՝ հարկեցաւ դառնալ ի
տուն առ ծերունի հայր իւր, և ձեռնադրիլ
ի քհնյուն. բայց միւսանգամ եկն առ բար-
սեղ, և բռնագատեալ տարաւ զնա ըստ իւր ։
Եւ յաւուրսն յայնոսիկ տիանէոս արքեպն
կեսարու ի դուրս մահու հասեալ՝ կոչեաց
առ ինքն զբարսեղ. և ծանոյց նմ երդմամբ,
թէ ոսկամայ կամօք եղև սխալիլ ինձ և ստո-
րադրել հոմաձայն դաւանութե եպսց ո-
մանց ըստ հրամանի կոստանդեայ կայսեր, զի
մի պատահեսցի եկեղեցին. ապա թէ ոչ՝
ասէ, ոչ իմիք օտարացեալ եմ ես ի դաւա-
նութե երեք հարիւր ութևատասն հարց սքց

նի-

նիկիոյ , և ՚ի նոյն պատուիրեմ քեզ կալ
ճնալ հաստատուն ։ Օ այս ասէր , զի վա՛ այս-
պիսի անցից դայթակղութեն տուեալ էր նա
բարսղի և այլոց յուղղափառաց ։
՚Ի վախճանիլ տիանեայ նստաւ յաթոռ արք-
եպիսկոպոսութեն կեսարու կապադովկացւոց եւ-
սեբիոս , որ ձեռնադրեաց զբարսեղ ՚ի քա-
հանայութի . և զի տրտմեցաւ երանելին այն ,
զի անարժան զանձն համարէր , միանգա-
մայն և խափան առանձնուն իւրոյ , գրեաց
առ նա ածաբանն գրիգոր , և սիրելարեաց
զնա կամօքն ՚ի , բերելով և զանձն յօրինակ՝
թէ և ես ՚ի նոյն ըմբռնեցայ պաշտօն վան
հնազանդուն ։ Եւ այնուհետև ըն հրամա-
նի եպիսկոպոսին սկսաւ սքն բարսեղ քարո-
զել յեկեղեցւոջ զբանն ՚ի , և մեկնել ժո-
ղովրդեան զգիրս առաքից ։ Այլ ոչ եթող
և զհանդարտուեն իւր , ՚ի ձեռին
իւրում էր . զի ըն պարապելոյ առանձնանայր
՚ի տան յաղօթս և ՚ի ձգնուեն . և ժողո-
վեալ աշակերտս ՚ի կեսարացւոց անտի՝ վար-
ժէր զնա ՚ի կրօնաւորական կարգս և ՚ի կա-
նոնս իւր ։
Յաւուրսն յայնոսիկ ՚ի թագրել ուրացողին
յուլիանոսի զկնի կոստանդեայ , և ՚ի յառ-
նել գաղտնի և յայտնի հալածանաց ընդէմ
եկեղեցւոյն ՚ի , անկաւ և գժտուեն ըն մէջ
եւսեբի եպիսկոպոսին և բարսղի քահանայի .
զի մարդկային ինչ կրեաց եպն՝ ասէ ածա-
բանն , թերևս ՚ի ինաքանձ շարժեալ ըն պա-
տիր նր յաչս ՚ամ ժողովրդեան ։ Եւ զի բա-
զումք

գումք էին ի կողմն բարեպէ հանդերձ միաբանակեցօք, երկուցեալ բարեպէն՝ զի մի աղմուկ մեծ լինիցի ընդեմ եղեալսն, ըստ որում և այլք յեղեալք ունէին ինչ ինչ դժկամակութեամբ, հնարս խնդրեաց խաղաղութեամբ զիւր ցանկալի անապատն, և անդ առանձնացեալ միաբանգամ, և ածաբանն գրիգոր ընդ նմա. որ և հաշտեցոյց զեպիսն ընդ բարեպէն. բայց տակաւին կացին երկոքեան յանապատի հանգարտութեամբ դարձեալ զամն երիս։ Ա.ՅԼ յայնմ միջոցի մերթ ընդ մերթ գայր բարեպէ սատար լինել եկեղեցւոյ. մինչև երթալնոցա ի տեղիս հեռաւորս ի հրամանէ ենգեսայ, ոմն և ի քաղկեդոն և ի կոստանդինուպօլիս. այլ անձնապահ լինելով ի վիճելոյ ընդ արիանոսացոյ, զորս գիտէր անզեղջ ի չարիս. թէպէտ

զոր գրեաց ընդեմն զօրաւոր բանիւք։ Յայսմ վայրի յաւուրս քահանայութեան միաբանակեցութեան բերյն բարեպէի ասին լինել այն ամ անդք՝ որ անցին ընդ նա և ընդ յուլիանոս ուրացօղն. թէպէտև ամանք յաւուրս ենգեսայեցոյ նոր ձգեն։ Վանզի ուրացօղ կայսրն՝ որ յանչափս հալածեաց զեկեղեցին, ևս առաւել զառաջնորդս և զվիշապս, ակնածեալ ի մեծէն բարեպէէ՝ հնարեցաւ կեղծաւորել առնա զսէր իբրև առ դասակից իւր յաթենս, և գրեաց առ նա թուղթ շողոքորթ բանիւք. իսկ բերյն իմացեալ զխորամանկութիւն նր՝ յայտնեաց նմա զչարութիւն սրտի նր, և ի բաց առեալ զպատրուճակն՝ կշտամբեաց զանզգամութիւն նր և զապստամբութիւնն ի հաւատոց,

զոր

զոր երբեմն դաւաներ ։ Ասէ ուրացօղն կրկին դրեաց առ նա լրբաբար , թէ չեմ անդէտ կրօնից քրիստոնէութեանդ . ընթերցեալ է իմ առ ձգիլս ձեր . և զոր ընթերցայ , իմացայ . բայց յետոյ արհամարհեցի ։ Այլ դու ծանիր առ միմ այժմու բարձր ինքնակալուն և զօրինաւոր յաջորդութեանդ յանձն կայսերութեանդ . և յղեա առ իս հաղար լիտր ոսկւոյ ի պետս պարսկական պատերազմի ։

Ա. ու այս պինդ արար աբգն բարսեղ . * Զոր ընթերցարն , չիմացար . զի թէ իմանայիր , ոչ դատապարտ առնէիր ։ Զոր ինչ են այժմու գործեալ առ ի քէն քաջութիւնք . և յոլովագոյն չարութիւնք յարուխս անդ քաջուեն . բայց ոչ այնչափ ընդէմ մեր , այլ ոչ առ ի քոյին գլուխդ ։ Սակայն դողամ , յորժամ զմտաւ ածեմ , թէ ծիրանիդ զքեզ արկեալ , և թագն՝ որով գագաթն քո կ պսակեալ , որովհետև առանց բարեպաշտութեան քեզ տոչան , ոչ պատուհէլի , այլ անպատիւ ըզգլուխդ ցուցանեն ։ Ա. ռաւել ծաղրելի քան զքեզ ոչ զոք տեսի մինչև ցայժմ . քանզի վերացեալ և մեծացեալ՝ յայն վայր եկեր , յոր ձգեցին զքեզ դևք չարք և անողորմք . զի սոքա են՝ ոչ և դու սուրբ ես պարծիլ , որք ոչ մեղուք թագուցեալք զգլխովդ՝ պսակ քեզ բոլորեցին ։ Ա. րդ թագաւորեալ՝ սկսար ոչ միայն մեծամեծս սոնքալ , այլև ի վերայ այ բարձրամտիլ , և զբոլորից մայրն և զդայեակն զեկեղեցի Քրիստոսի նեղել ։ Ա. ւ առ իս ի կիր սրկեալ զքո ձրուն՝ պահանջես ի չին

ջին մարդոյ լտերս ոսկւոյ հաղար ... Ա. ՀԱՒ. հաձոյ Թուխեսցի քեզ ում քաջ, ներել մեզ, որք հապիհ այնչափ ինչ ունիմք, զոր եթէ պէտք իցեն ծախել, ում լինին աւուրս այսմիկ բաւական: Ա՝ ե զի արհեստ խոհակերու- Թե դադարել է՝ի տան մերում, և դանսակ ոչ մերձենայ յարիւն. լաւքն՝ի կերակրոց՝ տերևք բանջարոյ են մեզ, հանդերձ սակաւ հացիւ: ԼԵ: Յայսոսիկ հայեին աւանդուիք զանազան մատենագրաց և յայսմաւուրաց. զորոց լիցի բան՝ի ծանօթուխս. ոմն և զսա- տակմանէն յուլիանոսի՝ի պարսս՝ աղօթիւք

Ե՛ն բարսղի և Ա՛մ հաւատացելոց:

Ո՛կնի հալածանաց ուրացողին յուլիանոսի՝ի վէր եհաս եկեղեցւոյ հալածումն յերեսաց վաղեսի արիոսեան կայսեր. յայնժամ բար- սեղ և գրիգոր (ոմն պատմէ նա լինքն Ա՛ծա- բանն), իջին փութանակի յանապատէն պոն- տոսի՝ի կեսարիա՝ ձեռն տալ մեր իւրեանց եկեղեցւոյ սէյ. յայնժամ ցուցաւ մեծն բար- սեղ պարիսպ հաւատացելոց, և աշտարակ հզօր յերեսաց Թշնամւոյն, և հուր ծախիչ զփուշս յագարակի. զի ոչ միայն զուղղա- փառս ամրացոյց, այլև զչարափառս կարկե- ցոյց և ամօթապարտս յետս դարձոյց, բա- նիւ և գրով և արդեամբք ախոյեան կանգ-

նեալ հաւատոյ:

Ա՛յս այս ևս հնարկօրէն կարծի լինել յեպսուե բարսղի, քայց այլք՝ի քննյուե նր իմանան. քանզի գրէ նիւսացին, Թէ յորժամ բազումք առ ահի տանջանաց և կապանաց և աքսորա-

նաց,

նաց, կամ առ գտանելոյ ընդհանս առաջի վաղեսի, ձեռն դնէին հրամարտակի նորա՝ որ ընդեմ ուղղափառութեան, բարեզ հզօրեղապէս վառեցաւ կազմեցաւ հնազանդ ընդդեմ ինքնակալին՝ ի ժամանակին յորում նա եկեալ ի կոստանդինուպօլսոյ՝ խաղայր յաբևելս, եգեալ ի մոի՝ թէ ոչ ոք դիմակալ գտցի հրամանաց նորա, զի այն ինչ խորտակեէր նոր զբարբարոսս։ Եւ յառաջ քան զընթանալն՝ եպարքոսն էբրև՝ ի պատճառս պատրաստ առնելոյ զճանապարհ նմա՝ մտեալ ի քաղաքս քեզքս, ի բաց հաներ զուղղափառեսն, և դնէր զչարափառս, մինչև ի գալն ի կեսարիա կապադովկայոյ։

Ընդ կոչէր եպարքոսն զբարսեղ, և ասէր. լուար արդեօք զոր ինչ արարի ես յայմ տեղիս՝ ըստ որ անցի. արդ ասեմ քեզ, եթէ լսես ինձ, տաց քեզ առնուլ ի թագաւորէն զայմ փառս և զպատիւ, և ես և զղեկավարութեն եկեղեցւոյ. (իմա կամ զենպատի, եթէ չուննէր, և կամ զհաստատուն ինչն յաթոռ իւր՝ եթէ էր յայնժամ եպս) . ապա թէ ոչ՝ ասէ, ամ դառնութեիք վշտաց և տանջանաց մեռանք քեզ։ Պէտ ետ երանելին. ոչ միայն ի բաց կալ արժան է ձեզ ի չարեաց այսոքիկ զոր գործեցիքն, այլև ապաշխարել. ապա թէ ոչ՝ մեզ ինչ ստնանել ոչ կարէք. զի ոչինչ ի բարեաց անցաւորաց կարօղ է պատրել զծածաւերս, և ոչինչ ի չարեաց ահացուցանել՝ զորս ակն ունին վերնական յուսոյն. միայն կարօղ է ցաւիլ քրիստոնեայն, զի մի և եթէ մահ է

սահմանեալ ՚ի բնէ՝ , և ինքն չկարէ քաղցում
անգամ մեռանիլ վ՚ը ձշմարտութենէ ։

Օ արմացաւ եպարքոսն ը համարձակութի
առն այլ , և սկսաւ մեղմով խօսել ընդ նմա ։
ասէ ։ մի թեթև ինչ գրեր զկամս մեծի ինք-
նակալին , որ կամի լինել ՚ի ժողովրդենէ
քումմէ ։ այլ յանձն առ լինել ևնր վ՚ը պ ։ և
այս լինիցի , եթէ ՚ի քաց բարձցես ՚ի հան-
գանակէ զհամագոյակիցն , կամ զնոյն ինքն
՚ի քնութենէ հօր ։ Ասէ ասէ ։ ծանր է նմ
իրօք ը ունել յեկեղեցի այլ զինքնակալդ ։ ա
պաքէն մեծ ինն է կեցուցանել զհոգի , ոչ զի
կայսեր է , այլ զի մարդոյ է ։ քայց այնչափ
հեռի է յինէն՝ ինչ մի բառնալ ՚ի հաւատոյ
կի յաւելուլ , զի և ոչ զկարգ ձևոյ քանիցն
փոփոխել առնում յանձն ։ Յ.յսուիկ հաս-
տատութ զդէմ կալաւ մեծն բարսեղ և նո
րուն իսկ վաղեսի ։ որ մեծաւ յոխորտանօք
եկեալ ՚ի կեսարիա՝ ոչինչ կարաց վճարել
անդ ։ այլ ակամայ կամաք սէր ցուցեալ առ
բարսեղ և առ կեսարացիս՝ մեկնեցաւ անտի
գլխակոր հանդերձ արիոսեան եղծօք , որք
շրջկին ը նմա ։

Յետ այսորիկ յիշէ ածաբանն և զպատարա-
գամատոյցն , զոր յօրինեաց սբն բարսեղ ։
զոր և ձոխագոյն նշանակէ սբն պրոկղ ՚ի մա-
տենադարանի հարց , թէ ուր առաքեալք և
աշակերտք քոյ սկսան աղօթիւք և օրհնու-
թիք կատարելին զխորհուրդ տեր պատարագին
յերկար ժամ , և կրկին օրինակք հին ա-
ւանդուեն նմ մնայեալ էին առ բազումս՝ ա-

ռեալ

ռեալ՝ ի սքին կղեմայ աշակերտէն պետրո-
սի, և՝ ի սքին յակոբայ եղբօրէ նոն, ապա
նքն քարսեղ, և զկնի ոսկեբերան, (ըստ ոմանց՝
և մեծն աթանաս) ՝ի համառօտութի վերա-
ծին զպատարագամատոյցն, յայտ է թէ յո-
րինեալով և ինչ ինչ աղօթս խորհրդաւորս ըստ
դիտաւորութե քանիցն առաջնոց. և օրինակք
սոցա առաւել հանդիսացան յեկեղեցւոջ։
Ուազում ինչ գրէ ածաբանն և զաղքատսի-
րութէ քարսղի, որով ձեռնտու եղև բազմաց
յաւուրս սուղս. նոյնպէս և զայլ առաքինի
գործոց նր, և զչքնաղութէ աղօթիցն. որում
՝ի դէպ գան և այլ բանք աւանդելք յայլոց։
Երբև փոխեցաւ ՝ի կենաց եպիսկոպետն կե-
սարու եւսեբիոս յառաջնկատութէ քարսղի,
և աներնեքեան կամէին զքարսեղ կացուցա-
նել՝ի տեղին նր, փութացաւ գրեաց քարսեղ
առ ածաբանն գրիգոր՝ վաղվաղել գալ առ
ինքն, ոպ թէ հիւանդ իցէ. այլ կամք նորա
այն էին, զի զգրիգոր տացէ ընտրել առաջ-
նորդ կեսարիոյ. իսկ գրիգոր երթալ՝ի ձ՛պհ՝
իբրև լուաւ զմահ եւսեբի, ՝ի միտ եառ ըզ-
հնարս քարսղի, և ոչ կամեցաւ երթալ առ
նա. այլ ինքն յորդորեաց զբազումս՝ զի ըզ-
քարսեղ նստուսցեն ՝ի հայրապետութէն. որ
և եղև իսկ. և եղև գլխաւորն յեպիսկոպոսունս՝
որք ձեռնադրեցին զքարսեղ, գրիգորիոս
ծերունի եպս՝ հայրն գրիգորի ածաբանի.
և այս համարի լինել յամի նն 370։
Իսկ թէ քանի՛ վայելուչ եղև նստիլ նմ յայն
աթոռ՝ յօգուտ կաթուղիկէ եկեղեցւոյ, և

թէ ուրախի հոգւոյն ընդհատց և իմաստուն
կառավարեաց զհօտ իւր, ո կարէ պատմել.
Թող զբազմադիմի նեղուն՝ զորս կրեաց
՚ի պեսպես երկպառակութենէ ընտանեաց և
օտարաց. այլ եկաց յիմի իբրև զվէմ հաս-
տատուն, ունելով ինքեան գործակից և խոր-
հրդակից ՚ի բազում իրս զաճաբանն. զոր և
ձարտարութեամբ ձգեաց ընդէմ կամաց նոր յաս-
տիճան եպսուն. զի առաւել լուսաւորես-
ցէ լոյս նոր զեկեղեցի այ:

Արեծ եղև ջանն նահատակութեանն մեծին բարսղի
և վճռ արմատախիլ առնել լոյ զհերձուածն ա-
րիանոսաց, ոմն և զայլ աղանդս ժամանա-
կին. զի փոյթ նոր էր ոչ միայն զիւր հօտն ա-
նարատ պահել, այլև զընդհանուր եկեղեցին
Քր և անբիծ տեսանել ՚ի խաղաղութենէ. և
վճռ Թուղթս գրէր ՚ի տեղիս տեղիս, առա-
ւել առ մեծն աթանաս աղեքսանդրացի, և
առ դամասոս հռովմայ հայրապետ. և ինքն
հանապազորդ աղօթիւք և հոգովք մաշէր
յանձն իւր վճռ սոցին իրայ. և ձառս յօրվա
արձանագրէր լուսաւոր և ազդու բանիւք ՚ի
վանումն հերեսիովտաց, և ՚ի հաստատուն
ուղղափառ վէպութեան: Իանգամայն և
զերկպառակութիս եպսաց ուղղափառաց բազ-
մահնար խորհրդովք ՚ի միաբանութենէ և
՚ի խաղաղութենէ յեղափոխէր, յանձն առեալ
կրել զբազմապատիկ բամբասանս ՚ի թշնա-
մեաց: Իսկ զհանապազորդեան տքնութենիս
և զձգնութենին իւր, և զանձանձրոյթ երկա-
րութենէ ՚ի գրութենէ ազգի ազգի մեկնուածոց

և

և ՚ի քարոզութիւն բանին այ նաև հիւանդա-
գին անձամբ, և զայլ առաքինի գործս քաջ
հովուին և տիեզերալոյս վիպին, զորս ան-
հնար է մի առ մի նշանակել ։

Այլ եղև յետ միւսանգամ փորձելոյ վաղեսի
կայսեր զմեծն բարսեղ ՚ի ձեռն եպարքոսին
իւրոյ մոգեստիոսի, լուեալ եթէ անդրդուե-
լի կայ ՚ի խորհուրդս իւր, մինչ զի ոչ սպառ-
նալեաց և ոչ ողոքանաց երեսս առնէ, և այն
ոչ առնու իշխանի և թիկնի, գոլեաց զնա
վաղեսս, այլ կամեցաւ և անձամբ զփորձ առ-
նուլ. ապա եկեալ ՚ի կեսարիա, ըստ գրելոյ
թէոդորետոսի և սոզոմենոսի՝ յաւուր ծնն-
դեանն քրիստոսի և սուրբ աստուածայայտ-
ութեանն զնաց յեկեղեցին բազմութիւք մե-
ծամեծաց. և մատոյց ընծայս ոսկւոյ սեղանոյ ։
Ուր առեալ բայերտիոս քոլլանդեան. * Ծնունդ
նոն ՚ի նմին աւուր կատարիւր ընդ յայտնութիւնն
յարևելս. վասն և նազիանզացին գրէ, թէ
էր օր յայտնութեան, և ժողով բազում յոյժ
եկեղեցւոյ ։

Ընդ տեսեալ վաղեսի զկարգ և զվայելչուն
պաշտամանց եկեղեցւոյ, և զնոր հայրապետն
անշարժելի ոտիւ սիւն կացեալ ՚ի պաշտօնն այ,
նոյնպէս և զպաշտօնեայս հանդերձ ժողո-
վրդեամբն, զի ոչինչ վրդովեցան ընդ գալուստ
ինքնակալին, ոտիւ թէ ոչինչ նորութիւն լեալ
էցէ, յայլոյ խելս լինէր յապշուէ. և իբրև
զայն ևս ետես, զի հայրապետն ոչ մերժեաց
զընծայս նր, այլ՝ ընկալաւ, այնուհետև ոչ-
ինչ կարաց ասել ընդդէմ սրբին ։ Ոսկ սրբին կո-
չէին զնա ՚ի ներքս առ ինքն ընդ վարագուրաւ,

խօսեցաւ առ նա այնպիսի ազդու բանս, մինչև ասել Ճծաբանին. ոչ այլ ինչ էր՝ զոր խօսեցաւ, բայց Ոյ բարբառ. զոր ոչ ոք ընդկայսեր էին, նոյնպէս և մեք որ ի միասին մտեալ էաք՝ լուաք։

Յայնմ վայրի յանդգնեցաւ խոհակերապետ արքայի՝ դեմոսթենէս անուն, զոր նաբուզարդան դահճապետ կոչէն Ճծաբանն և նիւսայինն, բանալ զբերան իւր, և բանս ձգել ընդդէմ մեծին բարսղի։ Ասէ՝ նբ հայրապետն ժպտեցաւ, և ասէ. դեմոսթենէս տեսաք հռետոր՝ անգէտ ի դպրութէ։ Այլ ի զայրանալն եւս, և ի սպառնալ ընդէմ հայրապետին, ասէ ցնա՝ քէն աներկիւղ համարձակութէ. քեզ ինկ է զդահամունս կերակրոց հոգալ. և զի ականջք քո լի են աղտիւք ձենձերաց, անմարթ է քեզ լսել զբէ վիպուրս։ Յայնժամ առաւել աքանչացեալ վաղեսի կայսեր ընդ մեծն բարսեղ՝ յակամայ կամս պատուհասիրեաց զնա. և պարգևեաց նմա զգեղեցիկ անդս արքունի՝ որ էին ի կողմանս կեսարիոյ, ծախել ի պետս աղքատաց։ Այսպէս խորտակեաց զալիս ծփանաց վաղեսի մեծ նաւապետն բասիլիոս. Թոզ և զայլ բազմապատիկ հալածանս՝ զոր կրեաց յերեսաց նր և գործակցաց նորին. զի յամի յաղթօզ հանդիսացաւ ախոյեանն ուղղափառաց. մինչ զի Թէպետև կամեցաւ կայսրն վճիռ տալ արտասահմանուէ սբին, այլ Ճծ խափանեաց զայն. զի ի նմին գիշերի՝ յորում զվճիռն ունէր գրել, եհաս պատուհաս

հաս

հաս ՚ի տունն արքունի . որպէս արքային հիւանդացաւ մերձ ՚ի մահ , և կինն յանկարծելի ցաւս ըմբռնեալ՝ տանջիւր իբրև ՚ի ձեռաց դահճաց . յաւելու սքեն եփրեմ, թէ ՚ի կամիլ ստորագրել վճռոյ՝ երիցս բեկաւ գրիչն ՚ի ձեռին վաղեսի . մինչև հարկ եղև դադարել ՚ի գրելոյ ։

Ապա իբրև անյոյս եղև ՚ի բժշկաց վիճ մանկանն , հարկեցաւ ապաւինիլ յաղօթս սքեան . և ՚ի ձեռն միջնորդաց ոմանց ետ կոչել զնոքա հայրապետն ։ Այս իսկ և իսկ ընդ՝ մեզ մնացաւ ախտն . այլ իբրև խստասիրտ գտաւ վաղես , և ոչ դարձաւ ՚ի մոլորութենէ իւրմէ , դարձեալ վտանգեցաւ մանուկն ։ Յայնժամ ասէ մեծն բարսեղ ցթագրն . եթէ հաւատաս ով կայսր ընդ իմոյս հաւատոց , և առնես միւոյն եկեղեցւոյ , կեցցէ մանուկդ . և յոչ առնուլ նոր յանձն՝ ասէ բարսեղ . ապա ուրեմն եղիցին կամքն ոյ ՚ի վրդ մանկանն . զայս ասացեալ՝ եւ չերեսաց արքայի . և մանուկն փչեաց զոգին ։

Իսկ եպարքոսն մոգեստիոս անկեալ ՚ի ծանր խօթութենէ՝ աղաչէր զմեծն բարսեղ օգնել նմա . և ՚ի դնել նոր ձեռն՝ առողջացաւ . և յայնմհետէ դարձաւ յուղղափառութենէ , և եղև մի ՚ի գլխաւոր բարեկամաց բարսղի . և վաղես ակն ածեալ ՚ի սքեան՝ ոչ էս կամեցաւ հալածել զնոր հայրապետն . իսկ նա տխրեր , զի չէղև արժանի վկայական մահուան , կիճ խոստովանողական արտասահմանութենէ . և զայլ եւեպոսց տարագրելոյ քաջալերեր մխիթա .

Թարական Թղթովք իւրովք . և առաւել զնքն մեկիտոս անտիոքայ Հայրապետն՝ ընդ որում մունէր սերտ բարեկամութի՛ , և ընկալեալ գիր ՚ի նմանէ՝ ցնծայր յոգի իւր . և էր յայնմ ժամուի բարսեղ ոպ ընդհանուր Հովիւ՛ ամ եկեղեցեաց ուղղափառաց , որոց Հովիւ՛ք էին յաքսորս :

Ընդ այն ժամանակ՝ ըս գրելոյ նիւսացւոյն ՚ի վարս սբյն եփրեմի , եկեալ ծերունին աոաջնորդութքն ՚ի կեսարիա կապադովկացւոց , անդ ետես և ծանեաւ զբերրանն եկեղեցւոյ , զոսկեղէն ասեմ զխօսնակն վարդապետուե՛ զբասիլիոս , և սրհնառաք ձայնի՛ ցնծութի՛ սկսաւ ողջունել զնա : Ա՛ւ զի կորովաբիք աչօք Հոգւոյն ետես զփայլակնացեալ աղաւնին , զի յուս նր աջոյ նատեալ՝ թեւադրեր նմա զիմաստութի՛ բանս , զորս նա բարբառեր ՚ի լսելիս ժողովրդեան . և ինքն իսկ բարսեղ ՚ի պատուական աղաւնոյ անտի՝ իմա ՚ի Հոգւոյն սբյ՝ ուսեալ եր զ՚ի տար ՚ճ գալուստ սբ աբբայիս , և թէ նա ինքն է եփրեմ ասորին : Այս եղև ուրախութի՛ և մխիթարութի՛ մեծ երկոցունց սբցն . մինչ զի ոչ ՚ի զուր եղև աշխատուե՛ այնչափ ձանապարհին , զոր արար ծերունին : Ո՛ սոյն ընարեալ գրէ և եղադիոս ՚ի ձառընտիրս . և՛ս ձոխացոյն պատմէ նա ինքն սբն եփրեմ ՚ի գովեստն բարսղի :

Այսց այնուհետև սբն բարսեղ մինչև ՚ի ըսկիզբն խաղաղութի՛ եկեղեցւոյ , և ՚ի դարձ ուղղափառ եպսց յաքսորանաց , ըս որում

մար-

մարգարէացեալ էր և ինքն ՚ի Թուղքին առ
Եւսեբիոս եպս սամոսատիոյ ։ զի յամի տն 378 ։
վաղես կայսր հալածիչ ուղղափառաց պար-
տեալ ՚ի բարբարոսաց՝ ՚ի յետին վտանգի կե-
նաց և Թէրուէնէ իւրոյ հրաման տայր յետս
դարձուցանել զեպսունս աքսորեալս ։ այլ
ինքն խոցեալ նետիւ ՚ի գեթայ ՚ի Թրակիա ,
և ՚ի հիւղ մի շինականաց անկեալ՝ պաշարի
և այրի , անարժան գտեալ Թաղման անգամ ։
Եւ ՚ի յաջորդ ամի Թէրեալ ճածասէրն Թէո-
դոս մեծ՝ դարձոյց զմնացեալ եպսունս յար-
տասահմանուէ , և արար խաղաղութիւն կա-

Թուղիկ եկեղեցւոյ ։

Եւ ահա յայնպիսի աւուրս վախճան հասա-
ներ երանելի հայրապետին բարսղի ՚ի տա-
րեգլուխն ամի տն 379 , կի՛380 ։ ՚ի յունվա-
րի ։ ա ։ նմանեալ մովսէսի առն այ ։ որ ետես
զպարգևական երկիրն , և ոչ եմուտ ՚ի նա ։
նոյնպս և մեծն բարսեղ կրեաց զմեմատառա-
պանս և զվիշտս եկեղեցւոյ , և ՚ի խաղաղու-
թիւն ոչ վայելեաց , ըստ գրելոյ եղբօր նր նիւ-
սացոյն ։ Իսկ զքաղցր ատանդումն հոգւոյ
նր ՚ի ձեռն հրեշտակաց , և զկոծ ամքաղա-
քին կեսարացւոց և գաւառականաց , ոչ մի-
այն քրիստոնէից , այլև հրէից և հեթանո-
սաց , և զիառաւոր Թաղումն նր , քան նկա-
րագրէ ցաւագին անձամբ ամենայնից նորա
ճածաբանն գրիգոր՝ յարձանակատն , զոր խո-
սեցաւ ՚ի վեր նր յերրորդ ամի փոխման նո-
ցուն , յորժամ գարձաւ ինքն ՚ի ժողովոյն և
յաթոռոյն կոստանդնուպօլսոյ յառաջին վի-

ձակ

Ձակ իւր . յորմէ յայտ է լեալ ժամանակ կե-
նաց սքեղն բարսղի եղև գրեթէ միջոցն՝ որ ի
ծբ ժողովոյն Նիկիոյ ցծբ ժողովն կոստանդ-
նուպօլսոյ , այն է իբր ծնեալ ամ . և առ առա-
ւելն՝ ընծայիւն նմա ամք ՀԿ , կամ կե . վասն թէ-
պէտև ոչ շատ ծերացաւ , այլ խստակրօն
վարք նր և հոգք եկեղեցեաց , և անդադար
աշխատասիրուն գլուսոր՝ հանդերձ թոքա-
ցաւութքն կարձեցին զցանկալի կեանս նր :
Յայս վայր ծաղկաքաղ արարուք զընթացս վա-
րուց մեծին բարսղի՝ առաւել ըստ օրինի յետինն
քննչաց , ասօկապէս հանեալ ի բանից երե-
ցունց ականատես ներբողաբանից , այր գրիգո-
րի ՃԾաբանի , գրիգորի Նիւսացւոյ , և աբբայ
Եփրեմի : Այլ կան և բազմադիմի աւանդու-
թիք առաջնոց և յետնոց զմեծամեծ գործոց
նր և Տաքարող Հայրապետիս . զորս ոչ տանի
մատեանս : Արդեւ ըստ կարգի պատ-
մութեն նր գրեալ ի ձառընտիրս մեր յանուն
եղադիոսի կեսարացւոյ , որ յայլոց ընծայի
ամփիլոքիոսի իկոնիացւոյ . ուստի առեալ է
և քաղուածք յայսմաւուրաց . զորմէ ասաս-
ցուք լիով ի կարգի ծանօթութեց . իսկ ասա
զկնաւոր բանս պատմութեն նշանակեմք :
Այդ՝ ըստ եղադիոսի կիր ըստ ձառընտրաց , բալ-
սեղ եօթնամեայ եղեալ՝ տուչեալ լինի յու-
սումն գրոց . և կացեալ ի նմին զհինգ ամ
ի կեսարիա կապադովկացւոց՝ (թո՛ղ զգե-
դերանս յայլ գպրոցս) գնաց ի մայրն իմաս-
տութե յաթէնս . և ուստու զփիլիսոփայուն
(յետ ուսանելոյ զհեաւորութի ի պարոյ-
րայ)

ըսայ) յԵւսուղոսէ վիպէ հելլենացւոց ըն գրի-
գորի ածաբանի. իբրև երկոտասան ամ հան-
գարտեր յուսումն , յուլիանոս և լիբիանոս
խոտորեցան յուղիղ ձանապարհէն. իսկ ոքն
բարեզ սքանչելի վարուք կացեալ՝ ինդրեր
պահօք և աղօթիւք ՚ի վերին տեսչէն իմա-
նալ զածայինն իմաստութեն զհանգամանս։
Եւ զինգետասան ամ ըն ամ հելլենացի ի-
մաստութեի ընթացեալ՝ ոչ եգիտ զոր խնդ-
րերն ՚ի նմին զլոյս , որ առաջնորդեսցէ առ
ածն։

Եւ ՚ի տքնիլ նր ՚ի միում գիշերի՝ ծագումն
ածային լիներ նմ , զի Թողցէ զարտաքնոցն
աղանդաւորաց զգիրս. և յարուցեալ էջ ի-
գիպտոս. ուր եգիտ զոմն յառաջնորդաց վա-
նից պորփիւրոս անուն , որ ետ նմա զսրբա-
զան գիրս ածային պատգամաց. և նր այսմ
իրի հանդիպեալ՝ դադարեաց անդ ընթեռ-
նուլ զամ մի՝ ջուր և բանջար ճաշակելով. և
ապա աղաչեաց զվանականն , զի արձակես-
ցէ զնա յեկեմ առ ՚ի յաղօթել և տեսանել
զսբ տեղիս։

Եւ դարձեալ անտի յաթէնս ելանէր՝ սեր-
մանել զհաւատս քրի ՚ի մէջ փիլիսոփայից
հելլենացւոց , և սա առաւել դարձուցանել
զեւսուղոս վիպ իւր փոխան երախտեացն. և
խօսեցեալ ընդ նմա գիտնաւոր կարգօք և
ածային իմաստութեբ՝ զարմացոյց զնա. մին-
չև ասել եւսուղոսի. ով բարեիղիկ՝ երկնա-
ւոր զօրութեցն տեսօղ , վա՛ք՝ հաւատամ
՚ի մի ած հայր ամենակալ յարարօղն երկնի
և

և երկրի , և որ ինչ ՚ի կարգին է . ակն ունիմ յարուցեալ մեռելոց , և կենացն անվախճանից յաւիտեան : Յայնժամ միաբան խորհրդով վաճառեալ զինչս իւրեանց՝ բաշխեցին աղքատաց . և դեմ եղեալ գնալ յերկիր, եկին նախ յանտիոք ասորւոց . ուր տեսեալ բարսղի ՚ի պանդոկի զորդի փեղիքսիանոսի պանդոկապետին , զի դաս առեալ ՚ի լուճանեայ փիլիսոփայէ առնս ինչ քերականականս՝ մեկնել հռետորաբար , վարաներ յոյժ պատանին , զրեաց զմեկնութիւնս նոցա երրեակ օրինակաւ . և իբրև ետես վիշապն նորա լուճանեոս , զարմացաւ , և հարցանէր՝ թէ ո՞ զրեաց զլուծումն բանից : Նա ասաւ եղև կոչել նմա զբարսեղ ՚ի տուն իւր , և առաջի առնել նմա զայլ ինդիրս իմաստասիրականս . և նա առաջի եդ բանս վե՛ր ՚ի քո հաւատոց . խոսեցաւ և առ աշակերտեալ մանկունս զայսպիսիկ կարևոր խրատս :

Ասարո՛ւք ասէ Հոգւոյ մաքրուի , և անախտութիւն մարմնոյ . գնացք հեզութ , ձայն չափաւոր , և խօսք բաւական . կերակուր և ըմպելի անխռով . առաջի ծերոց լռութիւն , առաջի իմաստնոյ ունկնդրութիւն . առ վերակացուս հնազանդութիւն , առ ընկերակիցս սէր . առ կրսերս անկեղծաւորութիւն . սակաւ խօսել , և յոլով իմանալ . մի յաճախել ՚ի բանս . մի յանդգնել ՚ի խօսս ծաղրու . ամօթխած ըզարդարիլ . ընդ անպարկեշտ կանայս առհասարակ մի խօսել . ՚ի վայր ունելով զակն , և ՚ի վեր զմիտան՝ փախչել ՚ի հակառակութենէ .

մի

մի իշխանաբար ուսուցանել. մի ընդունել հեշտաբար յամենեցուն պատիւ. և որ կարօղն է՝ի ձէնջ ընկերին փոխ տալ, մի դարձեալ պահանջեսցէ զկշիռն. այլ ամենայն վարձուցն ակն ունել, և զյաւիտենական կենացն հատուցումն ընդունել՝ի քէն։

Ո այս ասացեալ բարսիղիոս ցաշակերտսն լինէանեայ, և հրաժարեալ գնաց զձիգն իւր հանդերձ եւուղաւ. և իբրև հասին յեդեմ, եկին՝ի տեսուքի մաքսիմինոսի ենպսի քաղաքին. և անկեալ առաջի նորա աղաչէին արժանի լինել վերստին ծննդեանն՝ի յորդանան գետ. և իբրև ակրտեցան, նոյնժամայն սիւն հրեղէն եկաց՝ի վր նոց. և ելեալ աղաւնի մի՝ի լուսոյն՝ կղ՝ի յորդանան և խառնեաց զջուրսն, և վերացաւ յերկինս. և զարմացեալ ենպսին ըստ սերն բարսղի՝ որ առ ինձ, զգեցոյց նմա զքէի վարշամակն. և օծեալ զնա ձեռնասուն, ընդ նմին և զեւուղոս, տայր նոց՝ի կենդանարար հաղորդութիւն։

Եւ ջրջեալ բարսղի ըստ եւուղեայ ըստ ձեռ տեղիսն՝ զկնի ամի միոյ կամ եղև նոց դառնալ յանտիոք. ուր առաջի ենպսին ընթեռնոյր բարսեղ և մեկներ զառաքացն բանս, մինչև զարմանալ ամենեցուն. ապա զկնի բազում ինչ աւուրց դէմ եդեալ գային յենն կապադովկացւոց։ Եւ՝ի մերձենալ նոց՝ի դուռն կեսարացւոց քաղաքին՝ յայտնեցաւ՝ի տեսլեան գիշերոյ եւսեբիոսի ենպսի տեղւոյն, թէ ահա գայ բարսիղիոս՝ որ հանդերձեալ է ունել զկնի քո զաթոռ ենպսուքեդ. վ՚ոյ

հաւա

Եհաւ Եպան զնա առ իւր. մինչև փոխեալ լինէր յԵգիպտոս եպս Եպան. և յայնժամ ձեռնադրեցաւ ի տեղի նորին բարսիղիոս գործակցութեամբ հոգւոյն սրբոյ։

Եւ յաւուրն եօթներորդի ի մատուցանել բարսղի հայրապետին զնոր պատարագն՝ լցաւ հոգւով սրբով. և զկնի սակաւ ինչ աւուրց հաւատովք և աղօթիւք բազմօք կամէր սկիզբն առնել և գրել իւրովք ձեռօքն զպատարագին խորհուրդն։ Եւ ի գիշերին յայնմիկ երևեցաւ նմա Տէր հանդերձ սրբոյ առաքելովքն, և ասէ ցնա. Ընդրուժածոց քոց լցցի բերան քո գոհութեամբ. ոչ զի քո կարգաւորութեամբդ մատուսցեն ինձ անարիւն պատարագ. և յաւուցէ սկսանէր երանելին գրել ի քարտիսի այսպէս. Լ՛ց բերան իմ գոհութեամբ, ոչ զի օրհնեցից ընդմատս քո. Տէր ածմեր՝ որ ստացար զմեզ և ածեր ի կենդանութիւն յայս. սոյնպես և զայլ աղօթանի սրբոյ պատարագին։ Եւ ի մատուցանել զսբ խորհուրդն ընդ այսմ կարգաւորութեամբ, իբրև վերացոյց՝ ասելով, սրբութիւնք սրբոց. և ժողովուրդքն ասէին, միայն սբ, միայն Տր, միայն յն քս ի փառս Աստուծոյ հօր, տեսանէին ամենեքին հանդերձ եւսեբիոս եպս իմանալի լոյս ի խորանին, և զբարսեղ ի մէջ հրեշտակաց սպիտակազգեստից։ Ասէ սբ հայրապետն ի ձայնակել անդ զսբ հացն՝ եթող և մատուսնս երկու. յորոց զմին պահեաց, զի թաղեսցի ընդնմա (ի նշանակ հաւատոց յարութեանն, ընդանին ինն՝ թէ որ ուտէն զկս, և նա կեցցէ վս իմ. և թէ՝ յարու-

ցից զնա յաւուրն յետնում . զայս արարին և ոմանք յառաջնոյ . այլ յետոյ արգելին ժողովք) . և կոչեցեալ առ ինքն ոսկեգործ՝ հրամայեաց առնել աղաւնի յոսկւոյ սքեայ . և յայնմ եդեալ զերծողդ մանր խորհրդոյն՝ կախեաց ՚ի վեր սքեայ սեղանոյն . (յայտ է թէ ՚ի պետս հաղորդելոյն արտաքոյ պատարագի , որ և ՚ի պետս հիւանդաց) ։

Նոյնպէս յաւուր միում հրեայ ոմն միաքանեալ ընդ ժողովս քրիստոնէից՝ եկն յեկեղեցի դիտել զկարգ պատարագին և զհաղորդուն նոր խորհրդոյն . և տեսանէր հրեայն , զի մանուկ յօշէր ձեռօք իւրովք բարսիղիոս . և ՚ի հաղորդիլ ամենեցուն՝ ընկալաւ և հրեայն ոչ ձգմարտանայր միս և արիւն . և մանր ինչ տարեալ ՚ի տուն իւր՝ եցոյց զուգակցին իւրում . և ապա եկեալ առ սքեայ հայրապետն՝ միրտեցաւ ամ տամբ իւրով ։

Վկին մի նեղեալ վասն պարտուց հարկին՝ եկն առ մեծն բարսեղ՝ օգնել նմ . և նա գրեաց առ իշխանն հարկապահանջ . վասն մեր՝ արջառի կարօղ ես , օգնեա դմա . իսկ իշխանն արար պինդ . վասն քո մի հայր նոր կամեցայ թողուլ հնոջդ , այլ ոչ կարացի . վասն զի զհարկս թառգաւորի պարտի ։ Այս նա գարձեալ գրէ . եթէ կամեցար և ոչ կարացեր , թողջի քեզ . ապա եթէ կարօղ էիր , և ոչ կամեցար , ածցի զքեզ ածգ յայլ պատշաճ ժամու յայնպիսի վիճակ , զի յորժամ կամիցիս՝ յայնժամ ոչ կարասցես ։ Այս առժամայն եղեն նմ լիքն . զի իշխանն պարտաւոր գտեալ՝ արգելաւ ՚ի

բանտ արքունի կապանաք . և յայնժամ առաքեր եղկելին աղաչաւորս առ սբ Հայրապետն միջնորդ լինել առ Թէքրն՝ ներել նմ. և այնպէս ազատացեալ՝ ողորմեցաւ և լինքն տառապեալ կնոջն :

Ասեցաւ սբ Հայրապետն ՚ի միում յաւուրց ելանել արտաքոյ քաղաքին , և ասէ ցմեզ (ասէ եղադիոս) . որդեակք իմ ելկայք զկնի իմ , զի տեսջիք զփառսն ՚ոյ հանդերձ ինև . և ելեալ ՚ի քաղաքէն մերմէ գնացաք : Եւ ապա պատմէ յերկար , թէ ՚որպէս յայտնեցաւ առաքինութիւն սբ քահանային անատոմասայ՝ որ էր երէց գեղջ միոյ , և սբ կնոջ նորա Թէոգնեայ , որ անուամբ էր կին , իսկ գործովք քոյր , և կոյս պարկեշտ . և էր նմ զբառասուն ամ կայեալ տնտկցութիւն , և պահեալ զառաքինի սրբուն իւրեանց՝ պատճառելով զամբարիշտն . և զօրհանապազ պահովք կատարէին , ոչինչ ճաշակեալ՝ բայց միայն հաց և ջուր : Եւ իբրև հրամայեաց հայրապետն քհնային , զի մատուսցէ զպատուական , նա ասէր . սբդ ՚ոյ , ոչ ուսուցանես , նուճապն ՚ի լուէն օրհնեսցի : Ասէ ցնա երջանիկ հայրն մեր . զկնի ամ առաքինի վարուց քոց կալջիր և զլսողուն . և յունկնդիր լինել նր՝ ետես սբն բարեգ և արժանաւորքն ընդ նմա զամենասբ հոգին ՚ի նմանուն լուսոյ շրջապատեալ զնորանաւն և զքահանայիւն : Ապա եկաք ՚ի տուն քահանային . և յետ ճաշելոյ ասէ ցնա արքեպն . պատմեա ինձ , ուստի ե գանձդ քոյ այդ , և զինչ էն

վարք

վարք քո ։

Ասէ ցնա երէցն . մարդ եմ մեղաւոր՝ հնա-
զանդեալ դիմաւորական հարկի . ունիմ լուծս
երկուս եզանց . զմին ես վարեմ , և զմիւսն
վարձկան ունիմ . և զոր ինչ տայ մեզ ՚ած ,
առնեմք երկուս մասունս . զմինն առնեմք ՚ի
պէտս օտարսիրուէ , և զմիւսն ՚ի պէտս հար-
կահանաց ։ Նա իբրև լուեաց զայլ գործս իւր ,
առեալ սքէն բարսղի զձեռանէ երիցուն՝ ե-
բեր ՚ի խուց մինչ , և ասէ . քաց մեզ զդուրս .
և յոչ կամիլ նմ՝ սղնքն ինքնին բացան . և
մտեալ ՚ի ներքս՝ տեսաք այր մի գոդի՝ ոչ ու-
նելով ամենևին ողջ տեղի . և ոչ ոք գիտէր՝
եթէ անկեալ դնի անդ . բայց միայն քահա-
նայն և զուգակիցն իւր , որք սպասաւորէին
նմա ։ Ասէ սքէն ցերէցն . վ՚ն էր կամեցար թա-
քուցանել զդանձս զայս . յայնժամ յաղօթս
եկաց ՚ած հայրապետն , և բժշկեաց զնա . և
դարձաք ՚ի քաղաքն՝ ցնծուբք օրհնելով զ՚ած ։
Յետ այսորիկ պատմէ եղադիոս զգալուստ
սքէն եփրեմի առ ՚ած բարսեղ , և զտեսա-
նէն նմ ՚ի վր միմեանց զչնորհսն ՚այ . զորմէ
երկար լինի գրել ։ Իրէ զկնի Ճոխագոյն և
վ՚ն այրն կնոջն մեղաւորի , որոյ ջնջեցաւ ձե-
ռագիր յանցանաց աղօթիւք բարսղի և եփ-
րեմի ։ Նա ապա վ՚ն յովսեփայ հրեի և բժշ-
կի . զոր սիրեր ՚ած բարսեղ և ստէպ յորդո-
րեր գառնալ ՚ի քո . այլ նա ոչ առնոյր յանձն ,
մինչև մերձեցան աւուրք փոխման սքէն . և
իբրև եկն յովսէփ , և սրտցաւութիք ծանոյց
նմա վախճանի այն օր , ասէ ցնա մեծն բար-

սեղ. ոչ գիտես՝ զինչ ասես. ասէ ցնա Հրէայն յովսէփ այլաբանօրէն. Հաւատա՛ ինձ, զի աբեգակն ընդ արեւմուտս է այսօր: Ասէ ցնա տէրն. Ասէ եթէ ապրիմ մինչեւ ցայգուցն՝ի վեցերորդ ժամին, զինչ առնես: Նա նա ասէ. Ես մեռայց: Ասէ ցնա տէրն. այո՛ մեռանիցիս մեղացն, և կենդանասցիս քոյին իմոյ: Յայնժամ երդուաւ Հրէայն մկրտել, եթէ լինիցի բան տէրն:

Վաղիւ անդր տեսէր յովսէփայ զբարսեղ կենդանի՝ զահի հարաւ. անկաւ յոտս նոր, և խոստովան եղև զքո. ասէ. Հրամայեա՛ այսուհետեւ տալ ինձ զկնիք տէր մկրտութեանն և ամ տան իմոյ: Ասէ ցնա տէրն՝ի մահճէ անտի. Ես ձեռօք իմովք մկրտեմ զքեզ հանդերձ տամբ քո: Ասէ բժիշկն ցննէր զերակս նոր՝ ասէ. անկար՝ի զօրութենէ քումմէ հայր տէր, և բնուն քո խոպառ նուաղեալ է: Ասէ ցնա տէրն. ունիմ զհրաշագործօնն բնութենէս՝ որ զօրացուցանէ: Եւ զայս ասացեալ յանկարծակի յարեաւ եկն յեկեղեցին, և մկրտեաց զնա և զտուն նորա առաջի ամ ժողովրդեանն. և կոչեաց զանուն յովսէփայ՝ յովհաննէս. և այնուհետեւ այլևս յերկարեաց զպաշտամունս և զքարոզութենէն տէր. և ըստ երեկս աւուրն բազմեալ՝ի վերմահճացն՝ աւանդեաց զոգին՝ի ձեռս հոր ուրախութեամբ. և Թաղեցին զնա երկոտասան ենթատունք հանդերձ ամ բազմութեամբ՝ի տապանի, ուր էին նշխարք տէր հայրապետին զևնդի, ի վկայաբանն տէրն սիւքիանոսի: Յանգեաւ՝ որ հրեշ-

տա-

առաքական վարուք ՚ի յերկրի քաղաքավա-
րեաց՝ երանելի Հայրապետն աբն բասիլիոս,
յամենեսեան յուսվարի, որ օր ըմի էր առոյն՝
յուսուր հինգշաբաթօջ, ՚ի թիզուսթեն վա-
ղենտիանոսի երկրորդի, և ՚ի վերջին աոի վա-
ղեաի, յիշատակ բարի թողեալ յեկեղեցւոջ
՚ի փառս քոյ։
Ա.յս ամ գեղեցիկ մրաբանի ըն գրելոցն ՚ի
ներբողեանս բարեացն յոծաբանէն, ՚ի նիւ-
սացոյն, և յեփրեմայ, հանդերձ աւանդու-
թեաք այլոց ՚ի մատենագրաց. և որ մեծն է՝
յայտնապես յիշէ ոծաբանն զվերջին աքան-
չելիս սքին, զյառնելն ՚ի մահճայ և զդնալն
յեկեղեցի յաւուր հոգեվարի. մինչև յայտ
առնել՝ թէ ձեռնադրութեն և արար. քան-
զի ասէ. * Ա.յնուհետև զընթացան կատա-
րեալ, և զհաւատոն պահել, ցանկայ լու-
ծանիլ, և պատկացն ՚ի վեր կայ ժամանակ։
Ա.ւ ոչ զայն լուեաւ (ըստ մոլեսեսի), եթէ եւ
՚ի լեառն, և վախճանեաց, այլ թէ վախճա-
նեաց և ելաւ ոտ (յերկինս)։ Քրաշագոր-
ծէ ինչ մի և ասոնօր՝ քան զյառաջասացելս
ոչ փոքր։ Օ ի այն ինչ մեռեալ գոլով գոց-
ցես, և անշունչ, և զկենայ զառաւելն լքեալ,
քաջահնչօղ եղանի ՚ի վերջինս ՚ի բանիցն.
ոմն զի զայդ ըստ բարեպաշտուեն ասացուածոց
ունէր եամոն յաստեացս. և ձեռնադրութիք պա-
տեալ զմտերիմն իւր՝ զձեռն և զհօգին տա-
ցէ նմ. զի մի լինի ՚ի բեմէն պակասել աշա-
կերտաց երջոց և պաշտօնակցաց ՚ի քահանայ-
ութե .... Ա.յնուհետև անկեալ դնդր այրն՝

ընչելով զշունչ յետին, խնդրեաալն ՚ի վերին պարաւորուէ, յոր ՚ի բազմաց հետէ վերակ-
ներ .... և՝ ՚ի ձեռս քո աւանդեմ զհոգի իմ, ՚ի վախճանի ասելով որոց տանկին զնա հրեշ-
տակաց, ոչ վաղագոյն հաներ զոգին, եթէ ոչ նախ զմերձակայն խորհրդաւորել, (կամ
կատարողապետեալ, այր օրհնեալ և՝ ըստ խրատուք հաստատեալ), և լաւագոյնս զնա ներ-
գործեալ այցելութիքն ..... և այնպէս գերեզմանի հարցն աւանդի, յաւելեալ ՚ի քահանայի քննչապետն, ՚ի քարոզս (բա-
նին՝) մեծ ձայնն, և յիմ ունկն հնչեցող. և վկայ ՚ի վկայս։ Այս արդ՝ այժմ նա յերկինս
է, անդ և աս զվճռ մեր՝ ոպ ինձ թուի, մատու-
ցանելով զպատարագս, և վճռ ժողովրդեանն աղօթելով. զի ոչ իսկ եթող զմեզ՝ իսպառ
թողեալ լքեալ։ Այլ ես կիսամեռս դրիպոր
և կիսակտուր՝ ՚ի մեծէ անտի խզեալ ամո-
լակէ ... ցարդ և աս ազդեցութիք խրատիմ
՚ինձանէ, և ՚ի զգաստութեն յորդորիմ գիշե-
րային տեսլեամբք, եթէ երբէք ՚ի կարևո-
րացն արտաքս անկանիմ։

Ա՚ն պատուական նշխարացն ՚ըզին չի՛ք ինչ յետ
թաղմանն յիշատակութիւն փոխադրութե՛ ոչ
առ նախնիս և ոչ առ յետինս. բայց ասէ,
թէ ՚ի հռոմ կայցէ գլուխ և աջ ՚ըզին և կողն.
և մանն ինչ յոսկերաց ՚ի բրուգ քաղքի փլան-
դրացւոց ՚ի հին եկեղեցին շինել յանուն նո՛
՚ի ժա դարու։ Նմին դարու յաւուրս ա-
լեքսի կոմնենոսի կայսեր յունաց սկսաւ առ
նա երկրորդումն տանի սրբոյն բարսղի յերես-
նե-

ներորդ աւուր յունվարի՝ զոյգ ընդ գրիգորի ածաբանի և յովհաննու ոսկեբերանի. զի ՚ի լինել վիճմանց առ տգետս և առ գիտունս, թէ ո՞ւմեր իցէ յերից աստի վէպացդ, և ՚ի մեծացուցանել ըստ քմաց զոմն քան զոմն ՚ի սքեցս, ետես ասեն ՚ի տեսլեան յովհաննէս մեարապօլիտ եւխայիտայ զերեսին նոր վարդապետքս՝ ուրոյն ուրոյն և միանգամայն, որք ասէին. * Ա՛ե՛ք մի եմք, ոմն տեսանես, առ այ. և չի՛ք ինչ հկեկուԹի՛ և կռիւ ՚ի միջի մերում. այլ իւրաքանչիւր յիւրում ժամանակի ածային հոգւով շարժեալ՝ շարագրեցաք զառ ՚ի փրկուԹի՛ մարդկան զվէպուին. և զոր ընկալաք յայ՝ զայն մատակարարեցաք. և առաջինն և երկրորդ ՚ի մեզ չի՛ք. եԹէ զմին ասիցես, երկուքն առընԹեր կան... ամին իրի և ՚ի մի օր վերածեա զմեզ ՚ի հանդես տօնի, և այնպէս յայտնի կացո, Թէ մե՛ք մի եմք այ։ Օ՛ այս ամ ընարձակ աւանդեն ժամագիրք յունաց։

Կան և ՚ի յայսմաւուրս հայոց զանազան աւանդուԹի՛ք ածանցեալք ՚ի յունաց՝ մանաւանդ ՚ի քանից եղադիոսի՝ վ՚ս մեծին բարսղի. զորս մարԹ է տեսանել անդ՝ որոց կամք իցեն. այլ առաւել հանդիսացեալ է այն, որ յընարձակ գրուէ եղադիոսի ըստ ձառընտրաց առեալ, ասի՝ Թէ երևեալ նմա աւետնաՀր ածածինն՝ ասաց. ասա, խնայեա. կի՛ գրեա գրեա, խնայեա խնայեա. զի էր սքեն բարսեղ անդադար ՚ի գրուԹի՛ն՝ գոլով մերձ ՚ի ծերուն և խօԹագին լերդացաւ։ Ոսկ գիրք

նը ամբարեալը ի գանձ եկեղեցւոյ՝ յայտնի են ամենեցուն։

Ոչ առանց հիման և այն աւանդութիւն, թէ ուրախութիւնն՝ որ լինի ի տարեգլուխն կաղանդ կոչեցեալ, առաւել հանդիսացաւ ի ձեռն սբոյն բարսղի, ուչ միայն վասն լինելոյ յայն օր փոխման նը հայրապետին՝ յորում և տօնեն իսկ զնա յոյնք, ոնգ և մեք մատ յօրն յայն՝ ի շաբաթու պահոց յայտնութիւնէ, այլև վասն կարգելոյ սբոյն բարսղի տօն ուրախութիւնէ վասն ազատելոյ եկեղեցւոյ ի հալածանաց յուլիանոսի՝ յորժամ սքանչելեօք նը ճճաճնի ի ձեռն սբոյն մերկեւիոսի սատակեցաւ ուրացօղ կայսրն ի պարսս։

Օ այս ոչ միայն յայտմաւուրք գրեն, այլև ձառընտիրք Հոխագոյն իբրև ի պատմուչէն եղադիոսի. զոր և ի ստոյգ օրինակաց նոքուն առեալ՝ այսպէս համառօտեմ սբոյն յովհան դամասկացի ի գիրսն յաղագս պատկերաց. ճառ. ա. տօմ ի վերջն. * Ասակ թէ՝ ուչ նորինչ է գիւտ պատկերաց (ասէ), այլ՝ վաղնջուց, և նը և պանծալի հարց ծանօթագոյն և աւրհնակոն, լուր։ Գրեալ է ի վարս եբանելոյն բարսղի՝ յեղադիոսէ ի նորուն աշակերտէ և ի յաջորդէ քննյապետուէ նը, թէ ուրպէս եկաց սբոյն առաջի պատկերի տիրուհւոյն, յորում նկարեալ կայր և ձև մերկուռիոսի քաջայաղթ վկայի. և կայր խնդրելով զյուլիանոսի անաճ և ուրացօղ բռնաւորին զբարձումն. և ի պատկերէ անտի ուսաւ զայս յայտնուէ. քանզի տեսանէր առ

խուն

խուն մի աներևոյթ լեալ զվկայն , և յետ
ոչ բազմաց , զի ուներ զգեղարդն արեամբ
ներկեալ ։

Արդ ոմն դամասկացին ՝ի պետս առաջնիկայ
նպատակին իւրոյ զնոր պատկերին ևեթ քա-
ղէ յեղափիոսէ , նոյնպէս և այլ օրինակա-
գիրք եղափիոսի յայլ հանգամանս պատմու-
ցանեն պարապեալ՝ յիշեն զտաճար և զտեսիլ
ահագնին՝ առանց՝ի մէջ բերելոյ զպատկերն ,
զոր տան զօրութիւն իմանալ . ըստ նմին և յայս-
մասուրքն ինչ ինչ ՝ի պարագայից զանց առ-
նէ , և ինչ ինչ այլուստ յաւելու . և է սուր-
բական պատմութին ըստ օրինակիս ըստ այսմիկ ։
՝Ի գնալ յուլիանոսի ՝ի պատերազմ ընդեմ
պարսից՝ յորժամ անցանէր ընդ կեսարիա , ելին
ընդ առաջ նմ քաղաքացիքն . և սքեն բարսեղ՝ որ
ըստ ոմանց էր յայնժամ եպս , այլ ըստ ստուգա-
գոյն կարծեաց՝ քահանայ և օգնական եպսի
տեղւոյն եւսեբիոսի , մատոյց Թիւրին՝ որ էր
քեռին ուսուցանակից էր իւր յաթէնս , հաց՝ ե-
րիս նկանակս . (Թերևս առ՝իյիշեցուցանել
նմա զքհնայուն իւր , և զլինել պաշտօնեայ
Աչմարտին այ) . և նա կեղծաւորութիւն ընկա-
լեալ՝ հրամայեաց տալ փոխարէն երիս տըր-
ցակս խոտոյ . յայնժամ ասէ սքեն բարսեղ .
մեք՝ յորմէ ուտեմք , մատուցաք քեզ . և դու
յորմէ ուտես՝ ետուր մեզ ։ ՝Ընդ որ դաստու-
գեալ քննաւորին , որ և ունէր յատաջագոյն
Թշնամուն ըստ կեսարացիս վճռ կործանելոյ նոյ
պատկեր կուռց , սպառնացաւ ՝ի դարձի իւ-
րում՝ի սուր սուսերի մաշել զքաղաքն ։ Ա-
րև

րև մեկնեցաւ նա անտի, ժողովեաց սքէն քար-
սեղ գանձ ըստ՝ ի քաղաքացւոց. և պահեաց
՝ի գանձատան եկեղեցւոյ, զի՝ ի գառնալ
կայսեր Թերևս գանձուք զարձուսցեն զըս-
պառնալիսն նոր՝ ի քաղցրութիւն. միանգամայն
և յաղօթս և՝ ի պահս յորդորէր զժողովուրդն՝
եւ նոքօք յերկուս օրեակ լեառն (ըստ յունաց՝
տիտիմոս) մերձ կեսարու յեկեղեցի ամենա-
սրբուհւոյ Աստուածնին, և հոկեր մեծաւ պա-
տասանօք՝ անյուսացանել զբարկութիւն անօրէն
արքային:

Նա՝ ի գիշերի միում տեսանէ յանուրջս զգ-
բազմութիւն զօրաց երկնաւորաց, և՝ ի միջի նոց
զամենօրհնեալ Աստուածինն, որ ձայնեաց առ
սքէ վկայն մերկեւրիոս (ոմն՝ ի պատկերն ասդ
նոր), և ասէ. երթիջիր՝ ի պարսս, և սպան
զյուլիանոս զհայհոյիչ որդւոյն իմոյ. զնոյն
տեսիլ ետես և ոմն՝ ի զօրականէն՝ ի քանակն
արքունի. (զոր ոմանք ասեն լինել յօթիանոս
կեսար, և այլք լիբանոս սոփեստէս, կամ ոմն
՝ի մերձաւորաց յուլիանոսի): Նա զարթուց-
եալ սքէն քարսղի՝ ետես, զի ոչ երևեր սքէն
մերկեւրիոս յեկեղեցւոջ. իսկ՝ ի պատկերն
իւրում՝ որ անդ. կամ ըստ այլոց՝ իջեալ՝ ի քա-
ղաքն գնաց յեկեղեցի սքէն մերկեւրիոսի, և
ոչ եգիտ անդ զնշխարս և զգենս սքէ վկային.
և յետ պահու միոյ ետես՝ ի տեղւոջ իւրում
ներկեալ զինուք. և աւետիս ետ ժողովր-
դեանն վ՚ս սատակմանն յուլիանոսի:

Նա յետ սակաւ աւուրց դարձաւ՝ ի պարսից
զօրականն՝ որ ետես զնոյն տեսիլ, և ակա-
նատ-

նատես եղև եղեալսն. և պատմեաց այսպէս. մինչդեռ կայաք առ՝ ի մէջ խմբիցդ պատերազմացն, եւ՝ ի զօրաց մերոց երևեցաւ մի խարտեշամօրուս՝ ապիտակ երիվարաւ և զինուք, և եհար գեղարդեամբ զկողն յաւլիանոսի. և եւ՝ ի խոյմանէն արիւն բաղում. զոր առեալ հայհոյչին՝ ի ձեռս՝ ցանեաց յերկինս՝ ի վեր, և ասաց. յաղեցիր նա՛ զոլըեցի. ա՛ռ որդի մարիամայ՝ ի վէր ածուածեզ քո և զթագաւորուհիս իմ։

Եւ իբրև ստուգեցաւ և օրն նոյն լինել ընդ առեալեանն քարսղի, միաբան գոհացան զնա. յայնժամ կոչեաց սբն զտեսրս գանձուցն, զի յեռս առնուցուն զինչս իւրեանց. և նք ոչ կամեցան. և սբն քարսեղ զկէսն բաշխեաց աղքատաց յաւուրս տարեմտի, և ետ առնել ուրախութիւն մեծ, ասելով. շնորհաւոր տարի, և բարի կացանդ՝ ի վէր ձեր. և զկէսն ծախեաց՝ ի պէտս եկեղեցւոյ՝ տալով շինել անօթս եկեղեցւոյ՝ ի յիշատակ։

XXXX

կամք էրէն մեզ ընուլ զպատմական պակասուԹիւնդ, և
պրէլ զերևելի այրանչէլիս սէյն, որոց էր և ինքն ակա-
նատես կամ ականջալուր։

Արդ քննիչք շատացեալ աւուրքնուն՝ հաստատակօրէն ան-
փոյթ առնեն զերկրորդէն. և ունին նրատուն՝ հայե-
ալ յօրինակս նուրեանց, յորս չիք անուն հեղինակի.
միանգամայն և ոչ ի սկզբանէ օրինակագրաց՝ պէտս
պակասուԹեան և յաւելուածոյ՝ ի լոյս ընծայել՝ և զանազա-
նել։ Թուղ և զայսոսիկ սխալանս լինել և զանալն պատճառս
ասուԹիս բանից։ Մինչ կամիմք կոմբեփիզ աշխատասիրեալ ըն-
կալի՝ ի սատուգուն վերածել զայն գործ խաւսնակ՝ ուղիղ
մանկաբերեաց, Թէ ընդմէնջ ի գրչաց է այլափոխել. և
Թէ՝ հեղինակն ոչ պահէ զկարգ ժամանակաց. և Թէ՝
վն յարդելն չէ արժան մերժել և զյորեանն։ Ընդ հա-
կառակն՝ բայերակս բոլոնդեանն չանացաւ ի սուտ
հանել զայն, այլ ի գուր. զի առանց աւագնորպուԹե
ընտիր օրինակի չէ մարԹ ոչ ստուգել և ոչ ստել զկատա-
նակ օրինակս։ ԵԹէ ի ձեռին ունէին քննիչք զօրինակ
Հաւընտրաց մերոց՝ ոչ խոտորէին ծայրայեղ, այլ զմի-
չինն ընԹանային Հպհ. և կարձէին զբազում վիճմունս՝
մանաւանդ ի վերջ հեղինակի գործոյն, զոր կոմբեփիզ
վայրապար ընծայեաց ամիւնէզքիոսի. և բայերակս Ը
վայր Հպնեցաւ յուցանել՝ Թէ չէ նր, կամ այլոյ ուրուք
Ձմկակցի։

Ապա ունելով մեր ի ձեռին զլաւագոյն օրինակ յերկա
Հաւընտրաց մեր՝ Ը անուամբ եղադիոսի ի խորտերի
անդ, և հաւեմատելով Ը լատին օրինակն, յայտնի ե-
ւանեմք՝ զի հեղինակն լատինականն է Ը օրինակօղ բանից
եղադիոսի, ոչ և յանուանէ յիշէ զնա յընԹացս, բայց
հանդերձ նշանօք անհաւատարմուԹե և յաւելուածով
աւելորդ բանից. նակ մերս կամ է հարազատ բան եղա-
դիոսի, և կամ սակաւ վոխոխուԹե ներքոյ անկեալ. մինչ
զի մեծ Հաւընտիրն Ա, պահեալ է և գինչաւտակարան
հեղինակին՝ ի վախճան գլխոյ, որ վն սատակման յու-
լիանոսի. * Ես եղադիոս գրեցի զինչատակ աքանչելեաց
,, մեծ հայրապետին բարսղի, որում՝ ակնանատես և սպա-
,, տարող էի. որ և յետ փախելոյ յԱԹս երանելի քահա-
,, նայապետին՝ ես կալայ զանձուս եպիսկոպոսուԹե գԹուղԹ
,, այլ, և ողորմուԹե միածնին ներ ամենեսեան քեզ, և նե-

,, րս

,, ըսելուբ Հոգւոյն սըբ. որուամ ամ փառք և պատիւ յաւ
,, հետեան. ամէն ||:

Արդ որչափ տարբերի եղափոխան մեր՝ ի տուա ամին
ըզնոսա լատին օրինակին, ոչ կարծեմք թէ և մերս ե
զպէտս տարբերութեացն շատ՝ ի յունական օրինակէն՝ զոր
սկիզբ դամասկացին. զի Թէոդիտէ դամասկացին վկայէ,
թէ ինքն ընթեռնոյր՝ ի յունականն պատարագս պատ
կերի ածոծնի և մերկեռւոսի՝ որ չինք յայտնապէս՝ ի
մերումն կի՛ ի լատին օրինակի, բայց այսմ կրկին պատ
շաւ մարթ է տալ. նախ՝ զի դամասկացին ոչ ըս շարա
դրութե բերէ զբանն, այլ ըս խնասոց քարէալ. որ և
ըս խնասոց վտակի՝ ի մեր օրինակն. և երկրդ՝ զի մարթի
լինել, թէ յաւուրս պատկերամարտից օրինակք ինչ
եղափոխեալ եցեն՝ ի յունականն, և այնպէս
Թարգմանեալ՝ ի լատին և՝ ի հայ. ուր դամասկացին՝ ի
այսպէս օրինակաց հանեալ է զայն հատուած: Ո՛րպէս
և եցէ՝ վկայուն դամասկացւոյն անհետ առնէ զբազմա
պատիկ առարկուածս ամանց՝ ի քննչաց, որք ոչ կամէին
յանձն առնուլ ոչ զայնական անցս հրաշալիս, և ոչ
զայն՝ Թէ սբն բարսեղ առ յուլիանոսիւ եցէ օգնական
եւսեբեան կեսարիոյ. և Եթէ արժան եցէ յերկնդանէ զա
ւետ գուշակել, յայտ առնէ դամասկացին՝ Թէ՝ ի պատ
մութե եղափոխան կային այն ամ սքանչելիք, զորս մէք
ընթեռնումք այժմ՝ ի Հաւրնոխին մեր. Թող այլք ծրի
նախ ևւբեանց տեսցեն:

Ապա անաչառ իսկ ելով, Թէպետև քաջ գոան քննիչք՝
՝ի քաղել զկարս սբոյն բարսղի՝ ի ներբողականէն նր, և
՝ի Թղթոց նորին աբ հօրն, մանաւանդ բեննեդիկտեանք
՝ի հարկի գործոց բարսղի, և բոլանդեանք՝ ի քննութե
վարուց նր, բայց ունին և սակաւ մի մեղադրութե առ
ղի՝ վս չկամելոյ ընդունել ինչ արտաքոյ. ուր և ինքեանք
խոստովան լինին, Թէ ներբողականք ոչ ընծայեն մեզ
զկատարեալ վարս ոչ մեծին բարսղի, և ոչ այլոյ ու
րուք՝ ի սբոց: Ո՞ր Թողից զայն, զի՝ ի կարդ գովեստից
ինչ ինչ՝ ի վերացեալն ասացեալք՝ ենթադրեն զերևելի
երևելի գործ եղեալ՝ ի Թանձրացեալն. որ ածոցանն՝
յորժամ ասէ զբարսղէ՝ ի վերջաբանութե՝ եան իւրում.

* Թուի՝ն ինձ և այսոքիք գովել զվերակացուն, և որբք
,, զհայրն, և աղքատաք զաղքատասէրն, և օտարք զօտա

,, րա

,, բանէրն, և ելբայրք զեղբայրսեաերն, հիւանդասցէք
,, զբժիշկն, զոր և կամիս հիւանդուեն և բժշկուեն. ա-
,, ռողջացեալքն զպահպանիչն առողջութեե. առնեսքին
,, զը ամի ամ՝ եղեալն, զի շահեսցի զառնեսին կո՞ զյո-
,, լովպոյնս ||. ո՞չ ապաքէն յայտական բանս բովանդա-
կին ամ սքանչելի գործք սբոյն՝ առաւելքան զբրեալսն
յեղափիսակ և յայլոց:

Գիտեմ, զի դժուարութիք ըստ առաջ եղանեն ՚ի պատմա-
կան գրութենս, եթէ ՚ի պատճառս հանգամանաց հնու-
թե՝ զոր ջակիլ կամիմք ըստ մերումն կեսին վիճակի, և
եթէ ՚ի պատճառս մթութե բանից հեղինակաց. թող և
զախաղագրուն գրչաց և զպէսպիսուն օրինակաց. և մի
թէ ո՞չ հանդիպին նոյնպիսի գժուարութիք և յանորոշ
բանս ներբոսլականս. գուցէ և ևս առաւել. ընթա՛ռ
քննիչս, և տեսցես՝ թէ որչափ ըստիմութենս հանեն և
՚ի բանից ածաբանին և նիւսացոյն և եվրեմի. թողից
զայն՝ զի բազում ինչ տեսանեն յիշատակեալ ՚ի միոյն,
զորով միւսն զանց առնէ. (մինչև զարմանալ կրկոխաց
և ասել, թէ վիճարդ վկայսկիսկ նշանաւոր բան չկինչ
սա՝ կամ նա.) բազում՝ այն է՝ զի ո՞չ ըստ միմեանս կարեն
միաբանել, և ո՞չ զմին առանձին յանքոյթ նաւահան-
գիստ հանել. մինչ զի ՚ի զանազան կարծիս բերեալ և
քննչաց՝ այր զաբանիք եղանեն, և թողեալ զբրիչն՝ ընդ
միմեանս կռուին. և ՚ի ձգել զբանս նախնեաց յայտկոյս
և յայնկոյս՝ նք անչարժ մնան, և ինքեանք կան մնան ՚ի
ծուփս. է՛ զի և խզեն զկատարս գժուարութեց առ չկա-
րելոյ լուծանել զկնճիռն. վ՛ն զի առ երկոսքեր-
քրութե հասարձակին խօսել զոր ոչն գիտեն. ար է՛ որ
զբարեսել հասարն առանց ձեռնադրուե սարկաւագու
քահանայացել, զի ածաբանն ո՞չ կինչ զսարկաւագ զի-
նելն ներ. է՛ որ զածաբանն կարծէ ծնեալ կեսուե
հօրն՝ չարաչար խնամալով զուղիղ գրեալսն ՚ի նմանէ (ոչ
առացաք ՚ի ծան. վարուց ներ). և կայ և ս անհեթեթ
կարծիս խորդաւանին, և նատին դատաւորք թեզիև
սխալանաց այլոց, և քննիչ զքննիչ դատախեա առնէ:
Եւ որ մեծն է՝ ՚ի կամիլն ընարել զը քոյց կարծիս,
երբեմն և ՚ի հակառակս անկանին. ար բայերախոս բոլ
լանգեան սիրով ըստնի և հաստատէ, թէ ամենեցունց
ա՛ն կոչ այն ձառ՝ կորուսմ զրի, թէ սբն բարեպել վախ-

Ձա-

Ձանեալ ելէ յաւուր Թլփատուեանն. վե՛ր ի՛ դէպ պայմանաւ սովորութեանն յունաց և արեւմտեայց. ըստ որում աբեն բարսեղ մեռաւ՝ ի յունվարի ։. և սակայն լինքն իսկ վկայէ, թէ արեւելեայք ծննուանդն և մկրտութեին՝ ի միասին կատարէին յայնժամ. ՚ի՛ յունվարի 6. և զնաՀրէ յօր Թլփատուեանն անկանէր վախճան բարսղի. ապա ուրներ ասել, թէ ո՛չ է այն Ձառ ամփիլոքիոսի, այլ այլոյ ուրուման ՚ի յունաց յեռանց պատուճաստ՚ի վե՛ր քանից ամ՛ փիլոքիոսի. ոմն և բեռնեդիկտոեանք չառնուն յանձն՝ թէ ամփիլոքիոս ելեկ հեղինակ այնր Ձառի։

Ո՞ւր Թողից վճռակատարական դժուարութիս, յորս բազմօք տարժանին ամ՛ քննիչք. և սակայն ի՛ւրաքանչիւրն ՚ի՛ նա բայարձակ վՀռէ զիւր կարծիս՝ մերժելով զայլոցն. ՚ի՛ ծննուանդ բարսղի դնեն ամանք յամի 329, կամ 328. որով լինի վախճանեալ նոր յունաւեայ. և այլք յամի 317. որով լինի վախճանեալ նոր վաթանասեայ։ Սովորաբար վկրիպոր ածաբանն. ե՛ ամ ասեն կացեալ յաթոռն կոստանդնուպօլսոյ. բայց կան ամանք յառաջնոց՝ որք ժե՛ ասեն. դարձեալ սովորական կարծիք է՝ թէ բարսեղ եկաց յեպիսուե՛ ամս ե՛, կամ է՛, և սակայն կան՝ որք ժզ, կա՛ ժէ՛ գրեն, ոմն և ՚ի Հ. ընթեռնուամք. որով՛ք ուրիս լսանալ՝ թէ ըստ այլևայլ գրութեց ժամանակաց՝ լինի և յետևառաջութեի պատմութեց. այլ ո՛չ եթէ սուի խոպառ՝ որ լինչ եղիւն իրօք։ Եւ այս դժուարութեի ասանաւեայ երկարուե կա՛ կարՀուե ժամանակի (որում ոչ քաջ միտ դնեն քննիչք, կարծելով այլուստ զասդպն գիտել,) կայ յա՛մ պատմական անցս ջրրորդ դարուն. ոմն է տեսանել և ՚ի ծանօթութեիս պատմուե հայոց։

Յայսմիսի դժուարուե՛ ծագի և դնելն սոկրատայ (որում ոչ սակաւք հեաւեցան), թէ սբեն բարսեղ էր մեռլիմ սկսելն սակեբերանին, և թէ բարսեղ ձեռնադրեալ ՚ի սբեն մելիտոսէ անտիոքայ հայրապետէ։ Ընդունիմք, թէ սոկրատ չգիտեալ եղե զբարսեղ կեսարացի և բասիլիոսի խաւրտյուց, ոմն միաբան հաստատեն քննիչք, բայց տեսանեմք՝ զի ոչ ոք ՚ի քննչաց տայ զբաւական պատՃառ սերտ բարեկամութե, որ ՚ի մէջ սբեն բարսղի և սբեն մելիտոսի, ոմն յայտ է ՚ի թղթակցութեց և ՚ի գործոց նոյ։ Ջայսոսիկ օրինակի վե՛ւեթ

յուշ

յոյժ արարաք, զի մի ոք՝ որ զինոյ կամ զերկուց՝ ի կրկնակ
առնացս զբանս վերծանէ, կարծեցեալ խեղհաս լինել ամ-
ստուգութեանց. զի կան ինան և այլբիմ դիտեցեալք ծած-
կեալք և՝ ի քննչաց. մեզ շատ լեալ զոր միանգամ եդաք
վկայութեամբ այսր և այնր անձին՝ ի հին մատենագրաց։
Գիտեն քննիչք զանուն փաստատուի կամ փոստատուի, որ յն.
ջի՝ ի կարգս Թղթոց սբեղն բարսղի իբրև մի յեռասաց վե-
քուն հայոց. բայց թէ դիտէին՝ եթէ նա է փոստատ
բիւզանդացին, որ բուզանդ պատմիչ կոչի, չգիտեմ
զինչափան դատաստան առնէին զպատմուճէնն։ մեք զի-
տեմք, զի է չատախօս և երկարապատում, միանգա-
մայն և երազապատում. բայց ըզի է ժամանակակից մե-
ծին բարսղի, անդիտանամք՝ զինչ աստուգութեամբ զգրելոց
նր վասն բարսղի. զի՝ ի պատմելն զձեռնադրուն սբեղն
Նեոքսեաց ՚ի կեսարիա, ուն՚ այսպէս. տոմ. Ե. գլ.
4. * Ժողովեր առ ինքն մեծ եպիսկոպոսն եւսեբիոս
,, զբազմունն եպասացն սբոց ըստ առաքելական օրինացն,
,, զի ձեռնադրեսցեն զոքն ներսէս լինել եպասպետ
,, հայոց մեծաց. և եղեն մեծ պատնէշք. զի մինչդեռ
,, այն լինէր մեռաւ էին յեպիսկոպոսացն, էջ ալաւնի սպիտակ
,, ՚ի վեր սեղանոյն յանդիման քհնյուեն և ամ ժողով-
,, դեանն. և իբրև համուատ եւսեբիոս արքեպասպետն և
,, երիցունքն ըստնմա, և երիցսպետ մի ոք՝ որում ա-
,, նուն բարսխիսոս կոչէր, Թուեաւ ալաւնին ՚ի սեղա-
,, նոյն, և չանդեաւ ՚ի վեր նր. և յամեաց բազմ ժամս։
,, Իսկ իբրև եհաս ժամ, յորժամ կամեցան զներսէս
,, ձեռնադրել, վերացաւ ալաւնին ՚ի սբոյն բարսեղէ,
,, և նստաւ ՚ի վեր պլնոյն ներսեան ||։
Ուր երիցսպետ կոչումն բարսղի՝ պեղեցիկ միաբանի ըս-
տոյգ պատմուԹիւն, Թէ յայնժամ նա չէր եպս, բայց
պլնաւոր յերիցսունս իբրև գործակից եւսեբի եղեալ.
և ալաւնակերպ երևումն հոգւոյն սբոյ ՚ի վերն՝ ՚ի գէպ
պայ գրելոցն յեղափոսէ, Թէ նաև ՚ի ժամ մկրտուԹե-
նր, ոպ և ՚ի ձեռնադրուԹեն՝ եղեն նոյն պատնէշք ՚ի
վեր նր. զոր շփոԹեալ յայսմաւուրք հայոց ըստ առաջի-
կայ բանից բուզանդայ՝ համարին, Թէ միանգամայն ձե-
նադրեալ եցեն յեպասուն բարսեղ և ներսէս. այլ յայտ
է Թէ բարսեղ յետ մահուն եւսեբի ձեռնադրեցաւ ՚ի
սեղն նր ՚ի ձեռն պրեպորիոսի հօրն պրեպորի ծաղբանի։

Վ. ԱՐՏԱՍԱՐԴՈՑՆ

Պրիգորի Նիւսացւոյ։

Ի. Յ. յունվար. 10։ Լ. մարտ. 9։ Բուլլան. դեկտ. Ի Ը հատ. մարտի. ԷՂ. 4 = 10։ Պ. Ջոել. հունի. 14. Ի՞ Նոյեմբ. 22։

ՊԱՏՄՈՒԱԾՔ ԱՐՔԱՅՈՒԹԵԱՆ

Մեծին քարոզի՝ Պրիգոր Նիւսացի, կրտսեր քան զԲարսեղ, և երէց քան զԱստուածոս, եղև մի՛ ի լուսաւոր վէրապաց եկեղեցւոյ, սիւն հաւատոյ, և զօրեղ ախոյեան ընդդէմ հերձուածողաց, առաւելապէս ընդդէմ արիանոսաց և մակեդոնեանց և եւնոմեանց. քանիքեւն և գիտնաւոր, դեղեցկախօս և պերճաբան բանիւ և գրով. և աջակից եղբօր իւրոյ Մեծին Բարսեղի. մինչև ածաբանին կոչել զԲարսեղ մովսէս, և զԳրիգոր ահարոն. որպէս և առ նա ինքն գրելով զկնի փոխման եղբօրն՝ ասէ. զքեզ եթող երանելին այն զկնի իւր փոխան ամի, զի զնո՛ր առաքինութիւնս ի քեզ տեսանելով իբրև ի գեղեցիկ և ի պայծառ հայելւոջ՝ զնա ինքն համարեսցուք ընդ մեզ լինել։

Ի՛ մանկուէ սնաւ գրիգոր ի ձեռս սրբ ծնողաց իւրոց բասիլիոսի և եմելիայ, և ընդ հո-

դաբարձուԹիւն ՚ի Հարազատացն իւրոց՝ քարա-
ղիւ անդրանկի յեղբարս, և մակրինայ ան-
դրանկի ՚ի քոյրս, զարդացեալ յառաքինուԹիս
և յուսմունս։ Այլ յարքունս հասեալ՝ եմուտ
՚ի կարգ Ճի ըստ օրինացն, առեալ ՚ի կնուԹիւն
զպարկեշտ և զառաքինին ԹէոսԷվիա. որոյ
որպէս անուանն ՚ածպաշտուԹիւն Թարգմանի,
նոյնպէս և կեանքն էր սքանչելի. զոր ՚ածա-
ցանն անհամեմատ դովուԹիւք մեծացուցանէ՝
կոչելով վայելչուն եկեղեցւոյ, զարդ քա՛ի,
և մերումն դարուս օգտակար բազմօք։
Յետ այսորիկ ընտրեցաւ գրիգոր վ՚ս իւրոյ
սրբուԹեաւ և իմաստուԹեաւ ՚ի կարգ երիցուԹեան.
և լծակից նր՝ ոտ սարկաւագուԹիւն անարատ
առաւել քան զկուսանս և զայրս օգնական
էր առն իւրում. և երկոքեանն օրինակ բա-
րի ամենեցուն։ Իսկ իբրև փոխեցաւ յաս-
տեացս երանելին ԹէոսԷվիա, բռնադատե-
ցին զնր գրիգոր, և ձեռնադրեցին յեպիսկո-
պոսին քաղաքի, ուր առնէր զքահանայուԹիւն.
ՈՒ նէոկեսարիոյ առաջնին հայոց, որ և նիւ-
սա կոչի՝ որիշ ՚ի նէոկեսարիոյ կապադով-
կացւոց, իբր եւսեբեայ Ճիշդ հեռի ՚ի կե-
սարիայ քաղաքէ, և ՚ի սեբաստիոյ նոյնպես.
իսկ ՚ի սեբաստիա եղև զկնի եպիս՝ կրտսեր
եղբայր նր պետրոս. ոտ և մեծն բարսեղ ՚ի
կեսարիա, փոքր մի յառաջ կամ զկնի քան
զեպիսուԹիւնն գրիգորի։
Այլ ՚ի հալածել վաղեսի կայսեր զեպիսկոպոսունս
ուղղափառաց՝ Թէպէտև ոչ իշխեաց ձեռն
արկանել ՚ի բարսեղ, այլ արտասահման ա-
րար

ըար զեղբայր նորա զգրիգոր վ՚ը համարձակ յաղթահարելոյ ներ զարիանոսս . այլ՚ի վերջին ամի վաղեսի դարձաւ յաքսորանաց , և առաջնիկայ գտաւ փոխման մեծին բարսղի . զոր և կոչէ գրիգոր՝ հայր մեր և վեդպ , ոպ և զքոյր իւր մակրինա՝ վեդպուհի : Յետ այսորիկ գնաց ՚ի ժողովն անտիոքայ , ուր վճռեցաւ , զի ՚ի բէն մելիտոս և պաւլինոս կալցին զվիճակս իւրեանց ՚ի նմին քաղաքի . և որ կենդանի մնասցէ յետ վախճանի միւսոյն , նա լիցի ընդհանուր պատրիարգ վիճակին անտիոքայ :

՚Ի դառնալ իւրում անտի կամեցաւ գնալ ՚ի տես քեռն իւրոյ մակրինայ առանձնացեալոյ իբրև միանձնուհի ՚ի տան . և ՚ի մերձենալ իւրում իբրև աւուր միոյ ձանապարհաւ՝ տեսանէ յանուրջս , որպս ինքն պատմէ , ունել ՚ի ձեռին զնշխարս սբց , յորոց լոյս փայլատակէր իբրև ՚ի ցոլացմանէ հայելւոյ՝ յոր հարկանիցի արև , մինչև խտտղիլ աչաց ներ . և զայս ետես երիցս ՚ի նմին գիշերի : Ու ՚ի զարմացման եղեալ՝ ոչ գիտէր զնորհուրդ տեսլեանն . մինչև եկեալ իմացաւ և ետես զսրբուհին մակրինա հիւանդապետին . որ փութայր հասանել զկնի եղբօր իւրոյ բարսղի . ոպ և եղև իսկ . զի ՚ի նմին ամի փոխման ներ՝ մինչչև լցեալ էր տարւոյն , գնաց և մակրինա առ անձկալին իւր քոյր : Ընդ սմին մակրինայի խօսելով՝ հանդերձ խորհմաց ասացուածոյ ծովք նորա գրեաց նիւսացին զգիրս , որ յաղագս հոգւոյ :

Յետ այսորիկ գնաց՝ որ վիշապն ի՝ որ ժողովէ կոստանդնուպօլսոյ՝ գումարեալ առ մեծն Թէոդոսիւ յամի ՟ն 381. ընդէմ հոգեմարտից և եւնոմեանց, տարեալ ընդ իւր և զիկոս իւր՝ զոր գրեալ էր ընդէմ եւնոմիոսի. զոր և ընթերցաւ առաջի գրիգորի՝ եպիսկոպոսի՝ ինձ լսելոյ, ասէ հեղինակս։ Եւ յորժամ հասատատեաց՝ որ ժողովն զեպիսկոպոսն ի հայրապետուն Թէգրական քաղաքին, խօսեցաւ նիւսացին Ձառ ուրախակցութեան յատենի անդ. ոչ ինքն նշանակէ. Թէպէտև եպիսկոպոսն յետոյ հրաժարեցաւ։ Ապա՝ ի վախճանիլ սբոյն մելիտոսի անտիոքայ հայրապետի անդ՝ ի կոստանդինուպօլիս, խօսեցաւ արձանական Ձառ պանծալի՝ ի վե՛ր նո՛ր նիւսացին, և այլ ևս բազում իրօք սքանչելի ցուցաւ՝ ի մէջ հարց ժողովոյն։ Զարմ յետ երից ամաց և զարձանականն փղակիղայ Թագուհւոյ՝ տիկնոջն Թէոդոսի, և մօր արկադեայ և անտիոսի. զի էր հռետոր կատարեալ. մինչև ազդել նմա եպիսկոպոսին ընտանի սիրով՝ մի՛ շատ պարապիլ՝ ի գիրս արտաքին հռետորաց։ Եւ զի մեծ էր անուն գրիգորի նիւսացւոյ՝ իբր հաւասար բարսղի և եպիսկոպոսի, նաեմա նալ արդեօք երևէր առ նուաւս և եպիսկոպոսն կեսարու եզադիոս յաջորդն բարսղի. մինչ զի ոչ զեւսեբիոս եպիսկոպոսն շարժեցին երբեմն բանսարկուք ընդէմ բարսղի, նոյնպէս և զեղադիոս ընդդէմ նիւսացւոյն. և իբրև զայրացաւ քսուի չարաչեզուս արանց, հարկ համարեցաւ նիւսացին երթալ խոնարհուբ

յոտս

յոտս նը , և բժշկել զմիտս նը . ոմն յերկար պատմէ ՚ի Թուղթն առ փլաբիանոս ։ Լուդ Թէպետև առ ժամն ոչինչ օգտեաց , այլ զկնի եղադիոս ինքնին ՚ի վէր հասեալ՝ Թէ օտարացաց սերմանացանուԹինն է պատճառ ամ չարեաց , յետս եկաց ՚ի սնոտի կասկածանաց իւրոց , և ձանձրացեր զգրիգոր ոչինչ ընդհատ ՚ի վշտին իւրմէ բարսղէ և յաճախանէ . ոմն և իբրև հաւասար նը պատուհով կիշէ ՚ի վարս սքեմն բարսղի ։

Երբեցաւ սքեն գրիգոր նիւսացի և ՚ի կողմանս հայոց՝ ըստ տարածուԹենէ մասին վիճակի իւրոյ և յայլ բազում տեղիս , յորմէ զօգուտն եկեղեցեաց տնտեսելով . Թուղ զի ուր ուրեք դժուարին էր հանդիպէր , զնա յորդորէին ենթսունք հնարս գտանել բարեկարգուԹենէ . և նա ամէ ՚ի գլուխ տանէր զամ ։ Ոմանց և յեղեմ , և երբեցաւ ՚ի տնօրինակոն տեղիս նովին հոգւով՝ որով արժան է տեսանել զայնպիսի՝ որ ուխտատեղիս . մինչև ասել նմ, Թէ ՚ի սիրտ ածասէր ուխտաւորին միան միշտ բեԹղեհեմ, լեառն ձիԹենեաց, golgotha , և յարուԹենէ ։

Այս այսպէս ոմն զարեգակն փայլեալ ՚ի մէջ եկեղեցւոյ երանելին գրիգոր զկնի եղբօր իւրոյ բարսղի՝ զբազումս լուսաւորեաց . և հասեալ ՚ի վայելուչ ծերուԹին՝ հանգեաւ խաղաղուԹ յանմահական կեանն՝ յամի ՀՆ իբր 396 . ՚ի հասակի իբրու եօԹանասուն ամայ , Թողեալ զբազմապատիկ Ճառս և մատեանս եկեղեցականս և իմաստասիրականս .

յորոց զոչ սակաւս արար ՚ի խնդրոյ եղբօր իւրոյ պետրոսի եպիսկոպոսութեան. իսկ ըզմեկնուիչ երգոց երգոյն սողոմոնի արար վերնաքաղաքեալ զպալատական գուսանս և վարձակս ՚ինոճագելոյ զայն որպես երգ ծնական, յայտ արարեալ՝ թէ այն է հոգեղէն նոճագ հոգւոյն սիրոյ՝ խորհրդով լի, ՚ի նշանակ երկնաւոր սիրոյ անախտ փեսային և անարատ հարսին. ոյոյ յիշէ և սքն գրիգոր նարեկացի ՚ի մեկնութենէ իւրում։

ՎԱՐՔ ՍԲՐՈՑՆ

Աեղբեստրոսի հռոմայ հայրապետի։

Ի. Հ. յունվար. 2։ Լ. դեկտ. 31։ Գործ աեղբեսար. ՚ի Ք հաա. աեռնհոդ։ Խորեն։ Սոկրատ. հյ։ Նաստաա գրապետ։ Ա՛եսափը. առ սուրբն աե։ Բարոնիոս. և այլք ՚ի հին և ՚ի նոր Տաբենաց գրոց։ (1)

ՈՒՍՈՒՈՒՐՈՒՅՆ ԱՐԻ-

մտեայց, և ժամանակակից՝ եր լուսաւորչին մերոյ՝ սքն Աեղբեստրոս հռոմայ հայրապետ, հովիւ քաջ և բազմարդիւն՝ երկիցս տօնախմբի ՚ի մեզ. այլ սեպհական տեղին է այս մի.

միջոց շաբաթու պահոց յայտնուէ. ըստ որում վախճան նը համարի լինել՝ ի վերջ տարւոյն, և կատարի տօն նը ըստ հռովմայեցւոց՝ ի դեկտեմբերի 31. որ և՝ ի յայսմաւուրս յունաց և հայոց դնի՝ ի սկիզբն տարւոյն՝ ի յունվարի 2. միով աւուրբ զկնի տօնի մեծին բարսղի. իսկ տօնացոյցն մեր վայելչապէս կարգեալ է՝ ի միւսմ աւուր ըստ բարսեղեանս. թէպէտ զերկրորդումն տօնին անպատճառ քանի մի աւուրբք զկնի՝ ի միջոցս ապայից՝ հանդերձ յիշատակաւ դարձին կոստանդիանոսի. զոր ուրոյն տօնեմք ըստ հեղինեայ զկնի սենտեկոստէի։

Դրդ կամեցեալ աստանօր բուռն հարկանել զվարուց սէյն սեղբեստրոսի տիեզերաքարոզ՝ որ հայրապետի՝ առաջի առնեմք զայն ըստ հին և միաբան աւանդութեանէ հռովմայեցւոց, յունաց և հայոց, ոչինչ հայեցեալ՝ ի զանազանեալ կարծիս յետնոց՝ որք յայլ հնութենէ ձեռնարկեն այլազգադոյնս ձառել. զի զայս ունիմք հետազօտել՝ ի կարդի ծանօթութեց։ Դա ունի հին և հաստարակ աւանդութիւնն այսպէս։

Սեղբեստրոս՝ ըստ յունաց սիլվէստրոս, որ՝ ի բարբառ լատինացւոց սիլվէստրէ ասի, և Թարգմանի անտառային, նոյն և եւսեբիոս մականուանեալ յունարէն՝ այն իսկ է բարեպաշտ, էր ազգաւ իտալացի, և ծննդեամբ հռովմայեցի, որդի հռուփինոսի և յուստայ բարետոհմիկ և հաւատացեալ ծնողաց։ Դա՝ ի մինալ նը որք՝ ի հօրէն՝ այրիացեալ մայրն

սնոյց զսեղբեստրոս ՚ի բարի վարս և ՚ի քրիս-
տոնէական ուսմունս ըստ դաստիարակութե ա-
ռաքինի երիցուն կիւրինոսի կամ կարինոսի,
որ յետոյ նահատակեցաւ վասն ՚ի քն հաւատոց:
Զարգացեալ սեղբեստրոսի՝ կարգեցաւ ՚ի
պաշտօն եկեղեցւոյ անարատ վարուք. եղև
և յոյժ աղքատասէր և հիւրասէր, ընդու-
նելով զօտարս և զպանդուխտս՝ որք գային
յուխտ գերեզմանի սրբոց առաքելոցն պետրո-
սի և պօղոսի. ըստ որս հիւրընկալաւ և զտի-
մոթէոս ոմն անտիոքացի (կարծեցեալ յո-
մանց՝ անտիոքայ հայրապետ), այր լի հա-
ւատով և աներկիւղ ՚ի քարոզութի աւետա-
րանին, որ եկեալ էր յուխտ առաքելոց և ՚ի
պատուիրել զնչխարս վկայից. և ՚ի նահատա-
կել զնա տարկուինոսի պերպենննայ եպար-
քոսին հռոմայ՝ վասն դարձուցանելոյ զքա-
ղաքումն ՚ի կռապաշտից, գողացաւ ՚ի գիշերի
զպատուական մարմին նոր սեղբեստրոս. և
տարեալ ՚ի տուն իւր՝ ազդ արար մարկեղի-
նոսի հայրապետի քաղաքին. և նորա հրա-
մանաւ եւս ամփոփել ՚ի պարտիզն Թեոդո-
րայ բարեպաշտ տիկնոջ՝ մերձ ՚ի հանգստա-
րան սրբոյն պօղոսի ՚ի ձանապարհին ոստեայ:
Այլ ՚ի խնդիր առնել եպարքոսին՝ Թէ առ
ո՞ւմ ապաստաներ տիմոթէոս, ըմբռնեցաւ սեղ-
բեստրոս, և ածաւ յատեան. ասէ ցնա տար-
կուինոս. զինաւոր իշխես դու ասպնջական լի-
նել քրիստոնէից օտարաց. արդ գիտեմ եա՝
զի քեզմ ինչք կան առ քեզ. և եթէ ոչ տա-
ցես զինչս պղծոյն տիմոթէի, լատնամին օրի-
նա-

նակի կոչիցես ։ Պետրոս ետ սեղբեստրոս . փո-
խանակ զի պիղծ անուանեցեր զնա վկայն
քոյ , և կարծեցեր զնա ագահել լինչս նորա
ըստ քումդ արծաթասիրութեանդ , կատարեսցի ՚ի
քեզ բան աւետարանին . անմիտ , յայսմ գի-
շերի զոգիդ ՚ի քէն ՚ի բաց պահանջեսցեն ։
Սրտմտեաւ դատաւորին՝ հրաման ետ ՚ի ժա-
մուն արկանել զնա ՚ի բանտ , և զոտս նորա
պնդել ՚ի կոձեղս . զի առ վաղիւն դատեսցի
զնա հրապարակաւ ։ Եւ ահա ՚ի ժամ ընթ-
րեաց ոսկր մի ՚ի փշոց ձկանն կուժեալ ՚ի
փողս բռնաւորին՝ հեղձամահ արար զնա . և
սեղբեստրոս ազատեցաւ ՚ի բանտէն ։

Եւ ընդ հուր տուաւ յոյն սեղբեստրոսի՝ փրկա-
կան բանիւ ածել զբազումս յանհաւատից ՚ի
հաւատս . վասն մարկեղինոս հայրապետին ,
կամ յաջորդ նորա մարկեղոս՝ ձեռնադրեաց
զսեղբեստրոս ՚ի քահնայուն . որ և յամի սքան-
չելի երևեաւ՝ բազում իրօք նպաստ մատու-
ցանէր եկեղեցւոյ , և էր ակնածելի յաչս մե-
ծի և փոքու , հրէից և հեթանոսաց . և յաղ-
թահարէր զդնաւտեան հերձուածողս . որոց
զչարեալ ըստ նա՝ հնարէին աղարտել զանուն
նէր , ոտն և զքահանայապետին , բամբասե-
լով զնա իբրև մատնիչս հաւատոյ , ոտն թէ
տուեալ լոյծ նոյ ՚ի ձեռս հեթանոսաց զգիրս
սքս . այլ չարախօսութիւնք նոյ ՚ի դերև ելին՝
որպէս շամանդաղք հալածեալք յերեսաց
արևու ։

Եւ յետ բազում հանդիսից առաքինութեանց՝
զկնի սակաւամեայ աթոռակալութեանն մար-
կե-

կեղոսի և եւսեբիոսի և մելտիադեսի կամ մեղքիադես պապին՝ ընտրեցաւ սքին սեղբեստրոս եւսեբիոս յաթոռ նը առաքելոյն պետրոսի յամի ին 314. և այնուհետև ևս քան զևս փայլեաց լուսաւոր վիպութիք, և լուսաւորեաց զբազումս բանիւ և գրով՝ հանդերձ նշանօք և զօրութիք, զոր առնէր ին ի ձեռն նը. որ և հրաման առեալ ի տեսլեան ի սքէն պետրոսէ առաքելոյ՝ անկեալ արար ի հռովմայ զմահաճոտ վիշապ մի ահագին, որում զոհէին բազումք. և սովին յաւելաւ ժողովուրդ բազում ի ին:

Ո այնու ժամանակաւ զօրացեալ էր մեծն կոստանդիանոս ինքնակալ հռովմայեցւոց, և տեսլեամբ հրաշալի նշանի խաչին յօդս՝ ծանուցեալ զքս, և զիւորձ առեալ զօրութիե նըյ խաչին քով. զի այնու նշանաւ յաղթեաց բռնակալաց, և հաստատեցաւ ի թիւրութիե խրոմ. ոչ պատմեցաք ի վարս նը. այլ ըստ գրելոյ մեր անդանօր բանիւ խորհենացւոյն, որում ձայնակցին և հռովմայեցւոցն աւանդութիք, գրգռեալ նորահաւատ արքային ի հեթանոս կնոջէ իւրմէ՝ յարոյց ոչ զնախորդս իւր՝ հալածանս ի վր քրիստոնէից. մինչև փախստեայ անկանիլ և սքէյ հայրապետին սեղբեստրոսի ի լեառն՝ որ կոչիւր սեբրապտիոն կամ սորակտե, որ այժմ յանուն նը վերաձայնի լեառն սքէն սեղբեստրոսի. ուր և կայ մատուռն նորա ի փապարս տուսկուլեայ:

Նա ին եհար զթագաւորն ելեփանդական բո-

բորոտուԹիւն . որում ոչինչ օգտեցին բժիշկք և կախարդք հռովմայեցւոց . մինչև առաքել կոստանդիանոսի պատգամաւորս առ վաղեմի բարեկամն իւր տրդատ արքայ հայոց մեծաց՝ առաքել նմա մոգս յՀռոմէն պարսից ։ Ո՛ պա խրատ ետուն քուրմք ըստ հրապուրանաց դիւաց՝ ի կիր արկանել զայն գժոխային դեղ , զոր յիշէ պլինիոս՝ ի խոսեն ղեկեփանդական ախտէ (գիրք . իէ . գլ . ւ .) բանիւքս այսոքիւք . * Ո՛գիպտոսի սեպհական էր այս ախտ չար . և յորժամ՝ ի վէր Թագրաց հասանէր , աղէտք սգալից պատէր զժողովրդեամբ՝ վն ղի՝ ի բաղանիս մարդկային արեամբ բաղեխառնէին աւազանք՝ առ՝ ի դեղ դարմանոյ այնր ախտի ։ ՈՒ իբրև ընդ այնմ օրինակի առնել հրաման ելանէր առ կոստանդիանոսիւ , ժողովեցին սանդիտաց մանկտի բազում՝ յափշտակելով՝ ի գրկաց մարցն , զեղուլ զնո՛ յաւազան բաղանեաց ։ Ո՛յլ լուծեալ ինքնակալին զձայն կոծոյ և աշխարանաց՝ ասէ . լաւ է ինձ մեռանիլ՝ քան արեամբ անմեղաց բժշկիլ , և՝ ի սուգ նատուցանել զծնօղս նոցա . և ետ արձակել զխրաքանչիւր յիւր տեղի ։

Ո՛ գիշերին յայնմիկ երևեցան Թագրին նոր առաքելն պետրոս և պօղոս , և ասեն . քո՞ մեր՝ որ զօրացոյց զքեզ խաչիւ իւրով ընդդէմ Թշնամեաց , նա առաքեաց զմեզ ցուցանել զողորմուԹի՛ իւր առ քեզ վն գԹալոյ քո՝ ի մատաղ մանկունս . արդ առաքեա՛ կոչեա՛ զտեսուչն հռովմայ զսեղբեստրոս . և նա եկեալ

կեալ Յիսուսի ընդ քեզ բանս փրկուածն, և բժշկեսցէ զքեզ յախտից հոգւոյ և մարմնոյ։ Եւ զարթուցեալ արքայի՝ ետ գտանել ի ձեռն խնդրակաց զսեղբեստրոս, և բերել առ ինքն. և իբրև եկն, պատմեաց նմա զտեսիլն. և հարցանէր երդմամբ, եթէ պետրոս և պօղոս աստուածք իցեն։ Նա հայրապետն. ոչ ասէ, այլ՝ մարդիկ սրբեալք Քրիստոսէ են, ծառայք Յի բարձրելոյն, որք պատմեցին զնածգիտութիւն և զարդարութիւն. քարոզք և առաքեալք և լուսաւորիչք են. որոց տարածեալ զաւետարանն փրկութիւն ընծայեցին՝ ի քաղաքի աստ յայսմիկ վկայեցին և մեռան վասն անուանն Յի հոգւոյ ամենակալի, և որդւոյ նր միածնի, և հոգւոյն սրբոյ՝ որ ի նոցունց յէութենէ։

Նա ի խնդրել Թէրին տեսանել զնմանութիւն ինչ պատկերաց պետրոսի և պօղոսի՝ եհան ասէն սեղբեստրոս ի ծոցոյ իւրմէ պատկերս փոքունս զոսկեզ առաքելոցն. զոր առեալ և տես արքայ, և ուրախ եղև յոյժ. ասէ. արդարև սոցա նմանութիւք երևեցան ինձ ի տեսլեան, և ի ձեռաց քոց հրամայեցին ընդունել ինձ զառաջնորդութիւն հոգւոյ և մարմնոյ. ահա ասեմ կամ առաջի քո հայր։

Յայնժամ ասէ ցսր հայրապետն. արդ տուր հրաման, զի փակեսցին մեհեանք, և զոհք կռոց և պաշտամունք դիւաց խափանեսցին. և քարոզեսցի քո ասծ յիսմ Թէրուածն քուս. և ի վէր այսր ամի աղօթք և պահք պնդուն լեզին որպէս նկինուհեացւոցն. և առա սրբես-

ցիս

ցիս սրբութիւնն աւազանին՝ հանդերձ բազմութիւնք : Այս արար Թիգրն զամ հաւատով և յօժարութիւն . ապա ի միաշաբաթոջ աւուրն գայ ի մկրտութիւնն . և ելեալ ի ջրոյն անարատ մարմնով և հոգւով՝ օծանէր սբ իւղիւն , և սպիտակազգեստ լինէր . և զամենեցունն լեզուս շարժէր յօրհնութիւն տէն աստ . ընդ նմին մկրտեցան ի սքնն սեղբեստրոսէ և ի պաշտօնէից նր և այլ բազմութիւնք ի մեծամեծաց և ի փոքունց՝ ի քաղաքէ անտի հռոմայեցւոց :

Յետ այսորիկ մատոյց սբ հայրապետն զանարիւն պատարագն , և հաղորդեցոյց զթագաւորն և զամ լուսաւորեալն սարսափելի և փրկական խորհրդոյն , և օրհնեաց զամենեսին . և եղև ուրախութիւն մեծ : Այնուհետև եռային սիրտք հաւատացելոց հաւանեցուցանել զկոստանդիանոս , զի որք միանձն ի հեթանոսութենէ , ելցեն ի հռոմայեցի , և անկցին ընդ պետս տուգանօք : Ոսկ սքնն սեղբեստրոս աղդ առնէր արքայի , մի զոք խոշտանգանօք ածել ի քրիստոնէութիւն , այլ հոգևոր վէպութիւնք և սիրովն քով . զի մի ի հարկէ կամ առ ակն եկեսցեն ի հաւատս , այլ ի կամաց . և այնպէս մեծանայր անուն տէն ի հռոմ և յամ սահմանս նր . և օր քան զօր բազմանային հաւատացեալք և զարդարեին եկեղեցիք . շինեցան և քիմ նորանոր տաճարք և վկայարանք :

Պարէ ոսկեբերան (ի ճառն ք. ընդդէմ հրէից) , թէ կոստանդիանոս նուիրեաց զապստամբու-

թուԹի հրէից պետսկես իրօք յաւուրան յայնոսիկ : Այս քանզի ոմն ծանուցաք բանիւ եւ սեբեայ ի վարս կոստանդիանոսի , նա եղև պատճառ հաւատալոյ նաև մեր նէ հեղինեայ ի քէ , նմին իրի չէ ինչ անկարծելի և այն՝ զոր այլք գրեն , Թէ հրեայք հնարեցան շըրջել զվիտս դշխոյին ի քէ , ասելով՝ Թէ լաւ է Թողուլ զկուռս , այլ ոչ պաշտել զխաչեալեան . և վասն եղև հանդիսական վիճաբանուԹի ի հռովմ առաջի կոստանդիանոսի և հեղինեայ՝ ընդ գլխաւորս քրիստոնէից և հրէից . և սքէն սեղբեստրոս քանիւ ետն և զօրուԹիք յամօԹ արար զԹշնամիս խաչին քէի . մինչև հաստատուԹիք հաւատալ և դշխոյին և մկրտիլ , և լինել ջերմագոյն յաճպաշտուե քան զորդի իւր . այր վն եղև կարծել ոմանց՝ Թէ նա յառաջնմէ իսկ հաւատացեալ էր : Այս ամ այցելուԹիւն ետ առ հռովմայեցիս լուծել արքային մերոյ տրդատայ՝ որ բազմօք յառաջ էր լուսաւորել ի ձեռն սքէն գրիգորի , հաւ ընդ իւր զնոք լուսաւորիչն մեր , և եկն յոգջոյն կոստանդիանոսի և սքէն սեղբեստրոսի :

Ետ այսր ետի մեծն կոստանդիանոս կամեցեալ զարքունիս փոխադրել ի բիւզանդիա , զոր նորոգ իմն յօրինել՝ նոր հռովմ կոչեաց , և ժողովուրդն կոստանդինուպոլիս անուանեցաց , բազում երևելի սպասուք և շարժուն և անշարժ օժտուԹիք մեծարեաց զսքէն սեղբեստրոս հայրապետն հնոյն հռովմայ . և այնպէս ուրչափ անշքացաւ այն քաղաք ակն տիեզերաց կոչեցեալ՝ ընդ մարմնաւորին հետ

զնե-

զՀետէ, նոյնչափ և ըստ Հոգևորին ևս քան զևս Ճոխացաւ և պայծառացաւ, և եղև տիրապետ ակն տիեզերաց։ Այս ՚ի սկզբան սեղբեստրոս զառաքելական իշխանութիւն ՚ի կիր արկեալ Համարձակութիւն՝ բազմօրինակ ձեռնտուլինելոր ամ եկեղեցեաց քրիստոնէից՝ ամ արժանութիւն Հսկող Հոգւոյն։

Յառաջին ամս քՀնյապետութեն իւրոյ ետ առնել ժողով եպիսկոպոսաց արևմտից յաբեղատ քՀքի գաղղիացւոց՝ առաքելով վոխանորդս ՚ի դիմաց իւրոց, և մաքրեաց զեկեղեցի յաղանդոյ դոնատեանց. նոյնպես և ՚ի Հռոմ արար զանազան ժողովս վ՚ը բարեկարգութիւն եկեղեցւոյ։ Ասկ յերկոստասան ներորդ ամի Հայրապետութեն սքնյն սեղբեստրոսի՝ գումարեցաւ ձեռնարկութիւն նորա և աջակցութիւն ՚ածասեր թՀքրին կոստանդիանոսի՝ առաջին և մեծ տիեզերական ՚ը ժողովն նիկիոյ. ուր էին և փոխանորդք սեղբեստրոսի՝ գահապետք սիւնՀոդոսին. և յայս միտ գրէ Ճառընտիրն մեր, թէ սքնյն սեղբեստրոս * եղև գլուխ յՀը եպասցն, որ ժողովեցան ՚ի նիկիա յառաջին սիւնՀոդոսին ‖։ Այս էին Հրեշտակք նորա՝ երիցունք Հռոմայ թեկենտ և թեկտոր (որ և վիճկէնցիուս և վիդՀօռիուս), ըստ մեծին ովսիոսի եպսին կորդուբայ ՚ի սպանիոյ։ Այս իբրև կատարեցաւ ժողովն նիկիական, ուր Հերքեցաւ աղանդն արիոսի, և Հաստատեցաւ օր զատկի միօրինակ կատարել յամ եկեղեցիս, Հանդերձ այլ ևս քանի կանոնօք բարեկար-

կարգուեցե , ՚ի գալ ժողովական նամակաց ՚ի վիմաց սբց հայրապետաց ժողովոյն առ սբն սեղբեստրոս՝ արար և նա առանձին ժողով մեծ ՚ի հռովմ յերկերիւր ուեթսուն և չորս եպսաց արևմտից . և հաստատեաց զզատմանս նիկիականս ։

Նազում և այլ սքանչելի գործովք փայլեալ յԱի ՚ոբ հայրապետն , և հասեալ ՚ի բարւոք ծերուեին՝ հանգեաւ խաղաղութ ՚ի քն յամի ՟ռն 335 . ՚ի վերջին աւուր դեկտեմբերի , կացեալ յաթոռ սբյն պետրոսի ամս ի՛ը . և թաղեցաւ ՚ի դամբարանն պրիսկիղեայ ՚ի Ճանապարհն սալարեայ ։

Կրի ՚ի հռովմէական ժամագիրս վ՚ս սբյն սեղբեստրոսի , թէ * բազմապատիկ վճիռս արար եկեղեցւոյ ՚ով օգտակարս . յորս են և սոքին . զի յեպսկ և՚ե թ մեռանն օրհնեացի . զի քահանայն մեռնաւ օծցի զծայր գագաթան սկրտելոյն . զի սարկաւագունք ՚ի կիր արկանիցեն յեկեղեցւոջ զնափորտ փոքր , և բազպանս յահեակ բաշկի . և զի կտաւեղէն սպասուք և՚ե թ խորհուրդ սեղանոյն կատարեսցի ։ Կահմանեաց ժամանակս ամենեցուն՝ որոց ընդունին զկարգս , վարել զիւրաքանչիւր պաշտօն յեկեղեցւոջ՝ մինչև և լեալ ինչ ՚ի վերագոյն աշտիճան կարգի . . . Պահեալ զանուն աւուրն շաբաթու և կիւրակէի՝ զայլ աւուրս եօթնեակին հրամայեաց կոչել որոշ անուանմբք զկնի միաշաբաթի (՚ի երկուշաբաթի , երեքշաբաթի և) , որպս և յառաջնմէ սկսեալ էր կոչել յեկեղեցւոջ ։

ըստ որում յիշատակէ տեառտուղիանոս ։ Եւ յայտ է թէ զայս սուղորութիւն հաստատեաց ՚ի սեղբեստրոս առ ՚ի խափանել զՀեթանոսական սուղորութիւն . զի հռովմայեցիք ըստ անուանց եօթն մոլորակաց ունէ դից՝ կոչէին զառաւօտ եօթնեակին . զմիաշաբաթին՝ օր առեգական . զերկուշաբաթին օր լուսնի ևն . և այս սուղորութիւն բարձաւ յեկեղեցական գրեանց նոյ յայնմհետէ . բայց ՚ի ռամկականն լեզուն մնաց և առաջինն , պահելով միայն զանուն կիրակէի և շաբաթու ։

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

Ա Ն Օ Թ Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն Ք

(1) Ի ՚ի դժուարին խնդրոց եկեղեցական պատմութեց՝ ՚ի սկզբանէ և այսր անկեալ ըստ հակառակուբք դեմ ընդդէմ վիճողաց , է գլխաւոր հանդէս վարուց սբոյն սեղբեստրոսի . հանդէս ասեմ, ըստ որում գործ երևելի եղեալ ՚ի ձեռն նր , յր միրտուէ կոստանդիանոսի Թագաւորի . զոր եթէ ՚ի բաց հանցես ըստ ոմանց , բառնին և այլ հանգամանք վարուց սեղբեստրոսի բազում մնասամբ ։ Այլ թէ արժան իցէ բառնալ կամ ոչ , յերկուց կողմանց կան անհրաժեշտ պատճառք . զոր և մեզ հարկ է փոքր ՚ի շատէ հետաքննել ։

Ձինն ամ գժուարուբէ է բան եւսեբի կեսարացւոյ , որ ՚ի վարս կոստանդիանոսի յետ պատմելոյ զառաջինն դարձ նր տեսլեամբ նշանի սբոյ խաչին յօդս՝ ոչինչ որոշակի ՚ի վր բերէ զեղանակէ տիրապես հաւատալոյ նր ՚ի քն , Թող Թէ զմկրտուԹէն . այլ յայնմ հետէ խօսի զնմանէ իբրև զհաւատացեալ Թագեր , մինչև զամ բան յանկաւսր կատարեալ քրիստոնէի մկրտելոյ՝ պատմել զնմանէ . զոր օրինակ է առաւելապէս՝ նստիլն նր ՚ի մէջ եպսոց ՚ի սբ ժողովն նիկիոյ , առնել նաւակատիս տաճարի շինելոյ յիւրմէ յեղեմ բազմուբք եպսոց , և ն ։ Եւ սակայն

յայսմ ամի վէր՝ Ի պատմել անդ զվախճանն նր՝ ցուցա-
նէ, թէ Ի վերջին հիւանդութեանն նորում մերժեալ եցէ.
և զի մերին են ձիւք բանիցն, սուրբ գրեալսն Ի նմանէ
բաւ առ բաւ Ի յոյնսն արկեն. (գլխ. ե. գլ. 61.)

* Լինի նմա զառաջինն ապաշխարել ինչ մարմնով. և առնու
„ խօթութեն Ի վերայ հասանէ. վէց գնաց Ի տաճարումն
„ ջերմ ջուց քալաքին նորոյ (ջ կոստանդնուպօլսոյ.
կճ՝ Ի քալաքէ նորմէ գնաց Ի ջերմաջուրս, թերևս Ի
պրուսա բնութեանն. ուր պահանջէ յայնմիկ բանն. զի
առէ.) և անտի ածաւ Ի քալաքն՝ որ յանուն մօր նո-
„ րոյ կոչէր (այն է հեղինուպօլիս Ի բիւթանիա). և
„ անդ Ի տաճարի վայրէ դեպերեալ՝ աղօթս և պաղա-
„ տանս վերատուքեաց այր: Ապա Ի միտ առեալ՝ եթէ
„ հասեալ է կենացն վախճան, գնալոյ ժամ հասուրեցաւ
„ ժամանեալ ինքեան՝ առ Ի քաւելոյ զյանցուածս ո-
„ վանդակ կենացն, հաւատացեալ մաքրել յանձնէ՝ զոր
„ ինչ մարդկօրէն յանցուցեալ էր, բանից անձառից զօ-
„ րութէ, և վրկական բանիւ լուծացման: Եւ զայս
„ խորհուրդ եղեալ Ի մոմն՝ ծուխն խոնարհեալ Ի գե-
„ տին՝ թողութեն խնդրէր յայր, Ի վկայարանի անդ խոս-
„ տովան լինելով. անդ և զառաջինն՝ աղօթիւք ձեռ-
„ նադրութեն արժանացաւ:
„ Եւ վախեալ անոմն՝ պայ յարուճարձանս նիկոմիդեայ,
„ և անդ առ ինքն հոչեալ զեպատուն՝ զայս օրինակ խօ-
„ սէր ընդ նմա: (գլ. 62.) Ասյս էր ժամանակն ակնկա-
„ լեալ, որում Ի վաղուց հետէ ծարաւէր, և աղօթս
„ առնէի՝ հանդիպել վրկութեն որ յաց. ժամ է և մեզ
„ ընութել զանմահարար կնիքն. ժամ է հաղորդ լինել
„ կնքոյն վրկութեն. խորհեալ էր Ի մտի Ի հասանս յորպա-
„ նան պետոյ երբեմն զայս առնել, ուրանօր և վրկիչն
„ մեր յօրինակ մեր զլուծացուն ընկալեալ յիշատակի.
„ այլ ած՝ որ զօրատակարապետն Ճանաչէ, առատանօր զե-
„ նոյն մեզ արժանի վարկանի: Եւ արդ մի այլ այսու-
„ հետև երկբայութեն ինչ լինիցի. զի թէ միւսանգամ
„ կեալ մեզ՝ կենաց և մահու դատաւորն կամիցի, և
„ այնպէս խառնել զնս յայսմհետ ընդ ժողովրդեանն,
„ և աղօթից ամ եկեղեցւոյ կցորդ զնս առնել, խոս-
„ տանամ զոյ վայելչականն վարս կենաց:
„ Արդ նա զայս ասէր. նախ որք կատարօղքն էին օրի-

նաց

,, նաց, լսին ի նմա զածմանն կարգս, և անճառից հա-
,, լորդ արարչին՝ որ ինչ միանգամ հարկաւորքն էին :
,, Եւ ահա միանակ ի դարուց անտի ինքնակալաց կոս-
,, տանդիանոս ի վկայարանս քո՛ վերածնեալ կատա-
,, րեցաւ. և ածելոյն կնքոյն արժանի եղեալ՝ զոճար-
,, թացաւ հոգւով, և վերանորոգեցաւ, և լուսով լցաւ
,, ածմանով, ցնծացեալ յանձն իւր վասն գերապանծ
,, բարձրութե՛ն հաւատոյ, և սակուցեալ զարմացմամբ
,, մեծաւ ըստ ածմանն զօրութենն : Եւ իւրև լսան՝ որ ինչ
,, պէտք էին, զպայծառ և զքրիստոնէական գործս լուսա-
,, փայլս (ցմ սակոտակս) զանձամբ արկանէր, ոչ ևս կա-
,, մեցեալ մերձենալ ի ծիրանիս :
,, (գլ. 63.) Յետ այսորիկ համբարձեալ վճանն՝ գո-
,, հացողականն վերատաքէր ցայ սակօթս. և վկնի այնո-
,, րիկ ի վեր բերէր՝ ասելով. այժմ ատոյգ բանիւ երա-
,, նելի զանձն իմ գիտեմ, այժմ անմահական կենաց
,, արժանաւոր լինել, այժմ ածմանն կցորդ լինել լու-
,, ոյ հաւատացի. այլ և եղուկս և թշուառականս ա-
,, կեր վնաս լինել՝ զաւ ի յայսպիսեաց բարեաց վրկել ||:
Ապա նկարագրէ վճախճանն և գխոստաւոր թաղումն :
Ապաքէն այս բանք կեսարացւոյն եւսեբի ըստ առաջին
և հաստարակ տեսուէ՝ ամ առաջ ցուցանեն, թէ կոս-
տանդիանոս չև էր վկրտեալ, և անըմկնապէս յառաջ
քան զմահն վկրտեցաւ ի նիկոմիդիա. և այսպէս իմա-
ցան և բացատրեցին վճիտս եւսեբիոսի երեքին համա-
ռօտիչք բանից նո՛ր՝ թէոդորետոս, սոլոմենոս, և սոկ-
րատ ըստ հաստարակ օրինակաց. ի նոյն միտս երևի խօսել
ամբրոսիոս յարձանականն թէոդոսի. ոմն և ժողովն ա-
րևմտեայ առ կոստանդեաւ. իսկ հերոնիմոս և նախդորոս
ենթադրեալ զայս կարծիս՝ հեաւեցուցանեն և զայսո-
նիկ բամբասանս ի վե՛ր ածսաեր և սբ. Թէքլին, թէ ու-
րեմն յեւսեբեայ նիկոմիդացւոյ վկրտեալ՝ որ էր դրօ-
շակակիր արիանոսից, յարիոսական կողմն վիտեցաւ :
Եւ յայսպիսի զօրաւոր վկայս յեցեալ և արդի քննչաց՝
պնդեցին, թէ ուրեմն սուտ է աւանդութի՛ն վկրտեալ
զոյց կոստանդիանոսի ի սէն սեղբեսարոսէ ի հռովմ,
հանդերձ հեաւանօքն :
Զայսոսիկ ծանուցեալ՝ ինամք պարտական ծանուցա-
նել և զայն անտչառ, թէ կամ անլուծանելի ինայ այս

ինձիս ցկատարած ՝ել, և կիմ խաբին հետևօղք եւսեբեայ յայսմ մասին : Նախ՝ զի առաւել են վկայք մերոցն քան զեւսեբիոս, զոր ամ քննիչք պիտեն և խոստովանին գոլ կասկածելի յերկս անդ՝ ուր խօսի զնեստորեայ և ուղղափառաց • զի ինքն միշտ երկդիմի խօսեցաւ յայս նիւթ, և կուսակից երևեցաւ արիանոսաց : Չի ահա հուովմ՛ի սկզբանէ և այսր ունի զժողովական գործս սեղբեստրոսի, և զդատակարգութիւնն հայրապետաց իւրոց ըստ ընտիր օրինակին դամասոսի, և վայել բազում յիշատակագիրս, յորս առ հասարակ գրի, թէ աբեն սեղբեստրոս վկրտեաց զկոստանդիանոս ՛ի հռովմ : Ջնոյն և ամ քահանայապետք յամ ժամանակս նշանակեցին ՛ի խօսել զկոստանդիանոսէ : Եւ որ մեծն է, զնոյն հաստատէ պանգատանօք զրոսիոս հեթանոս՝ ոչինչ հետի ձմկաւ : Եւ յոյնք՝ որք ՛ի ձեռին ունէին զգիրս եւսեբի և այլոց հելլենակաց իւրեանց, առաւել ՛ի հռովմայեցւոցն աւանդուն հաստատեալ կացին յամ դարս : Որ որ կամի, տեսցէ ՛ի ք հաւ• սէնհոդ • յամի տն 324 • զգործս ժողովոյն հռովմայ, և զհամառօտ վարս սեղբեստրոսի ՛ի քհնյապետական գրոց • և զվկայութիւն պէլասիոսի պապին, և ադրիանոսի ա • ևն : որպէս և զվկայութիւնս յոյն մաւենապրաց, թէոփանեսի, զոնարայ, կեդրենոսի, նիկեփորոսի ևն, որք ստայօղ հաստարին և գործ թշնամւոյ զնախապրեալ բանս ՛ի գիրս եւսեբեայ :

Երկիւղ՝ վասն որ է ապացոյց անժխտելի՝ վկայութիւն խորենացւոյն զոյգ ըստ ագաթանգեղոսի, թէ երազ էն այն բանք եւսեբեայ • զի թողեալ զթուղթն դաշանց՝ յորում մեկն գրի մկրտիլն կոստանդիանոսի ՛ի սեղբեստրոսէ, և զրքին ՛ի բորոտուէ, որ թողից՝ զի զնոյնա պարզ և մեկն աւանդէ խորենացին, որ էր ձմկաւից թէոդորետոսի, սոկրատայ և սոզոմենոսի • և վկայ կոչէ զագաթանգեղոս՝ որ էր ձմկաւից եւսեբեայ և կոստանդիանոսի, և երթեալ ևս էր ըստ սրդատայ ՛ի հռովմ, և տեսեալ զծածպաշտութեն կոստանդիանոսի, և լուեալ և ևս զառեալ հրեշտակաց՝ որք սպասաւորէին նմա : Խորենացւոյն վկայութիւն է մեծագոյր • զի պիտէր՝ զինչ գրեաց կիմ ոչ՝ եւսեբիոս • պիտէր՝ զինչ խօսէին առ լ-

րև

զև յոյնք և հռովմայեցիք. գիտեր և զազգային անցս
անվրէպ յաւուրց տրդատայ և այսր. և՝ ի վեր այսր ամի՝
քացարձակ պատմելն ձեր առանց ընդ բանս ինչ ածելոյ՝
վկիրտուէ կոստանդիանոսի՝ ի սեղբեսարոսէ, յայտ առ-
նէ՝ թե եւսեբեան բանն հակառակ կարծեցեալ՝ կամ
ն կեղծ, և կամ ջն հկռկ: Եւ թէ արդեաւ լինի այս, ա-
սացուք:

Երդ՝ եւսեբիոս ինքնին վկայէ՝ ի գերան յալագս ե-
րայական տեղեաց, թէ գոյր սովորութի հաւատացելոց
ուչ միայն մկրտիլ՝ ի յորդանան, այլև յետ մկրտել գոլոյ
երթալ ըստանալ զանձինս՝ ի յորդանան ելբև՝ ի տեղի
ուխտի. զնոյն գրեն և այլք, թէ եպտուն անգամ
լուացեալ լինէին անգ: Արդ քանզի զայս փափաք ջեր-
մեռանդութե ունէր և կոստանդիանոս, կասկեցաւ ար-
դեօք, զի նովին ժամ լուացեն զինքն՝ ի վերջին հի-
անդութե լուրամ եպտուն հանդերձ խորհրդական ա-
ղօթիւք, մատակարարելով և զայլ խորհուրդս՝ որ՝ ի
պէտս մերձեցելոց՝ ի մահ. և յայս ակնարկէ մ թին նկա-
րագրութի եւսեբի, եթէ չկցեն զնա՝ կամ զբանս ն՝ և
և ս մ թացուցել արհանոսք, զի համարիցի կոստանդիա-
նոս՝ ի հաւատս նց մեռեալ: Բայց՝ ի զուր. զի հազիւ ա-
քանի մ ևեթ անձինս զամս քանի մ տարածեցաւ այն
կարծիք. ուր ամ տիեզերիք յամ ւարս՝ սկսեալ յաւուրց
անտի գոլոյ կոստանդիանոսի տակաւին յարևմուտս,
գիտէին՝ թէ յառաջնմէ մկրտեալ էր նա՝ ի հռովմ հան-
դերձ մարբն և բազմութե աւագանւոյն հռովմայեցւոց:
Ապա էրդ՝՝ ի դնիլ եւսեբեան կարծեաց՝ բազում անտե-
ղութիք հետևին, զորս ըստ մասին՝ ի զուր ջանան ջնել
քննիչք, և ըստ մասին անջրեւլի խոտորվանին. ոպ է տե-
սանել յերկարաձգատում յոյզս խնդրոյ, զոր արարին
արք անուանիք ընդէմ նրեր: Տե՛ս զընարձակ քննուե
նատալեայ աղեքսանդրի՝ որ պնդէ զկոչումն եւսեբեայ,
և զպզտու բանս սևերինոսի բինիասի՝ և կողմն աւան-
դութե հռովմայեցւոց: Այլ ես զմի զայս յիշեցուցից,
զոր ոչ գտանեմ աւ այլ մեկն ասացեալ: Ապաքէն ամ
հնագիտք գիտեն, թէ գոյր սովորութի աւ ոմանս յա-
ռաջնոց յամեցուցանել զմկրտուեն ցկատարեալ չափ
հասակի՝ պէսպէս պատճառանօք, յորոց մի էր և կա-
րիլն մկրտիլ՝ ի յորդանան. բայց և զայն գիտեն, թէ

այս սովորութիւն էր ի մէջ զաւակաց քրիստոնէից եւեթ, և ոչ բնաւ ի մէջ այնոցիկ՝ որք գաւառային ի հեթանոսութէ. պատճառն է յայտնի, զի սոքա արդէն չափաց հասք էին. և ըստ գառնալն ի քէն՝ եթէ ոչ խնդրէին միլիոն, այլ ձգէին տարուայէ ի տարի, յայտ է թէ և ոչ ի կարգ երախայից մտանէին. այլ հեթանոս կատարեալ համարել լինէին, որպէս և էին իսկ. զի զինչ օգուտ՝ եթէ այլազգի ոք յաւուր յայտնի կամիցի քրիստոնեայ լինել, բայց ոչ մկրտիլ, եթէ ոչ՝ երբ և կամեսցի և ուր և կամիցի. զի ցորչափ յայս վիճակի կայ, է հեթանոս. և ո՞ կարէ ասել, թէ այսպիսի էր բարեպաշտ արքայն կոստանդիանոս մինչև ցաւուրս վախճանի իւրոյ. զի զայդ ստէ բուլանդակ կեանք նր և վարք պրեէ յեւսեբեայ, և ամ գործք ժողովին նիկիոյ, և անբաւ պրեանք հարց:

Եւ գարձեալ՝ գարձ կոստանդիանոսի ոչ եղև յանկեան ուրեք առանձին, այլ հրապարակաւ. և ոչ եթէ լինքն միայն գարձաւ, այլև աւագանի զրան նր մեծաւ մասամբ, և պարզապէս՝ հեթանոս հռովմայեցիք եղեն քրիստոնեայք, և անուծ թագաւորութիւն եղև ծագապաշտ. և գիարդ լինէր այս, եթէ ոչ էր մկրտեալ թէրն զայդ ի ժողովրդեան իւրում ոյժ ի վերս արդատ ի հայոստատ նեայց:

Զսոյն հաստատէ և Ճանաչուածն հռովմայեցւոց և ամ ազգաց, թէ սքն սեղբեստրոս եղև լուսաւորիչ թագաւորութեն հռովմայեցւոց. և յայտնի է յամ արտաքին և յեկեղեցական մատենադրաց, թէ մինչև ցսեղբեստրոս՝ ի հռովմ և յամ ն (ին ամոպէ էր ծոպէ՝ ի լո.) սակաւաւորք էին քրիստոնեայք, և բազմապոյն հեթանոսք. իսկ առ նովաւ ծաղկեցաւ և ծաւալեցաւ քրիստոնէութեն ի հռովմ և ի ամ տիեզերս. յայտ է թէ՝ զի դարձաւ և մկրտեցաւ լինքնակալն հռովմայ, որ տէրէր բազում մասանց ՅՆ:

Ա՛ռ ապացոյց և ի հակառակէն, զի որք ժխտեն զայս ոչնչ մեծահանդէս գործ եղեալ ի ձեռն սքոյն սեղբեստրոսի, ոչ գտանեն՝ թէ ի՞նչ և ուստի հռչակեալ է յամ եկեղեցիս անուն սքոյ հայրապետիս. զի ի կապել ի նմանէ զայս պատակ պարծանաց, հարկին ի տուա հանել զբազմանդակ վարս նր՝ որ կախեալ է առաւել

զգարձ

ղդարձմանէ կոստանդիանոսի։ Զի՞նչ ապա՝ այսչափ
ինչ գիտեմք ասեն, զի էր երևելի սբ հայրապետ, առ
որով եղև ժողովն նիկիոյ։ Եւ զի զգեմ կալաւ դոնա-
տեանց և արիանոսաց։ Եւ չէք տարակոյս՝ թէ զօրացու-
ցեալ էր զնախանձաւորութեն կոստանդիանոսի (ոչ՝ի
մրտիլ և՝ի լինել քրիստոնեայ, այլ՝) ի նպաստ քրիս-
տոնէական կրօնի։ Այսպէս անալի բանիւք խօսի մաս-
սինի նոր հեղինակ. և ոչ աւելի ինչ կարեն ասել՝ զյք
՝ի կարծիս նր էցեն. որոց չէ արժան տալ պէնի առ՝ի
մէնջ. չատ լեցի՝ զոր ասէ ընդդէմ մասսինեայ այլ ոմն
կարգակից նր՝ի միաբանութէ աղօթականից. * Հաւա-
,, նութէն՝ զոր ետ գելասիոս պապ՝ գրուածոց, յորս
,, պատմին գործք սբոյն սեղբեստրոսի, նոյնպէս և ադ-
,, բիանոս պապ, և բազմութէ յոյժ անուանի հեղինա-
,, կաց՝ եթէ յունաց և եթէ լատինացւոց (յաւէլ, և
,, հայոց, և ամ ազգաց առ հնրկ), և աւանդութիւնն
,, ակնածելի՝ որում զհետ երթայ եկեղեցի յաւուր պաշ-
,, տաման սորին սբոյ մինչև ցայսօր, բաւական ինձ թը-
,, ւին արժանահաւատ կացուցանել զայն, զոր սակաւք
,, ոմանք յարդեացս լչխեցին ժխտել համարձակուէ
,, իւրեանց ||։

Այլ կարևոր է գիտել, թէ ո՞ր այն էցեն գործք սեղ-
բեստրոսի յիշատակեալք՝ ի գելասիոսէ պապէն՝ որ ժա-
մանակակից գտանի խորենացւոյն մերոյ. զի այդ գործք
են՝ որք առաւել ըստուգանէնն զկրիտիաս՝ այլևայլ
խորհրդով ըզ ակամբ հայել յաւանդութես հռովմայեց-
ւոց։ Արդ ծանիր, զի որպս՝ ի մէզ՝ բաց՝ ի հարազատ
պատմութէ ագաթանգեղոսի կայ և թուղթ դաշանց,
որ՝ի վր նոյն հիման կառուցեալ տեսանի չափազանց
բանիւք, նոյնպէս և առ լատինս՝ բաց՝ ի հաստատիմն
յիշատակարանաց քահանայապետական գրոց և այլոց
մատենագրուէց հռովմայեցւոց, որք աներկբայ աւան-
դեն զմկրտիլն կոստանդիանոսի՝ ի սեղբեստրոսէ, կայ
և այլ մատեան ըստրձակ կառուցեալ՝ ի վր նոյն հիման
չափազանց բանիւք. յորում կարդի է՝ և հրովարտակ
կոստանդիանոսի վե՛ ձրից և պարգևաց տուէլոց՝ ի նմա-
նէ աթոռոյն հռովմայ, յարևնման ոճոյ դաշանց թղթոյն.
և ահա վե՛ այնր մատենի այսպէս խօսի ժողովն գե-լա-
սիոսի. * Գործք երանելւոյն սեղբեստրոսի՝ առաքե-

,, լական աշխուժն առաջնորդի, Թէպէտև անծանօթ
,, է անուն դրչին, այլ ծանեաք՝ ի բաղմից յուղղա-
,, փառաց վերծանին՝ ի քաղաքս հռոմի (իբրև մատեան
,, եկեղեցական և ընթերցուածք սրբական), և ի վա-
,, ղեմ գործածութեանց՝ բազում եկեղեցիք ի հետ երթան
,, նոցին ||:

Ուր կրկին իսկ փոխանակ ձեռնարկելոյ՝ Թէ ուրեմն այն-
չափ հանդիսացեալ էին այն անցք, որք եղեն առ սեղ-
բեստրոսիւ և առ կոստանդիանոսիւ, մինչև իշխել ո-
մանց՝ ի սկզբանէ անտի այնպիսի մեծամեծ գործովք
պատուհաս ընդրան, (ոյք մեք ասեմք ի դաշանց Թղթոյն,)
գուն գործեն խոպան առել զայն գործ՝ կարծելով ընդ
չինուածոյն և զհին տապալել. որում անմարթ է լի-
նել. զի հին՝ ոչ է՝ ի վեր աւազոյ, այլ՝ ի վեր վիմի
հաստատանոյ:

Եւ այնչափ առաւել զայրանան քննիչք, որչափ տես-
սեն յայն գործ զերս անակնուռնելիս. մանաւանդ զի՝ ի
բազում ձեռագիրս վերնագիրն ունի զանուն Եւսեբի
կեսարացւոյ. որում ոչ ոք կարէ տանել, ուր թանն է
ամենևին օտար յԵւսեբեայ. բայց մեք ոչինչ զարմա-
նամք. զի ահա և՝ ի մեզ կայ ընարձակ վարք սեղբեստրո-
սի և դարձ կոստանդիանոսի յանուն սոկրատայ՝ արտա-
քոյ սովորական օրինակաց նորուն: Եւ զի՞նչ պարտ է
ասել. ոչ սակ պատմուճին՝ որոյ վերնագիրն ինչ սխալ,
այլ այլուստ պարտ է խնդրել, Թէ անհիմն ինչ՝ եթէ
հիմնական. և զի ոչ ոք կարէ խախտել զհին պատմու-
Թիս, ապա հարկ է ասել՝ Թէ առ չգիտելոյ զանուն
հեղինակին (որպէս խոստովան լինի և գելասիոս,) ըն-
ծայեալ են գրիչք ումեմն յերևելի արանց եղելոց՝ ի
ժամանակս յայնոսիկ:

Բայց դու տէս ինձ զգեղեցիկ հանդէս կրիտիասց, որք
յայլևայլ ոգւոյ չարժեալ, էն որ համարին՝ Թէ՝ ի
հռովմայեցւոյ ումեմնէ ինչ յօգեալ այն գործք սեղբես-
տրոսի, զի կան՝ ի նմա մեծամեծ իրք վերս մեծութիւն փա-
ռաց և իշխանութիւն գահին հռոմայ. և էն՝ որ՝ ի յոյնէ
ումեմնէ յարմարեալ առնեն, զի կան և իրք պանծա-
լիք վերս հռոմայ, ըստ որում կոստանդիանոս որչափ մե-
ծացոյց զպատիւ աթոռոյն հռովմայ, նոյնչափ և մեծ
պատիւ արար տանն յուսնաց՝ փոխեալով զարքունիս իւր

՝ի

'ի բիւզանդիա, և նոր Հռովմ կոչէլով։ Ա՛ր որս ասելի է. զնոյն կրկ հակառակուէ և Թուղթ դաշանց յայդի մերում. զի հայեցեալ 'ի պատիճ փառաց սքնի սեղբես-տրոսի և 'ի տիեզերական իշխանութենն նր՝ կարծի գործ առն Հռովմայեցւոյ. այլ հայեցեալ 'ի մեծութենէ պատճէնն՝ որով ասի վերապատուհեալ սքը լուսաւորիչն մեր 'ի գահէն Հռովմայ, կարծի յարմարեալ 'ի հայկազնոյ։ Եւ զի՞նչ. ո՛չ ապաքէն երկաքանչիւր գաւառաւանն է սխալական. ո՛չ ապաքէն ստոյգ ևս է ասել, թէ որպէս մերս է եղեր միանգամայն գրեալ միաբանական ոգւով երկուց ազգաց, նոյնպէս և առաջինն միաբան կամաք կոստանդիանոսի և սեղբեստրոսի հրատարակել, եթէ ո՛չ ըստ ամենայնի և ոչնչով՝ որ գաւանի յայժմու օրինակս, գէթ ըստ գոյացութենէ իրացն։ Ապա թէ ո՛չ՝ սքանչելիք մեծ լին նէին, զի նոյն հոգի ազգեացն հայոց չինել զայնպիսի գիր գաշանց ընդ հռովմայեցիս, և հռովմայեցւոց չինել զայնպիսի գիր 'ի մէջ կոստանդիանոսի և սեղբեստրոսի։ Ջայսոսիկ 'ի կարճոյ և ընդհանրապէս նշանակեցաք, զի մի՛ ոք 'ի տգիտաց կարծեսցէ՝ թէ քննիչք գտեալ եցեն զեղս իրացս, կամ ստեալ եցեն զհին աւանդութիւն՝ որ զվարուց սեղբեստրոսի։ Բազում ինչ հաւաքեալ էր մեր 'ի բանից կրևխոսաց դէմընդդէմ խօսելեաց. բայց աւելորդ համարեցաք 'ի պէտս ազգին մերոյ. որ կայ ճնայ իրաւամբք յիւր աւանդութիւն՝ որոց միաձայն տեսանէ և զհնութենիս հռովմայեցւոց։

Ա. ԱԲԱՐ ՍԲՐՈՑՆ

Աբբայ Եփրեմի ասորւոյ ։

Ն. Յ. յունվար. 28 ։ Լ. դեկտ. 1 ։ Ա՛ստուծոյ. Ա. մահը = չէ ։ Լիմրեմ ՚է գործօս էր, և չինդնաւ պատուամ վարս, և ՚է կամէն ։ Այլ. նէստացի ՚ի ներքինաղ եփրեմ ։ Լիշարէոս ՚է վարս բարեաղէ ։ Ալ ՚է ասոր. աստ ասուհման սիմ. և էտոր ։ Սուղմ. Ճ. 13 ։ Ա՛ն պատր. և այլ ։ Լուլհանոր յովհաննէս. ՚է ա հապ. դեկտ. ԷՂ. 49 = 78 ։ [1]

Ե՛ՓՐԵՄ ՍՈՒՐՔ ՀԱՅՐՆ և վէպն տիեզերաց՝ այսպիսի պանծալի գովուքը նշանակի ՚ի սէր ոսկեբերանին. * Ա՛ՆՑՆ այն եփրեմ ասորին, զարթուցիչ թմբրեցեալոց, միխիթար տառապելոց, երիտասարդաց խրատ և հրահանգ, հայելի միայնակեցաց, առաջնորդ ապաշխարողաց, տէգ և նիզակ յաչս հերետիկոսաց, ասպնջական առաքինութեանց, և բնակարան և օթևան հոգւոյն սէր ։ Ոսկ նիւսացին՝ որ գրիգոր՝ որ ներքինական Ճառիւ գրեաց զպատմութիւն մեծին եփրեմի, ասէ, թէ նիւէթ վարուց և գովութեանց նորա այս են. * գործնականն և տեսականն, որոց հետևին առաքինութեանց հոյլք, հա-

հաւատաք , յոյս , սէր , առ ՅԾ քարեպաշտու-
թեն , մնոյծուածքի ՅԾայնի տառից , մաքրուն
հոգւով և մարմնով , հանապազորդեան բըղ-
խումն արտասուաց , առանձնակեցութեն , և
տեղւոջէ ՚ի տեղի փոխոխումն , փախուստ ՚ի
չարաց , անդադար վէշապութեն , աղօթք ան-
ձանձրոյթ , պահք և աքնուի անչափ , գետ-
նախշտութեն , և խստամբերութեն անհաս-
տալի գոգցես , կամաւոր աղքատութեն ան-
համեմատ խոնարհութեն , գորովագթութեն
գերմարդկային , և ՅԾայնի նախանձաւո-
րութեն ընդդէմ կատաղելոցն հակառակ
ՅԾպաշտուեն և կրօնի . և պարզաբար ՝ասի ,
որովք միանգամ մարդն կերպարանի ՚ի պատ-
կեր ՚ոյ . այսպիսեօք զարդարի հայրս մեր
գովութիք ‖ :

Ա.ԶԴ սքանչելին եմբեմ՝ խորին ասորի ասա-
ցեալ ՚ի մեզ , այն է ըՀ ասորւոց քարքառոյ՝
քուէ , և ըՀ արաբացւոյ խառն կիմ առն , ՅՐ
վերծանող կիմ ընթերցող , էր որդի ծնողաց
ասորւոց . հայր նորա ՚ի մծբնայ , և մայրն
յամդայ , այլ ինքն յերգեսիա ծնեալ , և ՚ի
մծբին մնեալ . ծնունդն եղև նախ քան զըս-
կիզբն և կիմ՚ի սկզբան թէրուէ մեծին կոս-
տանդիանոսի , և յերկաբեաց ՚ի կեանս մին-
չև ՚ի սկիզբն ՅՐուէ մեծին թէոդոսի :

Ա.ՀԵ թէ արդիսի ոք ունէը լինել՝ յայտնեաց
ՅԾ նախագուշակ տեսլեամբն , զոր ոմանք
հանգոյն յայամաւորաց ասեն երևեալ ծնո-
ղաց նը ՚ի տղայուե նը . իսկ այլք նմին իսկ
եփրեմի երևեալ ասեն , յայտ է թէ ՚ի պա-
տա-

տանեկուէ , առեալ ՚ի նիւսացւոյն՝ որ գրէ այսպէս . * Պատմի , Թէ ինքնին պատմեալ էր զանձնէ , Թէ այն ինչ ՚ի մատաղ հասակ մանկուԹեան ՚ի վեր եղև , խորհուրդ մի գաղտնի պատահեաց ինձ . քանզի Թուէր ինձ , եԹէ ծնաներ առ լեզուի իմում բարուբանակ որԹոյ պտղալից . և այնչափ ծաւալեր , մինչև ընուլ ջերեսս երկրի . և ամ Թռչունք երկնից գային , և ուտէին ՚ի պտղոյ նր . բայց բարուբանակն՝ որչափ և քաղէին Թռչունք ըզպտուղս նր , այնչափ առաւել ողկուզալից լինէր ‖ :

Եղև և այլ տեսիլ վե նր առ ոմն յանապատաւորաց ըստ պատմելոյ ամին . զոր և նիւսացին յառաջ բերէ օրինակ զայս . * Վ կայեաց և ոմն կորովաբիւր , եԹէ տեսի տեսիլ այսպիսի ՚ի վեր եփրեմի . բազմուԹիք հրեշտակաց իջեալ յերկնից՝ ունէին ՚ի ձեռս մատեան գրե՚ն ներքոյ և արտաքոյ . և ասէին ՚ցբ զուարԹունքն ընկեր ցընկեր . ոմ է կարօղ առնուլ զայս տուսարս . և ասէր ոմն զայս ոք , և ոմն զայն ոք յերևելի արանց ժամանակին . և եղև առ նա ձայն՝ որ ասէր . դոքա՝ զորս ասեքդ , են են սքք և պաշտօնեայք ամ , այլ զտուսարդ զայդ չկարեն առնուլ ՚ի ձեռս ... մինչև միաբանեցան ասել (ղոյգ ըստ երկնաւոր ձայնին) , ոչ ոք կարէ առնուլ զայդ մատեան , բայց միայն եփրեմ ասորին : Ա՚ս յայնժամ եսես , զի երկնաւոր հրեշտակքն ետուն զայն եփրեմի ‖ . կամ ըստ այլոց՝ հրեշտակն կարկ զտուսարն ՚ի բերանն եփրեմի . և

և նա եկուլ, և բղխեցին այնուհետև ի բե-
րանոյ նր գետոցին շնորհք հոգւոյն սրբոյ։
Ասէ օրինակ գարձի երանելւոյն ի ստահա-
կութէ ի լաւագոյն կեանս զգաստութե և
կրօնաւորութե՝ պատմի ինձանէ Ճոխագոյն
ի գիրս խոստովանութե և կշտամբուե ան-
ձին իւրոյ. զոր և պատմեաց առաւել պար-
զագոյնս առաջի եղբարց վ՚ օգտի նց օրինակ
գայս։ Ինչդեռ մանուկ էի ասէ՝ անհան-
գարտ բարուք, առաքեալ ի ծնողաց իմոց
ի սպասաւորութե արտաքոյ քան զքաղաքն՝
տեսի երինջ մի յղի մերձ ի ծնունդս, զի ա-
րածէր յանտառի. և զհետ եղեալ նր քա-
րաձգուք վարեցի ի ներքսակողմն. և այն-
չափ հարի զանասունն, և յայսկոյս յայնկոյս
ետու ընթանալ, մինչև անկաւ յերկիր կի-
սամահ, և ի գիշերի եղև կերակուր գազա-
նաց։ Ասէ ահր երինջոյն աղքատ հարցանէր
զիս, եթէ տեսի՞ր արդեօք ուրեք զնա. այլ
ես վոխանակ պինուոյ թշնամանեցի զնա չա-
րաչար բանիւք։

Ընդեին ի վեր աւուրք ամոյ միոյ, և գար-
ձեալ առաքեցայ ի գործ յարուճարձանս քա-
ղաքին. և իմ պեղերեալ ի բացի՝ ոչ կարա-
յի գառնալ ի տուն, զի երեկոյացեալ էր
ժամն, և հովիւք բռնատուդեցին զիս ագա-
նիլ առ նա յանտառի. և ահա ի մէջ գիշերի
դիմեալ գայլոց կի գազանաց վայրի ի գա-
գարս խաշանց՝ օգտեցին և վարատեցին ըզ-
հօտն։ Ւյս իբրև զարթեան հովիւքն, կա-
լան զիս, և ասեն. ո՞ արար զայդ ընաս, բայց
դու.

գու. զի բանս եդեալ ընդ գողոց՝ եւտուր դադանալ զխաչինս մեր. և ես երդուայ նոցա, թէ չիք իմ մեղ. այլ ոչ կամեցեալ նոքա հաւատալ բանից իմոց՝ կապեցին և ածին մատնեցին դատաւորի քաղաքին. և արկին զիս՝ի բանտ, ուր կային արք երկու արգելեալք,

մին ոմն մարդասպան, և միւսն ոմն շուն։

Այլ եղև յետ կալոյ իմոյ ընդ նոսա՝ի բանտի զեօթնեակ մի (ընդ այլ օրինակի՝ զաւուրս քառասուն), տեսի՝ զի եկայ առ իս՝ի քուն գիշերոյ երիտասարդ մի ահաւոր, և ասէ ցիս հեզ բարբառով. Եփրեմ զի՞ կայ քո՝ի բանտի աստ. և իբրև զահի հարայ յերեսաց նր, ասէ. մի երկնչիր, այլ պատմեա ինձ զպատճառս բանտարկութե՛ն քո։ Այլ ես պատմեցի նմա՝ զոր ինչ եղև. և ասեմ. անպարտ եմ ես տէր, և անիրաւ զրպարտանօք հովուաց կամ՝ի կապանս յայսոսիկ։ Իսկ նա ժպտեցաւ և ասէ. գիտեմ, զի անպարտ ես՝ի բանէդ յայդմանէ. բայց գիտեմ և զոր յառաջագոյն արարեր ընդ երինջ աղքատին այնորիկ. և արդ՝ի միտ առ, զի չիք անիրաւութիւն առ ՅՀ, այլ՝ դատաստանք ճշմարիտք են խորք բազում։ Օ՛այդ տեսցես և՝ի վէր արանցն՝ որ են ընդ քեզ՝ի բանտիդ. հարց՝ի նոցանէ, և լսեսցիս։ Օ՛այս ասացեալ՝ եղև տեսիլն աներևոյթ։

Այլ ես՝ի լուսանալ աւուրն հարցի ցպատժաւորսն զվնաս նց. իսկ նոքա ասեն. սուտ զրպարտութիւ՛ն արկին զմեզ՝ի բանտ. և արդարև չէր նց գործեալ զյանցանսն՝ որս վասն

ըմբ

ըմբռնեցան ։ Ասեմ ցնոսա . չիցե՞ն արդեօք ձեր այլ յանցաւածք յառաջագոյն ։ Յայնժամ նա՝ որ ոչ մարգասպան էր ըմբռնել, ասէ . զայս գիտեմ, զի աւուրբք յառաջ՝ տեսեալ իմ զոմն , զոր ընկէր նր չարութիք ընկեց ՚ի կամրջաց ՚ի վայր ՚ի գետն , կարօղ էի ձեռն տալ նմա և ազատել . և զանց արարի ։ Նա միւսն ասէ . յիշեմ և ես զյանցանս իմ, զոր գործեցի երկու ամօք յառաջ . զի ՚ի կամիլ երկուց եղբարց զրկել զքոյր իւրեանց ՚ի ժառանգուէ ծնողաց՝ խոստացան տալ ինձ յիսուն նոմոսս , զի վկայեցից՝ թէ քոյր նոցա է պոռնկեալ . և ես սուտ վկայեցի , և եղև անիրաւութի յոյժ ։ Նարցին և նք զինէն . և ես նոյնպես պատմեցի նոցա զյանցանս իմ զառաջինն ։

՚Ի վաղիւ անդր քննեաց դատաւորն զերկուսին զնա , և ազատեաց . այլ ես մնացի ՚ի բանտի աւուրս քառասուն միայնիկ . մինչև եկին և այլ երեք պատժաւորք . և ոտքա ևս եղէ բանտակից աւուրս երեսուն ։ Յաւուրսն յայնոսիկ դարձեալ երևեցաւ ինձ ՚ի ժամ քնոյ՝ երիտասարդն , որ յառաջինն տեսլեան . և ասէ ցիս . գիտէցե՞ս , եթէ ոչք են երեքին արքն պատժակիցք քո . արդ ՚ի միտ առ և ՚ի վե՛ր ոտքա զնոյ դատաստան . զի երկուքն ՚ինչդէ այն եղբարք են , որք չարախօս եղեն զքեռանէ իւրեանց առ ՚ի զրկել զնա ՚ի ժառանգութէ . և երրորդն այն է՝ որ ընկէց զընկերն ՚ի գետն , և դարձեալ սպան զայլոք ։ Նա իբրև զարհեաց , հարցի կապելոյն զնա

ինաս նոյ . և նոքա պատմեցին ինձ զգործս իւ-
րեանց . և ես գիմս նոյ . և ասեն . մի է՞ծ ,
որ առնէ սքանչելիս . և սկսաք լալ և մնայաք
կատարածի ։

Այսպա իբրև եղև քննութիւն վ՚ն նոյ , և ըն-
կալան զպատուհաս մահու , զի երկոցունց
եղբարց հատաւ աջ ձեռն , և գկնի ելին
՚ի կախաղան , և երրորդին հատան երկոքին
ձեռքն , և նա ևս ել ՚ի կախաղան , այնու-
հետև տարան և զիս դահիճք յատեան . և
զերծեալ յինէն զհանդերձս իմ՝ արկին զի-
նև զցնցոտիս , և այնպէս մերկ կացուցին ա-
ռաջի դատաւորին ։ Ասէ ես լայի դառնա-
պէս , և առ՚ է՞ծ կարդայի՝ ասելով . ա՛ր ա-
մենակալ փրկեա զիս ՚ի վշտաց վտանգիս .
և ես լինիմ միայնակեաց , զի արժանի եղէց
ծառայել քեզ ։ Այս իբրև հրամայեաց դա-
տաւորն պրկել զիս ՚ի չորից կողմանց , և
հարկանել արջառաջլօք , ազդ արարին նմա
պահել զիս յայլ օր ատենի . քանզի և ձա-
շաժամ իսկ էր . և այնպէս միւսանգամ ար-
կին զիս շղթայակապ ՚ի բանտ . և Թողին
այլ ևս աւուրս քսան և հինգ ։

Յայնժամ երրորդ անգամ երևեցաւ ինձ
տեսիլն , և ասէ . առեր ՚ի միտ զարդար դա-
տաւորութիւն՝ այ . և ես ասեմ արտասուօք ,
այո՛ տէր . այլ աղաչեմ զքեզ՝ որ արժանի ա-
րարեր այս երից անգամ յայց ելանել ինձ ,
ազատեա՛ զիս , զի արժանի եղէց կրօնաւո-
րել և ծառայել քեզ ։ Այս նա ասէ ժպտելով .
պարտ էր քեզ զգօն լինել , և ոչ մտանել ՚ի

 բանտ .

քանտ . արդ դու քեզ ինչ ասահակութիւն քով մտեր այսր . և ես զի՞նչ արարից քեզ . այլ մի երկնչիր , փութով լուր ազատուի քեզ : Եւ եղև ՚ի վեր այսց քանից անցին աւուրք հինգ , և եկն այլ դատաւոր ծանօթ տան մերում . և նա յաւուրն ութերորդի քննէր զամբաստանութիւն՝ որ եղև զինեն , արձակեաց որպէս զանպարտ : Եւ ես նորին ժամայն դիմեցի ՚ի լեառն առ ուռս ծերոյ . և կամեցայ կրօնաւոր լինել : Օ այս ամ՛պատմեաց զանձնէ երանելին եփրեմ ՚ի լուր եղբարց . զոր և հանդերձ այլ ևս հանգամանօք ընթեռնուն՛ք ՚ի գիրս խոստովանուե նր :

Այլ արժան է լսել զնոսարհ և զանկեղծ խոստովանուի սէրն , յորում է շահ հոգւոյ քրիստ. զի նախ ասէ , Թէ * Ինչդեռ տակաւին չէի գեգերիկ , պատերազմեցաւ ընդ իս Թշնամին ՚ի մանկութէ իմմէ՝ տալով ինձ դնել լինն ՚ի մտի , Թէ որ ինչ անցք անցանեն ՚ի կենցաղումն , ընդ բախտի և ընդ դիպուածոյ լինիցեն . և պատահեաց ինձ այն , որ ինչ լինի անդէմակ նաւու՝ Թէպէտև ղեկավարն ՚ի խելս անգ անցեալ նստցի . զի կամ յեւոս դառնայ , և կամ ոչ խաղայ յառաջ . կամ Թէ կործանի իսկ , եՀԹէ ոչ հասցէ նմա օգնուի և այցելուէ ՚ի մարդոյ կամ՛ի հրեշտակէ ‖ :

Ասակ յետ պատմելոյ՝ Թէ զիարդ ազատեցաւ ՚ի բանտէ այցելութէ հրեշտակի ՚ին , ՚ի վէր բերէ : * Ցեղեւամբք ոչ բարձրամտիմ , այլ անօրէն խորհրդովք իմովք անջնմամ և վշտանամ . երևեցաւ և փարաւոնի հրեշտակ՝ որ

զհանդերձեալսն դուշակէր, քայց մարգարէութիւնն ոչ փոխեաց զմիտս և զխորհուրդս նր. ասէ և քն՝ որոյ մարգարէացանն յանուն ներ, ոչ գիտեմ զձեզ մշակիդ. անիրաւութենէ . . . . վայ ելբարիք յիմ կոչմանց տագնապիմ, և՝ ի խնդալ մեռայ իմոց դարձ առնեմ. եթէ մեռանիցեմ ամպարշտեցայց, վայ և նմա . . . Ոչ ոքն խակ հաղորդ էր ընտրեցեալ էր՝ և ընտրեցեալ էր ի քէ՝ ի Տարանց. և ծնօղքն իմ ըստ մարմնոյ՝ զերկիւղ ինն առանդեցին ինձ. տեսեալ էր իմ զմերձաւորս փոյթս յոճպաշտութենէ. լուեալ էր իմ, եթէ յոլովք չարչարեցան վասն քոյ զանազան կերպ. ծնօղք իմ յատենի գատաւորին խոստովան եղեն զքո. վկայեցաւ արեամբ եմ զօդեալ. չունիմ ինչ պաշտպանութենէ յանձինս օժանդակութենէ, (եթէ ես վատթարացայց) . . . Ոչախանիքն իմ նժդեհք էին, արհեամարհեալ և ձեռօք հայթհայթօղք զաւուրն պահէին. հաւուց իմոց բարեյաջողութենէ էր հոգապարծութենէ կեալ. և ծնօղք իմ՝ ի նոյն դեզերեալ՝ ի նուճատ վիճակէ էին և յապդե. և արդ ըմբ իմիք պարծեցայց . . . Ոչինչ ինձ կամք յիշատակել զմանկութիւն իմ խեղ, զի մի եղից յատս ձեր զզուելի . . . Ոչ յոչ ևս ամի այսուհետ՝ գիտեմ, զի ողորմութենէն գան առաջի բեմին (՝ի ձեռն Քրիստոսի). այլ ոչ այպանս և վն յետոյ գործեցեալոցս զկնի գիտութենէ ձշմարտութենէ ॥ :

՝ի բանից առատ սքնի յայտնի է, թէ ինքն՝ ի մանկուէ անաւ՝ ի հաւատս քրիստոնէութե.

վայ

վայ եթէ ձշմարիտ էին գրեալն յընդարձակ
վարս նր՝ ի ձառընտիրս առաքելոց և հայոց՝
թէ ծնօղք նր կռապաշտ էին, պարտ է ի-
մանալ՝ թէ ոչինչ եղեն քրիստոնէայ, և խոս-
տովանողական հանդիսիւ կատարեցան. և
ինքն եփրեմ կամ՝ ի տղայութենէ, կի՞ց այլոց
՝ի պատանեկութենէ մկրտեցաւ. և այն՝ որպէս
տոյգ երևի՝ ըստ աւանդելոյ յայսմաւուրացն
ղևտաց, ՝ի սքեղն յակոբայ մծբնայ հայրապե-
տէ. որում աշակերտեցաւ ջամ ժամանակս
նր ըստ վկայելոյ ամենեցուն. և ըստ նմա գնաց
՝ի ժողովն նիկիոյ. այլ ոչ բարուք ասէ յայս-
մաւուրքն մեր, ոչ հաստարեցաւ ՝ի թիւս
հարց. յայտ է թէ զի էր լոկ վերծանօղ և
պաշտօնեայ սքեղն յակոբայ, և ոչ իսկ էր սար-
կաւագ, այլ սոսկ աբեղայ։ Իսկ ծերն՝ ո-
րում աշակերտեցաւ զառաջինն կրօնաւորու-
թիւն ՝ի լերինս մծբնայ, կամ էր սքեղն մարու-
գէ, և կի՞ սին ՝ի գործակցայ նր։ Ասորիք՝
աղօթից սքեղն եփրեմի ընծայեն և զաքանչե-
լիս ազատուեն քղքին մծբնայ յերեսաց շապ-
հոյ արքայի. զորմէ գրեցաք ՝ի վարս սքեղն
յակոբայ. նման, ըստ որում էր աղօթակից
նմին, և գործակից յամ երս կարևորս։
Ա՛ախտեալ բանասիրսն ըստ յառաջադե-
մեալ սքեղն եփրեմի՝ յատոյց ՝ի վէր նր զպար-
տութիւն չար. քանզի համանման եփրեմ ան-
արհաւաքպատեաւ կի՞ եկեղեցեպան ՝ի մըծ-
բին՝ առնան չարին գտեալ՝ անկաւ ըստ գտեր
իշխանի ուրուն. և եղ բանս ՝ի բերան նր,
զի յորժամ խնայցի հայր նի, առասցէ՝ թէ

եւ երեսեմ խորին , յո՞ ընթեռցօղն՝ զորձեաց զայս չարիս ընդ իս . և նա արար ըստ անօրէնն խորհրդոց նր : Եւ ՚ի լսել զայս սքեմ եպաւին յակօբայ՝ խռովեցաւ յոյժ զարմացմամբ մեծաւ . մանաւանդ ղի յայմ ժամ տեսանէր հոգւոյն՝ զոր ինչ լինելոց էր , և այս խորհուրդ ծածկեցաւ ՚ի նմանէ : Ա՚ոյ սկսաւ ողջագուել նմա . և երեսեմ առ խնամարհուն իւրոյ յանձն էառ զյանդիմանուն և զապաշխարուն . յորմէ լրացեալ եղև սքեմն յակօբ անմեղուն նր , զի ոչինչ խռովեցաւ երեսեմ .

և ասէ յայտնեաց զկրան այսպէս :

Իբրև ծնաւ աղջկն զմանուկն , առեալ հօր աղջկանն զմանուկն երեքօրեայ՝ եբեր առ երեսեմ յեկեղեցին , և ասէ . այս զորդիդ քո , և տար անտ . զոր իբրև տեսին ոմանք ՚ի սարզամուտացն՝ գայթակղեին ՚ի նա . իսկ սքեմն շարժեալ ՚ի հոգւոյն այ՝ բառնալ ՚ի քաց զգայթակղուն , էառ զերեխայն ՚ի գիրկս իւր , և ասէ ցնա առաջի եկեղեցւոյն . մանուկ դու , քեզ ասեմ յանուն ոն մերոյ յիսուսքրի , քաց զբերան քո , և ասա , թէ ոչ է հայր քո . և առժամայն բացաւ բերան երեխային . եւ պինախ բարձր բարբառով և ասէ . երեսեմ է հայր իմ , այլ ոչ որ բարձեալ ունի զիս . զայս վկայութիւն տուեալ մանկանն՝ և անդէն ինքն մեռանէր : Յայնժամ եկեալ հայր աղջկանն՝ անկանէր յոտս սքեմն , և խոստերր թողութիւն ՚ի նմանէ այլոլքն հանդերձ . իսկ նա խոնարհութեբ զամենեսեան օրհներ՝ ոչինչ յիշեալ ամենևին զչանցեանս

ու-

ուրուք. իսկ սարկաւագապետն փախեաւ՝ ի քաղաքէն. զի յայտնի եղև անզգամութիւնն
նր. զոր խոստովան եղև և աղջիկն։
Ւն եղև իբրև կատարեաց ղընթացս իւր՝ ած Հայրապետն յակոբ, և փոխեցաւ առ քս ի
ամ արդարութեաւ և առաքինութեաւ, տրտմե-
ցաւ յոյժ ածէն եփրեմ. և առեալ զմարմին
նր հանդերձ քահանայական զգեստուք՝ սաղ-
մոսիւք և օրհնութեաւ եղ յարժանաւոր տե-
ղոջ։ Իսկ յորժամ եղև հաշտութիւն ընդ յոյնս
և ընդ պարսիկս՝ ի սատակմանն յուլիանոսի,
յաջորդ նր յովիանոս կայսր եկեաւ՝ ի մծբին
քաղաք՝ հրամայեաց բնակչաց ելանել ան-
տի. և իբրև ելին, ետ զքաղաքն՝ ի ձեռս
պարսից. քանզի այնպէս ուխտ և դաշինս
արարեալ էր ընդ ալքային պարսից։
Յայնժամ երանելին եփրեմ գնաց յամիդ
քաղաք. և կացեալ անդ զտարի մի՝ եկն յե-
պեսիա, որ և ուրհա քաղաք միջագետաց,
եղեալ՝ ի մտի՝ անդ բնակել մինչև յօր կա-
տարման իւրոյ. և՝ ի մտանելն՝ ի քաղաքն՝
յորժամ էր նա յեզր գետոյն, որ կոչի գայ-
սան, եառն անդ զկանայս՝ որ լուծանային
զհանդերձս. և մի ոմն՝ ի նոցանէ (զոր նիւ-
սացին՝ պոռնիկ կոչէ,) հարուստ մի ժամ
ալեաց՝ հայեր ընդ երեսանն։ Իսկ սքեն սաստ-
եաց նմա, և ասէ. ոչ ամաչես այդպէս նայել
ընդ իս, և ընդ ոչ հայիս ընդ երկիր։ Նա պա-
տասխանի ետ, և ասէ. քեզ պարտ է նայել
ընդ երկիր, յորմէ և եաղ իսկ դու. այլ ինձ
անկ է՝ ի քեզ նայել, զի՝ ի քէն եմ առած։

Իբրև լուաւ զայս, զարմացաւ ըստ իմաստուի կնոջն հանգոյն խորագետ օձի. և ասէր ընդ միտս իւր. եթէ կանայք քաղաքիս այսպէս իմաստունք են, որչափ ևս առաւել արք կատարեալք։ Պպա ընտրեաց ագանիլ առ ոմանս ի տխմարացն՝ զի շահեսցի զնա. և զի ոչ գիտէր ձեռագործս արուեստի իրիք, յաչ րեցաւ ի բաղանապետ մի. և եւ զինքն ի մշակուն նմա. և անտի կերակրեալ լինէր. և զցայգ և զցերեկ խօսէր զբանն ցոյ՝ որոյ և պատահէր. որով ձգեաց զբազումս ի նա նապարհ ետն։

Իսկ կին ոմն պոռնիկ տեսեալ զերիտեմ ընդ պատուհանն ի վայր՝ ասէ ցնա. զինչ սիտոյ է քեզ աբեղայ, զի բերից քեզ կերակուր։ Պսէ երիտեմ. երիք քար, և սակաւ մի ցեխ, զի ծեփեցից զպատուհանդ։ Նա յաւել լսելոյ կնոջն, եկ առ իս ի ննջել, ասէ սքէն. եկ ի հրապարակամիջի անդ ննջեսցուք. ասէ կինն. և չիցէ ամօթ. սքէն ասէ. եթէ ի մարդկանէ ամաչել պարտիմք, որչափ ևս յոյ՝ որ գիտակն է զաղտնեաց մարդկան։ Յայնժամ զղջացաւ պոռնիկն ի վեր բանի սքէն. և թողեալ զգործս մեղաց՝ եմուտ ի վանս կանանց, և անցոյց զկեանս իւր ապաշխարութիւ։ Պայս պատմէ հանդերձ այլովք և նիւսացին։

Նա իբրև յայտնի եղև անուն սքէն ի մէջ եղեսացւոց, փախեաւ ի մերձակայ անապատ. և անդ կեայր ի հանդարտութեան՝ ձգնել յաղօթս և ի պահս, յընթերցուածս

և

և ՚ի գրութիւնս լի հոգւով ՚այ ։ Վնաց երա-
նելին Եփրեմ և յեգիպտոսի անապատն ՚ի
սկիսեհ , ուր ՚ըբ հարքն բնակէին . և գտեալ
անդ խուց մի դատարկ՝ մտեալ բնակեցաւ
անդ թարգմանաւ իւրով . մինչև ետ նմա
ՃԽ ՚ընբ հարս . և արար անդ ամս ութ մեծաւ
ժուժկալութ՚ը , պարապեալ միանգամայն
և ՚ի գրել աղօթս բազումս և այլ մատեանս
հոգևորս . և զեկեղեցն առ նա շահեր ՃԽ այ-
ին իմաստութ՚ը . զարձոյց և զբազումս ՚ի
հեթանոսութենէ և յապազդոյն արիոսի ,
կրեալ և հալածանս և նեղութիս ՚ի թշնա-
մեաց Ճշմարտուե . արար և նշանս բժշկուե
՚ի վե՚ր հիւանդաց և դիւահարաց ։ Այս իբ-
րև յայտնի եղև առաքինութի՚ն , խոյս ետ
յեգիպտոսէ . և Ճանապարհ արարեալ գնաց
՚ի տես մեծին բասլի հայրապետին կեսա-
րու կապադովկացւոց . զորմէ ընդարձակ գրեն
ՃամՃատենագիրք . այլ արժան է լսել զկո-
նարհ ձև բանից , որով պատմէ զնորա ինքնին
՚ըբ հայրն Եփրեմ՚ի ներբողեանն՝ զոր արար
՚ի վե՚ր սբ՚ին բասլի ։

* Այս եղև (ասէ) ՚ի վե՚ր իմ ողորմուե՚ զթու-
թե՚ն ՚ան ՚ի քաղաքի միում , և լուայ ձայն՝ որ
ասէր ցիս . արի՛ Եփրեմ , և կե՚ր զնմանատս և
զնորհուրդս ։ Այս ես ՚ի վարանս անկեալ՝ ա-
սեմ . և ուստի՞ կերայց ՃՃր իմ ։ Այս ասէ ցիս .
ահա ՚ի տան իմում կայ անօթ պայծառ և
մեծաշէն , որ մատակարարեսցէ քեզ կերա-
կուր ։ Այս լցեալ զարմացմամբ ՚ի վե՚ր բանիցն՝

յարեաց գնացի ՚ի տաճար բարձրելոյն . և մեղմով մտեալ ՚ի սրահս նոր , և անձկանօք ըմ մուտս նայեցեալ՝ տեսի ՚ի սրբութենէ սբց զանօթն ընտրութեան՝ պարզեալ գեղեցիկ առաջի խաչին արօտի , և մեծաձայնելոյս բանիւք հանդերձեալ և պատրաստել . և աչք ամենեցուն ՚ի նա հայէին . տեսի զտաճարն հոգւով ձոխացեալ ՚ի նմանէ , և զառաւել խնամս նորա ՚ի վեր որբոյ և այրեաց . տեսի անդ առ նովաւ զհոսանս արտասուաց իբրև զգետս , և զգեղմն կենաց՝ զի ոչ ոսկեզէնս ձառագայթս սփռեր յամենեսեան . և զնոյն ինքն զհովիւն , զի ՚ի նմանէ հոգւոյն ՚ի վեր համբառնայր աղօթս վն մեր , և հիւսեր գեղեցիկ զթելս բանին . տեսի բզխեալ առ ՚ի նմանէ զպօղոսին վիպութեն , զօրինս աւետարանին , և զխորհուրդս ահաւորս ....

Եւ ՚ի կատարել լոյ բանիցն՝ ես յայտնութեն հոգւոյն սբց գիտաց , զի և ես անդ եմ . և փութով խնամոյ առ ինքն կոչեալ զնմա նուճաստութեն՝ հարցաներ ցիս թարգմանաւ , և ասէր . դուն ինչ ես երբեմ , որ զգեղեցիկ պարանոցդ խոնարհեալ ներքոյ արկեր լծոյ փրկական բանին : Ես ասեմ ցնա , և ասեմ . ես եմ երբեմ վերջայեղ յերկնաւոր ընթացից : Պա քոյն հարեր զինեն՝ ողջունեաց զիս ՚ի համբոյր սրբութե իւրոյ . և կազմեաց սեղան բարելից՝ խմաստուն և ՚ի ձաշակօք հաւատարիմ հոգւոյ իւրոյ , ոչ ապականացու խորտկօք , այլ անմահական խմաստիւք լի ‖ : Ես յայտնէ ցնէն եմ զառաքե-

նու-

նովքեր եղբօր իւրոյ՝ ծածկելով զիւրն։
Ա. Յիսուսի այլք զրեն ՚ի վարս նոցուն Եփեսի
և բարսղի՝ յայտնեաց և մեծն բարսեղ զա-
ռաքինութիւնս Եփեսի. և նախ ասէ սքեն բա-
սիլիոս ցերանելին Եփեսեմծերսունի. բարիք
եկիր Հայրդ անապատի, բարիք եկիր, որ
բազմայուզեր յանապատի զաշակերտսն քոյին,
և հալածեցեր զդևս. վն ձեմ արդեօք աշ-
խատեցար այդպես, կամ զնձ արդեօք եկիր
՚ի տեսանել՝ զայր մեզաւոր. Հաստատեայ քեզ
ասծ զվարձս աշխատութեանդ։ Ոչ յետ բա-
զում բանից և պատուհասիրութեանդ, ասել բա-
սիլիոս ցեփրեմ, ասա ինձ Հայր սրբ, զինչդ
դու՝ որ ասորի ես, և յոյն լեզու ոչ գիտես,
՚ի քարոզելն իմում գովելիր երիցս անգամ։
Ա. Եփրեմ ասէ. զՀոգին սրբ գովելի, որ խօսեր
՚ի բերանոյ քումմէ։ Ա. Նկատ բարսեղ առա-
ջի նր, և ասէ. Թողութիւն արա ինձ. և ո՞
տայր ինձ լինել արդեօք եփրեմ, և քեզ՝ ե-
թէ չանձն առնուիր՝ լինել բասիլ։ Ոչ արդ
խնդրեմ ՚ի քէն սիրելի՛ եղբայր, մի արդե-
լուր ՚ի մէնջ զծածկեալն պարգևսդ՝ զոր շնոր-
հեաց քեզ ասծ. այլ ուրախ արա զմեզ վար-
դապետութիւնդ քով։
Ա. Ասէ եփրեմ ցբասիլիոս. և ես ունիմ խնդ-
րել ինչ ՚ի քէն։ Ոչ նա ասէ. Հրամայեա
զոր ինչ պիտոյ իցէ. վն զի պարտապան եմ
քեզ՝ և առաւել վն աշխատուեդ քո։ Ա. Ասէ
նա աբբայն եփրեմ. գիտեմ զքեզ սքեդ այ,
զի զոր ինչ և խնդրեսցես յայ՝ տացէ քեզ.
արդ աղօթեա առ նր, զի տացէ ինձ խօսել
՚ի

՚ի յունարէն լեզու : Բասիլիոս ասէ . Եկ հայրը իմ պատուական , խնդրեսցուք ՚ի նմանէ , և նա կատարեսցէ զկամս քո . վասն զի գրեալ է , զկամս երկիւղածացդ իւրոց առնէ նոր , և աղօթից նոցա լսէ . և ոչինչ է այ անհնարին : Ընդ այս յաղօթս կալոյ՝ ասէ բասիլիոս ցեվրեմ. ընդէր ոչ ընտրիս զձեռնադրութիւն քահանայութենէ . վասն զի բարիոք վայելէ քեզ : Պ՚ինչի ես եփրեմ թարգմանաւն , և ասէ . ոմն ընդ հայրապետ , վասն զի մեղաւոր եմ : Բ՚ոչ նոր եւրան . երանի՛ թէ ես իբրև զքեզ էի մեղաւոր . և անդէն խոնարհեցուցեալ զնա ՚ի ծունր կրկնել՝ եդ զձեռն ՚ի վերն նր , և ընթերցաւ զաղօթս սարկաւագութենն . և ապա ասէ ցնա . հրամայեա՛ կանգնեա՛ : Ընդ իբրև կանգնեցաւ , զօրացաւ լեզու նր , և խօսէր ՚ի բարբառն յունական . անդրլավե՛ , ածօն , էլէեսօն , ոչ փոաֆէլաչսօն էմա . այ ընկա՛լ ղեպո՛ և ողորմեա՛ , և պահեա՛ զնեզ . և որ ՚ի կարգին , ոմն զմի ՚ի յոյն սարկաւագաց . և զարմացան ամենեքեան՝ որք լուան զայս . և յայնմ հետէ հաւատձակ խօսէր ՚ի յոյն լեզու . մինչև կարծել ոմանց՝ թէ ինչ ինչ և յունարէն գրեալ էր :

Յայնժամ սկսեալ բասիլիոս ընտանի խօսակցութենէ սկսաւ հարկաւորել զերանելին եփրեմ վասն երիցութենէ . յորմէ և էլ համբաւառ ոմանս՝ թէ քահանայ իսկ ձեռնադրեալ էր . այլ սակայն պատմութենն ՚ի վեր բերէ , թէ եփրեմ ազաչէր զբասիլիոս . և ասէր , մի բռնադատեր զիս , զի չեմ բաւական այնմ .

ա-

ապա ձեռնադրեաց զԹարգմանն նր երից ։
Եւ այսպէս հոգևոր սիրով բերկրեալք ընդ
միմեանս՝ ուրախացան յոյժ . և կացեալ նո
ա՛ւ միմեանս իբրև շաբաթս երիւս՝ խօսե-
ցան ՚ի գրոց . և բազում իրս ընկալաւ մեծն
բարսեղ ՚ի սբյն Եփրեմէ՝ տեսանել վճռ ձեռն
ածայինն տառից ըստ Եբրայական աւանդուե ,
յորմէ չէ ինչ ընդհատ առոլի բարբառ . վ՚ոչ
և ՚ի գիրս վեցօրեից նշանակէ զնոր ծերն ա-
սոլի , թէ ուրպէս ուսոյց նա զիմաստ բանին ,
հոգի ով զջրեր ՚ի վե՛ր ջրոց . իբր զի տայ իմա
նալ զերթևեկեն հոգւոյն ըստ օրինակի հա-
ւուս որպես գրգռելով և թխելով՝ առ ՚ի տալ
ջրոց ծնանել զոմ շունչ կենդանի ըստ ապգի
իւրում . որով ձանաչի արարչագործ զօրութին
հոգւոյն սբյ՝ արարչակից գոլով և էակից
հօր և որդւոյ ։ Յերկար գրէ և եղագիտոս ,
թէ ոմն յետ մեկնելոյ սբյն Եփրեմի ՚ի սբյն
բարսղէ՝ խոնարհ հոգւով սբց առ միմեանս
յղեին զանձն կարօտեալ սքանչելեացն ով .
որ զկինն մեզաւոր , որոյ մեղքն գրեալ ՚ի
քարտիսի կնքելոյ ՚ ՚ի վախճանի ջնջեցաւ ա-
զօթիւք երկոցունց սբցն ։

Ո՚ դառնալ Եփրեմի ծերունւոյ ՚ի կեսարիոյ
յուդէա՝ յորժամ անցանէր ընդ սամոսատիա ,
ապտակեաց զնա ոմն ՚ի մանկանց իշխանի
միոյ՝ որ էր յայլազանդից . և յետ անցանե-
լոյ սբյն՝ ե՛կաց քարձ մի զպատանին , և նոյն-
ժամայն ոմն հրով վառեալ մեռանէր . և ըն-
թացեալ իշխանին զհետ սբյն՝ անկաւ յոտս
նր , և պատմեաց զեղելոյն . և նա եկեալ

առ

առ մեռեալն, և ծունր կրկնեալ եկաց յա-
ղօթս առ ՅԾ լի հառաչանօք. և ապա կա-
լեալ զձեռանէ նորա՝ յարոյց զնա. զոր տե-
սեալ աղանդաւորացն՝ զարձան յուղղափա-
ռութենէ: Նոյնպէս զարձոյց և զայլ բազմու-
թիւն՝ որ կային ի սահմանս եդեսացւոց կամ
միջագետացւոց՝ ի հերձուածոյն բարդեծանայ
մոլորեցուցչէ, և ի մոլորութենէ մանիքեցւոց
և մարկիոնայեցւոց. ոմն Ձոխս աւանդեն Ձա-
ւընաիրք. ուր և ասէ, թէ արար սքն եփրեմ
բազում երգս հոգևորս ի խափանումն մո-
լար երգոց, զորս յօրինեալ էին բարդեծան
ասորի և հերմինոս որդի նորա հարիւր յի-
սուն թուով՝ հակառակ ՅԾայինն սաղմոսացն
դաւթի:

Այս իբրև ետես երանելին եփրեմ զքաղաքն
եդեսիա հանդարտեալ ի խոր խաղաղութե,
և մաքրեալ ի մոլար վիշապութենէ, և փայլել
ուղղափառութեաբ և ՅԾպաշտութեաբ, թողել
զքաղաքն՝ եկ և գնաց ի լեառն յառաջին
բնակութենի իւր. և առաջնորդեր բազմութե
եղբարց՝ որք էին կրօնաւորեալ ընդ ձեռամբ
նորա. որոց և աւանդեաց կանոնս լուսաւորս
ընդ աբբայն եփրեմ, և ստացաւ բազում աշա-
կերտս ընտրեալս:

Այլ ի լինել սուրբ յեդեսիա՝ էջ ի քա-
ղաքն, և ժողովել զմեծատունս՝ յորդորեաց
զնոսա օգնական լինել աղքատաց և տնանկաց.
յայնժամ ամենեքեան տային ի նա ըստ կարի
զինչս. ոմանք հաց, և ոմանք ոսկի և ար-
ծաթ. և սքն հայրն եփրեմ ըստ նմանութե սքնն

ստե-

ատեփանոսի դարմանքը զնամ կարօտեալս հոգևոր և մարմնաւոր հայկն . և բազմուք աշակերտաց սպասաւորքը աղքատաց . շինեաց և երեքհարիւր մահիճս վասն հիւանդաց , և ետ ի պատշաճ տեղւոջ առ ի հանդիստ նոցունց . զմեռեալսն բարիոք յուղարկէր , և զկենդանիսն հանգուցանէր : Ա.րար և զայլ մեծամեծ գործս սքանչելիս , զորս անմարթ է գրով բովանդակել . և հաղիւ զսակաւս ի բազմաց գրեցին մատենագիրք . յորոց քաղեցան և դուզնաքեայ գրեալքս մեր :

Այսպես և բազմապատիկ մատենիւք եթող զյիշատակ իւր յեկեղեցւոջ այրն այդ , որոյ նման ոչ ոք եղև այլ յաստրիս . և սակաւք ի վիճակաց այլոց եկեղեցեաց հաւասարեցան նմա . մինչև իրաւամբք գասիլ սքին եփրեմի ընդ երկոտասան վիճակս կաթուղիկէ եկեղեցւոյ , և գեղեցիկ խորհրդով տօնակատարել ի մեզ ընդ երիս գլխաւորս , այր ընդ սեղբեստրոսի , բարսղի , և նիւսացւոյ . որոյ և էր ժամանակակից :

Ա աիձանեցաւ նա աթբայն եփրեմ ի խոր ծերութեան իւր եօթանասուն և հինգ , կամ ութսուն ամաց , փոքր ինչ զկնի փոխման սքին բարսղի , յամի ոն 379 , կամ 380 . թողեալ կտակ գրաւոր , զի մի ոք իշխեսցէ զնա պատուհասով թաղել ի փառաւոր շիրմի , կամ այլ կտաւով պատել . այլ թաղեսցեն զնա ասէ իմովս կրօնաւորական ձևով ոսպ աղքատ ոք ի կարգի օտարաց : Այս եղբարքն ընդ հրա-

մա-

մանի նորա զսպեցին զնա իւրով կարկատուն պարեգօտիովն , որ պատուականագոյն էր քան զԹշդրակեան ծիրանիսն . և այնու եդին զնա ի գերեզմանի սաղմոսիւք և օրհնուքն՝ հանդերձ ամ բաղմուք քաղաքին եդեսացւոց : Օ որ յետ սակաւ ժամանակի (ասէ Ձա ռընտիրն) հանեալ զմարմին սքեան՝ փոխե ցին յայրի անդ , ուր գերեզմանք եպատացն էր . և անդ փառաւորի և պատուի՛ ևս մար մինն ի յամ բազմուեց հաւատացեալցն :

Ա՛ուստին սքե գրիգոր՝ ի կարգի մեծաժեծ գոլուեց , զոր տայ աբբայ եփրեմի , գրէ և զայսոսիկ բանս յաւերժական յիշատակաց արժանիս . * Օ ի եթէ (ասէ) յամ առաքինու թեն գերազոյն հանդիսանայ սէրն , զոր այն պէս պաշտեաց մերս եփրեմ , մինչ զի ոչ ոք այլ՝ ի հարց առաւել . . . Օ այս աւեմ ո՛չ՝ ի կրթս զնել զհարս ըստ հարանց , զի իւրաքան չիւր զիւրոց գործոց արժանի վարձս առնու ցաւ , այլ զի յայտնագոյն ծանիցի ժողովրդոց , եթէ մերս , կամ ձշմարտագոյնս ասել՝ ընդհանրական եկեղեցւոյ վէրն սքեն եփրեմ՝ ի վերագոյն ևս հաս յաշխարհն՝ ի հոգևոր սանդուղս առաքինութեց : Սակ զբարեպաշտուն և զկրօն ստացաւ ձշմարիտ ժառանգութիւն իմաստուն , ըստ այնմ բանի յոբայ. ահա ածպաշտուն էիմաստուն . . . Սերն վառեալ զնա հրով երկնային խոհման , արծարծեր՝ ի նմա զբոլորով վերնոց . զի և զամ հին և նոր կտակարանս յեղյեղել , և ոմն ոչ ոք այլ՝ ի տեսուն նոցին պարապեալ , զբանիգործական անվրէպ ծարզ-

մա-

մանաւանց ... լուսաւորութիւն հոգւոյն ես ... Իսկ մաքրութիւն հոգւոյ և մարմնոյ՝ ըստ կարի մարդոյ, տինաս և՛ի վեր ք զպայման մարդկեղէն բնութե՝ և՛ ի պարզեւաց ընտրհաց գերազանցեալ ..... Իսկ ըստ հոսանս արտասուաց ես մարթ առանց արտասուաց անցանել. զի ոչ ես մարդոյ և սեպհական անդաձիար ոչ առնուլ, նոյնպէս երանելոյն եփրեմի անդադար հեղուլ զարտօսր բնաւորեալ իմն տեսանելոյ ... և զայս՝ի մտի առնուս՝ որ միանգամ և զգերս նորա վերծանէ ... Ո՞ր այն սիրտ իցէ այնչափ խիստ և անդամանդեայ, որ՝ի լուր բանից նոր ոչ մեղմասցի ... մինչ զի զառածն՝ որ յօրինակ անհնարից ասացեալ, միթէ զքարր հակղևցես, մեք սովաւ հնարաւոր տեսաք լինել՝ի փորձոյ ..... Ա.ռաւտապէս տուաւ սքի ծերոյս՝ի քեզ տալ զանդ բանին. զոր՝ի սեղանս սրտից բազմաց սեղանասորեր. և նովին իսկ առաւելապէս ինքն շահել ..... Ա.յնչափ առատուն իմաստուն եառնա՞ծ, զի թէպետև միտաբուղխս պոռնես աղբիւրք բանից յորդէին՝ի նմանէ, անմարթ եր՝ի տպատուճած հասանել երանցն մեկնութ ... վայ մեծ ծերն այսպիսի առնել մաղթանս. Թող որ զչնորհացդ հոսանս ||։

Ա.ստ սոցին սակս յանդիմանն առնէ և զխրատուսն զերս վարս սքեն, զպահեցողութ, զարքունութ, զգեանսախչութ, զաղքատութ, զվտարհարհութ, զտարշուամբ՝ի գալէ, մինչև պատուիրել զայն և՛ի կատակն երթալ. զմարդատելութ, զաղտմաճութ, և զմարդասպանութ.

ԹԵ. զի ոչ միայն քանքն, այլև տուկ տեսիլ
նր հրեշտակային բաւական էր ամոքել զնա
վայրենիս և զտմարդիս քարուք. անկեղծ
սիրտն նր և հեզուն և անատգիտ քաղա-
քավարութիւն պատկառելացուցաներ զնա տե-
սողս. և նախանձ փառացն ոչ ձշմարտութիւնէ
զդազանամիտ Թշնամին ահացուցաներ. զի
որ առ ամենեսին հեզ էր իբրև զգառն՝ սէր
հայրն և վէրպն եփրեմ, առ հակառակորդս
սէր հաւատոյ ոչ առիւծ ահաւոր ցուցեալ լի-
նէր:

Ի ձեռս բերեալ հնարիւք Ի ձեռաց ուրուք
և. զինքնագիրը մատեանս մոլորուածն ապտղի-
նարի ծերոյ իբրև Ի պետս վերծանելոյ՝ մա-
ծոյց զնա Թուղթս ընդ միմեանս տանձով
ձկան, և ետ անդրէն յետս ամբաղջ. որ եղև
յայնմհետե անպիտան և ոչն իբրու, և ա-
ւելի խայտառակութիւնէ նր. վասն իրաւամբք
նմանեցուցանէ նիւսացին զեփրեմ յակոբայ,
և զապտղինար եաւսայ՝ որ խաբեցաւ Ի յա-
կոբայ: Եւ ըստ բազմադիմի հանդիսից առա-
քինուն նմանեցուցանէ զնա հայրն եփրեմ
մեղ մեղ Ի սքոյ նահապետացդ՝ սկսեալ յաբե-
լէ արդարոյ մինչև Ի յովսէփ, ոչ և մարգա-
րէից՝ Ի մովսէսէ մինչև Ի մկրտիչն յովհան-
նէս. և յառաքեալս՝ անօթոյն ընտրուեալ
պա-

Ի.Օ. խա-

խանաւորաց՝ որոյ պատրաստեէ էր վն սէյն մեծագին հանդերձս, ոչ յօժարեցաւ տալ զայն աղքատաց. վ'ոյ յանկարծակի լկեաւ ՚ի դիւէն՝ չարաչար տանջեցաւ. զոր էբրև քերէն առաջի մահճաց սէյն՝ սաստեաց դիւէին, և հրամայեաց ասել զպատճառս լկման նաց։ և ՚ի խոստովան լինել առն՝ եդ ձեռն ՚ի վէր նէ, և աղօթս ասլարեաւ՝ բժշկեաց. և ասէ ցնա. Երթ այր դու, և կատարեա զխոստումն քո։

Նակ յետ փոխմանն եղև և այլ սքանչելիք ՚ի վէր առն միոյ եփրեմ կոչեցեալոյ ըն անուանն սէյն՝ աղօթիւք նէ. և առաւել ՚ի խնդրոյ նորուն եկի ասէ նիւսացին ՚ի գրել զայս ձառ ՚ի վերայ առն այ, խօսելով ըն սէյն օրինակ զայս. * Ա.յսոքիկ են, զորս քեզ՝ ով պատուհանդ ՚ի հարս, և տիեզերաց վէպ գեղապայծառ, ներբողանի սակաւամանեայ էբրև դոյզն ընծայ մատուցանէ յանդուգն իմ լեզու... Եւ յայս եկաւորեցայ բան գովեաց զուարթագոյնս, Թող զայլ պատճառս զարդի զարդ, ով միայն վն համբաւոյ վարուց և վէպուե քո ըն համօրէն ձ հռչակելոյ, այլև ՚ի սակս խնամոյ՝ զոր ցուցեր ազատուԹէ յանուանակից քո. վ'ոյ զի նա հարկեցոյց զմեզ յայս երկասիրուե, որ յիս մայելացուց անտի գերի վարեալ ՚ի պատեբազմի, և տարշիկ եղեալ ՚ի հայրենեաց ըերկար, այն ինչ էիզ լիներ ՚ի դառնալ, և անդիտանայր եէի աղագս դատանել, առանձին քո օգնականուԹէ եգիտ զբարեպատեհ

հնարս փրկուԹե՛ , և եհաս վայրէնի փափա-
քանաց իւրոց : Ա՛ւ զի՛ ի յետին վիշտս ան-
կեալ վտանգի , ուր ամ Ճանապարհք փա-
կեալ էին զօրօք բարբարոսաց , զքեզ միայն
կարդաց յանուանէ , ասելով . սքեղ եփրեամ
հա՛ ինձ ի Թիկունս . և այնպէս անվեհեր
Ճողոպրեալ ի հալածից , և ընդոտնեալ զմա-
հու երկիւղ , յանակնկալն եհաս ազատու-
Թի՛ն , քոյով ամրացեալ հոգւոյն՝ պա-
տասպարելով առանց երկեաց յուսոյ ի հայրենիս
անդր ։

Եւ արդ ժամ է կնքել զպատմուԹի՛ն սքեղ
եփրեմի՝ զոյզ ընդ զոյգ անդրադարձ գործոյս լինա-
կատար վարուց և վկայաբանուԹե՛ սքեղ եղե-
ւոյ , բանիւ նորին սքեղ գրիգորի նիւսացւոյ՝
ի վերջաբանուԹի՛ գոլեստի տօնակցին իւ-
րոյ սքեղ եփրեմի՝ հանդերձ գեղեցիկ յիշա-
տակաւ ամ սքեղ . զի ասէ . * Ա՛րդ յերկնայ-
ին բազմի խորանս հոգի նր , ուր Ճրեշտա-
կացն են դասակարգուԹի՛ք , ուր Նահապե-
տացն երամք , ուր Ա՛րդարէից պարք ,
ուր Ա՛ռաքելոցն աԹոռք , ուր Ա՛արտիրո-
սացն խնդուԹի՛ք , ուր Ա՛ղդարոցն ցնծուԹի՛ք ,
ուր Ա՛ Հպատցն պայծառուԹի՛ք ... Յայն վայր
սրբուԹե՛ց ժամանեաց բազմերջանիկ հոգի
Երանելի և պանծալի սքբոյին եփրեմայ ։
Ահա այսպէս Թո՛ւի , եԹէ յեւս անդ նր ի
վեր յերկինս , յատաջընԹաց եղեն իւրա-
քանչիւր առաքինուԹի՛ք նր ի կենցաղումն
գործեցեալք , և յայտ յանդիման ցուցին նմ

զկրան

զիրան զայն զգաղտնիս և չնաշխարհիկս գե-
ղեցկութիւնքը , որոց անհնար է ըլ մահկանա-
ցու աչօք անկանիլ . և գերահրաշն ՚ք զնա՛
սէր , մատուցեալ առ նա՝ զայս արդեօք ա-
սէր . հայեաց ո՛վ սիրուն դոգի ՚ի գեղեց-
կուհին , զոր քեզ պատրաստեցի . մանգա-
մայն և զվայելս փափկութենն ցուցանէր ։
Ա՛ռ նմին և խոնարհութին ընտրաջ եւեալ՝
այսպէս վնա հրաւիրէր . տե՛ս սիրեցեա՛լդ
յա՛յ դոգի , որպիսի տեղի հանդստեան՝ ես
քեզ զարդարեալ կազմեցի ։ Այնդունակ և
այլքն ա՛մ յառաքինութենց մի առ մի ՚ի հա-
մար արկանեն և յայտ առնեն զվարձս՝ զոր
դոգին մինչդեռ ՚ի մարմնի աստ էր՝ պատրաս-
տեաց աշխատութքն իւրով վ՛ն հանդերձելոյն ։
Ա՛վ փոխուած գերահռչակեալ և ուղեկցուե
արժանի . ո՛վ մահ անկարօտ արտասուաց .
ո՛վ անջատուած , որ զցանկալին առնես ընկե-
րութենէ . ո՛վ անցեալս , ըլ որ ո՛չ է զղջանալ ան-
ցանողին . ո՛վ յուշարկաւորութե՛ս՝ որ ան-
բաժ է յա՛մ ցաւոց և ՚ի թախծութենց . ղե
յորժամ ՚ի վարս նորա ակնարկեմք , ափո-
փանս առաւել անտի ըլունիմք ։ Ա՛ահ այլոց
՚ի մարդկանէ՝ պատճառս տայ արտասուե-
լոյ աստ մնացեալոցն . իսկ Աքին՝ ուրախութի
մեզ առնէ և ծանախմբութենէ . սակն երբ ո՛չ
մահ է ասելի , այլ մահուամբ անցուած , և
՚ի լաւագոյն կեանս փոխուած յաստեացս ։

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ Ք։

(1) Պետեզիկ բովանդակեալ սեաստնեվք՝ ի շարականի սբյն եփրեմի զվարս նր (ոմն և յայլոց սբց շարականս՝ զնուրաքանչիւր վարս), առաւել ըստ սաուգագոյն աւանդս նիւսացւոյն. վայ և մեք զնոյն մեզ առաջնորդ կալաք՝ ի բովանդակ ընթացս պատմուԹեաս. զի Թէպէտև Ճառօրէն իօսեցաւ, այլ զդէնսաւոր անցս նր մի ըստ միոջէ նշանակեաց: Ինչ ինչ առաք և՝ ի բանից նորին սբ աբբայն եփրեմայ, ոմն տեսանես. որ Թէպէտև իտնարհուբ ծածկէ զառաքինուԹիս նր, և զմանկուբ իւրոյ զմեզս բացածանուցանէ, այլ նովին իսկ հանդիսանայ կատարեալ սրբուԹեն առն այ. զր քալ ձեռնարկէ նիւսացին՝ ի պատուհիրելոյ նր՝ ի կատակն, զի մի ոք գովեսցէ զնա երբեք կամ գովեստ ինչ յօրինեսցէ՝ ի վր նր, Թէ գովին իսկ առաբել գովուԹենէ և արժանի յայ և՝ ի մարդկանէ. ըստ որում ասէ՝ և առաքեալն վկայելով զանձնէ, Թէ չեմ իսկ արժանի՝ Թէ կոչեցայց առաքեալ, պանծալի գաւանի յառաքեալս:

Արդ բաց յերկուց ասաի անժխտելի վկայից՝ են և երկու ապզք հին օրինակապրաց վարուց սբյն եփրեմի. մին համառօտ, զոր բերէ բոլլանդ՝ ի յունականէ՝ լատին ԹարգմանուԹեբ գերարդոսի վսսահոսի. այն իսկ է եղեալն՝ ի մեր յայսմաւուրս՝ ըստ Ղ. Ճառընտրի. յոր հային և երեսաբքն՝ ի մեսափրաստիսէ՝ ըստյնմամբ՝ ի բանից նիւսացւոյն են: Եւ միւսն ընդարձակ, որ չէ անկեալ՝ ի ձեռս բոլլանդայ. զի յետ աւուրց նր՝ ի վեր եղ յասորի մատենից՝ ի ձեռն երկուց ասսեմանից մատռնուց՝ սիմոնի և եւսդիոսի. սիմոն յովսէփն քաղեաց զյն ծանօԹաբանուբ յարևելեան մատենադարանի լուրամ՝ ի խօսեբն զաբյն եփրեմայ. և եւսդիոս տպագրեաց ամբողջ նիւԹասէս զասորերէնն հանգերձ լատին Թարգմանուբեբ՝ ի սկիզբն ՃԽ. հատորոյ. սասր. և լտ. դարձոյ սբյն:

Արդ ուրեմն ցնծան երկոքեան սասեմանք վն այսր օրինակի, զոր զառաջինն ինքեանք՝ ի լոյս ընծայեցին՝ ի կարն հին կոչեցեալ ձեռագրէ անտիսաին նիւսրիոյ, նոյն-

Յոյնչափ և մեք խնդամք, զի ունիմք զընտիր օրինակ
նորուն հարազատ թարգմանութե՛ն մեծ Ճառընտիրն
մեր Ա. որ ոչ միայն բառ առ բառ նոյն է ընդ ասորի օրինա-
կի իւրեանց, այլև կարօղ է ուղղագրել զնոյն, և լրա-
ցուցանել զպակասութիւնս նորուն. յայտ է՛ի սկզբնաւո-
րութէն, որ ունի՛ի մեզ զսեպհական յառաջաբանութի՝
պակասեալ առ նա. յայտ է և՛ի պէսպէս ընթերցուա-
ծոց՝ որ յընթացս. օրինակ նմին, ուր յասորի օրինակն
ընթեռնուն նք՝ թէ եփրեմ մկրտեալ էցէ յետոյ ժա-
մանակաւ իբր երի ամաց, տարժանի ասսելոյն սիմեոնն՝
թէ պարտի լինել սխալ ինչ կամ յետադարձութի պատ-
մութե. և՛ասկայն՛ի մեր օրինակն ոչ ասի՝ թէ յայնժամ
մկրտեցաւ, այլ թէ յայնժամ եկն՛ի տեղի մի՝ ուր՛ի
մանկուե ընկալեալ էր նր զմկրտուե. սոյնպէս կշռեա՛
և զայլ բանս ինչ. միայն պակասի՛ի մեզ թուղթ մի կամ
երկու. զոր պէտք են լնուլ յայլմէ օրինակէ:

Ո՛րպէս և էցէ՝ ասկաւ ինչ առաք յայսմ օրինակագրէ.
մի՝ զի կարի շտարձակ է, զոր և քաղէն անգամ ձանձ-
րոյթ արկանէ. և երկո՝ զի թէպետև յընթացս հեղի-
նակն ցուցանէ զանձն ճմկակից, բայց բազմօք յայտ
առնէ՝ թէ ոչ ինքն է ճմկակից, այլ հաւաքեալ յայլմէ
և՛ի զանազանից. և այն՝ ոչ ինձ թուի, զկարևորսն
Թօթափելով, և զոչ կարևորսն առաւել հաւաքելով
յաւանդութէ. վայ և երկո՝ յերս երս ոչ միաբանի, այլ
օտարանայ՛ի բանից նիւսացւոյն և եփրեմի միանգա-
մայն. և զի մեզ անմարթ էր արտաքոյ եղանել բանից
սուրբ, վայ ոչ կամեցաք միջամուխ լինել այնչափ՛ի շա-
փիկս բանից ասորի գրչի: Օրինակ լինցի նոյն իսկ մուտն
վարուց սբոյն. զի ուր ինքնին սբն եփրեմ վկայեաց մեզ,
թէ ծնօղք և նախնիք իւր էին ճշմարիտ քրիստոնեայք
արուեստիւ հողագործք, և՛ի նոցանէ ուսաւ զերկիւղն
Տեառն, ասորին այն պատմիչ երկարաբան՝ հինն արկա-
նէ այսպէս. ծնօղք նր ասէ էին հեթանոսք, և հայրն
քուրմ կուոց. և թէ՝ հայրն իմացեալ՛ի պատգամաց դևից՝
թէ եփրեմ ունի ոտնհարու լինել կուոց, ուրուեցաց զնա
՛ի տանէ, և այնպէս եղեալ գնաց մանուկն, և աշակեր-
տեցաւ սբոյն յակովբայ:

Արդ՝ թէպետև կամեցուք միաբանել զայսոսիկ ընդ բա-
նից եփրեմեան՝ ասելով ընդ ասսեմանայ, թէ գուցէ ծնօղքն

յա-

յառաջնում կռապաշտք էին, և ապա քրիստոնեայ եղեն, այլ ոչ միայն ի բունաբարուել հակառակաց ոչ միաբա-
նից, այլև ի յանդիմանութենէ մեծ՝ ատորմ մատենագրի
վարուց սէյն. զի թէ դիտաց զառաջինն հեթանոսութենէ
ծնողաց սէյն (որ երևի աուա), զինարդ ոչ դիտաց և
ոչ նշանակեաց լուխք և զքրիստոնէութենէ նոցն երբեք, և ըզ-
խոստովանողական վկայութենէն, որ ի անատեղն. զի ինքն
իսկ սէյն եփրեմ պատմէ։ Սոյնպէս և զայլ հանդուրնանա
պատմեաւ այնր ատորմ գրչի լուխք լուխք օտար տեսաք՝ ի
ձչմարտութենէ, և լուխք մեծաբան. վասն թէպէտև բազում
ինչ կարէաք գտանել՝ ի նմանէ, այլ մեք հարկիս զատկաւն
քաղեցաք, ցորչափ միաձայն երևէր ընդ այլսն։
Եւ արդ վասն ձանձրանք ամենայն լսողաց գործոյս և ծա-
նօթութեց, յոր սկիզբն արկաք նոր գրոց ամօք յառաջ,
և ընդատուք ժամանակի ծանուցեալ քարոզութենէ անա-
գանեալ, յետոյ ուրեմն յանդ հանել մարթացաք՝ քա-
րեխոսութեք սրբոց, վորոց էն քանք մեր։
Գրեցաք փոքր ի շատէ, ևցէ՞ թէ և գործեացուք ըստ
գրելոցն՝ դէթ փոքր ի շատէ. չէմք նախահալք սէք,
այլ զաւակք էմք նոյ. չէմք մարգարէք ածախօսք, այլ
ընտանիք նոյ. չէմք առաքեալք ածսպիեաց, այլ աշա-
կերտք էմք նոցա. չէմք մարտիրոսք արեամբ նահատա-
կեալք, և ոչ ձգնաւորք մեռեալք ծն, կամ՝ ի մանկն
այլոց մեծամեծ սէց տօնելեաց, այլ սակաւն նոցին էմք
հետեւողք և ուսումնիւք՝ ի նոյն օթևանս միանջենաւոր հայ
բնութեաց մերոց։ Հայտա զօրացեալք տերամբ՝ ի լոյծ վա-
րուց և վկայաբանուե նոյ, մի վերջացուք՝ ի ցանկալի
հետոց նոյ, մանաւանդ թէ՝ և առաջնորդի նոցա և մեր՝
զօրապետին հաւատոց՝ տն մերոյ և այ մարդացելոյ, այլ
խաչակցութեք հենարարին մերոյ՝ զընթացս մեր կատա-
րեացուք նորին առնազօր օգնականութեք, և բարեխո-
սութեք ամ ընտրելոց նր, զհաւատան պահել, ի յոյսն
ամրացեալ, ի սէր բորբոքեալ, և յամ բարեգործուե
անխոնջ վաստակեալ. զի հասցուք՝ ուր ամ սէք նր հա-
ւատն ի նահատանդեսան հենաց և վրկութենէ, շնորհօք և
մարդասիրութեք տն մերոյ և փրկչին յս քս. որում և
ընդ որում հօր ամենակալն և ապատիչ սք հոգւոյն վայե-
լէ փառք, իշխանութիւն և պատիւ, այժմ և միշտ և յաւի-
տեան յաւիտենից. ամէն։

ՅԱՆԿ

Ց Ա Ն Կ

Վ Ա Ր Ո Ւ Ց Ս Ր Բ Ո Ց

որ ՚ի հատորն · Ա ·

		էրես·
ա·	Յակոբայ մծբնայ հայրապետի, և որոց ըստ նմա · · · · ·	5
բ·	Իգնատիոսի աճապզեաց հայրապետի · · · · · · · · ·	72
գ·	Ծնեսպոմպայ եպսի, և Ծնեսիէայ վկայի · · · ·	125
դ·	Ղորից վինոճորացն, Նասոսի, Նւսեբէի, Նւստիքի, և Նասիլիդեայ · · · · · · · · ·	133
ե·	Ղեղեի հայրապետի · · · · ·	141
զ·	Ղբգարու Թագաւորի · · · · ·	145
է·	Ինդոսի և Պոմպէի, և Պղերի կոսի քահանայի · և Նրկուց բիւրուցն, և որոց ըստ նա · · ·	158
ը·	Ղբրահամու և Խորէնայ · · ·	210
թ·	Կոզմայի և Դամիանոսի · · ·	222
ժ·	Ղծատրոյ կամ Լիզաթուզտի · ·	234
ժա·	Դաւթի մարգարէին · · · · ·	239
ժբ·	Յակոբայ արդարոյն · · · · ·	247
ժգ·	Սահակայ նահապետին · · ·	263
ժդ·	Պետրոսի և Պօղոսի · · · · ·	286

ԺԷ·

ԺԵ. Յակոբայ, և)
ԺԶ. Յովհաննու.) 298
ԺԷ. Խարսղի կեսարացւոյ 324
ԺԸ. Կիրիղորի Նիւսացւոյ 369
ԺԹ. Սեղբեստրոսի Հռովմայ Հայրապետի 374
Ե. Աբբայ Նփրեմի 394

ՄՏՄՆԳԱՐԱՆԻ Ա ԹՎ Ի 1971 Թ

ՀԱՅԿ. ՍՍՌ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
ՄՈՍԿՎԱ, 150

Ա. Ե Ա Ն

Հատորիս։

5.28

